

HISTORISK TIDSSKRIFT
4. LEVERING 1912

HISTORISK TIDSSKRIFT

UDGIVET

AF

DEN NORSKE HISTORISKE FORENING

FEMTE RÆKKE

ANDET BINDS FØRSTE HEFTE

KRISTIANIA
GRØNDAHL & SØNS BOGTRYKKERI
1912

INDHOLD.

Bøker, indsendte til Historisk Tidsskrift.

Meddelelser fra det Norske Rigsarkiv, b. III, h. 2.

Statholderskabets Extraktprotokol af Supplicationer og Resolutioner 1662—1669, udgivet fra det norske Rigsarkiv, b. II, h. 1.

Historisk Tidsskrift, udgivet af den danske historiske Forening, 8. Række, 4. B., 1. H.

Analecta Bollandiana, tom. XXXI, fasc. IV. (Société des Bollandistes, Bryssel).

Kwartalnik historyczky, XXVI, 3. (Historisk forening, Lemberg).

A. E. Erichsen, Trondhjems katedralskoles historie. (I komm. hos F. Bruns bokhandel, Tr.hjem).

Arnold Ræstad. Kongens strømme. Historiske og folkeretslige undersøkelser angaaende sjøterritoriet. (I komm hos Cammermeyers Boghandel).

W. P. Sommerfeldt, Grøndahl & Søns boktrykkeri og bokhandel i hundrede aar (1812—1912). (Grøndahl & Søn).

Sofie Aubert Lindbæk, Hjemmet paa fæstningen. Af Aubertske papirer. (Aschehoug & Co.).

Fredric A. Otto, Gamle skilderier. Minder og Optegnelser fra svundne Tider. (Aschehoug & Co.).

Chr. Koren-Wiberg, By og Brygge. Billeder fra Bergen. (Aschehoug & Co.).

Yngvar Nielsen, Under Oscar II's Regjering. Oplevelser og Optegnelser 1872—1884. (Gyldendalske Boghandel).

Viljam Olsvig, Ludvig Holbergs unge dage. Med forskjellige bidrag til det historiske tidsbillede. (Gyldendalske Boghandel).

Villads Christensen, København i Kristian den Ottendes og Frederik den Syvendes Tid 1840—1857. (Gads Forlag).

N. P. Jensen, Oberst Frederik Læssøe 1811—1850. En Levnedsskildring bygget paa Breve og officielle Aktstykker. (Det Schønbergske Forlag).

Dahlmann-Waitz, Quellenkunde der Deutschen Geschichte. 8. Aufl., hg. von Paul Herre. (K. F. Koehler, Leipzig).

TIL FORVALTNINGSRETTENS HISTORIE.

BRUNLA LEN OG LENSMÆND.

SÆRSKILT OM HENRIK KRUMMEDIKES FORLENINGER I NORGE.

AV

LORENTS RYNNING.

I.

Brunla len eller Numedal skibrede.

Numedalen. Sandsvær. Byer. Kronens indtægter m. m.

Brunla len omfattet følgende prestegjeld:

1) Brunlanes (Nesjar, Nesit), bestaaende av Tanum (Taneim) hovedsogn, — deri ogsaa indbefattet strandstedet Stavern og det distrikt, som nu utgjøres av Fredriksvern herred — og Berg og Kjose annekser[1].

---

[1] Navnet Brunla skriver sig fra den gamle herregaard av samme navn, det nuvær. g.nr. 44 i Tanum sogn; om ordet Brunlas etymologi se nedenfor side 34.

Nesjar, flt., f., = Nesene.

Túneimr, av tún', = det tyske zaun, gjærde, indgjærdet jord, og heimr.

Om Fredriksvern (Stavern) se side 30.

Berg skriver sig fra navnet paa gaarden Berg (berg, klippegrund), g.nr. 101.

Kjoss, m., liten dal eller smal vik.

Fra O. Rygh, Norske gaardnavne, er de fleste av disse og de følgende forklaringer av stednavne hentet, navnlig bind VI. ved A. Kjær, bind V. ved Hj. Falk.

2) Hedrum (Heidarheim, Heidrim[1] — i det 15. aarhundrede ogsaa kaldet Dalen[2] —) med Kvelde (Kveld)[3] og Hvarnes[4] annekser samt 16 gaarder i Kodal[5] anneks til Andebu[6]. Hertil kom senere Larvik by.
3) Tjølling (Tjodalyng, Skiringssal, Skirissal)[7].
4) Sandeherred (Sanda, Skaun[8], hvortil senere kom Sandefjord by), og 7 gaarder i Kodal[9].

---

[1] D. N. I. s. 476, 27/5 1419, D. N. IX. s. 274. Bygdenavnet Heiðarheimr, av heiðr, hei, og heimr, skriver sig fra det gamle gaardnavn paa Hedrum prestegaard, g.nr. 50.

[2] Samlinger til det norske folks sprog og historie VI. s. 139, anm. 2.

[3] D. N. VIII. s. 258—9, 17/8 1381, jfr. V. s. 197, 1370. Kveld er det oprindelige navn paa g.nr. 89, Kvelde, som før var prestegaard, D. N. I. s. 339, 1379, muligens av et verbum kvilla, vælde frem = det tyske quellen, jfr. det ældre danske kvæl(d), kildevæld, idet der er et opkomme paa gaarden av udmerket kvalitet.

[4] Hvarnes, opr. Hvaranes, navn paa g.nr. 132 og 133; første led, som ogsaa forekommer i »Hvaara«, som er navn paa g.nr. 131, betegner en eller anden lokalitet, hvis betydning er ukjendt.

[5] Kodal, opr. Kvaðudalr, av Kvaða, det ældre navn paa Ivjua elv, muligens av kveða, synge, kvæde, jfr. elvenavnet Songa. Ivjua, av efja, f., evje, stillerindende bæk.

[6] Andebu, av bú, n., beboet strøk. Ande- av usikker oprindelse. Sophus Bugge fremsætter som en mulighet, at det kan komme av ǫnd, forstue, altsaa en bygd, hvor gaardene har en forstue eller en lignende eiendommelighet paa forsiden av huset, i motsætning til Brandbu, egtl. Brandabú, den bygd, hvor der er brandar, to stolper foran gaardenes indgangsdør.

[7] D. N. I. s. 476, D. N. IX. s. 274, jfr. D. N. I. s. 510. Þjóðalyng, av þjóð, folk, og lyng, plantenavnet lyng, lynghede, brukt som tingsted. Skíringssalr efter Sophus Bugge = den straalende (gud) Ings eller Yngvis sal eller gaard.

[8] D. N. I. s. 430. Opr. Sandar, flt. av sandr, sand, altsaa »Sandene«, opr. prestegaardens gamle navn. Skaun, skjøn, overskuelig, vakker og aapen egn. Navn paa 7 forskjellige andre bygder søndenfjelds.

[9] Jfr. Samlinger til det norske folks sprog og historie VI. B., s. 569, anm. 6, hvorefter der i 1671 kun var 5 gaarder i Kodal,

5) Tjømø[1], indtil 1872 annekssogn til Nøterø prestegjeld, hvis hovedsogn hørte til Tønsberg len, —
altsaa den omkring Larviks- og Sandefjorden liggende sydligste del av Vestfold[2], — adskilt fra det nuværende Numedalen ved de to prestegjeld Lardal og Sandsvær.

Lenets oprindelige navn er Numedal (eller Namdal) skibrede, i kilderne undertiden dels bare kaldt Numedal søndenfjelds i motsætning til Numedal nordenfjelds (det nuværende Namdalen), dels ogsaa bare Numedal eller Namdal. Det omfattet ikke det nuværende Numedalen.

Dette fremgaar av følgende:

For det første siges der om flere av de foran nævnte sogne, at de ligger i Numedal skibrede, nemlig

om Bergs sogn i 1449 »i Nomdals skibrede«[3],

---

som ikke tilhørte Brunla amt. Den i teksten nævnte inddeling stemmer med det i Norske regnskaper og jordebøker fra det 16. aarh. B. IV. gjengivne skattemandtal for gjengerden av Brunla len, »annammet af Oluf Svort«. Naar aarstallet er ansat til 1528, maa dog bemerkes, at Oluf Svort (Svart) var fogd for Henrik Krummedike, og at denne i det aar ikke havde lenets besiddelse. Aarstallet for oppebørselen maa antagelig være 1529, om end gjengerden blev ilagt som »matskat« for aaret 1528. Se D. N. VIII. s. 648, kong Fredriks brev av 25/8 1529 til hertug Kristian i Norge: »Von wegen des mattschats szo die lewt (ɔ: leute) berait auszgegebenn unnd zubeszorgen: dat szie nhun keinen mher auzgebenn mugen«.

[1] Tjúma, beslægtet med taumr, snor, reb, tømmer, sigtende til øens langstrakte form i motsætning til Nøterø, Njótarøy; Njót er det ældre ønavn (= Njøten ø i Lindaas) av njóta, nyde, bruke, ha fordel av, altsaa den fordelagtige. I 1432 dannet Nøterø og Tjømø ét (bygde)lensmandsdistrikt, D. N. V. 432. I et brev fra 11/7 1478 siges Nøterø at ligge i Tønsbergs fehirdsle, D. N. VIII. s. 420.

[2] Jfr. nedenfor side 38 med anm. 1.

[3] D. N. II. s. 591, 17/8 1449.

om Kvelds sogn i 1381 i »Numedøla skibrede«[1] og i 1399 »j **Numadale a Uestfol«**[2],

om Hedrum i et dokument, datert Nordkveld $^{25}/_{1}$ 1538[3], hvor to »lagrettemænd i Naamedell skybredhe« uttaler sig om »Haalefisket ved Roden i Hedreim«[4], som var skjænket presterne paa Hedrum, Tjølling og Sandeherred av »hrr. Smid« (ɔ: Einarsson, prest paa Hedreim, † ca. 1450[5]). Et andet dokument om samme fiske fra slutten av det 16. aarh. er utstedt av to lagrettemænd i »Hedrims prestegjeld og Numedals skibrede[6];

om Tjølling i 1419, idet en Skak Pedersson som fogd for Markvard Buk, kong Eriks ombudsmand

---

[1] D. N. VIII. s. 258—9. $^{1}/_{8}$ 1381. Dette er det ældste brev i diplomatariet, som omhandler skibredet.

[2] D. N. XIV. s. 15—16.

[3] D. N. VIII. s. 783. Nordkveld er det nuværende g.nr. 86—88, Nordkveld nordre, mellem og søndre; jfr. side 2, anm. 3.

[4] Nu ved gaarden Roligheden, g.nr. 34 i Hedrum, som er utskilt fra gaarden »Roden«, nu Rauan øvre og nedre, g.nr. 20 og 21 i Tjølling (enten av rauði, myrmalm, eller betegnende jordbundens røde farve). Fisket var et tejnefiske, som dreves ved et sted ved Laagen, som har hat navnet Hali, egtl. dyrehale, som gaardnavn dels betegnende lang og smal jordvei, dels en langt fremskydende tunge av en høide. Den nævnte Smid Einarsson, som nævnes som prest paa Hedrum allerede $^{24}/_{2}$ 1427, D. N. V. s. 403, og som kaldes fylkesprest i 1448, $^{13}/_{10}$, D. N. X. s. 151, kjøpte fisket av Rauanfolket og bestemte, at det for fremtiden skulde følge presten paa Hedrum, som skulde give de to andre prester hver 3 pund laks aarlig i landskyld. Ved lagmandsretsdom av 1522 blev det indtil videre frakjendt presterne, D. N. VIII. s. 502—3, og synes senere at være gaaet over til kronens eiendom, jfr. nedenfor side 33, anm. 4, antagelig i 1537, efter sækularisationen av det geistlige gods.

[5] D. N. VIII. s. 785, jfr 783.

[6] D. N. VIII. s. 503.

over Næmpdals skibrede, utsteder et dokument paa gaarden nedre Løve i Tjølling[1]. $^{12}/_{8}$ 1502 sender bønderne i »Tjølling sogn og i Numedal skibrede« en ansøkning til den daværende lensherre over Brunla len, Henrik Krummedike, om at faa stille hver 6te mand av skibredet istedetfor, som av ham forlangt, hver 3dje mand i anledning av hans forestaaende angrep paa Akershus[2];

---

[1] D. N. III. s. 468. $^{16}/_{12}$ 1419, nu g.nr. 44, jfr. s. 89, anm. 4.

[2] Nye Danske magazin 3. række, 2det b. Da brevet ikke er trykt i Diplomatariet, indtages det her:

Bøndernes brev av Numedal og Tiodlinge til Henrik Krummedike av 12. august 1502.
(Originalen paa papir i geheimearkivet).

Wi ffattighe bondher oc almoghe, som bygge oc boo i Tiødlinge sogn oc i Nomedals scipreedhe helse wii edher welbyrdigh forsthe, Her Henrik Kromedighe, ridder oc hoffwitzman paa Baahws paa wor nadogh Herres wegne Kong Hans, kerligh met Gudh. Gøre wi idher kunnwgh, at her kom edhers budh lwdendes, at i begærede hwar tredie man aff skipredith til Agershwss met edher, met kosth oc wæriæ som ther til hører. Nw aff dii wii fattige men wi kenne oss liith mykin fattigdom oc horde aar nw i langhen tiidh, finness her ganske faa hoss oss, som nokith formaa fwlfolia idhers wilia som wi kunna wnderstaa at behoff gores. Togh haffua wi aff wor yderste magt oc formoghe giort wt hwar siætthe mann themne reyse. Gors ydermere behoff, tha wille wi ware hørighe og lydoghe gore idher skath og skuld thet yders the wi formoghe, oc bedia wi idher for Gudz skuld, at i wenna os idhers wenskab til, thet wille wi gærna forskylle met tienesthe oc wilia effther wor fattige formoghe. Til sanding her om tha sætta wi wor incigle for thette breff, som er Pedher i Epthange*). Anvndh Eliifsson, Anvndh Reidherson, Torald

---

*) Nu g.nr. 114–117, Eftang øvre, mellem, lille og søndre, i Tjølling egtl. Elptangr, av Elptr, f., svane, og angr, m., fjord, vik, altsaa = Svaneviken.

om Sandcherred og Tjølling i 1557, idet de to bondelensmænd i prestegjeldene sammen med fire »lagrettemænd i Numedals skibrede« kundgjør, at Norges kansler, Peder Huitfeldt, som aaret i forveien var blit forlenet med Brunla len, paa et alm. ting fra Tjølling kirkebakke lot læse for almuen i Brunla len kongens brever og lovfæstet al kronens, kirkens og presternes gods[1];

endelig haves om det hele len en uttalelse i den i Norges gl. L. IV. B. s. 758 gjengivne paategning paa et papirhaandskrift fra 1567, som indeholder landsloven i sedvanlig oversættelse, — saalydende:

»— — — saa haffwer oc mesten delss huart skiprede sin lagbock, huart efter sin landz sedwene bestelning oc nw ær thene bock screffuen wti Sandeherrett aa Vestfollen og Brwnlou læn oc prousterii som ær oc Nomedals skiprede aff Laurentio Hermani besittendis paa Viindal i Vælloen[2] fordum pastor til Sandum — — Anno domini Mdlxvij die S. F(rancisci) ordinis minorum« (ɔ: 4. oktober).

Stenwlfsson. Som screffuet war Anno Domini med 2° feria VI infra Oct. stii Laurencii martiris.
(4 paatrykte segl).

[1] D. N. I. s. 820.

[2] Gammelt bygdenavn for halvøen mellem Midfjorden og Sandefjorden, egtl. Velløy, neppe av vǫllr, vold, græsslette, maaske av vella, f., boblen, kogen, om søens fraaden ved halvøens sydspids. Gaarden Vindal (sandsynligvis av vindr, vind), er det nuværende matr. nr. 111 av samme navn i Sandeherred, jfr. D. N. VIII. s. 271. Naar skibredet i brevet synes at identificeres med provstiet, maa det alene bero paa en mindre nøiagtig uttryksmaate, da Tjømø som anneks til Nøterø prestegjæld dengang hørte til Tønsberg provsti, jfr. Meddelelser fra det norske rigsarkiv, 2, s. 387.

For det andet:

Markvard Buk fører, som allerede nævnt[1], og efter ham svigersønnen, Hartvig Krummedike, titelen kongens ombudsmand i Numedal skibrede. Og Hartvig Krummedikes eftermand var sønnen Henrik Krummedike. Dennes forleningsbrev av 19/12 1498 lyder paa »Namdal, hvor hans gaard Brunla ligger«, og hans hustru fru Anne Ruds livsbrev av 22/7 1530 lyder paa »Numedal søndenfjelds, som hendes gaard Brunlage udi ligger«. Nu ligger gaarden Brunla som bekjendt i det gamle Brunlanes eller Tanum prestegjeld søndenfor Larviksfjorden i nærheten av Fredriksvern. Det kan da ikke være tvilsomt, at der med begge de nævnte brever er tænkt paa den samme forlening, som formanden hadde, nemlig Numedal skibrede, og at benævnelsen Brunla len, som først opstaar i Henrik Krummedikes tid i 1520-aarene, allerede da er synonym med Numedal skibrede eller det len, hvori hans hovedgaard Brunla ligger. Da Henrik Krummedike senere blev berøvet dette og sine øvrige len i Norge, paaberoper han sig i 1529, at han hadde kong Hans's brever paa Midsyssel, Raabyggelaget, Numedal og Sandsvær; men Numedal, som efter sammenhængen kun kan betyde det søndenfjeldske len, maa da være det Numedal eller »Namdal, hvor hans gaard Brunla ligger«, og som han hadde faat kong Hans's ovennævnte brev paa den 19/12 1498, da noget andet lensbrev til ham fra kong Hans vedk. Numedal eller Brunla len end dette ikke kjendes. Dette vil yderligere bli belyst i den efterfølgende fremstilling av Henrik Krummedikes forleninger i Norge[2].

---

[1] Side 4 nederst i teksten.

[2] Jfr. side 116 følg. og særlig D. N. XI. s. 566: Henrik Krummedike skriver 7/1 1529 til svigersønnen Eske Bilde, at han har i sinde, om han faar sine len igjen, at handle med kongen om, at »I og min datter kunde faa saadanne breve derpaa efter

For det tredje:

Der findes intet, som tyder paa, at lensherrerne i Brunla len har latt sine underordnede tjenestemænd optræde i den nuværende Numedalen, forinden denne antagelig omkring 1560 blev forenet med Brunla len. Paa samme maate som Markvard Buk og Hartvig Krummedikes tjenestemænd kaldes fogder i Numedal skibrede, kaldes Henrik Krummedikes, hans hustru Anne Ruds og deres svigerson Eske Bildes tjenestemænd Oluf Svart og Jens Bron i tiden 1529— 1549 kun fogder over Brunla len[1], mens der samtidig med disse og, som det synes, ganske uavhængig av dem optræder i det nuværende Numedalen bondelensmænd. I 1404 nævnes saaledes i Nore sogn en Germund Tordarsson i lensmands sted[2], i 1521 kaldes en Olav Tordsson lensmand i Numedal[3], i 1536 optræder Per Olavsson som »lensmand i Numedal« sammen med presten paa Rollag i anledning av en odelsløsningssak vedkommende gaarden Fikkan[4], 1537 kaldes Jakob Orms-

---

min tid, som Anne og jeg har derpaa af kong Hans. Jfr. ogsaa N. R. I. s. 12. Naar det da senere forsaavidt lykkedes at erholde kongens samtykke til dette ønskes opfyldelse, som Eske Bilde 10/6 1531 (N. R. I. s. 27) fik lensbrev (ɔ: løftebrev) paa, (de to Numedals lene søndenfjelds og nordenfjelds efter hans husfrues moders fru Anna Runds død), saa kan derved kun menes Numedal skibrede (eller Brunla len) søndenfjelds og Namdalen nordenfjelds.

[1] Jfr. foran side 2, anm. 9, og D. N. XII. s. 724, 1537, III. s. 834 og 836, XIII. s. 734 (1538 og 1539) og 784 (1549). Disse fogder kan ikke sees nogensinde at ha optraadt i Numedalen.

[2] D. N. V. s. 311, 10/6 1404.

[3] D. N. XII. s. 254, 4/12 1521, dat. Rollag.

[4] D. N. X. s. 759, dat. søndre Mo i Numedal, som vel er det nuværende g.nr. 41, Moen i Rollag, som har hørt til prestegaarden, der er nabogaard, 14/6 1536. »Fikkan« er g.nr. 78, Fekjar, egtl. fitjar, flt. av fit, frodig græsmark, især ved vand, samme ord som Fet prestegjeld.

søn[1] og 1542 Peder (Per) Nilsson lensmand i Numedal[2]. Men at navnet Brunla len heller ikke efter foreningen uten videre omfatter det nuværende Numedalen, fremgaar tydelig av et utrykt haandskrift i riksarkivet for 22/2 1591 angaaende Brunla len, som kun omhandler de fem foran nævnte prestegjeld[3]. Benævnelsen for de samlede distrikter bliver derfor nu Brunla len og Numedal, og lensherrens tjenestemænd kaldes fogd over Brunla len og Numedal[4].

For det fjerde:

Numedal skibrede (skipreiða) kan naturlig efter dette ords rette begrep kun omfatte ett sammenhængende sjødistrikt[5], — nemlig for det tidsrum, som det her gjælder[6], de fem foran nævnte prestegjeld —, ikke den derfra ved to mellemliggende og til et andet len hørende prestegjeld, Lardal og Sandsvær, adskilte indlandsdal, det nuværende Numedalen, som først tar sin begyndelse ovenfor Kongsberg. Paa grund av skibredets navn er det derimot vistnok sandsynlig, at først Hedrum prestegjeld og derefter hele Laagendalføret op til Opdal engang i oldtiden eller den ældste del av middelalderen har været kaldt Naumudalr[7].

Da imidlertid paa den anden side skibredeinddelingen

---

[1] D. N. V. s. 805. 14/12 1537, dat. Flesberg.

[2] D. N. XII. s. 746, 15/8 1542. Jfr. nedenfor side 15.

[3] Jfr. ogsaa det foran side 6 omh. sted i Norges gamle L. IV. s. 758.

[4] Jfr. nedenfor side 16, anm. 1.

[5] Med forpligtelse til at bygge, utruste og bemande et ledingsskib. Efterhaanden vel senest omkring slutn. av det 13. aarh. gik denne pligt, leiðangr, ledingen, over til en formuesskat.

[6] Nedenfor side 97, fra ca. 1380.

[7] Av naumr, trang, efter elven, som da likesom Namsenelven i det nordlige Norge maa være kaldt Naum eller Nauma. Elvenavnet er saa i tidens løp forandret til Logr eller Logrinn = elven, egtl. væske, rindende og stillestaaende vand.

ifølge Haakon den godes saga kun gjaldt sjødistrikterne, — »saa langt op i landet, som laksen gaar op i elven«[1], — og laksen ikke kan komme længere end til Hvitingfos[2] i Tuft sogn i Sandsvær herred, 1 kilometer ovenfor Lardals grænse og 65 kilometer fra Laagens utløp i Larviksfjorden, — er det dermed givet[3], at det nuværende Numedalen, der, som nævnt, tar sin begyndelse ovenfor Kongsberg, ca. 100 kilometer ovenfor Larvik, aldrig kan ha tilhørt Numedal skibrede. Hermed stemmer det da ogsaa, at »(utfare)-leding« ikke opkræves i det 16. aarhundrede blandt kronens indtægter av Numedalen, saaledes som tilfældet er for Brunla lens vedkommende, men alene »landskyld« og »skat«[4]. Derimot maa vel baade Sandsvær (ialfald delvis) og Lardal engang ha tilhørt Numedal skibrede, det første dog ikke længere end til 1307[5], det sidste i det

[1] Kap. 20, Finnur Jónssons utgave av Heimskringla I., s. 198.

[2] Opr. Hvítingr, den hvite, skummende; alm. navn paa fosser. sjøer, skjær og fjeld. Den nu almindelige skrivemaate er Vittingsfos. Efter fossen har g.nr. 2, Hvitingen i Tuft sogn, sit navn. Laksen har noget vanskelig for at komme forbi Kjærafos (av ker, n., kar, til fiskefangst, især av laks, »kerafiski)« i Lardal, men helt fra gammel tid har forholdet uforandret været saa, at den kan komme til Hvitingfos.

[3] Selv om grænsen for laksens opgang — gjennemsnitlig i vore elve ca. 2 mil — ikke toges bogstavelig ved skibredeinddelingens gjennemførelse; jfr. U. A. Motzfeldt, Den norske vasdragsrets historie, s. 21, og Munch, Norges beskr. i middelalderen. Den sidste antar som sikkert (s. 183), at Numedalen laa utenfor skibredeinddelingen, og hævder endog s. 173, at Sandsvær rimeligvis ei har hørt til Numedal skibrede.

[4] Jfr. nedenfor side 20 og 33. Derfor er ogsaa det »Numedalen«, som omhandles i kong Hans's regnskapsbok for 1487, Nye d. magazin, 4. række I., s. 172, og hvorav Arild Kane indbetaler 50 mark paa regnskap av utfareleding, — Numedal nordenfjelds eller Naumdølafylke.

[5] N. gl. L. III. nr. 21, citert nedenfor side 23, anm. 3. Da Sandsvær ikke ligger mere end 1 à 2 mil fra Sandebugten, tør det

længste til slutningen av det 14. aarhundrede eller ca. 1380, ved den tid da Numedal skibrede begynder at fremtræde som en egen forlening. For den efterfølgende tid og endnu langt ned i det 16. aarhundrede sondrer kilderne mellem Numedal paa Vestfold[1] og Numedal i Skien syssel[2]. — en sondring, hvis oprindelse forøvrig maa antages at være av betydelig ælde. Den første er Hedrum prestegjeld med skibredet som foran side 1—3 skrevet.

Den sidste, som er det nuværende Numedalen, omfatter — antagelig helt fra det 12. aarhundrede, om ikke før — kun prestegjeldene Flesberg[3] og Rollag[4], fra hvilket sidste Nore[5] annekssogn ved res. av 9/5 1856 blev utskilt som eget prestegjeld. Den omhandles første gang i diplomatariet i det straks nedenfor nævnte brev fra 1328 og har, saavidt vites, neppe nogensinde utgjort en egen forlening, men tillaa ialfald fra det 14de aarhundredes begyndelse og sandsynlig meget

kanske være, at det har hørt til Angr eller Sande skibrede, jfr. side 106, anm. 3.

[1] D. N. XIV., 15—16, 1399, hvor presten i Lardal betegner Kveld som liggende i »Nomedale« i motsætning til Lardal.

[2] D. N. XII. s. 172, jfr. nedenfor side 13.

[3] Opr. navn paa prestegaarden. Det ovenfor denne liggende fjeld kaldes Fleksaasen, av fles, skjær, brukt om fjeldknatter, som rager frem av jordmarken; jfr. Fritsø, side 30, anm. 4. Til Flesberg hører Lyngdal sogn (av Lygn(a), det gamle navn paa Lyngdalselven, = logn, den stille, rolige) og Svene sogn; jfr. s. 13, anm. 1.

[4] Opr. navn paa prestegaarden, av den der i Laagen faldende elv (Troelven), som har hedt Rolla, og lag, fiskested, hvor garn nedlægges. Samme forklaring paa gaarden Rollag i Tinn, som likeledes ligger ved en elv. Til prestegjeldet hører nu Veggli annekssogn; jfr. side 18, anm. 1.

[5] Av nór, n., et trangt sund, opr. navn paa prestegaarden, som ligger ved et trangt sund av Norefjorden.

længer tilbake i tiden, Skien syssel eller len, — (som med hensyn til utstrækning iovrig svarer til det nuværende Bratsberg amt) — eller det gamle Grenafylki (Gronafylki)[1].

Da det tidligere har været anset tvilsomt, hvor det nuværende Numedalen skulde henføres[2], skal henvises til:

D. N. XI. 21, 9/5 1328, vidnesbyrd i Flesberg om, hvad lagmanden i Skien, Bjorn Olavsson, hadde fastsat, samt hvad der i »hr. Thores« tid var blit ordnet angaaende delet mellem Eker og Numedal[3].

Denne Thore er ingen anden end den bekjendte Thore kansler (Haakonsson eller Biskopsson), som var syssel-

[1] I vor ældste historie forekommer Naumudalr alene som betegnelse for Naumdolafylke eller Namdalen. Grenafylki opstod som fylke neppe før Olav den hellliges tid, og indtil saa skedde, maa det antages, at Numedal og Þelamørk har dannet sine egne, til noget bestemt lagting ikke henhørende, retsdistrikter, idet de likesaalidt som Gudbrandsdalen og Hedemarken (med Østerdalen) har sendt nævndemænd til Eidsivatinget (jfr. det antagelig mellem 1166 og 1185 avfattede skrift, Historia Norwegiae, G. Storms utgave s. 81, hvor uttrykket Thelemarchia cum remotis ruribus formentlig bl. a. sigter til Numedalen). Efterhaanden er saa Eidsivatingets retsnorm, som oprindelig kun gjaldt Raumarike, Hadafylke og Ringerike, overført til de øvrige nævnte landskaper, saaledes at der ogsaa fra disse i større og vanskeligere saker kunde søkes til Eidsivatinget som et slags hovedting. Hallingdal, Valdres og Setr (Valle prestegjeld) har derimot fulgt Gulatingsloven og fra Magnus Lagabøters tid sendt nævndemænd til Gulen; jfr. Munch, Norges beskr., s. 179, E. Hertzberg, Den ældste norske proces, s. 142—148, og 125, anm. Efter Borgartingslagens utskillelse, tidligst paa Olav den hellliges tid, senest i midten av det 12. aarh., henhorer Grønafylki under denne. Et uttryk for den nære forbindelse, som der altid har været mellem Numedalen og Øvre Thelemarken, er, at de den dag idag har sproglige særegenheter tilfælles, jfr. Munch, saml. afh. I., 198.

[2] Jens Kraft, Historisk-topografisk haandbog over kongeriget Norge, s. 253. N. g. L. V. (Glossar), s. 800, under Grenland.

[3] Jfr. den i D. N. XI. s. 828 omhandlede lagmandsdom.

mand i Skienssyssel senest fra ca. 1303 og til sin død 1317, og som nedenfor vil bli utforligere omtalt.

D. N. VI. s. 147—148, 12/11 1328. Den nævnte lagmand avsiger dom og avslutter overenskomst paa Svinevje[1] i Numedal.

D. N. VIII. s. 229, 9/4 1368. Presten paa Atraa (Tinn i Telemarken) kundgjør paa Litleland[2] i Atraa et salg av gaarden Røysaland[3] i Updal i Numedal.

D. N. XII. s. 172, 9/11 1438, hvor det uttrykkelig heter Rollags sogn i »**Nomodal i Skidusyssel**«.

Samt endelig den i Norges gamle love II, 13, anm. 13, og IV. s. 478 omhandlede lovbok for Skiens lagdømme, hvor der er anmerket med haand fra midten av det 16. aarh. de distrikter, som hadde at utnævne mænd til hvert lagting i Skien og deriblandt: »av Nummedal to mænd«[4].

Numedal kan saaledes ikke ha hørt til »Eker, Modum og Tværdalenes« len, som 6/3 1388 blev bortsat i pant til Benedikt Nikulasson for hans, hustruens (Ulfhilds) og børns levetid[5]. »Tværdalene« maa være 1) Sna-

[1] Nu Svene, g.nr. 118 i Svene sogn, Flesberg herred; egtl. Svinefjá. evje, gren av en elv, som til visse tider svinder ind, er helt borte. Sognet har navn efter gaarden.

[2] Nu g.nr. 74, Lisleland eller Lilleland.

[3] G.nr. 35, Røisland i Opdal, av røysar, f., pl., røs, stendynge. Jfr. side 16, anm. 1.

[4] Jfr. Munch, Saml. afh. I. s. 67, hvor haanden antages at skrive sig fra omkr. 1500.

[5] D. N. I. s. 374, jfr. 392, jfr. D. N. VIII. s. 356, 14/5 1446: Biskopens ombudsmand over »Modum og Tværdalene«. At ikke Numedalen kan ha hørt med til den nævnte forlening, følger allerede av, at den er en hoveddal med eget vasdrag. Begrepet Tverdal maa nemlig staa i sammenhæng med den gamle inddeling i tverelve eller bielve (þverár) og hovedelve (þjóðár), jfr. U. A. Motzfeldt, Den norske vasdragsrets historie, 72—81. Tverelve paa Dramselven, som her i gamle dage kaldtes Móða, ɔ: storelven — derav Móðheimr, — er navnlig 1) Snarumselven eller Hallingdalselven, 2) Simoa, egtl. Sigmá,

rum og det ovenfor liggende Krødsherred og 2) Sigdal med den ovenfor liggende Eggedal. I regnskapet for 1514 over gjengerden i Modum, Sigdal og »Tværdalen« betegner det sidste uttryk Nykirke annekssogn og Simoas dalføre op til Sigdal prestegaard[1].

Omkring 1530 sees Numedal at ha svaret landskyld og aarlig skat og sagefald direkte til Akershus, og bondelensmanden der har ført den til slottet, »thi de udi samme dal vil ingen foged have til sig[2]«.

For den nærmest efterfølgende tid og indtil 1560 synes Numedalens skjæbne i forvaltningsretslig henseende at være noget ubestemt; den forekommer saaledes ikke i den opregning av len, som ligger til Akershus, i regnskap for $^{22}/_{9}$ 1537—$^{22}/_{5}$ 1538; men da dette uttrykkelig ogsaa omhandler indtægterne av Oslo og Hamar biskops stifter og blandt verdslige len tillike Raabyggelaget, er det litet rimelig, at ikke ogsaa Numedal skulde høre med, — især da man, som nedenfor nærmere vil paapekes, ser,

av síga, glide (foruten de nedenfor liggende mindre betydelige elve Skotselven og Ekernelven).

1 Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16. aarh. I. 21—29.

2 Norske Regnskaber og Jordebøger, IV. s. 339 samt Mogens Gyldenstjernes regnskap for Akershus len for landskyld 1529, s. 386, jfr. IV. s. 282, hvor »Anders lensmand i Numedal« er anført i Mogens Gyldenstjernes »udgift paa Akershus« 1528—1529, og B. IV. s. 29, hvor Numedal i 1528 ikke findes anført som hørende under Skien syssels distrikter, likesaalitt som under Brunla len. Da kong Fr. I.s underhandlere i Norge $^{20}/_{9}$ 1532 paala almuen søndenfjelds at sende 4 dannemænd av hver skibrede til Oslo for at underhandle om fred efter Kr. II.s uheldige tog til Norge og herunder sendte brev til »Brunlau och Numedal« fogderi —, D. N. XII. s. 614 — maa Numedal her vistnok som en pleonasme være synonymt med skibredet, særlig naar erindres, at der i 1502 i det foran s. 5 indtagne brev, som bønderne i Tjølling sendte Henrik Krummedike i anledning av dennes utskrivning av tropper, kun er tale om skibredet som utskrivningsdistrikt.

at den daværende hovedsmand til Akershus, Peder Hanssøn, senere griper ind med at bestemme dalens grænse mot Eker og tillike utover en slags overordnet funktion der, navnlig med hensyn til det forenede Numedal og Hallingdal provsti[1].

Den $^{15}/_{6}$ 1542 avsiger tolv lagrettemænd paa Eker, Modum, Sandsvær og Numedal dom efter anmodning av Reidar Olavssøn paa kongens vegne, hvorav sees, at »Per Nilssøn, lensmand i Numedal«, førte vidner i saken[2]. Formodentlig er sidstnævnte den samme, som omhandles i det i D. N. XI. s. 184 forekommende brev, dat. Svene[3] i Numedal, $^{14}/_{5}$ 1460 (skal antagelig være 1560), hvor 6 lagrettemænd av Eker, Modum, Sandsvær og Numedal efter anmodning av »Peder Nielsen, lensmand af Numedal«, m. fl. fastsætter delet mellem Eker og Numedal, idet en mand med dette navn ogsaa omhandles som lensmand i Numedal i et utrykt dokument av $^{24}/_{8}$ 1546 i riksarkivet angaaende et arveskifte i Nore Sogn. Denne Per Nilssøn maa, som før nævnt, sikkert kun ha været »bondelensmand«, likesom Reidar Olavssøn var bondelensmand paa Eker og en av høvedsmanden paa Akershus Peder Hanssøn Litle meget benyttet person[4]. Det maa ogsaa antages, at foranstaltningen er sat i verk av Peder Hanssøn.

Først aaret efter den av Peder Hanssøn i 1560 foranstaltede grænseopgang, nemlig i Hans Lauritssøn Jernskjegs forleningsbrev av $^{10}/_{5}$ 1561, kan det

---

[1] Jfr. ogsaa uttryksmaaten i skattebreve i N. Reg. I. s. 68 (1543) (om skat, som skal utskrives av embedsmanden paa Akershus over alle lenene i Oslo stift og Hamar stift), og s. 78 (1545), sammenholdt med s. 694, nederste linje, (1571).

[2] D. N. XII. s. 746.

[3] Jfr. s. 13, anm. 1.

[4] D. N. VIII. s. 810 og 845. R. O. nævnes som lensmand i Eker allerede $^{5}/_{10}$ 1543, D. N. VI. s. 788.

med sikkerhet siges, at Numedal og Brunla len utgjør et len[1]. Denne sammenslutning maa være blit forberedt enten derved, at Peder Huitfeldt i aarene 1556—1558 tillike hadde Numedal sammen med Skien syssel, eller sandsynligst[2] derved, at baade Brunla len og Numedal 1558—1561 laa under Akershus, og at man da begyndte at benytte den samme fogd i Brunla len og i Numedalen, jfr. det i Norske Samlinger I. s. 179 følg. meddelte indtægtsregnskap for Akershus[3] len for 1560—1561, hvor, saavidt jeg ser, Brunla len og Numedalen for

---

[1] Jfr. N. Reg. I. s. 314; hans forleningsbrev lyder paa Brunlag og Numedals len, mens formanden Peder Hvitfeldts følgebrev av 10/2 1556 (N. Reg. I. s. 194) nævner Brunlag len, men ikke Numedal; i N. Reg. I. s. 694 heter det: Brunlag len og Numedalen (13/8 1571), jfr. II. s. 186. Knud Grubbes forleningsbrev av 7/5 1578 har Brunlag og Numedal lene (II. s. 275—6, jfr. ogsaa 286). I Norske Regnskaber og Jordebøger IV. s. 642 anføres, at Klaus Hvitfeldt i 1569—1570 har Brunlag len og Numedal i pant. Fra 20/2 1599 haves et utrykt dokument i riksarkivet, hvorav fremgaar, at »fogden over Brunla len og Numedal«, Paul Christenssøn, er tilstede ved tinget paa gaarden Traaen i Rollag prestegjeld, nu g.nr. 45, egtl. Troðinni, som er bestemt dat. ental av troð (av troða, træde), sterkt betraadt plads, kvægfold, indhegnet havnegang i hjemmemarken, brakmark).

Avgjørende fremgaar ogsaa forholdet av den i N. R. IV. s. 371 og 382 omhandlede dom av 1610 over lensherren i Brunla len Peder Ivarssøn Jernskjegs »tjener, Olaf Røysland i Opdal i Numedals len«, for oprør, som han hadde anstiftet blandt almuen der, hvorfor han blev dømt til døden, men senere benaadet mot at betale 200 riksdaler i bøter og mod at forlate landet for bestandig. Peder Jernskjeg hadde saaledes utvilsomt jurisdiktion saavel i Brunla len som i det nuværende Numedalen.

[2] Den i D. N. I. s. 820 omh. kundgjørelse, gjengit foran side 6 øverst, som Peder Huitfeldt i 1557 lot læse for almuen i Brunla len, peker nærmest paa, at lenet dengang ikke har hat nogen forbindelse med Numedalen.

[3] Jfr. nedenfor side 156, hvorav sees, at ogsaa Bratsberg len (Skien syssel) da laa under Akershus.

første gang med hensyn til kronens indtægter tydelig er behandlet som en enhed eller ét fogderi[1]. Denne forening varte indtil 7/10 1624, da Numedal sammen med Sandsvær blev lagt under Sæm og Eker len. Den 24/9 1626 blev alle disse distrikter slaaet sammen med Brunla len under Ove Gedde, hvorefter Numedal og Sandsvær under 19/8 1627 blev utskilt som egen forlening til »participanterne i sølvberget« paa Kongsberg[2], indtil 8/7 1661, da denne »forlening« gik over frit til Ove Geddes søn, overberghauptmand Brostrup Gedde som befalingsmand over Numedals amt, og efter hans død blev fogderiet efter kongelig befaling av 16/8 1668 henlagt under Akershus amt indtil det i 1760 eller kort efter overførtes til Buskerud amt[3].

I geistlig henseende har Numedal sammen med den nordøstlige del av Telemarken staat under biskopen av Hamar antagelig helt fra Hamar bispedømmes oprettelse i 1152[4] og til dets nedlæggelse i 1537. Uttryk for denne geistlige jurisdiktion haves bl. a. i følgende diplomer: D. N. III. s. 505 øverst, dat. Tinn 22/9 1429, hvor Asbjørn, prest paa Rollag i Nomodal, sælger gaarden Øvre Gjøisdal[5] paa Tinn i ombud for sin herre Sigurd, fordum biskop i Hamar, — D. N. II. s. 569, hvor Vestfjord og Tinns kirkeregnskap under 12/10 1444 avlægges til biskopen av Hamar.

---

[1] Saavel Kraft, 2, s. 553, som Yngvar Nielsen, Norges historie, IV, 1, s. 82, gaar ut fra, at Numedalen allerede i 1537 hørte sammen med Brunla len; men dette kan efter det anførte neppe være rigtig. Ialfald urigtig, naar G. Storm, Hist. tidsskr. 3. r. II, s. 105 anfører, at Markvard Buk styret i Numedalen.

[2] Se under vedk. datum i Norske Rigsregistranter.

[3] Jfr. Kraft, 2. del, side 553.

[4] Jfr. nedenfor side 50, anm. 2.

[5] Nu g.nr. 83, Gjøisdal øvre, Gøystardalr, av elvenavn Gøyst, particip av gøysa, sprudle, strømme frem. Tinn muligens av oldn. tjǫrn, tjern.

$^{12}/_{4}$ 1489 (D. N. IX. s. 371—2) kvitterer Peder Olavsson, prest og provst paa Tinn, paa vegne av sin herre, biskop Karl av Hamar, for de til ham av en bonde erlagte bøter; $^{30}/_{9}$ 1491 (D. N. IX. s. 379) kundgjør Mathis Olavsson, sogneprest paa Tinn, og en lagrettemand et gaardsalg i Veggli[1] sogn i Rollag, — den samme som i 1498 kaldes »prest a Hola«[2] og provst over Numedal og Tinn, og da kundgjør et regnskap for Dal kirkeombud[3].

Efter reformationen sees Numedal at ha utgjort sammen med Hallingdal ét provsti, som av Peder Hansson, høvedsmand paa Akershus (1536—1551), var blit betrodd til provst Niels Jenssøn (Jansson) paa regnskap, hvad der fremgaar av en av P. H. til N. J. under $^{22}/_{10}$ 1543 utstedt kvittering for »de penge og varer, som N. J. havde oppebaaret fra den tid, han fik P. H.'s »befaling« i provstiet, indtil Sancti Mauritii dag 1543, idet han ved sidste regnskabsaflæggelse intet blev ham skyldig[4]«. Det er vel den samme Niels Jensson, som forekom-

---

[1] Egtl. gaardnavn, av veggr, brat side i en høide.

[2] Ifølge velvillig meddelelse av bibliotekar Kjær = Hólar — (flt. av hóll, isolert, rundagtig høide, jfr. Hole paa Ringerike og Hol i Hallingdal), — som her maa være det gamle navn paa prestegaarden i Tinn, g.nr. 73 (i Atraa sogn), hvis navn i matrikulen nu alene er Tinn prestegaard.

[3] D. N. VI. s. 657. Han nævnes, IV. s. 761, 1500, som kannik i Hamar, D. N. VI. s. 665, $^{29}/_{6}$ 1503, som prest og provst i Hjartdal.

[4] (Utrykt dokument i riksarkivet). Provsten har altsaa paa vegne av Peder Hanssøn bestyret og oppebaaret de indtægter, som tidligere tillaa Numedal provsti, derunder ogsaa sagefald (f. eks. for leiermaal og hor), idet geistlighedens gods og indtægter i 1537 blev inddrat under kronen under overtilsyn av stiftsbefalingsmændene eller hovedlensmændene, saaledes Oslo og Hamar stifts gods samt det gods søndenfjelds, som tilhørte erkebispestolen i Nidaros, under befalingsmanden paa Akershus. Jfr. det i Norske Samlinger indtagne regnskap for indtægterne og utgifterne av Akershus len for aaret $^{1}/_{5}$ 1557—$^{1}/_{5}$ 1558, I., s. 173—4, s. 190, nr. 23, og videre nr. 30 og 31. Medens Niels Jenssøn, som nævnt, hadde sit provsti paa regn-

mer i et brev av 8/2 1555 (D. N. IX. s. 804), datert Edeklep[1] i Opdal, hvor han som »prest i Sigdal og provst i Hallingdal og Numedal« sammen med 4 lagrettemænd i Opdal bevidner et salg i Nordre Myklestue. I verdslig henseende har derimot Numedalen ikke i denne tid hat nogen tilknytning til Hallingdal, som dengang sammen med Bragernes len utgjorde et fogderi — fogd Eilif Andersson — , det senere Buskerud fogderi, under lensmanden paa Akershus[2].

Sandsynligvis fra den samme tid, da Brunla len og Numedalen fremtræder som én forlening, nemlig i 1561, synes begge distrikter ogsaa at være forenet til et provsti[3]; ialfald er dette tilfældet fra omkr. 1590, da presten i Sandeherred ifølge et utrykt brev i riksarkivet optræder som provst over Brunla len og Numedalen, og antagelig helt til 1759, da Kongsberg provsti (tillike omfattende Eker, Modum og Sigdal) oprettedes.

---

skap, overdroges Tønsberg provsti til superintendenten i Oslo, mester Frants Berg, for aarlig avgift 18 »stykker« nerst og 1 tønde smør. (Om nerst se side 20, anm. 8.) Karakteristisk for provsternes forhold i denne henseende — ogsaa før reformationen — er, at de i en enkelt avskrift efter det tapte haandskrift Codex capsae Cypriani, hvis nedskrivningstid vistnok ikke kjendes, men dog vel sandsynligst maa henføres til før reformationen) av retterbot av 23/6 1310 (N. g. L. III. s. 88 note 11), kaldes biskoppernes lensmenn, fordi de inddrev den dem tilfaldende sagøre og anden indkomst.

[1] Nu g.nr. 72, Eiterklep, av kleppr, klump; gaarden ligger paa en liten haug. Eiter sigter til bitende kulde. Et tjern ved gaarden gjør det koldt der. Myklestue — g.nr. 66, Mokstu nordre, jfr. side 21, anm. 3.

[2] Utrykt dok. i riksarkivet, jfr. D. N. IV. s. 825—826, 20/12 1545,

[3] N. Reg. I. s. 156. I 1377 var presten ved St. Laurentii kirke i Tønsberg provst paa Vestfold, altsaa ogsaa over Numedal skibrede. D. N. III. s. 312.

Kronens visse indtægter av Numedalen utgjorde:

i 1529[1]	a) Landskyld. 2 huder. 3 deger[2] kalveskind. 25 graaskind. 10½ bismerpund smør. 6 skill. og 2 alb.	b) Aarl. skat. 2 tømmer[3] og 2 graaskind.
15/9 1560[4]— 25/9 1561.	2 daler, 1 mark, 8 skill. 1 deger, ½ stykke huder. 3 gjedeskind. 4 deger, 4 stykker kalveskind. 1 timmer graaskind. Smør 4½ bismerp.	8 timmer 13 stykker graa- skind

Av kronens uvisse indtægter av Numedalen utgjorde:

I 1529: Hjælp til Akershus slots bygning 37 st. faar[5].

I 1528—9 Sagefald[6]:

Torbiorn Olstad. »1½ alen hagenst[7], 19½ alen nerst[8] og

[1] Ifølge regnskapet for Akershus, N. regnsk. og jordeb. 4, s. 386.

[2] Deger = 10 stykker huder, av oldn. dekor; til grund ligger det latinske decuria, »antal av ti«, middelnedertysk deker. Tyske stammer drev fra meget gammel tid handel med skind og pelsværk med romerne (Falk og Torp, Etymologisk ordbok).

[3] Tømmer (timmer) = 40 stykker, om skind og fisk, av oldnorsk timbr, som ogsaa betyr tømmerstokker (jfr. Fritzner, ordbok).

[4] Ifølge regnskap for Akershus for aaret 1560—1561, Norske Saml. I., s. 184—5.

[5] N. regnsk. og jordeb. IV., s. 340.

[6] Norske regnsk. og jordebøker IV., s. 339—340. Av Akershus slots indtægts-regnskap 1528—9.

[7] Hagenst, klæde eller tøi fra byen Hagen i Westfalen.

[8] Nerst skulde efter velvillig meddelelse fra stipendiat Macody Lund antagelig betyde klæde fra den lille by Nérac i det sydvestlige Frankrike. Mon det dog ikke snarere skulde være det samme som det i dronning Kristines hofholdningsregnskaper

9 mark penninge for thegn og fredkjøp« [Thegn er drapsbøter, av þegn, mand, dernæst = þegngildi, n., drapsmandens bot til kongen; friðkaup, n., den offentlige bot, som det paalagdes den fredløse at utrede for at erholde sin fred (landsvist) tilbake.]

Olaf Gunnulfssøn. 4 alen nerst for han bed en karl .

Steingrim. 12 alen 1 kvarter nerst og 1 mark penninge »for han forsømmede en dreng, som døde«.

Gunner Seflandt[1]. 1 hest om (og?) 5 mark for »lemsther« [ɔ: tilføielse av »lemstersaar«, saar, som skader ens førlighet for bestandig, eller som ikke kan skjules med haar eller klær.]

Per Huseby[2]. 5 lod 1 kvintin sølv, et sengklæde om 1½ mark og 1 ko »for han trættede med lensmanden«.

Torgeir Myklestue[3]. 1 ko for han kunde ei gaa sin »dwll« [ɔ: oldn. dulr, m., benægtelse, benægtelsesed, ganga sinn dul, frigjøre sig med sin benægtelsesed, ogsaa duleiðr, dulaeiðr, av dylja, dølge, benægte. Den foregik oprindelig i templet eller paa tinget, senere i kirken; fra det 14. aarh. paa tinget. Jfr. D. N. I. s. 400.]

---

s. 247, 418 og 420 forekommende ord nersk, der forklares som klæde fra Naarden, nuværende nederlandsk provins i Nordholland?

[1] Seflandt vistnok = Sevalandh, D. N. VIII. s. 360 (nu under g.nr. 10, Høymyr i Flesberg), enten av sev, n., vandaare i jorden, eller sær, m., sjø, sigtende til de mange smaasjøer vest for Høimyr.

[2] Huseby = g.nr. 74, Husebø i Opdal, av húsabýr eller húsabær, m., »en gaards bygninger«, som gaardnavn enten bebygget sted i motsætning til et nærliggende ubebygget, eller velbebygget gaard med mange og anseelige huse.

[3] Myklestue = g.nr. 66, Møkstu nordre, i Opdal, samme navn som g.nr. 27 i Rollag, egtl. Myklastofa, den store stue (av mikill, stor).

Sten Venaas[1]. 1 ko for samme sak.
Gunnulf Lundom[2]. 1 ko for et okschammers slag [ɔ: slag med oksebladets bakside.]
Jon paa Moen[3]. 1 mark for »domrov« [ɔ: nægtelse av at efterkomme lovlig dom.]
Per Annulstad[4]. 1 mark for slagsmaal.
Per Huseby[5]. 2½ mark for »hiemreedt hand giorde« [oldn. heimreið, egtl. riden til hjemmet, dernæst voldelig overfald paa en i hans hjem (= heimsókn), som foregaar saaledes, at man kommer ridende til stedet?]
Thomas Vetterhus[6]. 2 mark for et knivsting.
Einar Liflandt[7]. 1½ mark for »snapperij« [ɔ: røveri].
Svend i Bockom[8]. 10 mark for thegn og fredkjop.

Kronens utgifter for Numedal[9] for aaret 1528:

2 karle, som drev fæ og faar til slottet i høst, hver 1 mark = 2 mark.
2 bønder for 2 læs huder og skind, som de førte til slottet, likesaa = 2 mark.

---

[1] Venaas = g.nr. 72, Venaas, i Rollag, enten av vin, f., græsgang, eller vænn, smuk.
[2] Lundom = Lunda, g.nr. 79, i Opdal, Lundar, flt. av lundr, Lund.
[3] Moen, enten g.nr. 113, Moen, i Flesberg, eller vel sandsynligst g.nr. 41, Moen i Rollag, som vel har hørt til prestegaarden, der er nabogaard.
[4] Annulstad formentlig det nuværende g.nr. 32, Aannestad, i Flesberg, av mandsnavnet Arnulfr.
[5] Huseby = g.nr. 74, Husebø i Opdal, jfr. foran side 21, anm. 2.
[6] Vetterhus = g.nr. 155 i Nore, Vetterhus, egtl. vetrhús, vinterbolig, en ogsaa om vinteren beboelig gaard.
[7] Liveland, g.nr. 95 i Flesberg, av kvindenavnet Lífa, biform til Líf (Hlíf).
[8] Bakke, g.nr. 96, av bakkar, á bǫkkum.
[9] Norske regnsk. og jordeb. IV. s. 282. Akershus slots regnskap.

Anders lensmand selv 5 alen nerst[1] af »min herre« (befalingsmanden paa Akershus) udi sin løn.

— — — — —

Sandsvær eller Eftelot med Tuft, Komnæs og Hedenstad[2] hørte i regelen direkte under Vestfold eller senere Tønsberg syssel[3], og det samme var den hele tid

---

[1] Nerst se foran s. 20, anm. 8.

[2] Sandsvær, egtl. Sandshverfi, sandkroken, -svingen, -grænden; hverfi = hvarf, hvorav Kvarven ved Bergen. Efteløt, av elptr. f., hunsvane, og løyti, n., sænkning i landskapet. Opr. navn paa prestegaarden, som ligger ved Laagen, der her danner en svanehalslignende bøining. Tuft, Tupt, hustomt, efter Tuftgaardene. Komnes, Kaupmannsnes, efter gaarden av dette navn; kaupmaðr, kjøpmand. Neset er en av Laagen dannet tange. Hedenstad, egtl. navn paa g.nr. 113, av mandsnavnet Heðinn.

[3] D. N. I. s. 192, $^{27}/_{6}$ 1336, VIII. s. 227, $^{13}/_{5}$ 1366, jfr. XI. s. 113 og V. s. 237 samt N. gl. L. III., nr. 21, kong Haakon Magnussøns retterbot av 1ste januar 1307 rom fiheter for bønderne i »Samssuerff paa Vestfolden«; de skal være fri utnefning, ledingsfærd og hesteløp (ɔ: føring til kongens eller hans embedsmænds hester) mot at betale 30 laup smør istedenfor som før 20 og mel $^{1}/_{3}$ mere end før i landskyld eller skat til »den, som er vor ombudsmand i Tønsberg og har vor befaling der«. I Akershus slots indtægtsregnskap for 1528—1529 er denne fritagelse for utfareleding formentlig ved en misforstaaelse sat i forbindelse med det bergverk, som der var anlagt, se Norske regnskaper og jordebøger IV. s. 344; men endnu i 1561. efterat bergverket var blit betegnet nytteløst og antagelig nedlagt, paaberopte bønderne sig, at »fremfarne konger« hadde fritat dem for al skat, undtagen den aarlige landgilde. N. Reg. I. s. 308 og nedenfor s. 25—6. Ogsaa i 1605 gjorde bønderne dette gamle privilegium gjældende, idet de nægtede likeoverfor lensherren i Tønsberg len, Fredrik Lange, at la sig mønstre og møte paa vaabenting; men Kristian IV. paala dem alvorlig at opfylde denne pligt i et brev av $^{15}/_{2}$ 1605, hvori for anledningen Sandsvær er be-

tilfældet med Lardal eller Svarstad prestegjeld[1], som nu hører til Larvik provsti.

Sandsvær sees saavel i 1366 som i 1393 at henhøre under Tønsberg lagdømmes jurisdiktion[2], likesom befalingsmanden paa Tønsberghus, Endrid Erlendssøn, i 1411 og 1438 erhverver sig gods der, hvad der nærmest tyder paa, at han ogsaa har hat lensherres myndighet der[3]. Antagelig har derfor de i 1352 forekommende Helge og Aslak Steinarsson, som optræder »j syszlum i Sannsuerfuj«[4], saavelsom den i 1451 nævnte »Anund, lensmand i Sandsvær«[5], bare været bygdelensmænd under høvedsmanden paa Tønsberghus. I det 16. aarhundrede brukes ofte titlerne kongens ombudsmand og kongens lensmand om de underordnede tjenestemænd.

---

tegnet som skibrede (i Tønsberg len), N. R. IV. s. 98. — Bønderne synes dog alligevel tilsidst at ha faat medhold, eftersom generalmajor G. Reichwein i sin kopibok av 1647 (Meddelelser fra rigsarkivet II., s. 22), noterer, at Numedal og Sandsvær har tidligere været priviligeret og for utskrivelse til krigsmagten forskaanet. Og overensstemmende hermed maa det da endelig ogsaa være, naar Fredrik den III. under hyldningen paa Akershus i august 1648 stadfæster Sandsværs privilegier, »eftersom vore undersaatter av Sandshverv har været her hos os med nogen breve og friheder, som dennem fremfarne konninger udi Danmark (!) naadeligen undt og given ere«. Dog forbeholder kongen sig at forandre disse »efter tidsens tilfaldende leilighed«, N. R. IX. s. 96—7, 26/8 1648.

[1] Lagardalr, av Lǫgr = Laagen, altaaa = Elvedalen; Svarfaðarstaðir, egtl. prestegaardens navn, maaske av mandstilnavnet svarfaðr. D. N. XIV. s. 15—16, 1399, VIII. s. 323, 15/1 1434 og 343, 12/3 1443, IX. s. 794—5, 8/6 1544.

[2] D. N. VIII. s. 227 og IV. s. 458.

[3] D. N. XI. s. 112 og 146, jfr. IX. s. 255, 13/1 1438 »Sanswerwe a Westfolne i Tunsbergs syslo«, jfr. XI., 143, 5/3 1437.

[4] D. N. XVI. s. 18. Hvis de ikke bare er lagrettemænd.

[5] D. N. VII. s. 441, 2/7 1451.

Efterat Henrik Krummedike i 1490 var blit forlenet med et kobberverk i Sandsvær[1], har prestegjeldet en tid været betragtet som en særskilt forlening[2]; men efter Henriks død i 1530 er det formentlig atter lagt til Tønsberg len. Dog skulde Hans Medsker van Karlsborg, som $^{18}/_{5}$ 1549 fik brev paa en gaard »paa Samsberg ved navn Laarø« —, hvilket man antar betyder Samsberg eller Samsonberg kobberverk ved gaarden Lauerud i Hedenstad sogn søndenfor Kongsberg, — svare avgift til Akershus[3], fordi overtilsynet med bergverkerne da var betrodd slotsherren Peder Hansson paa Akershus[4]. Allerede $^{27}/_{8}$ 1540 indberettet denne til kong Kristian III., at »det berg i Sandsvær i Erik Ugerups len« (ɔ: Tønsberg len), »som de bruge paa kongens vegne, blir intet til nytte«[5]. Den $^{18}/_{2}$ 1565 skriver kong Fr. II. til Kristiern Munk, som bl. a. hadde saavel Akershus len som Tønsberg len, i anledning av at »bønderne i Sandsvær i Tønsberg len« hadde klaget over, at Kristiern Munk avkrævet dem skat, endskjønt »fremfarne konger« skulle ha git dem

---

1 Dette kobberberg har antagelig git Kobberbergelven i Sandsvær navn, jfr. J. Chr. Berg, Saml. t. d. n. f. sprog og historie VI., s. 30, anm. 1.

2 Jfr. N. Reg. I. s. 21, D. N. XI. s. 567 og forøvrig nedenfor side 119, 146 og 148 anm.

3 N. R. I. s. 112. Lauerud = det nuvær. g.nr. 89, opr. Lagarruð, av Lǫgr, Laagen. Gaarden ligger ved Laagen.

4 N. R. I. s. 58 og 85, $^{17}/_{6}$ 1545, følgebrev til indbyggerne i Skiensyssel, at Peder Hanssøn skal være øverste berghauptmand over alle bergverker istedenfor lensmanden i Skien syssel Iver Jenssøn Jernskjeg.

5 D. D. XIII. s. 741. Jfr. ogsaa VIII. s. 800, 1542. Den Knut Bjørnssøn, som i 1553 kalder sig kongens lensmand i Sandsvær og Lardal (D. N. IX. s. 801), maa saaledes ha været bygdelensmand. Jfr. ogsaa Norske regnsk. og jordebøker IV. s. 625 for aaret 1560—1561 og N. reg. I. s. 308 for 1561, hvor Sandsvær paa begge steder henføres under Tønsberg len.

fri for al skat undtagen den aarlige landgilde[1], som de til hver St. Hansdag skal utgi. Jfr. side 23, anm. 3. Foruten det der omhandlede kongebrev av 1605 angaaende denne gamle frihet, haves ogsaa fra 1608 og 1618 et par kongebreve, hvori Sandsvær likeledes omhandles som liggende i Tønsberg len[2]. Om prestegjeldets skjæbne efter 7/10 1624 er fortalt foran s. 17.

Til kronens visse indtægter av Sandsvær

maa antagelig helt til omkr. midten av det 17. aarhundrede ha hørt den i retterboten av 1. januar 1307 omhandlede landskyld (eller skat) i mel og 30 lauper smør[3].

I 1529, da Henrik Krummedike var lensmand der, utgjorde enten hans avgift til kronen av lenets visse indtægter eller sandsynligst hans nettoindkomst, som han oppebar av sin fogd av disse indtægter[4], 10 mark om aaret[5]. Naar det i kong Kristian den IV.s befaling til bønderne i Sandsvær og Numedal av 7/10 1624[6] heter, at de herefter

[1] Landgilde er det danske navn paa landskyld, som da betød skat, men som i sin oprindelse var en leieavgift av jordegods, om det end (i flertal landskyldir) ogsaa tidlig blev brukt om kongens samlede indkomster av et distrikt.

[2] N. Reg. IV. s. 98, 251 og 730, og V. s. 440, 7/10 1624.

[3] Jfr. foran s. 23, anm. 3. Laupr, m., løb, trækar eller spand av visse størrelser, dog især rummende 3 bismerpund smør.

[4] Idet han da selv oppebærer alle de uvisse (f. eks. sagefald), og hans fogd avla regnskap for dem, saaledes som tilfældet var med Solør og Østerdalen i 1506 (nedenfor s. 121, anm. 4).

[5] D. N. XI. s. 567, citert nedenfor s. 134. Paa retterbotens tid var værdien av 3 lauper smør 1 mark; men i 1529 maa værdien ha været meget større, antagelig 2½ mark for 1 laup smør; ialfald var dette tilfældet i 1539 (D. N. X. s. 764); kronens eller lensmandens bruttoindkomst alene av de 30 lauper smør skulde saaledes være 75 mark, hvortil altsaa kom værdien av melydelsen, hvis kvantum dog ikke kjendes.

[6] N. Reg. V. s. 439.

skal svare »vor befalingsmand paa vor gaard Sæm paa Eker« — og give »ham paa vore vegne eders aarlige landskyld, gjæsteri, sagore, leding, egt, arbeide, og al anden rente, som I af Arilds tid gjort og givet har til Norges krone« —, er dette kun en for saadanne breve almindelig formel, som er brukt[1], og ordet »leding« indgaar da alene som et led i hine tiders abundants i uttryksmaaten, da ledingen nu forlængst var gaaet over til at betegne skat paa formuen i sin almindelighed. — Da Sandsvær og Numedal $^{19}/_{3}$ 1627 gik over til participanterne i solvbergverket, blev det uttrykkelig uttalt, at bønderne, naar landskatten og kontributioner bevilges, skal gi like med andre bønder[2]. Desuagtet blev de under $^{29}/_{8}$ 1648 under kong Fredrik III.s ophold paa Akershus ogsaa bevilget frihet for halv skat[3]. Imidlertid maatte de for aaret $^{1}/_{5}$ 1651—$^{1}/_{5}$ 1652 betale skat som andre bønder[4]. Friheten synes senere at være forbeholdt Numedal eller Flesberg alene[5], — »med 1 dalers forlindring paa skatten«.

I 1656 utgjorde sageskatten av Numedal og Sandsvær 125 riksdaler, 32 skilling[6]. Saadan skat blev, saavidt vites, første gang paalagt bønderne i Tønsberg len i 1605 som personlig arbeide, nemlig bestaaende i at levere et vist kvantum tømmer til kongens sager paa Moss og Eker; men efter et par aar erklæret bønderne i Sandsvær det for »fast umuligt« at tilveiebringe det da resterende

---

[1] Jfr. saaledes forleningsbrevet av $^{30}/_{12}$ 1648 paa sølvbergværket med Numedal og Sandsvær (N. R. IX. s. 236—7), hvori kongen forbeholdes told, sise og vrag(!).

[2] N. Reg. V. s. 581.

[3] N. Reg. IX. s. 115.

[4] N. Reg. X. s. 436.

[5] N. Reg. XI. s. 140, $^{4}/_{2}$ 1654, jfr. s. 149, 289 og 423, 1655. Ogsaa Rollag prestegjeld hadde bedt om at fritages for $^{1}/_{2}$ skat i 1632 (N. R. VI. s. 408), da aaringerne lider skade paa sæden paa grund av stor hede.

[6] N. Reg. XI. s. 487.

kvantum, hvorfor det under $^{19}/_{7}$ 1608 blev dem tillatt at erlægge resten i penge (»tømmerskat«)[1].

Sandefjord nævnes i Registr. første gang II. s. 711 den $^{4}/_{6}$ 1587, da sognepresten i Sandeherred, Peder Vemundsson, faar kongens stadfæstelse paa et brev (antagelig fra 1584) fra lensmanden over Brunla og Numedals lene, Knud Grubbe, paa at bygge en gaard paa Sandefjord (»i Brunla len«) og der at bruke en ærlig, borgerlig næring til lands og vands og gi lensmanden i Brunla len aarlig 8 kolniske lod sølv eller 16 mark enhet og være siden fri for al anden utgift, uten sise og told[2]. Forøvrig er det bekjendt, at Sandefjord allerede i det 13de og 14de aarhundrede omhandles som utskibningsplads for tømmer og som toldsted[3]. Naar det N. R. V. s. 261 heter, at Tønsbergs bys privilegier ender i Sandefjord, og at havnen Natholmen[4] ligger i Tønsbergs len, kan merkes, at bønderne i Brunla len førte klage over, at det var dem forbudt at laste og losse der paa havnen, som de paastod hørte til Brunla len. Forholdet blev derfor undersøkt paa aastedet den $^{19}/_{5}$ 1623 av statholder Jens Juel, som gav bønderne i Brunla len medhold og nu uttrykkelig bestemte, at Tønsbergs borgeres priviligerede havner kun skal strække sig en mils vei fra Tønsberg i den vestre fjord indenfor Aarøen[5]. Ved et privilegium av 1626 lykkedes det dog

[1] N. Reg. IV. s. 125 og 251—2.

[2] Brevet gjælder ikke bare sognepresten personlig; men ogsaa til fordel for »enhver, som kommer og bor i samme gaard«. Det indeholder altsaa et reelt privilegium.

[3] Jfr. A. Bugge, nærv. tidsskr. 3. R. IV. s. 139—40 og O. Rygh, ibidem s. 291, om tyske kjøbmænd, som laa der med et større antal skibe midtvinters 1225.

[4] G.nr. 79, Natholmen i Sandeherred, egtl. Knattholminn, knottr, fjeldknat, og holmi, holme, dels om smaa øer, dels om jordplet paa en klippe, græsplet i en aker.

[5] G.nr. 78, Aarø, i Sandeherred, = Áreyar (jfr. Hist. tidsskr.,

Tønsberg borgere at faa eneret til handel »3 mil om deres by«, — hvilket privilegium de endog utstrakte til Moss[1].

Larvik[2] nævnes i Registr. første gang VI. s. 475—6, nemlig den 1/2 1633 som toldsted med egen tolder, Hans Hvid, indtil da fogd under lensmanden i Brunla len, Ove Gjedde, som nu anmodes om at indsætte ham i embedet, mot at han avstaar fra sin stilling som fogd. Byen synes indtil det 17de aarhundrede at ha været et ubetydelig strandsted[3]. Skjønt byen omkring midten av nævnte aarhundrede og til grevskapets oprettelse i 1671 behandledes som ladested under Tønsberg (ɔ: at man maatte ha borgerskap i denne by for at drive handel i Larvik)[4], tok den sig stadig op, navnlig ved sin trælastutforsel, saaledes at kongen i 1653 kunde anvise paa dens toldsted 2000 riksdaler[5] (mot 3000 paa Tønsberg), i 1658 (for aaret 1/12 1657—1/12 1658) 6700 riksdaler[6] og i 1660 »udi Laurvigens krone- og kommissarietold« 12 619 rdlr. 3 ort og 14 β[7], »mens handelen i Tønsberg avtog ganske, saa byen næsten stod øde og det ene hus falder paa det andet«. Statholder Gyldenløve foreslog derfor kongen i 1666 at »flytte« Tønsberg by til havnen Hollen ved Larvik, som hadde den store fordel fremfor Tønsbergs

3. r., IV. s. 299), muligens av á, f., elv. Jfr. N. R. V. s. 334, VI., s. 691 øverst og VII. s. 735—6.

[1] N. R. V. s. 621, 10/9 1627.

[2] Egtl. Lagarvík, av Lǫgr, gen. Lagar, jfr. side 24, anm. 1, og s. 9, anm. 7.

[3] Kraft II. s. 779.

[4] Jfr. N. R. XI. s. 94—5, 10/11 1653.

[5] N. R. XI. s. 45.

[6] N. R. XII. s. 119—120; herav manglet dog endnu 24/8 1660 2500 riksdaler, XII. s. 402.

[7] N. R. XII. s. 410.

havn, at den ikke tilfros om vinteren, og kongen bifaldt endog under $^{25}/_{3}$ 1666 dette forslag[1], — noget som imidlertid viste sig lettere sagt end gjort.

Fredriksvern orlogsværft blev anlagt i 1750 og ligger altsaa utenfor det heromhandlede tidsavsnit. Det utgjorde et eget sogn og en egen jurisdiktion indtil 1799, da Fredriksvern og det tidligere til Tanum sogn hørende strandsted Stavern blev slaat sammen til et sogn[2], senere til et herred.

Lensmændenes eller deres fogders residens maa i det 14. og 15. aarhundrede ha været Brunla gaard, for Didrik Wistenakkers vedkommende dog Manvik[3], i Peder Ivarssons tid antagelig Fresie, nu Fritsø[4] (utrykt dokument i riksarkivet av $^{10}/_{3}$ 1592) og i det 17. aarhundrede gaarden Herre-Unneberg[5] i Sandeherred. Et

---

1 Meddelelser fra det norske rigsarkiv, I., s. 349, jfr. side 366, anm. 3.

2 Kjær, Jarlsberg og Larviks amt, samt D. N. XI. s. 61 »Stafvern sæm ligger i Tunæims sokn a Nessene«, $^{8}/_{9}$ 1378. Strandstedet nævnes som saadant allerede i det 13. aarhundrede; dets egentlige skrivemaate er Staferni, av stafr, m., stav, stok, meningen ukjendt. Synes at være brugt som navn paa langt fremstikkende halvøer og nes, som hadde en saadan form, at de kunde sammenlignes med en stav (jfr. Stavnes, nu Stamnes).

3 I Berg anneks til Brunlanes ved Bergselven, som engang antagelig har hedt Men, hvorav først viken, den nuværende Hummerbakfjord, og derefter gaarden har faat sit navn, l. c. s. 327. »Men« avledes av mǫn, f. (gen.manar), manke paa heste, overført om fjeldrygge, i nærværende tilfælde formentlig om aasryggene i nord for Hallevandet.

4 I Hedrum; ældre form »i Flesiom«, av fres en sideform for fles, f., skjær, om bergknatter, som rager frem av jordmark, likesom man finder »sker« brukt i samme mening, l. c. s. 340 og 217; samme gaardnavn i Sem, Fresje søndre og nordre.

5 L. c. s. 268, av Under bergi, under bjerget. »Herre« er til-

brev av 29. januar 1639 fra den daværende lensmand over Brunla len, Vincents Bildt, til statholder Kristofer Urne angir sig at være skrevet paa »Kongelige Majestæts gaard Wneberigh«[1]. En besigtigelsesforretning av 1661 over denne gaard og en anden kgl. Maj.s gaard, Eidsten, nu g.nr. 103 i Bergs annekssogn til Brunlanes, er indtat i Meddelelser fra Rigsarkivet, II., s. 132 flg. Sidstnævnte gaard[2] har antagelig været fogdgaard efter 1605. Den tilhørte det gods, som fru Gyrvild Fadersdatter 19/7 1599 hadde skjødet til kronen (nedenfor s. 161—166); men da hun for skjødet hadde »forlenet« den til sin tjener (ɔ: gaardsfogd) Hans Markussen og hustru Dorethe Kristensdatter paa livstid, blev denne »forlening« opretholdt. Efter mandens død (1601) trolovet enken sig med slotsfogd paa Akershus, Nils Rasmussen, som 16/3 1602 fik kongens brev paa at beholde gaarden kvit og fri, saalænge hun levet; efter hendes død blev den under 12/2 1605 befalet annammet under Brunla len, hvis lensmand da fik ordre til at forholde sig med dens visse og uvisse indkomster paa samme maate som med det andet fru Gyrvilds gods.

Om Brunla gaards avl og inventar[3] jfr. nedenfor s. 150, samt D. N. III. s. 573 20/3 1447, X. s. 766 1/3

kommet, fordi gaarden har været en adelig sædegaard; dette har saaledes ogsaa været tilfældet med gaarden Herre-Skjelbred i Andebu. Jfr. forøvrig S. A. Sørensen i Morgenbladet 8/9 1906 og Budstikken V. 672, anm. 1.

1 Topographisk Journal for Norge, VIII. s. 141—4.

2 Uttales æssti, skrives i 1511 Østungsgorde, en sammensætning av gerði, n., indgjærdet jordstykke, og muligens Øyðisteinn, øde klippe, eller sigtende til, at gaarden engang har været ødegaard.

3 Om Brunla gaardshistorie se særskilt Wladimir Moe, Norske Storgaarde 1911, og Lorents Berg, nærv. tidsskr. 4. r., 5. bind side 182 flg., og sidstnævntes verk »Brunlanes«.

1539, og om gaardsregnskapet for 1534—1537 Norske regnskaper og jordebøker IV., s. 455—67.

Om lenets produkter og indførsel se nedenfor side 33 og 153, jfr. D. N. X. s. 764—6, 1/3 1539 og D. N. XIII. s. 786, 5/12 1549.

Av kronens indtægter av Brunla len (Numedal skibrede) utgjorde:

I. Visse.							II. Uvisse.		
Utfareleding.					Landskyld	»Av laksefiskeriet« [5]	Skibstold	Sagefald	Vrag
Aar	Penge	Smør	Tøi	Mel, talg etc.					
1524 [1]	42½ mark 7 alb. 1 penning.	11 tønder.							
19/7 1528 [2] til 15/8 1529	16 mrk. 4 sk.	11 tønder 9 bismerpund 3 bismermk.	12½ alen nerst.	11 skipp. bygmel, 1½ (bismerpund) og 8 bism.mk. smeltet talg og et lidet oterskind.					
	»Smørleding«		»Kornleding«						
1560—1561 [3]	13 daler, 2 mark, 1½ skill., 2 penninge.	246 bismerpund 1½ mark smør.	43½ skipp., 6½ lisp., 10 merker, 1 remol korn, »som utgjorde 92 tønder« [4].		9 daler, 1 mark og 8 skill.	11 tønder laks.	90 daler (av 94 skibe, hvorav de fleste fra Holland),	Ialt 34 daler 2 mark 4 skil., nemlig i 6 tilfælde for hug med øxe etc. - 7 » » simple slag. - 1 » » haardrag. - 4 » » knivstik. - 1 » » thegngjæld ogfredkjøp. - 1 » » brevbrud (ɔ: overtr. av kongebrev eller retterbot). - 1 » » sæmjerov (brud p. forlig). - 1 » » stævnebrott (overtr. av de processuelle regl. om stævning). - 1 » » fordi han ikke »holdt ret« (ikke at betale holding) [6]. - 1 » » verbale injurier. - 1 » » tag (ran?) 25 tilfælde.	4 fad tjære og beg. 2 gamle kister med 36 dusin trætallerkener. 2½ tønde mel. 1 skibsbaad.

[1] Nye d. magazin VI. (1836) s. 325.
[2] Norske Regnsk. og jordeb. IV, s. 344—5.
[3] Norske Samlinger I. s. 184—5, hvor dog summen av indtægten i penge for Brunla og Numedalen fogderi for 1560—1 feilagtig er sat til 170 daler istedenfor 150 daler, 1 mark, 5½ skill. og 2 denarier Ifølge velvillig meddelelse fra stipendiat Macody Lund skulde paa denne tid 1 daler være 3 mark, 1 mark = 16 skill., 1 skill. = 3 alb, 1 alb. = 4 smaa penninge. 1 skippund = 2 tønder mel, malt eller salt, = 20 lispund = 30 bismerpund = 360 skaalpund = 720 mark. 1 »stykke« nerst er i N. regnsk. og jordeb. IV. s. 126 regnet for 3 mark; men da det bl. a. er ubekjendt, hvor mange alen der gik paa et »stykke« nerst, og et stykke nerst kunde ha forskjellig værdi efter tøiets kvalitet, og da priserne var skiftende (jfr. l. c. s. 302, 5. linje fra oven, hvor »støcket« er sat til 12 mark i 1528—9, medens det ibid. s. 639 er sat til 5 daler eller 15 mark i 1569—70, jfr. nærv. tidsskr. 2. r. 5. b., s. 367 og det der citerte), — lar opgaven sig for tiden vanskelig omsætte i en samlet sum penge. 1 remaal = 9 mærker eller 4½ skaalpund (jfr. forøvrig Arndt Berntzen, Danmarckis og Norges fructbar herlighed, 1655, s. 516, hvor der dog staar bismerpund istedenfor mærker, og s. 564. Saml. t. d. n. f. hist. IV. s. 88).

Kronens samlede visse rente eller indtægt av Brunla len og Numedalen

blev ifølge jordeboken anslaat i penge:

I 1569—1570[1] til 320 daler (og mandtallet av skatydende selveiere, leilændinger o. fl. til 408).

I 1604[2] til . . .	320 daler,	hvorav lensmandens avgift 200 daler
+ den aarl. rente av fru Gyrvild Fadersdatters gods[3]	109 »	« » » 80 »
	tils. 429 daler	
+ renten av kronens gaarde Dolven, Holjum og Anvik[4] (ikke angit)	(?)	» » » 10 »
		Kronens nettoindtægt 290 daler.

Lensmandens indtægt herav mindst 139 daler, hvortil kommer hans indtægter av uvisse, som vel mindst maa kunne anslaas til ca. 200 daler.

Ordet »Brunla«s etymologi — det skrives ogsaa Brynla[5], Brønlo[6], Brunlag[7], Brynlagh[8], Brønlagh[9], Brundlag[10], — er uviss; enten har det forbindelse med brún, f., kant, eller med brunnr, brønd, kilde, idet der findes en kilde paa stedet. Lá er betegnelse for en eller anden slags lokalitet, hvis nærmere betydning er ukjendt[11]. Ordet brukes første gang i Diplomatariet $^{20}/_{1}$ 1376, I. s. 328, om

[1] Norske regnsk. og jordeb. IV. s. 642.

[2] J. H. Schlegel, Sammlung zur dänischen Geschichte, Kort overslag paa al rigens indtægt og udgift, gjort $^{24}/_{12}$ 1602.

[3] Nedenfor s. 162—6.

[4] Nedenfor s. 161.

[5] D. N. III. s. 528, 1376.

[6] D. N. I. s. 510, 1426, jfr. D. N. III. s. 573, Brynlaa, 1447.

[7] D. N. XIII. s. 734.

[8] D. N. XI. s. 596 og 598.

[9] D. N. XI. s. 566.

[10] D. N. XIII. s. 784.

[11] Saaledes professor Magnus Olsen, som velvillig har meddelt mig sin mening om dette ord.

Brunla gaard, og skrives her Brynla. Krafts haandbok har skrivemaaten Brunlaug. Sidstnævnte ord forekommer ogsaa i Faaberg prestegjeld som navn paa en gaard ved Laagen — ogsaa skrevet Brunlaag —, og ordet antages her at ha samme betydning, da det i ældre tid skreves Bronlo. Da denne gaards vestside danner en kant eller rand (mot Laagen), og eiendommen kan betegnes som en slette, som paa sine steder synes at ha været sumpig[1], og disse stedsegenskaper ogsaa passer paa Brunla gaard i Jarlsberg og Larviks amt[2], tør det være, at man her har en antydning til den rette løsning.

Overgangen i distriktets navn fra Numedal skibrede til Brunla len finder sted i 1520—1540-aarene, jfr. N. Reg. I. s. 11—12 (Brunla, side 11 = Numedalen side 12), og N. Reg. I. s. 38. Navnet Brunla len brukes, saavidt vites, første gang $^{2}/_{1}$ 1526, D. N. IX. s. 525. Navnet Numedal skibrede forekommer dog saa sent som i slutten av det 16. aarh.[3].

I den i Danske Magazin, VI. B. 1836, s. 323[4] indtagne fortegnelse over norske len, som skriver sig fra tiden mellem $^{23}/_{5}$ og $^{24}/_{9}$ 1524, er lenet ved en misforstaaelse opført som to særskilte len, nemlig »Namdals len« og »Ness hoss her Henricks gard Brynlaw«. Den efterfølgende fortegnelse, skrevet med en anden haand mellem $^{15}/_{1}$ og $^{13}/_{5}$ 1527, kalder derimot rigtig lenet for »Brunlag« len, l. c. s. 327, og siger, at Henrik Krummedike har det, ɔ: har brev paa det.

Brunla len henføres i perioden 1537—1660

---

[1] Ifølge velvillig meddelelse fra hr. lensmand Sæther i Faaberg.

[2] Lorents Berg, Brunlanes, side 154.

[3] Jfr. D. N. VIII., s. 503, anm. 1.

[4] Har at takke professor Kr. Erslev for henvisningen til dette sted; fortegnelsen er nævnt av Munch, Det n. folks hist. VIII. s. 211, anm. 2, uten angivelse av, hvor den er at finde, medens aarstallet ved en skriv- eller trykfeil er sat til omkr. 1425.

til de saakaldte smaalen[1], i motsætning til hovedlen eller store len, hvis første spire — omkring midten av det 14. aarhundrede — dannedes av de fem fehirdsler Nidaros, Bergen, Tønsberg, Oslo (Akershus) og Baahus, og hvis antal i begyndelsen av det 17. aarhundrede økedes til 10, nemlig 1) Baahus, 2) Akershus, 3) Tønsberg[2], 4) Bratsberg, 5) Agdesiden, 6) Stavanger, 7) Bergenhus, 8) Trondhjem (Stenviksholm), 9) Nordlandene, 10) Vardøhus og Finmarken. Brunla len hørte som smaalen under Akershus, hvorfor regnskapet for lenets uvisse rente (sagefald, gaardfæstning, tiende, foring og told) skulde avlægges til lensmanden paa Akershus[3]. Lensmændene i de mindre len skulde efterleve hovedlensmændenes paalæg ang. skattens og toldens inddrivelse[4]. Bønderne i smaalenene under Akershus pligtet arbeide vaar og høst til Akershus slot[5]. Hovedlensmændene skulde indstævne lensmændene, fogder og prester i smaalenene i anledning av bøndernes klager[6] m. m. m.

[1] N. R. I. s. 78 (1545) og 694 (1571), II. s. 90 (1574), 186 (1576), 298 (1578) og 361 (1579), III. s. 396 (1595), VII. s. 415 (1638), VIII. s. 565—6 (1647) og XII. s. 48 (1657).

[2] Siden begyndelsen av det 16. aarhundrede, efter at Tønsberghus var blit »forstyrret« av svenskerne (1503), og efter at hele byen var blit ødelagt ved ildebrand $^{21}/_{2}$ 1536 (jfr. nedenfor side 106, anm. 3, og s. 159, anm. 1), stod byen Tønsberg direkte under høvedsmanden paa Akershus, saavel med hensyn til skatter som forsvar, og lenet »Sæm gaard og Tønsberg len« behandledes som smaalen indtil 1610 à 1618. I det sidste aar blev byen atter git i »befaling og forsvar« til lensmanden i Tønsberg len. Vardøhus og Finmarken len kom til som 5. hovedlen i 1576 ved siden av Baahus, Akershus, Bergenhus og Trondhjems hovedlen.

[3] N. R. II. s. 90—1, kongebrev av $^{25}/_{2}$ 1574. I Norges historie, IV. binds første del s. 89, anføres Brunla len feilagtig som hovedlen. Likesaa Tønsberg len før 1610 à 1618.

[4] N. R. I. s. 167, $^{22}/_{7}$ 1553.

[5] N. R. III. s. 128—130, $^{15}/_{8}$ 1590.

[6] N. R. III. s. 149, $^{16}/_{12}$ 1590.

II.

Brunla lensmænd.

1ste avsnit (ca. 1273—ca. 1380).

Befalingsmænd paa Vestfold,

indtil Numedal skibrede (eller Brunla len) tydelig fremtræder som særskilt forlening, forskjellig fra Tønsberg syssel eller len.

I ovennævnte tid synes det distrikt, som oprindelig kaldes Numedal skibrede og senere Brunla len, at være indbefattet under det større fællesomraade, Vestfold eller Tønsberg syssel, og at være bestyret av de mænd, som forestod denne syssel. I den av kong Haakon Magnussøn den $^3/_{11}$ 1318 i Tønsberg utstedte retterbot om opførelse av vakthus m. m. heter det saaledes: Vor sysselmand i Tønsberg og paa Folden[1]. Om Ketil Vigleikssøn, som i 1375 kalder sig »sysselmand i Tønsberg«, bruker lagmanden dersteds aaret efter betegnelsen »sysselmand paa Vestfold«. Uttrykkene er altsaa synonyme[2]. Sysselen ind-

[1] N. g. L. III. s. 132.

[2] D. N. III. s. 304, VII. s. 312. Kong Erik Magnussøns store almindelige retterbot (N. g. L. III. s. 8) synes vistnok at forutsætte, at der endnu i 1280 regelmæssig i hvert fylke skulde være to sysselmænd (og to bygdelensmænd, l. c. s. 5, § 4), én for hvert halffylki; men dette kan altsaa ikke ha været tilfældet for Vestfolds vedkommende i det heromhandlede tidsrum, fra hvis begyndelse fylkesinddelingen i Viken forøvrig begynder at vike for sysselinddelingen (jfr. G. Storm, nærv. tidsskr., IV. s. 478). Da ifølge den ældre Borgarthings Kristenret fra første halvdel av det 12te aarh. (N. gl. L. I., s. 343, 358 og 367) Heiðarheimr dannet centrum for Vestfolds sydlige halvfylke (og Sæmr [Sæheimr] ved Tønsberg for det nordlige), skulde det være at formode, at der i ældre tider har været en særskilt sysselmand bosat paa Heiðarheim gaard. Men nogen saadan kjendes ikke; man finder ogsaa for ældre tider kun omtalt én sysselmand paa Vestfold, nemlig den, som har sit sæde i Tønsberg; jfr. forøvrig Karl Lehmann, Der ursprung

befattet det nuværende Jarlsberg og Larviks amt samt i regelen Sandsvær og tildels Eker[1]. I Bjarne Audunssons gavebrev av $^{13}/_{11}$ 1315 siges gaarden »Berger paa Nes i Tanum« likesaavel som gaarder i Vaale, Botne, Borre og

des norwegischen sysselamtes, i hans Abhandlungen, 1888 s. 200, jfr. s. 187, og E. Hertzberg, Lén og veizla i Norges sagatid, i Germanistische abhandlungen zum LXX. geburtstag Konrad von Maurers.

[1] I ældre tid regnedes ogsaa Lier (Hlíðar) og tidligst til Olav den helliges tid, senest til midten av det 12. aarh., ogsaa Grenafylke til Vestfoldfylke. I en kundgjørelse, utstedt i Bergen $^{2}/_{10}$ 1388 av fehirden i Bergen, Gulathings og Bergens lagmand og lagmanden paa Haalogaland angaaende et gaardkjøp paa Eker siges Eker (Eikjar, flt. av eik, ek) uttrykkelig at ligge paa Vestfold (jfr. nedenfor side 86 øverst og D. N. III. 360), og det samme anføres endnu i 1519 og 1520, D. N. II. s. 780 og VII. s. 559. Imidlertid skilte prestegjeldet, som nævnt foran s. 13, sig allerede $^{16}/_{3}$ 1388 ut som egen forlening sammen med Modum og Tværdalene og ladestedet Kopervik*) ved Dramselvens utløp med skibstold og alle kongelige rettigheter, undtagen ubotemaal, i pant for 200 lødige mark til den tidligere høvedsmand paa Akershus, Benedikt Nikulassøn og hustru og barn. Efter Benedikts død ved 1399 overtok hustruen, Ulfhild Thorgautsdatter (til Tronstad, g.nr. 35 i Hurum, av mandsnavnet Þrónðr), forleningen, og efter hende igjen — hun nævnes sidste gang 1413 — sønnerne Guttorm (jfr. D. N. VII. s. 372, $^{9}/_{8}$ 1425) og Thorgaut Benktssøn (jfr. D. N. IV. s. 638, $^{15}/_{1}$ 1439, og V. s. 589). Den sidste erholdt i juli 1442 (D. N. V. s. 517) kong Kristofer av Bayerns stadfæstelsesbrev og nævnes endnu i 1444 (D. N. VII. s. 419). Efter ham er forleningen gaat over til Gaute Tharaldssøn Kane, som nævnes som sysselmand paa Eker i 1446 og 1448, D. N. IV. s. 527 og 538. I Hartvig Krummedikes tid synes det at ha tilligget ham som høvedsmand paa Akershus, ialfald i 1460 aarene. Fra begyndelsen av det 16. aarhundrede følger det som en del av Bragernes len eller fogderi (ɔ: Hurum, Lier, Røken, Eker, Modum, Sigdal og Halling-

*) Av vandets eller bundens kobberfarve. Gaarden Kopervik, paa hvis grund ladestedet laa, er nu indlemmet i Drammens by som hørende til bydelen Tangen.

Slagen at ligge ind paa »meinlandet« paa Vestfold[1], hvad der betyder det oldnorske »meginland«[2], ɔ: fastland, i motsætning til øerne Tjømø og Veierland[3], som er nævnt foran i testamentet. Det hele distrikt er saaledes underlagt en og samme betegnelse og jurisdiktion. Herved maa dog merkes, at samtlige de foran side 1—3 omhandlede herreder, som danner Brunla len, ogsaa efter dettes utskillelse siges at ligge paa Vestfold. Dette er saaledes tilfældet med:

Hedrum 21/9 1384, D. N. II. s. 378. 1393, D. N. IV. s. 464. 9/9 1416, D. N. VII. s. 363.
Sandeherred 14/6 1386, D. N. II. s. 383. 1397, D. N. IX. s. 192. 21/8 1400, D. N. IV. s. 519. 14/10 1406, D. N. II. s. 447.
Tjølling 7/11 1391, D. N. IV. s. 445. 1400, D. N. XI. s. 88. 17/10 1414, D. N. II. s. 473 (endskjønt Markvard Buk, som hadde Numedal skibrede, men ikke hele Vestfold, nævnes i brevet). 14/4 1440, D. N. VIII. s. 336. 1451, D. N. VIII. s. 378.
Berg sogn paa Neset 14/4 1440, D. N. VIII. s. 336.

---

dal) likeledes Akershus, indtil 4/2 1603, da det atter, denne gang i anledning av et bergverk, gaar over til en særskilt forlening under navn Sæm gaard og Eker len, som bestod til 1648. I dette aar fik Hannibal Sehested skjøde paa Sæm gaard og aaret efter tillike paa leding og foring av prestegjældet med høieste jurisdiktion over justitsen og jus patronatus til Haugs kirke paa Eker og Frogner kirke i Lier. Da han i 1652 maatte avstaa det hele til kronen, blev Sæm gaard og Eker len bortforpagtet til zahlkommissarius Villem Mecklenborg for tiden indtil 1/5 1658 for aarlig avgift 2000 enkende riksdaler.

[1] D. N. IV. s 105. Berger er g.nr. 52, Bergene (Bergar, f., flt. av berg, n.)

[2] Efter velvillig meddelelse fra prof. Magnus Olsen.

[3] Av vá = vraa, krog.

Saken er, at selv efter utskillelsen bibeholdes Vestfold som betegnelse for det hele landskap, mens jurisdiktionen, lenets navn, gaar over til bare at kaldes Tønsberg syssel eller len. Jon Darre kaldes saaledes i 1390 »sysselmand paa Tønsberghus[1]«. 12/8 1424 klager almuen i Tønsberg len til kongen over de ulovlige avgifter som fogden kræver[2]. I 1443 tales der om Styrvold sogn i Lardal »paa Vestfolden i Tønsberg syssel«[3], hvad der altsaa tydelig betegner motsætningen til et andet syssel paa Vestfold, og den 8/3 1440 kaldes befalingsmanden paa Tønsberg lensfogd over Tønsberg fogderi[4].

Idet vi tar vort utgangspunkt fra tiden omkring 1273, — det aar da Magnus Lagabøter paa hovdingemøtet i Tønsberg fattet den beslutning om sysselmandsinstitutionen, som er opbevaret i hirdskraa kap. 36[5], — vil nedennævnte rækkefølge av mænd komme i betragtning[6].

---

[1] Men ikke nogetsteds sysselmand »paa Vestfold«.

[2] D. N. I. s. 499.

[3] D. N. VIII. s. 323, jfr. s. 343.

[4] D. N. XIII. s. 82; se ogsaa VIII. s. 629, Fin Gyrdssøn, »fogd paa Tønsberghus« i 1396.

[5] N. g. l. II. s. 428. At denne lovbestemmelse og den utformning, sysselmandsinstitutionen derved har faaet, hviler paa specifikt lensretslige principer, synes hittil hævdet av de fleste forfattere, se saaledes foruten de foran side 38 øverste note in fine nævnte ogsaa Munch, IV, 1, side 592—4, særlig side 594, nederst, og Taranger, Udsigt over den norske rets historie II., s. 245—9 og 271 følg. Mikael H. Lie, Lensprincipet i Norden, bilag til Tidsskr. for Retsv., 1907, gjør dog en anden opfatning gjældende; se særlig side 33.

[6] Av ældre kjendte befalingsmænd i Tønsberg kan nævnes:
Andreas Simonssøn 1217—1218.
Hertug Skule hadde Viken, Oplandene og Ryfylke i forlening i tre vintre, 1219—1221.
Lodin Paulssøn, 1221.
Erling Ljodhorn, 1226.
Lodin Gunnessøn av Manvik 1242—1255 (?).

Vi tar da fehirderne med, om der end i den første tid efter den faste fehirdestillings oprettelse i Tønsberg (antagelig i 1308) nærmest synes at være ansat en sysselmand ved fehirdens side[1]. Kong Haakon Magnussøns retterboter av 30. juli 1316 om utlændingers told[2] og av 15. november 1316 om kjøpstevne i byerne[3], indledes saaledes med, at kongen sender sin fehirde, sysselmand, lagmand og alle gaardsbonder i Tønsberg sin hilsen, likesom retterbot av $^{10}/_{5}$ 1318 om utlændingers liggetid og handel i Tonsberg sees særlig henvendt til hr. Bjarne Audunssøn, hr. Guthorm lagmand og »vor ombudsmand i vor gaard i Tønsberg«[4]. I henhold hertil har vi nedenfor gaat ut fra, at f. eks. Assur Jonsson har været sysselmand en tid (ca. 1314) samtidig med

---

Jon Drottning, hvis slegt hørte hjemme i den sydlige del av Ranafylke eller Elvesyssel, hvor den hadde jordegods, (jfr. Johnsen, Bohuslens eiendomsforhold, side 122—3), 1256—ca. 1273(?).

1 Munch VIII. s. 156 og VII. s. 421 gaar ut fra, at fehirden i Tønsberg altid tillike har været sysselmand i Vestfold. Paa sidstnævnte sted anføres, at man kun kjender tre fehirder i Tønsberg, nemlig Bjarne Audunssøn i 1319 og 1320, Sigurd Gautssøn ved 1343 og Mathias Thorgeirssøn ved 1347. Men som man av det efterfølgende vil se, kjendes dog flere.

2 N. gl. L. III. nr. 47.

3 N. gl. L. III. nr. 49, s. 125. Sammesteds og s. 164 sees, at der i 1316 og ($^{13}/_{1}$) 1344 ogsaa i Bergen var en sysselmand ved siden av fehirden der; jfr. ogsaa D. N. II. s. 141, $^{14}/_{8}$ 1328.

4 N. gl. L. III. nr. 51. »Vor gaard« maa være den av kong Haakon Haakonssøn omkring 1250 opbyggede kongsgaard i nærheten av St. Laurentii kirke ved foten av Slotsbjerget, hvis den ikke var ødelagt ved branden i 1275 og senere gjenopført. Jfr. D. N. III. s. 139, $^{5}/_{1}$ 1327, hvor Guthorm lagmand kalder sig overlagmand i kongsgaarden, formentlig ogsaa utøvende en slags administrativ virksomhet. Jfr. D. N. I. s. 152, $^{29}/_{5}$ 1325, I. 170—1, $^{1}/_{1}$ 1330, s. 181, $^{12}/_{10}$ 1332, s. 182, $^{15}/_{12}$ 1333 og nedenfor side 96, anm. 2.

fehirden Bjarne Audunssøn. Derimot er kongerne Magnus Erikssons og hans søn Haakons retterbot, datert Stockholm 13. mars 1362, indeholdende stadfæstelse og utvidelse av Tønsbergs privilegier, særlig henvendt til »vor fehirde, lagmand og 4 raadmænd i Tønsberg«[1]. Det er Rane Eivindssøn, som var fehirde 1360—1363, uten at nogen sysselmand kan sees at være ansat ved siden av ham. Likeledes synes der i 1379 og 1380 kun at være én, som representerer kongen i Tønsberg (officialis regis[2]).

Vi begynder da med:

1) Thore Biskopsson, som kalder sig selv baron (lendermand)[3] av Tønsberg i et dokument fra omtrent 1289 (uten stedsangivelse), hvori han anmoder om at bli den engelske konge, Edward den førstes, ridder, og om at kongen tillike vil ta sig av hans bror (ɔ: svoger) Alv Erlingssøn, som paa grund av et manddrap var forvist fra Norge, og hjælpe ham til at skaffe ham fred med den norske konge[4].

»Av Tønsberg« maa her betyde, at han var sysselmand paa Vestfold; hans fodested var gaarden Leikvangr eller nu Lekum i Eidsberg[5]. I aarene 1289—1290 var

---

[1] N. gl. L. III. nr. 94, jfr. s 190 nederst, hvorefter der i 1372 kun var én »ombudsmand eller rentemester« (ɔ: fehirde) i Trondhjem.

[2] D. N. II. s. 356 og 359, »ombudsmanden her« ɔ: i Tønsberg.

[3] Titelen baron blev som bekjendt indført i 1277, Isl. Annaler, ved G. Storm, s. 69.

[4] D. N. XIX. s. 243—4. Alv Erlingssøn dræpte i 1287 Hallkell Agmundssøn Krøkedans, befalingsmand paa Oslo slot.

[5] D. N. XIX. s. 230. 1/4 1289, hvor han kalder sig Tryrik av Leikvang (»de campis ludi«), jfr. G. Storm i Hist. Tidsskr., 2. række, IV. B. s. 180—1. Paa samme maate kalder Alv Erlingssøn sig dels »av Tornberg« (de monte spinae), hvad der betegner hans fødested og ættegaard, det nuværende Tandberg paa Ringerike, dels jarl (comes) av Sarpsborg, hvad der betegner hans forlening (Borgesyssel fra 1283—1287). D. N. XIX. s. 223—224 og 255—266.

han kong Eriks gesandt i England i anledning av forhandlinger om egteskap mellem kong Eriks datter Margrete og kong Edward I.s søn, Edward.

Han er den bekjendte Thore kansler, hvis egentlige navn er Thore Haakonssøn, idet hans far, Haakon, var biskop i Oslo (høsten 1248—1265) og i to aar erkebiskop (1265—1267).

Munch og med ham G. Storm antar, at han var sysselmand i Skien syssel (1277 og til sin død i 1317), og at Audun Hugleikssøn Hestakorn var sysselmand og fehirde i Tønsberg fra 1273 à 1277—1299 med et par aars avbrytelse (1280—1282) som medlem av formynderregjeringen i Bergen[1].

Men dette kan efter det forannævnte brev av 1289 neppe ha været tilfældet. Da vor paastand imidlertid er ny og staar i bestemt strid med de nævnte forfatteres antagelser[2], skal vi søke nærmere at begrunde den.

Hvad der ligger til grund for Munchs slutning er alene et brev av 1298[3], dat. Tønsberg, i Lappenbergs Sartorius II. s. 738, hvori Audun selv kalder sig fehirde (thesaurarius), sammenholdt med kong Magnus's retterbot av 22. septbr. 1277 ang. tienden i Viken og Oplandene, som er rettet til Erling Alvssøn, Thore Biskopssøn

[1] Munch, IV, I. s. 549, anm. 1, Hist. Tidsskr., 2. række, IV. B., s. 181 og 213—214, hvor Storm endog betegner dette som utvilsomt; jfr. ogsaa Ludvig Daae i nærv. tidsskr. 4. r. I. s. 265.

[2] Munch uttaler sig forøvrig forskjellig. IV, 1, s. 479 heter det om Audun, at han enten var sysselmand paa Oplandene eller i Viken, VII., s. 424—5 derimot, at Thore Biskopssøn og hans æt muligens har hat Skien og Vestfold sysler som arvelige len indtil 1336. Om noget arveligt len kan der imidlertid her ikke være tale allerede av den grund, at rækkefølgen ialfald, som nedenfor vil sees, er blit avbrudt, bortset fra, at arvelige len i dette tidsrum hverken var faktisk eller retslig anerkjendt i Norge.

[3] In vigilia beati francisci confessoris, ɔ: 3. oktober.

og Audun Hugleikssøn, lagmændene og alle kongens sysselmænd og haandgangne mænd i Borgarthingslagen og alle Vikværinger og Oplændinger. Da man tillike vet, at Thore Biskopssøn i aarene 1303 og 1305—1306 optræder som sysselmand i Skíðu syssel (Skien syssel), og at Erling Alvssøn hadde Borgesyssel[1] antagelig helt fra 1245 til sin død 1283, slutter Munch og med ham Storm, at Thore Biskopssøn hadde befaling i Skien syssel allerede i 1277, da nævnte retterbot blev utstedt, og at derfor Audun maa ha været fehirde eller ialfald sysselmand i Tønsberg fra den nævnte tid.

Herved oversees imidlertid, at nogen fast fehirdestilling for Tønsberg ikke kan antages at være oprettet før flere aar efter Auduns død (1302). Fra dette aar har man i kong Haakon Magnussøns retterbot av $^{16}/_{9}$ 1302 om forandring av tronfølgen og om riksstyrelsen, naar kongen efterlater umyndig søn eller datter[2], et tydelig vidnesbyrd om, at der da som i foregaaende tider kun var é n fehirde, nemlig kongens personlige, idet det bestemmes, at d e n, som er fehirde, naar kongen falder fra, fremdeles skal fungere som saadan, indtil den nye konge blir myndig, og h a n skal gjøre regnskap for de tolv mænd, som danner formynderstyrelsen[3].

Hertil kan kanske ogsaa som yderligere bevis føies

[1] Borgarsýsla, det nuværende Smaalenenes amt med undtagelse av Haabøl prestegjeld og Enningdalens sogn.

[2] N. gl. L. III. nr. 14 s. 51 øverst. Féhyrðir sá er var i þeim tíma er konongr fel frá skal iamnan vera hin same þar til er konongr sialfar komar till aldars nema han sanprouezst adar i einum huárium lut brotlegar svá at han mege eigi uera oc skal han gera fulla reikningh firir ánefndom tólf monnum á huárium tólf mánadom i þen tíma er þeir koma saman.

[3] Jfr. ogsaa Taranger, »Udsigt over den norske rets historie« II. s. 228.

den nævnte konges retterbot av januar 1307 om privilegier for bønderne i Sandsvær, hvorefter de skal erlægge sin avgift til kongen i Tønsberg til den, »som der er vor ombudsmand og har vor befaling der«, hvad der viser, at der kun er én kongelig befalingsmand, som ikke kaldes fehirde, i distriktet, sammenholdt med den foran fremhævede uttryksmaate »fehirde og sysselmand« i den samme konges senere retterboter av 1316 og 1318, og som altsaa bestemt tyder paa en i den mellemliggende tid (mellem 1307 og 1316) foregaat forandring i statsforvaltningens organisation, — en forandring, som med sikkerhet vites at ha fundet sted senest i 1308, da forordningen av 17/6 s. a. betegner fehirderne i Nidaros, Bergen, Oslo og Tønsberg som tilværende ved siden av kongens personlige fehirde, og antagelig samtidig med eller i samme aar som forordningen, da ingen vites at være nævnt som fast fehirde i nogen av disse byer før.

Vender vi nu tilbake til aaret 1298 og søker forklaringen til Auduns optræden i Tønsberg i det aar, vil vi først finde, at Thore Haakonssøn paa den tid sandsynligvis maa ha været fraværende fra riket, nemlig paa sendefærd til England[1]. Videre, at Audun i det i Lappenbergs Sartorius

[1] D. N. XIX. s. 452, nr. 409, hvor Edward den første av England den 23. juni 1297 utsteder leidebrev for et aar for en sendefærd, bestaaende av ridderne Bjarne Erlingssøn av Bjarkø, Thore Haakonssøn m. fl., som kong Erik Magnussøn agter at sende til England. Samme dag utsteder han ogsaa et andet leidebrev (D. N. XIX. s. 453, nr. 410), som imidlertid kun lyder paa skotlænderen Henrik Stikelowe og Thore Biskopssøn, og paa et aar fra førstkommende Mikalsmesse, altsaa 29. septbr. 1297—29. septbr. 1298. Antagelig er kun dette sidste leidebrev benyttet, siden Bjarne Erlingssøn optrær sammen med Audun i Tønsberg i 1298. Av det i D. N. V. s. 35 indtagne brev fra kongen av 17/4 1298 sees, at betalingen til søstæderne var bestemt at skulle finde sted »in festo nativitatis beate Marie«, ɔ: 8. september 1298, altsaa paa en tid, da Thores leide i England endnu ikke var utløbet.

II. s. 738 gjengivne dokument ikke kalder sig fehirde eller sysselmand *i* Tønsberg, men alene »thesaurarius illustris regis norwegie«, den samme titel, som kong Haakon Magnussons personlige fehirde, Erlend Styrkaarssøn, hadde i 1309[1]. I brevet oversender Audun de slaviske søstæder varer til betaling av 200 mark og lover at erstatte hvad der fandtes manglende av den kalmarske gjæld, det vil si de 6000 mark norske sølvpenger, som det paa mødet i Kalmar 18.—31. oktober 1285 mellem norske utsendinger og tyske gesandter fra søstæderne Lübeck, Riga, Visby, Wismar, Rostock, Stralsund og Greifswalde, ved den svenske konge Magnus's voldgiftskjendelse blev fastsat, at Norge skulde betale til de tyske sjøstæder[2]. Det er, som det sees, i egenskap av det hele rikes repræsentant utad i forhold til fremmede magter, at Audun her handler, og

[1] D. N. III. s. 83 (nr. 87). Jfr. nedenfor side 61—2. Derimot heter det om Ivar Nikulasson i 1325 og 1327 »f e h i r d e i T ø n s b e r g« (D. N. III. s. 139), om Thorgaut Jonssøn i 1350 »fehirde i Tønsberg« (D. N. VIII. s. 160), om Peter Niklisson i 1364 »thesaurario nostro Tunsbergis« (D. N. III. s. 264), om Einar Ambessøn og Endrid Simonsson i 1316 »fehyrdar i Bergen« (I. s. 130), om Halvar Jonssøn i 1369 fehyrdir i Oslo (IV. s. 371) og om Paal Styrkaarssøn i 1344 fehyrdir i Oslo (IV. s. 230).

[2] Se herom nærmere Munch IV, 2, s. 112, og Yngvar Nielsen. Bergen, s. 182. Pengene skulde erlægges i Tønsberg, og som av sidstnævnte forfatter paapeket (s. 183, anm. 1) bruker originalen om de norske embedsmænd kun benævnelsen ballivus, hvad der ikke som av Munch gjort kan oversættes med fehirde, men med sysselmand og tildels gjaldker, i hvilken forbindelse navnlig kan henvises til det i D. N. V. s. 44 indtagne brev, datert Oslo $^{22}/_{7}$ 1304, fra Kong Haakon Magnussøn til sine sysselmænd (»omnibus b a l l i v i s suis et procuratoribus aliis ac subditis«) om, at de ikke skulde hindre borgere fra byen Kampen i at istandsætte sine paa norsk kyst strandede skibe. Dette bestyrker det foran s. 44 anførte om, at en fast fehirdestilling endnu ikke var oprettet i Tønsberg eller andetsteds.

ikke som utøver av nogen stedlig jurisdiktionsmyndighet. Det maa formentlig ha skedd i henhold til en speciel fuldmagt fra kongen, hvad der bestyrkes av den efterfølgende erklæring hos Sartorius, utstedt samme aar ($^{10}/_{11}$ 1298) i Rostock av en av Tønsbergs kjøbmænd. I dette dokument kaldes Audun hverken fehirde (eller »af Tønsberg«), men alene »Audun af Hegranes«[1], og nævnes sammen med Bjarne Erlingssøn som i fællesskap optrædende paa kongens vegne, altsaa som repræsentanter for landsregjeringen likeoverfor sjøstæderne (»missus a viris nobilibus domino Odewino de Hegrenes videlicet et Erlingero — — — qui dictam pecuniam nomine gloriosi regis norwegie sibi assumpserant civitatibus persolvendam«)[2]. Likesaalitt som der av disse dokumenter med nogen avgjørende sikkerhet kan sluttes, at Bjarne Erlingssøn var befalingsmand i Tønsberg — han hadde sin syssel paa Haalogaland —, likesaalitt kan en saadan slutning drages for Auduns ved-

---

[1] Nu Hegrenes i Jølster, egtl. Hegranes, av hegri, m., heire.

[2] Hermed kan sammenholdes kongens brev av $^{17}/_{4}$ 1298 (D. N. V. s. 35), utfærdiget i Bergen og antagelig i samraad med Audun, hvori kongen anmoder raadet i Lübeck om at sende fuldmægtige til Tønsberg til at motta, hvad der staar igjen av de 6000 mark. Betalingen skal ske — heter det — »ex parte nostra«; der staar ikke ex ballivo nostro eller thesaurario nostro Tunsbergis. At det ikke var den eneste gang de to nævnte lendermænd i fællesskap optraadte utadtil paa kongens vegne, sees av den nedenfor s. 52 nævnte overenskomst av $^{13}/_{1}$ 1280 angaaende Guido av Montforts tilfangetagelse. Videre avsluttet Audun i 1298 med Bjarne Erlingssøn en overenskomst i de norske fyrsters navn i Kjøbenhavn (Munch, IV, 2 s. 316). Endelig kan ogsaa henvises til, at da sendebud fra Lübeck i 1341 ventedes til Bergen, utstedte kong Magnus en specialfuldmagt til drotseten og riksforstanderen Erling Vidkunssøn og til kongens fehirde i Bergen (»thesaurarium nostrum ibidem«) for at underhandle med dem, se D. N. VII. s. 149, $^{10}/_{5}$ 1341, dat. Stockholm, jfr. s. 151 og 152.

kommende. Allerede 8. februar 1299 finder vi Audun der, hvor han efter vor mening paa denne tid hadde sit væsentlige virkefeldt, nemlig i Bergen[1], og her blev han fængslet i august maaned samme aar, ikke som av Munch antat i Tonsberg[2], og henrettet paa Nordnes i december 1302.

Derimot maa det antages, at Audun, siden han nævnes i kong Magnus's retterbot av 1277 ved siden av Erling Alvssøn og Thore Biskopssøn maa ha hat overbefaling over Oslo syssel og Oplandene. De tre herrer næv-

[1] D. N. II. s. 41—42, hvor Arne i Grasgarden, Erik lagmand og alle Bergens raadmænd kundgjør, at Audun kjøpte 3 spands leie i »Eggjum i Skaun«. Vi har altsaa her for os et bymøte, og da et saadant bestyredes av gjaldkeren, mens saavel lagmanden som sysselmanden hadde pligt til at møte der (jfr. Magnus Lagaboters bylov, VII. c. 15), maa man vistnok være berettiget til den slutning, at Arne i Grasgarden, som var ridder i 1293, D. N. XII. s. 15, og som endnu forekommer i Bergen i 1315, D. N. I. s. 129, ved leiligheten har fungert som den av de 12 raadmænd valgte gjaldker, og at Audun har været tilstede i egenskap av kongens sysselmand i Bergen. G. Storm, Hist. Tidsskr., 2. række IV. bd. s. 217 henfører gaarden, som han kalder Egge, til Romerike. Men »Skaun« paa Romerike kan kun være prestegjeldet Sørum, og her findes ingen gaard Egge. Allerede betegnelsen »spand« (korn eller smør) »leie« leder tanken hen paa Nordmøre og begge Trondhjems amter som en for disse distrikter eiendommelig, paa Romerike ukjendt, landskyldspecies. Da sælgeren i brevet angives at være Erlend paa Belsaas, og der kun findes én gaard av dette navn i Norge, nemlig i Buviken prestegjeld søndenfor Gulosen i Søndre Trondhjems amt (jfr. O. Rygh, Norske gaardnavne, Søndre Trondhjems amt, bearbeidet av K. Rygh, 1901), maa gaarden være Eggan i nabopresteg jeldet Børsen med Børseskogn, nu g.nr. 17—20, egentlig Eggjar, flt. av egg = egg, jordryg, jfr. det citerte verk s. 303 samt D. N. II. s. 403: Skaun i Orkedalsfylke. Belsaas er egtl. Beltisáss, av belti, bælte, idet gaarden ligger hoit oppe i dalsiden under en noget høiere aas, som er lang og smal.

[2] Jfr. G. Storm, l. c. s. 223.

nes paa en saadan maate i retterbotens indledning[1], at de hver for sig, hver i sit større distrikt — kanske i anledning av den praktiske gjennemførelse av Magnus Lagabøters store reformer — maa ha hat et slags overtilsyn eller overbefaling, en større myndighet end den, som ellers tilkom sysselmændene i disses stilling. Av Hirdskraa kap. 36[2] sees, at de tre centrale punkter i Viken og Oplandene helt fra møtet i Tønsberg $^{25}/_{1}$ 1273 maa ha været Valdensholm eller i 1280-aarene Sarpsborg (hvor Alv Erlingsson da residerte[3]), for strækningen fra Gøtaelven til Kamborn[4] ved Moss, med distriktsfængsler i Valdinsholm i Eidsberg[5] og Ragnhildeholm ved Gotaelven, Tønsberg for strækningen fra Rygjarbit til Dramn[6], indbefattende det nuværende Bratsbergsamt og Numedal samt Vestfold, — og Oslo med distriktsfængsel paa borgen ved Geitebruen[7] for strækningen fra Dramn til Kamborn inklusive

---

1 Se foran s. 44.

2 N. gl. L. II. s. 430.

3 Jfr. Munch IV, 1, s. 477, hvor der i forbindelse med, at Erling Alvssøn ved 1245 var kongens befalingsmand over Borgesyssel, anføres, at der med denne forlening synes at ha fulgt et slags overopsigt over hele Østlandet.

4 Nu Kambo, g. nr. 29 i Moss herred, egtl. Kambhorn, horn, fremspringende hjørne, ɔ: det høie nes, som begrænser Kambobugten paa nordsiden. Kambr, kam, brukes om kamformede, takkede fjeld- og aasrygge.

5 Nu Vallandsø i Glommen (straks ved gaarden Lindhol), hvor der var en borg. Valdinseyhús.

6 Egtl. Drafninn, av Drafn, som var navn paa Dramsfjordens indre del, ovenfor Svelvik, medens elven hedte Drǫfn, bølge, den oprørte. Rygjarbit, omtr. ved Gjærnespynten, eller -tangen, et forbjerg (nær strandstedet Portør), som skiller mellem Nedenes og Bratsberg amt, ved gaarden Gjærnes i Søndeled, av geirr, spyd (om de spidse nes, hvori halvøen deler sig), eller av geiri, kile.

7 Ved Nikolaskirken vestenfor broen over Osloelven, opført av

Romerike, og paa Mjøskastellet[1] for alle Oplandene (»Upplond«), undtagen Romerike[2], altsaa Hallingdal, Valdres, Hadeland, Toten, Gudbrandsdalen, Solør og Østerdalen. Da Audun nævnes paa like linje med Erling Alvssøn og Thore Biskopssøn, maa han, forutsat at det er rigtig at henføre Thore til Tønsberg, ha hat overledelsen paa det tredje centrale punkt paa Østlandet, nemlig Oslo. Videre sees av de paa møtet i Tønsberg 1273 fattede beslutninger, at ledingen for Viken skulde føres til Tønsberg. Denne by, som i 1276 paany var blit befæstet, var saaledes det vigtigste punkt paa Østlandet, og der er ingen grund til at tro, at Thore Biskopssøn, naar han i aaret 1289 selv kalder sig baron av Tønsberg, ikke ogsaa skulde ha været det allerede i 1277, eller at Audun i 1270-aarene skulde ha været foretrukket for ham til en saa vigtig stilling, hvad der vilde ha været en forbigaaelse, som vanskelig kan bringes i sammenhæng med andre foreliggende oplysninger fra den tid. Thore var ældre lendermand end Audun, idet han nævnes foran ham. Thore var allerede i 1270 blit kongens høit betrodde kansler (efter Sira Askatin, som i det aar blev biskop i Bergen), og han beklædte embedet endnu i 1277 og antagelig helt til 1280, da Bjarne Lodinssøn avløste ham[3]. Audun næv-

Haakon Haakonssøn efter 1240, avløstes i aarene 1300—1304 av det ældste borganlæg paa Akershus, jfr. nærv. tidsskr. 3. r. 5. b., s. 439—440.

[1] Paa holmen under gaarden Stein, straks ovenfor Ringsaker, opført av Haakon Haakonssøn omkr. 1234 og benyttet som fængsel endnu i det 15. aarh.

[2] Raumarike blev lagt til Oslo stift ved Hamar bispedømmes oprettelse i 1152.

[3] Som kansler besegler Thore det brev av 16/12 1271, hvori kong Magnus opmuntrer bønderne paa Voss til at opbygge en ny kirke, ɔ: den stenkirke, som den dag idag staar paa Voss. D. N. IV. s. 2. Vinteren 1272—mars 1273 har han formodentlig

nes første gang som stallare i 1273, hvilket embede rangeret under kanslerens. Thore, som maa ha studeret retskyndighet ved universitetet i Paris, hadde som den mest sagkyndige i kanonisk ret ved siden av Audun som den bedste kjender av norsk ret paa den tid, indlagt sig mindst likesaa store fortjenester som den sidste ved deltagelsen i kongens store lovreform 1273—1276[1]. Det var Thores far, hvis indflydelse det skyldes, at kongens egteskap med dronning Ingeborg blev indgaat. Og høsten 1276 var kongen selv tilstede i Thores bryllup med kongens slegtning, hertug Skules søsterson, Erling Alvssons datter Ingeborg. Det er derfor al grund til at tro, at Thore paa denne tid stod mindst i like saa stor gunst som Audun, som forøvrig ogsaa var en slegtning av kongen. Kanske er det i anledning av bryllupet, at den vigtige stilling som befalingsmand paa Tønsberg er blit overdrat til Thore.

Som bevis for, at Audun paa denne tid — ca. 1277 — hadde befaling i Oslo eller paa Oplandene, tør maaske ogsaa anføres, at han i 1279 eiet betydelig jordegods paa Romerike og i Oslo herred, saaledes Auðunar Formór paa Romerike[2], Bryn, østre O og flere i Oslo herred, som han i det nævnte aar skjænket til St. Halvards kirke i Oslo[3]. Muligens er han da allerede i det sidstnævnte aar kaldet til en stilling paa Vestlandet enten som sysselmand i det

opholdt sig hos kongen i Tønsberg, idet han der besegler kongens retterbot for Færøerne, N. gl. L. IV., s. 353—4.

[1] Sandsynligvis har ogsaa Bjarne Lodinssøn, som kalder sig professor juris civilis (ɔ: i romerret), været medvirkende i denne.

[2] Nu forsvundet som gaardsnavn; maa ha ligget i Hovin anneks til Ullensaker, betyder vel furumo.

[3] D. N. II. s. 19. Brýn, av brú, bro (over Loelven), og vin, græsgang, nu g.nr. 137, Brynseng i (Østre) Aker. O store og lille er g.nr. 76 og 77 i Vestre Aker, sideform av á, elven, (efter Akerselven).

Bergenske eller som kongens personlige fehirde[1], siden han i brevet gir en anden fuldmagt til at fuldbyrde gaven for det tilfælde, at han selv ikke kunde være tilstede.

Til støtte herfor kan nu yderligere nævnes, at man ifølge det i D. N. XIX. s. 197 indtagne dokument allerede 13. januar 1280 — altsaa fire maaneder før kong Magnus's død (9/5 1280) og altsaa en god tid, før der overhovedet kunde være tale om nogen formynderregjering — finder Audun i Bergen, idet han sammen med Bjarne Erlingssøn av Bjarkø avslutter en overenskomst med abbed Rikard i Lysekloster og Thomas de Ippegrave paa den engelske konges vegne om Guido av Montforts tilfangetagelse.

Munch IV, 1, s. 688 og IV, 2, s. 86 flg. har gaat ut fra, at overenskomsten først blev avsluttet i 1281 (13/1). At det maa ha været i 1280 fremgaar imidlertid ogsaa av det i D. N. XIX. s. 201 avtrykte brev av november 1280 fra kong Erik til Edward I. om fængsling i Norge av en person, som holdes for at være Guido. Kong Magnus opholdt sig i Bergen vinteren 1279—1280.

Som hovedsmand paa borgen ved Oslo omtales ved 1286 den forannævnte[2] Hallkell Krokedans, som var baron for 1280, og saaledes godt kan tænkes allerede i 1279 eller 1280 at ha efterfulgt Audun i stillingen. I aarene 1280—1282 opholder Audun sig i Bergen som medlem av formynderregjeringen.

I 1281 overdrager Audun til Munkeliv kloster gaarden Unnarsetr i Stafanes i Søndfjord (Askvold)[3] til

[1] Efter Jon Tviskaven? Kong Magnus's tidligere fehirde, Anders Plytt, var forøvrig medlem av formynderregjeringen, men døde i 1280 eller 1281.

[2] S. 42, anm. 4.

[3] Nu g.nr. 5, Unneset. Stavenes er nu navn paa g.nr. 5, b.nr. 2, poststation og dampskibsanløpssted i Askvold. Paa gaarden Stavenes stod slaget mellem Harald Haarfagres svigersøn, Haakon Grjotgardsson, og Atle Jarl i aaret 900.

sjælehjælp for sig og sin hustru Gyrid, hvad der tyder paa, at han har valgt sit gravsted i klostret, og at han saaledes paa den tid ansaa sig fast knyttet til Bergen. Fra nu av og fremover samler han sig en mængde jordegods i Sønd- og Nordfjord[1], og det maa derfor visselig antages, at han foruten sysselen i disse distrikter ogsaa har hat en slags overbefaling over det hele Bergenske med Skatlandene[2], paa samme maate som fehirden Sira Botolf Haakonsson i 1311 siges at ha syssel og kongsvald med fehirdslen i Bergen[3]. Kong Eriks yndlingsopholdssted var Bergen[4], og det er ogsaa da av den grund rimelig, at Audun som hans fehirde og som en av regjeringens mest formaaende mænd hadde sin hovedfunktion i kongens nærhet ogsaa efter formynderregjeringens ophør.

En række andre omstændigheter peker i samme retning. I 1293 $^{25}/_{9}$ er det hr. Audun Hugleiksson, som i Bergen mottar dronning Isabella Bruces (Erik Magnussons anden dronnings) brudeutstyr og optar fortegnelse derover sammen med skotlænderen magister Velent de Stiklowe[5].

---

[1] D. N. II. s. 292 og 464, jfr. I. s. 456.

[2] I 1286 blev han forfremmet til jarl over Island. Isl. annaler ved G. Storm, s. 196 og 260.

[3] D. N. III. s. 94.

[4] D. N. XIX. s. 434.

[5] D. N. XIX. s. 425. Et saadant hverv utpeker netop Audun som kongens personlige fehirde, en thesaurarius Garderobae, som en i dette stykke noget tilsvarende — om end meget mindre betydningsfuld — stilling ved det engelske hof kaldes, jfr. Du Cange, Glossarium: Est is, cui cura expensarum regis et familiae suae commissa est. Eius officium est pecuniam, jocalia et exenia regi facta recipere receptaque regis secreta custodire et de receptis expensas facere rationabiles. Formodentlig er det uttrykket secreta paa dette sted, som har foranlediget G. Storm (nærv. tidsskr. 1. r, IV., s. 214, anm. 1) til at oversætte den titel, secretarius, som Audun selv

I 1294 er Audun som kongens gesandt i Enggir sig i traktaten med Frankrike av $^{22}/_{10}$ 1295 (D. N. XI. s. 8) med fehirde, mens Munch (IV, 2, s. 285) oversætter den med Lord privy seal (kansler), hvad der nærmest stemmer med den forklaring ordet secretum gives i glossariet til Norges gamle love, nemlig kongens personlige signet og segl, motsat riksseglet (sigillum). Næppe kan der med titelen secretarius være ment thesaurarius (Garderobae), sandsynligst vel dog kongens sekretær eller kansler og som saadan den i den indre styrelse mest betrodde mand i motsætning til nuntius et procurator (en slags envoyé extraordinaire og ministre plénipotentiaire), paa samme maate som hans eftermand som kongens personlige fehirde, Bjarne Audunssøn, (nedenfor s. 65—68) en tid var vicekansler, likesom man senere ser den mægtige Orm Eysteinssøn, som var drotsete 1350—1355, — som endnu bærer denne titel i 1356 (D. N. I. s. 275), og som i disse aar stadig førte kongens segl og handlet i dennes navn, en enkelt gang kaldt kongens sekretær, nemlig en av dagene 14. til 20. oktbr. 1355, medens den egentlige kansler vel da, efter at kongen i august s. a. var blit myndig, var Peter Erikssøn. Se det i Dipl. Island. III s. 98—9 (hvor aarstallet feilagtig er sat til 1354) indtagne brev fra kong Magnus Erikssøn (i anl. av tienden i Hole biskopsdømme paa Island), som slutter saa: Þetta bréf var gert i Björgvin sunnudaginn fyrstani vetri á XXXVI ári rikis várs. Herra Ormr Eysteinsson sekreteri várr innsiglaði. Den sidste sætning lyder saaledes i den i Fin Jonssons Isl. kirkehistorie, I., s. 437 gjengivne latinske oversættelse: »Dominus Ormus filius Eysteini Secretarius noster sigillum appendit«.

Ifølge Du Cange kan secretarius ogsaa betyde hemmelig raadgiver, Conciliorum arcanorum particeps, jfr. ogsaa Laurentius Diefenbach, Glossarium Latino-Germanicum mediae et infimae aetatis, 1857. Og noget av denne betydning kan vel ligge i ordet, naar det er brukt av Audun.

I den fuldmagt, som kong Erik Magnussøn utsteder den $^{24}/_{6}$ 1295 til Audun i anledning av traktatens indgaaelse, kaldes Audun ikke secretarius, men alene Audun Hugleikssøn, domino de Hegranes (D. N. XI. s. 6), og »min frænde« (consanguineus); likesaalitt finder man titelen secretarius i kong Eriks godkjendelse av traktaten i Bergen $^{29}/_{8}$ 1296, D. N. XIX. s. 450.

land[1]. Aaret efter antages han at ha latt sig bygge den saakaldte Audunargaard til bolig paa Stranden i Bergen[2]; den bekjendte traktat, som han den ²²/₁₀ 1295 avsluttet i Paris med kong Filip IV., godkjendtes av kong Erik i Bergen den 29. mars 1296[3]. Endelig kan i denne forbindelse ogsaa nævnes den i D. N. XIX. s. 458 trykte klage fra omkr. 1300, datert Yarmouth, fra flere engelske

Det er vistnok saa, at Audun ikke vites at ha forseglet kongelige breve, og de fra denne tid bekjendte kansleres kreds var talrik nok til at overflødiggjøre ham som saadan, hvad der vil sees av nedenstaaende liste over kanslere fra det 13. aarhundrede:

Sira Askatin ca. 1264—1270.
Thore Biskopssøn 1270—1276 à 77 (à 1280?).
Orm Merkesmand ca. 1276—1280, og Gaute av Tolga, lendermand 1276, † 1288.
Guthorm Gydassøn, vicekansler ved 1277.
Bjarne Lodinssøn ca. 1280—1282.
Gudleik Viljalmssøn ca. 1283.
Baard Serkssøn ca. 1287—1299, † 1301. Erlend kansler, 1287 (D. N. III. s. 24).
Aake kansler 1299—1314 og Snare Aslakssøn ca. 1298—ca. 1308.

Men dette hindrer dog ikke, at Audun kan ha hat myndigheten til at bruke det kongelige segl paa samme maate som senere foruten Bjarne Audunssøn og Orm Eysteinssøn ogsaa de i det følgende nævnte Haakon Agmundssøn Bolt og Rane Eivindssøn.

Nogen væsentlig ytre forskjel mellem titelen secretarius og kansler lar sig neppe paavise. (Riksarkivar Ebbe Hertzberg meddeler mig velvillig, at ogsaa efter hans mening bør ordet secretarius opfattes saaledes).

[1] D. N. XIX. s. 429.

[2] Jfr. D. N. II. s. 114—5. Kong Haakon skjænket den i 1318 til Mariakirken i Oslo, jfr. ogsaa D. N. XIX. s. 434. Ogsaa Auduns eftermand som kongens personlige fehirde, Bjarne Audunssøn, eiet gaard paa Stranden i Bergen, D. N. XVI. s. 4.

[3] D. N. XIX. s. 450.

kjøbmænd til den engelske konge over nogen nordmænd (tildels kongelige embedsmænd), som i Bergen med urette har lagt beslag paa deres varer; blandt disse nævnes i brevet efter Jon Ragnvaldsson (Smør), gjaldkere i Bergen, en »Heredinum histecorn de Bekeny«, hvilket kan være Audun Hestekorn, hvis der ikke foreligger enten en sammenblanding med Bjarne Erlingssøn av Bjarkø eller en feilskrift for »Helinger (Hallenger) Hildesone balliuus«, som i 1303 er gjaldker i Bergen[1].

Paa den anden side peker adskilligt paa, at Thore Haakonssøn i det foran omhandlede tidsrum har fortsat i den samme stilling, som han i 1277 hadde, og det i Tønsberg[2]. I 1282 utgik nemlig en skrivelse til »befalingsmændene i Viken, hrr. Erling Alvssøn og Thore Biskopssøn« (saavel som de øvrige sysselmænd og haandgangne mænd paa Østlandet). Her nævnes ikke Audun; han opholdt sig i Bergen som medlem av formynderregjeringen. Da Alv Erlingssøn i 1290 var blit henrettet, lot Thore Biskopssøn hans levninger to aar efter hemmelig føre til Tønsberg og antagelig begrave der. Den $^{11}/_{6}$ 1294 nævnes Thore som tilstedeværende i Tønsberg og samtykkende sammen med hr. Gudleik Viljalmssøn i en lagmandsdom, avsagt av Einar lagmand i Tønsberg og Vige lagmand i Skien, angaaende mageskifte mellem eierne av gaardene Borgar (Borge[3], nu endel av Porsgrunds by) og Loftstad i Undrumsdals annekssogn til Vaale[4]. Da lagmanden i Tønsberg nævnes foran lagman-

[1] Jfr. D. N. XIX. s. 478, 479, 491. Erling Hildusøn = Erling Amundssøn (Saml. t. d. n. f.s h., IV. s. 108).

[2] Bortset fra det s. 42 nævnte hovedbevisdatum fra 1289.

[3] Egtl. Borge vestre, g.nr. 93 i Gierpen, av borg, f., borg eller høide, skikket til borganlæg.

[4] D. N. I. s. 76, nu g.nr. 161, Lofstad, av mandsnavnet Loptr. Sognet har sit navn efter den nu til Sem hørende gaard Undrum, g.nr. 1—3. Undreim, »den lavere liggende gaard«, ved foten av Undrumsaasen.

den i Skien og Thore paa samme maate foran Gudleik, maa Thore rigtigst henføres til Vestfold syssel, Gudleik, som var stallare og tillike har fungeret som kansler i 1283, og som i 1287 nævnes som ridder og deltager i et hovdingemote i Tonsberg[1], til Skien syssel. En række andre personer nævnes i dommen som tilstedeværende, men ikke Audun; han maa ha været i følge med kongen og hertug Haakon, som i samme maaned ventedes dit for at underhandle med de tyske stæders utsendinger.

Munch, IV, I. s. 549, anm. fra s. 548, anfører lagmandsdommen av 1294 som bevis for, at Thore har været forlenet med Skien syssel i det aar. Denne hans antagelse maa muligens sees i forbindelse med, at han et andet sted, IV, 2. s. 268, nævner dommen som eksempel paa, at bonder stævnedes til lagmanden, uanset om denne opholdt sig utenfor sit eget distrikt, idet han gaar ut fra, at begge parter hørte til Skiens lagting. Men dette er som nævnt ikke tilfældet, idet eieren av gaarden Loftstad hørte hjemme i det i Vestfold syssel liggende Vaale sogn[2]. At Thore ikke kan ha været sysselmand i Skien helt fra 1277, sees videre klart av en anden lagmandsdom, avsagt av den nævnte Vige i 1308[3], hvori han først omtaler Aslak Ragnvaldsson som forhenværende sysselmand i Skien i Viges funktionstid. Derefter anfører lagmanden, at den ene sysselmand efter den anden forgjæves hadde stævnet den ene av parterne i vedkommende sak, og at dette nu atter var skedd av Vige i forening med Halstein (Haakon?) Thoresson. Nu maa det formentlig antages, at

[1] D. N. II. s. 21, III. s. 23.

[2] O. Rygh, »Norske Gaardnavne«, Jarlsbergs og Larviks amt ved A. Kjær. s. 103—104.

[3] D. N. I. s. 103, 6/3 1308. Munch IV, 2. s. 329 anfører, at Aslak Ragnvaldssøn har avløst Thore i Skien syssel; men dette er ikke rigtig; Thore efterfulgtes av sin søn Haakon i 1317 i Skien syssel, jfr. D. N. II. s. 133—4, 26/3 1325, dat. Skien; der staar Thore; skal være Haakon.

lagmandsembedet i Skien først er oprettet i slutningen av det 13. aarhundrede — Munch selv mener, at oprettelsen av Skiens lagting falder straks før utgangen av det 13. aarhundrede [1], og at Vige er den første lagmand i Skien syssel [2]; men er dette saa, maa Aslak Ragnsvaldssøn ha været sysselmand antagelig helt fra mellem 1277—1280, da hans formentlige far, Ragnvald Urka [3], døde, og indtil den første del av 1290-aarene, og være efterfulgt av Gudleik Viljalmsson ca. 1294, og denne igjen av Thore Biskopssøn senest ca. 1303 [4].

I det sidstnævnte aar traf kong Haakon flere forføininger, som synes litet forenelig med Thore Biskopssøns

---

[1] Munch, IV, 1. s. 500.

[2] » IV, 2. s. 268.

[3] Jfr. Munch IV, 1. s. 479, og Storm, l. c. s. 179 (nr. 140). Ragnvald Urka deltok i høvdingemøtet i Tønsberg 1277. Tilnavnet Urka skriver sig maaske fra gaarden Urke i Hjørundfjord, av elvenavnet Orka, arbeide, virke, jfr. nærv. tidsskr. 3. r. II. s. 425.

[4] Om ikke allerede i 1299 efter kongens død; jfr. forøvrig nedenfor s. 66, anm. 1. Det kan efter det foran anførte neppe være rigtig, naar Munch IV, 2. s. 320 siger, at Audun, da kong Erik døde, opholdt sig i Tønsberg ved sin fehirdsle der, og at denne fehirdsle var oprettet allerede i 1273 ved bestemmelsen om ledingens indbetaling til Tønsberg (IV, 1., s. 614), og videre, at det i 1273 og 1274 blev bestemt, at sysselmændene skulde indbetale ledingen eller visøren og landskylden til fehirderne (VII. s. 433), og endelig, naar samme forfatter antar, at grunden til Auduns fængsling var, at han hadde forholdt kong Haakon Tønsberghus (IV, 2. s. 325). Mon man skulde kunne søke grunden hertil bl. a. i den omstændighet, at den i det danske riksarkiv opbevarede original av traktaten av $^{22}/_{10}$ 1295 med kong Filips segl (D. N. XIX. s. 443) ikke indeholder noget om, hvormange hjælpetropper den norske konge skulde sende, og hvor store subsidier Frankrike skulde ha av den norske konge, saaledes som de to øvrige eksemplarer av traktaten? D. N. XI. s. 8 (= D. N. XIX. s. 436—8), og D. N. XIX. s. 400 og 450.

fortsatte forbliven i sin tidligere overordnede stilling i Tønsberg. For det første overdrog kongen ved en retterbot av 29. mai 1303[1] til tre kommissærer — hvis navne forøvrig ikke nævnes[2] — at motta regnskap av alle de kongelige ombudsmænd for den av dem opkrævede leding og landskyld, idet vedkommende sysselmænd skulde efter varsel fra kommissærerne indfinde sig henholdsvis i Oslo, Tønsberg, Bergen og Nidaros med regnskap og paalidelig landskyldskraa[3] og sørge for, at indtægterne var indkrævet i rette tid.

Om man end ikke vet, hvorvidt denne reform i sin virkning medførte, at samtlige sysselmænd i de nævnte byer maatte fratræde, synes der dog at ha været saa særegne omstændigheter tilstede i Tønsberg, at man maa kunne dra en saadan slutning for denne bys vedkommende, hvor der ogsaa hadde indsneget sig forskjellige andre uskikke og misligheter i forvaltningen, som kongen ved flere samtidige forordninger søker at raade bod paa[4].

---

[1] N. gl. L. III. s. 137, Munch IV, 2, s. 374—6. Antagelig har man her, om ikke den første begyndelse til, saa dog et vigtig led i utviklingen av den faste fehirdeinstitution.

[2] Fortrinsvis maa man vel tænke paa Aake kansler, Bjarne Audunssøn og Erlend Styrkaarssøn eller merkesmanden Agmund Sigurdssøn av Hestbø, som ved retterbot, utstedt i Tønsberg ¹¹/₁₀ 1303 (N. gl. L. III. s. 64, hvor han vistnok ikke nævnes, men der kan ikke være nogen tvil om, at det er ham) — blev forfremmet til overopsynsmand ved oppebørslen av kongens tilkommende av sakøren med ret til at indstævne sysselmændene for lagmanden. Han var far til den nedenfor under nr. 8 s. 74 nævnte drotsete og fehirde i Tønsberg, Ivar Agmundssøn Rova, var merkesmand ved 1300 og nævnes som baron i 1311, hvorfor det ogsaa maa være han, som menes med den i retterbot av ¹⁷/₆ 1308 nævnte Agmund »Aslakssøn«, hvis værdighet som merkesmand skal være uformindsket, skjønt en anden utnævnes til merkesmand.

[3] Fortegnelse over bygselgods med angivelse av landskylden.

[4] N. gl. L. III. s. 56, 58, 59 og 63—64.

Bl. a. truer kongen ved en retterbot, utstedt i Tønsberg samme dag som den forannævnte, med at avsætte de sysselmænd, som utstrækker sin ledings- og skattefrihet utover den bestemte grænse, og som ikke møter i retten trods lovlig varsel, saa at motparten maa opgi sin sak, og kommissærerne skal, heter det, fungere midlertidig som sysselmænd i de suspendertes sted. Heller ikke er det sandsynlig, at kongen skulde ha villet benytte nogen av det gamle regimes mænd — hvis egenraadighet han netop søker at motarbeide — ved oprettelsen i 1307 eller 1308 av de nye kontrol- og oppebørselsembeder, som repræsenteres ved den faste fehirdeinstitution, om man end vet, at Thore deltar helt til 1312 paa en likesaa fremtrædende maate som før med kongen i varetagelsen av rikets anliggender. Saaledes følger han i 1309 med paa kong Haakons tog til Kjøbenhavn og er tilstede saavel paa fredsmøtet den 17. juli s. a. som i Helsingborg 1310[1]. Derhos sees han den 29. juli 1312 i Oslo sammen med Aake kansler og flere geistlige og verdslige stormænd at medbesegle et makeskiftebrev fra Mariakirken paa gaarden Bjerke[2] i Frogn til Hovedø kloster. I brevet nævnes Thore først av de verdslige stormænd, hvorefter kommer Jon Ivarsson, Sæbjørn Helgesson, Hafthor Jonsson og endelig tilsidst Bjarne Audunsson[3].

Men navnlig viser kongens retterbot av $^{19}/_{7}$ 1312[4], at der flere gange i forveien maa ha fundet sted et skifte av sysselmænd i Tønsberg. Ved denne retterbot paataler kongen skarpt den vranghet som vore sysselmænd har begaaet mot byen ved at tilegne sig den tredjedel av sakøren, som den fra gamle dage med kongedømmets samtykke har hat til hjælp og til skibsutrustning og

[1] D. N. IX. s. 100.

[2] G.nr. 33, Bjerke, opr. elvenavnet Bjarka, av bjørk, birk.

[3] D. N. IV. s. 94—5.

[4] N. gl. L. III. s. 95.

andet nødvendig behov. Denne fremfærd vil kongen ikke paa nogen maate taale; derfor har han opnævnt to mænd, Endrid Peini, vor hirdmand, og Eystein Ragnhildarssøn, til paa byens vegne at foreta opgjør med alle de sysselmænd, som har hat byen, eller deres arvinger, og som har tat dens tilkommende av sakøren[1]. Vi maa saaledes gaa ut fra, at Thore, som forøvrig i 1303 ogsaa var adskillig op i aarene, senest i det aar eller forinden maa ha fratraadt sin tidligere dominerende funktion som »baron av Tønsberg«, og at hans nærmeste eftermænd har hat en mere beskeden myndighet end den, han som oversysselmand har utøvet.

Hvem de flere sysselmænd, som efter ham maa ha skiftet i stillingen i forholdsvis kort tid, har været, vites ikke, og der blir saaledes et tomt rum i rækken. I de nærmest efterfølgende aar har de ovennævnte herrer, Endrid Peini og Eystein Ragnhildarsson, vistnok hat sit tilhold i Tønsberg[2], men kan vel næppe ha været sysselmænd i egentlig forstand. Snarere maa de vel kunne betragtes som den slags ekstraordinære kommissærer, som er omhandlet i retterboten av 29. mai 1303.

Den i forordning av 17. juni 1308 omtalte Erlend Styrkaarssøn, som der nævnes som kongens fehirde, kan neppe ha været den faste fehirde i Tønsberg, da forordningen paa et andet sted omtaler denne stilling, som om den allerede skulde være besat. Herved er forøvrig at merke, at den i D. N. XI. s. 11 gjengivne avskrift[3] av forordningen har dativformen »fehirde vaarum«, hvad der læst i sammenhæng med den foregaaende sætning kan betyde: »Vi betror vort mindre segl til Ivar Olafsson og

---

[1] Jfr. ogsaa retterbot av $^{23}/_{11}$ 1312, N. gl. L. III. nr. 35.

[2] D. N. II. s. 109, $^{12}/_{3}$ 1316, og IV. s. 116, $^{23}/_{11}$ 1317, kundgjørende forskjellige salg eller skifter av jordegods til Guthorm lagmand.

[3] Som er den samme, som er indtat i N. gl. L. III. s. 224 flg.

til Erlend Styrkaarsson, vor fehirde«. I saa fald kan det tænkes, at Erlend Styrkaarsson var fast fehirde i Tønsberg, idet der efter denne læsemaate neppe blev nogen motsætning mellem dette sted og det andet sted i forordningen. Men bortset fra, at denne tydning i og for sig er mindre naturlig, og at den nævnte avskrift i al fald i dette stykke ikke synes at være mere paalidelig end den i Norges gamle love III. nr. 25 indtagne yngre avskrift av forordningen, som har akkusativformen »fehirdi vaarn«, hvori tydelig ligger en utnævnelse[1], — kommer hertil, at det nærmest ser ut til, at Erlend aaret efter har hat tilhold i Bergen[2], og at han antagelig allerede senest efter 1½ aars tid (i februar 1310) er efterfulgt av Botolf Haakonssøn[3] i denne stilling, uten nogen gang at være nævnt i forbindelse med Tønsberg.

---

[1] »Sira Erlendi Styrkarssyni skipum wer fehirdi várn (fehirdslu vaara) med 20 marka rentu«. (Saaledes ogsaa riksarkivar Ebbe Hertzberg, som i det heromhandlede punkt velvillig har meddelt mig sin opfatning). Beløpet 20 mark svarer til en indtægt nu for tiden av 10 à 12,000 kroner.

[2] D. N. II. s. 79—80, 6/2 1309.

[3] D. N. I. s. 109, 18/9 1309, 114, feb. 1310, den samme som i D. N. XIX. s. 629 kaldes Botolf Bix, nuper thesaurarius vester.

Saavel Munch IV, 2. s. 484, som Taranger, Udsigt II. 1. s. 228, og Maurer, Altnorwegisches Staatsrecht und Gerichtswesen, 1907, s. 61, antar, at Erlend kun hadde forvaltningen av den egentlige hofkasse. Keyser, Norges stats- og retsforfatning i middelalderen, s. 106 øverst, hævder, at den fehirde, som var beskikket inden hirden, rimeligvis var at betragte som overskatmester, og at stillingen maaske var forbundet med en av de andre fehirdsler, helst Bergens. Ogsaa Maurer hævder, at fehirdslen i Bergen var den vigtigste og største (l. c. s. 62), da den foruten hele Gulatingslagen (fra og med Agder) ogsaa indbefattet Haalogaland og Skatlandene, og antar, at dette er grunden til, at man i dommen av 23/8 1316 finder to fehirder i Bergen (D. N. I. s. 147), hvorav da den ene kanske var overskatmester. Erlend nævnes som kannik og korsbror i Trondhjem i 1297, D. N. III. s. 43 nederst, men

Forsaavidt kan der med sikkerhet siges, at Thore Biskopsson til sin død har hat interesse saavel i Vestfold som i Skiens syssel, som han like til det sidste hadde oppebørslen for biskop Helge i Oslo av tienderne av »Sanda« sogn (Sandeherred), Bamle[1] og Nesherred (paa Grenland). Ved sin død skyldte han biskoppen penger for oppebørselen, som Haakon Thoresson og hans søster Kristine betalte biskoppen ved at avstaa 20 øresbol i gaarden Hunaborg paa Romerike[2].

2) Assur Jonssøn til Tom deltar i Tønsberg lagmandsdom av $^{5}/_{6}$ 1314 angaaende gaarden Vik i Andebu, — altsaa i egenskap av sysselmand[3], — og antagelig ved

maa være en anden end den korsbror Erlend, som i Diplomatariets register er opført under hans navn i aarene 1255—1295 (D. N. III. s. 7, 11, 12, 18, 30, 38 og 42), da han ellers maatte være en mand paa ca. 78 aar ved sin utnævnelse til fehirde i 1308, hvilket er helt uantagelig. I 1303 utsteder han sammen med erkebiskop Nikolaus av Upsala paa kong Haakons vegne en forordning om presteskapets og almuens indbyrdes rettigheter i Jemteland (D. N. V. s. 41). I Bergen foretar han o. fl. mænd $^{6}/_{2}$ 1309 efter kongens befaling et opgjør med en enke for bestyrelse av en umyndig brodersøns gods (D. N. II. s. 79) og under $^{4}/_{3}$ s. a. er han med provsten ved Apostelkirken o. fl. tilstede (i Bergen) ved utfærdigelsen av biskop Arnes appelbrev til paven i anledning av erkebiskop Jørunds indkaldelse av et bispemøte i Nidaros, D. N. III. s. 82—83. Han kaldes her domini regis thesaurarius.

Omtales som død før $^{4}/_{12}$ 1318 og som forhenværende eier av gaarden »Ulvesæter paa Nordmøre«, som han hadde avstaat til korsbrødrene i Nidaros for penger, han var blit dem skyldig, D. N. IV. s. 320, nu g.nr. 7, Aulset i Strømsneset herred, av mandsnavnet Ulfarr.

[1] Av bemla, plaske, skvulpe, og vin (Olai Skulerud, Vid.sk. s.'s forh. i Chr.a 1906).

[2] D. N. III. s. 110, dat. $^{6}/_{6}$ 1318; gaarden er Haneborg (nu søndre, mellem og nordre) i Urskog; egtl. Húnaborg, av mandsnavnet Húni. Thore døde i 1317; hans hustru, Erling Alvssøns datter Ingebjørg, i 1315.

[3] D. N. II. s. 104, dat. Tønsberg. Ogsaa Munch antar, at han

siden av fehirden Bjarne Audunsson. I mars dette aar var forøvrig denne sidste som kansler i Bergen; men Assur Jonsson har indehat en altfor betydelig stilling til, at man kan anta, at han kun har været ombudsmand for Bjarne Audunsson i dennes fravær; til saadanne ombudsmænd benyttedes de haandgangne mænd (armigeri); men Assur Jonsson nævnes allerede i 1300 som ridder (miles)[1]. Han medundertegner i 1307 i Oslo en enkes testamente til Oslo kirker og klostre[2], deltar i dec. s. a. sammen med den bergenske korsbror og senere vicekansler Ivar Olafsson paa kong Haakons vegne i forliket paa Aaby[3] — hvorved lovedes de svenske hertuger Erik og Valdemar 2000 mark sølv og et aars landskyld og leding av Elfarsýsla[4] og Ranríki[5] mot, at hertugerne til gjengjæld skulde angripe den danske konge med hele sin styrke og ikke slutte fred uten kong Haakons samtykke, — og betaler samme dag sammen med kanniken Ivar 1000 mark rent sølv til de svenske hertugers høvedsmand i Konghelle, og senere

har hat syssel i Vestfold, IV, 2. s. 624 Vik er g.nr. 35, Vike, av víkar, yngre form av víkr, flt. av vík, f., vik, bugt, her om indbugtning i terrænet.

1 D. N. I. s. 84. Kongen hadde skjænket ham en gaard i Oslo i nærheten av Mariakirkens tomter.

2 D. N. II. s. 74.

3 Formentlig den ved Aabyfjorden i Sotenes prestegjeld i den søndre del av Ranríki beliggende sædegaard, som eiedes omkr. 1500 av Nils Ragnvaldssøn og hans hustru Othilia Ottesdatter Rømer (D. N. I. s. 748).

4 Den sydlige halvdel av det nuværende Baahuslen, søndenfor Lanesund. Mon man ikke i det heromh. forlik og dets konsekvenser har grunden til, at der ikke nævnes noget om en fast fehirde paa Baahus i retterboten av 1308?

5 Den nordlige halvdel av det nuværende Baahuslen, fra slutningen av middelalderen kaldt Viken. Paa Snorres tid betegnede Ranríki hele det nuværende Baahuslen, fra Gautelfr til Svínasund.

den $^{29}/_{12}$ s. a. yderligere 1000 mark[1]. Han kundgjør med lagmanden i Oslo i 1308 et gavebrev paa gaarden Rjodokle[2] i Sørum til korsbrodrene i Oslo, og er i juli 1309 tilstede ved junker Magnus Byressons trolovelse med kong Haakons datter Ingeborg i Mariakirken[3].

Ifølge en enkelt avskrift (fra begyndelsen av det 17. aarh.) av den bekjendte retterbot av $^{17}/_{6}$ 1308[4] skulde han ved denne være blit forfremmet til drotsete med 15 mark rente. Men dette maa vel betegnes som tvilsomt.

Den $^{10}/_{6}$ 1309 makeskifter han i Oslo gaarden Thufn i Raade til Gunnar Ambessøn mot gaarden Rustad i Aas[5].

3) Bjarne Audunsson, fehirde, gjorde $^{4}/_{2}$ 1320 sit testamente paa Tonsberghus. Ved dette faar hans søster Aase hans hovedgaard Skardeberg i Tjølling[6]. Han gir ogsaa gave til Sandeherred kirke[7]. Bjarne Audunssøn var blandt de 3 mænd, som kort før kong Haakons død ved møte paa Tønsberghus i 1319 avlagde ed paa, at de vilde overholde hans bestemmelser om tronfølgen og riks-

[1] D. N. III. s. 75 og VII. s. 37—39.

[2] D. N. III. s. 77. Et nu ukjendt gaardsnavn, Rjóðǫkull, av rjóðr, en for skov ryddet strækning, græsplet, og ǫkull, ankel? Gaarden maa tidlig være gaat ind under en av gaardene nærmest kirken.

[3] Munch IV, 2. s. 522.

[4] N. gl. L. III. s. 74. anm. 27. Assur Jonssøns navn findes hverken i det i D. N. XI. s. 11 følgende indtagne eksemplar av forordningen eller i nogen av de øvr. avskrifter. Jfr. Munch IV, 2 s. 484.

[5] D. N. II. s. 85—86. Den i D. N. V. s. 136 i brev av $^{31}/_{8}$ 1345 nævnte Assur Jonssøn maa være en anden av samme navn. Thufn er den nuværende Tom herregaard, oldn. Þufn, f., av uvis betydning, maaske beslægtet med þúfa og þúfr, Tue. Rustad er g.nr. 73, ruðstaðr, rydningspladsen.

[6] Nu Skalberg, g.nr. 72—74. Skarðaberg, berg med et skar? Jfr. den foran side 41 omh. kgl. frdn. av $^{10}/_{5}$ 1318, hvorav tydelig fremgaar, at han har hat den mest fremtrædende stilling i Tønsberg paa den tid.

[7] D. N. XVI. s. 2 og 7.

styrelsen, og som sammen med 4 andre riksraader dannet formynderregjeringen efter kongens død[1].

Han kan, som av Munch paavist, ikke ha været søn av Audun Hugleikssøn Hestakorn. Har hat geistlig utdannelse og synes omkr. aarene 1305—1306, da han er riksraad, og antagelig helt fra 1299, da han var tilstede ved kong Eriks dødsleie, at være knyttet til Bergen som kongens personlige fehirde[1] (D. N. III. s. 69—70 og 72, II. s. 71). I janaur 1308 er hans interesser overflyttet til Østlandet, idet han erhverver sig jordegods paa Romerike (gaardene Løken og Kjos)[2], D. N. III. s. 76, og i Borgesyssel. Sand-

[1] D. N. I. s. 138 nr. 156.

[2] D. N. VII. s. 142 ($^{8}/_{12}$ 1327—28): B. A., »som var kongens fehirde, dengang korsbroder Arne var kommen hjem af »fangenskapet«,« ɔ: før 1305, i hvilket aar Arne blev biskop i Bergen; Audun har altsaa tidligere været kongens personlige fehirde og saaledes sandsynligvis efterfulgt Audun Hestakorn i denne stilling allerede i juli 1299, efter kong Eriks død. I 1308 er han som saadan atter avløst av Erlend Styrkaarssøn, jfr. foran s. 61. Naar G. Storm i nærv. tidsskr. 2. r. 5. b., s. 113—114, og L. Daae, 4. r. I., s. 265 anfører, at Arne blev fængslet i Tønsberg av Audun Hugleikssøn i egenskap av befalingsmand der, maa dette efter det foran antagne betegnes som mindre sandsynlig. Snarere tør det vel være at formode, at Audun efter høsten 1297, mens Thore — som foran s. 45, anm. 1, nævnt — var fraværende paa sendefærd i England for et aars tid, kan ha misbrukt sin myndighet som kongemagtens sterkeste repræsentant og som seglbevarer (»secretarius«), til helt eller midlertidig at fjerne Thore Biskopssøn fra dennes mægtige stilling under et eller andet paaskud, f. eks. at han var død, og til at indsætte en sysselmand der, som har været Auduns villige redskap, latt ham oppebære ulovlig byens tilkommende $^{1}/_{3}$ av sagøren (jfr. foran s. 60—61), — og endelig at det vel er paa Auduns ved misbruk av det kongelige segl givne ordre, at korsbror Arne er blit fængslet der; jfr. Magnus Lagabøters landslov, X., 2, 11 (N. gl. L. II. s. 177): — — — »eða falsar maðr steðia bref eða insigli konungs — —, sa hafe firir gort lifino oc fe sinu allu uið konung«.

[3] Kjos, g.nr. 154—158 i Hovin anneks til Ullensaker, kjóss,

synligvis er han samme aar eller senest i 1311 beskikket til fast fehirde i Tønsberg. Han makeskifter — $^{21}/_{2}$ 1311, D. N. III. s. 95 — gaarden Kjos og gaarden Talaberg[1] i Borgesyssel til Mariakirken i Oslo mot gaarden Berg paa Tjømø, paa hvilken sidste han hadde erhvervet sig Aake kanslers brev allerede $^{4}/_{2}$ 1311 (D. N. V. s. 53). I de nærmest følgende aar har han lagt sig til betydelig jordegods paa Vestfold, saaledes gaardene Bukkeli, Budedal, Kerre, Bjørnevaag, og Helgerud paa Tjømø, gaarden Berger paa Nes i Tanum, Loftstad i Undrumsdal i Vaale prestegjeld foruten gaarder i Botne og Slagen (D. N. IV. s. 105)[2]. Alt dette gods skjænket han $^{13}/_{11}$ 1315 til St. Laurentii kirke i Tønsberg, hvor han valgte sit gravsted, idet han stiftet et nyt alter med prest i et lidet kor, som kaldtes Stulken[3], til sjælemessers avholdelse for sig og sin hustru Katrine (D. N. IV. s. 105 ff.). Senere suppleret han denne donation med yderligere 3 gaarder i Skjee[4] sogn (anneks til Stokke) til vedkommende prest ved St. Laurentii kirke ($^{24}/_{1}$ 1320, D. N. IV. s. 131). Ved samme tid (1319) skjænket han ogsaa

---

smal vik, liten dal, liten skog. Løken, g.nr. 23 i Skedsmo, egtl. Løykin, leikr, leg, og vin, græsgang.

[1] G.nr. 148—150, Talberg i Skjeberg, av tala, f., perle, rund form paa høider(?).

[2] G.nr. 7, Bukkeli, av dyrenavnet bukkr, buk.
» 2, Budal, Búðardal, búð, bod, fiskebod.
» 50, Kjære øde, kjarr, krat.
» 39, Bjørnevaag, Bjarnarvágr, av mandsnavnet Bjørn, Bjǫrn.
» 42, Helgerød.
Bergene, se foran side 39, anm. 1. Lofstad, se s. 56, anm. 4.

[3] Stulka, oldn. = stúka, f., 1) ærme, 2) utbygning paa huse, særlig om store med altere forsynte utbygninger i en kirke. Engang var det sædvanlig at overføre ord, hvormed klæder betegnes, til bygninger, f. eks. capella, av capa (Fritzner, ordbog).

[4] Egtl. Skeiðhaugar, gaardsnavn, skeið, bane til kapløp.

jordegods paa Nøterø og i Sandeherred (Kamfjord[1] gaarder bl. a.) til stiftelse av et fattighus og hospital ved St. Laurentii kirke (D. N. IV. s. 130). Huset blev efterat være nedbrændt gjenopbygget av provst Laurits Matssøn i 1551 og stiftelsen stadfæstet ved kong Kristian III.s brever av 19. juli 1551 (D. N. II. s. 861) og 22. juli 1551 (D. N. IV. s. 829 og Norske Registranter I. s. 136). Endelig har Bjarne Audunssøn ogsaa skjænket gods til Mariakirken i Oslo (D. N. IV. s. 129). Forøvrig sees, at hans gavebrev til St. Laurentii kirke endnu i 1345 ikke var efterkommet; kong Magnus paala da Bjarnes bror Borgar Audunssøn at opfylde det under trusel av straf (D. N. IV. s. 233—234).

Allerede i mars 1311 optrær han som kansler (ɔ: vicekansler), og følger som saadan med kongen paa hans reiser til Nidaros i 1311 (D. N. II. s. 93, $^{8}/_{3}$ 1311), jfr. I. s. 118, i september s. a. atter i Tønsberg, til Bergen i 1312 (D. N. I. s. 119, $^{9}/_{1}$ 1312, III. s. 96, $^{31}/_{1}$ 1312), til Nidaros i 1313 (mars—mai, se D. N. V. s. 53—54, $^{13}/_{3}$ og $^{19}/_{3}$. II. s. 102, $^{5}/_{4}$ 1313 og IV. s. 99—100, $^{2}/_{5}$ 1313) og atter til Bergen i mars 1314 (D. N. VI. s. 78).

Bjarne Audunssøn nævnes senest $^{21}/_{6}$ 1320 som deltager i raadsmøtet i Bergen (D. N. II. s. 117—118).

4) Haakon Agmundssøn (Ogmundssøn) Bolt, »sysselmand i Tønsberg«[2], var med blandt de hirdmænd, som beseglet fredstraktaten i Kjøbenhavn 17. juli 1309, blev ridder antagelig omkring 1316 og har formentlig allerede da faat sysselen i Tønsberg[3]. Som riksraad

[1] G.nr. 115 og 116 i Sandeherred, Kambafjǫll, av kambr, kam, ligger foran en høide med to toppe.

[2] D. N. XV. s. 6, dat. Tønsberghus $^{31}/_{3}$ 1321. Den hos Munch VII. s. 54 nævnte Thorvard Haavardssøn kan neppe ha været sysselmand paa Vestfold i 1319 (jfr. D. N. II. s. 116). Likesaalitt de D. N. II. s. 128, $^{31}/_{7}$ 1323 omhandlede Jon Bjørnssøn (fehirde i Bergen), Haakon Ormssøn og Olaf Ivarssøn. Mon ikke Ormssøn her skal være Ogmundssøn?

[3] Jfr. D. N. I. s. 141, hvorav sees, at han allerede i Haakon

er han i 1321 tilstede i Varberg ved oprettelsen av egteskapskontrakt imellem Albrecht av Mecklenburg og kong Magnus's søster Eufemia, og deltok i hirdstevne i Oslo 1323, hvor Erling Vidkunssøn valgtes til riksforstander[1]. Var i 1326 Norges gesandt ved avsluttelsen av freden mellem Norge og Novgorod[2], deltok $^{14}/_{6}$ 1327 i Konghelle i fredslutningen mellem kong Magnus og den danske kong Valdemar[3]. I 1334 og 1335 repræsenteret han som kong Magnus's »kansler« i forbindelse med drotseten Ivar Agmundssøn den kongelige myndighet under kongens fravær i Sverige[4]. Var med under høvdingemøtet i Varberg i 1343 ved utnævnelsen av junker Haakon til Norges konge[5]. Omtales omkring 1342 som sysselmand paa Oplandene og er sandsynligvis død i eller kort efter 1346.

Magnussøns tid — 1316 — nævnes sammen med Bjarne Audunssøn og Guthorm lagmand i Tønsberg, likesom denne sidste den 21. juni 1320 (D. N. II. s. 117—118) dømmer Haakon Agmundssøn paa Ragnvald Aslakssøn Bolts arvingers vegne til at fuldbyrde dennes gave til Kristkirken i Bergen.

1 D. N. III. s. 120—2, VII. s. 116, jfr. Munch VII. s. 47 og 54. Naar Munch sidste sted angir ham som sysselmand i det nordenfjeldske og en Smid Erikssøn som sysselmand paa Vestfold, maa det være feilagtig. Denne sidste omtales i den av Munch paaberopte kilde, D. N. II. nr. 135, aar 1319, ikke som sysselmand, men som fuldmægtig paa en Amund Andressøns vegne ved makeskifte av gaarden Undreim i Sem til den sidste imot Østre Skardeberg, som blev makeskiftet til Bjarne Audunssøn, jfr. s. 56, anm. 4, og s. 65, anm. 5. Snarere har vel Smid Erikssøn været sysselmand paa Romerike, hvor hans søn Gerd Smidssøn i 1341 optrær som sysselmand (D. N. V. s. 148). Munthe i Saml. t. d. n. f. hist., I. s. 146, synes at ha forvekslet Smid Erikssøn med presten i Hedrum Smid Einerssøn (jfr. foran side 4).

2 D. N. VIII. s. 100—102.

3 D. N. VII. s. 133, Munch VII. s. 87.

4 D. N. II. s. 173—174, dat. Tønsberg $^{1}/_{5}$ 1334. Munch VII. s. 160 og 185.

5 D. N. II. s. 213. Munch VII. s. 291—299. D. N. IV. nr. 266,

5) Ivar Nikulassøn, fehirde. Har som saadan antagelig været Bjarne Audunssøns eftermand[1]. Han nævnes alene to steder, nemlig D. N. III. s. 135, $^{12}/_{4}$ 1325, hvor han i Tønsberg paa sin hustru Margrete Pedersdatters vegne indgaar forlik i en arvesak for Torvid lagmand i Tønsberg, og D. N. III. s. 139, dat. $^{5}/_{1}$ 1327, i en da utstedt vidisse av nævnte forlik. Han kaldes her fehirde i Tønsberg.

Den nævnte vidisse utstedes i Tønsberg av

6) Haakon Thoressøn i forening med lagmanden Guthorm Kolbjørnssøn, som her kalder sig overlagmand i kongsgaarden[2], samt ridderen Ulf Saxessøn. Formodentlig er det dette dokument som ligger til grund for, at Munch — som foran nævnt[3] — henfører Haakon Thoressøn blandt sysselmænd i Tønsberg eller som overbefalingsmand der og i Skien syssel. Det tør vel snarere være at formode, at Haakon Agmundssøn paa den tid har været fraværende i diplomatiske eller andre anliggender, og at forretningerne kun midlertidig har været bestyret av de tre nævnte mænd[4]. Haakon Thoressøn indberetter $^{23}/_{6}$ 1325 fra Skien en drapssak[5] og har saaledes hat Skien syssel, mens Ulf Saxessøn formodentlig har hat syssel paa Hedemarken eller ialfald gods der[6].

I. nr. 287, s. 227—8. Han nævnes sidste gang $^{30}/_{1}$ 1346 i Oslo, IV. s. 241.

[1] Jfr. Munch VII. s. 62.

[2] Jfr. om dette uttryk side 96, anm. 2.

[3] S. 43, anm. 2.

[4] Guthorm Kolbjørnssøn nævnes som ridder og riksraad ved møtet paa Baahus i 1321, D. N. III. s. 120, 2, og avsiger samme aar — som »lagmand i kongsgaarden« — dom i Tønsberg sammen med Paal Erikssøn, merkesmand, og sysselmanden Haakon Ogmundssøn.

[5] D. N. II. s. 133—4, dat. Skien. I brevets overskrift staar feilagtig Thore Haakonssøn.

[6] D. N. I. s. 197—8, $^{26}/_{8}$ 1337 (Furnes) og 256, $^{22}/_{8}$ 1339 (Romedal). Han nævnes i 1349 som sysselmand i Valdres. D. N. II. s. 249.

Haakon Thoressøn nævnes i 1319 sammen med Bjarne Audunssøn og flere lendermænd og riddere i Norge, som tillikemed endel svenske herrer i hertuginde Ingebjørgs nærvær i Oslo enedes om valg av Magnus Eriksson til konge i begge riker[1]. I 1321 er han med i riksraadsmøte paa Baahus ved avsluttelsen av egtepakt mellem hertugindens datter (kong Magnus's søster) Eufemia og junker Albrecht. Haakon Thoresson nævnes her først blandt de verdslige raadsherrer[2].

Videre var han med blandt de riksraader, som paa grund av misnøie med den maate, hvorpaa hertuginde Ingebjørg hadde utøvet sin magt i Norge (bl. a. med ulovlige tyngsler og skatter paa almuen), — i 1323 indsatte Erling Vidkunssøn til riksforstander[3]. Aaret efter er han i Bergen, hvor han sammen med Guthorm Kolbjørnssøn, Haakon Agmundssøn og Ivar Agmundssøn sætter sit segl under den dom, hvorved hertuginde Ingebjørg, erkebiskop Eilif og biskop Salomon av Oslo tilkjender biskop Audfin av Bergen gaarden Thoske i Senjen, som kong Erik Magnusson hadde skjænket biskop Narve[4]. Da Haakon Thoressøn nævnes i spidsen for de nævnte herrer, har han sikkerlig fremdeles indehat en anset stilling. Sommeren 1329 har han hat møte med biskop Audfin i Tønsberg[5].

Som sin far har han nydt geistlig opdragelse, idet han har været kannik ved Domkirken i Bergen; som saadan har han været beneficeert med Undredals[6] kapel i Sogn, som efter

---

[1] D. N. VIII. s. 73—4 ($^{28}/_{6}$?), 1319, Oslo.

[2] D. N. III. s. 120—2, $^{24}/_{7}$ 1321.

[3] Og som saadan til overbestyrer av fehirdsler og sysler, indtil kongen blev myndig (1332), D. N. VII. s. 116, $^{20}/_{2}$ 1323, Oslo.

[4] D. N. VII. s. 121—2. $^{5}/_{10}$ 1324. Nu g.nr. 24, Torsken, i Torsken herred, Þo(r)skar, flt. av fiskenavnet þorskr, þoskr, navn paa det straks nordenfor gaarden liggende fjeld.

[5] D. N. V. s. 73.

[6] Nu Underdal, anneks til Aurland prestegjeld, enten av undr,

hans resignation overdroges til Paal Baardssøn, kannik i Bergen og utriusque juris professor[1]. Han hadde bl. a. gods paa Ragnvaldsø, som han i 1329 solgte til Katarina, grevinde av Orknøene og Katanes[2].

Han nævnes senest 18/12 1330 i brev, datert Avignon, fra pave Johannes XXII., som tillater Haakons datter Æsa at indgaa egteskap med Thorvald Thoressøns søn Thorvald av Papø[3].

7) Stig Haakonssøn til Manvik indberetter 21/2 1332 fra Manvik gaard i Brunlanes et drapsprov til kong Magnus[4], og kan altsaa ha været sysselmand enten i Tønsberg eller i Numedal Skibrede. Den 1/1 1335 gir han sin hustru, Aase Pedersdatter, gaarden Manvik og 12 øresbol »i Eyunum«[5], og salget bevidnes i erklæring av 23/1 1335, dat. Manvik, av lagmanden i Skien Thorvid Trondssøn[6]. Det rimeligste blir vel da at henføre ham til Skien syssel.

Som søn av Haakon Thoressøn var han av hertug Skules æt. Han var videre nær knyttet til drotseten og riksforstanderen Erling Vidkunssøn (som var gift med Thore Haakonssøns datter Elin), og stod paa Erlings og Hafthorssønernes side, da disse høsten 1333 gjorde opstand mot kong Magnus og satte sig i besiddelse av Tønsberg-

---

lavere, eller undr, et under, forunderlige ting. (Magnus Olsen, Norske Gaardnavne, Bind XI.).

[1] D. N. IV. 141—2, ca. 1321, senere (1326) kansler og (1333) erkebiskop i Trondhjem.

[2] D. N. II. 144—5. Enke efter jarlen Magnus.

[3] D. N. VII. s. 150—1. Haakon kaldes her »Haquini Thorie Orchadensis«. Thorvald Thoressøn var sysselmand paa Hjaltland og sønnen antagelig likesaa efter faren. Papø var hovedgaarden paa Hjaltland.

[4] D. N. I. 174—175. I brevet staar intet om, hvor drapet er begaat.

[5] D. N. I. s. 186 »i Eyunum«, nogen gaard av dette navn findes ikke i Brunlanes, men maa vel være Haaøen (Háøy), g.nr. 25 i Eidanger, og (eller) Stokkø, Arø og Gjeitø i Bergs sogn.

[6] D. N. I. s. 186—187. Munch VII. s. 135, note I., henfører Stig Haakonssøn under henvisning til dette brev som sysselmand i

hus i forening med lagmanden Guthorm Kolbjørnssøn, — hvorefter denne en kort tid, oktober—december 1333, endog maaske har hat borgen i varetægt paa Erling Vidkunssøns vegne[1], antagelig da sammen med Stig Haakonssøn.

Sidste gang vi hører om ham er høsten 1338, da han atter sammen med Hafthorssønnerne og Ivar Agmundssøn staar i sterk opposition mot kong Magnus og i den anledning har en sammenkomst med disse i Tønsberg[2].

Han er antagelig begravet i Mariakirken i Tønsberg, da Erling Vidkunssøn gav gods i Sandeherred til kirken for hans sjæl[3].

Da kong Magnus høsten 1335 mellem $^{25}/_{9}$ og $^{7}/_{11}$ indgik egteskap med dronning Blanka av Namur, erholdt hun i morgengave Tønsberghus og Tønsberg fehirdsle og har da kanske utøvet myndigheten til at ansætte befalingsmænd der (i hele Vestfold og Skien syssel) i forening med kongen[4].

Skien. Thorvid Trondssøn nævnes forøvrig ogsaa som lagmand i Tønsberg samtidig med Guthorm Kolbjørnssøn (D. N. I s. 170—171, $^{1}/_{1}$ 1330, og s. 181, $^{12}/_{10}$ 1333). Paa den anden side sees i 1378 i Staværn i nærvær av sysselmanden i Skien syssel (Bjørn Thorleifssøn) en skiftetvist angaaende gaarden Varil i Tjølling (jfr. nedenfor side 89, anm. 1), henskutt til avgjørelse av lagmanden i Tønsberg, D. N. XI. s. 60—61. At Neset prestegjæld skulde være regnet til Skien syssel paa den tid, kan ikke antages, da det vilde komme i strid med uttrykket i Bjarne Audunssøns testamente av 1315: paa Nes i Tanum paa Vestfold (foran side 38—9).

1 D. N. I. s. 181, $^{12}/_{10}$ 1333, og s. 182, $^{15}/_{12}$ 1333, jfr. Munch VII. s. 159.

2 D. N. VIII. s. 129, jfr. Munch VII. s. 222 ff.

3 Jfr. Munch VII. s. 134—5 og 152, 159, note 4, 391 samt 185, note 1, hvor anføres, at Stig maa ha mistet Skidusyssel som følge av urolighederne i 1333. VII. s. 367 øverst antar imidlertid Munch, at Ivar Agmundssøn efterfulgte Stig Haakonssøn i 1335.

4 Munch VII. s. 187—188.

Som fehirde maa nu antagelig være beskikket

8) Ivar Agmundssøn Rova, som før hadde været høvedsmand paa Baahus[1] og hadde vundet kongens og dronningens gunst, og som i 1333 eller 1334 blev utnævnt til drotsete efter Erling Vidkunssøn[2].

I et brev datert Tønsberg $^{27}/_{6}$ 1336 kundgjør Ivar Agmundssøns ombudsmand, Torbjørn Svenssøn, og kongens ombudsmand, Sigurd Erlingssøn, i forening et prov vedkommende et drap i Sandsvær[3].

Her optrær da Ivar som dronningens repræsentant. Samme aar er han ogsaa forlenet med Skien syssel[4]. Sigurd Erlingssøn maa ha hat Vestfold syssel, og Ivar maa vel tillike ha hat en slags fehirdestilling, hvis ikke den ordning har været etableret, at fehirdslens indkomster har været bragt direkte av de underordnede tjenestemænd til dronningen eller kongen paa hendes vegne uten nogen fehirde som mellemmand, saaledes som tilfældet blev med Bergens fehirdsle i 1340[5].

Da Haakon Agmundssøn i 1334 som nævnt[6] optrær med kongelig myndighet i Tønsberg, kan Ivar Agmundssøn og Sigurd Erlingssøn neppe ha tiltraadt sine stillinger før i 1335, antagelig om høsten kort før eller efter kongens giftermaal. Kongen opholdt sig i Tønsberg i august og september 1335[7] og kan da ha truffet de fornødne dispositioner i anledning av sin vordende dronnings morgengave.

---

[1] D. N. III. s. 122, $^{24}/_{7}$ 1321, prefectus in castro Bagahus. Han var søn av Agmund Sigurdssøn av Hestbø, jfr. foran s. 59, anm. 2.

[2] D. N. III. s. 161, $^{20}/_{1}$ 1334, dat. Nidaros, hvor han med flere geistlige og verdslige herrer paadømmer en sak vedkommende erkebiskopen. Munch VII. s. 153 sætter hans utnævnelse til drotsete til 1333.

[3] D. N. I. s. 192.

[4] D. N. II. s. 216—217.

[5] Munch VII. s. 249.

[6] Jfr. foran side 69 med anm. 4.

[7] D. N. I. s. XXVIII. Samtidig nedlagde Ivar Agmundssøn sin

I aaret 1336 har Ivar to ombudsmænd i Skien syssel, nemlig Bjørgulf Astesøn paa »Mærdin« i Gjerpen[1] og Jon Baardssøn med bolig paa Bratsberg gaard. Her hadde denne sidste paa Ivars vegne latt fængsle en opsætsig bonde, men løslot ham atter mot borgen for at føres til Tønsberg og svare for sig ved Haugatings dom »firir hæitæn ok atlaupæt ok herra Jfuare sin rætt«[2].

I 1338 hadde Ivar den før omtalte sammenkomst i Tonsberg med Stig Haakonsson og Sigurd Hafthorsson m. fl. paa grund av deres misnoie med kongens styre[3]; saa sterk var deres stilling, at kongen maatte indgaa paa stilstand i Skara $^{13}/_{2}$ 1339 indtil $^{8}/_{9}$ 1339 og utstede leidebrev for Ivar indtil 29. september s. a.[4]. Det endte med fuld opreisning for Ivar, og han fik i opdrag sammen med biskop Haakon i Bergen o. fl. at indkomme med forslag til forskjellige reformer, saaledes m. h. t. mynten og ombudet paa Tønsberghus[5].

I aaret 1347 er han en av dommerne i saken an-

---

værdighet som drotsete og Haakon Agmundssøn leverte kongen riksseglet tilbake, jfr. Sars, Udsigt, III, s. 94, = Munch VII., s. 185.

[1] D. N. II. s. 180—1, $^{6}/_{3}$ 1336, hvor Bjørgulf kvitterer for drapsbøter paa Ivars vegne. Brevet er utstedt av Bjørgulf Astesøn, og formodentlig har denne været den egentlige vicesysselmand, da hans søn Aaste Bjørgulfssøn blev sysselmand efter Ivar, jfr. D. N. I. s. 270 og 271, brever av $^{17}/_{1}$ 1354 og $^{28}/_{8}$ 1354, samt Munch VII. s. 367, note 1. Merðin er nu Mæla søndre, g.nr. 4 i Gjerpen ved Skien, enten av merð, ruse til fiskefangst i elv, eller av dyrenavnet mọrðr, og vin. Gjerpen, mulig av jærp, høide, og vin. Jfr. Olai Skulerud, Forh. i Vid.sk. s. i Chr.a, 1906.

[2] »For trudselen og overfaldet og for at svare her Ivar den ham tilkommende ret«. D. N. II. s. 181, $^{12}/_{3}$ 1336.

[3] D. N. VIII. s. 129.

[4] D. N. VII. s. 176—177.

[5] D. N. VIII. s. 137, $^{11}/_{2}$ 1340. Deltok $^{15}/_{8}$ 1343 i høvdingemøtet i Varberg, hvor junker Haakon utnævntes til konge. D. N. II. s. 215.

gaaende Jon og Sigurd Hafthorssønners forleningsbrev, som ved dommen erklæres kun at gjælde for Haakon Magnussøns levetid[1]. Senere samme aar underskriver han i Lødøse i Sverige sammen med Erling Vidkunssøn, Jon Hafthorssøn og fl. kong Magnus' og dronning Blankas testamente, og Ivar beskikkes som executor testamenti[2].

Han nævnes sidste gang i et brev dat. Skien $^{27}/_{3}$ 1349, hvori han byder en bonde i Brunkeberg at efterkomme en lagmandsdom[3].

Om hans før nævnte samtidige

9) Sigurd Erlingssøn, som kaldes kongens ombudsmand, vites ikke yderligere end, at han 1343 fremdeles opholder sig i Tønsberg (i »Hallegaard«[4]). Han har her ingen titel og er kanske avsat.

10) Sigurd Gautssøn, fehirde, avla ifølge egen erklæring[5] den 24. sep. 1343 paa Varberg regnskap for kong Magnus for et aars indtægt av Tønsberg fehirdsle, nemlig »foruden veitslejord«[6] 270 gamle mark, 5 ører og

[1] D. N. I. s. 240, $^{12}/_{1}$ 1347, Oslo. Ivar nævnes her foran kansleren og de deltagende verdslige herrer Ogmund Finssøn, Ulf Saxessøn, Ole Helgessøn, Bjarne Erlingssøn, Eilif Eilifssøn, Orm Eysteinssøn m. fl. Dommen ogsaa trykt i N. gl. L. IV. s. 377.

[2] D. N. V. s. 153, $^{15}/_{7}$ 1347.

[3] D. N. II. s. 247—248.

[4] D. N. V. s. 128, $^{30}/_{7}$ 1343. Hallegaard av mandsnavnet Halli eller av adj. hallr, heldende, skraanende (om terrænet jfr. Bratterud). Han sælger en fos »i Dassæydi« ɔ: Dagseidstrømmen i Hof sogn, D. N. V. s. 829, av mandsnavnet Dag, Dagr, og gaardnavnet Eið, g.nr. 24, hvorav Dagseid har været en part. Navnet brukes nu ikke længer. Gaarden Eid, g.nr. 24, ligger ved eidet mellem Eikeren og Bergsvandet.

[5] D. N. II. s. 218.

[6] ɔ: jordeiendom, som av kongedømmet paa visse vilkaar var overdrat de kongelige ombudsmænd til bruk, jfr. E. Hertzberg. Lén og veizla, s. 328.

2 ørtuger. Der staar i brevet, at regnskapet gjælder for det 24de aar, hvorved maa menes kongens 24de aar, altsaa $^{24}/_{8}$ 1342 til $^{24}/_{8}$ 1343. Derimot siges det ikke i erklæringen, som er datert Varberg, at Sigurd Gautssøn var fehirde i Tønsberg. Da man i et andet brev (fra 1347)[1] ser, at han kaldes fehirde i Bergen, tør det muligens være, at han har avlagt regnskapet for Bergen og Tønsberg fehirdsler samtidig i 1343.

Han hørte vistnok hjemme i Hardanger[2].

11) Mathias Thorgeirssøn, fehirde i Tønsberg, skifter i 1347 i Fiskums sogn paa Eker med 7 av kongens haandgangne mænd gaarden Kaaretveit mellem kongen og Gunvald paa Kaaretveit i henhold til speciel fuldmagt fra kongen. I brevet kaldes han fehirde i Tønsberg[3]. I fuldmagten kaldes han »fehirda vaarum j Tunsbergi« [4].

12) Thorgaut Jonssøn, fehirde i Tønsberg, lar i 1350 avhøre vidner i Sigdal ved sin ombudsmand Peter Tharaldssøn, angaaende hvem der døde sidst av Hoffarfolket i Sigdal under den store mandedød[5]. I brevet kaldes han »fehyrdyr j Tunsbergi«.

I 1353 hadde ridder Agmund Guthormssøn, som vistnok hadde syssel i Borgesyssel, indkaldt Thorgaut Jons-

---

1 D. N. II. s. 237, $^{31}/_{6}$ 1347. Munch VII. s. 420 gaar ut fra, at han i 1343 var fehirde i Tønsberg.

2 D. N. X. s. 27, $^{4}/_{11}$ 1327, datert Laukhammer, hvor han utstedte en erklæring. Laukr, løg, hamarr, hammer, steil klippe, bergvæg; g.nr. 162 og 163 i Tysnes.

3 D. N. III. s. 209, $^{28}/_{9}$ 1347, datert Kaaretveit, ɔ: g.nr. 128, Kaartvet, av mandsnavnet Kári, og Tveit, græsplet mellem skov eller klippe, eller utskilt part eller jordstykke, beslægtet med angelsaksisk þwîtan, avskjære, skjære istykker.

4 D. N. IX. s. 152, $^{17}/_{7}$ 1347, datert Ljodhus i Sverige.

5 D. N. VIII. s. 160, $^{20}/_{7}$ 1350, datert Vad i Sigdal, av Vað, vadested, g.nr. 30, Hoffar, Hagfura, et i en indhegning staaende furutræ.

søn til et møte paa sin hovedgaard Thumn[1] i Raade for at motta paa dronning Blankas vegne regnskap for arven (klær og smykker) efter Munaan Aamundssøn (Agmundssøn), antagelig enten fordi Munaan hadde staat i dronningens tjeneste eller været hendes specielle yndling, og fordi dronningen derfor hadde paatat sig varetagelsen av hans børns tarv, eller fordi arven var forbrutt[2]. Da Thorgaut ikke møtte, maatte Agmund reise til Baahus, hvortil han var tilsagt av kongen. Regnskapet blev saa avlagt for tre mænd fra Borgesyssel. Da dronning Blanka i det aar ombyttet Tønsberg fehirdsle med Borgesyssel (samt Baahus, Marstrand, Elvesyssel — undtagen Ordost —, Ranrike og Vetteherred[3]), kan det tænkes, at Thorgaut Jonssøn skulde avløse Agmund Guthormssøn i Borgesyssel[4]. Imidlertid sees han endnu i 1359 at optræde i Tønsberg og erhverve sig gods i Vestfold[5]. Den $^{19}/_{5}$ 1369 er han med endel raadsherrer paa Akershus i anledning av kong Haakons utnævnelse av fire gesandter, som skulde underhandle med de tyske sjøstæder om fred; han nævnes her foran Lodin Eivindssøn, som i brevet kaldes prefectus et capitaneus castri Tunsbergh[6].

I 1370 kundgjør en Jon Tharaldssøn, som oftere optræder sammen med lagmanden i Tønsberg, og antagelig

[1] Tom, jfr. s. 65, anm. 5.

[2] D. N. IV. s. 289, $^{3}/_{10}$ 1353, jfr. Munch VII. s. 582, note 3, og s. 907. Den Hense Ratzeborg, hvis »ombudsmand« Henze Salomon $^{20}/_{11}$ 1351 (D. N. II. s. 254) sælger gaarden Geikstad — (nu g.nr. 87 og 88, Gjekstad østre og vestre, ældre form Geirsstaðir av mandsnavnet Geirr) — i Sandeherred, kan ikke ha været sysselmand.

[3] D. N. II. s. 260, $^{6}/_{5}$ 1353.

[4] Jfr. Munch VII. s. 582, anm. 3. Dette brev synes nærmest at tyde paa, at Borgesyssel ialfald dengang ikke, som av Munch, Norges beskr. s. 9, og av Amund Helland, Bratsberg amt, I. s. 24, antat, hørte til Túnsbergs féhirzla.

[5] D. N. IV. s. 311, $^{24}/_{3}$ 1359, i Fiskum i Eker.

[6] D. N. VIII. s. 231, $^{19}/_{5}$ 1369.

har hat en underbestilling der[1], samt presten Baard paa Asker et forlik mellem Thorgaut Jonssøn og en Alv Ivarssøn, hvorved denne pantsætter til Thorgaut gaarden Krákubœli[2] i Gausdal, indtil forskjellig smedearbeide var levert. Senere samme aar var Thorgaut efter kongelig befaling meddommer i Bergen sammen med Haakon Jonssøn (jfr. side 88), lagmanden og fehirden i Bergen, i en arvesak.

I 1370 à 1371 til 1373 à 1374 var Thorgaut hirdstjore paa Island. Han var av ætten Smør. Hans datter Ulvhild paa Tronstad i Hurum blev i 1380 for anden gang gift med Benedikt Nikulassøn, som en tid var fogd paa Akershus, og som efter 1388 hadde Eker, Modum og Tværdalene som pantelen[3].

13) Orm Eysteinssøn, drotsete. Hans to ombudsmænd i Sandsvær, Audun Thorsteinssøn og Ketil Thorlakssøn, indberetter den 5/12 1356 til kong Magnus et drapsforhør optat paa Kaupmannsnes (det nuværende g.nr. 29, Komnes) i Sandsvær[4]. Han er altsaa da sysselmand paa Vestfold eller vel sandsynligst fehirde.

Han nævnes første gang 1/4 1339 paa borgen Dyngjahus (paa Dyngø utenfor Ranrike), hvor han kjøper gaar-

[1] Han nævnes som ridder og deltager i raadsmøte paa Akershus 19/5 1369 (D. N. VIII. s. 231, jfr. 237) og som avgaaet ved døden før 7/8 1377 (D. N. II. s. 347), hvorav fremgaar, at han hadde skjænket 2 markebol i gaarden Bóndin i Asker — nu Bondi, av vin, græsgang, og búandi, boende, et sted, hvor der er godt at bo, — til Asker kirke. Han har antagelig været Orm Eysteinssøns stedfortræder i dennes fravær. D. N. IV. s. 280, 28/1 1351, D. N. XI. s. 43, 13/12 1351 og IV. s. 311, 24/3 1359 (kundgjørelser fra ham og lagmanden i Tønsberg).

[2] ɔ: kraakeredet, nu g.nr. 38—41, Kraabøl i Vestre Gausdal. D. N. II. s. 317, datert 17/3 1370, Nesøen i Asker.

[3] Jfr. Munch VIII. s. 164 og 169, og foran s. 13 og 38, anm. 1.

[4] Av kaupmaðr, kjøpmand. D. N. I. s. 275—6, 5/12 1356, jfr. Munch VII. s. 609, 617 og 663. Da Haakon Magnussøn i august 1355 tiltraadte regjeringen, beholdt kong Magnus Tøns-

den Huseby i Blaker sogn paa Romerike[1]. Erhvervet sig betydelig gods i Ranrike[2], hvor han maa ha været sysselmand i 40-aarene, antagelig indtil 1349 à 1350, hvilket sidste aar han blev utnævnt til drotsete[3]. I 1347 er han først meddommer i saken angaaende Hafthorssønnernes ret til Borgesyssel[4], og senere som »armiger«, ɔ: haandgangen mand, tilstede i Lødøse ved oprettelsen av kong Magnus's og dronning Blankas testamente[5].

I Tønsberg optræder han første gang i 1350, idet han som drotsete besegler et aapent brev fra kong Magnus Erikssøn — foranlediget ved bøndernes drukkenskap — om at bønderne skal yde den lovlige tiende til Oslo biskop inden 10 dage, efterat brevet er læst ved kirkerne eller tinge under bøtestraf (3 merker brevbrud), som blir at ilægge ved dom av seks mænd, som sysselmændene skal opnævne[6]. 1351 avslutter han i Jønkøping som Norges drotsete sammen med dronning Blanka og adskillige svenske riksraader en overenskomst med nuntien Johannes Guilaberti om, at kong Magnus indtil videre skulde erholde tillaans de i Norge og Sverige til pavestolen indsamlede penger for dermed at bestride utgifterne ved den daværende krig med Rusland[7].

I august 1352 eller august 1353 utsteder kong Magnus i Tønsberg ved Orm Eysteinssøn som drotsete landvistbrev for en drapsmand mot seks mark i thegn og fire mark i fredkjøp (til kongen) og tillike bøter til den dræp-

---

berg fehirdsle, Vestfold og Skiensyssel, Borgesyssel og Ranafylke antagelig indtil 1359, Sars, Udsigt, III., s. 103.

1 D. N. IV. s. 203, egtl. Húsabýr, vel bebygget gaard, som har mange og gode huse.

2 D. N. II. s. 307—8, jfr. Munch VII. s. 521.

3 Munch VII. s. 515.

4 D. N. I. s. 240, 19/1 1347, Oslo.

5 D. N. V. s. 153 følg., 15/7 1347.

6 D. N. VI. s. 225—6, Tønsberg, 3/8 1350, jfr. Sars, Udsigt, III., s. 18.

7 D. N. VIII. s. 161 følg., 19/8 1351.

tes arvinger efter dom av mænd, »som sysselmanden skal opnævne«[1].

Den $^{6}/_{5}$ 1353 nævnes han forst blandt de verdslige norske raadsherrer, som paa Baahus deltok med kong Magnus og hans søn Haakon i beslutningen om at ombytte Dronning Blankas morgengave, saaledes at denne istedenfor i Tønsbergs fehirdsle utlægges i Baahus, Marstrand, Borgesyssel m. m.[2] Senere samme aar fører han i Trondhjem kongens segl og stævner i kongens navn korsbrødrene at møte for lagmanden i Trondhjem i anledning av eiendomstvist vedrørende eiendommen Lyng i Værdalen[3].

I Oslo beseglер han $^{2}/_{8}$ 1354 paa kongens vegne et makeskiftebrev fra erkebiskop Olaf i Nidaros til kong Magnus paa Kastelle kloster med gods i Baahuslen mot forskjellig krongods nordenfjelds[4], og likesaa $^{21}/_{1}$ 1355 en stevning i kongens navn til mænd i Østerdalen (i anledning av bemægtigelse av Hormondarvand og Faludals skov[5] fra Norges krone) at møte for Oslo lagmand og svare for kongens fogds tiltale[6]. Den $^{21}/_{7}$ 1355 er han i Helsingborg som kong Magnus' raadgiver ved dennes eftergivelse av al tiltale mot indbyggerne av Kampen for de paa Skanør og andetsteds begaaede misligheter[7].

Orm Eysteinsson blev i 1358 antagelig paa grund av misligheter i embedsførsel eller høiforræderi fængslet i

---

[1] D. N. I. s. 269.

[2] D. N. II. s. 261, $^{6}/_{5}$ 1353, dat. Baahus.

[3] D. N. III. s. 232—3, $^{10}/_{9}$ 1353, Lyng, n., en lyngbevokset strækning. Veradalr, av Ver, elvens navn, den rolige, stille.

[4] D. N. II. s. 268.

[5] Hermundsvatn og skogen i dalen ved Fuluelven, begge i Særna sogn, som dengang hørte til Østerdalen, siden 1644 til Sverige.

[6] D. N. II. s. 269.

[7] D. N. V. s. 173. Skanør (i Malmøhus len) var i Middelalderen en forholdsvis betydelig by med rikt sildefiskeri.

fangetaarnet paa Tonsberghus og henrettet i 1359 eller 1360; hans gods blev inddrat under kronen[1]. Muligens staar disse begivenheter i forbindelse med de foran nævnte penger, som tilkom pavestolen, og som han kanske ikke har kunnet gjøre regnskap for eller tilveiebringe. Disse penger blev tre ganger forgjæves avkrævet kong Magnus, dronning Blanka og bl. a. Orm Eysteinssøn i 1355 og 1356[2], efter at der var faldt dom i saken; $^1/_8$ 1358 forkynder kong Eriks kansler (en kannik i Linkøping) stevning for kongen og dronningen og deres forlovere i anledning av gjælden, hvoriblandt Orm Eysteinssøn[3]. Til det gods, som denne eiet, og som blev inddrat, hørte »græsgaarde« (ɔ: haver) i Tønsberg, som Orm hadde kjøpt av fru Margrete Brynjulfsdatter, samt Rimild badstue. Disse eiendomme blev av kongen og dronningen i 1362 overdrat til deres svend Lemich av »Bokem«[4].

Kong Haakon i forening med moderen, dronning Blanka, har da formodentlig overtat bestyrelsen av Vestfold og Skien syssel i aarene 1358—1362[5]. Imidlertid vites senest i 1360 en ny fehirde ansat, nemlig

14) Rane Eivindssøn, »fehirde«; kaldes i et dokument, dat. Tønsberg $^{18}/_9$ 1360 — hvorved bror Sigurd, guardian i Barfotbrødreklostret i Tønsberg, og Rane Eivindsson i forening kundgjør et testamente til St. Laurentii kirke i Tønsberg, — »fehyrder j sama stad«[6]. Den samme titel gives ham i en vidisse av dette dokument.

---

[1] Jfr. Munch VII. s. 663.

[2] Brever, utstedt av pave Innocents VI. i Avignon $^{24}/_{10}$ 1355, D. N. VIII. s. 182, $^{25}/_2$ 1356, VI. s. 270, og $^{22}/_3$ 1356, VIII. s. 195.

[3] D. N. VIII. s. 203.

[4] D. N. II. s. 294, $^{27}/_3$ 1362. Byen Bochum i Westfalen eller Bockenem i Hannover.

[5] D. N. XIII. s. 19 og II. s. 294, Munch VII. s. 663—666.

[6] D. N. IV. s. 320.

som utstedtes i Oslo av lagmanden og en raadmand dersteds den $^{10}/_{1}$ 1361[1].

Hans navn forekommer allerede i oktober 1349, da han paa »Brenne« prestegaard i Røyrdal sogn i Jarlsberg med to andre mænd kundgjor, at presten ved Hofs kirke i Røyrdal gav i sin datters gravøl Eids mølle til Hofs kirke[2]. Senere har man en kundgjørelse av $^{28}/_{1}$ 1351 i Tønsberg fra Jon Taraldsson og lagmanden dersteds om, at Rane Eivindsson paa sin hustru Aase Salmundsdatters vegne forligtes med Ormstein Thorkelssøns arvinger om gaardene Knive og Solum (nordre) i Skogabygd, ɔ: Skoger[3] sogn ved Drammen.

Da Rane navnlig ved dette egteskap blev meget rik, tør det være, at han har hat fehirdslen av dronning Blanka og kong Magnus som pantelen[4]. Den $^{20}/_{3}$ 1362 skjænket kongerne Magnus og Haakon ham nogen gaarde paa Vestfold for den store tjeneste, han hadde gjort dem ved at reparere Tønsberghus[5]. Den $^{20}/_{4}$ 1362 sees Rane at residere paa Tønsberghus og som seglbevarer utøve den kongelige myndighet under kongens og dronningens fravær i Sverige, idet han utsteder et landsvistbrev for en draps-

---

[1] D. N. IV. s. 322.

[2] D. N. I. s. 252, jfr. foran side 76, anm. 4. Røyrdalr har været betegnelse for det nuværende Hofs herred, første led antagelig et elvenavn, avledet av røyrr, m., rør, siv. Brenne er nu et jorde under prestegaarden, av brenna, f., sted ryddet ved brænding. Hof (n., hedensk tempel) er det ældre navn paa prestegaarden g.nr. 41.

[3] D. N. IV. s. 280, av skógar, flt. av skógr, m., skov; Knive er det nuværende g.nr. 34, Knive nedre, avledet av knífr, kniv, om den ovenfor liggende Kniveaas. Sólheimar, av sól, f., og heimr, — sted, som ligger saaledes til, at det har rigelig solskin.

[4] Jfr. Munch VIII. s. 171.

[5] Munch VII. s. 731, note 1.

mand i kong Magnus's navn[1]. Til ham er det, som tidligere nævnt, at kongerne Magnus's og Haakons retterbot, dat. Stockholm $^{13}/_{8}$ 1362, indeholdende stadfæstelse og utvidelse av Tønsbergs privilegier, maa være henvendt.

Han maa være død eller frivillig ha trukket sig tilbake enten i dette eller kanske helst i det efterfølgende aar, og maa da være sukcedert av sin svigersøn Peter Nikulasson, som var gift med hans datter Elin[2]. Han blev begravet i Graabrødreklostret i Tønsberg. Hans hustru Aasa Salmundsdatter paa Selvik i Sande sogn overlevet ham endnu i 1396, da hun oprettet sit testamente og deri skjænket bl. a. 30 mark penninger til nævnte kloster for at erholde gravsted der ved sin husbonds side[3].

Ved testamentet bortgav hun den før nævnte gaard Knive til domkirken i Oslo og Hovedø kloster og gaarden Solum til Skoger kirke.

15) Peter Niklisson (Nikulasson), fehirde, fik $^{7}/_{1}$ 1364 sammen med en Ingmar Ragnvaldssøn og Halvard Djekn[4] kong Magnus' fuldmagt til at aapne dronning Blankas skrin og kister, som var deponerte i hendes fadebur (fiscus) paa Tønsberghus[5]. I fuldmagten kaldes Peter Niklissøn »thesaurario nostro Tunsbergis«. Den $^{27}/_{2}$ 1365 optar han fra Tønsberghus som »fehyrdir j Tunsbærghi« sammen med lagmanden i Tønsberg og to andre

---

[1] D. N. I. s. 289; dette sted mangler under Ranes navn i diplomatariets register; hos Munch VII. s. 731, note 1, er feilagtig istedenfor dette sted citert D. N. II. nr. 368.

[2] D. N. II. s. 403.

[3] D. N. IV. s. 488, $^{13}/_{3}$ 1396. Selvik = g.nr. 125—7, Selvik øvre, nedre og søndre, av selr, selhund; gaarden ligger langt oppe ved Sandesognsfjorden. Sande (opr. Sandvin, av sandr. sand, og vin, havnegang).

[4] Vel egtl. djákn, diaconus, degn, formentlig betegnende mandens stilling; det bruktes ogsaa som øgenavn.

[5] D. N. III. s. 264, datert Jønkøping.

fortegnelse over, hvad Ingmar Ragnvaldssøn og Halvard Djekn uttok av dronning Blankas fadebur (deriblandt antependium, parisersilke, tre smaragder, fire sølvskeer m. m.)[1].

$^{13}/_{2}$ 1367 er han nærværende paa Brenne i Hofs sogn ved dom avsagt av Hamarbiskopen Halvard ang. »Þokka« mølle i Røyrdal, som Ogmund prest hadde frasolgt kirken før den store mandedød. Ved dommen tilkjendtes møllen en Amund Thomassøn efter de førte vidnesbyrd[2].

Da kong Haakon VI. ved en forordning av $^{30}/_{11}$ 1368 — likesom Haakon V. i 1308 — tok alle sysler tilbake under kongedømmet[3], maa Peter Niklissøn antagelig kort efter være fratraadt og forflyttet til Haalogaland, hvor man senere finder ham som sysselmand, tildels med ophold i Bergen, indtil han senest i 1390 blev sysselmand i Ryfylke[4].

I 1376 utsteder han i Bergen sammen med Gulathings lagmand en vidisse av et brev ang. salg av en gaard paa Thoten[5]. $^{17}/_{1}$ 1385 kundgjør han paa nordre »Sawubu« i Sande sogn, at en bonde avstod til korsets alter i Halvards kirke i Oslo en anpart i gaarden Tingulstad i Sande sogn paa grund av ulovlig beboelse av denne gaard[6]. $^{2}/_{2}$ 1388 er han blandt de 25 geistlige og verds-

[1] Ibid. s. 271.

[2] D. N. V. s. 194. Munch VIII. s. 172, note 2, anfører, at det maa være i egenskap av sysselmand, at Peter Nikulassøn ved anl. har været tilstede. Om Brenne og Røyrdal se foran side 83, anm. 2. Þokka (ogsaa skrevet Fokka mølle) laa i nærheten av den foran, s. 76, anm. 4, omhandlede Eids mølle og ved Eidsaaens utløp i sjøen Eikeren og utledes av Þotka, et elvenavn, av þot, tuden, brusen (jfr. Totakvandet i Vinje, hvis avløpselv heter Tokke).

[3] D. N. II. s. 314.

[4] N. gl. L. III. s. 215. Jfr. Munch VIII. s. 172—3.

[5] D. N. III. s. 319, $^{3}/_{12}$ 1376.

[6] D. N. III. s. 345. Sawubu er nu forsvundet som gaardsnavn; av bú, gaard, og elvenavnet Sváfa (egtl. begynde at bundfryse).

lige herrer, som i Oslo vælger dronning Margrete til »Norges rette husbond«[1]. I oktober s. a. kundgjør fehirden i Bergen Erlend Filipsson og Gulathings lagmand samt lagmanden paa Haalogaland, at hustru Brynhilde Josefsdatter solgte til Peter Nikulasson 13 markebol i »gaardene Saasen, Fiskum, Eik og Røyrin paa Eker paa Vestfold for 50 lodige mark i klæder, guld og sølv«[2].

I 1389 utvælger han sammen med 19 andre riksraader Erik av Pommern til tronarving. Han nævnes her som den 13. i rækken (»Petrus Nielssøn«) og efter Nikulas Galle og kaldes som de øvrige verdslige herrer »armiger«[3].

Sysselmand i Ryfylke har han været sikkert fra 1390[4] og til 1405, og maa antagelig være avgaat ved døden i det sidstnævnte aar, før 20. oktbr.

$^{13}/_{3}$ 1396 er han paa Selvik og besegler med biskop Eystein i Oslo sin svigermor Aasa Salmundsdatters testamente til forskjellige kirker, klostre og personer[5]. Fra 1393 har man et brev — fra erkebiskop Vinalde av Nidaros,

---

Tingulstad er g.nr. 79, egtl. Þengjulsstaðir, av mandsnavnet Þengjull, yngre uttaleform av Þengill. Tengel brukes endnu i Nedenes amt.

1 D. N. III. s. 357.

2 D. N. III. s. 360, $^{2}/_{10}$ 1388, datert Bergen. Saasen (store), g.nr. 37, egtl. Soðsvin, av vin, græsgang, og soð, kokning (sjóða, syde), om sterkt strømmende, sydende del av en elv; den forbiflytende bæk heter Saasenbækken. Fiskum er g.nr. 153, av heimr og Fiskumelvens gamle navn Fiska. Eik (store) er g.nr. 43. Røyrin er g.nr. 72, av vin, og røyrr, rør, siv; gaarden ligger høit ved en bæk.

3 D. N. III. s. 362—3, 1389, uten stedsangivelse.

4 D. N. I. s. 384, dat. Bergen, hvor han med to raadmænd i Bergen bevidner et gavebrev vedk. »Askethingsgaard« i Maria kirkesogn i Bergen, jfr. D. N. IV. s. 442, 449, 452, 462 og 550, 551—2.

5 D. N. IV. s. 488--489. jfr. foran side 84, anm. 3.

Gaute Erikssøn, ridder, og Peter Nikulasson, som fremdeles kaldes haandgangen mand, — utstedt i Tønsberg, hvori de kundgjør, at Oslo biskop fra umindelig tid har hat kaldsretten til kirkerne paa Tjørn[1]. Endelig sees han at ha været paa Selvik i 1402, da han derfra utsteder en erklæring angaaende eiendomsretten til gaarden »Sigurdarud« paa Bekkjastrond i Sande sogn[2].

16) Lodin Eivindssøn kaldes $^{19}/_{5}$ 1369 prefectus et capitaneus castri Tunsbergensis (befalingsmand og hovedsmand)[3]. Han deltar da i det før nævnte raadsmøte paa Akershus i anledning av kong Haakons utnævnelse av fire gesandter til at forhandle med de tyske sjøstæder. Tidligere hadde han været hovedsmand paa Baahus, indtil 1363, hvilket aar denne borg kom i hertug Erik av Sachsens værge[4] (1363—1366). $^{5}/_{9}$ 1369 ratificerer han med de øvrige medlemmer av raadet og kong Haakon paa Hisingen den sluttede stilstand med sjøstæderne[5], og paa Baahus den $^{1}/_{7}$ 1370 medbesegler han og de øvrige raader kongens bekjendtgjørelse om stilstanden[6].

17) Ketil Vigleikssøn, sysselmand, kalder sig i en i Tønsberg den $^{18}/_{4}$ 1375 av ham og en Birger Helgesson utstedt kundgjørelse ang. salg til biskop Jon i Oslo av $^{1}/_{2}$ markebol i Eikenes »i Nøterø sogn paa Vestfold«,

---

[1] D. N. IV. s. 503, $^{28}/_{5}$ 1398.

[2] D. N. VI. s. 396, Sigurðarruð, av mandsnavnet Sigurðr, som nu paa mange steder lyder Sjul, med tykt l, er det nuværende g.nr. 128, Sjulerud.

[3] D. N. VIII. s. 231—232.

[4] Munch VII. s. 725 og 750.

[5] D. N. VIII. s. 235—237; han kaldes her bare capitaneus castri Tunsbergensis.

[6] D. N. VIII. s. 241—243. Antages død ca. 1375, av slegten Kusse eller Kamp og gift med Ingeborg Sigurdsdatter Kane, som muligens senere blev gift med Nikulas Galle til Brunla, se nærv. tidsskr., 4. r. 3. b., s. 313.

for »syslumadær j Tunsbærghi«[1]. Aaret efter samtykker han i og medbesegler en av lagmanden i Tønsberg, Berg Hermundsson, avsagt dom i en drapssak. Her er hans titel »syslumader a Vestfold«[2].

Han nævnes i 60-aarene som sysselmand i Skien syssel[3]. Da hans eftermand der, Bjørn Tholleifsson, nævnes allerede ²/₆ 1372[4], maa Ketil ha tiltraadt Tønsberg før.

Munch anfører, at »siden 1376 nævnes ingen i dette embede[5] før Jon Reidarsson Darre i 1386—1390 og formodentlig til 1392, hvorhos Gaute Eriksson var fehirde paa Tonsberghus fra 1381—1386. Om Ketil ogsaa beklædte dette embede, tør vel være tvilsomt, da han ikke synes at ha været saa høibyrdig«.

Imidlertid kan der dog her bli spørsmaal om

18) Haakon Jonssøn[6], som omhandles i et brev

---

[1] D. N. III. s. 304. Eikenes er g.nr. 21 og 22, Eikines (Ekelund og Nes).

[2] D. N. VII. s. 312, ³¹/₇ 1376, Tønsberg.

[3] D. N. X. s. 53, ca. 1360, XII. s. 20, ¹⁷/₃ 1360, XI. s. 50, ¹³/₁₁ 1361, og II. s. 302, ²⁶/₂ 1364.

[4] D. N. I. s. 320, jfr. 305, ²⁶/₂ 1368, hvor en Orm Thorleifssøn sammen med lagmanden i Skien bevidner en overenskomst, som Bjørn Thorleifssøn sluttet ang. gaarden Brekke, g.nr. 70, ved »Sundholmnes«, Id sogn. Bjørn nævnes endnu som sysselmand ¹¹/₁₁ 1384, dat. Merdin, D. N. XI. s. 65, og ²⁰/₆ 1385, D. N. IV. s. 396—7, jfr. VII. s. 315, ¹⁸/₂ 1377, hvor han bare kaldes Bjørn Thorleifssøn, som i brevet av ²⁶/₂ 1368.

[5] VIII. s. 210 (ɔ: fehirde- eller sysselmandsembedet, hvilket efter hans mening var ét og samme embede).

[6] Haakon Eivindssøn, gift med fru Elin Bergsveinsdatter, nævnes mellem 1371 og ²/₈ 1379 som ridder og en av de fornemste medlemmer av det norske raad. I september 1372 er han saaledes tilstede i Tønsberg sammen med Oslofehirden, Halvard Jonssøn Næpa, og Gaute Erikssøn, D. N. VII., side 297, som endnu bare er amiger, ved kongens forhandlinger med sjøstæderne. Ifølge biskop Eysteins jordebok gav hans hustru »Midaakre j sydre stofuonne« (nu under g.nr. 19, Aaker) paa

av $^{13}/_{11}$ 1378. Det heter her, at hans ombudsmand, Torgeir Gunbjornsson var paa »Skarðaberg« i Tjølling sogn og paahørte vidnesbyrd om eiendomsretten til gaarden Varil i samme sogn[1]. Han maa saaledes ha været sysselmand enten paa Vestfold eller ialfald i Numedals skibrede[2]. $^{21}/_{2}$ 1391 mottar han i pant antagelig som forlik for boter gaarden Bo i Sandeherred[3]. I et andet dokument, som er datert tingstuen paa øvre Løve i Tjølling $^{19}/_{10}$ 1391[4], avlægger den nævnte Thorgeir G. vidnesbyrd angaaende gaarden Varil. Samme aar[5] omhandles ogsaa en tvist, som H. J. hadde angaaende Fraun og »Sjóvavellir« under Herre-Unneberg i Sandeherred; som hans ombudsmand nævnes nu en Haakon Amundsson, som ogsaa om-

---

Eker til Haugs kirke til bestandig aartidehold for sig og Haakon Eivindsson, »fordums hendes husbond«.

Men vi vet forlitet om ham til, at vi med sikkerhet tør opføre ham blandt befalingsmændene i Tønsberg; i tilfælde maatte det vel være som fehirde. Han var bror av den under 16 nævnte Lodin Eivindssøn.

1 D. N. XI. s. 61—62, Skarðaberg er nu g.nr. 42 og 43 samt 72—74, Skalberg, nordre, mellem og søndre, et bjerg med et skar. Varil, vestre og østre, av Varahellir, av hellir, klippehule, og vǫr, brygge eller rad av stene paa hver side av en baadstø; her vel oprindelig et tilholdssted, hvor en utoverhængende klippe var tak, medens opstablede stene dannet en væg.

2 eller fehirde.

3 D. N. III. s. 369, dat. Brekke, idet jeg antar, at denne gaard er nr. 33 i Sandeherred, og at Bø er g.nr. 159 sammesteds.

4 D. N. XI. s. 72, g.nr. 46, Laufvin, av lauf, n., løv, her om løvtrær, og vin, græsgang.

5 D. N. III. s. 371, $^{10}/_{8}$ 1391. Fraun (»From«) se side 94, anm. 2, og g.nr. 52—3, Sjulvolden, av vǫllr, vold, slette, og sjóvar, m., flt. av sjór, sær, sø, som er det opr. navn paa den nærliggende gaard Sjue, g.nr. 83 (nær Lahellebugten), som Sjuevolden maa ha tilhørt. Om Herre-Unneberg se foran side 30, anm. 5.

handles i senere brever av 1393—96—98 og 1401[1], og som i 1386 hadde været ombudsmand for Jon Darre[2].

H. J. var søn av Jon Hafthorssøn til Borregaard og Sørum og dennes svenske hustru Birgitte Knutsdatter[3]. var først sysselmand i Raabyggelaget[4] (1368) og siden (1369) paa Orknø[5], fulgte i 1371 med paa kongens tog mot Stockholm, deltok som riksraad i fredsunderhandlinger i Kalundborg og Korsør 1376, var i august 1380 i Marstrand under krigen med Sverige og hyldet i 1381 paa Øreting kong Olav og gav denne kongenavn. Var sandsynligvis gift med Margrete Eilivsdatter (datter av Eiliv Eilivssøn paa Nøstdal), hvilket egteskap var barnløst. I anledning av det efter kong Olavs død den $^{13}/_{8}$ 1387 opstaaede spørsmaal om tronfølgen erklærte han paa det bekjendte riksraadsmøte paa Akershus $^{18}/_{2}$ 1388, at han — skjønt beslegtet med kongehuset — dog aldrig hadde tragtet efter kongedømmet i Norge, og at han heller

[1] D. N. III. s. 380 og 397, V. s. 272, III. s. 397 og V. s. 292.

[2] D. N. II. s. 383. At denne Haakon i 1386 optræder i Sandeherred som Jon Darres ombudsmand, er ikke avgjørende bevis for, at Jon Darre, ikke Haakon Jonssøn, da hadde befaling i Numedal skibrede; ti i brevet heter det uttrykkelig, at Haakon optar vidnesprovet efter eiernes ønske, og at begge parter vedtok forretningen. Mot den ene parts protest hadde det formentlig ikke kunnet ske. Til sammenligning kan henvises til det i D. N. I. s. 581—2 $^{8}/_{10}$ 1446 omhandlede tilfælde, hvor en av parterne i en retstvist paa Sandeherred prestegaard angaaende grænserne mellem denne og gaarden Pukkestad, forlangte vidner edfæstet av høvedsmanden paa Tønsberghus, Erik Sæmundssøns lensmand; men dette blev, som det heter, »forbudt av en tilstedeværende Gunnar Egilssøn«, — sikkerlig av den grund at Markvard Buk, hvis lensmand Gunnar vel var, hadde jurisdiktion der.

[3] Jfr. nærv. tidsskr., 2. r. 5. b., s. 134 flg.

[4] D. N. IV. s. 363.

[5] D. N. I. s. 308, 1369, jfr. Munch VII. s. 865 og 901.

ikke hadde nogen arveret til det[1]; han var i det hele tat ingen politisk ærgjerrighet, men foretrak at drive forretninger og øke sin formue; han eiet bl. a. et skib, som fór paa Island. Var i 1389 med i raadsmøtet i Helsingborg og samme aar paa Øreting ved valget av Erik av Pommern til konge. Mellem aarene 1388 og 89 og til sin død i 1392 var han fehirde og hirdstjore i Bergen[2] og efterfulgtes her av Jon Darre[3].

I 1396 slutter fru Margrete Eilivsdatters »ombudsmand« Thorbjorn Thoresson forlik med presten Erik Kolbjornsson i Sandeherred ang. gaarden »Merdsted, som ligger mellem prestegaarden og Pukkestad« [4]. Denne Thorbjorn har neppe været nogen anden end hendes godsbestyrer eller tjener[5].

19) Gaute Erikssøn Galtung, fehirde paa Tønsberghus.

Ved brev av $^{27}/_{10}$ 1381 kundgjør Vinalder Henriks-

---

[1] D. N. III. s. 358—9, jfr. G. Storm, nærv. tidsskr., 4. r. 1. b., s. 6—7.

[2] Efter de Islandske Annaler ved G. Storm, s. 366, i 1390. Sammesteds s. 367 kaldes han ogsaa drotsete. D. N. XII. s. 94, jfr. Munch VIII. s. 153 og 283, jfr. s. 323, hvor aarene for hans utnævnelse til »fehirde og hirdstjore« i Bergen efter Erlend Filipssøn henlægges til 1389 eller 1390.

[3] Jfr. Munch VIII. s. 361, jfr. s. 342. I Bergen optræder Haakon Jonssøn forøvrig allerede $^{14}/_{5}$ 1370 (D. N. II. s. 319), $^{23}/_{7}$ 1373 (D. N. III. s. 294) og $^{27}/_{6}$ 1384 (D. N. V. s. 242) paa en saadan maate, at han godt kan ha været sysselmand der tidligere end i 1388.

[4] D. N. I. s. 401. Merðstæði, n., nu forsvundet gaardsnavn, betyr sted (i bæk), hvor man kan bruke merð, ruse, teine. Pukkestad g.nr. 119, egtl. Púkastaðir, av púki, djævel, brukt som mandstilnavn.

[5] D. N. III. s. 466, 467, 479 og 485, paa samme maate som Thorbjørns søn Skog Thorbjørnssøn her kaldes hendes gamle tjener. Se ogsaa om en lignende bruk av ordet ombudsmand D. N. I. s. 447 og 450 øverst.

søn, provst ved Apostelkirken i Bergen, og Gaute Erikssøn, »fehyrdir a Tunsbergs huse«, et salg av stenhusene i Agaten i Oslo til provsten ved Mariakirken i Oslo[1].

Han var først gift med Ingegerd Sigvidsdatter og derefter med Margrete Ottesdatter Rømer. Til sjælehjælp for sig og sine hustruer overdrog han $^{17}/_{6}$ 1387 til Vadstena kloster endel i Vestergøtland beliggende gaarder, som han hadde mottat i pant av Knut Algotssøn[2]. Han var i det hele meget rik paa jordegods, deriblandt ogsaa i Hardanger og Sogn.

I 1367 hadde han syssel paa Hurum[3] og var antagelig ogsaa befalingsmand paa Akershus og sysselmand i Oslo syssel[4].

I 1369 er han kongens gesandt til sjøstæderne[5].

Kan muligens allerede omkring 1372 være blit knyttet til Tønsberg, isaafald antagelig som fehirde, idet han ved den tid har erhvervet sig gods paa Vestfold[6]. 8. til 24. september 1372 deltok han i kongens møte i Tønsberg med Hansestædernes fuldmægtige og kaldes her armiger[7].

---

1 D. N. III. s. 330. Jfr. N. gl. L. III. s. 215, kong Olavs retterbot av $^{26}/_{10}$ 1392 eller $^{30}/_{4}$ 1387 om islandsfarernes told, hvor Gaute Erikssøn kaldes vor fehirde i Tønsberg. I N. gl. L. V. s. 799 (glossar) anføres han feilagtig som fehirde i Bergen.

2 D. N. VII. s. 331—332.

3 D. N. II. s. 311, $^{14}/_{8}$ 1367.

4 Jfr. Munch VII. s. 911.

5 D. N. VIII. s. 231 og 237.

6 D. N. I. s. 317, 318 og 321 samt I. s. 312, dronning Margretes brev fra Akershus til kongen, som da antagelig opholdt sig i Tønsberg. I brevet melder dronningen, at Gaute Erikssøn ikke var istand til at komme før til kongen, da han ikke tidligere kunde bli færdig. Brevet var vel skrevet i 1372, jfr. Munch VIII. s. 14 og s. 11.

7 D. N. VII. s. 297, $^{24}/_{9}$ 1372.

Endnu i 1379 er han kun haandgangen mand[1].

Gaute Eriksson deltar i raadsmøter i Kalundborg 1376[2], i Marstrand 1379[3] og i Hornborusund 1381[4]. Sandsynlig er det først i dette aar, — under hyldningen av kong Olav i Nidaros[5], — at han er blit forfremmet til fehirde.

I 1386 à 1387 er Gaute Eriksson forflyttet til Skien som sysselmand der[6], men optrær i dec. 1391—1393 atter i Tonsberg, antagelig som bestyrer av Tonsberg len i den tid, hans eftermand, Jon Darre, var fehirde i Bergen[7], mens vi i 1395 og senere finder ham som sysselmand i Skien[8], indtil 1401, da han mister alle sine len undtagen Nordmore[9], men faar dog ogsaa Skien tilbake i 1402[10], og beholder det indtil sin død i 1413[11].

20) Jon Reidarsson Darre, sysselmand paa Tønsberghus[12] 1386—1405, med en kortere avbrydelse i 1392—1393 som fehirde i Bergen[13].

J. R. var søn av Reidar Jonsson Darre (fehirde i

---

[1] D. N. II. s. 356.

[2] VIII. s. 252, 14/8 1376.

[3] II. s. 356, 2/8 1379. Han nævnes her efter Haakon Jonssøn og langt ned i rækken.

[4] I. s. 348, 28/8 1381, ved Hombergs-øen i Kville sogn i Baahuslen.

[5] Jfr. Munch VIII. s. 210 og 156.

[6] D. N. VII. s. 331—2, 17/6 1387.

[7] D. N. I. s. 388, 5/12 1391, s. 390, 4/12 1391, VI. s. 379, 29/3 1392 i Oslo, I. s. 393, 7/3 1393.

[8] D. N. IV. s. 481, I. s. 399 og 411.

[9] D. N. I. s. 415, 10/3 1401.

[10] D. N. XI. s. 92.

[11] D. N. IV. s. 572.

[12] D. N. I. s. 382, 23/8 1390.

[13] D. N. V. s. 257 og Munch VIII. s. 342. Han blev fanget av Vitalinerne under disses angrep paa Bergen i 1393, men blev sat paa fri fot senest i 1394 og kom tilbake til Østlandet, jfr. G. Storm i norv. tidsskr. 3. r. 4. b., s. 428—440.

Nidaros 1358, fogd paa Baahus 1359, dræpt i Jæmtland i 1369)[1]. Nævnes først som riksraad i møte i Bergen 1373 som deltager i den dom, som blev avsagt i Kristkirkens korsbrødres sommerhal $^{23}/_{7}$ 1373 i sak mellem Erlend Filipsson og Ingemund Uthyrmessøn. Han hyldet kong Olav i Nidaros i 1381. Første gang, Jon Darre nævnes i forbindelse med Vestfold, er i brev av $^{14}/_{6}$ 1386, da »hans lensmand Haakon Amundssøn« optok vidnesbyrd om grænserne mellem gaardene Fraun og Helgerud i Sandeherred[2]. I 1399 kjøper han »Gautegaarden« i Tønsberg[3], og $^{6}/_{5}$ 1405 sælger han og hans hustru Ingrid Karlsdatter gaarden til Gaute Eriksson for 50 engelske nobel[4]. Omtales i 1399 og 1403 som »ridder og høvedsmand paa Tønsberg«[5]. Som hans fogd paa Tønsberghus nævnes i 1396 en Finn Gyrdsson, som i det aar overvar en lagmandsdom angaaende gaarden nedre Fiskum paa Eker[6].

J. D. deltok i fællesmøtet i Kalmar 1397.

---

1 D. N. XI. s. 48, Munch VII. s. 810, jfr. VIII. s. 156 og 165, hvor Munch antar at han i 1386 avløste Gaute Erikssøn som »fehirde paa Tønsberghus og sysselmand paa Vestfold«. Som fehirde nævnes han dog ikke i diplomatariet.

2 D. N. II. s. 383, jfr. herom foran side 90, anm. 2. Fraun er g.nr. 55 og 56, From søndre og nordre, av frauðn, fraade, skum, saftrikdom, trivelighed, gjødsel (fraudig, frodig), altsaa frugtbar eller gjødslet mark. Samme ord i Frogn sogn i Akershus amt, Frogner i Lier samt flere gaarde. Lydovergangen er som ved trænavnet rogn av raun, opr. rauðn. Helgerud er g.nr. 91, Helgerød, egtl. Helgaruð, av mandsnavnet Helgi, eller Helguruð, av kvindenavnet Helga.

3 D. N. VII. s. 338—9.

4 D. N. VII. s. 347.

5 D. N. II. s. 426, $^{25}/_{8}$ 1399 og IV. s. 537, $^{14}/_{7}$ 1403.

6 D. N. VIII. s. 269. Munch VIII. s. 210 ansætter J. Darres funktionstid paa Vestfold som avsluttet i 1392; men denne maa efter det foranstaaende ha varet længer.

I dronning Margretes instruks for kong Erik av Pommern av $^{21}/_{1}$—$^{15}/_{2}$ 1405[1] henstiller hun, at J. D. »kunde blive ved Tonsberg, indtil kongen har faaet dem afsted, som skal reise — —«, og — om det ikke kan ske, — at kongen »da annammer det i Guds navn og gir det til hrr. Endrid saalænge, indtil vi skriver ham (kongen) til, om hvem han skal betro det«. Denne Endrid er Jon Darres eftermand i syslen.

21) Endrid Erlendsson (av Losna)[2], som maa ha overtat embedet antagelig i 1405, og som i 1411 uttrykkelig nævnes som »høvedsmand paa Tonsberghus«[3], og endnu i 1438, da han bortmakeskiftet gaarden Øvre Berg i Sandsvær[4]. Deltok i 1397 i fællesmotet i Kalmar og nævnes i 1427 som ridder og befalingsmand i Bergen og paa Agder[5].

Som resultat av foranstaaende og nærmest efterfølgende undersokelse tjener følgende sammenstilling, idet det fremhæves, at aarstallene gjennemgaaende kun er skjønsmæssig ansatte yttergrænser for vedkommende embedsmands funktionstid.

---

[1] D. N. XI. s. 103, § 36. Jfr. N. gl. L., 2. R., 1, s. 82.

[2] D. N. VI. s. 405, $^{2}/_{5}$ 1406, nu g.nr. 4, Losnegaard i Gulen sogn, paa Losneøen ved Sognefjordens munding.

[3] D. N. XI. s. 112 og 113, jfr. III. s. 517.

[4] D. N. XI. s. 146, g.nr. 103.

[5] D. N. VII. s. 376—7; jfr. forøvrig om ham nærv. tidsskr. 2. r., 2, s. 64.

Kongens personlige fehirder.	Faste fehirder i Tønsberg.	Sysselmænd i Vestfold (Tønsberg).	Sysselmænd i Numedal skibrede (Brunla len).	Sysselmænd i Skien syssel.
Til 1263 Anders Plytt.		1273 à 4—ca. 1298 à 1303 Thore Biskopssøn, *oversysselmand*.		Ragnvald Urka 1257? til 1277 à 80[4].
1263—1279 Jon Tviskaven.				Aslak Ragnvaldssøn Bolt 1277 à 80—ca. 1294.
1279—1299 Audun Hugleikssøn Hestakorn.				
1299—1307 à 1308 Bjarne Audunssøn.	1307 à 8—1320 à 1 Bjarne Audunssøn.	Ca. 1312—1316 Assur Jonssøn.		Gudleik Viljalmssøn ca. 1294—ca. 1298 à 1303.
1308—febr. 1310 Erlend Styrkaarssøn.	1320 à 1—1327 Iver Nikulassøn.	1316—1327 Haakon Agmundssøn Bolt		Thore Biskopssøn ca. 1298 à 1303—1317.
Febr. 1310 Botolf Haakonssøn Bix.	[1327—1330 Haakon Thoressøn]?	[1327—1335 Guthorm Kolbjørnssøn][2].	[Ca. 1332—8 Stig Haakonssøn].	Haakon Thoressøn 1317—ca. 1330.
	[1330—1333 Stig Haakonssøn].?	Høsten 1335—1349 à 50 Sigurd Erlingssøn.		Stig Haakonssøn ca. 1330—høsten 1335.
	1333—1335 Haakon Agmundssøn Bolt.			Ivar Agmundssøn høsten 1335—1349 à 50. † sortedøden?
Overbestyrer over alle fehirdsler, drotsete eller riksforstander.	Høsten 1335—24/8 1342 Ivar Agmundssøn.[1]			
	24/8 1342—24/8 1343 Sigurd Gautssøn.[1]	[Ca. 1350—9 Jon Taraldssøn][3].		Aaste Bjørgulfssøn 1349 à 50—ca. 1360.
	24/8 1343—1349 à 50 Mathias Thorgeirssøn, † sortedøden?[1]	1363—1369 à 70 Lodin Eivindssøn.		Ketil Vigleikssøn ca. 1360—ca 1369.
[1308 Assur Jonssøn].	1349 à 50—1353 Thorgaut Jonssøn.[1]	Ca. 1372—1377 Ketil Vigleikssøn.	1378 à 1381 eller senest 1388—1392 Haakon Jonssøn.	Bjørn Thorleifssøn ca. 1369—ca. 1386.
1323—1332 Erling Vidkunssøn.	Høsten 1353—1358 Orm Eysteinssøn.	1386—1405 Jon Reidarssøn Darre.		Gaute Erikssøn 1386—1413[5].
1333—1335 Ivar Agmundssøn.	1358—1363 Rane Eivindssøn.	1405—1438 Endrid Erlendssøn av Losna.	Ca. 1392—ca. 1402 Nikulas Galle.	
1350—1355 Orm Eysteinssøn.	1363—1368 à 9 Peter Niklissøn.	1438—1450 Erik Sæmundssøn.	Ca. 1402—1411 Didrik Wistenakker.	
1380—1386 Agmund Finssøn.	[1370—1378 Haakon Eivindssøn]?			
[1392 Haakon Jonssøn].	[1378—1381 Haakon Jonssøn].?			
1439—1442 og 1449—1452 Sigurd Jonssøn.	[ca. 1372?] 1381—6 og decbr. 1391—3 Gaute Erikssøn Galtung.			
1452—1458 Hartvig Krummedike.				

[1] 1335—1353 laa Tønsberg fehirdsle til dronning Blankas fadebur.
[2] D. N. III. s. 142, V. s. 78. Lagmand fra 1303, lagmand i kongsgaarden 1321, overlagmand i kongsgaarden mellem 1327 og 1335, derefter til decbr. 1339 atter lagmand. Torvid Trondssøn var lagmand i Tønsberg 1323—1335, da han blev lagmand i Skien. »I kongsgaarden« vil sige, at han deltar i riksstyrelsen og har administrativt ombud i det distrikt, hvor gaarden ligger, jfr. N. gl. L. III. s. 64 og D. N. II. s. 146, 11te linje f. o.; »Fehirde i kongsgaarden i Bergen«.
[3] Jfr. foran side 79, anm. 1.
[4] Efter Thord Kakale? (fra Island), † 11/10 1257.
[5] Med enkelte avbrydelser, † mellem 1/8 1412 og 1/8 1413.

HISTORISK TIDSSKRIFT
1. OG 2. LEVERING 1913

HISTORISK TIDSSKRIFT

UTGIT

AV

DEN NORSKE HISTORISKE FORENING

FEMTE RÆKKE

ANDET BINDS FØRSTE HEFTE

KRISTIANIA
GRØNDAHL & SØNS BOKTRYKKERI
1913

2det avsnit.

Særskilte sysselmænd (lensmænd) for Brunla len (Numedal skibrede)

fra ca. 1380 til og med Henrik Krummedikes første periode (1476—1519).

Allerede i Jon Darres eller Endrid Erlendssons tid, om ikke før — man kunde muligens anta den forannævnte Stig Haakonsson (1332—1338) for særskilt sysselmand for Numedal skibrede — maa sikkert en utskillelse av dette mindre distrikt som særskilt jurisdiktion under egen sysselmand ha fundet sted.

Endnu i 1376 er imidlertid sysselmand paa Vestfold synonymt med sysselmand i Tonsberg, som vi har set av, hvad der foran er anført om Ketil Vigleiksson (nr. 17).

Et tegn paa utskillelsen tør det muligens være, at Kvelds sogn den $^{14}/_{8}$ 1369 (eller 1370) siges at ligge paa Vestfold[1], mens det i brev av $^{17}/_{8}$ 1381 heter »Andebu sogn i Vestfold«, men »Kvelds sogn i Numedola skibrede«[2].

I et brev av $^{6}/_{3}$ 1402[3] kundgjøres, at Jon Darres frue, Ingrid Karlsdatter, og hans underfogd paa Tonsberghus, Hans Olufssøn, erklærte, at »hrr. Jon havde godtgjort sin smaasvend[4] Aulir for 12 mark i penge, som »Nikulas paa Nes« skyldte denne, hvorfor fru J. og H. O. nu paa Jon Darres vegne kvitterer for de nævnte 12 mark og al anden sagore, som Nikulas paa Nes var skyldig at betale til hrr. Jon«. — Med Nes maa menes det samme som Brunlanes, og denne Nikulas paa Nes

---

1 D. N. V. s. 197.
2 D. N. VIII. s, 258—259.
3 D. N. XI. s. 91.
4 Oldn. smásveinn, 1) smaagut, 2) ringe tjener, hofjunker (Fritzner, ordbok).

kan da neppe ha været nogen anden end Nikulas Galle til Brunla, som erhvervet gaarden med sin hustru Margrete paa Brunla[1], og som senere blev gift med en Ingeborg[2]. Han deltok som væbner og norsk riksraad den 2/2 1388 i Oslo sammen med 24 andre riksraader i valget av dronning Margrete »til Norges rette husbond«[3] og 1389 paa samme maate i valget av kong Erik av Pommern[4].

Likeledes er han med blandt de riksraader, som i Oslo den 29/8 1392 samtykker i dronning Margretes retterbot angaaende manddrap, kjøp og salg m. v[5]. I 1393—1394 optrær han som sysselmand i Raabyggelaget, idet hans fogd der, »Brynjulf Eilifssøn«, kvitterer for drapsbøter[6]. Muligens har han da ogsaa enten siden 1370-aarene eller sandsynligst efter Haakon Jonssøn (1392) hat Numedal skibrede som undersyssel under hovedsmanden paa Tønsberghus, og likeoverfor ham gjort regnskap for sagøre, hvis man kan forstaa den ovenciterte kundgjørelse saaledes, at han hadde at oppebære sagøre paa Jon Darres vegne, og ikke bare som en kvittering for bøter, som var ham personlig ilagt[7]. Som det fremgaar av det efterfol-

---

[1] D. N. I. s. 328. 20/1 1376 foretok han skifte efter hende. Nævnes næste gang i brev av 10/8(?) 1382 som stadfæstende salget av gaarden Dillingø (av plantenavnet Dilla?) i Vansjø ved Moss til Gaute Erikssøn.

[2] Mon datter av Erling Einarssøn paa Hildegaarden i Bergen, sysselmand i Sogn omkr. 1380, D. N. II. s. 462?; i saa fald var hun Sigurd Jonssøns mormor, D. N. I. s. 490, og en ældre slegtning av Margreta Eilivsdatter (jfr. side 100). Sandsynligere var hun vel den foran s. 87, anm. 6, omh. enke efter Lodin Eivindssøn.

[3] D. N. III. s. 357.

[4] D. N. III. s. 363.

[5] D. N. VI. s. 378.

[6] D. N. IV. s. 470. Som sysselmand der i 1378 nævnes en Thorleif Gregorssøn, D. N. IV. s. 383.

[7] Ialfald efter Magnus Lagabøters landslov (IV. 20, VIII. 1 o. fl.)

gende var syslen i Raabyggelaget og syslen i Brunla len oftere forenet paa samme haand.

P. A. Munch, VIII. s. 178 antar, at Nikulas Galle er den samme som den Gamal Galle, som ifølge biskop Eysteins jordebok, s. 52, med sin hustru Ingebjørg gav to markebol i gaarden øvre Bergan (g.nr. 65) og 6 ørebol i Hovland[1] i Tjølling til Tjøllings prestebord paa betingelse av, at vedk. prest skulde læse en messe for deres sjæle hver uke. Men da der i jordeboken forekommer baade navnet »Galle« alene og »Nikulas Galle«, er det ikke utænkelig, at her virkelig er en motsætning tilstede, og at Nikulas Galle er den yngre i motsætning til den ældre. Isaafald kunde man gjætte paa, at Gamal Galle er identisk med den islænding, Gissur Galle, som Haakon V. i 1310 sendte paa Finnefærd (for at indkræve skatten i Finmarken), og som indla sig fortjeneste hos kongen ved denne reise (jfr. P. A. Munch, D. n. folks hist., IV. bind, 2. del s. 548 og 636, paa hvilket sidste sted omtales, at han blev fanget i Sverige under krigen i mars 1318, men blev utløst og vendte tilbake til kong Haakon, som samme maaned var paa Tønsberg). I følge Flatø-Annalerne, s. 411, døde Gissur Galle i 1370 og maa saaledes ved sin død i høi grad ha fortjent navnet gammel, da han vel mindst var mellem 80 og 90 aar. Han kan da ha været far eller bedstefar av Nikulas Galle, og har i saa fald muligens som denne hat bestyrelsen av Numedal skibrede, siden han hadde erhvervet sig jordegods der, idet det, som bekjendt, var almindelig, at sysselmændene forskaffet sig jordegods i sin syssel, navnlig ved bøters inddrivelse. Holder denne gjæt-

skulde bøder, som kongens ombudsmænd maatte erlægge, tilfalde kongen.

[1] G.nr. 104—106, Hovland (nordre, mellem og søndre): til et tempel henlagt land; Bergan, egtl. Bergar, flt. av berg, n.

ning stik, bliver — hvis man ikke ogsaa medtar Stig Haakonsson — Gissur Galle den ældste sysselmand i Numedal skibrede, hvis navn kjendes, og i saa fald antagelig indtil 1368, da som før nævnt alle sysler blev tat tilbake under kongedømmet. Men hans navn forekommer ikke blandt deltagerne i de mange raads- eller høvdingemøter fra denne tid.

Skal man derfor holde sig til det sandsynlige, maa rækkefølgen formentlig kunne opstilles saaledes:

1378[1] à 1381–1392. I. Haakon Jonsson (se foran s. 88—91).

1392—ca. 1402[2]. II. Nikulas Galle (se foran s. 97—99).

Ca. 1402—ca. 1411. III. Didrik Wistenakker (Vistenakr).

I dronning Margretes instruks $^{21}/_{2}$—$^{15}/_{2}$ 1405 til Erik av Pommern[3] henstiller hun til den sidste at forlene en »Tidekæ« for hans tjenestes skyld med den skibrede, som hans gaard Manvik ligger i, saalænge hans naade tilsiger, og indtil det brev igjenkaldes, som er givet ham derpaa. Denne Tidekæ maa være tyskeren Tideke (Didrik) Henriksson Wistenakker, som kort efter 1396 blev gift med Haakon Jonssons enke, fru Margrete Eilivsdatter[4]. Han erhvervet med hende det store gods Manvik i Bergs annekssogn til Brunlanes, og blev senere ridder[5] og Norges rikes raad. Den $^{2}/_{5}$ 1406 kundgjor han sammen med Endrid Erlendssøn paa

---

[1] Senest vel 1388 eller 1389 ved de høvdingemøter, som foranstaltedes av dronning Margrete i anledning av Erik av Pommerns valg til konge i Norge, og hvorved de i møterne deltagende geistlige og verdslige stormænd forsyntes med embeder og forleninger; jfr. Sars III. s. 117; det er ogsaa først i 1388, at man hører tale om Eker som særskilt forlening.

[2] Munch mener, at Nikulas Galle døde 1398; av G. Munthe, Saml. til det norske folks sprog og historie, III. s. 608 og 619, anm. 1, sættes dødsaaret til 1401.

[3] D. N. XI. s. 101. N. gl. L., 2. R., 1, side 80.

[4] Jfr. P. A. Munch VIII. s. 362, jfr. s. 154.

[5] D. N. X. s. 86—87, II. s. 477, $^{6}/_{12}$ 1408 og $^{1}/_{9}$ 1416.

Tønsberghus, at kong Erik sommeren 1405 hadde tillatt Jon Darre at sælge Søndre Paalsgaard tomt i Oslo[1], hvis den ei var kronens gamle gods — en kundgjørelse som tyder paa, at Jon Darre i 1405 hadde forlatt distriktet.

At D. W. har været sysselmand i skibredet ogsaa i 1408, sees derav, at han i det nævnte aar paa Manvik oppebærer bøter, som avsones ved salg til D. W. av 12 øresbol jord i gaarden »Øvste« Foldvik i »Tunheims sogn paa Neset«[2].

En datter av den før nævnte Nikulas Galle og hustru Ingeborg, Sigrid Nikulasdatter Galle, som i det følgende flere ganger nævnes, blev gift med:

IV. Markvard Buk, som med hende blev eier av Brunla gaard, og om hvem det likeledes med sikkerhet vites, at han var sysselmand eller »fogd« i Numedal skibrede. Ca. 1411—ca. 1436.

Han nævnes første gang, saavidt mig bekjendt, den 11/4 1412, da han var paa et »allemandsstevne« paa gaarden Haugene i Tanum og optok vidneforklaring om, hvad en mand hadde sagt til ham paa Brunla[3]. Aaret derefter er han paa gaarden Huseby i Tjølling og kjøper av en Thorleif Eriksson 12 øresbol i gaarden øvre Bergan i Tjølling[4].

---

[1] D. N. VI. s. 405. Allerede 4/5 1405 utstedte T. W. i Tønsberg vidnesbyrd om en overenskomst mellem Alf Haraldssøn og hrr. Agmund Bolt, D. N. V. nr. 441.

[2] D. N. X. s. 86—87. Som hans lensmand (ombudsmand) nævnes i det aar Helge Torssøn, jfr. Munch, Samlede afhandlinger I. s. 101. Foldvik danner nu g.nr. 25—28 i Tanum sogn; navnet maa oprindelig ha tilhørt den vik, som ligger i nærheten, nemlig Naverfjorden; fold kan enten sigte til den store slette, hvor gaarden ligger, eller være betegnelse for Naverfjorden.

[3] D. N. X. s. 90—1. G.nr. 24, Haugene østre, opr. Haugarnir, flt. av haugr, haug, baade om naturlige høider og om gravhauger etc.

[4] D. N. III. s. 444, 18/1 1413. Her kaldes han uttrykkelig fogd

I aaret 1419 indberetter hans fuldmægtig (eller fogd i engere forstand), Skak Pedersson, til kong Erik de nærmere omstændigheter ved en drapssak, og i brevet betegnes Markvard Buk som »kongens ombudsmand over Numedals skibrede«[1].

Markvard Buk var formentlig fra Pommern, om der end ogsaa var en norsk familie av navnet Buk[2]. Han omtales som død i 1436, idet hans hustru Sigrid i et brev, datert Tunheim den 14. oktober nævnte aar, kvitterte for 100 arneske[3] gylden, som den bekjendte riksraad

i Numedal skibrede, jfr. ogsaa III. s. 467 (15. mai 1419), og s. 468, $^{16}/_{12}$ 1419: »Kong Eriks ombudsmand over Næmpdals skibrede«. Naar det i D. N. XIV. nr. 41 tales om en ombudsmand for Nikolaus Kane, som i 1425 møtte ved en skoggangsforretning i Hedrum, maa »ombudsmand« antagelig kun betyde fuldmægtig eller godsbestyrer. Heller ikke kan Svale Jonssøn Smør, g. m. Sigrid Gunnarsdatter Kane, som $^{18}/_{8}$ 1421 (D. N. XI. s. 124) gir Albrecht Krentz fuldmagt til at oppebære al landskyld av hans gods paa Vestfold (ↄ: i Sandeherred og Stokke, D. N. XI. s. 137, $^{16}/_{11}$ 1432), ha været lensmand i Brunla len.

[1] D. N. III. s. 468, $^{16}/_{12}$ 1419, datert Nedre Løve i Tjølling, g.nr. 44, jfr. s. 89, anm. 4.

[2] Saml., III. bind s. 619, anm. 1. Saavel Allen, »De nordiske rigers historie«, I. s. 47 og 246—7, som J. Chr. Berg i Saml. III. bind s. 540, anm. 2, antar, at han var norsk. Navnet Markvard skulde dog nærmest tyde paa, at han var tysk. — L. Daae, Hist. tidsskr., I. R. IV. bind s. 87 hævder, at han hørte til dem av de pommerske ætter, som kong Erik særlig yndet, og dette blir nu saameget sandsynligere, naar ogsaa formanden i syslen var en tysker. Helt fra slutningen av det 13. aarhundrede begyndte forøvrig de nordiske konger at hverve tyske krigere og adelsmænd.

[3] Antagelig de i myntforordn. av oktbr. 1424 — referert av Lüxdorph i Kjøbenhavnske Selskabs skrifter, 1764, 9. b. s. 703—5 — omhandlede Arnheimsgylden = 1 mark lybsk eller 24 (?) danske skill.; jfr. C. I. Schive, Norges mynter i middelalderen, side 129, jfr. 122—3 og 162.

og senere riksdrotsete Sigurd Jonsson hadde laant i Stockholm av hendes »avdøde« mand[1].

V. Sigrid Nikulasdatter Galle (Buk) maa nogen aar efter sin mands død ha bestyret lenet og oppebaaret dets indtægter, muligens de første aar med bistand av sønnen, Olav Buk (hovedsmand paa Akershus 1438 til sommeren 1439, da han formentlig faldt under beleiringen av fæstningen Elfsborg). Det faldt i hendes lod at opleve det betydelige hærverk, som en oprørsflok, bestaaende væsentlig av telemarkske bønder under Harald Graatorps ledelse, i 1438 øvet paa Brunla gaard[2]. Hun melder selv fra Brunla gaard i 1439 til bønderne i Gjerpen skibrede, at hun vil la kongen og Norges rikes raad paadømme de voldsomheter, som de hadde øvet mot hende aaret forut. Efter »anmodning og bøn« av Olaf Buk yder biskop Jens i Oslo sin assistanse ved at true bøn- Ca. 1436 ca. 1440

[1] D. N. II. s. 542. Tunheim er gaarden Tanum (g.nr. 1 og 2) i Tanum sogn.

[2] Jfr. herom L. Daae i nærv. tidsskr. 1. r., I., og G. Storm 3. r., II., s. 119, og IV. s. 395—6. At hun ikke er den første kvinde, som hadde forlening i Norge, fremgaar — bortset fra, hvad der i det foregaaende allerede er nævnt om, at dronning Blanka hadde fehirdslen i Tønsberg og senere store dele av Baahus len, og bortset fra, at Magnus Lagabøters dronning, Ingeborg, fik len i Borgesyssel av Haakon Haakonsson, se dennes saga, kap. 354, — ogsaa av, at Ulfhild paa Tronstad (Benedikt Nikulassøns hustru og datter av fehirden Thorgaut Jonssøn), med ham i 1388 fik livsbrev paa Eker, Modum og Tværdalenes len. Hun overlevet manden, som var død før 1401, D. N. IV. s. 519—520, jfr. ovenfor side 38, anm. 1. Som nedenfor omhandlet, fik fru Anne Rud, Henrik Krummedikes hustru, Brunla len efter ham. Her kan ogsaa nævnes, at Sigbrit, Dyvekes mor, som en tid saa at si næsten indtok en finansministers stilling hos Kr. II., hadde Skiensyssel i forlening (D. N. XV. s. 571), samt at Sofie Lykke, Jakob Hardenbergs enke, hadde Mandals len (1560—1563), og endelig at fru Ingrid til Østraat i 1524 hadde Edøen, Fosen, Romsdalen og Søndmør, og i 1531 blev forlenet med Stjørdalen, Ørlandet, Bjugn og Herjedalen.

derne i Gjerpen skibrede med ban, hvis de ikke frivillig retter for sig[1].

Endnu saa sent som 1443 betaler deltagerne i opröret sine böter for deres »forbrydelse i hustru Sigrids len«[2].

Hun sees at ha levet paa Brunla endnu i oktober 1448, da hun fremdeles kvitterer for voldsböter for den paa Brunla gaard gjorte skade[3]. Hun maa imidlertid flere aar forut ha avstaat lenet til fordel for sin svigerson,

Ca. 1440—1476 med en kortere avbrydelse 1458—1460.

VI. Hartvik Krummedike, som efter 14/4 1440[4] indgik egteskap med hendes og Markvard Buks datter Katherine (Karine)[5], med hvem han blandt meget andet gods[6] ogsaa har faat Brunla gaard og dermed ogsaa lenets bestyrelse. Han nævnes förste gang den 3/2 1443, da han var paa Brunla og kjöpte gaarden Birkeland i Fede sogn i Lister syssel[7] for 16 mark guld og en egdsk[8] mark. At han imidlertid endnu tidligere har været i Norge

---

1 D. N. III. s. 540—541, 3/3 1439.

2 D. N. II, s. 564.

3 D. N. III. s. 577.

4 D. N. VIII. s. 335—336. Om de begivenheter, som fandt sted i Norge paa Hartvik Krummedikes tid, henvises til Ludvig Daae, »Kong Christiern den förstes norske historie 1448—1458. Festskrift til universitetet i Kjöbenhavn ved dets firehundredaarsfest i juni 1879«.

5 D. N. II. s. 627—628.

6 En fortegnelse over hans gods i 1456 er indtat i Samlinger til det norske folks sprog og historie VI. s. 139, jfr. A. Kjær i »Sprogl. og hist. avh., viet Sophus Bugges minde«, og Norske gaardnavne, VI., supplement.

7 D. N. IX. s. 265. Fede sogn (av Kvinesdal prestegjæld), öst for Flekkefjord, opr. Feta, den elv som falder i Fedefjorden, beslægtet med fit, lavtliggende land med græsvekst, samme ord som Fet herred paa Romerike. Birkeland g.nr. 11; av birki, sted bevokset med birketrær.

8 Dsses værdi synes likesaa ubestemt som de hos Schive, l. c. s. 128, omh. jæmtske mark.

og indehat len der, nemlig i hvert fald Lister len antagelig helt fra 1430-aarene, fremgaar derav, at dette lens almue under $^{4}/_{4}$ 1443 ansoker i et brev til kong Kristoffer av Bayern om at maatte faa sin tidligere sysselmand, hrr. Hartvik Krummedike, tilbake, »da han har været mod dem som en dande mand og et godt forsvar«[1].

Antagelig har han derfor ogsaa indehat Brunla len nogen aar før 1443. I dette aar finder vi i hvert fald, at han paa Brunla gaard mottar i pant av en Greip Amundsson gaarden Myklebolstad i Sondhordland og Sæ i Hardanger for 120 mark boter for hans forbrydelse (det vil si for hans deltagelse i Harald Graatorps opror) i »hustru Sigrids len«[2]. Som hans fogd i Brunla nævnes, saavidt sees, første gang en Haakon Petersson i 1446, da han tar i pant 1 markebol jord i »Flotasandnes« i Tjølling for 32 mark boter[3], og senere i 1449, da Hartvik paa gaarden Leirungen i Bergs sogn »i Numedal skibrede« slutter et forlik mellem nævnte fogd og en prest (vicarius) paa Gjerpen, Anders Henekesson, hvorved fogden under Hartviks garanti tilpligtes at betale presten 3 halvstykker klæde i erstatning for den ham tilføiede skade[4]. Det er den samme Haakon Petersson, som i aaret 1452 ogsaa optræer som hans fogd i Skien

[1] D. N. V. s. 518.

[2] D. N. II. s. 564, $^{16}/_{5}$ 1443. Gaardene er g.nr. 123, Myklebust (egtl. Myklubólstaðir, storgaarden) i Kvinnherred, og g.nr. 28 Sæ i Eidfjord, av sær, m., sjø, her vistnok om en landingsplads ved sjøen; gaarden ligger i bunden av den fjord, som gaar ind til Simadalen (jfr. Magnus Olsen, Norske gaardnavne, XI.)

[3] D. N. IX. s. 276, $^{28}/_{3}$ 1446, g.nr. 91, 96—98, Sandnes store, østre, mellem, søndre. Flotasandnes er et partnavn, flatr, flad.

[4] D. N. II. s. 591, $^{17}/_{8}$ 1449. Lerungen, g.nr. 84, opr. Leirungar, flt. av leirr eller leira, leret strækning.

syssel[1], og som Hartvik senere avsætter paa grund av underslæp[2].

Den $^8/_2$ 1454 kundgjor 7 lagrettemænd, at en Halvard Erlingssøn paa et alm. vaabenting »a Sandina« spurgte almuen, om nogen hadde noget at klage over Hartvik Krummedike for vold eller ulovlighet paa hans reiser mellem Brunla og Akershus, og at ingen fremkom med nogen beskyldning, hvorimot mange takket ham og sa, han hadde været dem en værdig herre[3].

---

1 D. N. V. s. 560, $^{17}/_3$ 1452.

2 D. N. V. s. 573—4, $^6/_5$ 1455.

3 D. N. II. s. 603; »a Sandina« maa — hvis det ikke er g.nr. 129 og 130 Sandene gaarder i Bergs annekssogn til Brunlanes — være det nuværende Sande indenfor Holmestrand, hvor Hartvik eiet adskillig jordegods. Veien gik over Angerskleiv i Botne sogn, hvor den var meget besværlig, indtil den nye vei i 1793 blev anlagt langs Sande og Holmestrandsfjorden og gjennem kjøpstaden Holmestrand av generalveiintendant, den senere statsminister Peder Anker (Saml. til norske folks sprog og historie VI. s. 141 og anm. 1 sammesteds, hvor ogsaa anføres, at Sande sogns gamle navn skal være Aangur, ɔ: Angr, fjord, det oprindelige navn paa Sandesognsbugten. Dette var i 1387 skibredets navn, jfr. D. N. V. s. 246: »Sondin sogn i Engra skibrede«. I det 16. aarh. kaldes skibredet ogsaa Sanden skibrede, utrykt dok. av $^{16}/_{10}$ 1549, i riksarkivet). Over Angerskleiv maa formentlig Knut Alvssøn ha drat, da han i de første maaneder av aaret 1502 med en svensk krigsflok indtok Tønsberghus, i hvilken forbindelse bemerkes, at naar L. Daae, Hist. Tidsskr. 1. række, 1. bind s. 501, hævder som utvilsomt, at ved denne leilighet svenskerne med bistand av bønder fra Sande dræpte den daværende befalingsmand paa Tønsberghus, Mattis Olssøn, og brændte og ødela Tønsberghus slot, maa det være overset, at Mattis Olssøn var tilstede i Oslo den $^{26}/_8$ 1502, da frifindelsesdommen over Henrik Krummedike i anledning av Knut Alvssøns drap (som fandt sted den $^{18}/_8$ 1502) blev avsagt, D. N. V. s. 712 og XII. s. 242. Drapet paa Mattis Olssøn og Tønsberghus slots ødelæggelse maa derfor ha fundet sted senere end 1502, sandsynlig ifølge N. gl. L. IV., s. 426, i 1503.

Hartvik var søn av den holstenske adelsmand Erik Krummedike, som tok ophold i Danmark. Han har antagelig i 1445 overtat befalingen paa Akershus slot efter riksdrotseten Sigurd Jonsson[1] og deltar samme aar i Kjøbenhavn som norsk riksraad i kong Kristofers stadfæstelse af Hansestædernes privilegier[2], likesom han ogsaa — formentlig efter Sigurd Jonssons død, senest omkring 1452 — har efterfulgt denne i værdigheten som riksdrotsete eller hovmester i Norge[3].

Som riksraad var han sommeren 1450 i Nidaros sammen med 23 andre norske riksraader og utstedte med dem en kundgjørelse om, at de hadde valgt kong Kristian i Oslo og avlagt hyldningsed i Marstrand, hvorfor den kroning, som den svenske konge, Karl Knutsson, senere »har tiltvunget sig« i Nidaros, erklæres ugyldig, idet de nu har ført kong Kristian did for at krones[4]. I Bergen finder vi ham den 8/10 1453 sammen med kong Kristian, idet han som kongens hovmester i Norge underskriver sammen med denne et forleningsbrev til Munkelivs kloster paa Søndfjord len for 10 aar.

Paa grund av »trætte og tvedragt med læg og lærd i Norge« — først og fremst med Alv Knutsson, dernæst bl. a. ogsaa med biskoperne Jens av Oslo og Karl av

---

[1] D. N. II. s. 574, 25/11 1445, overenskomst indgaat i Nordre Hjælpergaard i Oslo mellem Sigurd Jonssøn og Hartvik angaaende erstatning for manglende inventarium, »hvorefter de kyssede hinanden paa munden og tilsagde hverandre venskab«. Allen l. c. I. s. 47 antar, at Hartvik Krummedike allerede i 1443 eller muligens før var befalingsmand paa Akershus. Muligens er han blit utnævnt som saadan ved eller kort efter kong Kristofers kroning i Oslo den 2/7 1442.

[2] D. N. VII. s. 425, 25/9 1445.

[3] D. N. VI. s. 571—572, 8/10 1453, datert Bergen, og D. N. III. s. 612, 3/5 1457, datert Oslo.

[4] D. N. VIII. s. 368, 1/8 1450.

Hamar (hvis bispegaard han hadde tat i besiddelse, men senere frivillig overgav ved et forlik, som kong Kristian istandbragte paa Akershus den $^{4}/_{12}$ 1453) — maatte Hartvik ved riksraadsmotet i Skara $^{21}/_{1}$ 1458 finde sig i at »oplade« til kongen og erkjende som døde og magtesløse alle de lensbrever, han hadde, »det være sig pantebrev eller andre forleningsbrever, enten de lød paa livstid eller nogle aars tid, saavel paa hans hustrus og egne vegne, undtagen alt det pantegods, som hans hustru hadde arvet i Danmark«. Endog de penger, som kongen skyldte ham, maatte han frafalde fordring paa. Herved blev alle hans saker forlikt — undtagen hans mellemværende med Alv Knutsson —, og kongens tiltale mot ham blev frafaldt[1].

Hvilke forleninger han ved denne leilighet maatte gi slip paa, er ikke nævnt. De maa imidlertid ha været 1) Akershus (med Oslo syssel og Kopervik eller Bragernes len[2] m. m., 2) Brunla len, 3) Skien syssel[3] og antagelig hele 4) Agdesiden, indbefattende Raabyggelaget, »Midlenet« (Midsyssel eller Mandal)[4] og Lister, samt muligens ogsaa 5) Hardanger[5].

Fra Norge findes nu ingen oplysninger om ham, førend han i Oslo i begyndelsen av aaret 1461 i henhold til et av kongen i Tønsberg utgit domsbrev i saken mot Alv Knutssøn gjentagne ganger tilbyr sig at staa denne tilrette i Oslo, hvilket tilbud først blev fremsat en lordag paa raadstuen i Oslo, saa den efterfølgende mandag i kommunet i Vor Frue kirke i nærvær av rikets raad.

---

[1] D. N. II. s. 617.

[2] Jfr. foran side 38, anm. 1, nederst.

[3] D. N. I. s. 609—610 og XI. s. 158.

[4] D. N. I. s. 616. Et sted forekommer forøvrig ogsaa betegnelsen »Midtlenet i Thelemarken« (D. N. XVIII. s. 217), hvilket efter sammenhængen maa være Seljord prestegjeld.

[5] D. N. V. s. 532, hvorav sees, at han $^{22}/_{7}$ 1446 oppebærer sagøre der.

Men Alv undslog sig og sa: »Skede det ikke i lordags, saa skal det ikke ske i dag«. Ikke destomindre fremsatte Hartvik den følgende tirsdag tilbudet paanyt i Sortebrødre kloster i Oslo, uten at det blev mottat. Erklæring herom blev utstedt fasten 1461 av provsten ved Mariakirke, Ivar Vikingssøn, ridder Bo Flemming[1] og fire raadmænd, og Hartvik betegnes i brevet som høvedsmand paa Akershus[2]. Han maa saaledes forholdsvis snart og antagelig senest efter det av kongen i Tønsberg utfærdigede domsbrev være tat til naade igjen, og han sees at ha beholdt Akershus til sin død 1476[3].

Efterat han i juli 1461 hadde indstiftet for sig og sin hustru Katherine, Markvard Buk, hustru Sigrid og Olav Buk et alter i Oslo domkirke[4], sees han senere i samme maaned at ha opholdt sig paa Brunla, hvor han utvider sine tidligere store jordegodsbesiddelser i Norge ved indkjøp av 3 markebol i gaarden Søndre Bjørke i Vaale sogn paa Vestfold[5]. Det følgende aar optrær han ogsaa som befalingsmand i Skien syssel, idet han tvinger et par bønder i Vinje sogn i Telemarken til at sælge deres gaard Hylland for sagøre[6]. I 1471 nævnes Vaste Jonssøn som hans fogd under skoggangsforretning mellem gaardene »Hyppestad« og Istre i Tjølling[7]. Han maa saaledes

[1] Sandsynligvis har denne bestyret Brunla len januar 1458—1461, siden han kalder sig »til Brunla«, jfr. s. 113.

[2] D. N. V. s. 604, dat. Oslo.

[3] Allen, Nord. rigers hist. I. s. 47 og 246—47.

[4] D. N. II. s. 627, datert Oslo $^{6}/_{7}$ 1461.

[5] D. N. III. s. 621, den $^{25}/_{7}$ 1461, g.nr. 82, av Bjarka, Birkeelven, eller av bjørk, birk.

[6] D. N. I. s. 626. Nu g.nr. 38 og 39.

[7] D. N. II. s. 657, nu g.nr. 76 og 77, Hybbestad nordre og søndre, muligens av Høybøstaðir, høgaarden, — og g.nr. 70 og 71, Istre nordre og søndre, av Istra, f., navn paa den bæk

utvilsomt være gjenindsat ogsaa i besiddelsen av Skien syssel og Brunla len og ha beholdt ialfald det sidste len til sin død. I 1472—75 har han gjentagne ganger opholdt sig paa Brunla, indkrævet bøter der og forøket sit gods med nye indkjøp, saaledes av den halve gaard »Klyttre« i Berg sogn paa Neset for thegn og fredkjøp[1]. Han nævnes sidste gang den 12/7 1475, da han paa Brunla bortmakeskifter 7 øresbol i gaarden Stokke og 1/2 markebol i gaarden Hasleim, begge i Frogner sogn i Lier[2], mot at beholde upaatalt 1/2 markebol i Haga i Haugs sogn paa Eker[3].

I aaret 1446 eller 1447 indgik Hartvik for anden gang egteskap, nemlig med Katharina (Karen) Andersdatter Hack (en datter av den danske adelsmand og riksraad Anders Hack til Mogenstrup og Hikkeberg i Skaane og fru Gertrud Mogensdatter Munk). De blev begge begravet i Hovedøens kloster, hvor de hadde erhvervet sig et gravsted mot at skjænke noget gods[4] til klosteret.

---

ved hvilken gaarden ligger, mulig av samme stamme som Istros, grækernes navn paa Donau. To gaarde Istre siges (N. Reg. IX. s. 120—1, 29/8 1648) at ha været fra gammel tid residens for lagmanden i Tønsberg.

[1] D. N. III. s. 653, nu g.nr. 97 og 98, Kløtre østre og vestre, mulig av et ord kluttr, klump, fjeldknat.

[2] D. N. VII. s. 477, g.nr. 97, Stokke nordre, Stokkar, flt. av stokkr, stok, mulig egentlig om grænsemerker; g.nr. 96, Haslum, av elvenavnet Hasla, dannet av trænavnet hasl. Haga er g.nr. 106 paa Øvre Eker, av hagi, havnegang, indhegnet jordstykke.

[3] En forøvrig ikke uttømmende fortegnelse over hans jordegods i Norge (med indledning og anmerkninger av J. Chr. Berg) er indtat i Saml. t. d. n. f.s hist. VI. s. 134—144, ialt omfattende ca. 270 gaarder paa Toten, Ringerike, Romerike, Borgesyssel (Jeløen), Vestfold, Agdesiden, Ryfylke, Hardanger, Sogn (Urnesgaard), Sandfjord, Nordland samt i Viken (ɔ: i den nordlige del av Baahus len).

[4] Jfr. D. N. X. s. 765 og 766, hvorav sees, at Eske Bilde i 1539

Deres eneste gjenlevende søn var

VII[1]. Henrik Krummedike »til Brunla«[2]. 1476—7/6 1519.

Jahn i Danske Magazin 3. række II. B. s. 2 antar, at Henrik var født i 1466 eller 1467, og at han saaledes kun var ca. 10 aar ved farens død. Da denne indtraadte saa sent som 20 aar efter det sidste egteskaps indgaaelse, maa vel formodningen være for, at sønnen var flere aar ældre end av Jahn antat[3]. Selv om Jahn har ret i denne sin antagelse, er der imidlertid allikevel grund til at tro, at Henrik sukcederet faren i lensbesiddelsen. Der haves ingen oplysning, som bestemt tyder paa, at nogen anden umiddelbart efter Hartviks død fik lenet overdrat. Man kunde tænke, at Alv Knutssøn, som muligens har hat Akershus len i det eller de nærmest følgende aar efter Hartviks død[4], enten har annammet Brunla len under Akershus, eller som arving til Manvik gaard og gods i

---

lot undersøke, hvilket gods dette var, og ved sin fogd i Brunla, Oluf Svart, bød den sidste abbed paa Hovedøen (Hans Anderssøn) et par engelske hoser for at gi meddelelse om godset, men abbeden svarte, at han ikke kunde gi nogen besked, da alle klostrets brever blev brændt samtidig med klostrets brand (1532). Av det i Langes klosterhistorie 1856 s. 418, note 3, jfr. 422, note 1 meddelte fremgaar imidlertid, at det ikke kan ha forholdt sig saa, som abbeden sa, og at senere fremkomne dokumenter viser, at godset laa i Raade, og at overdragelsen skede i 1474.

[1] Korresponderer med tallet VIII side 122.

[2] Saaledes kalder han sig selv endog i den tid, da han er høvedsmand paa Baahus, i slutningen av 90-aarene, D. N. I. s. 713, 12/3 1497, II. s. 739 og 741, 1499. V. s. 709—710, 1500.

[3] Dette bestyrkes yderligere derved, at Jahns antagelige kilde, trykt i Nye d. magazin, VI. bind 1836, side 20, siger, at Henrik var paa »VII.« aar gammel ved faderens død, og at han nogen aar derefter giftet sig med Jørgen Ruds datter. Tallet VII. maa sandsynligvis være XVII.

[4] Jfr. J. Chr. Berg, Budstikken, 1825, s. 624—625, sammenholdt med Gustav Storm, Akershus slot, s. 31, anm. 2.

Brunlanes har faat Brunla len overdrat til sig; men en uttalelse av Henrik selv i et brev av 1529 til sin svigersøn Eske Bilde gaar ut paa, at det aldrig laa til slottet (Akershus), forend mester Hans Mule hadde det en tid[1]. Og det var desuten først i 1482, at Alv Knutssøn ved dom fik sig tilkjendt Manvik, hvor han forøvrig ikke synes at ha opholdt sig[2].

Heller ikke maa man la sig vildlede av det i N. Reg. I. s. 3, anm. nævnte om Numedals len, »som Knut Alvssøn har brev paa«, hvorved tanken kunde ledes hen paa, at hans far, Alv Knutssøn, ogsaa hadde det før ham; ti med Numedals len menes her Numedal nordenfjelds eller Namdalen[3].

Sikkert er det ialfald, at Henrik overtok Brunla gaard og gods efter farens død, »og ingen havde da eller tilforn gjort nogen tiltale paa godset«[4], og at allerede 3 aar efter farens død (1479) optræder som Henriks »foged paa Brunla« en Jon Haakonssøn[5]. »Fogd paa Brunla« kan bety to ting: enten en privatbestyrer av eiendoms-

---

[1] D. N. XI. s. 566, nemlig i 1519.

[2] Jfr. Chr. Lange i Norsk Tidsskrift for videnskap og literatur, IV. aarg. 1850, s. 75—78 og D. N. I. s. 669.

[3] Av D. N. I. s. 655—6 sees forøvrig, at Alf Knutssøn i 1474 hadde Andenes len i verge for Birgittinerne i Hovedøens kloster. Antagelig maa det være som høvedsmand paa kongsgaarden i Bergen, at han har indkrævet Andenes' (og tillike Søndfjords) indtægter for klostret. Som saadan nævnes han ialfald $^{12}/_{9}$ 1485. Som eier av Giske gods maatte hans interesser ligge mere i det vestenfjeldske og nordenfjeldske end i det søndenfjeldske Norge.

[4] Budstikken, 1825, s. 628. J. Chr. Berg, antagelig anført efter kilden: Nye danske Magazin VI. 1. bind, 1836, side 20—21; det maa være den der omhandlede forklaring, hvortil der sigtes med den i N. gl. L. IV., s. 514, omh. beretning om Brunla gaard og gods, som ikke længer er synlig.

[5] D. N. I. s. 664—65, $^{26}/_{1}$ 1479.

godset, eller den halvt-offentlige tjenestemand, som hadde at indkræve skatter og boter m. v. paa lensmandens vegne. Men formodningen er for, at det er den sidstnævnte stilling, som Jon Haakonson har indehat, idet ogsaa en senere fogd, om hvem man med vishet vet, at han hadde en saadan funktion, nemlig Eske Bildes fornævnte fogd Oluf Svort, betegnes som foged »paa Brunla«[1].

Naar Dansk Adelslexikon B., I. s. 152, anforer familjen Flemming, som utdode i Danmark i 1544, som eier av »Brunlaug«, og naar H. J. Huitfeldt-Kaas i en slægtstavle, indtat i Personalhistorisk tidsskrift, utg. av Samf. for dansk-norsk genealogi og personalhistorie, 1ste række, 6te bind, anforer »hr. Bo Flemming til Nesoen[2] og Brunlag«, kan dette, forsaavidt Brunla len betræffer, — ialfald efter Hartvik Krummedikes dod — efter det anforte ikke være rigtig, og i det hoieste kun betyde, at Bo Flemming, som omkr. 1470[3] og til 1489 var hovedsmand paa Tonsberghus, en kort tid har været bestyrer av Brunla gaard og gods i Henrik Krummedikes ungdom eller fravær, da man undertiden finder mænd skrevne til de gaarde, som de ikke har eiet, men blot bestyret[4].

Hvorledes kunde det da gaa til, at en mand i saa

---

[1] D. N. III. s. 816 og XIII. s. 734, jfr. VIII., s. 836.

[2] G.nr. 40, opr. Nesoy, i Asker.

[3] Jfr. D. N. XVIII. s. 86.

[4] J. Chr. Berg, Budstikken, 5. aarg. 1824, s. 380 flg., og Kraft, Norges beskr., 2. del, 870 flg. Den sandsynligste forklaring turde kanske være, at han, som var væbner allerede i 1456, har hat Brunla len januar 1458—1461 — i den tid Hartvig Krummedike maatte gi slip paa det, jfr. foran side 108—9. Han var gift med Sigrid — en sønnedatter av den foran side 95 nævnte Endrid Erlendssøn —, og kom med hende i besiddelse av Losne gaard. Forøvrig synes (Bo Flemmings far?) væbner Ivar Flemming at ha været Hartvik Krummedikes fogd paa Brunla i 1443, D. N. II. s. 562.

ung alder kunde beklæde værdigheten som kongens lensmand? Svaret er, at det helt fra Kristofer av Bayerns tid begyndte at bli almindelig at la lensbrevet omfatte lensmandens hustru og arvinger, og særlig for pantelens vedkommende hændte det ikke sjelden, at lenene arvedes fra far til søn i flere slegtled, naar kongen ikke var istand til at indløse lenet[1].

Kristian den 1stes pengeforlegenhet er noksom bekjendt; den var saa stor, at hans dronning Dorothea maatte pantsætte sine klenodier for at hjælpe ham. Av hvad der foran er anført om Hartvik fremgaar, at der blandt hans len var pantelen; kanske har da Brunla len henhørt under denne kategori, idet han, rik som han var, ogsaa efterat han i Skara hadde maattet opgi sine gjældsfordringer paa kronen, senere kan ha ydet nye forstrækninger.

Det eneste lensbrev paa Brunla len, som kjendes vedkommende Henrik Krummedike, er datert den ¹⁹/₁₂ 1498[2]. Det lyder blandt flere andre forleninger paa »Namdal, hvor hans gaard Brunla ligger«, paa livstid for ham og

[1] Kr. Erslev, Konge og lensmand i det 16. aarhundrede, s. 25—27. Her kan forøvrig ogsaa merkes bestemmelsen i kong Haakon V.s forordning, git i Tønsberg den 17. juni 1308 (N. gl. love III. nr. 25, s. 75 og 225 øverst og D. N. XI. s. 12), hvorefter sysselmændene, naar de fandtes at ha faret lovlig og lempelig frem mot almuen, skulde beholde syslerne, saalænge de lever, og deres sønner have utsigt til at efterfølge dem. Selv om lenet alene har været et tjenestelen (ikke pantelen), og selv om forordningen muligens paa denne tid ikke længere paaberaaptes som gjældende ret, er der dog al sandsynlighet for, at Henrik har opnaadd begunstigelsen enten i kraft av en ved forordningen opstaat praksis eller i henhold til et særskilt kongeløfte i farens live.

[2] D. N. V. s. 705, hvor Mandal er feilskrift for Namdal. Saaledes er lenet ogsaa betegnet i den foran side 35 nævnte optegnelse ang. de norske len søndenfjelds, som skriver sig fra tiden mellem ²³/₅ 1524 og ²⁴/₉ 1524, og hvor det forøvrig er feilagtig betegnet som et særskilt len, forskjellig fra »Ness«

hans hustru Anna Rud[1] mot at være kongen og riket redebon med tjeneste, naarsomhelst tilsiges. Formentlig skulde ingen avgift betales[2]; saadan nævnes ialfald ikke uttrykkelig i lensbrevet, som tillike omfatter

Viken, for aarlig avgift 500 mark pendinge.

Skjeberg, for aarlig avgift 4 tønder smør.

Tune skibrede,
Raabyggelaget og } uten avgift[3].
Solør

At dette brev var et fornyelsesbrev fremgaar derav, at det ogsaa omfatter Viken, endskjønt brevet betegner ham som embedsmand paa Baahus, under hvem ialfald dengang hørte landskapet Viken, som forøvrig da betegner den nordlige del av det nuværende Baahus len[4], likesom han ogsaa tidligere maa ha hat alle de øvrige i brevet nævnte len, muligens dog med undtagelse av Raabyggelaget. Allerede i 1496 utstedte kong Hans i Kjøbenhavn en kvittering til Henrik, »hovedsmand paa Baahus«, for »rede og regnskab, for al vis rente og sagefald, og alt andet, som han paa vore vegne har oppebaaret og udgivet af alle de len, som han af os i værge har i Norge fra første tid, han fik dem, og der blev vor embedsmand og indtil denne dag«[5], og den 19/6 1498 mottar han kongens er-

(ɔ: Brunlanes), »hos hr. Henriks gaard Brynlaw«. Naar forleningsbrevet lyder paa Namdal, hvori hans gaard Brunla ligger, kan det jo ikke være tvil om, at prestegjældet Nes, indenfor hvilken gaarden befinder sig, indbefattes i Namdals len.

[1] Datter av Jørgen Rud til Vedby gaard i Sjælland og fru Kirsten Rosenkrants.

[2] Nye danske Mag. VI. s. 323 siger uttrykkelig: »uden afgift« i 1524.

[3] Brevets indhold er unøiagtig angit i overskriften i Diplomatariet.

[4] Baahus len betegnet egentlig dengang og til det 16. aarh. det gamle Elvesyssel (s. 64).

[5] D. N. II. s. 727, 15/6 1496.

kjendelse for rigtig regnskap for alle de len, som han har været betrodd av avdøde dronning Dorothea, kongens mor, og av kongen selv fra første dag til St. Micheli dag næstkommende, idet kongen takker ham for godt regnskap[1].

3die avsnit.

Særskilt om Henrik Krummedikes forleninger i Norge.

Brunla len under Akershus 7/6 1519—mars 1523.
» » tilbake til Henrik Krummedike mars 1523—aug. 1524.
» » atter under Akershus aug. 1524—juli 1529.
» » atter tilbake til Henrik Krummedike juli 1529—mars 1530.
» » til hans hustru Anne Rud mars 1530—1533.
» » til hans svigersøn Eske Bilde 1533—11/2 1552.
» » til dennes sønner Peder og Jørgen Bilde 11/2 1552—1555.

Faa norske lensmænd har indehat saa mange forleninger som Henrik Krummedike, og mange og eiendommelige er de omskiftelser, som han maatte finde sig i. Da disse er knyttet til begivenheter, som har særskilt interesse for vort lands historie i den følgende tid, og da det tillike av kilderne (navnlig Diplomatarium Norvegicum og Norske Rigsregistranter) ofte er vanskelig at finde rede paa de forskjellige len, han til forskjellige tider har indehat, skal følgende korte oversigt gives:

1. Skien syssel[2] har han faat i 1485.

---

[1] D. N. II. s. 736. Dronning Dorothea døde 10/11 1495 paa Kalundborg slot, 65 aar gammel; hendes politiske rolle var utspillet i mai 1494. Hun hadde store forleninger i Danmark, navnlig i Slesvig og Holsten; i Norge en tid ogsaa Romerike(?) og Jemteland; Danmarks Riges Historie, III., s. 32—35.

[2] Egtl. Skíðusýsla, hvor Skíða vel hænger sammen med ordet skíða, f., en ski.

I Nye danske Magazin, 3. række, 2. bind, er dette len forvekslet med Skedje skibrede eller Skee[1] sogn i Vetteherred i Baahuslen. I 1490 fik han kvittering av kongen for gjort god regnskap og avgift, vrag og alt andet av »Skiden len« og Akershus slot, al den tid han hadde forannævnte len og slot i verge[2]. Senere har han, efterat Skien len i mellemtiden har været paa fleres hænder[3], atter i 1523 eller 24 faat brev paa det, men frivillig avstaat det den $^{23}/_{5}$ 1524 til fordel for den jyske adelsmand Mikkel Blik, som tidligere hadde været høvedsmand paa Elfsborg, og som en kort tid høsten 1523 midlertidig hadde bestyret Akershus under Hans Mules fravær og efter dennes død[4].

2. Allerede den $^{5}/_{12}$ 1487, kun 21 aar gammel, hvis Jahns antagelse om hans alder er rigtig, har han sukcederet den da avdøde biskop Karl Sigurdsson av Hamar i den betrodde stilling som befalingsmand paa Akershus[5], hvilken han imidlertid allerede i 1489 maa ha git fra sig til den foran nævnte norske riksraad Bo Flemming[6].

---

[1] Jfr. D. N. II. s. 737, ogsaa skrevet Skediof, D. N. V. s. 500—1, 1440, likesom Skjee sogn i Stokke (jfr. foran s. 67, anm. 4).

[2] Endnu i 1491 kvitterer hans fogd paa Bratsberggaard, Thure Matssøn, en drapsmand for thegn og fredkjøp, D. N. VIII. s. 441, $^{24}/_{6}$ 1491.

[3] Hans eftermand var Peder Griis, D. N. VIII. s. 443, $^{5}/_{3}$ 1492.

[4] Mikkel Blik har faat lenet av Hans Mule, Nye d. Mag. VI. s. 323; $^{16}/_{2}$ 1524 har man et brev fra ham, datert Bratsberg, hvori han forsikrer Kr. II. om sin troskap, men forbereder ham paa. at han kan bli nødt til at gi sig under Fredrik I.; Meddelelser fra det norske rigsarkiv I., s. 192.

[5] D. N. IX. s. 368, jfr. D. N. V. s. 765 (Nr. 934 og 935). Akershus len gav forøvrig dengang ikke saa store indtægter for kronen som Viken; av det første svartes i avgift blot 200 mark (= 100 rhinske gylden); av det sidste sedvanlig 800 mark, ca. 1524. Se Nye danske Magazin, VI. bind 1836, s. 323.

[6] D. N. I. s. 694, II. s. 708.

3 og 4. Hovedsmand paa Baahus har han været sikkert fra 1489[1] efter Ebbe Munk. En kvittering fra dronning Dorothea av $^{1}/_{12}$ 1488[2] for 500 mark for regnskap for hendes aarlige landgilde av kronens len Viken i Norge, som skulde ha været betalt til sidste pinsedag, viser, at han maa ha faat dette sidste distrikt, som dengang utgjorde den nordlige del av Baahus len, allerede i 1487. Tildels som følge av Knut Alvssons drap i 1502 og de derved fremkaldte uroligheter i Norge, særlig i Baahuslen, blev han av Kristian den 2den forflyttet fra denne stilling i midten av april 1503 og maatte finde sig i, at hans svoger, hofsinde Otto Rud[3], indtok hans plads; til gjengjæld lot kongen ham bli lensmand paa Holbek i Sjælland og skjænket ham alt det gods i Halland, som han hadde i pant av Svante Sture[4].

Formentlig har Henrik ved samme anledning ogsaa maattet avstaa Viken til Otto Rud; Viken eller en større del av den var fra januar 1523 til ca. 1533 i svenskernes besiddelse og stod under den svenske befalingsmand Nils Svensson paa fæstningen Olavsborg, senere under Mogens Bryntesson[5].

5. Fra $^{29}/_{9}$ 1497 har han ogsaa hat Elfsborg fæstning og len og oppebaaret sagøre der i ethvert fald indtil $^{19}/_{6}$ 1498[6].

---

[1] Allen I. s. 245.

[2] D. N. II. s. 699.

[3] D. N, VIII. s. 468, IX. s. 415—416, XVIII. s. 187.

[4] Allen, Nordiske rigers historie, 1. bind s. 310.

[5] D. N. XII. s. 288, VII. s. 645 og 713. Baahus slot med Baahus len forblev i norsk besiddelse, omend med ringe indkomst, siden Viken kom derfra. D. N. XII. s. 579.

[6] D. N. II. s. 736, jfr. Danmarks riges historie, III., s. 58. Elfsborg laa vistnok paa svensk grund, men i nærheten av Baahus, og behandledes som støttepunkt for denne fæstning; tildels hadde ogsaa bønder paa Hisingen arbeidspligt til Elfs-

6—9. Tune og Skjeberg (hvortil ifølge erklæring fra Borgarthings lagmand og borgermesteren i Sarpsborg av $^{19}/_{8}$ 1529 hørte Sarpsborg)[1] — alt uten avgift[2]; Aabyggge (de nuværende Borge og Torsnes sogne omkring Fredriksstad) og Id skibreder hadde han antagelig allerede i 1491[3]. De to sidstnævnte skibreder maa imidlertid senere være gaat over til lagmand i Oslo, Erik Eriksson Gyldenhorn — som i 1499 og 1500 kaldes sysselmand i Marker[4] —, og derefter til ridder Gude (Gaute) Galle til Nygaard, som nævnes i besiddelse av lenene i 1523 og helt til 1553[5].

10. Sammen med Norges kansler og provst ved Mariakirken i Oslo, Jon Paulsson, fik han i 1490 forlening paa »det første norske kobberverk i Norge«, — ɔ: i Sandsvær, og dermed antagelig ogsaa dette prestegjæld, — »saalænge kongen ei andet tilsiger, med de vilkaar som sædvane er paa andre malmberg«, det vil formentlig sige utenlandsk, svensk eller tysk, sedvane[6].

borg. Saalænge den ikke var i svensk besiddelse, turde det derfor være rigtigst at behandle Elfsborg len som smaalen under Baahus, jfr. ogsaa Allen I., s. 458 og N. R. IV. s. 543 og 743.

[1] D. N. X. s. 614.

[2] Ialfald i 1524. Nye danske Mag. VI. s. 323.

[3] D. N. VIII. s. 442, II. s. 719 og 734, hvor almuen i de nævnte bygder takket ham i et brev av $^{10}/_{3}$ 1498, fordi han altid hadde holdt dem ved lov og ret paa kongens vegne, og erklærer, at de fremdeles gjerne vil være ham tro og lydig. Idd er hunkjønsord, gen. Iddar, hvis betydning er ukjendt. Ábyggir (av á, elven, Glommen), er navn paa indbyggerne i Borge og Torsnes sogne, derav Ábyggja skipreiða, Aabyggernes skibrede; jfr. side 121, anm. 2.

[4] D. N. XVIII. s. 164, jfr. D. N. II., s. 734, $^{10}/_{3}$ 1498, menige almue i Tune, Aabygge, Skjeberg og Ide takker Henrik, fordi han altid har holdt dem ved lov og ret paa kongens vegne, og erklærer, at de fremdeles gjerne vil være ham tro og lydige.

[5] N. Reg. I. s. 4, 37 og 164. Nygaard er g.nr. 8 i Glemminge, nu hørende til Vestre Fredriksstad.

[6] J. Chr. Berg i Budstikken 1825 s. 630, note. Helland, Norsk bergret, s. 17, jfr. foran s. 25.

11. Numedal nordenfjelds eller Namdalen. Ifølge N. R. I. s. 2—3, anm. 1, i. f., blev Henrik Krummedike og fru Anne Rud den 4/8 1498 forlenet paa deres livstid med »Numedals len« med al dettes tilliggelse — hvilket len de dog først skal »annamme, naar alle de aar er fremgangne, som hr. Knut Alvssøn har brev om« — mot aarlig at yde 60 rhinske gylden i guld og gjøre rede og regnskap for vrag.

Allen, Nordiske rigers historie I., s. 258, og Lange, Norsk tidsskrift for vid. og lit. 1850, s. 80, synes med Jahn i Danske Magazin 3. række, II. bind, s. 6, feilagtig at gaa ut fra, at dette forleningsbrev gjælder Numedal søndenfjelds, og at det er meddelt allerede under 8. juli (sommeren) 1498. I Saml. til det norske folks historie VI. s. 7, note 4, er derimot rigtig anmerket: Nordenfjelds beliggende. Noget lensbrev av 8. juli 1498 findes, mig bekjendt, ikke. At der med Numedal her menes Namdalen, fremgaar blandt andet av et brev av 8/9 1518[1], hvori den daværende høvedsmand paa Bergenhus, Jørgen Hansen, kvitterer paa Henrik Krummedikes vegne dennes fogd Samson Matsson for 60 rhinske gylden, som »var dette aars avgift av Numedals len«[2]. Av Numedal skibrede eller Brunla len svartes ingen avgift.

Numedal nordenfjelds maa Henrik antagelig ha faat allerede høsten 1501, da Knut Alvssøn i det aar sendte kong Hans opsigelsesbrev, fordi denne ikke vilde efterkomme hans forlangende om at avsætte de danske fogder

---

[1] D. N. IX. s. 459. I Diplomatariets register er brevet feilagtig opført under Numedal istedenfor Namdalen.

[2] Jfr. ogsaa Norske Regnsk. og Jordeb. I., s. 340, indtægtsregnskap for Bergens kongsgaard sommeren 1519, hvorav sees, at »Samson« av Numedal betalte til gaardskriveren paa Henrik Krummedikes vegne 150 mark avgift av lenet. Henrik K.'s nettoindtægt av lenet var saaledes 30 mark (de 60 rh. gylden var = 120 mark).

i Norge, hvorfor kongen tok fra ham hans len og bod, at hans arvegods[1] skulde inddrages.

Ved det ovenfor side 114—5 omhandlede brev av $^{19}/_{12}$ 1498 fik Henrik og fru Anne Rud begge for livstid foruten Brunla len og Viken samt Tune og Skjeberg ogsaa

12. Raabyggelaget (ɔ: Aamli, Evje, Bygland, Aaseral m. fl. prestegjeld, forskjellig fra det under Tønsberg len tilhørende Raabygge skibrede, indbefattende væsentlig Hof og Ramnæs prestegjeld) — uten avgift[2] — samt

13—14. Solør, og med dette sidste, skjønt det ikke nævnes i brevet, ogsaa Østerdalen, uten avgift[3]. Denne forlening fik han til tak for indtagelsen av Elfsborg fæstning i 1497, og fordi bønderne i Solør og Østerdalen var meget misfornøiet med Knut Alvssons fogd, Lasse Skjold, som de i det nævnte aar dræpte[4].

15—16. Lister og Midsyssel (Mandal) ved brev

---

[1] D. N. VIII. s. 455, $^{6}/_{8}$ 1501, og s. 456—7, $^{9}/_{9}$ 1501.

[2] Nye danske Mag. VI. s. 323. Antagelig har han hat Raabyggelaget helt siden faderens død i 1476, da ingen anden vites at ha hat det i mellemtiden til 1498. Ró (rá) = vraa, om avsides beliggenhet. Der var forøvrig ogsaa et Rábyggja skipreiða i Værdalen, indbefattende omtr. Vinne sogn og en del av Stiklestad sogn og Fæby. Rábyggja er gen. flt. av et folkenavn Rábyggir, som maa være dannet av et bygdenavn Rábú (en avsidesliggende bygd) paa samme maate som Sparbyggir av Sparabú.

[3] D. N. V. s. 738 samt N. R. I. s. 24, Nye danske Mag., l. c. Til Østerdalen hørte ogsaa Särna og Idre tinglag i Sverige indtil 1644.

[4] D. N. XIII. s. 162—4, jfr. s. 134 og 142; forleningsbrevet er av $^{10}/_{9}$ 1497, D. N. XVIII. s. 145—6. Som Henriks fogd i Solør og Østerdalen nævnes i 1506 væbneren Gunnar Finnkelssøn, som skulde betale Henrik 120 danske mark i aarlig avgift, og avlægge regnskap for sagefald. D. N. IX. s. 421.

av $^{20}/_{7}$ 1505[1], uten avgift[2]. Disse to len samt Raabyggelaget bortsatte han i 1512 til sin fogd Jørgen Olsson mot en aarlig avgift av tilsammen 600 mark, at erlægge til Henriks fogd paa Brunla med 500 mark $^{10}/_{8}$ og 100 mark til jul (D. N. IX. s. 428, $^{15}/_{12}$ 1512). Mon ikke Jørgen = Jens, den nedenfor anm. 4 omhandlede borgermester i Varberg?

17. Under $^{1}/_{8}$ 1524 har han faat brev paa Topdals laksefiske mot aarlig avgift 8 læster saltet laks og 300 spekelaks at yde i Kjobenhavn før Mikelsdag[3]. Henriks navn nævnes vistnok ikke i brevet; men at dette maa gjælde ham, fremgaar av hans fogds indberetning til ham om biskop Mules egenmægtige besiddelsestagelse av 3 læster laks av Topdals laksefiske paa reise fra Oslo til Bergen i aaret 1524[4].

Hertil kommer

18. Dynge gods i Viken[5] samt endelig

19. Brunla len, uten avgift.

$^{7}/_{6}$ 1519—mars 1523.

VIII[6]. Den 7. juni 1519 berøvet Kristian II. — (tildels efter angivelse av Knut Alvssøns søn, Karl Knutssøn), — Henrik Krummedike samtlige dennes len i Norge[7].

---

[1] N. R. I. s. 2—3. Muligens har han hat Lister siden 1488 efter Otte Matssøn Rømer, D. N. XV. s. 121.

[2] Nye danske Mag. VI., 1836, s. 322—3.

[3] N. R. I. s. 2 nederst.

[4] D. N. IX. s. 496 samt Nye danske Mag., l. c. s. 323, hvor der om laksefisket oplyses, at det pleier at rente 15 eller 16 læster laks, og at Henrik K. har »solgt« det til Jens Olssøn, borgermester i Varberg, for 10 læster laks og 300 spegelaks. Det samme fiskeri hadde han, heter det, »til Baahus den tid han hadde slottet« (altsaa 1489—april 1503).

[5] N. R. I. s. 7 og D. N. II. s. 792 (aarlig indtægt 3 tønder smør).

[6] Fortsættelse fra nr. VII., s. 111.

[7] Samt Varberg len (Halland), som var ham betrodd i 1517.

Grunden hertil var den, at han, da svenskerne straks efter nytaar 1519 rykket ind i Nord-Halland, forblev sittende likegyldig paa sin borg paa Varberg uten at foreta nogen foranstaltning mot dem[1]. Hans norske len — altsaa Tune og Skjeberg, Sandsvær med kobberverk, Brunla, Namdalen, Raabyggelaget, Solor og Østerdalen, Lister og Midsyssel — blev da lagt under Sigbrits yndling, den daværende lensherre paa Akershus[2], Hans Mule, som det efterfølgende aar tillike blev utvalgt biskop i Oslo, og som Kr. II. gjorde til statholder i Norge med uindskrænket myndighet, »som om han selv var tilstede«. I denne egenskap har han anseet sig berettiget til at besætte lenene med sine tro mænd, og blandt disse har en Mogens Pedersson i Oslo hat Brunla len en tid »paa tjeneste«, ifølge en i Nye danske magazin VI. s. 323 optat fortegnelse ang. de norske len[3]. Anders Muus har faat Lister len for 100 rhinske gylden.

IX.[4] I mars 1523 skjænket Kristian II. Henrik Krummedike de norske len tilbake, og Henrik Krummedike avla kongen ny troskapsed, men allerede $^{7}/_{1}$ 1523 sendte han kongen opsigelsesbrev — faa dage før dennes avreise fra Kjøbenhavn[5], hvilken, som bekjendt, fandt sted den 13. næstefter[6]. Av Fredrik I. fik Henrik og hans hustru Anne Rudsdatter allerede den 10. juli 1523 følgebrev om, at »de skal beholde alt deres gods i Norge, i hvilket len det end ligger, frit og kvit uten al kongelig Mars 1523—aug. 1524.

[1] Jfr. Allen III. B. I. s. 25 og B. II. s. 90.

[2] Jfr. D. N. XI. s. 564, 567.

[3] Han maa være en anden end Mogens Pedersson Galt til Tyrestrup, kongens hofsinde, som hadde Reins kloster fra 1561—1575.

[4] Korresponderer med tallet X side 146.

[5] Jfr. Allen II. B. II. s. 407—408.

[6] Jfr. D. N. XI. s. 567: »Og jeg fik dem igjen og havde dem i værge, da kong Kristian for af landet«.

tynge i begges livstid«, hvorhos han den 8. eller 10. august 1523 paa herredag i Roskilde opnaadde stadfæstelse paa de brever, han tidligere hadde paa len i Norge[1].

Imidlertid var det norske riksraad under Vincents Lunges ledelse samlet i Bergen, hvor det i møter i Sortebrødrekloster først den $^{5}/_{8}$ 1524 opsa kong Kristian II.[2] og derefter den $^{23}/_{8}$ 1524 valgte Fredrik I. til Norges konge[3]. Deltagerne i møterne var, foruten Vincents Lunge, erkebiskop Olav i Trondhjem, biskoperne Hoskuld av Stavanger, Mogens i Hamar, Olav i Bergen, Hans i Oslo, Jon Aresson av Hole paa Island samt følgende verdslige herrer: Ridderne Oluf Galle[4], Gaute Galle, Joachim Griis og væbnerne Erik Ugerup, Oluf Bagge, Erik Erikssøn[5] og Johan Krukov. Som betingelse for kongens valg sætter de, at han vedtar den »reces, som de sender ham ved deres sendebud«[6]. Sidstnævnte dag

---

[1] Allen IV. B. 2 s. 55.

[2] D. N. IX. s. 492.

[3] D. N. IX. s. 494.

[4] Ogsaa skrevet Galde, sandsynligvis av svensk herkomst, og saaledes av en anden slegt end de foran side 97—103 nævnte Galler, hvorav muligens dog en gren hørte hjemme i Borgesyssel. Der findes forøvrig en gaard i Lom ved navn Galde, av »gald«, haard grund, klippevei.

[5] Gyldenhorn, jfr. foran side 119.

[6] Dette blev Vincents Lunge, som ogsaa fik recessen beseglet av kongen, D. N. VII. s. 618 øverst. Recessen er den haandfæstning, som er indtat i Saml. t. d. n. f.'s h., I., s. 1 flg., utstedt paa slottet Ribehus i novbr. 1524, underskrevet og beseglet av de i teksten nævnte herrer, med undtagelse av 1) biskop Hans (Mule), som døde under stranding paa Jyllands vestkyst $^{24}/_{9}$ 1524, 2) biskop Jon og 3) Joachim Griis. Dens § 27 forpligtet kongen til at »annamme alle slotslover av Norges riges raad og kun at betro dem til rigets edlinger, indfødte og indgifte — — — dog de friheder og sædvaner, som vore forfædre, konger i Danmark og Norge, har havt, uforkrænket i alle maader«. Ved dette tillæg, som

utsteder raadet 2 andre brever. I det ene kundgjør det, at hr. Nils Henriksson, Norges hovmester, hrr. Oluf Galle og nogen flere, efterat kong Kristian var romt fra Danmark, hadde bestemt, at hr. Nils skulde eske kongsgaarden i Bergen og ta Nordlandene (det er det nordenfjeldske indtil Sire-aa) i verge, og at hr. Oluf Galle skal eske Akershus med sydlandene (det er det søndenfjeldske), til Norges rikes bedste, indtil man fik en anden konge. Herved kom Oluf Galle i strid med biskop Hans Mule i Oslo, som var kong Kristians tilhænger, og som brændte Oluf Galles gaard Hovin[1] paa Hedemarken og forfulgte ham ind i Sverige; saasnart Hans Mule hadde erklæret at ville hylde kong Fredrik, begav Oluf Galle sig straks ind i Norge igjen og forlikte sig med biskopen. Riksraadet ber derfor kongen at forlene Oluf Galle med Akershus slot og len, »som vi paa Eders naades vegne har lovet og tilsagt ham«[2].

I det andet brev gaar raadet mere dristig tilverks. Der erklærer det, at Henrik Krummedike »i kong Hans' og kong Kristians tid har havt en merkelig magt, befaling og forlening, i hvilken han har skikket sig uredelig, uretfærdig og utilbørlig mod rigets herrer, aandelige og verdslige, og mod den fattige almue. Han hadde 10 len her i riget, af hvilke han gjorde riget ganske eller ingen tjeneste uden dermed at være fornøiet, men daglig ydermere begjærendes, sig selv til nytte og gavn og rigets indbyggere til besvær og skade i alle maader. Derfor havde

aabenbart maa være indkommet under forhandlingerne paa Ribehus, — det findes saaledes ikke i kongens egenhændige bemerkninger til den haandfæstning, som i juni 1524 blev ham forelagt av biskop Mogens, Oluf Galle o. fl., D. N. VII., s. 584—6, likesaalidt som det findes i Fr. I.'s danske haandfæstning, — blev betydningen av §'ens første ord til intet.

[1] Jfr. s. 145.

[2] D. N. I. s. 777, 23/8 1524.

raadet nu taget fra ham alle hans len og forlenet dem til andre tro rigets ædlinge og indbyggere paa afgift, idet de ingenlunde vilde have Henrik i Norges riges raad og ikke tillade, at han boede i Norge. Hvis Norges riges indbyggere efter denne dag led nogen overlast af ham, vilde raadet nodes til med tiden at komme til yderligere handling derom med ham«[1].

Imidlertid frigjorde Henrik sig foreløbig for riksraadets beskyldninger, idet han paa en herredag i Ribe i november 1524 med 36 riddersmænd edelig benegtet be-

[1] Brevet er i sin helhet trykt i Nye danske Magazin 3. række, bind II., s. 266—67 og i D. N. XVIII. s. 283—4. Det er underskrevet »Eders majestæts ydmyge capellaner og Norges riges raad« — uten at noget navn er nævnt. At beskyldningerne mot Henrik ikke var paalidelige, fremgaar derav, at biskop Mogens og Gaute Galle aaret iforveien hadde tilskrevet det danske riksraad, at Henrik da hadde »vist sig i alle maader som en tro dannemand« (D. N. XII. s. 301). Derimot hadde Henrik tidligere hat grund til at beklage sig over Gaute og Oluf Galle; ti disse hadde i 1511 forfulgt Henriks lensmand i Sandeherred, Lorents Jakobssøn, for et av dennes søn begaat leiermaal, saa at lensmanden og hans søn maatte »løbe i skog og skjul og sende lærde og læge mænd til dem uten at faa dagthing« (forlik), »uagtet de havde faaet kong Kristians værnbrev i Oslo«, D. N. II. s. 766.

Her kan det forøvrig merkes, at det fra tidligere tid var et gammelt krav, som det norske riksraad hadde fastholdt likeoverfor de danske konger, at ingen skal ha forlening i riket, uten han er indfødt eller indgift, medmindre Norges raad gir sit samtykke (D. N. VII. s. 484—5), og naar kongen dør, skal slottene og lenene holdes Norges raad tilbedste »efter gammel sedvane« (D. N. IX. s. 569, XII. s. 381). At dette, hvor ofte det end gjentoges i haandfæstningerne, var gaat over til at bli en papirbestemmelse, som ikke overholdtes, fremgaar bedst derav, at raadet ikke paaberoper sig den. Den retsregel, at kongen ikke kunde gi nogen forlening for længere tid end kongens levetid, blev fastsat ca. 1115 av Sigurd Jorsalfar under processen mot Sigurd Ranessøn.

skyldningen og uttok stevning mot Norges riksraad til at møte ham for kongen i Danmark. Han fik saa kongens brev til alle dem, som har hans len, at de skal levere dem tilbake til ham[1].

Kongen befalte i særskilt brev til erkebiskop Olaf av $^{2}/_{12}$ 1524, at Henrik Krummedikes gods i Norge straks skulde gives ham tilbake[2], og utstedte i 1524 et brev til bønderne i hans len søndenfjelds og et til hans bønder nordenfjelds[3], at de skulde svare Henrik Krummedike eller hans fogder og gi dem paa hans vegne rette aarlige landgilde[4], sagore, gjesteri og anden rettighet. Men det norske riksraad tok ikke noget hensyn hertil, idet det, forsamlet i Oslo efter Vincents Lunges tilbakekomst, henstillet til kongen at la alt utstaa mellem raadet og Henrik indtil kongens kroning[5].

Den svake og makelige konge — »en gammel høne, som sjelden forlot sin rede paa Gottorp«[6] — lot det foreløbig bli hermed, idet han ikke fandt det under sin værdighet at underrette Henrik om, at hans skrivelse til det norske riksraad ingen virkning hadde hat (»saa at de endnu forholde Henrik hans gods og len«); kongen ber ham at ha dermed »metliding« og ikke »arge sig ind paa dem«, for han har talt med kongen, som senere haabet at

---

[1] D. N. VII. s. 611 nederst. Brev fra Vincents Lunge til erkebiskop Olav av $^{17}/_{12}$ 1524, fra Krogen slot, — hvormed Vincents var forlenet 1522—1524, — fra 1577 kaldt Kronborg.

[2] D. N. IX. s. 498, »enten han havde det som forlening, i pant, eller det var hans rette arv og eie«.

[3] Naar det i N. R. I. s. 8. anm. 1, er anført, at nordenfjelds maaske er en skrivefeil for søndenfjelds, da Krummedike, saavidt vites, intet len hadde nordenfjelds, er denne anførsel ikke rigtig.

[4] Det danske navn paa landskyld.

[5] D. N. VII. s. 644 nederst.

[6] Allen IV. 2 s. 59.

skaffe ham hans gods og len tilbake[1]. Først efter forhandlinger, som kongen gjennem den danske riksmarsk Tyge Krabbe lot anstille med Henrik, lykkedes det at bevæge denne til at opsætte sin feide mot det norske riksraad, indtil kongen og Danmarks riksraad kunde avgjøre saken, dog paa betingelse av, at han kan komme til sine len og sit gods igjen overensstemmende med kongens skrivelse til de gode herrer[2].

Henrik Krummedike har derefter gjort et kraftig forsøk paa at sætte sig i besiddelse av sine len og sit gods; ti den $^{7}/_{9}$ 1525 utfærdiger han med sin tjener og fogd Stig Bagge et brev til almuen i Lister, Midsyssel og Raabyggelaget, hvori han takker dem alle og enhver kjærlig, fordi de altid har været ham og hans fogder horige og lydige paa kong Fredriks vegne; han medsender derhos kongens brever paa alle hans len i Norge søndenfjelds og nordenfjelds, og ber dem at rette sig derefter og ikke gi nogen anden aarlig skat, sagøre eller pligtig utredsel end Stig Bagge paa Henriks vegne. Henrik vil vove liv og gods med dem, og kongen vil snart komme op til Norge og »hjælpe os alle til lov og ret«[3], heter det. I oktober 1525 formaar han kongen og Danmarks riksraad til at sende kongens sekretær,

[1] D. N. IX. s. 505, brev av $^{22}/_{4}$ 1525.

[2] D. N. XII. s. 411—12, brev fra Krabbe av $^{1}/_{6}$ 1525 til kongen. Foreløbig tillot kongen ham at indløse av Nils Brahes gods, som blev forbrudt under kronen, 2 gaarder, som Nils Ibssøn hadde i pant, samt Nils Brahes gods i Halland, som kannik i Lund, Erik Daae, hadde i pant (D. N. XVIII. s. 331, $^{28}/_{8}$ 1525). Derhos gav kongen ham og hans hustru i erstatning $^{1}/_{9}$ 1525 livsbrev paa Dynge gods i Viken (N. R. I. s. 7); men da denne landsdel var i svenskernes besiddelse indtil 1533, er det vel tvilsomt, om han hadde nogen glæde av det.

[3] D. N. X. s. 437. I brevets indholdsangivelse staar Stig Gassesøn Bagge istedenfor Stig Skautssøn Bagge, og i brevets tekst side 438 staar Stig Gasse istedenfor Stig Bagge (som senere blev lensmand over Lister Len 1536—1542).

mester Erik Brockenhus, til raadet søndenfjelds med begjæring om at la Henrik følge sine len og gods[1]. Dagen efter Erik Brockenhus' ankomst til Oslo ankommer Henriks anden fogd, Oluf Svart, og »en anden af Henriks tjenere«[2] til biskop Hans Reff i Oslo med sterkt og strengt leidebrev fra kongen[3] og med likelydende skrivelser fra kongen og Danmarks raad. Oluf Svart opnaadde under $^{2}/_{1}$ 1526 hos den daværende lensmand til Akershus og statholder søndenfjelds Oluf Galle et særskilt leidebrev til at besøke Henrik Krummedikes private gods søndenfjelds for at indkræve landskyld og anden rettighet, dog med undtagelse av Brunla og alt Brunla gods og en gaard i Tønsberg, hvor kjøbmændene bor[4], og paa betingelse av, at han ikke underhandlet med almuen i Brunla len[5].

I september 1526 skriver Fredrik I. selv til Henrik og ber ham indfinde sig personlig hos ham for at forhandle om erstatning for al skade paa hans gods i Norge[6]; men dette møte har alene resultert i, at kongen har bedt ham vente yderligere, indtil han har faat endel »oplysninger« i saken av sin fórmarsk Nils Jepssøn (Ibssøn). Derimot lot kongen ham i mai 1527 faa et brev til bi-

[1] D. N. VII. s. 644, brev av $^{20}/_{10}$ 1525 fra biskop Hans Reff av Oslo til erkebiskop Olav.

[2] Maa formentlig være Stig Bagge.

[3] D. N. VII. s. 644.

[4] Jfr. D. N. XVIII. s. 190—1, hvorav sees, at der til denne gaard knyttet sig privilegier og friheter, i hvis utøvelse borgermester og raad i 1504 hadde søkt at hindre ham. Jfr. om saadanne bygaarde, som i det 13. og 14. aarh. tilhørte Norges aristokratiske ætter paa landet, Sars Udsigt, III. s. 13. Henrik eiet i 1493 part i skib sammen med raadmanden i Tønsberg, Nye d. mag., 3. r. 2. b., s. 4.

[5] D. N. IX. s. 525.

[6] D. N. IX. s. 536.

skop i Oslo Hans Reff, den da utnævnte lensmand paa Akershus Mogens Gyldenstjerne, og lensmand i Skien syssel Mikel Blik, »om med lempe[1] og snid[2] at gjøre deres yderste flid at hjælpe ham til hans len og gods i mindelighet«[3]; men Mogens Gyldenstjerne maa istedenfor ha anammet endel av lenene, deriblandt Brunla len, under Akershus slot. Dette var nemlig nedbrændt i slutningen av mars eller begyndelsen av april 1527, og i den anledning[4] blev det bestemt, at en række smaa len skulde lægges til slottet, indtil det blev opbygget, og i den noget uklare fortegnelse over disse len er ogsaa Brunla nævnt, om det end ved siden av lenets navn er anført som dets egentlige lensherre hr. Henrik Krummedike. Hertil kommer ogsaa, at Mogens Gyldenstjerne den $^{17}/_{8}$ 1527 hadde faat kongens følgebrev til alle indbyggere i det søndenfjeldske Norge om at være ham følgagtige og be-

[1] ɔ: list.

[2] Snid eller sned — list, knep.

[3] D. N. IX. s. 566. Kongens holdning finder tildels sin forklaring i hans pengetrang, som Vincents Lunge og hans fæller i raadet beredvillig imøtekom ved at indkræve den for aarene 1525 og 1526 av kongen utskrevne landehjælp og gjengerd, henholdsvis for det nordenfjeldske og søndenfjeldske Norge, se N. R. I. s. 8—9 (kvittance $^{15}/_{12}$ 1525 til V. Lunge for landehjælpen nordenfjelds), og I. s. 18, tildels ogsaa ved de urolig heter, som forvoldtes ved Kr. II.s ekspeditioner til Norge. Det var i den anledning, at Fredrik I. sendte Nils Ibssøn til Norge i januar 1527 paa Oluf Galles begjæring »for at beskytte indbyggerne mot Kr. II.s tilhængere«, og tillike med det opdrag at indkræve ny gjengerd av almuen søndenfjelds til bruk for skibsfolket (D. N. IX. s. 549). I mai—juni 1527 var N. I. hrr. Mogens Gyldenstjerne behjælpelig med at berøve Oluf Galle Akershus slot, »hvilket sagdes at være Henrik Krummedikes svikefulde handling« (D. N. VII. s. 687). Ogsaa i 1528 lot kongen utskrive gjengerd (jfr. N. R. I. s. 20).

[4] Ikke, som det er anført i N. R. I. side 10, anm., som følge av den i 1525 indtraadte skade ved lynild.

standige, som om kongen selv var tilstede[1]. Kongen søker at berigtige dette ved at overrække Henrik et nyt brev til Mogens Gyldenstjerne av 20/8 1527 om, at han skulde la »Numedalen« følge Henrik Krummedike og derpaa ei gjøre ham nogen ydermere hinder[2]; men ordren blev ikke efterkommet. I december 1527 lover kongen at skaffe ham skib til at reise til Norge, uten at der synes at være blit noget av det hele, hverken av skib eller reise[3]. Høsten aaret efter anmoder kongen ham om at møte førstkommende 17. (18.) mai, altsaa 1529, i Kjøbenhavn og derfra ledsage ham paa kroningsreise til Norge[4]; kongen utsteder i den anledning i oktober 1528 et nyt følgebrev[5], som lyder paa Numedal (nordenfjelds), Lister, Solør og Østerdalen, men det blev foreløbig likesaa virkningsløst som de tidligere befalinger.

I december 1528 hadde kong Fredrik tilbudt Henriks svigerson, den daværende hovedsmand paa Hagenskov slot paa Fyn, Eske Bilde, Bergenhus, og denne hadde da benyttet anledningen til at tale svigerfarens sak for kongen, som ogsaa lovet, at Henrik visseligen skulde faa lenene igjen[6]. Men løftet syntes ikke at være alvorligere ment end, at Henrik i januar 1529 atter maatte anmode Eske Bilde om hans bistand med en ny henvendelse til kongen. Eske Bilde gjorde ogsaa sit bedste og skrev baade til

[1] D. N. IX. s. 576.

[2] N. R. I. s. 12, hvor lenet kaldes Numedalen; at hermed menes Brunla len, skjønnes derav, at brevet er rettet til Mogens Gyldenstjerne, jfr. D. N. XI. s. 567, jfr. nedenfor her, anm. 5.

[3] D. N. IX. s. 583.

[4] D. N. X. s. 569.

[5] N. R. I. s. 16. At Numedal her er Namdalen, fremgaar av de efterfølgende linjer, hvori det heter, at »Numedal havde bispen af Hamar« (jfr. nedenfor side 137), sammenholdt med Henriks egen oplysning i D. N. XI. s. 567 om, at »Numedalen« (ɔ: søndenfjelds) laa til slottet.

[6] D. N. XI. s. 562—563.

kongens tyske kansler Wolfgang von Utenhof og til den danske kansler Klaus Gjordssøn. Eske Bilde melder foreløbig sin svigerfar, at kongen og det danske raad »tit og ofte har skrevet og formanet doctor Vincencius, at han ikke skulde gjøre Henrik nogen forfang eller hinder paa hans forlening, hvilken paamindelse Vincents ikke vilde agte paa i nogen maate«[1]; men den danske kansler hadde ikke andet at tilbakemelde, end at han ikke kunde faa noget svar av kongen, »før Henrik kommer min herres naade selv tilords«[2]. I et brev av $^{24}/_{2}$ 1529 fra kongen til Eske Bilde hadde han forøvrig lovet denne ved sin ankomst til Norge at træffe bestemmelse om Henriks len[3].

Kong Fredrik kom som bekjendt aldrig til at reise til Norge, men sendte istedenfor sin søn hertug Kristian (den senere kong Kristian den III.) den 30. juni 1529[4] til Oslo sammen med Henrik og tre andre danske riksraader. Før avreisen hadde kongen i juni 1529 for 3. eller 4. gang utstedt et følgebrev til ham (dennegang paa »Numedal« og Sandsvær)[5], og den $^{30}/_{6}$ utfærdiget han en instruktion til hertug Kristian og de fire danske riksraader om blandt andet at træffe »hensigtsmæssige foranstaltninger med hensyn til lenenes forvaltning«[6].

Da Henrik i virkeligheten var hovedmanden paa denne reise, indebar den nævnte instruktion i realiteten en generalfuldmagt for ham til at ta de omhandlede len igjen.

---

[1] D. N. XI. s. 575—577. Brever av mars 1529.

[2] D. N. XII. s. 511, hvilket brev ikke som antydet kan være av februar.

[3] D. N. VIII. s. 587—8.

[4] D. N. XI. s. 594.

[5] N. R. I. s. 21. »Numedal« vil her sige Numedal skibrede eller Brunla len, da han dengang allerede hadde tat Namdals len i besiddelse, se nedenfor s. 137.

[6] D. N. VIII. s. 610.

Samme dag, som instruktionen utfærdigedes, kunde derfor Eske Bildes bror, Mogens Bilde fra Kjøbenhavn, berette sin svigerinde, Eskes hustru og Henrik Krummedikes datter, fru Sophie, at »hendes far hadde faat de len igjen, som han før hadde, og som laa til Akershus«. Saa bogstavelig er dette dog ikke at forstaa, ti først den 26. juli 1529 kunde Henrik fra Oslo melde til Eske Bilde: »Jeg lader nu annamme alle mine len, som hr. Mogens havde«[1]. Annammelsen maa ha fundet sted omkring slutningen av juli eller begyndelsen av august 1529[2]. Den 23. august henvender fire lagrettemænd sig til Henrik paa almuens vegne »i hans len Brunla paa Nesset« med klager over de store avgifter til presterne der; han er altsaa da gjenindsat som deres rette øvrighet i lenets besiddelse[3]. Den 9. og 19. august samme aar mottar han erklæringer fra raadmænd i Sarpsborg og borgermesteren sammesteds i anledning av sin besiddelsestagelse av Tune, Skjeberg og Sarpsborg[4].

Søker man nu at utfinde, hvilke de ti len er, som blev fordelt mellem de norske riksraader paa den merkelige herredag i Bergen i august 1524, og hvorledes fordelingen skedde, har man et sikkert holdepunkt i Henrik Krummedikes egenhændige skrivelse av 7/1 1529 til Eske Bilde[5], hvori han i anledning av Eskes intervention likeoverfor kongen opregner »de len, som jeg har mistet, og som nu Mogens« — det vil her sige Gyldenstjerne til Akers-

---

[1] D. N. IX. s. 634.

[2] Mogens Gyldenstjernes regnskap for disse len gaar dog helt til 15/8 1529, N. Regnskaber og Jordebøger, IV. s. 313. Der nævnes Sandsvær, Brunla len, Midsyssel og Raabyggelaget, — ikke Numedalen, atter et bevis paa, at denne ikke hørte til Brunla len.

[3] D. N. X. s. 616.

[4] D. N. X. s. 614.

[5] D. N. XI. s. 567.

hus, ikke biskop Mogens av Hamar — »har i værge«. Disse er: Tune, Skjeberg, Midsyssel, Raabyggelaget og »et heder Nomdal oc liger vidh[1], et heder Sansuerff det[2] renter jek visse rente X mark om arridh jeck ffick dem alle aff myn kæriste nadigh herre kungh Hans«. Om alle disse len siger han, at de »aldrig laa til Akershus, før nu kong Kristian (II.) tok dem fra mig« (ɔ: i 1519) »og gav dem til mester Hans Mule og jeg fik dem dog selv igjen« (ɔ: i mars 1523) »og havde dem i værge, da kong Kristian for af landet« — 13. april 1523 — »indtil dayteren og de bisper tog dem bort og skiftede dem, siden vor naadige herre» — Fredrik I. — »var hyldet i Norge og Danmark«.

Dayteren maa være »doktoren« eller Vincents Lunge, som efter at ha studeret i Frankrike og andre land tok doktorgraden i filosofi og i geistlig og verdslig ret, og som i 1521 var ansat som rektor og lærer i lovkyndighet ved Kjøbenhavns universitet[3]. At ovennævnte ord »day-

---

[1] Jfr. uttrykket Tjømø, »widder« Tønsberg, i D. N. IV. s. 105; »ved« behøver altsaa ikke at betyde tilgrænsende. »Nomdal« maa her betyde Brunla len. Han hadde nemlig ialt 10 len (s. 125). Her er nævnt 6. De øvrige 4, som ikke laa til Akershus, var Solør, Østerdalen, Lister og Namdalen. Jfr. hermed opregningen av hans len i N. Registranter I, s. 16 øverst og s. 21.

[2] »Det« maa betyde Sandsvær, jfr. foran s. 26. At rente betyr egtl. at give som indtægt, gavne; jek (jeg) er da sandsynligst en skrivefeil for migh eller megh, hvorved betydningsn blir: »Det gir mig 10 mark (av den) visse rente om aaret«. Jfr. om uttrykket »visse rente« Nye d. mag. VI. s. 291.

[3] Jfr. Allen IV, 2, s. 218. At Vincents Lunge ikke var den første »professor« eller retslærde, som hadde len i Norge, fremgaar allerede av, hvad der i det foregaaende er nævnt om Thore Biskopssøn, Audun Hestakorn samt Bjarne Lodinssøn, de tre hoveddeltagere i Magnus Lagabøters lovgivningsarbeide. Den sidste var antagelig sysselmand i Ranafylke omkr. 1300. Hertil kan føies, at Paal Baardssøn, kannik i Bergen i 1321

teren« er det samme som doktoren, og at dermed menes Vincents, fremgaar klart av brever i D. N. IX. s. 634—36, dat. Oslo $^{26}/_{7}$ 1529, da Henrik var i rette med »docktoren« i arvesak angaaende Otte Rosenkrants[1], og navnlig av brev av mars 1529, D. N. XI. s. 577, hvor Eske Bilde skriver til Henrik og omtaler »docktor Vincencius«, og uttrykkelig siger, at »docktoren har taget hans len fra ham«[2].

Sammenholdes indholdet av dette brev med de forøvrig ikke helt veiiedende oplysninger, som diplomatariet og riksregistranterne gir, vil man komme til følgende resultat med hensyn til de 10 len, som de norske riksraader fordelte mellem sig i august 1524:

1. Lister len maa Vincents Lunge ha forbeholdt sig. I januar 1525 skriver han til erkebiskop Olaf, at han har sendt sit folk til Lister for at tale med hr. Henriks folk[3]. Den 26. december 1525 fik Vincents Lunge kong Fredrik den I.s kvittering for et aars avgift av Lister, 100 mark danske[4]. I aaret 1526 kom endel av Kr. II.'s folk med kravelen Peiter van Holl (skipper Klements) fra Holland til det søndenfjeldske Norge, fanget Vincents's fogd i Lister og fik almuen der godvillig til at betale dem gjengerd (egtl. matskat)[5]. Bønderne i Danmark,

kaldes utriusque juris professor (ɔ: i romersk og kanonisk ret), idet han var promoveret til doktor i Orleans aaret iforveien, jfr. D. N. IV. s. 141.

[1] Høvedsmand paa Akershus i 1514, † 1525, datterson av Bo Flemming (s. 113) og eier av Losne gods m. m., far av Erik Rosenkrants, som var befmd. paa Bergenhus 1560—1568.

[2] Jfr. ogsaa nedenfor side 137, anm. 1.

[3] D. N. VII. s. 621 øverst, dat. $^{25}/_{1}$ 1525. I Diplomatariets register s. 889 er dette Lister feilagtig henlagt til Sverige, likesaa det paa side 549 og 670 omhandlede Lister, som er Lister len i Norge.

[4] N. R. I. s. 9.

[5] D. N. VII. s. 660, Vincents' brev av $^{26}/_{1}$ 1529. De tok ogsaa fra presten paa Lister al den mat og øl, som han hadde gjort

Sverige og Norge var nemlig, som Vincents skriver, »Chr. II. av hjertet gode, da han altid forsvarede dem mod bisper, riddere og svende« [1].

I slutten av 1527 eller begyndelsen av 1528 maa Vincents atter ha faat eneraadigheten over lenet, idet hans nye fogd, Nils Sjællandsfar, optrær i lenet ved dette tidspunkt [2].

I februar 1529 indbetalte han ved sin fuldmægtig Nils Gjordssøn avgiften av »de len«, som hører under Bergenhus slot og Lister, Sogn m. fl., for aaret 1528 [3]. Herav sees, at Lister len allerede da var utskilt fra de under Vincents Lunge til Bergenhus slot liggende forleninger. Vincents maa allerede 17/10 1528 under et besøk hos kong Fredrik den I. i Gottorp ha git avkald paa Lister fra og med aaret 1529 mot til gjengjæld at faa erstatning i forlening paa Sogn for 10 aar og alt Nonneseter gods til eiendom [4]. Det kan nemlig ikke være nogen tilfældighet, at Henrik Krummedike samme dag fik følgebrev til Numedal (det vil sige Nordenfjelds) og Lister, Solør og Østerdalen [5]. Vincents maa ved samme anledning ha lovet ikke at hindre Henrik i gjenerhvervelsen av Lister.

I henhold til den saaledes trufne ordning maa det være, at Henrik allerede i december 1528 sendte sin fogd, nordmanden Stig Skautssøn (Skafsten) [6] Bagge, født i Kvinesdal, til Lister [7].

---

rede til biskop Hoskuld av Stavanger til dennes forestaaende visitats, D. N. XV. s. 345.

[1] D. N. VII. s. 670, jfr. IX. s. 539—541 og X. s. 476—477.

[2] D. N. VIII. s. 577—578.

[3] D. N. XII. s. 509, 6/2 1529. Kongens egenhændige kvittering fik han den 4/8 1529. D. N. s. 774, jfr. N. R. I. s. 19.

[4] N. R. I. s. 15—16.

[5] N. R. I. s. 16.

[6] Ikke Gassesøn, D. N. X, s. 437.

[7] D. N. XI. s. 566, jfr. X. s. 601.

Man maa da gaa ut fra, at Henrik gjennem Stig Bagge har opnaadd besiddelsen av Lister allerede i januar 1529.

2. Numedalen nordenfjelds eller Namdalen. Antagelig allerede den 14. august 1524 hadde Vincents i Bergen latt »annamme«, hvad Henriks fogd i lenet, Mats Fynbo, paa Henriks vegne da hadde oppebaaret av lenets indkomster, »nemlig 17 tønder smør, 67 voger rotskjær, 186 selspæk, gille og ugille«, samt 6 lod sølv norsk vegt[1]. Vincents Lunge angir dog selv at ha foretat denne handling som høvedsmand paa kongsgaarden i Bergen og som forstander for det nordenfjeldske Norge. Hvad nu end hans hensigt har været hermed, er det rimeligst at anta, at han paa riksraadsmøtet i Sortebrødreklostret har været med paa at overdra lenet til biskop Mogens av Hamar mot en forhøielse av den aarlige avgift, som Henrik Krummedike ifølge sit oprindelige lensbrev skulde svare (60 rhinske gylden), til 100 rhinske gylden[2].

Samtidig som Henrik sendte Stig Bagge til Norge for at gjenerhverve Lister, lot han (decbr. 1528) Nils Jepssøn reise til Namdalen for at opkræve dette lens ind-

---

[1] D. N. XVIII. s. 285. (Muligens av $^{7}/_{9}$ 1524). Bakpaa med Henriks haand: »Dette tog dayter fra Mas Finbo i Bergen«. Gille og ugille = fuldgode og ikke fuldgode, oldn. gildr, dansk gild.

[2] N. R. I. s. 20. Kongens kvittering av $^{26}/_{4}$ 1529 for 2 aars avgift av »Numedals len«, ogsaa trykt s. 741 i D. N. VI, — i hvis register det feilagtig er anført under Numedal istedenfor Namdal. At dette maa være Namdalen, følger derav, at Brunla len og Sandsvær laa til Akershus under Mogens Gyldenstjerne, efter hvad Henrik K. selv skriver i januar 1529. D. N. XI. s. 567, jfr. forøvrig ogsaa D. N. X. s. 597 og 601. Hos Arild Huitfeldt, Danske kongers krøniker, bind 8, side 183, folioutgaven, s. 1315, siges det uttrykkelig, at »bispen udi Hammer« hadde »Nummedal i Nordlandene« i 1529. Antagelig har avgif-

tægter[1]. Det har dog ikke gaat saa let for Nils Jepsson; ti det kom til et sammenstøt i mars 1529 med biskop Mogens' fogd, hvorved denne, som hadde størst antal folk, gik av med seiren og bemægtiget sig endel av indkomsterne. Efter at de begge hadde forelagt saken for erkebiskop Olaf, avgjorde denne tvisten foreløbig derhen, at hvad biskop Mogens' fogd hadde oppebaaret, skulde biskopen beholde til gode herrers senere avgjørelse[2].

Nils Jepssøn har da paa Henriks vegne faat lov til at beholde lenets bestyrelse uhindret av biskop Mogens.

3 og 4. Midsyssel og Raabyggelaget maa være tildelt biskop Hoskuld av Stavanger, dog til liten glæde for ham. Tre ganger tilbøt Vincents Lunge ham alle sine folk til hjælp til at tvinge almuen under ham i de to len, uten resultat. Endnu i januar 1526 hadde biskopen ikke faat en »pennig« av kongsskatten. »Thi de ere alle gode kong Kristians i den landsende og ydermere blive de, dersom de ikke snarlig faar straf«, skriver Vincents Lunge til erkebiskop Olaf[3].

Ogsaa i disse len yder derfor almuen gjerne gjengerd til Kristian den II.s folk[4]. Høsten 1526 tilbød Vincents atter biskopen hjælp, men forgjæves, »og dermed mister« — siger Vincents — »kongen skatten og afgiften og biskopen renten«[5]. Biskop Hoskuld hævder dog selv flere aar senere, at han altid har betalt avgiften av

---

tens forhøielse til 100 rhinske gylden fundet sted i perioden 1519—1523, da Henrik selv i 1524 opgiver, at avgiften er saa stor, »efter hvad hans brev udviser«, Nye d. Magazin B. VI. 1836, s. 322.

[1] D. N. XI. s. 566.

[2] D. N. X. s. 597—98 og s. 601.

[3] D. N. VII. s. 661, $^{31}/_{1}$ 1526.

[4] D. N. VII. s. 654 og 668.

[5] D. N. IX. s. 541.

Midsyssel len, selv i den tid, da Kristian den II.s folk berøvet ham indtægten[1].

I 1527 eller 1528 maa Mogens Gyldenstjerne med vold ha tat begge len fra ham og lagt dem under Akershus, sandsynligvis fordi biskopen ikke uten skjellig grund mistænktes for at være Kristian den II.s tilhænger[2].

Disse len har det ikke lykkedes Henrik at gjenerhverve saa hurtig som Lister, hvad der sees derav, at det mellem $^{23}/_{6}$ og $^{26}/_{6}$ 1529 utstedte følgebrev blandt andet ogsaa lyder paa Midsyssel og Raabyggelaget (men ikke paa Lister, hvortil nyt følgebrev efter det foran anførte var unødvendig).

Omkring slutningen av juli 1529 maa Midsyssel og Raabyggelaget atter være kommet i hans besiddelse[3].

Hvorvidt Henrik Krummedike i forbindelse med Midsyssel atter har opnaadd Topdals laksefiske, er tvilsomt; sandsynligvis har det ikke lykkes ham. Om dette fiske heter det i et aapent brev fra Vincents av $^{30}/_{4}$ 1524, at en Finn Rempe har hat laksefisket tillikemed den tilliggende gaard Boen[4] i forlening av Kristian den II., og da Finn Rempe har gaat Vincents Lunge tilhaande paa kong Fredrik den I.s vegne, har Vincents Lunge som forstander for det nordenfjeldske Norge forlenet Finn Rempe med laksefisket, indtil denne kan faa kongen selv i tale,

[1] D. N. XVI. s. 687—688. Av dette fremgaar, at kong Fredrik maa ha samtykket i forleningen.

[2] D. N. XVI. s. 687, sammenholdt med, at Henrik K. $^{7}/_{1}$ 1529, som før nævnt, oplyser, at lenene laa under Mogens Gyldenstjerne til Akershus. D. N. XI. s. 567. Endelig omhandles begge len i regnskapet for Akershus len for $^{19}/_{7}$ 1528—$^{15}/_{8}$ 1529. N. regnsk. og jordeb., IV., s. 29.

[3] D. N. IX. s. 634.

[4] Nu g.nr. 7, Buen, i Tveit herred, flt. av búð, f., bod (fiskebod?).

mot vanlig avgift til Kjøbenhavns slot[1]. Denne forføining ledet til et voldsomt sammenstøt i Mandals len mellem Finn Rempe og Henrik Krummedikes daværende fogd Jørgen Olssøn, hvorved den sidste blev ihjelslaat. Biskop Hans Mule kom umiddelbart efter denne begivenhet indom laksefisket paa sin reise fra Oslo til riksraadsmøtet i Bergen, gav Finn Rempe leide, tok uten videre 2½ læst av Henrik Krummedikes laks, som var bestemt til Kjøbenhavn, og gav en anden av Henrik K.'s tjenere paa stedet brev paa, at kongen skulde faa betaling for laksen. Derefter tok han Finn Rempe med sig til Bergen[2], hvor han som deltager i det der forsamlede norske riksraad og sammen med dette under 22/8 1524 »paa kong Fredrik I.s vegne« forlenet og stadfæstet Finn Rempe i besiddelsen av kronens laksefiske i Topdal og gaarden Boen for den tidligere avgift[3], og indsætter ham igjen i gaarden, hvorfra, som det heter, Jørgen Olssøn med vold hadde fordrevet ham[4].

I de efterfølgende aar synes ogsaa laksefiskets forlening at være underkastet de uregelmæssigheter, som foregik med de omkringliggende len, idet Vincents Lunge den 21/8 1527 befaler sin kjøgemester, Tord Rodt (Rød)[5], at han maa skynde sig at ta den laks, som er i Topdal, da skipper Klements er i sjøen med tre store skibe. Endnu i 1529 anfører Arild Huitfeldt Finn Rempe som forlenet med fiskeriet[6].

28/4 1529 forlenes dette til Severin Pederssøn paa

---

[1] D. N. XVIII. s. 268.
[2] D. N. IX. s. 496.
[3] 8 læster saltet laks og 300 spekelaks. N. R. I. s. 2. Nye danske Mag. VI. 1836, s. 327 har bare 100 spekelaks.
[4] D. N. XIII. s. 282—283.
[5] Den senere lensmand i Trondhjems len fra 1542—1545.
[6] Krønike, 8. bind, side 183.

regnskap; dog skal han gi Mogens Gyldenstjerne paa Akershus aarlig 1 læst laks til slottets behov[1]. $^{25}/_{9}$ 1530 fik han fornyelse mot aarlig avgift $7^{1}/_{2}$ læster laks, at yde paa Kjøbenhavns slot eller hvor kongen det tilkjendegir. Den $^{15}/_{8}$ 1529 skriver kong Fredrik den I. til hertug Kristian under dennes ophold i Oslo ang. Topdals laksefiske, at kongen er tilfreds med, at hertugen faar 4 læster, og at de øvrige blir sendt til kongen[2].

Det er efter dette ikke sandsynlig, at Henrik har hat noget med Topdals laksefiske at gjøre, siden hans fogd Jørgen Olssøn blev ihjelslaat i 1524.

5 og 6. Tune og Skjeberg maa biskop Mogens av Hamar ha sikret sig for aarlig avgift, hvis rest, 50 mark danske, han betalte $^{26}/_{4}$ 1529[3]. I juni 1527 fik han kongens ordre til at la begge skibreder komme til Akershus igjen under Mogens Gyldenstjerne, og til slottet hørte de, som vi har seet, indtil Henrik Krummedike i slutningen av juli 1529 annammet dem tilbake.

7 og 8. Solør og Østerdalen, ɔ: Elverum, Aamot, Trysil samt de nu Sverige tilhørende Særna og Idre herreder, har sandsynligvis været tillagt Akershus slot under Hans Mule, hvis interesser tidligere var knyttet til disse distrikter, forsaavidt som han hadde avkjøpt Henrik Krummedike landskylden og renten der[4]. Efter Hans Mules død synes en række forskjellige smaalen, som tidligere hadde ligget under slottet, at være spredt paa forskjellige

---

[1] N. R. I. s. 20.

[2] D. N. VIII. s. 620 øverst.

[3] N. R. I. s. 20.

[4] D. N. II. s. 793, hvor Hans Mule $^{14}/_{4}$ 1524 kvitterer Henrik for mottat og avkjøpt landskyld, jfr. D. N. V. s. 738, hvor almuen i Solør under 3. august 1518 ber Henrik om et godt raad om nogen skatter, som Hans Mules fogd hadde krævet av ham. Det maa dog vel snarest være i egenskap av statholder (foran s. 123), at Hans Mule lot opkræve disse skatter.

hænder enten ved direkte forleninger fra kongens side eller efter selvstændige beslutninger av det norske riksraad med Vincents Lunge i spidsen, av samme art som den, der fattedes paa riksraadsmøtet i Bergen i august 1524[1]. Man ser nemlig, at en av dem, som i september 1524 fulgte med Hans Mule til Vestervik i Jylland, men som overlevet strandingen der, nemlig Peder Hansson, en sjællandsk adelsmand og biskopens kjøgemester med tilnavnet Little eller Basse, som senere blev lensmand til Akershus (1536—1551), har benyttet leiligheten til at erhverve kongens forlening paa »Sørumstredingen« og Mossedal (det vil sige Sørums og Hobøls prestegjeld)[2]. Men det norske riksraad var fremdeles ikke ængstelig for at trodse eller endog at omgjøre kongens beslutninger; mens denne hadde bestemt Akershus slot efter Hans Mules død til Gude Galle, overlot det norske riksraad paa et møte i Oslo $^{25}/_{1}$ 1525 slotsloven til broren, Oluf Galle[3], og Peder Hansson maatte »for et brevs skyld, som var raadets tidligere beslutninger imot«, opgi Sørum og Mossedal til biskop Mogens av Hamar. Paa riksraadsmøtet blev det nu yderligere bestemt, at Sørum skulde gives til Gude Galle, og at Mossedal, som først var paatænkt til Gude Galle, skulde leveres til Vincents' svoger Erik Ugerup[4].

Paa samme maate maa det formentlig antages, at Solør og Østerdalen er tildelt ved riksraadets beslutning i Oslo

---

[1] Allerede Hans Mule hadde i kraft av sit statholderskap begyndt at utdele smaalen. Se Nye danske Magazin VI. bind 1836, s. 323: Raade til Oluf Galle, Ide og Aabygge til Gude Galle.

[2] D. N. VII. s. 618 nederst. Vincents fra Tom herregaard i brev av $^{25}/_{1}$ 1525. Tredingen = þriðjungr, m., tredjedel, her av et fylke, Raumafylke, hvis øvrige to tredjedele utgjordes av Nesþriðjungr og Ullinshofsþriðjungr, D. N. II., s. 731.

[3] D. N. VIII. s. 527. jfr. D. N. VII. s. 619.

[4] D. N. VII. s. 618, sammenholdt med N. R. I. s. 11 øverst.

av $^{25}/_1$ 1525, henholdsvis Dyre Lagmand og Kjeld (Ketil) Tordsson, hver mot avgift 20 mark og mot at stille to karle[1]. Naar det i et andet brev av samme dag ($^{25}/_1$ 1525) fra Vincents til erkebiskop Olaf heter, at »Oluf Galle har taget alle Akershus len ind«[2], hvori ogsaa kan være indbefattet Solor og Osterdalen, er at merke, at dette brev er skrevet paa Tom herregaard tidlig om morgenen, før Vincents' avreise til riksraadsmotet i Oslo samme dag, og at det, som nævnt, er sandsynlig, at en anden ordning er truffet der med alles konsens.

Den forstes navn er Dyre Sevaldsson, som fungeret som lagmand paa Hedemarken eller paa Oplandene mellem aarene 1517 og 1542[3].

Kjeld Tordsson (Toresson) til Tjerne[4] blev av biskop Mogens av Hamar og Gude Galle den $^{4}/_{10}$ 1523 sendt sammen med Laurits Torstensson (til Skredshol)[5] til Kjo-

---

1 D. N. XII. s. 404, $^{1}/_{5}$ 1525. Brev fra Oluf Galle til kong Fredrik I., hvori han ber, at Hallingdal, Østerdal og Solør len, som tidligere har ligget under Akershus, maa komme igjen under det, da der er en ganske liten rente til at holde meget folk med dagligen (100 væragtige karle). Jfr. fortegnelsen i Nye danske Mag. VI. 1836 s. 327, hvor forleningen til disse to er anerkjendt som gyldig.

2 D. N. VII. s. 617—618.

3 D. N. I. s. 760 og XVI. s. 764. Til ham hadde Hans Mule atter overdrat paa regnskap at indkræve den landskyld og rente paa Toten, som Hans Mule hadde kjopt av Henrik Krummedike. Muligens er det til ham, at der sigtes med almuens brev i Solør i Østerdalen, hvori de ber om at faa en anden fogd 1524 (D. N. VIII. s. 525) end den »Dø . . .«, som de da hadde hørt de skulde faa.

4 G.nr. 134 i Ringsaker, av tjarn, tjern; gaarden har navn av et nærliggenne tjern.

5 Nu g.nr. 173 i Ringsaker, egtl. Skryðilshóll, av hóll, m., isolert rundagtig høide (jfr. Hol i Hallingdal), og skryðill, et tilnavn eller navn paa en høide.

benhavn for at melde kongen om tilstanden i det østenfjeldske Norge og med anmodning til kongen om at sende en fuldmægtig til Norge for at annamme landet paa kongens vegne, »thi om kong Kr. II. faar magt igjen, saa har vi Sveriges rige paa halsen«. Derhos skulde de anholde kongen om forleninger til sig selv og til biskopen og Gude Galle[1]. Han hyldet hertug Kristiern paa kong Fredriks vegne i leiren for Kjøbenhavn den 29. oktober 1523 og begjærte herfor Frøland, Eidsberg og Skaun (Rakkestad skibrede)[2]. Han opnaadde $^{20}/_{6}$ 1524 løftebrev paa Aabygge og Ide skibrede, naar Gude Galle blir kvit disse len[3]. Som væbner hadde han deltat i det utkast til den norske haandfæstning, som blev kong Fredrik den I. forelagt i juni 1524 i Kjøbenhavn av biskop Mogens paa en større del av det norske riksraads og den søndenfjeldske almues vegne[4].

Kjeld Tordsson faldt paa kong Kristian II.s side i slaget ved Elfsborg i februar 1533[5], og hans gods, Dyne i Viken og Tjerne og Ingeberg[6] paa Hedemarken, skulde egentlig derved efter tidens regler være forbrutt til kronen; men samme aar blev det tillatt den norske riksraad Johan Krukov, hvis hustru var beslegtet med Kjeld Tordsson, og som foreløbig hadde tat godset i besiddelse, at beholde det[7].

I 1527 maa formentlig Solor og Østerdalen fremdeles ha tilligget henholdsvis Dyre Lagmand og Kjeld Tords-

[1] D. N. XII. s. 281—283.

[2] N. R. I. s. 2. Frøylandir er det gamle fællesnavn for Trøgstad og Askim herreder, som tilsammen utgjorde Frøland skibrede (av gudenavnet Frøyr eller Frøya?).

[3] N. R. I. s. 4.

[4] D. N. XII. s. 380.

[5] D. N. IX. s. 713.

[6] G.nr. 16 i Ringsaker, av kvindenavnet Inga.

[7] D. N. XII. s. 281.

son. Ialfald laa sikkert ikke Østerdalen til Akershus slot, da Mogens Gyldenstjerne paa kong Fredriks vegne i mai 1527 i Oslo forhandlet med Oluf Galle om avstaaelse av slottet til Mogens, idet Oluf Galle da som erstatning for overleverelsen og for tapet av gaarden Hovin, som Hans Mule hadde brændt i 1523[1], begjæret blandt andet Solør og Østerdalen[2] paa livstid, hvorpaa Mogens Gyldenstjerne paa kongens vegne gik ind. Skjønt det egentlig hadde været kongens tanke, at Mogens Gyldenstjerne skulde ha Østerdalen til slottet, og skjønt kongen i dette øiemed hadde git ham følgebrev[3], har kongen senere indvilget i denne ordning, idet Oluf Galle den 23. august 1528 fik forleningsbrev paa Solør, og dermed maa ogsaa være ment Østerdalen, skjønt brevet intet indeholder derom[4], hvorimot det uttrykkelig siges, da Henrik Krummedike 17/10 1528 fik følgebrev paa begge len, at Oluf Galle hadde Solør og Østerdalen[5]. Denne har imidlertid holdt paa lenene, ogsaa efter at det sidste til Henrik utstedte følgebrev omkring 25. juni 1529 ut-

[1] D. N. XII. s. 648. Hofvin, tempeljorden, av hof og vin, nu g.nr. 1, Hovinsholm i Nes sogn, paa Helgeøen (Øyin helga). Tillægget holm har gaarden faat i det 17. aarhundrede, da det var mode at ændre herregaardes navne saaledes, at de fik større likhed med de danske herregaardsnavne.

[2] N. R. I. s. 11 nævnes uttrykkelig Østerdalen blandt de len, »som er fra slottet«, og kongen sender Mogens' brever til dem, som lenene har, at de skulde la dem følge ham, indtil slottet blir gjenopbygget.

[3] N. R. I s. 11—12; der nævnes Østerdalen, men ikke Solør, og ved Østerdalen er likesom ved Brunla tilføiet hr. Henrik Krummedike.

[4] N. R. I. s. 12 nederst. Landskyld for 1529 og visøre og leding for 1528 av det nedre lensmandsdømme i Østerdalen, som Bjørn Olssøn er lensmand i, sees dog erlagt til Akershus, Norske regnskaber og jordebøger IV. B. s. 378.

[5] N. R. I. s. 16.

gik[1], indtil Henrik under sit ophold i Norge lot dem annamme ved sin fogd i de sidste dage av juli 1529.

---

9 og 10. Brunla len og Sandsvær er lagt under Akershus, hvor lensherrernes rækkefølge blir, idet vi nu fortsætter fra tallet IX. side 123:

August 1524—24/9 1524 (†). X. Hans Mule eller i hans fravær og efter hans død

Aug. (septbr.) 1524—25/1 1525. XI. og XII. Lycke (Lydike) Mule og Mikkel Blik;

25/1 1525—13/5 1527[2]. XIII. Oluf Galde (Galle) med ret til efter sin fratræden at oppebære restancer i lenet til dækning av hans tilkommende;

13/5 1527—slutn. av juli 1529. XIV. Mogens Gyldenstjerne,

hvorefter Brunla og Sandsvær atter er blit skilt fra Akershus og tillagt

Slutn. av juli 1529[3] til slutn. av mars 1530. XV. Henrik Krummedike.

Henrik Krummedike, som nu hadde faat revanche over Vincents Lunge og hans fæller i det norske riksraad — nogen retslig avgjørelse av anklagepunkterne fandt aldrig sted —, fulgte i september 1529 med hertug Kristian paa dennes tilbakereise fra Oslo, men gik iland i Varberg, hvor han møttes av sin hustru og datter, og be-

---

[1] N. R. I. s. 21.

[2] Jfr. Nye danske Mag. VI. s. 327, hvor »Brunlag« henføres under Oluf Galle; naar paa samme sted et Numedal (søndenfjelds) henføres under Jørgen Griis, mester Hans Mules svend, sammen med Eidsberg, maa det være urigtig istedenfor Marker (jfr. Arild Huitfeldts krønike, bind 8, side 183); et andet Numedal søndenfjelds er feilagtig henført under bispen av Hamar. Jfr. Munthe, i Saml. t. d. n. folks hist., IV. s. 118.

[3] Regnskapet for lenets visse og uvisse indtægter overtoges først fra 15/8 1529, til hvilken dag Mogens Gyldenstjernes regnskap gaar, N. regnsk. og jordeb., IV., s. 313.

gav sig med dem til sit gods Mogenstrup i Skaane. Her døde han aaret efter i de sidste dager av mars[1].

Han maa ha undgaat at bli rammet av den pest (»svedsot«?), som sommeren 1529 til sommeren 1530 raset i Danmark, Sverige og Norge og som han selv omtaler i et brev, datert Oslo 9/8 1529, hvorav fremgaar, at der var stor »dødelighed« i Brunla, Tønsberg og Borgesyssel[2]; som følge herav kunde et paatænkt møte mellem ham og datteren Sofie i Oslo, Brunla eller Tønsberg ikke finde sted[3].

Som sin far eiet han en mængde gods i Norge og var overmaade rik. Alene for det store gods Vallen i Halland betalte han kongen 12 000 gylden[4]. I Norge eiet han bl. a. Halvardsgaarden og Søndre Hjælparegaard i Oslo[5]. Endog i Nordland hadde han jordegods[6].

XVI. Henrik Krummedikes enke fru Anne (Anna) Rud fik 22/7 1530 livsbrev paa »Numedal søndenfjelds, som hendes gaard Brunlage udi ligger«, og paa Numedal nordenfjelds fri og kvit for al tynge og avgift[7]. Slutn. av mars 1530—1533.

---

[1] Nye danske Mag. 3. række, 2. bind, s. 258 og 275 indeholder fru Anne Ruds brev av 4. april 1530 til datteren Sofie, som da var hos sin mand, Eske Bilde paa Bergenhus, ang. Henriks død og begravelse i sognekirken ved Mogenstrup.

[2] D. N. IX. s. 651.

[3] D. N. XI. s. 598.

[4] ɔ: 30000 mark; D. N. XVIII. s. 192, 27/5 1505, og s. 195.

[5] D. N. III. s. 730.

[6] D. N. V. s. 657, 1/4 1481. Paa Tjømø hadde han et »sælleie«, som indbragte ham 1/2 tønde sælspæk i aarlig avgift, D. N. X. s. 591.

[7] N. Reg. I. s. 23, jfr. D. N. XII. s. 559, 29/6 1530, hvorav sees, at Nils Lykke (indehaver av Fosen len) forgjæves hadde søkt kongen om at erholde Namdalen nordenfjelds, »som ligger næst op til Fosen«. I 1532 overdrog hendes fogd i Namdalen, den før nævnte Nils Jepssøn, lenets renter, rettighet og varer« (smør, sælspæk, fisk o. a.) »for alle de aar, som fru Anne Rud

Hun maa ha været en mere end almindelig begavet og dygtig dame, idet hun flere ganger fik sin mands generalfuldmagt til at bestyre hans slotter i hans fravær og at handle paa hans vegne med samme virkning, som om han selv hadde gjort det; saaledes forestod hun Baahus i 1502 sammen med sin far under Henriks reise til Oslo[1], samt Vallen i 1523[2]; og biskopen i Roskilde sees i den anledning at sende hende direkte melding om den skat, som riksraadet med kongens samtykke har paalagt i anledning av feiden med Kristian II.[3].

Hun maa derhos ha hat smag og været kunstforstandig, siden kong Fredrik I. den $^{15}/_{8}$ 1524[4] anmoder hende, i anledning av det til $^{21}/_{8}$ 1524 berammede mote mellem ham og kong Gustav, om et par dager forut at begi sig til Malmø for at dra det kongelige gemak med silkesparlagen[5] og flamsk klæde. At hun var en god hustru og

---

har lenet av kgl. Majestæts, til kjøbmand i Bergen, Bernt Høyer, mot at denne skulde betale i Danmark ved paasketider 600 mark danske, D. N. X. s. 672. Paa den anden side fik heller ikke fru Anne Rud opfyldt sit ønske om at faa flere andre av Henriks tidligere len end dem hun hadde livsbrev paa, hvorimot et par av disse, Lister og Midsyssel samt Topdals laksefiske, tilfaldt Eske Bilde (D. N. X. s. 647, XII. s. 562 og 563, D. N. IX. s. 689); til gjengjæld fik hun livsbrev paa Vor frue kloster i Roskilde uten avgift (hun hadde det før mot borgeleie), og brev paa at ha sine tjenere i Baahus kvit og fri for al kongelig tynge, hesteløp og alt andet. Tune, Skjeberg, Solør, Østerdalen og Raabyggelaget blev ved brev av $^{5}/_{8}$ 1530 lagt til Mogens Gyldenstjerne under Akershus (N. R. I. s. 24); Sandsvær antagelig til Tunsberg len, N. R. I. s. 308.

[1] D. N. IX. s. 413. Henriks brev av $^{15}/_{8}$ 1502 fra Oslo til hende.

[2] D. N. XVIII. s. 227 (Vallen $^{28}/_{8}$ 1523), jfr. D. N. II. s. 727—8.

[3] D. N. XVIII. s. 231, $^{16}/_{9}$ 1523.

[4] D. N. IX. s. 493.

[5] Dansk spærlagen (norsk sparlak), forhæng, særlig sengeomhæng.

mor, fremgaar av det brev, hvori hun melder datteren Sofie om Henriks død. I Norge var hun sikkert ikke, i al fald ikke efter mandens død; sine len lot hun bestyre ved fogder (Oluf Svart i Brunla, og Nils Jepsson og senere Samson Matssøn i Namdalen) under Eske Bildes kontrol [1].

Fru Anna Rud døde i 1533 og efterfulgtes av sin svigersøn,

XVII. Danmarks rikes hovmester, Eske Bilde eller Bille til Svanholm [2] og Hagenskov [3], tidligere embedsmand paa Kjøbenhavns slot [4] og nu høvedsmand paa 1533 – 11/2 1552.

---

1 Jfr. D. N. II. s. 814. Av foranstaaende fremstilling vil sees, at ordet Numedalen i Registranterne
1. bind side 2 anm. betyder Brunla len,
—»— » 3 » » Namdalen, og at der
—»— » 8 » 1 urigtig er antat, at Henrik ikke hadde noget len nordenfjelds,
—»— » 8 (10. linje fra neden) = Namdalen,
—»— » 12 (12. linje fra oven) = Brunla len,
—»— » 16 (3. og 6. linje fra oven) = Namdalen,
—»— » 20 = Namdalen,
—»— » 21 = Brunla len.
D. N. II. s. 814 og 818 øverst er Numedals len = Namdalen. I kong Hans' regnskapsbok for 1487, Nye d. magazin, 4. r. I., s. 172, er Numedalen = Namdalen.

2 Paa Sjælland nordvest for Roskilde.

3 Paa Fyn ikke langt fra Assens.

4 D. N. XVIII. s. 205, 1512. Et av Kristian II. i Oslo den 2/1 1532 utstedt livsbrev til erkebiskop Olav paa Trøndelagens og Namdalens len paa aarlig avgift (D. N. VIII. s. 691—2), har vistnok ikke hat effektivitet længere end til septbr. samme aar, jfr. D. N. VIII. s. 723—726, og D. N. X. s. 682, 11/6 1533, dat. Trondhjem, hvor erkebiskop Olav lover at være Eske Bildes fogd i Namdalen behjælpelig med inddrivelse av hans tilkommende. Jfr. D. N. XV. s. 576, hvor erkebiskop Olav av Bergen, Eske Bilde, Vincents Lunge og Nils Lykke i 1534 melder indbyggerne i Numedal (Namdalen),

Bergenhus ($^{20}/_{5}$ 1529—$^{9}/_{12}$ 1537) — »kirkeraneren« —, g. m. Henrik Krummedikes datter Sofia. Allerede den $^{12}/_{8}$ 1531 fik han brev paa »at nyde alle sine tjenere i Norge, som han arvet efter sin husfrues fader, — fri for leding og kongelig tynge, uden naar ridderskabets tjenere der i riget gjøre landehjælp, da skulle de derfor ei være frie«. Av et omtrent samtidig ($^{16}/_{8}$ 1531) utstedt særskilt løftebrev paa at erholde »de to Numedals lene sondenfjelds og nordenfjelds« efter fru Anne Ruds død, sees, at han for disse skulde svare sedvanlig tjeneste, og at vrak var kongen forbeholdt[1].

Eske Bilde lot som sedvanlig i den tid lenet bestyre ved fogder; som saadan nævnes Oluf Svort eller Svart i tiden indtil mars eller juli 1539 (D. N. XIII. s. 734) og efter ham Jens (Skriver). Den formelige overdragelse av Brunla gaard fra den førstes til den sidstes varetægt fandt ifølge et utrykt dokument i riksarkivet (fra D. G. archiv 1851) sted den 7. november 1538 og omfatter inventariet paa gaarden, bestaaende av kvæg, gjæs, svin, indbo og matvarer av forskjellig art. Overleverelsen kundgjøres av Iver Jenssen av vaaben (ɔ: væbneren Iver Jenssen Jernskjæg til Fresie), hr. Nils paa »Tønnum« (ɔ: Tanum, g.nr. 1) og 3 andre mænd. Jens Skriver er den samme som ogsaa kaldes Jens Bron eller Brun, og nævnes som fogd i tiden indtil 1549. Til disse fogder overdroges (solgtes) landskylden mot forskudslaan eller betaling til Eske Bilde, likesom de ogsaa bestyret gaardsbruket paa Brunla gaard og sendte overskud av avlen og tømmer av gaardens skog til Eske Bilde med dennes eget skib[2].

---

at der er sluttet overenskomst mellem Fredrik den I. og Kristian den II.

[1] Med rette krævet derfor Truid Ulfstand og Klaus Bilde paa herredagen i Oslo i 1539 Eske Bildes skriver Jens til regnskap for vrak (D. N. X. s. 767 nederst).

[2] D. N. X. s. 764—766.

I begyndelsen av aaret 1539 anmodet Eske Bilde sin skriver paa Brunla gaard, Jens Bron, om at sende ham 300 lod sølv »paa ledingen og landskylden og i alle andre lemper«. Jens Bron gik da igang med at »sælge landskylden« for samme priser som i det foregaaende aar, nemlig »hver hud og hudelag[1] for 1 mark« og og »hver lob smør for $2^1/_2$ mark«. Idet han videre regner en god gylden for 3 mark eller 1 daler og »for 3 mark et lod sølv for 24 skilling« (ɔ: danske), sender han[2]:

Paa landskylden (og leding?):						
60 »Jacobsdaler[3] .	=	60	lod sølv	=	180	mark
8 gode gylden . .	=	8	» »	=	24	»
70 lod sølv . . .	=	70	» »	=	210	»
		138	lod sølv	=	414	mark
Av tolden:						
2 daler	=	2	lod sølv	=	6	mark
1 god gylden . .	=	1	» »	=	3	»
1 krone og en liden gylden	=	(?)			(?)	
Av sakøre:						
80 lod sølv. . . .	=	80	» »	=	240	»
Overf.		221	lod sølv el.		663	mark

[1] ɔ: 10 graaskind, Saml. t. d. n. f., IV. s. 89.

[2] D. N. X. s. 764, $^1/_3$ 1539.

[3] ɔ: Joachimsthaler, den sølvmynt, som fra 1518 utmyntedes fra det bøhmiske bergverk Joachimsthal, og hvorfra som bekjendt navnet daler har sin oprindelse.

Overf. 221 lod sølv el. 663 mark

For »Jordbiogning og holly(n)gh«[1]:
31½ lod sølv . . .
+ »20 » » , som } = 51½ » » = 154½ »
laant er, og skal betales med det allerførste jeg kan dem overkomme«,

tils. noget over 272½ lod sølv el. 817½ mark[2].

— og tilføier: »Mer var mig ikke muligt paa denne tid, saa hjelpe mig gud«.

$^{21}/_{6}$ 1548 kvitterer Eske Bilde sin fogd Jens Bron for, hvad han for denne har mottat paa regnskap, nemlig:

---

[1] ɔ: Jordbygning, oldn. bygning, f., utleie, især bortbygsling av landeiendomme, av byggja (got. buggjan, angels. bycgan, engelsk to buy), leie ut, overlate til bruk mot betaling. Ordet skulde altsaa i teksten egentlig betyde betalingen for bortleien av jord, som dengang i almindelighet skete paa 3 aar, eller bygselsum (ogsaa kaldet jordfæstning); men av Kristian den II.s forordning av 1514 c. 4 (Paus II. s. 283) sees, at dermed menes fornyelsen av leiesummen efter de 3 aars utløp for de næste 3 aar. — Holding, av det danske holde, i betydningen avholde, utrede (skatter og tyngsler), var en særegen for de 3 aar beregnet aarlig avgift, som betaltes ved siden av fornyelsessummen, et navn, som helt ned i forrige aarhundrede var karakteristisk for grevskapernes amt; jfr. hermed Aubert, Obligationsrettens spec. del, I. s. 218 og 249, anm. 2. Disse avgifter, som dengang helt var overlatt til parternes forgodtbefindende, maa være privatavgifter av Eske Bildes eiendomsgaarder i Brunla len.

[2] Jfr. med denne beregning Schive, Norges mynter i middelalderen, s. 147, 151 og 157—8. Derav sees, at et lod sølv var = 24 skill. danske = 1 mark norsk sølv.

Halvtolvte hundrede lekter (ɔ: fire fingre bredt tommer).

Ti tylvter sagdeler (eller sagbord).

30 » hugne bord.

34 voger stangjern, »to stænger i hver vog og 30 skill. vogen, det er 21 daler 1 ort«.

6 stykker narsth (= nerst, side 20, anm. 8).

40 alen furdug (ɔ: fordug, tøi, som brukes til fór).

232 » grovt lærred.

100 graaskind.

8 maarskind.

½ tonde spæk[1].

Den 25/5 1549 kvitterer Eske Bilde Jens Bron fór 120 daler paa regnskap[2].

Den 5/12 1549 skriver Jens Bron til Eske Bilde, at han har forhandlet med Eskes egne bonder om »den bryllups hjælp«, — hvormed vel maa menes penger til Eskes datters bryllup —, men at en del bonder heller vilde romme gaardene end at vedta dette paalæg, saa at han maatte faa andre gode mænd til at overta hans gaarde, »dog mot at give dem frist med pengene til bryllupshjælpen til St. Hans«. Videre, at hans landskyld (huder, skind og smor) er i ringe pris og ikke vil gjælde mere end 1 mark for en hud og hudelag og 2½ mark for en lob smør[3], samt endelig at stangjern, tjære, deler og bord er færdige til avsendelse til Svanholm, Eske Bildes residens, til foraaret.

Eske Bilde dode i Kjobenhavn 11/2 1552[4].

---

[1] Jfr. D. N. I. s. 812.

[2] D. N. XIII. s. 786—7, hvormed kan sammenholdes D. N. X, s. 764, hvorav sees, at landskylden hadde samme værdi den 1. mars 1539.

[3] D. N. XIII. s. 484.

[4] N. Reg. I. s. 157 anm.

11/2 1552—1555
a 1556 (?).

XVIII. og XIX. Peder Bilde til Svanholm og Jørgen Bilde til Elling[1] (Eske Bildes sønner, N. R. I. 157, anm. 1).

Noget forleningsbrev indeholdes ikke i registranterne; derimot anføres der i et brev til dem 14/10 1552 (I. s. 157), at deres avdøde far hadde to av Norges krones len. Kongen vet imidlertid ikke, hvilken avgift deres far skulde betale av lenene. De skal derfor straks opsøke de brever, faren hadde paa disse len, og med klare registre sende dem til kongen.

Disse to len maa antagelig ha været de to Numedals lene, søndenfjelds og nordenfjelds.

Jørgen Bilde fik 28/2 1555 forleningsbrev paa Rygge, Aabygge og Ide skibreder, som Kristofer Galle sidst hadde i verge. Nævnes i 1574 som lensmand i Medelstad herred i Blekinge[2].

Ovennævnte Peder Bilde til Svanholm, som deltok som dansk riksraad og chef for artilleriet under toget mot Elfsborg i 1563, maa være forskjellig fra Peder Bild (i riksregistrantens register anført under samme navn), som hadde Odense gaard 1557—1559, og som under 20/2 1559 fik forleningsbrev paa Bratsberg gaard med Ske (Skien) syssel og Gimsø kloster, og som hadde lenet til sin død i 1564. Denne Peder Bild var en bror av admiral Evert Bild til Ravnholt[3], som var hovedlensmand paa Stenviksholms slot og senere paa Trondhjemsgaard fra 1552—1564. Hos Erslev (registrert s. 114) anføres denne Peder Bilds fulde navn som Peder Eriksen Bilde; den Erik Bilde, som nævnes sammesteds, kan formentlig neppe være hans far, da Erik Bilde sees at ha hat Odense gaard 1567—68, altsaa senere end

[1] Mellem Fredrikshavn og Skagen.

[2] Danmarks riges historie, III, b, s. 281.

[3] Fyn.

Peder. Den rette skrivemaate er forøvrig ifølge riksregistranterne Peder Bild, ikke Bilde.

Vi har nu set, hvorledes Brunla len eller Numedal skibrede helt fra slutningen av det 14. aarhundrede gjennem Nikulas Galle og hans datter Sigrid, dels ved giftermaal og dels ved arv har gaaet fra besidder til besidder, med enkelte kortere og uregelmæssige avbrydelser, helt til midten av det 16. aarhundrede, — altsaa i henved 150 aar. Praktisk talt har det altsaa i dette tidsrum været et arvelen og antagelig (ialfald fra 1498[1]) paa tjeneste og uten avgift.

4de avsnit.

Lensmænd i Brunla len i tiden 1556—1660.

1556—paaske 1558 Brunla len lagt til Bratsberg og Flekkerhus under kansler Peder Huitfeldt.

Paaske 1558—10/5 1561 under Akershus under stath. Kristiern Munk.

10/5 1561—9/3 1627 forenet med Numedal med en kortere avbrydelse 7/10 1624—24/9 1626.

24/9 1626—1/5 1637 forenet med Sæm og Eker len under Ove Gjedde. Gjørvel (Gyrvild) Fadersdatter Gyldensparres gods i Brunla len indgaar 1599 som krongods særskilt i forleningen. Sidste lensmand er første amtmand indtil 1671.

For det efterfølgende tidsrum indeholdes i riksregistranterne nogenlunde klar veiledning med hensyn til embedsmændene i lenet og forleningsvilkaarene. Vi skal indskrænke os til i det væsentlige kun at meddele lensmændenes navne, deres funktionstid samt ansættelsesvilkaar[2].

XX. Peder Huitfeldt[3], kansler og hovedsmand 1555 à 1556—paaske 1558.

---

[1] Tidligere vel muligens tildels ogsaa paa regnskap, tildels ogsaa i pant; jfr. s. 114—5.

[2] Henvisningerne gjælder i det følgende, hvor intet andet uttrykkelig er anført, Norske Rigsregistranter.

[3] D. N. I. s. 820, var 6/3 1557 paa Tjølling kirkeplads og lot læse for almuen i Brunla len kongens brever og befaling.

til Flekkerhus. Fik $^{10}/_{2}$ 1556 følgebrev til Lister len, Midsyssel, Nedenes og Raabyggelaget, Skien syssel og Gimsø kloster samt »Brunlag len«[1].

Bønderne skal svare ham »den aarlige landgilde, sagøre, gaardfæstning og al anden rente og rettighet, indtil anderledes tilsiges«.

Den $^{19}/_{3}$ 1556 fik han livsbrev paa de samme len, paa regnskap. Skal ha $^{1}/_{3}$ part av fordelen av den kjøbmandshandel, han har befatning med i lenet, likesom han ogsaa skal være ansvarlig for $^{1}/_{3}$ part av de utgifter og den risiko, som dermed er forbunden, mens kongen paa samme maate skal ha $^{2}/_{3}$ parter av indtægten og bære $^{2}/_{3}$ parter av utgift og risiko.

Paaske 1558— $^{29}/_{9}$ 1561. XXI. Kristiern Munk til Toberup[2], høvedsmand paa Akershus (1556—1572), tillike forlenet med Tønsberg len (1556—1565), Bratsberg (paaske 1558—$^{20}/_{2}$ 1559), Mandals len med Flekkerhus (1558—1565), Søndmøre (1558—1579) og Hamar len (1561—1567).

$^{29}/_{9}$ 1561—$^{29}/_{7}$ 1566. XXII. Hans Lauritssøn (Baden eller) Jern-

---

[1] N. Reg. I. s. 258. Kvittants til Peder Huitfeldt for avgiften av samtlige nævnte len, »som have ligget under vort slot Flekkerhuus (befæstning paa Flekkerøen ved Kristianssand, bygget færdig $^{23}/_{5}$ 1556, nedbrudt $^{14}/_{10}$ 1561 av Kristiern Munk ifølge Monumenta hist. Norv., ved G. Storm, s. 197, og N. gl. L., IV. s. 508), og Bratsberg, fra den tid, han av Kristian III. fik samme slot og gaard og til paaske 1558, han dem kvit blev«. Formodentlig er da Brunla len — likesom ogsaa Skien len — lagt til Akershus under Kristiern Munk, som nu skulde ha opsyn ogsaa med blokhuset paa Flekkerøen, N. R. I. s. 238 og 289. Herved er dog at merke, at Peder Huitfeldt i 1560 fik Nedenes og Raabyggelaget kvit og fri indtil 1565.

[2] Eller Taabdrup ved Haderslev, g. m. Dorothea Gyldenstjerne, en datter av Mogens Gyldenstjerne, jfr. nærv. tidsskrift, 1ste r., 1ste b., s. 504. Akershus hadde han, — og dermed formentlig ogaa Brunla len — paa regnskap. jfr. foregaaende anm.

skjeg, admiral, av dansk adel. Fik $^{10}/_{5}$ 1561 livsbrev paa Brunla len istedenfor Ramløse gaard og gods paa Sjælland, som han før hadde livsbrev paa.

Forleningen lyder paa »Brunlag og Numedals len«, tillikemed »al kronens og stigtens rente« (herunder dog ikke indbefattet landgilde av Tønsbergs provstis bønder (N. R. I. s. 331), tiende og provstesaker, kvit og fri. Skal til gjengjæld efter tilsigelse tjene kongen og riket med 2 karle tilskibs med kost og fetalie[1].

Kronens part av tienden av Brunla len og indtægten av provstesaker var tidligere ($^{10}/_{5}$ 1555) lagt til Akershus slot til dettes underholdning. I 1561 siges den at tilhøre superintendenten i Oslo, hvorfor hovedsmanden paa Akershus, Kristiern Munk, befales at skaffe superintendenten vederlag i anledning av, at disse indtægter nu overdrages til lensmanden i Brunla len.

Hans Lauritsson Jernskjeg strandet natten mellem 28. og 29. juli 1566 ved Gotland med 11 danske og 3 lübeckske linjeskibe, hvorav kun et blev reddet. Han og størstedelen av mandskapet (ca. 6000 mand) omkom.

XXIII. Klaus Huitfeldt nævnes første gang i registr. i forbindelse med lenet i brev til lensmændene i Norge av $^{20}/_{7}$ 1570 angaaende en almindelig skat og landhjælp. 1566(?)—$^{18}/_{1}$ 1574, i pant.

At han hadde lenet i pant sees av et par brever av $^{23}/_{2}$ 1571 (I. s. 674—675) og av $^{2}/_{2}$ 1573 (II. s. 52). I det første anføres, at hvad der av lenet indkommer utover det, som er tilstrækkelig til at dække renter av pantesummen, skal komme kronen tilbedste efter regnskap; hvis han ikke vil finde sig heri, vil kongen overdra lenet til Knut Stensson, — (som hadde Romsdals len og

[1] Hans regnskap begynder $^{29}/_{9}$ 1561, til hvilken dag Akershus slots regnskap for Brunla len og Numedalen gaar, Norske Saml. I., s. 179.

provsti fra 1558—1570), — paa de nævnte vilkaar. I det andet brev, som er rettet til den daværende lensmand paa Akershus, Paul Huitfeldt, anmodes denne om ikke at gjøre Klaus Huitfeldt nogen forhindring imot pantebrevet. Endelig findes i registr. ogsaa et brev av $^{18}/_{1}$ 1574 til Klaus Huitfeldt om, at Vincents Juel skal indløse lenet, »som du hertil udi pant havt har«, hvorfor lenet skal overleveres til ham med de pantebrever, som Klaus Huitfeldt har hat. — Ingen av pantebrevene er indtat i riksregistranten[1].

$^{18}/_{1}$ 1574—$^{24}/_{6}$ 1578 i pant.

XXIV. Vincents Juel, tidligere (1571—1574) hovedsmand paa Bergenhus.

Under $^{15}/_{2}$ 1574 (II. s. 91—2) faar han befaling til at erlægge hver Philippi og Jacobi dag til lensmanden paa Akershus og gjøre ham regnskap for al uviss rente (sagefald, gaardfæstning og tiende, foring og told), som han altsaa indtil da selv hadde oppebaaret til sikkerhet for sit laan. Dog skal han for sin umake beholde $^{1}/_{10}$ av sagefald og gaardfæstning, men ikke av tiende, foring eller told. Hvis han ikke synes han kan miste disse indtægter uten skade, vil kongen indløse lenet.

$^{4}/_{7}$ 1574 fik han tillike St. Olavs klosters gods i

[1] Her kan ogsaa henvises til Norske regnskaber og jordebøger, IV. s. 642 (fortegnelse over de norske lens avgifter for 1569—1570, beregnet i penger), hvor det siges, at »Brunlag len og Numedal, renter i penge 320 daler, har Klaus Huitfeldt i pant«. Den i et dokument fra $^{28}/_{9}$ 1570 (D. N. XI. s. 827—8) omhandlede Tjostel Gunnulfsson, som kalder sig kgl. Majestæts lensmand i Numedal, og som optar i Flesberg et vidneprov ang. grænsen mellem Flesberg, Svene og Lyngdal, maa ha været bygdelensmand. Først henimot slutn. av det 16. aarh. synes Numedalens bygder at ha faat sine egne underlensmænd; i 1598 møter saaledes en Hellik Rud som lensmand i Opdal og en Knut Traaden (jfr. foran s. 16 anm. 1) som lensmand i Rollag ved aastedssak ang. fjeldvandet Rødungen paa grænsen mellem Numedal og Hallingdal (diplom i riksarkivet).

pant mot at indløse det fra fru Karen Ivarsdatter Jernskjeg, Henrik Ugerups »efterleverske«. Henrik Ugerup hadde hat klosteret i pant efter sin far, Erik Ugerup som fik det i pant 3/8 1532[1]. Indløsningssummen skal erlægges gjennem Paul Huitfeldt paa Akershus tillikemed pantebrevene.

XXV. Knud Grubbe til Alslev[2] fik 7/5 1578 forleningsbrev paa Brunlag og Numedal lene med St. Olavs klosters gods fra Philippi og Jacobi dag (1/5) 1578 mot aarlig avgift av den visse rente og indkomst 350 daler, at erlægge hver Philippi og Jacobi dag paa egen bekostning i rentekammeret i Kjøbenhavn, og mot at oppebære 1/3 av den uvisse rente og indtægt, og 1/2 del av kronens sagmøller, og gjøre regnskap herfor til rentemesteren i Kjøbenhavn. 24/6 1578—30/11 1585.

Senere bestemmes det dog, at Vincents Juel skal oppebære det smør samt landgilde og anden rente av lenet, som falder før St. Hans 1578 (II. s. 301, novbr. 1573, jfr. II. s. 286).

Videre fastsættes 7/11 1578 (II. s. 297—8), at den uvisse rente skal erlægges til Ludvig Munk (hovedsmanden paa Akershus), som atter skal sende indkomsten til kongens rentemester i Kjøbenhavn.

19/2 1579 mister han St. Olavs klosters gods, som overdrages til Johan von Ahlefeld, kongens hofsinde, paa livstid kvit og fri, mot at erlægge 5000 gode gamle

---

[1] Trods energisk protest fra Oslobispen Anders Mus mot dette kongens og adelens indgrep i geistlighetens rettigheter. St. Olavs klostret i Tønsberg, som var stiftet i det 12. aarh., laa ved byens brygger og blev brændt 21/2 1536 med hele Tønsberg. Det hadde i 1399 206 gaarde, især paa Vestfold, deriblandt i Hedrum »Nanneseter« og hele »Nanneaa« med mølle og fiskeri; Lange, Klosterhistorie, s. 446—453. Nanneseter er nu g.nr. 11, Nanset, av elvenavn Nonn, den rask strømmende, nu Nansetaaen.

[2] Paa Falster.

uforfalskede daler, og mot at gjøre tjeneste tillands og vands efter tilsigelse. Johan von Ahlefeld avstod frivillig St. Olavs klosters gods fra 20/7 1580 til Fredrik Lange til Markegaard og Søfde[1], som allerede hadde faat Tønsberg len i pant, og som nu ogsaa indløste klostergodset. Dette følger senere Tønsberg len.

7/4 1579 fornyelsesbrev, som nu alene lyder paa Brunla len og Numedal, mot avgift 100 av visse; skal oppebære 1/2 del av uvisse undtagen told, sise[2] og vrak.

28/6 1579 overdrages kronens part av korntienden i Brunla len til Peder Ivarsson Jernskjeg mot slik aarlig avgift, som statholderen, Ludvig Munk, fastsætter.

31/7 1579 fornyelsesbrev; skal beholde alt uvisse for aaret 1579 uten regnskap, dog mot avgift 50 daler. Naar aaret er forløpet, skal han svare 200 daler av visse og uvisse.

30/11 1585—4/10 1616. XXVI[3]. Peder Ivarsson (Baden eller) Jernskjeg til Fritsø[4]. Fik 30/11 1585 livsbrev paa »Brunla og Numedal len« for sig og hustru Margrethe Breyde (Breide) for at ha »skjænket« kongen 4000 daler. Følgebrev av samme dag.

Allerede 17/10 1584 hadde han faat løftebrev paa et len, idet kongen da erkjender at være blit ham skyldig 2400 gamle daler, som loves tilbakebetalt tillikemed et aars rente, 120 daler, 14de-dagen næstefter St. Mikelsdag 1585, hvorhos kongen lover at betænke ham med et len.

---

[1] Egtl. Søfdeborg herresæte i Søfde sogn, Malmøhus len.

[2] = fransk accise, avgift av fødevarer, særlig av drikkevarer.

[3] Jfr. med det efterfølgende Kr. Erslev, Danmark-Norges len og lensmænd, s. 80—81.

[4] Født 1551; faren, Ivar Jenssøn Jernskjeg, som 21/3 1540 hadde tilmakeskiftet sig kronens gaard Fresie (Fritsø, jfr. foran s. 30), og andet krongods i Hedrum, og som fra 1545 til 1546 var lensmand over Bratsberg len med Gimsø kloster, og berghøvedsmand i Norge, satte sønnen, 7 aar gammel, i Oslo skole, og sendte ham, 10 aar gammel, til Rostock, hvor sønnen forblev i 3 aar. jfr. Budstikken, III., s. 308.

»dersom noget, som mod fornævnte penge kan være at regne«, inden den tid bliver ledig.

Ved ovennævnte lensbrevs utstedelse har han altsaa yderligere betalt kongen 1600 daler. Lensbrevets betingelser gaar iøvrig ut paa, at Peder Ivarssøn skal ha alle visse og uvisse indtægter, ogsaa told og sise[1], alene vrak undtat, mot at erlægge en aarlig avgift, 200 daler, hvilken avgift dog først skal begynde Philippi og Jacobi dag 1587. Avgiften skal iøvrig leveres paa Akershus hver 1/5.

30/7 1589 fik han særskilt forleningsbrev paa 3 gaarder i Brunlanes, nemlig:

Dolven[2],
Hellien[3] (= Holgheim, IX. s. 493) og
Andersvik[4] (= Andvik, VII. s. 87), } jfr. nedenfor s. 174, anm. 1,

for aarlig avgift 10 daler, hvilke skal erlægges samtidig med den anden avgift av lenet til lensmanden paa Akershus.

24/12 1599 tillike forleningsbrev mot aarlig avgift 80 riksdaler paa det gods i Brunla len, som en datterdatter av Knut Alvssøn, fru Gyrvild Fadersdatter av den svenske slegt Sparre eller Gyldensparre i Skaane (Lauge Brahes enke[5]), blandt meget andet gods i Norge ved skjøde

[1] Korntienden hadde han allerede i 1579 faat brev paa (jfr. s. 160). Korntienden i Sandeherred maatte han dog 12/6 1591 avstaa til sognepresten i Sandeherred, Peder Vemundssøn. Jfr. om ham foran s. 28.

[2] Nu Dolven, g.nr. 134—136, søndre, vestre og nordre, i Berg sogn, av dalr og vin, altsaa Dalgaarden; dette navn lyder i nutiden ogsaa Dælin, Deli.

[3] Nu Holjum, g.nr. 104—107, øvre, mellem, nordre, søndre, i Berg sogn i nærheten av Bergs kirke, av heilagr, hellig, fordi der muligens kan ha staat et hov der?, — og heimr.

[4] Nu g.nr. 122 og 123, Anvik, nedre, øvre, i Berg sogn, egtl. Arnvíkr, eller Arnvíkar, av fuglenavnet ǫrn, ørn.

[5] Jfr. om hende og hendes gods i Norge, Ludv. Daae, i nærv. tidsskr. 3. r., 3. b. Godset var under 20/7 1599 lagt til Akershus paa regnskap.

av $^{19}/_{7}$ 1599 hadde overdrat til kronen mot, at hun til vederlag erholdt »Skytsherred med Veberød og Hemmestrup lene« i Skaane i forlening.

Hendes gods i Brunla len var:

Paa Neset:

Manvik[1]	skylder	8	huder.
Østre Gusland[2]	»	3	»
Vestre »	»	$3^1/_2$	»
Øvre »	»	$1^1/_2$	hud.
Nordre Holme[3]	»	3	huder.
Oddene[4]	»	$1^1/_2$	hud.
Stokøen (Stokkesund)[5]	»	3	huder.
Nok av et hus, staar paa samme ø, pendinge	»	2	mark.
Svenkerød[6]	»	1	hud.
Eidsten[7]	»	8	huder (IX. s. 493 nederst).
Berven[8]	»	3	huder.

[1] Manvik, g.nr. 126, jfr. foran side 30, anm. 3.

[2] Gusland, g.nr. 102, lille, g.nr. 111 og 112, store og østre, i Berg sogn skreves »i Gudthlandum«, D. N. I. s. 186, 1335, av ubekjendt oprindelse.

[3] Nordre Holme, muligens enten Nordre Haljum, g.nr. 106, se side 161, anm. 3, eller Nordre Hvaale, g.nr. 114, hválar, flt. av hváll, hóll, en isolert, helst rundagtig høide.

[4] Oddene, g.nr. 89 i Berg sogn, flt. i best. form av oddi, m.

[5] Stokkesund, g.nr. 83 i Berg sogn, egtl. Stokkssund, av stokkr, stok, flere steder navn paa sund med ret løp. Maa her egtl. ha betegnet sundet mellem Stokkøen og Arøen.

[6] Svenkerød, g.nr. 108 i Berg sogn, Sveinkaruð, av mandsnavnet Sveinke (Sveinki).

[7] G.nr. 103 i Berg), som dog først blev annammet $^{12}/_{2}$ 1605 av Brunla lensmand, jfr. foran s. 31, og N. R. III. s. 653 og IV. s. 97.

[8] Berven, g.nr. 100 i Berg sogn, Bergvin, av berg, n., berg, og vin, en gaard ved bjerge, eller med grund, hvori der stikker berg frem; (samme oprindelse har bynavnet Bergen).

Nordmandbo[1]	skylder	1	hud.
Hofven[2] (Haugene(?), IX. s. 494)	»	3	huder.
Kroksgaard[3] (Krydsgaard)	»	2	huder.
Store Dolven	»	3	»
Vestre »	»	1½	hud.
Odelund »[4]	»	½	»
Lund »[5]	»	3	huder.
Vestre Aske[6]	»	2	»
Store Aske[7]	»	5	»
Kjær[8]	»	2	»
»Mischmudt« (Muskerød)[9]	»	»1	Vaar Haa« (ɔ: en Vorde Haa).[10]
Nedre Anvik	»	1	hud.
Bakke[11]	»	1	»
Tanggaard[12]	»	1	»

[1] Nordmandbu, g.nr. 119 i Berg sogn, bú, gaard, og nordmand, en mand fra en nordligere del av landet.

[2] Hofven, formentlig Hobæk, g.nr. 74 og 75 nedre og øvre, som forklares av Hoven, navn paa et fjeld (ved gaarden), som har likhet med en hestehov.

[3] Krosgaarden, g.nr. 133, Krossgarðrinn, av kross, kors; sandsynlig har gaarden betalt avgift til et i Bergs kirke anbragt kors eller alter; dens gamle navn har vistnok været Menjardalr, av elvenavnet Men, det gamle navn paa Bergselven; jfr. s. 30, anm 3.

[4] Ode-Lund, g.nr. 128.

[5] Lund, g.nr. 127.

[6] Aske vestre, g.nr. 18, Askar, flt. av trænavnet askr, brukt som gaardsnavn.

[7] Store Aske maa være det nuværende g.nr. 19, østre Aske.

[8] Kjær, g.nr. 124 (i Berg), kjarr, n., krat, kratbevokset myr.

[9] Muskerød, g.nr. 58, av usikker oprindelse; jfr. IX. s. 494, hvor den i 1649 er skrevet Nu Scheerød.

[10] Saml. t. d. n. f., IV. s. 83 øverst. Vorde bruktes som betegnelse for 10 stykker fisk (især torsk).

[11] Bakke, g.nr. 121 i Berg, Bakki, m., bakke, elvebred, sjøbred,

[12] Tanger, g.nr. 120, opr. Þanghorn, av þang, tang (plantenavn),

Hofdenes[1]	skylder	2	fjerdinger.
Bjornes[2]	»	$^{1}/_{2}$	hud.

I Hedrum:

Seierstad[3]	skylder	3	huder.
Av halvandet fiskende i Laugen	»	1	tønde laks.

I Kvelds sogn:

Sundby[4]	skylder	3	huder.

I Sandeherred:

Søndre Sværdstad[5]	skylder	$1^{1}/_{2}$	hud.
Nordre »	»	2	huder.
Nedre Hasle[6]	»	$4^{1}/_{2}$	»
Øvre »	»	$4^{1}/_{2}$	»
Gaukstad[7]	»	2	»
Av en sagfos	»	2	mk.
Thveten[8]	»	$3^{1}/_{2}$	hud.
Bugaard[9]	»	8	huder.

brukt som gjødningsmiddel, — og horn, om et sterkt fremspringende nes.

1 Hofdenes findes ikke nu som gaardnavn.

2 Bjørnes, mon Bjørnøen, g.nr. 142 i Kjose, Bjarney, av dyrenavnet bjorn.

3 Seierstad, g.nr. 44 og 45, søndre, nordre og østre. Sigarsstaðir, av mandsnavnet Sigarr, som var almindelig i Danmark, men sjelden findes brukt i Norge.

4 Sundby, g.nr. 91 og 92, vestre og østre, Sunnbýr, Sørgaarden.

5 Sverstad, g.nr. 44 og 45, søndre og nordre, av sverð, svarv, kreds, stor bue eller halveirkel (samme opr. som Svelvik), ligger ved en krumning av elven Hasla.

6 Hosle, g.nr. 46 og 47, øvre og nedre, Hasla, f., navn paa den bæk, ved hvilken gaarden ligger, av trænavnet hasl.

7 Gokstad, g.nr. 48 nedre, nr. 116 øvre, Gauksstaðir, hvor det bekjendte Gokstadskib er fundet. Mandsnavnet Gaukr (eller Gautr?).

8 Tveitan, g.nr. 104, Þveitar, flt. av þveit, utskilt part, jfr angelsaksisk þwîtan, skjære istykker.

9 Bugaarden, g.nr. 42, Búgarðrinn, av bú, gaard; her nærmest

Haugene[1]	skylder	2	»
Puggestad[2]	»	$1^1/_2$	hud.
Eide[3]	»	2	huder.
Hauger[4] og Stange[5]	»	4	»
Lille Bjornum[6]	»	9	skind.
Sivelstad (?)[7]	»	1	hud.
Honerod[8]	»	1	tylvt bord.
Ode Linglem[9]	»	$1^1/_2$	hud.
Dverdal[10] —	»	3	skind.

I Tjollings sogn:

Sundby[11]	skylder	5	huder.

---

kreaturbesætning. Utskilt fra g.nr. 121—123, Virrik, Vervíkar, ver, fiskevær.

[1] Haugene, g.nr. 96, Haugar, flt. av haugr.

[2] Pukkestad, g.nr. 119, av púki, smaadjævel?

[3] Eidene, g.nr. 100, Eiðar, ligger paa et eid over halvøen mellem Tønsbergfjorden og Midfjorden.

[4] Hauger, g.nr. 144, Haugen?

[5] Stange nordre g.nr. 57 og vestre g.nr. 140, Stangir, flt. av stǫng, stang, tildels brukt som navn paa halvøer og øer; uvist, hvortil her sigtes.

[6] Bjørnum, g.nr. 19, Bjarneimar, dyrenavnet bjorn og heimr.

[7] Sivelstad kjendes ikke nu; maa formentlig være Sjuevolden, g.nr. 52, ogsaa skrevet Sivevolden, jfr. N. Registranter IX., s. 495 øverst.

[8] Hønnerød, g.nr. 76, Hyrnurud, av hyrna, f., hjørne, vinkel. Stedet ligger ved en vik, og navnet kan være git efter dennes kystlinje.

[9] Lingelem, g.nr. 30 og 32, øvre og nedre. Lingileimr, enestaaende navn; et ukjendt ord lingill, vel dannet av plantenavnet lyng, smaalyng.

[10] Dverdal, g.nr. 49, Dvergadalr, dvergr, med den forestilling til grund, at stedet har været tilholdssted for dverge.

[11] Sundby, g.nr 107, Sunnbýr, Sørgaarden; navnet formodentlig git i forhold til Klaastad.

Thosøen[1] udi Landslodden,

Dreng[2],	skylder	4½	huder.
Thveten[3]	»	3½	»
Søndre Thveten	»	½	hud.
Vittersøn[4]	»	3	huder.
Av en fos	»	1½	daler.
Goen[5]	»	½	hud.
Vestre Hakestad[6]	»	3½	»

Hertil kom yderligere to gaarder paa Agdesiden i »Morlande« (Molands) »sogn», som likeledes hadde tilhørt Gyrvild Fadersdatter, nemlig:

Ageroen[7]	skylder	4½	huder.
Dragoen[8]	»	4½	»

[1] Þórsøy, gudenavnet Þórr, og øy, halvøen mellem Viksfjorden og havet, hvor gaardene Kleppaaker, Sandnes, Hem, Rød. Holtan og Hovland ligger. Landslodden (landshlutr) er grundeierens del eller tilkommende av den fisekfangst, som landdrages av andre paa hans grund.

[2] Dreng, g.nr. 9 og 10, øvre og nedre, drengr 1) ugift mand, 2) tyk stok, uvist hvortil der sigtes.

[3] Tveiten, g.nr. 47, nordre, av þveit. avskaaret stykke, del, jfr. angelsaksisk þwitan, skjære.

[4] Vittersen, g.nr. 49 og 50, østre og vestre, i »Vittrixsyni.« 1ste led kan være genitiv av et ord, Vitringr, som mulig er et gammelt navn paa det tjern, som ligger ved gaarden, av en stamme vetr, vand, jfr. det svenske Vetteren og gaarden Vettre i Asker. 2det led er vin, græsgang.

[5] g.nr. 1, gorn, f., tarm; hvortil sigtes, ubekjendt.

[6] Haakestad, g.nr. 55 og 56, vestre og østre, Hakastaðir, av mandsnavnet Hake (Haki).

[7] Aagerøen, g.nr. 56, i Høvaag, som blev eget prestegjeld i 1860. Akrøy, akr, m., aker. Høyvágar, høy, hø, og vágar. flt. av vágr, m., liten bugt, er egtl. gaardnavn, g.nr. 49 og 50.

[8] Dragøen er ikke noget nu brugelig gaardsnavn i Nedenes. Dragur er navn paa en hule eller kløft ved fjeldet Videheia

hvilke gaarder altsaa var indbefattet i forannævnte avgift 80 gamle daler.

I brev av $^1/_{10}$ 1604 tillates det Peder Ivarsson at holde i Norge den hest, som han pligtet i rostjeneste av gaarden Gaaserød i Halland, da endel av det gods, som tillaa denne gaard, var frakommet[1].

Peder Ivarsson, som var født 22. januar 1551, døde 4. okt. 1616 (N. hist. tidsskr. 1. R. IV. s. 501)[2].

XXVII. Hans hustru — Margrethe Brede (Breyde) —, med hvem bryllupet stod i Halmstad den 25. oktober 1580, hadde lenet i henhold til det hende og hendes mand tildelte livsbrev[3], men døde allerede 3 maaneder efter sin mand, nemlig den 2. januar 1617, hvorefter lenets indtægter indtil $^1/_5$ 1617 maa være tilflydt hendes bo[4]. $^4/_{10}$ 1616—$^1/_5$ 1617.

XXVIII. Kaspar Markdaner til Rønninge og Søgaard[5], fik efter 32 aars forvaltning av Koldinghus $^1/_5$ 1617—$^1/_9$ 1618.

---

paa et nes ved g.nr. 55, Flesi, egtl. Fleseið, av fles, skjær, klippe paa land, og øy eller vin. Moland er egentlig prestegaardens navn, g.nr. 30 i Vestre Moland, egtl. Móðguland, av elvenavnet Móðga, dannet av móðigr, móðugr.

[1] Ved frdn. av $^{22}/_5$ 1625 (N. R. V. s. 484) blev det bestemt, at lensmændene i Norge skulde holde sine hester og folk færdige i Danmark til utrykning, efterdi de i fredstid er forskaanet for mønstring.

[2] Begravet ved Hedrum kirke, hvor sognepresten og provst i Brunla provsti, Hans Jacobsen Jersinius († 1637), holdt likprækenen, utgiven in 4to (Kb.havn 1617); jfr. Budstikken III., side 308.

[3] Jfr. N. R. IV. s. 608, hvor hun — som andre lensmænd — tilskrives i anledning av hvervning av baatsmænd til flaaten.

[4] A. Schelven, Noget om Laurvigs grevskab, Topographisk journal for Norge, 8. bind, 1801 side 133.

[5] Rønningesøgaard paa Fyn ved Ullerslev st. mellem Nyborg og Odense. Var uegte søn av Kristian III.

len[1] i en alder av 84 aar den 19/4 1617 forleningsbrev paa Brunla, Numedal og forannævnte fru Gyrvilds gods (med undtagelse av Dolven, Holjum og Anvik[2], som nu blev lagt til Akershus) fra 1/5 1617, kvit og fri, indtil anderledes tilsiges, dog kongen forbeholdt »told og sise av indlændiske og utlændiske, som handle og vandle der i lenet paa dets underliggende havner og toldsteder«[3], samt vrak; for disse indtægter skal han aarlig gjøre rede og regnskap i rentekammeret.

Kaspar Markdaner døde 1/9 1618, 85 aar gammel, paa sin gaard paa Fyn, og hans hustru

1/9 1618—1/5 1619. XXIX. Sophie Oldeland hadde lenet efter hans død indtil 1/5 1619 (V. s. 29—30). Regnskap blev først færdiglevert og godkjendt 20/7 1633, da sønnen Fredrik Markdaner paa farens vegne blev meddelt kvittants. Denne gaar ut paa rortold og told av trælast, som er utskibet av Brunla lens ladesteder, saavelsom tolden av adskillig vare, som er indkommen i havnene dersteds (V. s. 575).

1/5 1619—1/5 1622. XXX. Jesper Mogensson Gjøe (Gøye) til Esperød[4]. Lensbrevet av 29/3 1619 gaar ut paa Brunla og Numedals lene samt den del av fru Gyrvild Fadersdatters gods, som formanden hadde hat — »indtil anderledes tilsiges«. Skal svare aarlig avgift 280 gode enkende riksdaler av den visse indkomst efter jordebokens lydelse, at levere 1ste mai i rentekammeret »paa egen bekostning og eventyr«.

For den uvisse rente og indkomst (gaardbygsel, landbohold, sagefald m. v.) skal han aarlig gjøre rede og regn-

---

[1] I det sydøstlige Jylland.

[2] Jfr. foran s. 161, anm. 2, 3 og 4.

[3] Det vil navnlig sige »Laurvigen« og Helgeroen, jfr. N. R. VII. s. 593, samt Sandefjord (IX. s. 97).

[4] I Skaane?

skap mot selv at beholde $^{1}/_{5}$. Al told, sise og vrak kongen forbeholdt.

Død 1622 (IV. s. 292).

Hustruen, Johanne Sinclair til Esperød, fik kvittants $^{22}/_{2}$ 1631 (VI. s. 291—2).

XXXI. Ove Gjedde til Tommerup i Skaane[1]. $^{1}/_{5}$ 1622—$^{1}/_{5}$ 1637.
Lænsbrevet av $^{30}/_{4}$ 1622 har samme betingelser som for Jesper Gjøe, med tillæg om, at Ove Gjedde skal til kommende vinter og siden aarlig la hugge:

Bjelker	20	alen	5	tylvter
»	18	»	20	»
»	16	»	10	»
Furutømmer	12	»	6	»
»	10	»	6	»
		tils.	47	tylvter,

hvilket tømmer skal ligge færdig paa ladestederne, naar kongens skibe kommer paa foraaret. Er det ikke færdig, har kongens annammere at kjøpe det paa Ove Gjeddes regning — og ei for bøndernes — for rede penger efter de priser, som gjælder i Kjøbenhavn.

$^{7}/_{10}$ 1624 er Sandsvær og Numedal lagt under Sæm og Eker len. $^{24}/_{9}$ 1626 blev Numedal atter — og dermed Sandsvær — forenet med Brunla, idet Ove Gjedde da ogsaa blev forlenet med Sæm gaard og Eker len med tolderiet i Drammen, mot forpligtelse til at ha god inspektion med bergverket i Eker og mot at svare aarlig avgift

[1] Tommerup by og kloster, jfr. Topograph. Journal for Norge, 8, s. 134. Der er forøvrig ogsaa et Tommerup paa Fyn. Han hadde tidligere (indtil 1618) været kancellisekretær, og fra mars 1618—mars 1622 leder av toget til Ceylon i anledning av det i 1616 stiftede ostindiske handelskompani, — det første nordiske aktieselskap.

av Sæm gaard og Eker lens visse indkomst 200 riksdaler, og oppebære $^{1}/_{5}$ av uvisse, samt aarlig la hugge 600 tylvter tømmer og nedføre det til ladestederne til vaaren, naar kongens skibe kommer.

$^{19}/_{3}$ 1627 blev Sandsvær og Numedal utskilt som egen forlening til »participanterne[1] i Sølvbjergværket« (paa Kongsberg)[2] med ret for disse til at oppebære den visse og uvisse indkomst, og mot at svare aarlig avgift, som i 1648 (IX. s. 236—7) utgjorde 347 riksdaler. Bønderne paalagdes arbeidspligt[3] til verkerne og blev haardt utnyttet av fogden, Johan Herfort, hvorfor kongen $^{16}/_{7}$ 1646 gav participanterne befaling til at avsætte ham, »efterdi vi Eder med fornævnte bønder have forlenet, hvorfor I ere skyldige at haandhæve dem med lov og ret«.

$^{4}/_{1}$ 1628 fik Ove Gjedde befaling til sammen med Sigvard Gabrielsen Akeleye (lensmand til Verne kloster) at føre de norske galeier til Kjøbenhavn.

$^{1}/_{10}$ 1629. Skal ha tilsyn med galeierne i det nor-

---

[1] Hvoriblandt statholder Jens Juel. Det i Budstikken V. s. 470 meddelte overslag over rikets indtægter for 1630 angir, at jordeboken for Numedal og Brunla len forrenter aarlig 881 rdlr. $1^{1}/_{2}$ ort og 8 skill., og at Ove Gjeddes aarlige avgift av den visse indkomst av Numedal og Brunla len er 480 rd.: »naar herfra tages fogdernes og andre daglige tjeneres løn, og ellers udi andre maader efter regnskabs formelding, da kan kgl. Maj. tilkomme af dette lehn 250 rigsdaler«. Meningen maa dog være, at disse tal gjælder Numedal og Brunla len, Sæm gaard og Eker len med Sandsvær. Likeledes feilagtig, naar Ove Gjedde i N. R. VI. s. 6, 1628, og s. 418, $^{20}/_{7}$ 1632, opføres som lensmand over Brunla og Numedals lene, jfr. N. R. VI. s. 278, $^{17}/_{1}$ 1631, og s. 681 ($^{14}/_{8}$ 1634), og navnlig s. 706 (1634) og VII. s. 138, 1636, hvor han rigtig kaldes befalingsmand over Eker og Brunla lene.

[2] Hvortil senere kom en i 1628 optat kobbergrube i Sandsvær. N. R. VI. s. 37, 54, 681 og 683, X. s. 320.

[3] N. R. VI. s. 55—6.

denfjeldske Norge (ɔ: fra Sireaaen av). Galeierne skal ligge i Stavanger, og han skal reise did i den anledning to ganger om aaret.

Fik kvittants $^{14}/_{4}$ 1642 (VIII. s. 159—160) for samtlige len[1]. Kvittantsen gjælder blandt andet ogsaa pendingsskatter, bygnings- og garnisonsskatter samt unionsskatter. Naar kvittantsen gaar til $^{1}/_{5}$ 1640, maa dette tal alene gjælde Sæm og Eker len, som han indehadde til den nævnte dag, og fra hvilken dag Nils Lange overtok disse len, mens Vincents Ottesson overtok Brunla len fra $^{1}/_{5}$ 1637; dennes kvittants gaar da ogsaa fra aaret 1637 (se nedenfor).

Ove Gjedde hadde Tønsberg len med St. Olavs kloster fra 1637—1640 og blev i sidstnævnte aar forflyttet til Bratsberg len ($^{1}/_{5}$ 1640—$^{1}/_{5}$ 1650). Blev $^{21}/_{12}$ utnævnt til oberstløitnant over det nyoprettede Akershuske regiment for aarlig løn 600 riksdaler, senere dansk riksraad og admiral. Død 1660[2].

XXXII. Vincents Ottesen Bildt til Nes, den $^{1}/_{5}$ 1637—$^{1}/_{6}$ 1643[2].
bekjendte adelige sædegaard i Torsnes sogn i Borge prestegjeld, norsk adelsmand. Følgebrevet er av $^{2}/_{11}$ 1636, forleningsbrevet av $^{10}/_{3}$ 1638 og lyder uttrykkelig paa Philippi og Jacobi dag 1637 som den dag, paa hvilken hans regnskap skal begynde. Det gjælder Brunla len og fru Gyrvild Fadersdatters gods, for hvilket han skal svare en aarlig avgift av visse, stor 237 enkende riksdaler. Av uvisse skal han alene ha $^{1}/_{5}$

[1] ɔ: Brunla, Numedal, Sandsvær, Sæm gaard og Eker len. Kvittantsen er ikke nøiagtig, forsaavidt som den gaar fra 1622 for samtlige len.

[2] I 1634 fik han tilladelse til at anlægge prøvedrift ved nogen nye jerngruber paa Eker og Sandsvær, som han i 1636 mottok til eiendom. N. R. VI. s. 706, VII. s. 139—140.

[3] Erslev, s. 81, har 1645, hvad der altsaa ikke er rigtig.

undtagen av told, sise og vrak. Skal levere noget mindre kvantum tømmer end formanden, nemlig:

Hugne bjelker	20 alen,	6	tylvter.
» »	18 »	20	»
» »	16 »	2	»
12 alen furutømmer		6	»
5 » »		6	»
	tils.	40	tylvter

paa samme maate som formanden.

I lensbrevet er indtat den da ellers vanlige klausul om at indtale ved lov, dom og ret kronens jord og eiendom, om den maatte være frakommet lenet med uret, om at frede skogen, saa den ikke til upligt forhugges, samt at indlægge i regnskapet en »designation over, hvorvidt der er ryddet i hans len efter derom udgangne forordninger«[1].

Blev $^{21}/_{12}$ 1640[2] utnævnt til oberstløitnant over det Tunsbergske regiment for aarlig løn 600 riksdaler. Fik $^{9}/_{10}$ 1650 (X. s. 112—13) bekræftelse paa en ældre kvittants av $^{27}/_{2}$ 1648; bekræftelsen gjælder fra Philippi og Jacobi dag 1637 til Philippi og Jacobi dag 1643. Kvittantsen angaar bl. a. følgende skatter:

Pendingeskatter, unions-, officer-, baadmænds-, byg-

---

[1] Herved sigtes til forordn. av $^{28}/_{6}$ 1632, om rydningsværk udi Norge, og av $^{22}/_{1}$ 1635, om kronens indkomme, avgift og regnskap (Paus, forordninger II., s. 745—752 og 769—772). Allerede ved aabent brev til hovedlensmændene i Norge av $^{2}/_{5}$ 1629 (N. Reg. VI. s. 146) hadde kongen anordnet tilsyn med ødegods, som skal opryddes, »eftersom det forfares at mange af bønderne udi vort rige Norge skal findes ganske nachlässig og ikke vil holde de jorder vedlige, som de engang opryddet have«.

[2] Muligens tiltraadte han stillingen først i 1641 eller 1642, jfr. Norske Saml., II., s. 560.

nings- og garnisonsskatter saa og for »den godvillige kontribution«, som blev midlertidig paabudt der i lenet[1].

XXXIII. Nils Lange til Strøm[3] og Fritsø, generalkrigskommissær, Ove Gjeddes svigerson, norsk adelsmand av dansk slegt[4]. Kongens brev av $^{20}/_{4}$ 1643 (VIII. s. 277) gaar alene ut paa, at han skal bytte Sæm og Eker len, som han da hadde, med Brunla len fra Philippi og Jacobi dag 1643; samtidig lignende brev til Vincents Bildt, som da hadde Brunla, at bytte dette mot Sæm og Eker len. $^{1}/_{5}$ 1643[2]—$^{1}/_{5}$ 1652.

Forleningsbrev findes i registranterne indtat under den $^{30}/_{12}$ 1648 (IX. s. 240—2) — altsaa et fornyelsesbrev —, og gaar ut paa den samme avgift (237 enkende riksdaler) av visse, som for Vincents Bildt bestemt, hvorhos han skal være fritat for rostjeneste mot at erlægge aarlig paa Akershus slot 120 enkende riksdaler hver 1. mai. Den uvisse rente, hvorav han skal oppebære $^{1}/_{5}$, betegnes nu alene som gaardebygsel, landbohold, og sagefald. Tømmeret, som aarlig skal hugges, utgjør nu:

Bjelker	20	alen lange	6	tylvter.
»	18	» »	20	»
»	16	» »	10	»
12 alen furutømmer			16	»
		tils.	52	tylvter.

[1] Vincents Bildt, som i mars 1657 blev generalkrigskommissær, døde i (april?) 1658.

[2] Erslev har 1645, formentlig kun en trykfeil; likesaa, naar avgiften angives til 788 riksdaler.

[3] G.nr. 16 og 17 i Skoger, av straumr, strøm, ved Drammenselven. Om Fritsø se foran side 30, anm. 4.

[4] Schelven, l. c. s. 135. Han hadde allerede $^{19}/_{6}$ 1639 (N. R. VII. s. 590) faat brev paa »Laurvigens og Helgeraaens tollerier«, ɔ: at være tolder der (VII. s. 593); herved kom han i konflikt med lensmanden Vincents Bildt ang. tolderiernes forvaltning, og Hannibal Sehested fik kongens ordre til at dømme i tvisten og til foreløbig at motta nøglen til »Laurvigens« toldkiste av Vincents Bildt (januar 1643, VIII., s. 252 og 260).

Noget lensbrev av 11/6 1647 med avgift 788 daler, saaledes som hos Erslev angit, findes ikke i Registranten.

10/12 1649 (IX. s. 492—95) blev en hel del krongods i Brunla len, som kong Kristian IV. hadde pantsat til Nils Lange for laan i anledning av krigen med Sverige og Holland 1643—1645, utlagt Nils Lange til eiendom[1].

Nils Lange døde i april 1653[2], hans hustru var M a r e t h e (Merte) G j e d d e, som døde i slutten av mars 1656[3]. Paa grund av stor skade paa gaard og gods, foraarsaget ved vandflom høsten 1653, maatte hun og senere boet gjøre opbud 2 ganger til gjælds likvidering, deriblandt ogsaa i anledning av penge, som han var blit kronen skyldig paa lenets regnskaper og skatter, og for hvilke han hadde maattet forpligte sig til at »lægge gods fra sig«[4].

Av et brev av 9/2 1656 (XI. s. 467) sees denne hans gjæld til kronen at ha utgjort mindst 4184½ riksdaler og 14 skilling, et beløp som kongen hadde anvist en borger, Laurits Christenssøn i Kjøbenhavn, »for gjort leverents« (XII. s. 209). Endnu den 2/8 1658 hadde Laurits Christenssøn ikke faat dækning, endskjønt kongen hadde frafaldt krav paa regnskap av Nils Langes arvinger (jomfru Anne Margrethe Lange og umyndige søskende).

1/5 1652—12/5 1654. XXXIV. G r e g e r s F r i i s til Aalstrup paa Laaland. I registranterne findes alene en meddelelse fra kongen

---

[1] Ialt 117 gaarde, deriblandt Herre-Unneberg i Sandeherred (foran side 30) og s a m t l i g e d e f o r a n s i d e 161—166 n æ v n t e e i e n d o m m e; dog findes ikke i dokumentet navnene Nordre Holme (s. 162) og Hofdenes (s. 164 øverst), ei heller laksefisket i Hedrum og »Thosøen udi landsloddens i Tjølling (s. 166 øverst). Istedenfor e n sagfos i Tjølling nævnes fem, formentlig feilskrift.

[2] N. R. X. s. 620 midten.

[3] XI. s. 504.

[4] XI. s. 313, 467 og 523.

av $^5/_4$ 1652 (X. s. 410—411) om, at kongen til førstkommende Philippi og Jacobi dag er tilsinds at forlene ham med Brunla len, og følgebrev til bønderne av samme dag (X. s. 412).

I brev av $^{14}/_5$ 1652 (X. s. 440—441) faar Sigvard Urne til Raarup[1], befalingsmand over Bratsberg len, og Vincents Bildt til Nes, befalingsmand over Tonsberg len, ordre til at være tilstede, naar Nils Lange leverer Brunla len fra sig til Gregers Friis, og paase at inventarium, brever, registre, jordeboker og alt andet er i orden, hvorhos de skal besigtige bygningerne paa gaarden og ladegaarden, om der er nogen, og lenets skoger.

Den $^{15}/_9$ 1652 nævnes Gregers Friis som befalingsmand over Brunla len i anledning av, at han sammen med Vincents Bildt har avgit en erklæring om skogene i Tønsberg og Brunla len, gaaende ut paa, at der intet er iveien for at bevilge de to borgermestre i Tønsberg ret til paa 14 aars tid at utføre bokehjul[2] og akseltrær av lenene, »eftersom bønderne dog tilforn saadanne trær til deres nødvendighed til brændeved har nedhugget og til fremmede har avhændt«.

Likeledes nævnes Gregers Friis som befalingsmand over Brunla len den $^{19}/_4$ 1653 i anledning av skat til Baahusiske regiments officerers betaling for 1653 og garnisonernes underhold i Baahus og Marstrand fæstninger (1636 riksdaler) — og den $^{26}/_9$ 1653 (XI. s. 55) i brev om at forhandle med geistligheten og borgerstanden om godvillig at yde noget til »magazin og flaadens udrustning og underhold«.

---

[1] Sogn i Veile amt, Bjerge herred, søndenfor Aarhus.

[2] Angaaende hjultømmer se ogsaa XII. s. 326 og 360 i brev til Holger Vind og brev av $^{17}/_{10}$ 1659, XII. s. 281.

Gregers Friis døde $^{12}/_{5}$ 1654 i en alder av 28 aar i Kjøbenhavn[1].

$^{12}/_{5}$ 1654—$^{1}/_{5}$ 1655. XXXV. Gregers Friis' hustru fru Lisbeth Sophie Urne og børn.

Hans bror Christian Friis til Vorde, felttøimester, faar $^{7}/_{9}$ 1654 (XI. s. 254) ordre til at la noget vrak, som er falden der i lenet kort før $^{1}/_{5}$ 1654, taksere av uvillige mænd og sælge det for taksten samt indføre det i lenets regnskap blandt andet uvisst. I dette brev siges det om Gregers Friis, at han er avgangen.

Christian Friis har altsaa bestyret lenet paa boets (Gregers Friis' frue Lisbeth Urne og arvingers) vegne (XI. s. 269 øverst). Disse faar i brev av $^{31}/_{12}$ 1654 befaling til at indbetale, hvad de paa faderens vegne rester av lenets indkomst fra $^{1}/_{5}$ 1653 til $^{1}/_{5}$ 1654, til Akershus, »eftersom den hidtil grasserende sygdom i Danmark har forhindret, at det ei i renteriet er blit tidligere klareret«.

$^{1}/_{5}$ 1655—1671. XXXVI. Holger Vind til Gundestrup i Skaane, ogsaa — som Nils Lange — en svigersøn av Ove Gjedde, efter enevoldsregjeringens indførelse bekjendt som vice-skatmester og vicekansler. Fik $^{24}/_{5}$ 1654 løftebrev paa Brunla len fra $^{1}/_{5}$ 1655 mot at avstaa de 1000 rigsdaler, som tidligere var bevilget ham i pension. Følgebrev til bønderne, at de svarer Holger Vind fra $^{1}/_{5}$ 1655, utstedes $^{31}/_{3}$ 1655. Samtidig faar Sigvard Gabrielsson Akeleye til Kambo (befmd. over Verne kloster) og Vincents Bildt til Nes (befmd. over Tønsbergs len) ordre til at være tilstede, naar fru Lisbeth Sofie Urne leverer fra sig Brunla len til Holger Vind.

Forleningsbrevet er av $^{14}/_{11}$ 1655 og har samme

[1] Schelven, l. c., som oplyser, at i Brunla len og Numedals len fandtes omkr. 1653—54 407 leilændinger, 20 odelsbønder, 243 odelsgaardsmænd og 67 husmænd, 20 drenge for fuld og 30 for halv løn, og endelig, at der var 92 flomsaker.

indhold som lensbrevet til Nils Lange, undtagen bestemmelsen om drift av tømmer.

Altsaa give 237 enkende riksdaler av visse,
120 » » for rostjeneste.

Skal ha 1/5 av uvisse (undtagen told, sise og vrak). Gjælder Brunla len og fru Gyrvild Fadersdatters gods fra 1/5 1655. Samme dag som lensbrevet utstedes, faar han imidlertid et nyt brev som siger, at han fra 1/5 1655 skal beholde lenet kvit og fri indtil videre.

3/3 1656. Skal levere sageskat av lenet, 148½ riksdaler.

14/3 1656. Faar særskilt tilladelse til at tilegne sig vrak, strandet ved Værvaagen[1] og Nevlungstrand (Nevlunghavn[2]) høsten 1656 (vurderet til 91½ daler og 4 skilling).

11/9 1656 (XI. s. 641). Skal skaffe 40 baadsfolk av lenet, hvorimot lenet skal forskaanes for soldaters utskrivning.

13/12 1656. Angaaende 5te dalers skat fra 1/5 1655—1/5 1656 at avlevere til kontributionsforvalteren Johan Gaarmann.

27/4 1657. Til lensmændene i Norge at indsende til rentekammeret inden St. Hansdag jordebok over al kronens indkomst i hvert len og tienderegister for de sidste tre aar.

---

[1] G.nr. 88. Værvaagen, i Berg sogn, egtl. Veðravágr, av veðr, n., veir, altsaa den for haardt veir utsatte vaag (jfr. Værø i Lofoten). Gaarden, av skyld 2 huder i 1631, tillaa da sogneprestembedet i Neset, N. R. VI, s. 342.

[2] G.nr. 90 og 91, Nevlungen nedre og øvre, i Berg sogn, egtl. Niflungar, flt., synes dannet av nifl, mørke (jfr. det mythologiske navn Niflheimr); gaarden har maaske faat sit navn av den lille høide, ved hvilken den ligger, og som kan ha het Niflungr, sigtende til bjergets mørke farve.

$^{24}/_{10}$ 1657. Tilholde tolderne i lenet at indlevere deres toldregnskaper inden nytaarsdag.

Efter suverænitetens indførelse i 1660 gik Brunla len over til at bli Brunla amt, og Holger Vind var den første amtmand. Han var som saadan med ved oprettelsen av skjøde av 1. august 1670 fra den foran nævnte Nils Langes børn, Ove Lange og jomfru Anna Margretha Lange paa Fritsø, Brunla og Halsens[1] hovedgaarder med en mængde underliggende gods der i egnen til Kristian V.s halvbror Ulrik Fredrik Gyldenløve til Wildnis[2], for hvem kongen, som bekjendt, den $^{29}/_{9}$ 1671 utstedte erektionspatent paa godset tillikemed Laurvigen gods, hvorved dette ophøiedes til Laurvigs grevskap, »et ret greveligt len, arveligt paa mand- og kvindelinien«. Han erholdt samtidig ogsaa ret til at oppebære kronens anpart av smør- og kornledingen, arbeids-, forings- og ledingspengene i Brunla amt, jus patronatus til de fem prestegjelds kirker, kongens og kirkernes anpart av tiender, videre birk-, hals- og haandsret, sigt og sagefald i byen »Laurvig« og i grevskapets distrikt, samt ret til at indsætte byens øvrighet og til at oppebære den halve akeise i byen. Ved brev av $^{10}/_{1}$ 1672 blev det endelig ogsaa bestemt, at greven av

[1] Ved Halsens hovedgaard forstaas gaarden Gloppe i Tjølling (av gloppa, hule, kløft i berg), oprettet som adelig sædegaard av Ove Gjedde. Navnet Østre Halsen forekommer nu som betegnelse for det paa østsiden av Laagen og paa gaarden Gloppes grund liggende strandsted (g.nr. 3 og 4, Østre Halsen), av hals, m., hals, smalt jordstykke mellem to vande eller klipper eller lavere høider, som skiller mellem to dale. Vestre Halsen ligger paa den anden side av Laagens munding.

[2] Skjødet er i sin helhet indtat i Saml. t. d. n. folks hist., 6. b., s. 526—533. Godset Wildnis er i nærheten av Glückstadt i Holsten.

»Laurvig« skal ved sin fogd oppebære alle kongelige indtægter og skatter av Brunla amt. Han er altsaa ogsaa amtmand.

Ved et senere lensbrev eller patent — saakaldt ekstensionspatent —, likeledes for Ulrik Fredrik Gyldenløve, paa Laurvigs grevskap av 27/2 1692 blev det bestemt, at navnet Brunla amt ikke mere skal brukes, men kun »grevskabet Laurvigen«[1].

Tilføielse og rettelse.

Til beviserne side 13 for, at Numedalen regnedes til Skíðusýsla kan ogsaa føies:

Omkring aar 1400: Biskop Eysteins jordebok, side 216, hvor der som gods, tilhørende biskopsstolen i Oslo, er anført: »Item j Fiosom j Nomadale j Sweinæfuis sokn j Skida syslo iij mᵃʳ bool. — —«. Gaarden »j Fiosom« er det nuv. g.nr. 112, Fjøse (egtl. Fjósar, hunkj. flt. av fjós, n. fjøs) i Svene sogn, Flesberg herred.

Hvad der side 48 anm. 1 er anført om, at »spandet« (korn eller smør) som landskyldspecies var ukjendt paa Romerike, utgaar. Det er hentet fra J. H. Vogt, Underretning om Matrikelskylden, 1816, s. 5; men dette skrift angaar bare det 17de og 18de aarh.'s leilændings- (og odels-) skat. Av hertug Haakon Magnussøns store retterbot for Hedemarken og Toten av 1293 sees, at »spandet« da vistnok ogsaa bruktes som underenhet for landskylden paa Romerike og Oplandene (N. gl. L. III s. 22), og det samme var i middelalderen ogsaa tilfældet i Borgesyssel og hele Gulatingslagen, om end langt fra saa almindelig som i Trøndelagen. I Erkebiskop Eysteins jordebok har vi saaledes bare fundet ialt ca. 80 gaarde paa Østlandet med »spann« som landskyld, mens Aslak Bolts jordebok opfører en mængde gaarde i det Trondhjemske med denne skyldspecies.

[1] Saml. t. d. n. folks historie, 6. b., s. 565.

Jfr. forøvrig Fr. Macody Lund, Norges øk. system og verdiforhold i Middelalderen, Skrifter utg. av Videnskabs-Selskabet i Christiania, 1908, II s. 2, 35, 81 anm. 1, 88 anm. 1, 93, 102 og 112.

For gjennemgaaelse av manuskriptet og for velvillige vink under korrekturen har jeg at yde henholdsvis hr. adjunkt K. Holck og hr. bibliotekar A. Kjær min bedste tak.

LIDT OM EN VESTNORSK STORMANDSÆT I 12TE AARH.

AF

MAGNUS OLSEN.

I den netop udkomne bog »Folk og kirke i middelalderen« (Kristiania 1912) har Edv. Bull fra en engelsk kilde (*Libellus de miraculis S. Cuthberti*) fra slutningen af det 12te aarh. fremdraget en i og for sig merkelig beretning, som i flere henseender ogsaa er af historisk interesse. Det er en legende, hvori hovedpersonen er en ung høibyrdig nordmand, som i 7 aar har lidt af en forfærdelig sygdom (etslags nervøs hovedskjælving) og forgjæves har vendt sig til en række hellige steder for at blive helbredet. Omsider faar han af en »biskop« det raad at kaste lod mellem de tre engelske helgener, Tomas, Edmund og Cuthbert. Da loddet tre gange falder paa Cuthbert[1], drager han til Durham og bliver helbredet ved denne helgens grav nat til den 30te april 1172.

Af legenden anfører jeg (efter Bull s. 210 ff.) et lidet afsnit, som indeholder flere historiske data:

»Der var i nordmændenes land en ung mand af herlige anlæg, født af en adelig æt blandt det lands indbyggere. Hans fædrehjem i fødelandet var oftest i byen Bergen (*civitate Berhensi*); thi da landets adelsmænd og bøn-

[1] Biskop af Lindisfarne, død 687, senere bisat i Durham.

der fra andre distrikter strømmede did, var den noksaa rig og vel befolket. Hans fader [ved navn Torolv (*Thurolfil!*)][1] var en geistlig, som udmerkede sig blandt de norske prælater paa grund af sin høie byrd og sin rigdom. Derfor besluttede han at opdrage sin elskede søn i stormændenes belevne sæder og aandfulde tale. Han betroede ham til kong Inge og overdrog ham til opdragelse i kongens tjeneste. Der var han i løbet af 6 aar blevet oplært i mange slags lærdom; thi baade lærte han kløgt i tjenesten, og han ombyttede sit raa modersmaal med romersprogets lethed og skjønhed. Men da hans voksnere alder gjorde ham modtagelig for videregaaende lærdom, tog faderen ham bort fra hoftjenesten og overgav ham til en lærer for i 5 aar at drive boglige studier. I kort tid lærte han grundsætningerne for flere videnskaber — — Da han i en kort tid havde suget næring af denne lærdoms bryst, blev han overgivet til at uddannes i klosteret i Stavanger (*in coenobio Steingravensi* [feil for *Stavangrensi*]). Da 5 aar var gaaet hen med denne undervisning, blev han overgivet til en ny og saare lærd lærer — —.« Ved denne tid er det, han faar den frygtelige sygdom, som foranlediger hans valfarter for at blive helbredet. Han er nu av faderen overgivet til en broders omsorg; »denne var selv geistlig [og hed *Scheleir*][1].«

Det fremgaar tydelig af legenden, at den æt, som her omtales, har været rig og mægtig og har staaet hoffet (kong Inge) nær. Det turde derfor have sin interesse at faa vide noget nærmere om den.

Edv. Bull (s. 218) søger at passe legendens data ind i Norges historie. Han kommer til følgende resultat:

»Omtrent 1154, altsaa ved den tid, da Gregorius Dagsson faar magten hos kong Inge Krokryg, blir en for-

[1] [ ] tilføiet i margen.

nem ung mand anbragt ved hirden. Han blir der i seks aar; men omkring 1160 begynder jalusien mellem Erling Skakke og Gregorius Dagsson, vestlændinger og vikværinger, at bli meget sterk ved hoffet; faren, som selv er vestlænding, tar ham derfor væk og sender ham til det avsidesliggende kloster i Stavanger, som sikkert likesom hele Vestlandet har staat paa kong Inges og siden paa Erling Skakkes parti i de bevægede aar, som nu fulgte. I Stavanger blir den unge mand i fem aar, til ca. 1165; og kort efter at han er kommet derfra, faar han sin sygdom, som han saa lider av i syv aar, til 1172.«

Er vi nu videre istand til at identificere legendens stormandsæt med en af de vestnorske slegter, som vi kjender fra historien?

Et stykke paa vei kan man vistnok komme, naar man er opmerksom paa, at Støle-ætten, hvortil kong Inges formyndere Ogmund *dengir* og Erling Skakke hørte, ved den tid, som der her er tale om, var den vestnorske hovdingeæt, som havde størst indflydelse ved hoffet. Det kunde da paa forhaand ligge nær at tænke sig, at den unge adelsmand, som Cuthbert-legenden omtaler, enten har tilhørt selve Støle-ætten eller ialfald en æt, som stod denne nær.

I sidste tilfælde taler adskilligt for at antage, at vi har at gjøre med et medlem av Sole-ætten. Om denne siger P. A. Munch (Hist. II s. 809 f.), at den »hoist sandsynlig« var beslegtet med den i nærheden hjemmehorende Støle-æt, og han søger at godtgjøre dette ved forskjellige antydninger, bl. a. ved navnet Erling, som var fælles for begge ætter.

Videre kan merkes, at det var under sit ophold i Stavanger, at den unge adelsmand paadrog sig sin sygdom. Hans broder, vistnok den andensteds nævnte *Scheleir*, var da tilstede. Det vilde efter dette passe godt at tænke

sig, at begge brødre opholdt sig i Stavanger, fordi de havde sin slegt paa disse kanter eller ialfald indenfor Stavanger stifts grænser; den lavere geistlighed, hvortil *Scheleir* vel endnu ved denne tid hørte, var nemlig i middelalderen i meget stor udstrækning stiftsbundet (jfr. Edv. Bull s. 37 ff.).

Dog alt dette er kun usikre antydninger. Fastere grund tror jeg derimod vi finder, om vi tager for os personnavnene, specielt broderens navn, i legenden.

Navnet paa den geistlige broder er i en marginaltilføielse[1] skrevet *Scheleir.* I legendehaandskriftet er, som vi har seet, de norske navne undertiden noget forvanskede, og dette synes ogsaa at være tilfældet med *Scheleir.* Saa meget turde imidlertid være klart, at det er et navn paa *Sk-* med nominativsmerket *-r.* Man skulde da vente en oldnorsk navneform *Skel*r.* Men nu findes der intet i det gamle Norge brugt mandsnavn, begyndende med *Skel-*; se Lind, Norsk-isl. dopnamn, sp. 912 f. Jeg antager derfor, at *Schel-* skal forstaaes som oldn. *Skjal-,* saaledes at navnet foreløbig i oldnorsk form kan gjengives ved *Skjal*r.* Bogstaverne foran *-r* maa da være forvanskede i haandskriftet. Jeg ved intet andet oldnorsk navn, som her kan indsættes end *Skjalgr.* Dette skulde i haandskriftet vel have været skrevet **Schelhr* (eller **Schelher*, *-ir*?), med *h* som tegn for det spirantiske *g* (jfr. *civitate Berhensi*, Bergen). Ved en forvanskning, som vi ikke er istand til at gjøre rede for i enkeltheder, er saa dette **Schelhr* (*-er, ir*?) i det fremmede haandskrift blevet til *Scheleir.*

Mandsnavnet *Skjalgr*, som jeg altsaa tror at have paavist i Cuthbert-legenden, hører hjemme i én enkelt

[1] Antagelig hidrørende fra samme kilde som den tilføielse, hvorom Bull (s. 214 anm. 1) siger, at den er skrevet med en med haandskriftet samtidig haand.

norsk stormandsæt, nemlig Sole-ætten. Som den ældste bærer af navnet tør ansees Torolv *skjalgr*, Erling Skjalgssøns fader. Naar nemlig sønnen kaldes efter faderens tilnavn, viser dette, at *Skjalgr* allerede da betragtedes omtrent som virkeligt navn i ætten. Derfor kunde Erling kalde en af sine sønner for *Skjalgr*, og to mandsaldre senere (1094) optræder en *Skjalgr af Jaðri*, som sandsynlig er en sønneson af Skjalg Erlingsson.

Fra senere tid nævnes c. 1300[1] en *Gydha*, som kaldes *Skiags kona*, og ved aar 1337 en islandsk prest *Þorsteinn Skjalgsson*, samt fra 1232 en orknøing (*mágr Jóns jarls*) *Sigraldi Skjalgsson*. Ved disse 3 sidste eksempler kan man dog, som Lind (Dopnamn sp. 915) bemerker, have at gjøre med tilnavnet *skjalgr*[2]. Det er dog ikke udelukket, at en eller flere af disse bærere af Skjalg-navnet har nedstammet fra de gamle høvdinger paa Sole.

Ikke mindre tvilsomt bliver det, hvorledes de 4 med *Skjalgs-* begyndende stedsnavne *Skjalgsbúðir* (nu Skjelsbu i Hvaler), *Skjalgsnes* (antagelig Skjelsnes i Sjernerø), *or Skielgstadom* (Aslak Bolts jordebog 61) i Hevne og *Skjalgsbúðir* paa Grønland skal opfattes; jfr. O. Rygh, Personnavne i Stedsnavne s. 222 f. Ogsaa her kan man regne med den mulighed, at stederne er benævnte efter medlemmer af Sole-ætten. Dette turde særlig gjælde ved *Skjalgsnes* i Sjernerø, som ligger kun nogle timers seilads nordenfor Sole.

Men hvordan det nu end forholder sig med de anførte yngre bærere af Skjalg-navnet og med de med *Skjalgs-*

---

[1] Dipl. Norv. XII nr. 27, omhandlende overdragelse av en gaard i Hardanger til Munkelivs kloster.

[2] *Skjalgr* kjendes én gang som tilnavn fra det 13de aarh., og i den bestemte form (*hinn*) *skjalgi* er dette adjektiv et meget almindeligt tilnavn; se Finnur Jónsson, Aarbøger 1907 s. 200.

sammensatte stedsnavne, tør man, efter hvad vi ved om navnegivningen i den ældre middelalders stormandsætter, gaa ud fra som sikkert, at *Skjalgr* i det 11te og 12te aarh. var eiendommeligt for Sole-ætten og for den alene. Naar vi derfor i Cuthbert-legenden hører om en fornem geistlig ved navn *Scheleir*, sandsynlig = oldn. *Skjalgr*, kan det vist ikke være tvilsomt, at vi har at gjøre med et medlem af Sole-ætten. Derved kommer legenden til at give os værdifulde oplysninger om denne æts skjæbne udigjennem 12te aarh.

P. A. Munch har i sin historie søgt at følge Sole-ætten fra Erling Skjalgsson og nedover. Under omtalen av Olav Kyrres regjering bemerker han (II s. 452): »Erling Skjalgssøns Æt paa Sole var endnu til, om end ikke i sin gamle Glands; paa Olafs Tid nævnes en Svein paa Sole; hans Fader var Aaskell, eller maaske rettere Aaslak Erlingsson, upaatvivlelig den samme, som var gift med Svein Jarls Datter, og saaledes en Svoger af Kong Sven i Danmark. Dette Svogerskab synes at have givet Anledning til, at Svein Aaslaksson egtede Kong Svens datter Ragnhild, med hvem han havde Sønnen Knut paa Sole (Knytlingasaga, Cap. 23), der altsaa maa have levet omkring 1100, men forresten ikke omtales i Sagaerne.« En søn af denne Knut, *Sveinn Rimhildarson*, omtales fremdeles ved aar 1129[1]. Men »det synes«, bemerker Munch (II s. 809 f.), »som om Sole-Ætten i lige nedstigende Linje uddøde« med denne Svein Knutsson eller Rimhildsson. »Derimod omtales nogle Dattersønner af Aslak Erlingsson paa Sole, nemlig . . . Haakon Pungelta, en af Sigurd Slembedjakns Tilhængere, og hans Fætter Haakon Mage, der var Lendermand og Tilhænger af Kong Sigurds Søn Haakon.« Denne sidste Haakon nævnes som

[1] Heimskringla III s. 304 ff.

sagaskriveren Eirik Oddssons fornemste hjemmelsmand ved skildringen af begivenhederne i tidsrummet 1130—61 (»Hryggjarstykki«).

Vi kjender ogsaa lidt til en anden gren af Sole-ætten, nemlig den, som nedstammer fra en anden af Erlings sønner, Skjalg. Dennes sønneson var sandsynlig (jfr. i det foregaaende s. 185) den *Skjalgr af Jaðri*, som nævnes i 1094. Men dermed taber vi ogsaa denne gren af syne. Her mener jeg, at vi mulig tør knytte til de to navne paa fader og søn i Cuthbert-legenden.

Efter tiden kunde det passe godt at opfatte prælaten Torolv, som har en søn Skjalg (*Scheleir*), der ogsaa tilhører den geistlige stand, som en søn af *Skjalgr af Jaðri*. Vi vilde da faa slegtrækken: Torolv *skjalgr* — Erling Skjalgsson — Skjalg Erlingsson — [navn ukjendt] — Skjalg *'af Jaðri'* — prælaten Torolv — Skjalg. Navnet Torolv kunde da have holdt sig i slegten fra 10de aarh. af. Det er dog saa almindeligt, at det ikke alene, kun sammen med navnet Skjalg, mulig kan faa nogen beviskraft.

Men enten nu Torolv og Skjalg har stammet i direkte nedadstigende mandlig linje fra Torolv *skjalgr* eller ikke, tør vi i disse mænd se ikke ubetydelige medlemmer af den fordum saa berømte Sole-æt. Med ære synes Torolv at have opretholdt slegtens traditioner. Sin ene søn bestemte han for geistlig virksomhed — i 12te aarh. satte endnu stormændene pris paa geistlig vielse (jfr. Bull s. 40 ff.) —, og den anden søn var vistnok oprindelig tiltænkt en høiere verdslig stilling; men enten har de utrygge politiske forhold eller den unge mands udprægede anlæg for lærde studier bragt faderen til at ændre beslutning. I ethvert fald har vi her et tydeligt vidnesbyrd om, at Sole-ætten ved midten af 12te aarh. satte boglig lærdom høit. Det er vel ikke tilfældigt, at netop

et medlem af denne æt, den tidligere nævnte Haakon mage, har staaet sagaskriveren Eirik Oddssøn nær.

Bortseet fra legendens beretning har vi ingen direkte vidnesbyrd om Cuthbert-dyrkelse i Norge. Men denne helgens navn maa sikkert være blevet vel kjendt efter den unge høiættede mands helbredelse. Navnlig har vel Cuthbert nydt anseelse i den landsdel — som jeg har søgt at godtgjøre, Rygjafylki —, hvor den helbredede havde hjemme. Maaske er det derfor ingen tilfældighed, at der i en ganske nærliggende egn findes et — rigtignok aabenbart adskillig yngre — stedsnavn, som synes at bevare et minde om opkaldelse efter Cuthbert. Dette navn er

Kubbervik, gaard-nr. 43 i Tysnes herred, Sondhordland.

Kubbervik, som ligger i sundet mellem Tysnesøen og Reksteren, nævnes første gang i 1668 og er da skrevet *Qubersvigen*. Ogsaa i skriftformen fra 1723 (*Kubbersvig*) har navnet et *-s-*, som er sløifet i den nuværende matrikelform. Om dette har sin grund i bortfald af *-s-* i udtalen, kan ikke afgjøres, da navnet Kubbervik ikke længere skal være i levende brug. Gaarden kaldes nu bare »Vikjo« eller »Instavikjo«, det sidste i modsætning til Eversvik, gn. 44 (almindelig kaldt »Skjeljavikjo«, af *skjel* f. »musling«), som ligger lidt længere ude i samme sund.

Heller ikke nabogaardens navn kjendes fra ældre tid end 1668 (*Eversvigen*), men dets oprindelse synes desuagtet klar. Første led er sandsynlig mandsnavnet Evert, som er en forkortning av det tyske Eberhart (Aasen, Navnebog s. 73). Det er da rimeligt at søge et personnavn i genetiv ogsaa i gaardnavnet Kubbervik (*Qubers-*), og derved tvinges de muligheder, som jeg har fremhævet i Norske Gaardnavne XI s. 165 (hvor jeg har gaaet ud

fra, at første led er en sammensætning med *-berg*), tilbage i anden række.

Jeg formoder, at det er mandsnavnet Cuthbert, som danner første sammensætningsled i gaardnavnet Kubbervik. Cuthbert maatte i senere norsk blive til **Kubbert*, og genetiven heraf kunde faa udtalen *Kubbers-*, ligesom det heder *Evers*vik (af Evert).

Efter denne formodning har Kubbervig faaet navn deraf, at stedet var ryddet af en mand, som bar den engelske helgen Cuthbert's navn. Dette er, saavidt mig bekjendt, det eneste spor, vi har, af et saadant mandsnavn i Norge[1]. Men at det har kunnet forekomme, er i og for sig ganske naturligt; et andet engelsk helgennavn, Edmund, er adskillig anvendt som mandsnavn i Vest-Norge fra 16de aarh. af (Bull s. 220). Ved Cuthbert kan der dog her foreligge en bestemt foranledning. Skjønt kilderne paa dette punkt lader os i stikken, ligger det dog nær at tænke sig, at Cuthbert fra slutningen af 12te aarh. af nu og da har forekommet som navn i Rygjafylki (og nabolandskabet nordenfor, Søndhordland), hvor helgenen Cuthbert maa have været vel kjendt paa grund af den i 1172 stedfundne helbredelse. Gaardnavnet Kubbervik bliver da ikke uden sammenhæng med Cuthbert-legendens personer, prælaten Torolv og hans to sønner, hvoraf den ene synes at bære det for Sole-ætten karakteristiske navn Skjalg.

[1] Fra Island kjendes fra senere tid *Guðbjartr*, som ansees for tillempning af *Cuthbert*.

OM DET NORSKE FOLKS OPFATNING AV TRONFØLGEN FØR 1660.

FOREDRAG PAA DET NORSKE HISTORIKERMOTE
I KRISTIANIA 1912.

AV

DR. OSCAR ALB. JOHNSEN.

Den ældste opfatning av tronfølgen blandt nordmændene synes ikke at ha adskilt sig væsentlig fra de gamle germaners, saaledes som vi kjender den fra Tacitus's verk[1]. Kongsnavnet var forbeholdt visse høibyrdige ætter, og alle kongssonner hadde den samme ret til at bli konger[2]; men ingen fik noget rike at herske over uten godkjendelse og hylding av bonderne paa tinge. Denne akt hadde i Norge i historisk tid formen av en domsavsigelse; men i realiteten var den et valg, ved hvilket bønderne tok den blandt de arveberettigede som de ansaa sig bedst tjent med, eller fandt at de maatte bøie sig for. Svarte den hyldede konge ikke til deres forventninger, viste han sig udygtig eller vilkaarlig, eller blev han mislikt av andre grunde, f. eks. ved at der indtraadte misvekst paa sæden, mente bønderne at være i sin gode ret, om de forlot ham og tok sig en anden høvding, med

[1] Germania, kap. 7.

[2] Selve ordet *konungr* betyr likesom det angels. *cyning*: søn av en fornem mand. Falk og Torp (Etymologisk ordbog, v. konge).

eller uten kongsnavn, med eller uten arvelig ret[1]. Erik Blodøkse's, Haakon den godes, Erikssønnernes, Ladejarlernes, Olav Haraldssøns og Svein Knutssøns historie viser noksom hvorledes denne urgamle opfatning av folkets forhold til kongerne endnu i historisk tid gang paa gang formaadde at gi sig kraftige og avgjørende utslag.

Utviklingen stillet imidlertid opgaver som alene kongedømmet kunde fyldestgjøre, og kongernes bestræbelser for at løse disse opgaver, ikke mindst de to Olavers arbeide for at indføre kristendommen, skapte kongedømmet en sikrere position og, som Sars fremhæver, en høiere ret end det før hadde hat. Fra Magnus den godes tid sat Haarfagreætten urokket som indehaver av den kongelige myndighet, og den voksende respekt for kongsætten førte nu til at alle kongssønner hyldedes og fik del i magten. Forgjæves søkte Sigurd Jorsalfarer og hans søn Magnus at bryte med denne saavel for kongedømmet selv som for landet uheldige skik og at hævde enekongedømmet. Deres forsøk strandet paa lendemandsaristokratiets motstand. Lendemændene gjorde Harald Gille og alle hans smaa sønner til konger og opretholdt saaledes i egen interesse principet om alle kongssønners like ret, i den skjærpede mening som det hadde faat siden Magnus den godes tid; men hvor litet stormændene i virkeligheten agtet arveretten naar den kom i strid med deres klasseinteresser, det viste sig tydelig da de efter kong Inges fald gik alle kongssønner forbi og valgte lendemandssønnen Magnus Erlingssøn til konge.

Den tronfølgelov som blev vedtat paa riksmøtet i Bergen 1163, bestemte at egtefødt, ældste kongssøn skulde være konge, medmindre ondskap og uvet drev ham fra

[1] Koht, Det norske kongedømes utvikling. Samtiden 1900, s. 305; Taranger, Udsigt over den norske rets historie (1904) II, 1, s. 305.

riket[1]. Det nye i dette, hævdelsen av enekongedømmet og legitimitetsprincipet, var en indrømmelse til geistligheten og til tidsaanden, i fuld overensstemmelse med utviklingen ute i Europa, hvor den moderne statsidé netop i det 12te aarh. kommer til gjennembrudd. Bestemmelsen om at ondskap og uvet skulde kunne drive den arveberettigede fra tronen, indeholdt derimot ikke egentlig noget nyt; den var tvertimot i god overensstemmelse med gammel praksis og gamle retsbegreper. Men medens det før hadde været bønderne selv som hadde antat og avsat kongerne, blev avgjørelsen ved tronfølgeloven av 1163 lagt i hænderne paa et særskilt kollegium, saaledes sammensat at erkebispen og bisperne vilde kunne raade for utfaldet. Konsekvensen herav var utvilsomt at det norske kongedømme vilde blit omdannet til et geistlig valgkongedømme, og dette betontes i virkeligheten paa den sterkest mulige maate ved tronens ofring til St. Olav[2]. Men disse farlige konsekvenser traadte ikke straks frem i dagen, de laa endnu ute i fremtiden. Hvad folket følte og heftet sig ved, det var vel væsentlig fordelene ved det nye kongedømme og de geistlige og verdslige stormænds enighet: utsigten til tronstridigheternes fuldstændige ophør og indre fred. Derav forklares for en stor del den almindelige anerkjendelse og popularitet Magnus Erlingsson vandt, ikke alene hos aristokratiet, men ogsaa ute blandt bønderne, den rørende kjærlighet hvormed landsfolket hang ved ham, tiltrods for hans mangel paa arveret. Heri maa vi vel ogsaa først og fremst se grunden til den likegyldighet, hvormed folket idethele saa paa kongssønnernes, de virkelige tronarvingers ulykkelige skjæbne, og det hat som møtte Sverre, da han tok op kampen for det gamle

[1] N. g. L. I, s. 3.

[2] N. g. L. I, s. 442 f.; Gustav Storm i Chria. Videnskabsselskabs Skrifter. hist.-phil. Klasse 1895, Nr. 2.

tronfølgeprincip og kongsættens, som det syntes, allerede tapte sak. For bønderne betydde denne kamp usikkerhet, lovløshet, blodsutgydelse, nedtraakkede marker, brændte hus, tap av kvæg og andet gods, og for bønderne som for stormændene gjælder det, at hensynet til deres egne interesser, i dette tilfælde deres egen velfærd, maatte veie langt mere end hensynet til de overleverte, forlængst antikverte vedtægter om arvefølgen[1]. Sverre seiret imidlertid ved sit geni og omstyrtet derved tronfølgeloven av 1163; men nogen seier for det ældre tronfølgeprincip om alle kongssønners like arveret blev dette allikevel ikke. Det var visselig i kraft av dette princip Sverre hadde gjort sine krav gjældende; men overfor broren, Erik Kongsson, hævdet han enekongedømmet[2], og denne praksis søkte ogsaa Sverres efterfølger efter evne at opretholde, og den blev slaat fast som gjældende ret ved tronfølgeloven av 1260[3], som gav kongens ældste egte søn fortrinsretten til tronen. I Magnus Lagabøters tronfølgelov av 1273 blev det uttrykkelig sagt at kongedømmet i Norge skulde være udelelig. Uegte kongssøn fik først arveret i 7de klasse, og kun hvis kongen hadde aner-

[1] Det fortælles om en anset bonde, som kjæmpet med i Harald Gilles hær i slaget ved Fyrileiv, at han bakfra støtte sit spyd av al magt ind i ryggen paa Harald Gilles halvbroder, den tapre Kristrød, saa odden stod frem av brystet og han styrtet død til jorden. Da de omstaaende spurte ham hvi han gjorde saa ondt et verk, da svarte han: »Nu har han det saa godt, fordi han og hans folk hugg min buskap ned i sommer, utplyndret min gaard og tvang mig mot min vilje til at følge med i hæren. Da lovet jeg ham denne medfart, hvis jeg fandt leilighet dertil.« P. A. Munch, Det norske Folks Historie III, s. 731.

[2] Sverres saga, kap. 59. Jfr. Aschehoug, Statsforfatningen i Norge og Danmark indtil 1814 (Chria. 1866), s. 21.

[3] Járnsíða, kap. 10.

kjendt ham som sin søn[1]. Ved Haakon V's tronfølgelov av 1302 sattes kongens egte datterson op i 3dje klasse, og selv kongens egte datter fik arveret[2]. Efter disse tronfølgelove vilde hverken Harald Gille eller Sverre ha kunnet gjøre lovlig arvekrav gjældende, mens Magnus Erlingsson som Sigurd Jorsalfarers datterson vilde ha været arveberettiget.

Forsaavidt tronfølgeloven av 1163 hadde søkt at hævde enekongedømmet og den egte fødsels fortrin fremfor den uegte, hadde dens principer saaledes seiret; men forsaavidt den hadde villet hævde valgprincipet, var den grundig omstøtt, for den arveret de nye tronfølgelove fastslog, var ubetinget. Hyldingsakten mistet som følge av dem sin oprindelige betydning. Hadde den før været jevngod med et valg mellem de arveberettigede, blev den nu kun en høitidelig ceremoni, hvorved arvekongen tok tronen i besiddelse.

Følgen av Sverreættens seier blev saaledes et sterkt og strengt arvelig enekongedømme. For bønderne maatte dette, uanset deres standpunkt ved kampens begyndelse, være den ubetinget fordelagtigste utgang paa striden, ikke fordi den nye ordning stemte saa nøie med de nedarvede vedtægter for tronfølgen — den adskilte sig, som paavist, i vigtige henseender fra dem —, men fordi alene det sterke og strengt arvelige kongedømme kunde sikre dem indre fred og beskyttelse mot overgrep fra stormandsklassens side. Bøndernes egen klasseinteresse maatte gjøre dem til ivrige og trofaste tilhængere av den sterke og strengt arvelige kongemagt.

Bøndernes varme tilslutning til det strengt arvelige kongedømme var dog visselig ikke betingelsesløs. Den

[1] N. g. L. II, s. 25 ff.
[2] N. g. L. III, s. 45 ff.

hadde til forutsætning at kongedømmet løste sine opgaver, og at aristokratiet var en faktor av betydning i samfundslivet; men begge disse forutsætninger slog klik i løpet av det 14de og 15de aarh. Kongerne flyttet ut av riket og forsømte sine elementæreste pligter mot landet og folket, mens adelen litt efter litt døde ut. De regenter som ivrigst hævdet arveretten, en dronning Margrete, en Erik av Pommern, en Kristian I, en Kristian II, var de værste til at nedbryte al indenlandsk styrelse, de ivrigste til at lægge landet og folket under dansk og tysk vælde. Arveretten blev istedenfor et gode, som sikret folket fred og frihet, til en fare for dets velfærd, et middel i fremmede fyrsters haand til at tilintetgjøre landets selvstændighet. Den blev ogsaa gang paa gang krænket og endelig saavel faktisk som retslig opgit. Valgprincipet blev paa lovmæssig maate indført og var den praktisk gjældende tronfølge i Norge i over to hundrede aar.

Efter en utbredt anskuelse, som kommer tilorde allerede hos den gamle danske historiker G. L. Baden[1] og hos nordmanden Christian Lange[2], har disse forandrede forhold dog ikke formaadd i mindste maate at rokke ved det norske folks vedhængen ved arvekongedømmet eller blot paavirke dets opfatning av tronfølgen. Arverettens opretholdelse, siger Sars[3], »var en saa hellig Sag i Nordmændenes Øine, at endog Hensynet til deres Lands Ære og Velfærd maatte vige derfor«. »Naar bare Kronen kom til den rette Mand efter Arvetallet, saa var ifølge den raadende Opfatning alting vel«.[4] — Professor

[1] G. L. Baden, Oprindelsen til de Schlesvig-Holsteenske Hertugers Titel: Arving til Norge, i »Afhandlinger« bd. II (1821), s. 61—82.

[2] Se Norsk Tidsskrift for Videnskab og Litteratur 1847 (1ste aargang), s. 226—235.

[3] Historisk Indledning til Grundloven, s. 45.

[4] Udsigt over den norske Historie II, s. 82.

Yngv. Nielsen gaar endnu et skridt videre og hævder i 4de bind av den nye Norgeshistorie saavelsom i sit indledningsforedrag paa 1ste norske historikermøte med stor styrke, at det norske folk var fuldstændig uvidende om de forandringer som foregik i unionstiden med hensyn til tronfølgen [1]. »Folket mente,« uttaler han, »at de norske loves bud endnu stod ved magt, at kongen besteg tronen i kraft av sin arveret med den derpaa følgende hylding. Det var en blindhed, som havde holdt sig gjennem to aarhundreder« [2]. »Trods alle paatagelige forandringer med fædrelandets stilling,« siger han et andet sted, »havde endnu den tro holdt sig ude blandt folket, at dets gamle forfatning var uforandret, og at arveriket fremdeles bestod.« [3] Denne tro omtaler han som »en illusion, som beherskede det hele folk.« [4]

Vor opgave i det følgende blir da at undersøke hvorvidt denne opfatning er historisk begrundet.

Som bekjendt undlot de første unionskongers forsømmelse av sine pligter som norske konger ikke at vække misnøie i Norge, og det ikke mindst hos bønderne. Naar Magnus Erikssøn blev tvunget til at abdicere og overdra regjeringen til sin yngre søn Haakon, skyldtes det vistnok stormændenes initiativ; men de hadde dog i dette stykke almuen med sig, og dennes repræsentanter i bygd og by stadfæstet ikke alene Haakons valg, men forpligtet

---

[1] Sars uttrykker sig paa dette punkt noget mere reservert (Historisk Indledn. etc. s. 47), og for tiden efter fremkomsten av Arild Huitfeldts historieverk og Kristian IV's norske lov av 1604 indrømmer han at ingen nordmand med nogen læsning eller oplysning kunde være ubekjendt med de virkelige forhold (l. c., s. 47 og 50).

[2] Norges Historie IV,2, s. 18.

[3] l. c., s. 139.

[4] l. c., s. 18, jfr. s. 68, 139, 155 o. fl. st.

sig endog skriftlig gjennem sine utsendte nævndemænd til at motsætte sig hans ældre bror, Erik, som var utset til konge i Sverige, om han vilde forsøke at gjøre sin arveret gjældende[1]. Sars har i sin Udsigt dvælet ved disse begivenheter: »Kong Magnus,« uttaler han, var Norges lovlige Arvekonge, hyldet og erkjendt som saadan uden Modsigelse, med Odelsmandens i det norske Folks Øine hellige Ret til at styre Norges Rige; alligevel blev der sat ham en viss Tid og Termin, da han skulde opgive denne Ret. Hans *yngre* Søn blev erkjendt som Konge med Forbigaaelse af den *eldre*, — hvilket stod i afgjort Strid med den lovlig fastsatte Sukcessionsorden, der var et sligt Hovedstykke i Norges offentlige Ret.«[2] Vi kan altsaa slaa fast, at hvor stor nordmændenes respekt for den lovlig fastsatte arvefølge end har været, ved denne leilighet viste de dog at de satte sin egen og landets velfærd over den; de begik med fuld bevissthet et brudd paa den rette arvegangsorden, fordi de indsaa at det vilde være til landets skade at følge den.

Det var ikke meningen ved denne leilighet at avskaffe arveretten. Den skulde nu regnes fra Haakon efter landslovens kongearvetal; men ikke destomindre gik riksraadet ved Olav Haakonssons død den retmæssige arving, kong Albrecht av Sverige[3], forbi, og heri hadde det sikkerlig, som Sars og Storm antar[4], folkestemningen med sig, da mecklenburgerne var upopulære i Norge paa grund

[1] Dipl. Norv. I, nr. 290. Jfr. Y. Nielsen, Det norske Rigsraad, s. 199, Aschehoug, Statsforfatning, s. 139; Keysers Norges Historie fortsat ved Rygh II, s. 566 f.

[2] Udsigt III, s. 99.

[3] At Albrecht som Magnus Erikssøns samfædre søstersøn var den eneste retmæssige arving, er paavist av Gustav Storm i Hist. Tidsskr. 4 R. I, s. 1—7 og 24.

[4] Sars, Udsigt III, s. 111; Storm, Hist. Tidsskr. 4 R. I, s. 9 f.

av sin feide med kongehuset, og kong Albrechts anerkjendelse vilde ha fornyet unionen med Sverige, hvis ulemper jo endnu maatte være i friskt minde. Paa den anden side fortæller en optegnelse i Flatøbokens annaler fra 1391, at nordmændene tyktes ilde ogsaa om den fremmede barnekonge Erik av Pommerns valg, skjønt han blev fremstillet som den rette arving til riket[1]. Den anskuelse synes derfor at ha stor sandsynlighet for sig, som hævder at der ute blandt folket har været stemning for at ta Haakon Jonsson til konge[2]. Haakon Jonsson hadde, som Storm har paavist[3], ingen arveret efter tronfølgelovene, men han nedstammet dog fra det gamle norske kongehus gjennem Haakon V's uegte datter Agnes, og hans valg vilde ha skaffet landet en indfødt og indenlandsk konge. Som bekjendt fandt dronning Margrete det raadeligst at avkræve ham en edelig erklæring om at han ingen arveret hadde, og at han ikke vilde være konge[4].

Det er her ikke stedet at dvæle ved de ulykker dronning Margretes og Erik av Pommerns regjering medførte for Norge. Dronning Margrete søkte systematisk at reducere Norge til en provins, og Erik av Pommern fulgte trofast i hendes spor. Forbitrelsen over dette vanstyre førte, som bekjendt, til den store bondereisning under Amund Sigurdsson Bolt 1436—37. De krav som da opstilledes fra norsk side, var netop gjenoprettelsen av

---

[1] tekinn til kongs sa madr er Eirekr heitir, barn at alldri; gaf honum kongsnafn Hakon Jonsson ok andadiz litlu sidar. Var þessi madr sagdr systurson drottningar Margretar, en faderni hans veri i þyduersku landi; fanzt ollum Noregs monnum litid vm þa breytni ok einkanliga i skattlondunum.« Isl. annaler, s. 418.

[2] Sars, Udsigt III, s. 116.

[3] Hist. Tidsskr. 4 R. I, s. 26.

[4] D. N. III, nr. 478; N. g. L. 2 R. I, nr. 3.

den indenlandske styrelse, drotsete, riksseglet, egen mynt, indfødte embedsmænd, fjernelsen av de fremmede fogder[1]. Erik av Pommerns avsættelse i Sverige og Danmark synes at ha vakt forhaabninger hos nordmændene om at han vilde komme til landet og ivareta sine kongepligter; men da dette haab slog feil, blev han avsat ogsaa i Norge i august 1440[2]. Nærmest arveberettiget efter Erik var hans brorsøn, Bugislav av Pommern; men heller ikke denne gang fulgte man arveloven. Riksraadet bestemte sig isteden efter lang nølen til at vælge Kristoffer av Bayern til konge, og indhentet fuldmagtsbreve fra almuen og dens nævndemænd til at foreta valget. I henhold til disse fuldmagter blev saa Kristoffer av Bayern valgt paa møtet i Lødøse i juni 1442 med forbigaaelse av den nærmest arveberettigede[3]. Fravikelsen av arveprincipet var denne gang begrundet i rent politiske hensyn. Norge vilde være kommet i en uheldig stilling ved at fastholde Bugislav, som ogsaa hadde prætensioner paa Danmark og Sverige, særlig efterat disse riker paany hadde forenet sig under kong Kristoffer.

Ved Kristoffer av Bayerns død 6 aar senere stod stormandsklassen i Norge splittet i et dansksindet og et svensksindet parti. En del av de svensksindede stormænd forbandt sig til den nyvalgte konge i Sverige, Karl Knutsson[4]; men det dansksindede parti, som var det sterkeste, satte igjennem at riksraadet den 3dje juni 1449 tok Kristian av Oldenburg til konge[5], og denne utstedte

---

[1] D. N. II, nr. 727; N. g. L. 2 R. I, nr. 90.
[2] N. g. L. 2 R. I, nr. 97.
[3] D. N. V, nr. 711 og III, nr. 771; N. g. L. 2 R. I, nr. 102 med tillæg.
[4] Rydberg, Sverges traktater III, nr. 489 a.
[5] D. N. III, nr. 805.

derpaa (3dje juli 1449) en norsk haandfæstning[1]. Riksraadet utsendte straks aapne breve til bonderne i alle landets sysler med underretning om valget og kopier av haandfæstningen. Valget blev begrundet med, at Kristian av Oldenburg var »født av rette, værdige kongsblod av Norge« og nærmest til Norges rike, idet dronning Margrete og Kristians morfar var fodt av sødskend og kong Erik av Pommerns mormor og Kristians morfar likeledes var fodt av sødskend[2]. Denne slegtskapsberegning har man været tilbøielig til at anta for et bevisst falsum, idet man har trodd at kong Albrechts søster Ingeborg av Mecklenburg er forvekslet med dronning Margretes søster av samme navn[3]; men uttrykket »født av sødskend« behover ikke at bety sødskendebarn, det brukes i landsloven i betydningen: »nedstammer fra sødskend«[4], og saaledes opfattet blir stamtavlen rigtig, da saavel kong Kristians morfar, grev Gerhard VI av Holsten som kong Eriks mormor, dronning Margretes søster Ingeborg, og dronning Margrete selv nedstammer fra Henrik av Holstens born Gerhard og Agnes[5].

Den slegtsberegning hvorpaa riksraadet grundet sin paastand om kong Kristians arveret, var altsaa i fuld orden, og man kunde derfor, efter den almindelige opfatning av det norske folks over alle grænser gaaende ærefrygt for arveretten, ha ventet at det hadde slaaet sig tilro med

[1] Avskrift i dansk RA. (Norge nr. 43 a), jfr. Ketilson, Isl. Forordn. (1776) I, s. 2—6; Huitfeldt, D. R. K. foliontg. II, s. 845 f.

[2] D. N. III, nr. 806.

[3] Chr. Lange i Norsk Tidsskrift for Videnskab og Litteratur I (1847), s. 232—233 og L. Daae, Christiern I's norske Historie, s. 30.

[4] Kongearvetallet av 1302, 2 arv., N. g. L. III, s. 46, jfr. Hertzbergs Glossarium, fæða 2.

[5] N. g. L. 2 R. II, s. 15, note 1.

riksraadets meddelelser, i bevisstheten om at arveloven ikke var krænket; men merkelig nok, netop det motsatte skedde. Allerede den 17de juni s. a. utstedte frostatingsmændene et formelig valgbrev til kong Karl av Sverige[1], og 21de september næst efter, paa en tid da riksraadets aapne brev om kong Kristians valg og arvelige ret var vel kjendt her i landet, fulgte vossingerne frostatingsmændenes eksempel. »Og ere [vi] nu stedde i stor vaande,« heter det i vossingernes brev bl. a., »uten eders naade vil os behjælpelig være, fordi at somme av rikens raad ville, at vi skulle samtykke den danske kongen, hvilket vi ei gjore ville, saa fremt vi faar hjælp og støtte af eders naade.«[3] — 25de oktober næst efter holdtes paa Hamar en stor valgforsamling av bønder fra Hedemarken, Solor, Østerdalen og andre steder paa Oplandene, foruten flere prælater, riddere og svende. Der opstilledes 4 kandidater til tronen, nemlig foruten kong Karl, som selv var tilstede, ogsaa den avsatte Erik av Pommern, kong Kristian av Danmark og jarlen av Orknøerne, Vilhelm Sinclair. Man enedes imidlertid om at vælge kong Karl og begrundet valget dermed, at dette under de forhaandenværende omstændigheter var det nyttigste for riket og almuen. De grunde som talte imot valget av nogen av de tre andre, blev utviklet i et særskilt skrift, som dog ikke er bevaret. Selve valgbrevet er derimot velkjendt; det er, likesom de øvrige bevarte valgbreve til kong Karl, utfærdiget i almuens navn og forseglet av navngivne mænd, de fleste gode bønder fra Oplandsbygderne[4].

Den 4de november s. a. holdt hovedsmanden paa Tunsbergshus, ridderen Erik Sæmundsson, en ivrig agitator

---

[1] Rydberg, Sverges Traktater III, nr. 489 b.
[2] Hermed sigtes aabenbart til riksraadets brev av 3dje juli s. a.
[3] l. c. III, nr. 489 c.
[4] l. c. III, nr. 489 d.

for kong Karls valg[1], et møte med bønderne paa Romerike paa gaarden Ullenshov, hvor oplandsbøndernes valgbrev blev læst for den forsamlede mængde. Efter oplæsningen spurte Erik Sæmundssøn om bønderne var blit paa lovlig maate tilspurt angaaende kong Kristians valg. Almuen svarte dertil høit nei; det hadde aldrig været hverken deres raad eller vilje. Erik Sæmundssøn bad derpaa bønderne træde sammen og overveie hvilken konge det syntes dem nyttigst at ha til konge i Norge. Bønderne enedes da »med oprakte hænder og vaabentak« om at de »avsa og utsvor kong Christiern av Danmark« og gav sin stemme til kong Karl av Sverige[2].

Man har under indtrykket av disse begivenheter antat at almuen i Norge paa den tid var svensksindet; men man overser da at valget av kong Karl ikke var bøndernes principale standpunkt. Som den norske almues brev til kong Kristian av 24de november 1449[3] viser, var det ingenlunde foreningen med Sverige som fristet de norske bønder. Hvad de først og fremst ønsket, var nu som tidligere en indenlandsk konge, og de nævner som sin kandidat Sigurd Jonssøn, der som sønnedattersøn av Haakon V's uegte datter Agnes stammet fra det gamle norske kongehus. Nogen ret til tronen ifølge arvelovene hadde han visselig ikke; men det kan ikke sees at ha voldt bønderne betænkeligheter. Kunde de ikke faa Sigurd Jonssøn, vilde de helst ha sin gamle herre Erik av Pommern til konge, dog kun paa de vilkaar, at han kom til landet, ivaretok sine kongepligter og holdt fred med

[1] Se hans brev til almuen paa Agder av 19de mai 1449, D. N. IX, nr. 308; jfr. Daae, l. c., s. 35 ff.

[2] Der utfærdigedes ved samme leilighet et valgbrev, som forsegledes av 26 navngivne bønder paa hele den øvrige almues vegne; Rydberg, l. c. 489 e.

[3] Rydberg, l. c. nr. 489 g.

svenske mænd. Kunde heller ikke dette ske, vilde bønderne straks ha Karl Knutsson til konge. Dette viser at almuen i Norge ikke har ønsket en forening med Sverige for dens egen skyld — den har først og fremst ønsket en egen konge — men den har foretrukket en forening med Sverige under en fælles konge fremfor en forening med Danmark. Uviljen mot foreningen med Danmark er det aabenbart ogsaa som gir sig uttryk i de gjentagne protester mot valget av en »dansk og tysk konge«[1], det vil aabenbart sige en konge som hadde sine hovedinteresser i Danmark og Tyskland. Endnu var der imidlertid en meget aktuel omstændighet, som aapenbart sterkt har paavirket bøndernes ønsker med hensyn til kongevalget. Man visste at kong Kristian ogsaa gjorde krav paa Sverige, og at tilslutning til ham derfor rimeligvis vilde føre til krig med dette land. »Och aldrig var det vor gode vilje og aldrig vorde skal,« heter det i brevet til Kristian I av 24de november, »at I skal bli vor konge; og det mest av den grund, at vi har faat sikkerhet for, at I har orlog med Sveriges rike, og Norge og Sverige har bestandig holdt sammen i eenighet og kjærlighet; — — skal de nu adskilles med tvedragt, som Gud forbyde, da vilde det bli til utallige menneskers fordærvelse baade paa liv og gods i begge disse riker, og særlig i vort fattige rike Norge. Hvad der bestemmer bøndernes ønske med hensyn til kongevalget, synes saaledes ikke at

[1] »ta lethe wii alle fornämde almoga här nordan fialss bedie honom (erkebiskop Aslak Bolt), at han ingen Danskan eller Tydzskan skulle samtyckie i Norigis riike til konungh; ty at wii williom aldrigh i wara dagha hafwa nogan Tydzskan eller Danskan konung«, den norske almues brev til kong Christiern, datert Trondhjem 1449, 24de nov., Rydberg l. c. nr. 489 g; jfr. Erik Sæmundssøns brev til almuen paa Agder, D.N. IX, nr. 308.

være en pedantisk vedhængen ved arvelovens tronfølge, ja, ikke engang en overdreven respekt for kongeblodet, men rent praktisk-politiske hensyn, og særlig hensynet til deres egen og landets velfærd.

Det kan vel neppe være tvilsomt, at hadde Norge ved denne leilighet besiddet en enig og nationalttænkende stormandsklasse, og hadde denne eiet et kongsemne inden sin midte med den fornødne duelighet og ærgjerrighet, saa vilde, som Sars antar[1], det indenlandske kongedømme og landets uavhængighet kunne være gjenoprettet. Paa bøndernes ivrige tilslutning hadde det visselig ikke skortet[2]; men inden stormandsklassen var der ingen som gjorde sig til talsmand for almuens ønsker i denne henseende. Sigurd Jonsson var selv med at vælge Kristian av Oldenburg til konge og utstede proklamationen til almuen om hans valg. Erik av Pommern bekymret sig nu saalitt som tidligere om Norge. Karl Knutsson kom vistnok og lot sig hylde og krone, men opgav snart igjen alle sine fordringer paa Norge til kong Kristian, tvungen av de svenske stormænd[3]. Svigtet av alle sine talsmænd og tillidsmænd var der tilslut intet andet at gjøre for de norske bønder end at bøie sig for riksraadsflertallets avgjørelse og hylde kong Kristian av Oldenburg.

Følgen av Kristian I's seier blev, som bekjendt, at foreningen med Danmark knyttedes fastere end før gjennem Bergensoverenskomsten av 1450[4]. Ved denne blev det bestemt at Norge for fremtiden skulde være et frit valgrike[5];

---

[1] Sars, Udsigt III, s. 140 ff.

[2] At valgbrevene fra 1449 og særlig brevet av 24de nov. 1449 virkelig gir uttryk for folkemeningen, er ogsaa Sars's opfatning, se Udsigt III, s. 143.

[3] D. N. VIII, nr. 341 og III nr. 810.

[4] Saml. til det norske Folks Sprog og Historie IV, s. 344—47.

[5] Bergensoverenskomsten av 1450 § 5.

men en lignende bestemmelse var indtat allerede i Kristian I's haandfæstning (§ 10), hvad der viser at det norske riksraad selv har ønsket den. Bøndernes standpunkt til spørsmaalet maa vi snarest vente at finde uttrykt i Karl Knutssons haandfæstning[1]; men ogsaa her (§ 6) slaaes valgprincipet fast ved fuldt saa vidtgaaende bestemmelser som i kong Kristians haandfæstning[2]. Da nu kong Karl var bøndernes kandidat, valgt og hyldet av dem, blir denne indrømmelse ganske uforstaaelig, hvis man antar at bønderne i Norge paa denne tid var ivrige tilhængere av arveprincipet, som Karl selv jo maatte ha den største interesse av at fastholde for sine efterkommere. Det spørsmaal vil altsaa her naturlig reise sig, om det ikke er rimeligere at anta at den nævnte indrømmelse i kong Karls haandfæstning har været i god overensstemmelse med almuens ønske, og at arveprincipet saaledes har været modent til fald ogsaa i folkets sind og tanke, da det blev formelig opgit til fordel for valgprincipet, først ved de to kongers haandfæstning, og derefter ved Bergensoverenskomsten av 1450. Forandringen var jo unegtelig i høi grad paakrævet, da de gamle love om arvefølgen gang paa gang hadde vist sig farlige, skadelige, ja likefrem umulige at overholde under unionskongerne. Man opnaadde desuten den fordel ved at gaa over til valgprincipet, at man kunde forhandle om vilkaarene for

[1] D. N. VI, nr. 531.

[2] Kong Kristians haandfæstning § 10: »Oc skall Norges ricke haffue sith frii koor effther vore dage, vm vii ey haffwe barn effther oss; thy thet er nw och bliiffwe skaall eth friith ricke, efftherty som laghen vtwisser«. — Kong Karls haandfæstning § 6: »Item lofuom wer þet, at efter vort frafall scall Noreghis rike oc inbyggiare hafua sit fri kor at kiosa þeim þen till þeira herra oc konung, sem þem tykker, at Noreghe er bæzst medh belatit, vttan wer hafuom efter oss lifuandis ein ekta son, sem þer till kan verdha fallen.«

sin underkastelse, sætte kongen betingelser, opnaa tilsagn og løfter, saaledes som skik og bruk var i valgrikerne. Under et indenlandsk kongedømme og et sterkt indfødt aristokrati vilde denne ordning ha været skadelig for bønderne; under de første unionskonger, da den indfødte stormandsklasse stadig blev svakere, truet den største fare fra kongerne selv og deres fremmede tjenestemænd og haandlangere.

Det var heller ikke nordmændene som i den følgende tid opretholdt traditionen om det norske arvekongedømme, men unionskongerne og huset Holstein. Allerede Kristian I lot sin søn hertug Hans, kalde sig »ret arving til Norge«; men den paastand paa arveret som har ligget heri, blev ikke anerkjendt fra norsk side. I 1458 lovet 23 norske riksraader at ta prins Hans til konge efter farens død; men der var herunder kun tale om valg, ikke om arveret[1]. Løftet blev gjentat i 1480, da det norske og det danske riksraad hyldet Hans som sin fars medregent[2]. Allikevel ansaa det norske riksraad sig efter kong Kristians død i mai 1481 ikke bundet av disse løfter. Det tok selv styrelsen i sin haand og valgte først Gaute Ivarsson, senere Jon Smør til riksforstander. 1ste februar 1482 indgik det paa en overenskomst med det svenske riksraad om fælles optræden under kongevalget[3]. Paa mötet i Halmstad 13de januar 1483 entes derpaa Norges og Sveriges sendebud om at vælge kong Hans til konge, mot at denne lovet at avhjælpe nordmændenes klager over farens regjering[4], hvad han i nogen grad ogsaa gjorde, særlig overfor lübeckkerne. Norge hadde saaledes ved denne

[1] D. N. III, nr. 842.
[2] Jahn, Danmarks polit.-milit. Historie (1835), s. 326.
[3] Hadorph, Rijmkrönike II, s. 302—303.
[4] Saml. t. d. n. Folks Sprog og Hist. IV, s. 343—63; Aarsberetn fra det kgl. Geh.-archiv II, s. 46—56.

leilighet like fuldt som Sverige hævdet sig som valgrike, og det falder svært at tro at folket i Norge skulde ha været ubekjendt med de virkelige forhold. At kong Kristian var død, at han hadde en søn, som gjorde krav paa tronen, at riksraadet allikevel tok magten, valgte riksforstander og trak avgjørelsen om tronfølgen ut i henved to aar og endelig foretok kongevalg, det var dog saa enkle og paatagelige kjendsgjerninger av saa vital interesse for hele folket at de ikke godt kunde undgaa at vække opmerksomhet.

Om stemningen ute blandt folket har vi ingen oplysninger ved denne leilighet. De gjentagne bondereisninger omkring 1500 tyder imidlertid paa, at den uvilje mot unionskongedømmet og danskestyret som kommer saa tydelig tilorde i almuens valgbreve fra 1449, fremdeles har været levende hos den. Disse reisninger hadde ingenlunde sin grund i nogen enthusiastisk tilslutning fra bøndernes side til forernes personligheter; de begyndte allerede før Knut Alvssons opror og var da endog rettet mot ham som kong Hans's lensherre paa Akershus; men da Knut Alvsson selv reiste oprørsfanen, sluttet bønderne baade i det vesten- og østenfjeldske sig til ham, og gjæringen vedvarte længe efter hans død og blusset, som bekjendt, op paany under Herlof Hovudfats ledelse. Almuens gjentagne reisninger var den naturlige reaktion fra norsk side mot fremmedstyret, de tyske og danske embedsmænd, fremmede retsbegreper, fremmed sprog og skik, kort sagt, hele den bølge av dansk-tysk kultur som under unionskongerne veltet sig ind over landet søndenfra. Op imot alt dette satte bønderne det enkle krav, at de vilde holde ved Norges lov og sine gamle friheter og sedvaner.

Bøndernes reisning dæmpedes som bekjendt av Henrik Krummedike, og senere paa en temmelig streng og blodig maate av kong Hans's ældste søn, prins Kristian, den

senere Kristian II. Denne søkte[1] at hævde sin og det oldenburgske hus's arveret til Norge paa grundlag av riksraadets proklamation av 3dje juli 1449 om at Kristian I var av det rette norske kongeblod; men haand i haand dermed arbeidet han energisk og systematisk paa at skape dansk herredømme i Norge paa alle omraader. Denne »arving til Norge« skjøt den eneste indenlandske centralmyndighet, riksraadet, aldeles tilside og benyttet kun dansker til regjeringspersonale; han avsatte de norske lensherrer og indsatte kun danske mænd i lenene saavelsom paa bispestolene, inddrog klostre, paala vilkaarlige skatter og foretok vilkaarlige henrettelser. Hans optræden skulde, trods hans fortjenester i andre retninger, ikke bidra til at gjøre arvekravet populært i Norge, og hans avsættelse i Danmark og Sverige, hans flugt fra sine riker, som voldte saa megen sorg hos de lavere klasser i Danmark, kan ikke sees at ha vakt n o g e n deltagelse hos norske bønder. De sluttet sig landskapsvis med glæde til hertug Fredrik, ikke alene længe før riksraadet hadde tat sit parti, men endnu inden de danske fogder paa Akershus og Baahus var gaat over til hertugen. Da bønderne paa Hedemarken i august 1523 blev spurt om de vilde vedbli at være under kong Kristian eller gi sig under kong Fredrik, svarte de at de gjerne vilde gi sig under kong Fredrik og samtykke ham for sin herre og konge »for hans naades gode, milde rygtes skyld«, og for at han skulde holde dem ved St. Olavs lov og ikke pladse og fordærve dem, »som de umilde kong Kristians fogder her til gjort have.«[2] Deres tilslutning til hertug Fredrik paa denne tid var en likefrem revolutionær handling, da Kristian II endnu var konge i Norge og slet ikke hadde frasagt sig sin stilling;

[1] Se D. N. III. nr. 1043.
[2] D. N. XII. nr. 305.

den blev da ogsaa straffet av lensherren paa Akershus, Hans Mule, som endnu paa den tid ikke var gaat over til hertug Fredrik. Riksraadets opsigelse av kong Kristian og valg av Fredrik I foregik først et aar efter (5te august 1524)[1].

Fredrik I maatte, som bekjendt, utstede en temmelig streng norsk haandfæstning[2]. I denne blev der bl. a. indtat en bestemmelse om at kongen ikke mere skulde kalde eller skrive sig ret arving til Norge[3], og da Norge var et frit valgrike, maatte han ikke forlange av rikets raad eller indbyggere at hans søn eller nogen anden blev utvalgt til hans eftermand i hans levende live. Sterkere kan valgprincipet ikke betones end her gjort som følge av krav fra norsk side; men bestemmelserne blev ikke overholdt. Fredrik I gik, trods sine forpligtelser i haandfæstningen, i sin forgjængers fotspor, indsatte dansker i lenene, inddrog klostrene, kaldte sig arving til Norge og søkte at faa sin søn anerkjendt som sin efterfølger. Da Kristian II i 1531 kom til Norge med en flaate, var stemningen derfor atter gunstigere for ham. De som hadde været hans værste motstandere, bisperne, sluttet sig nu ivrig til ham, og en stor del av almuen synes at ha fulgt deres eksempel; dog fandt der ingen egentlig reisning sted, og foretagendet viste sig, som bekjendt, snart at være mislykket.

Efter Fredrik I's død 1533 fulgte et nyt længere interregnum med en valgkamp, i hvilken ogsaa bønder og bymænd blev indblandet. Utfaldet kunde en tid synes tvilsomt nok. Allerede i august 1533 samledes, efter erkebiskop Olavs indkaldelse[4], en riksforsamling i Bod, hvor

---

[1] D. N. IX, nr. 532.
[2] D. N. VII, nr. 594.
[3] Jtem schulle wij yeke schriffue eller kalle oss rett arffuing tiill Norge effther thenne dag. D. N. VII, s. 605.
[4] D. N. X, nr. 645.

riksraadets medlemmer og repræsentanter for bymænd og bønder over hele riket avgav møte for at drøfte de forholdsregler som burde tages i anledning av tronledigheten og det forestaaende kongevalg[1]. Ogsaa til riksdagen i Trondhjem 1535 indkaldtes, foruten riksraadets medlemmer, ogsaa repræsentanter for byerne og bønderne. Vi vet at der indfandt sig nævndemænd fra almuen i Stavangers, Bergens og Trondhjems stifter indtil Vardøhus samt fra Baahuslen i Oslo stift[2]. Formaalet med denne riksdag var at vælge en ny konge, og at dette skulde være folket ubekjendt, er utelukket allerede av den grund, at indkaldelsesbrevene sees at ha stillet kongevalget op som selve hovedformaalet for dette riksmøte[3]. At kongen valgtes, ansaaes, som det synes, paa denne tid for at være i god overensstemmelse med norsk lov og gammel sedvane. Saaledes skriver Gaute Galde i 1535, at det var gammel sedvane i Norge og overensstemmende med Norges lov, at Norriges indbyggere efter kongens frafald møtes i Trondhjem for der at kaare og samtykke en herre og konge igjen[4]. Man maa, for at forstaa dette, erindre at haandfæstningen, recessen, var gjældende lov. Samme Gaute Galde beretter at der var kommet brev og bud fra hertug Kristian til bønderne i Borgesyssel med krav paa hylding og haandgang; men bønderne, som netop hadde mottat

[1] Se D. N. IV, nr. 1102 og Saml. t. det n. Folks Sprog og Hist. II, s. 68—69.

[2] Paludan-Müller, Aktstykker til Grevens Feide II, s. 207; D. N. X, nr. 685, jfr. VI, nr. 726. — Stavanger bys indbyggere, de tre kjøpstæder i Baahuslen, Sarpsborgs borgermester samt flere riksraader, adelsmænd og lagmænd undskyldte sig, likesom almuen i Hamar og det meste av Oslo stift ikke synes at ha mott. Se D. N. X, nr. 681—93, jfr. Aschehoug, Statsforf. s. 321.

[3] D. N. X, nr. 689, jfr. nr. 687.

[4] D. N. X, nr. 687. Jfr. biskop Magnus av Hamars uttalelser 1523, D. N. XII, nr. 298.

erkebispens indkaldelse til valgmotet i Trondhjem, vilde ikke gi noget svar paa dette. Her foreligger der altsaa et klart bevis for at bonderne i Borgesyssel baade har kjendt og respektert riksmotets valgret, siden de har vægret sig ved at hylde den avdode konges ældste son. Bonderne i Herjedalen skriver den 3dje mai 1535 til erkebispen bl. a.: »Naadige herre, vi ville eders naade ydmygeligen tilkjendegive, at vi fik e. n.s brev søndagen næst efter paaskedag, lydende paa, at ... [vi] skulle utkaare nogen forstandige mænd herfra os for eders naade og menige Norges rikes raad til at utkaare og samtykke os en kristen konge.« Den avdode kong Fredrik I kaldes i samme brev »utvalgt konge til Norge«[1].

Som bekjendt optraadte de sondenfjeldske riksraader ved denne leilighet som i 1449 hoist egenmægtig og illoyalt, idet de paa egen haand valgte Kristian III til konge før riksmotets sammentræden. Erkebiskop Olav og hans tilhængeres forbitrelse over dette forte til Eske Bildes, Klaus Bildes og biskop Hans Rævs fængsling og Vincents Lunges drap i Trondhjem julen 1535. Av Trondhjems almues brev til indbyggerne i Bergen 7de januar næst efter[2] sees det at Vincents Lunges drap var besluttet i forveien paa et mote av erkebispen, kannikerne samt repræsentanter for Trondhjems borgere og bønderne i Trondelagen, og rigtigheten av denne fremstilling bekræftes av et hittil utrykt brev fra kanniken Jens Olsson til Eske Bilde fra 1537[3].

At det er erkebispen og hans fortroligste raadgivere som har ledet det hele, kan vel neppe betviles, men like-

[1] D. N. X, nr. 689.

[2] D. N. VI, nr. 726.

[3] Jens Olssøn til Eske Bilde, anno 4. april 1537, danske RA., Eske Billes arkiv II a; jfr. Hist. Tidsskr. 3, s. 335 f., hvor nogen linjer er citert. Her læses dog feilagtig: lagmændene for: lægmændene; i originalen staar: *leyckmennerne*.

saa sikkert er det at bønder og bymænd ivrig har sluttet sig til erkebispens politik og villig har paatat sig eksekutionen. Utadtil optræder almuen endog som den egentlige handlende, og i det nævnte brev fra Trøndelagens bønder til Bergens borgere heter det, at bønderne hadde henvendt sig til erkebispen, »begjærende, at hans naade ikke vilde fuldbyrde den til Norriges konge at blive, som ikke er eendrægtig kaaret av Norriges raad og samtykt av menige Norriges indbyggere paa det sted som loven utviser, og ei heller den som saa hasteligen vilde tvinge Norriges almue med skat og tyngsel uden al recess, privilegier, friheter og rettigheter, som pleier og bør utgives av kaaret og keist Norriges konge, før man gir enten skat eller skyld.« At almuen skulde ha tat initiativet paa den maate som her skildret, kan vistnok ikke ansees for sandsynlig; derimot kan det neppe være tvilsomt, at de anførte argumenter mot kong Kristians anerkjendelse har været benyttet av aktionspartiet i Trondhjem for at ophidse almuen mot kong Kristian og de søndenfjeldske riksraader, likesom de nu benyttes overfor borgerne i Bergen. Dette forutsætter imidlertid tydeligvis at baade bønder og borgere har været fuldt fortrolig med det faktum, at Norge nu var et valgrike.

Efter Kristian III's tronbestigelse oprandt en roligere tid med hensyn til tronfølgen. Kongerne sørget for i levende live at faa sin ældste søn valgt og hyldet til tronfølger i begge riker, og denne fulgte da uten motsigelse sin far paa tronen. Faktisk gik saaledes tronen allerede i tiden 1536—1660 i arv fra far til ældste søn; men i formen blev valgprincipet opretholdt, og da det norske riksraad faldt bort ved reformationen, tiltok det danske riksraad sig retten til at vælge konge ogsaa for Norge. Kongen blev, som det het, »keiset, kaaret og utvalgt« av Danmarks rikes raad, som i den anledning undertiden

ogsaa kaldes Danmarks og Norges rikes raad[1], og derefter blev dette valg »bevilget og samtykt« av stænderne i begge riker. I 1582 sammenkaldtes adelen og bymændene i Norge til særskilt møte i Oslo for at bevilge og samtykke prins Kristians, den senere Kristian IV's valg til tronfølger, som var foregaat aaret i forveien[2]. I selve hyldingsmøterne deltok derimot alle stænder, bønder og borgere, saavelsom geistlighet og adel. Bønderne dannet hovedmassen av møternes deltagere, hvis antal kunde gaa op til over 700. Saadanne hyldingsriksdage holdtes i 1548, i 1591, i 1610, i 1648 og i 1656. Ved alle disse hyldinger hævdedes valgprincipet. Efter arverettens indførelse maatte derfor den i 1656 hyldede prins Kristian motta ny hylding som arvelig tronfølger.

Dette er historiske forhold hvorom der ikke hersker nogen dissens. Derimot har jeg i sin tid tillatt mig at uttale tvil om rigtigheten av den anskuelse, at det norske folk skulde ha været ganske uvidende om disse forhold og været hildet i den »illusion«, at kongen mottok riket i kraft av arveretten[3]. Som bevis for rigtigheten av denne opfatning har man fremhævet det oldenborgske hus's bestræbelser for at bevare traditionen om det norske kongedømmes arvelighet ved fremdeles at opretholde titelen »arving til Norge«. Vistnok opgir Kristian III selv saavelsom hans to nærmeste efterfølgere at føre denne titel for egen del; men som professor Yngv. Nielsen har paapekt[4], blev den allikevel en og anden gang brukt om dem, dog, saavidt man kan se, ikke av nordmænd. Pro-

[1] Se f. eks. adelens hyldingsbrev 8de juni 1591 i Johnsen, Aktstykker til de norske stændermøders historie 1548—1661, 1ste hefte, s. 105.

[2] l. c., s. 31 f.

[3] De norske stænder, s. 287 f.

[4] Norges historie IV, 2, s. 24 og 30.

fessor Nielsen fremhæver ogsaa med styrke at Kristian III's ætlinger av det hertugelige hus Holstein foran sine andre titler kaldte sig arvinger til Norge, likesom denne titel ved en enkelt leilighet bruktes ogsaa av Kristian IV's søn, den utvalgte prins Kristian [1]. Alt dette viser dog kun hvad der paa forhaand er vel bekjendt, nemlig at traditionen om Norge som gammelt arverike med flid blev bevaret i den oldenborgske slegt. Fra huset Holstein er den nævnte titel, »arving til Norge«, gjennem Karl Peter Ulrich gaat over til den russiske zar og føres av ham den dag i dag. Nogen ret kunde en saadan titel selvfølgelig ikke begrunde for dem som førte den, og nogen betydning som vidnesbyrd om folkets opfatning av tronfølgen har den ikke. Dronning Margrete pleiet at kalde sig »Danmarks rettæ ærfuingæ« eller »sannær ærfuingæ« [2] eller paa latin »vera heres et princeps regni Dacie« [3]. Kong Erik av Pommern kalder sig »Sverikes retter ærfuingæ« [4], og disse titler bruktes om dem av deres tilhængere, uten at man derfra tør slutte noget om folkets opfatning av tronfølgen i de nævnte riker. Naar kongens kansler, Nils Kaas, i sin tale ved hyldingen i Oslo 1591, ifølge Halvard Gunnarssøns referat i Aerostichis, bruker ordet »arving« om Kristian IV, sker dette vel nærmest for at behage kongen, som selv lot sin ældste søn gjenopta titelen »arving til Norge«. Halvard Gunnarssøn bruker for egen del ikke betegnelsen heres om kongen. Tvertimot kalder han ham designatus, et ord som professor Nielsen med fuld ret gjengir med »utvalgt« [5]. Ja, mag. Halvard fremstiller det endog som om riksdagen i 1591 foretok et virkelig

[1] l. c., IV, 2, s. 24, 30 og 35.
[2] N. g. L. 2 R. I, s. 18, 20 f., 22, jfr. 7.
[3] l. c. s. 10 f.
[4] l. c. s. 26, 17; jfr. 27, 18 og 20.
[5] Norges Historie IV,2, s. 18.

kongevalg; han omtaler nemlig riksmøtet som »Christiani quarti electio et inauguratio« og siger at »rikets fornemste« efter fædrelandets gamle skik vælger ham til monark og enstemmig overdrager ham rikets tøiler (patriæ pro more vetusto — nemine designant proceres cogente monarcham, — tradunt unanimes regni totius habenas)[1]. Halvard Gunnarsson opfatter altsaa hyldingsakten som et selvstændig norsk kongevalg.

Har vi nu nogen oplysning om eller nogen pekepind til at erfare hvorledes det store folk paa denne tid opfattet saken? Jeg maa, for at kunne besvare dette, gjøre opmerksom paa at naar stænderne indkaldtes til hylding, skedde det gjennem likelydende aapne breve, som spredtes ut over det hele land. Brevene blev oplæst eller i sine hovedtræk gjengit for borgerne paa bymøter og for landalmuen paa de almindelige bondeting. I henhold til disse breve enedes tingets formand med bønderne om valget av fuldmægtige til at møte paa hyldingsriksdagen; for disse blev der paa stedet opsat et fuldmagtsbrev, som forsegledes av lagrettesmændene; fuldmagtsbrevet blev utfærdiget i almuens navn, og ofte blev samtlige tilstedeværende bønder, undertiden over 100, ja op til 150 mand, navngit som utstedere[2]. Til nævndemand valgtes ialmindelighet bondelensmanden og to lagrettesmænd, altsaa kun bønder. Selve fuldmagtsbrevet sees undertiden at være skrevet av fogden, undertiden av sognepresten eller en mand i deres tjeneste, en og anden gang ogsaa av bondelensmanden, naar han var skrivekyndig, altsaa av folk som til stadighet levet blandt bønderne. Det naturlige utgangspunkt for alle disse fuldmagter er indkaldelsesbrevet, og dette medfører en viss likhet mellem dem; men de er ingenlunde

[1] Aerostichis. A. E. Erichsens utgave, s. 45.
[2] Aktstykker etc., 1ste hefte (1910), s. 71—77 o. fl. st.

avskrifter efter et fælles skema. Tvertimot, der er ikke saa liten forskjel paa dem; nogen er korte og knappe, andre temmelig omstændelige og veltalende. Der uttales undertiden specielle ønsker for vedkommende by eller bygd, og der er idethele spillerum for avvikende opfatninger.

Undersøker vi nu disse fuldmagter med hensyn til opfatningen av tronfølgen, saa viser det sig, at forfatterne i alt hvad der angaar kongens titler og tronens besættelse, som oftest følger hyldingsbrevet. Kun i ett enkelt tilfælde har jeg fundet benævnelsen »arvefyrste« benyttet, nemlig i fuldmagten fra bønderne i Salten len 1591[1]; men dette er en undtagelse. Ellers tales der i de henved 1000 fuldmagter som haves fra 1591 til 1648, regelmæssig kun om den »utvalgte konning« eller den »utvalgte prins«; det siges som oftest at kongen eller tronfølgeren er »keiset, kaaret og utvalgt« av Danmarks riksraad eller stænder, og nævndemændene faar fuldmagt til at »bevilge og samtykke« valget eller til at gjøre »hvad andre hs. may.s undersaatter her udi riket for godt gjørendes, bevilgendes og samtykkendes vorder«. Dette gjælder alle stænders fuldmagter, bøndernes fuldt saavel som borgernes og geistlighetens. Adelen og lagmændene, som møtte personlig, utfærdiget ved hyldingen 1591 et fælles hyldingsbrev, hvor de uttaler at »Danmarkis og Norigis rikis raad har keist, kaaret og utvalgt Kristian IV til Danmarks og Norges utvalgte konning.« Av de halvhundrede adelsmænd som har undertegnet dette brev[2], var de fleste igrunden intet andet end gode odelsbønder. Født og opvokset paa landet i Norge, levet de hele sit liv blandt bønderne. At kongen mottok kronen

[1] l. c., s. 103.
[2] l. c., s. 105—108.

ved valg, kan saaledes ikke godt ha været folket i det hele ubekjendt, og det kan heller ikke ha været egnet til at vække nogen forundring, da traditionen for den ældre unionstid jo var at kongerne mottok sit norske rike ved riksraadets og almuens valg. Derimot har det aabenbart været egnet til at virke støtende paa nordmændene at kongevalget nu blev utovet av Danmarks riksraad. Som paapekt har Halvard Gunnarsson i sin Acrostichis undgaat at berore dette ved at la selve den norske hyldingsriksdag vælge kongen, og denne opfatning, nemlig at de norske stænders hylding var et selvstændig, frit valg, er ikke nogen enestaaende foreteelse. I Oddevalds borgeres fuldmagt til prins Kristians hylding 1610 heter det, at byens nævndemænd med andre kongens undersaatter i Norge skal forfare hvad om den unge herres utkaarelse og hylding vorder angit og »derudinden med menige rigens stænder og undersaatter paa vore og deres vegne samtykke, utkaare og hylde hoibete fyrste og unge prins, hertug Christiern.«[1] Paa samme maate gir bonderne paa Hisingen sine nævndemænd fuldmagt til at delta i prinsens »utkaarelse og hylding«[2]. I fuldmagten fra Vestre Moland, Telemarken brukes gjentagne gange det uttryk, at stænderne og nævndemændene skal eligere, hylde og sverge prinsen[3]. Bonderne i Nærø, Namdalen, bemyndiger sine nævndemænd til at »utkaare, hylde og sverge høibete unge herre hr. Cristian den fembte af navn til vores konge at blive«[4]. Bonderne i Senjen prestegjeld gir sine sendebud fuldmagt til »udi den hellig trefoldigheds navn at keise, kaare og hylde den utvalgte, hoibaarne fyrste

[1] l. c., s. 139—140.
[2] l. c., s. 141—142.
[3] l. c., s. 164—166.
[4] Nærø prestegjelds fuldmagt 1610, danske RA. Hyldinger 90, 55, orig. p. papir med 6 segl.

hertug Kristian til Norges rikes og disse underliggendes landes konning at være«[1]. Den opfatning, at selve hyldingen var et selvstændig valg, kan ikke gi sig klarere og tydeligere uttryk end i disse fuldmagter.

En saadan opfatning kunde forsaavidt være tilfredsstillende for nationalfolelsen, som den stillet Norge sideordnet med Danmark med hensyn til kongevalget; men den var i altfor stor uoverensstemmelse med virkeligheten og for litet stemmende med selve hyldingsaktens karakter til at den kunde trænge igjennem. Av indkaldelsesbrevene til hyldingsriksdagen, av fuldmagterne, av selve hyldingseden[2] fik man vite at kongen paa forhaand var valgt, og fra 1604 kunde man i lovboken læse at dette valg skulde foretages av Danmarks riksraad og stænder. Nogen myndighet at stille op mot det danske riksraad hadde man paa den tid ikke i Norge, og den eneste praktiske vei til at undgaa det danske riksraads valg av den norske konge blev derfor at falde tilbake paa arveretten, paa tronfolgelovgivningen fra Norges selvstændighetstid. Denne losning av knuten maatte synes naturlig paa en tid da det sterke og strengt arvelige kongedomme gik sin seiersgang ute i Europa, og da selve det dansk-norske kongedomme, trods opretholdelsen av valgprincipets former, dog var blit faktisk arvelig. Unionskongedommet var heller ikke længer upopulært som i det 14de og 15de aarh. Nedbrytelsesverket i Norge var fuldbyrdet av de ældre unionskonger; de nye maatte se til at bygge op. Fra Kristian III's tid tok de ogsaa med kraft fat derpaa, og de forskjellige samfundsklasser i Norge, baade de nye, som vokste frem, og bonderne, flokket sig atter med storre

[1] Sennien prestegjelds fuldmagt av 10de april 1610, danske R.A. Hyldinger 90, 55, orig. p. papir med 12 segl.

[2] Se f. eks hyldingseden av 8de juni 1591, Aktstykker etc., 1ste hefte, s. 108.

tillid om kongen som den naturlige opmand og leder. Dog utgik initiativet til indførelsen av det nye arvekongedømme ikke fra det norske folk, men fra kongehuset selv. Endnu i fuldmagterne til hyldingen 1648 er der ikke spor til nogen hævdelse av arveretten; end ikke titelen »arving til Norge« forekommer i dem; den findes først i en del av fuldmagterne fra 1656, da denne titel var optat i kongens aapne brev om prins Kristians hylding[1]. Hvad angaar arten av den agitation som blev sat igang i disse aar til fordel for de oldenborgske kongers arveret, slutter jeg mig i det væsentlige til den opfatning, som er uttalt av G. Storm under hans paavisning av at Jens Dolmer er forfatteren til »Norges Rige Arve-Rige«, nemlig at denne agitation var dynastisk baade med hensyn til sin oprindelse og sit formaal[2]. Dette var selvfølgelig ikke til hinder for at den kunde vinde anklang i Norge, hvad den ogsaa gjorde; men selv dette forutsætter at de virkelige forhold med hensyn til tronfølgen har været nordmændene bekjendt.

Man synes i Norge at ha haabet at overdragelsen av arveretten skulde ledsages av praktiske indrømmelser som kunde sikre landet en selvstændigere stilling ved siden av Danmark. Saaledes ser vi, at forfatteren av stykket »En anonymi concilium om arveretten til Norge at maintenere«[3] forutsætter at kongens krav paa arveret til Norge endog vil møte motstand hos stænderne, men at denne motstand let kan overvindes, dels ved privilegier og personlige begunstigelser, dels ved løfter om at Norges indtægter skal forbli i landet. Dette er et godt norsk standpunkt. Arverettens anerkjendelse var vistnok paa denne tid naturlig og ønskelig for Norge, som alene paa den maate kunde

[1] Norske Rigs-Registranter XI, s. 472 ff.
[2] Historisk Tidsskrift II, 4, s. 114 f.
[3] Meddelelser fra det norske RA. I, s. 274—84.

unddra sig det danske riksraads overhøihet; men da kongen saa heftig attraadde at bli anerkjendt som arveherre, var det god politik at gjøre sig en smule kostbar og sætte betingelser. Den sterke misnøie og uvilje endog mot kongehuset som spores her i landet i 1660-aarene, hadde da heller ikke sin grund i arverettens indførelse; den maa forklares ut fra de økonomiske forhold i forbindelse med den skuffelse man følte over, at de indrømmelser man hadde ventet og krævet, uteblev, og at kongen sammen med arveretten tok hele magten og satte stænderne og deres »friheter« ut av spillet.

Som det vil sees, avviker resultaterne av disse undersøkelser ikke saa litet fra de herskende meninger om folkets opfatning av tronfølgen. Særlig maa jeg forkaste læren om den illusion, den blindhet, hvori folket skal ha levet. De historiske kjendsgjerninger tyder tvertimot paa at det til enhver tid har visst ganske god besked om de faktiske forhold. — Med hensyn til opfatningen av hvad der var den rette tronfølge, mener E. Hertzberg[1], at den anskuelse der hævdet, at Norge forlængst var blit et valgrike likesom Danmark, endnu i tiden efter 1536 praktisk talt har gjort sig sterkest gjældende, og hvad der ovenfor er fremdrat, turde bekræfte rigtigheten av denne hans mening. Naar Hertzberg videre uttaler at der i datiden paatageligvis forelaa en brytning mellem to motstridende anskuelser, synes det som om han ogsaa i denne formodning har ret, særlig naar der tænkes paa den saakaldte lydrikeperiodes senere del. De ændrede tidsforhold, kongens eget initiativ og ikke mindst det for Norge krænkende i den siden reformationen herskende ordning, hvorefter kongevalget foretoges for begge riker av Danmarks

[1] Morgenbladet 1909, 24de nov.

riksraad, gjorde nu utslaget til fordel for arvekongedommet.

Den opfatning, at nordmændene, og særlig de norske bønder, med »stiv og blind juridisk konservatisme« har holdt fast ved kongernes arvelige ret og sat hensynet til den nøie overholdelse av arvegangslovenes trinfølge over alt andet, endog hensynet til landets ære og velfærd, synes heller ikke at kunne opretholdes, ialfald ikke i den utstrækning som tidligere. De historiske forhold viser, forekommer det mig, egentlig kun, at folket har holdt fast ved det arvelige kongedømme saalænge det tjente dets interesse og landets vel; men det har opgit og bekjæmpet arvekongerne og forlatt selve arveprincipet da dette under unionstiden truet med at bli en fare og en ulykke for landet og folket; det har endelig igjen anerkjendt kongens arvelige ret da denne under nye forhold atter kunde tjene landets ære og folkets lykke. — Da nordmændene i 1814 negtet at anerkjende Kristian Fredriks krav paa arvelig ret, da de i 1905 opgav at holde paa en arvekonge som hadde sat sig ute av stand til at vareta sine kongepligter, saa handlet de i virkeligheten i bedste overensstemmelse med fædrenes tankegang. Ti dypere end respekten for kongedømmet og kongedømmets ret ligger ogsaa hos nordmændene den urgamle bevissthet, som egentlig er fælles for alle germaner, at folkets ret staar over kongens.

LITTERATUR.

B. E. Bendixen: *De tyske haandverkere paa norsk grund i middelalderen.* Videnskapsselskapets skrifter. II. Hist.-filos. klasse 1911. Nr. 2. Kristiania 1912. I kommission hos Jacob Dybwad.

Det norske haandverks historie er endda ikke skrevet. Av forarbeider findes der heller ikke mange. Vi maa derfor være taknemlige, fordi skolebestyrer B. E. Bendixen i Bergen har behandlet et av de mørkeste avsnit av haandverkets historie i Norge, den tid da tyske haandverkere raadet i vore byer. Forfatteren tar ogsaa med hvad vi vet om norske haandverkere fra omkr. 1250 av og til begyndelsen av det 16. aarhundrede. Disse oplysninger er dog temmelig spredte og ikke helt fuldstændige. En kunde ha ønsket at hr. Bendixen ogsaa i sammenhæng hadde behandlet det norske haandverks historie i middelalderen. Da hadde det været lettere at skjønne hvordan de tyske haandverkere kunde vinde saa stor magt i Norge. Jeg skal derfor her tilføie endel oplysninger som jeg har samlet om norske haandverkere i middelalderen. I oldtiden var de norske like ens som andre germanske bønder ogsaa haandverkere og laget hjemme paa gaarden det meste av de vaaben og redskaper som de brukte, bygget huser og skib o. s. v. I Rigsþula heter en af bondens (Karls) sønner *Smiðr.* — Dette ord betegner i gammelnorsk ikke bare »smed«, men haandverker i det hele. — I Egils saga heter det (k. 1) om Kveldulv, at han »hadde for skik at staa op tidlig hver morgen og gaa omkring og se hvad hans verkmænd foretok sig, besøke smidjerne og se til buskapen paa marken«. Om Kveldulvs søn Skallagrim heter det, at han var »flink til at arbeide i

træ og jern og en utmerket smed«. Paa storgaardene i Norge blev det visselig hele middelalderen igjennem drevet alslags haandverk, først og fremst naturligvis for at forarbeide hvad der trængtes paa gaarden, men delvis vistnok ogsaa for at sælge til andre. Omkr. 1150 nævnes i Haalogaland en lendermand (av ætten paa Torgar?) ved navn *Viljálmr skinnari*[1] (d. e. skindbereder). En tør vel tro, at han hadde faat sit tilnavn fordi han garvet skind og solgte dem. Fra middelalderen stammer, som vi vet, de av vore gaardnavn som ender paa *ruð*. Av ruð-navnene er der en hel del, som viser at gaarden har været ryddet av en haandverker. Det er navne som *Skinnararuð*, *Kambararuð* (av *kambari* »kammaker«), *Platararuð* (av *platari* »harniskmaker«), *Kopparaпuð* (av *koppari*, en som gjør trækopper, en dreier), o.s.v.[2] Der har altsaa paa landet i Norge i middelalderen bodd en hel del forskjellige haandverkere. Slik var det vistnok hele middelalderen igjennem. Især nævnes i gamle skindbreve navnene paa mange landsens smeder: *Þorbion (!) smiðr* i Skrautval 1311, *Þorsteinn smiðr* paa Hedemarken 1323, Odd smed paa Søndmøre 1329, *Ollafr smidhar* i Valdres 1331, *Biorn smidhr* paa Avalsnes 1392, Peter smid i Borgesyssel 1463, o. s. v.[3] En *Alfr skinnari* nævnes 1341 paa Hundorp i Gudbrandsdalen og en Nikolaus skinnare i Vik i Jemtland 1509[4]. Ogsaa skræddere var der paa landet. En Hallvard skrædder nævnes 1393 i Borgesyssel[5]. Ja endog skomakere omtales, saaledes i 1422 en Svein skomaker i Skjeberg i Smaalenene og 1516—17 en (rimeligvis tysk) »Heningh skomagher« paa det gamle høvdingesæte Hestbø i Finnø i Ryfylke[6]. Først mot slutten av middelalderen søkte man at samle haandverket i byerne. I en forordning av 4. decbr. 1490 heter det: *Tesliges forbiudom wy a(l)th landz koup paa landz byghden oc ey heller koperslaghare eller jern smide*

[1] Fagrskinna (utg. av Finnur Jónsson), s. 350.
[2] Se »Norske Gaardnavne«.
[3] Dipl. Norv. II, nr. 110, III, nr. 135, II, nr. 186, IV, nr. 609, XV, nr. 88.
[4] Dipl. Norv. III, nr. 204, XIV, s. 184.
[5] Dipl. Norv. V, nr. 358.
[6] Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16de Aarhundrede, udg. ved H. J. Huitfeldt-Kaas I, s. 37, 55.

the som smo smide kunne smidha[1]. I det 15de aarh. var der paa Bergenhus og visselig ogsaa paa de andre kongelige borge og paa kongsgaarder og adelsgaarder mange forskjellige slags haandverkere, skomakere, smeder, skræddere, tømmermænd, skibstømmermænd, murmestere, kalkslagere, taktækkere, malere o. s. v. (s. 137). Det ser ut, som om haandverket i Norge i middelalderen stod paa et mere oprindelig utviklingstrin end i Mellemeuropa. Det samme var jo ogsaa tilfældet med handelen. Den norske handel og skibsfart var hele middelalderen præget av at den i sin største blomstringstid, i vikingetiden, hadde været en bondehandel. Endnu i det 14. aarh. eiet norske stormænd og bønder skibe og seilet paa kjøpfærd til skatlandene og utlandet. Samfundets økonomiske bygning mindet paa mange maater om Frankerrikets under Karl den store. Byerne spillet, vet vi, en forholdsvis liten rolle, og forskjellen mellem by og land var mindre end i Mellemeuropa. Hermed hænger det ogsaa sammen, at bondehaandverket i nyere tid likeledes har blomstret i mange av vore daler, ja delvis endda gjør det.

Bendixen mener (s. 27), at de tyske haandverkere kom ind i landet, fordi tyskerne ikke var synderlig fornøid med det norske arbeide. »Deres landsmænd leverte vel bedre og mere moderne arbeide.« Jeg er ikke viss paa om denne opfatning er rigtig. Det har kanske været tilfælde med skomakerne og skrædderne, men ellers ikke. Det norske haandverk stod tvertimot høit. Alt paa folkevandringstiden var der i vort land utdannede haandverkere, som levet av sit arbeide og solgte sine varer, vaabensmeder, guldsmeder og pottemakere. I vikingetiden stod haandverket endda høiere, som vi bl. a. kan se av Osebergfundet. Sagaerne nævner ogsaa forskjellige haandverkere, tinsmeder, skibstømmermænd o. s. v. Det norske haandverk stod i vikingetiden likesaa høit som det engelske eller mellemeuropæiske. At det efter kristendommens indførelse begyndte at dale, er litet sandsynlig. Hvad vi har bevaret, f. eks. av kirkeinventarer, synes ikke, at tale derfor. Retterbøterne fra slutten av det 13de og begyndelsen av det 14de aarh. viser at der i byerne var alle slags haandverkere. Nordmændene

---

[1] D. N. II, nr. 963.

var saaledes hele middelalderen igjennem dygtige guldsmeder. Endnu findes der endel vakre drikkehorn av sølv, som er fra 14de og 15de aarh., og som synes at være av norsk arbeide[1]. Merkes maa det ogsaa, at tyske vaabensmeder, kammakere og pottemakere aldrig nævnes i Norge. Alle disse haandverk blomstret dog hele middelalderen igjennem, som vi kan se av aktstykker og utgravninger baade i Trondhjem[2] og paa Tyskebryggen i Bergen[3]. I gaarden Schaften i Bergen bodde, ser man, oprindelig kammakerne. Der er ogsaa paa Tyskebryggen fundet lerkar baade av norsk og av rhinsk fabrikat og tintallerkener og andre metalarbeider, som synes at være norske.

De tyske haandverkere kom, som hr. Bendixen (s. 27) viser, til Norge i følge med de tyske kjøbmænd. De fulgte den almindelige tyske utvandringstrang i det 13de aarhundrede. Muligens har de ogsaa arbeidet for eksport[4]. Men naar de, særlig i Bergen, fortrængte nordmændene, da var det efter min mening først og fremst fordi de var bedre organiseret, og ikke fordi de leverte saa meget bedre arbeide. I Norge er gildevæsenet ældgammelt. Derimot kjendes fagforeninger, gilder eller laug av farmænd og haandverkere først fra forholdsvis sen tid. Og laugsvæsenet vandt aldrig rigtig indpas i Norge. Mot slutten av 13de aarh. hadde haandverkerne i Bergen søkt at organisere sig i gilder, det vil sige i laug. Men den omtrent eneveældige kongemagt, som ikke likte selvstyre i byerne, tillot ikke dette nymæle. I en retterbot av 9de mars 1295 forbød Eirik Magnussøn alle »gilder (ɔ: laug) av lodser, guldsmeder, jernsmeder, Englandsfarere, haandverkssvender, bryggesjauere, bryggere og arbeidskoner«. Bendixen sammenligner (s. 25) dette med et lignende forbud av biskopen i Roskilde for Kjøbenhavn og mener at dette sidste har været forbilledet.

---

[1] Drikkehorn og Sølvtøi fra Middelalder og Renaissance, udg. ved Jørgen Olrik, s. 13—16.

[2] Videnskabsselskabets Oldsamling i Trondhjem, Tilvækst 1899, s. 13—22.

[3] Koren-Wiberg, Bidrag til Bergens kulturhistorie, s. 150 ff.; jfr. Bergens Museums Aarbog 1909, nr. 14, s. 36.

[4] Jfr. Kiesselbach, Die wirtschaftlichen Grundlagen der deutschen Hanse, s. 176.

Merkelig nok nævnes ikke skomakerne, som dog alt ved denne tid spillet en betydelig rolle i Bergen[1]. Det er mulig at skomakerne i Bergen endnu ikke hadde sluttet sig sammen til et laug. Dette er dog litet sandsynlig, naar vi betænker at baade guldsmedene og jernsmedene hadde dannet sine laug. Desuten ser det ut, som om skomakerne i Oslo faa aar senere virkelig utgjorde et laug. Kong Haakon V befalte 31te mai 1304 sira Olav Arnesson og hirdmanden Haldor Hvit at indsætte de norske og de tyske gifte skomakere, hvem de tyske skomakere har jaget ut av kongens gaard i Oslo, paany deri[2]. I »Hansisches Urkundenbuch« (II nr. 51), hvor dette aktstykke er gjengit i utdrag, gjengives originalens *j þæim garde, sem þæir ero* med »aus ihrem (Gilde)Hause«. I 1307 bodde de tyske skomakere i Bergen ialfald i Vaagsbotten. Jeg skulde snarere tro, at skomakerne alt hadde saa stor indflytelse at kongen ikke har villet oplose deres laug, men stiltiende tillatt det at bestaa. Er dette saa, da er det ogsaa sandsynlig, at vi har bevaret skomakernes gamle segl. Paa en fuldmagt av 1474 er bevaret et skomakersegl fra Bergen, som Harry Fett forst har henledet opmerksomheten paa[3]. Seglet har omskriften »S' af Sutarastreti« og fremstiller en væbnet kriger, som i haanden holder en fane med en ørn. Dr. Harry Fett mener av seglets utstyr at kunne slutte at det er fra begyndelsen av det 14de eller snarere fra det 13de aarh., og at det fra de norske skomakere har gaat over til at brukes av de tyske. Bendixen polemiserer (s. 53—55) mot denne anskuelse og mener at seglet vel er fra begyndelsen av det 14de aarh., men at det er tysk, og at ordene »af Sutarastreti« er optat fordi det var det officielle navn. Jeg kan ikke være enig i dette. I alle tyske aktstykker hvor de tyske skomakere nævnes, staar paa tysk *van der schomakerstraten*, i alle aktstykker av norsk oprindelse staar det *in (vico) Vaagsbotn* eller *i Vagsbotn*. Der findes intet tysk aktstykke hvor det norske

---

[1] Norges gamle love III, s. 13, retterbot av 1282; byloven VI § 8, III § 8.
[2] Dipl. Norv. II, nr. 74.
[3] Harry Fett, Studier over middelalderens norske sigiller (Fortidsmindeforeningens Aarbog 1903), s. 82 f.

navn *Sútarastreti* forekommer. Uttrykket *van der schomakerstraten* er en oversættelse av det norske »af Sutarastreti« og var skomakernes officielle navn, mens de tyske skomakere jo egentlig bodde i Vaagsbotten. Jeg tror derfor at Harry Fett har ret i sin mening.

I andre henseender var derimot det norske haandverk tidlig fast ordnet. De forskjellige slags haandverkere og smaahandlere hadde i Bergen sine bestemte bydeler, hvor de skulde drive sit haandverk og sælge sine varer. I byloven av 1276 angives grænserne for de forskjellige haandverk o. s. v. nøiagtig. Bendixen mener (s. 13), at denne ordning er gjennemført efter Bergens brand i 1248, og at den snarest har sine forbilleder i England. Dog nævnes ogsaa Tyskland. Forfatteren hadde ogsaa kunnet nævne Paris[1]. Ordningen er fælleseuropæisk. Vi finder ogsaa spor til liknende forhold, men ikke fuldt gjennemført, i de andre norske byer. Alt i 1200 nævnes i Oslo skomakerboderne (*Sútarabúðir*) og i 1240 smidjeboderne (*á smiðjubúðunum*) i nærheten av Hallvardskirken[2]. I Tønsberg hadde guldsmedene og i Oslo, hvad forfatteren ikke nævner, smedene sin egen gaard[3].

Naar de tyske haandverkere først fandt veien til Norge, kan ikke med bestemthet siges. Vi ser dog at mellemeuropæisk haandverk tidlig har øvet indflydelse i de nordiske lande. Ordet *sútari*, som stammer fra det latinske *sutor* og sandsynligvis er kommet fra Mellemeuropa og ikke, som Bendixen (s. 15) mener, fra England, forekommer alt som navn paa en runesten fra Broby i Upland[4].

Indvandringen av de tyske haandverkere hænger vistnok ogsaa sammen med den indflytelse fra fremmede moter som saa sterkt viser sig fra omkr. 1200 av. Vi ser den tydelig i »Kongespeilet«, som skildrer det norske samfund litt før midten av det 13de aarhundrede, i retterbøterne fra Eirik Magnusson og Haakon V og fremforalt i sproget, som har optat en mængde fremmedord, mest ord for dragt, rustning

[1] Gallion, Der Ursprung der Zünfte in Paris (Inauguraldissertation, Freiburg 1910).
[2] Fornmannasögur VIII, s. 409 (Sverris saga, k. 164); Hákonar s. Hákonarsonar, k. 233.
[3] Dipl. Norv. V, nr. 943.
[4] E. Brate och S. Bugge, Runverser, s. 120.

o. l. Disse ord er mest kommet fra Vesteuropa og vidner om at den engelske indflydelse fremdeles var sterkere end den tyske. Indflydelsen fra Tyskland merkes dog alt omkr. aar 1200.

Kong Sverres rustning i kampen mot bønderne ved Oslo i mars 1200 skildres saaledes: »Kongen sat paa en brun hest, han hadde en god brynje og et sterkt panser utenom og ytterst en rød joppe (*hjúpr*), og (paa hodet) en vid staalhue, som Tyskerne bruker (*svá sem Suðrmenn hafa*), og under en brynkolle.«[1] Forfatteren av Kongespeilet fortæller (kap. 30) at i hans ungdom (omkr. 1200) var det skik at gjøre stutt skjeg og kort bart, og siden blev det raket kantskjeg (bakkenbart?) paa tysk (*En um skegg var þat siðr þá at göra stutt skegg ok snöggvan kamp, ok var síðan rakat jaðarskegg á þýðversku*). Ved denne tid hadde ogsaa biskop Nikolas Arnessøn en tysker, som kunde gjøre krigsmaskiner (*suðrmann einn er gera kunni mangu*)[2], sandsynligvis den første tyske haandverker som nævnes i Norge.

Det norske haandverk stod, som før nævnt, i enkelte retninger høit. Dette var kanske ogsaa en medvirkende grund til, at det i førstningen mest var skomakere som indvandret til Norge. Efter dem blev de tyske haandverkere overhodet kaldt *sútarar*. Ved siden av dem nævnes ogsaa tyske skræddere tidlig. *Hænzi skraddari* (av middelhøitysk *schrader*) nævnes 1309 i Bergen[3]. *Hænniker skraddari* var 1334 husbonde i Bergen[4]. Omkring 1300 bodde der alt tyske skomakere baade i Bergen og Oslo. Jeg har alt nævnt, at de tyske skogjerningsmænd i Oslo 1304 hadde søkt at utelukke de norske og de gifte tyske skomakere fra den gaard hvor de bodde (Miklagarðr eller Sútaragarðr). Paa grund av tiendestridigheten med biskop Arne nævnes de tyske skomakere i Bergen i aar 1309. De bodde alt dengang i Vaagsbotten, hvor de ikke, som Bendixen (s. 48) siger, først sikkert nævnes i 1331. I norske breve heter det *sutarar i Vaagsbotne*, i latinske *sutores omnes et singulos Bergis in Vagssbotn manentes*. De ældste skomakere var rimeligvis like-

---

[1] Formannasögur VIII, s. 403 f. (Sverris saga k. 163).
[2] Fornm. IX, s. 10, jfr. s. 102. *Manga* svarer til lat. *balista*.
[3] Dipl. Norv. I, nr. 122.
[4] Dipl. Norv. XI, nr. 18, 19.

som de tyske kjøbmænd fra Westfalen. I 1307 nævnes en skomaker ved navn Gerardus de Stæinfærd (d. e. Burg-Steinfurt i Westfalen)[1].

I Tunsberg nævnes de tyske skomakere første gang i 1395 (s. 58). Alt i 1334 omtales dog en tysk skrædder ved navn Hænnike i Tunsberg. Skomakerne i Oslo og Tunsberg hørte rimeligvis nøie sammen. Forfatteren har sandsynligvis ogsaa ret i at skomakerne i Nidaros var en slags filial av dem i Bergen (s. 61).

Skomakerne i disse fire kjøpstæder, eller *villae forenses* som de kaldtes, var organiseret paa samme maate. De bodde i en gaard som tilhørte kongen, og betalte en aarlig leie til denne og hadde ogsaa andre pligter. Skomakerne i Bergen stod ved midten av 14de aarh. under en høvedsmand, som var utnævnt av kongen, og to mestermænd; den hanseatiske Stahlhof i London var organiseret paa en noget liknende maate. I Nidaros omtales en tilsvarende ordning. Hvordan det var i Tunsberg og Oslo, vet vi ikke sikkert. Skomakergaarden i Tunsberg tilhørte 1395 en slegtning av kongehuset, som testamenterte den til Mariakirken i Oslo. Kong Haakon VI gav likeledes i 1364 Skomakergaarden i Oslo til Mariakirken.

Skomakerne i Bergen blev 1379 avhængige av Kontoret. Senere kom ogsaa skomakerne i Oslo og Tunsberg, likesom kjøbmændene dér, under opsyn av Rostock og Stralsund. De tyske haandverkere tilhørte med andre ord fra nu av den tyske Hansa.

Forfatteren taler desværre ikke om forholdene i de øvrige norske byer. Man ser dog at der ogsaa i enkelte av disse bodde tyske haandverkere i det 15de aarh. Saaledes nævnes i 1454 i Marstrand en Henrik skrædder (*Henricus sartor*) og hans (norske?) hustru Segrita[2]. Navnet Henrik bruktes i middelalderen meget sjelden av norske, saa vi tør tro at Henrik skrædder var tysker, saa meget mere som den tyske Henrik Kalteisen viste ham en gunst. De haandverkere som jeg i det 14de og 15de aarh. har fundet nævnt i vore andre

[1] Bruns, Die Lübecker Bergenfahrer, s. 25.
[2] Erkebiskop Henrik Kalteisens Kopibog, utg. av Alexander Bugge, s. 211.

smaabyer, bærer derimot norske navne: Holm guldsmed i Skien 1391, *Boo skredher borgher* i Marstrand 1493 og Anders smed i Sarpsborg 1489[1]. Det maa heller ikke glemmes at der i det 14de aarh. var indvandret endel skotske og engelske haandverkere til Norge. 1341 bodde i Bergen en skrædder ved navn Jon Skotte (*Skotr*), som var gift med en kvinde fra Stavanger[2]. Mellem de englændere, som led skade da Vitaliebrødrene i 1393 plyndret Bergen, var ogsaa en *Edmund Bellyetere* (klokkestøper)[3]. I aktstykker fra 1380- og 1390-aarene nævnes det ofte, at der blev utført malt til de engelske kjøbmænd i Bergen, og en enkelt gang nævnes ved denne tid utførsel av norsk øl til England. Vi tør derfor kanske tro at englænderne i Bergen har drevet ølbrygning.

Tyskerne var oprindelig ofte gift med norske kvinder. Dette søkte dog de ugifte tyskere tidlig at hindre. Vi har nævnt at de tyske skomakere i Oslo alt i 1304 søkte at utelukke de gifte tyskere fra Miklagarðr. Endnu i 1370 klaget Kontoret i Bergen ofte over at tyskere i Norge giftet sig (s. 57). Disse giftermaal blev dog sjeldnere og sjeldnere og hørte i det 15de aarh. næsten ganske op, ialfald i de større byer. Tyske som giftet sig eller blev norske borgere, blev mishandlet av sine landsmænd og hindret i at øve sit haandverk, som det bl. a. fremgaar av en klage fra 1440[4].

I førstningen fandtes der baade norske og tyske skomakere. I Bergen blev dog de norske skomakere snart fortrængt; den sidste jeg har fundet nævnt, er *Simon sutare* i 1312 (Dipl. Norv. I nr. 133). I leiekontrakten for Vaagsbotten av 29 novbr. 1330 bestemte kong Magnus at ingen tysk skomaker skulde bo andensteds end i Vaagsbotten, og dér skulde bare tyskere bo (Hansisches Urkundenbuch II nr. 495). Vi tør altsaa tro at de tyske skogjerningsmænd nu var eneraadende i Bergen. I 1354 blev det ogsaa indskjærpet for Oslo, at skomakerne ikke uten særskilt tilladelse fra kongen fik lov til at bo utenfor Miklagarðr[5]. Om der

[1] Dipl. Norv. XI, nr. 80, IX, nr. 415 og 400.
[2] Dipl. Norv. IX, s. 130 f.
[3] Hakluyt, Principal Navigations I, s. 169.
[4] Norges gamle Love, 2 Række (1388—1604) I, s. 245 ff.
[5] Hansisches Ukb. III, nr. 291.

da ikke længer fandtes norske skomakere i Oslo, vet jeg ikke. En *Æistein sutare* nævnes 21 decbr. 1330[1]. Samme aar omtales ogsaa en Nicholas sutare, som maa ha været norsk, i Tunsberg[2].

Snart kom det ogsaa andre tyske haandverkere. I Bergen blev de norske haandverkere næsten fuldstændig fortrængt. Længst synes guldsmedene at ha holdt sig. Paal Andersson guldsmed levet omkr. 1360—1370. De faa norske haandverkere som nævnes i Bergen før 1380, er omtalt av Bendixen (s. 51). Den eneste han har glemt, er *Aubyon gulsmidher* i 1334[3]. Alt ved begyndelsen av 15de aarh. var de tyske haandverkere delt i 4 laug, skomakere, skræddere, skinnere og guldsmeder. Men skomakerne var fremdeles de vigtigste. I et aktstykke av 1 juni 1412 heter det: *wij schomaker gemenlich, de versammelt werre van den veer straten to Bargen*[4]. Ved midten av 15de aarh. var der ikke mindre end 6 laug, skomakere, skræddere, guldsmeder, overskjærere, skinnere og bakere (s. 122)[5]. I 1507 nævnes ogsaa bødkere[6]. En tysk (?) tømmermand, Henning Timbermann, nævnes 1463[7]. Norske haandverkere nævnes i denne tid ikke i Bergen. Men at der f. eks. har været norske jernsmeder, snekkere og kammakere, er vel ikke usandsynlig. I 1516—17 nævnes ialfald norske smede i Bergen[8]. En kunde ellers ha ønsket at forfatteren mere indgaaende hadde talt om disse spørsmaal.

I de øvrige norske stæder fik tyskerne aldrig saa stor magt. Baade i Nidaros, Oslo og Tunsberg har der hele middelalderen igjennem været norske haandverkere. Der nævnes ogsaa flere end de som forfatteren leilighetsvis omtaler. Smedene i Oslo bodde, ser vi, i tomter som hørte til

[1] Dipl. Norv. IV, nr. 192.
[2] Dipl. Norv. V, nr. 85.
[3] Dipl. Norv. XII, nr. 83.
[4] Hansisches Ukb. V, nr. 1054.
[5] Hans. Ukb. VIII, nr. 42.
[6] Dipl. Norv. VII, nr. 527.
[7] Dipl. Norv. XII, nr. 232 (s. 204).
[8] Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16de Aarhundrede, udg. ved H. J. Huitfeldt-Kaas I. s. 36: Endrit smed (1516). Jasper smed paa Stranden (I. s. 63) har vel heller ikke været tysk, og likesaa Jens smed (s. 65).

Smiðsgarðr i Oslo; denne har vel ogsaa navn efter smedehaandverket. I tomten Pitten bodde først *Beint smid* og efter ham *Þorstein smidh* omkr. 1489, begge tydeligvis norske[1]. Av guldsmeder i Oslo nævnes en Hallvard i 1336, en Harald, som i 1438 blev beskyldt for at ha forfalsket guldet i en kjede som tilhørte Olav Buk, og en Gudbrand i 1528[2]. Den sidste var dog ogsaa skipper. — En Jon sporesmed nævnes i Oslo 1409 og en Alv kobberslager som huseier i 1480[3]. En *Martein skreddare* omtales som gift og huseier i Oslo omkr. 1450[4]. I Tunsberg nævnes 1480 og 1494 en Olav skrædder som raadmand[5]. *Albrikt langh*, der ogsaa nævnes som raadmand i 1494[6], maa være en tysker, som er blit norsk borger. En Larens skreddere omtales i 1522. Det ser saaledes ut, som om der i disse to byer ikke har været stort andre tyske haandverkere end skomakerne. Det samme var rimeligvis tilfældet i Nidaros, hvor dog de tyske skomakere i det 15de aarh. bare nævnes i 1412, da de omtales som forbundet med skomakerne i Bergen. Der var paa grund av erkesætet ikke saa litet liv i Nidaros, som først i vore dage begynder at faa sin gamle betydning tilbake, og som følge derav ogsaa adskillige haandverkere. Især var der mange guldsmeder. En Jon guldsmed nævnes som raadmand fra 1497 av og utover i det 16de aarh.; en Arne guldsmed forekommer ogsaa som raadmand i 1503[7].

Bedst kjendes de tyske haandverkeres (amternes) historie i Bergen. Forholdet med haandverkerne og den tyske kjøbmand i Bergen og stridigheterne med ridderen Olav Nilsson, som endte med katastrofen 1 septbr. 1455, fortælles utførlig. For det 16de aarhundrede behandler forfatteren egentlig bare forholdene i Bergen. Haandverkernes stilling i de andre byer og det norske haandverks fremgang efter 1500 kunde ha været behandlet mere indgaaende. Ti der

[1] Dipl. Norv. V, nr. 943.
[2] Dipl. Norv. IV, nr. 456, VIII, nr. 302, Norske Regnskaber og Jordebøger i det 16de Aarhundrede, udg. av H. J. Huitfeldt-Kaas IV, s. 279.
[3] Dipl. Norv. VI, nr. 609, V, nr. 909.
[4] Dipl. Norv. V, nr. 780.
[5] Dipl. Norv. XI, nr. 247.
[6] Dipl. Norv. III, nr. 990.
[7] Dipl. Norv. V, nr. 977, 994, 1015.

findes adskillige kilder som kaster lys derover. Oplysende er saaledes det i 2det bind av »Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16de Aarhundrede« (s. 145—152) trykte »Mandtall j Trondhiem« 1520—21. Der nævnes i alt 41 haandverkere ved navn, deriblandt 6 skomakere, 5 skræddere, 4 tømmermænd, 1 snekker, 3 guldsmeder, 2 kobberslagere, 1 klinker, 2 smeder, 2 kokker, 2 stenhuggere, 1 stenlægger, 3 murmestre, 1 grytestøper, 1 maler, 1 glasmester, 1 sadelmaker, 1 skinner, 1 overskjærer, 1 skyffmandh (!), 1 baker, 1 skibsbygger. Skomakernes navne er: Kort, Tord, Per, Henrik, Niels, Christiern. Av disse var Christiern gift, og navnet Tord er norsk. Niels og Per har neppe heller været tyske. Vi tør ialfald slutte at der efter 1500 ikke længer eksisterte nogen fast korporation av tyske skomakere i Nidaros. Endel av de andre haandverkere bærer likeledes utenlandske navn, f. eks. Gerbrand stenhugger, Faletyn maler, Mogens skrædder (dansk?) og Andrian (ɔ: Adrian) glasmester (hollænder?). Der var ogsaa andre utlændinger. Angus Andersen var rimeligvis skotsk. En Oluff Swenske og flere jyder (Anders Jude, Jep Jude o. s. v.) nævnes. Flertallet av haandverkerne i Trondhjem var dog tydeligvis nordmænd.

Hvordan forholdene i begyndelsen av det 16de aarhundrede var i Oslo, er mindre kjendt. Ogsaa her synes dog tyskerne omkr. 1500 at ha mistet sin indflytelse. I 1542 nævnes flere gaarder i Oslo som tilhørte Mariakirken der; mellem disse er Marcus Sverdfegers, Ingwor skrædders, Moghens smeds og Lars guldsmeds gaarder. Ingen av disse synes at ha været tyskere.

Selv i Bergen blev tyskernes magt litt efter litt undergravet. Paa Stranden og andensteds utenfor de gater hvor tyskerne bodde, bodde der alt omkr. 1520 haandverkere som ikke hørte til de tyske laug og dels var indfødte norske, dels dansker, hollændere eller skotter (især fra Orknøerne og Hjaltland, s. 136 ff.). Dertil kom de forandrede politiske forhold. Kongemagten blev sterkere, og Hansaens magt dalte efter Grevefeiden. Da Christoffer Valkendorf i 1558 opløste de tyske laug, var tyskernes magt i virkeligheten alt brutt.

Skolebestyrer Bendixens arbeide er det første forsøk

paa at skildre haandverkets historie i Norge i middelalderen. Det hadde kanske været ønskelig om enkelte avsnit hadde været utførligere behandlet, bl. a. om forfatteren litt mere indgaaende hadde undersøkt de norske haandverkeres stilling. Det tør ogsaa hænde at en undersøkelse av hvad vore museer gjemmer fra middelalderen, vilde ha bragt utbytte. Alt i alt er dog det her anmeldte arbeide en værdifuld berikelse av vor historiske litteratur. Vi maa ønske at skolebestyrer Bendixen vil fortsætte sine undersøkelser av vort haandverks og vor handels historie.

Alexander Bugge.

Thorvald Boye: *De væbnede neutralitetsforbund.* Et avsnit av folkerettens historie. Kristiania 1912.

Det er en meget nyttig og oversigtlig haandbok over de nordiske nøitralitetsforbunds historie bureauchef Boye har git os. Her er samlet og bearbeidet alt det stof som før har ligget spredt i en mængde avhandlinger og større verker. og forf. har ikke nøid sig med bare aa overta data og kjensgjerninger fra andre; han har gaat til selve kildene for aa veritisere oplysningene, saa han paa adskillige punkter har kunnet berigtige feil som før har gaat igjen fra den ene bok til den andre, og han har desuten kunnet utfylle de ældre fremstillinger med nye aktstykker, særlig fra engelske, men ogsaa fra danske og svenske arkiver. Med hensyn til fremlæggelsen av det faktiske stof er saaledes boken hans et helt selvstændig arbeide, baade nøiagtig og paalitelig. Og stoffet er gjennemgaaende greit tilrettelagt, saa det er let aa følge gangen i de diplomatiske og folkeretlige forhandlinger.

Nogen uklarhet fins egentlig bare i fremstillingen av politikken i 1800. Vi faar ikke det rette billede av Danmark-Norges politik, naar forf. (s. 264) lar fregatten »Freya«s opbringelse 25de juli 1800 gi støtet til forbundsforhandlingene med Rusland, mens dog vor regjering faktisk alt i april hadde planlagt det russiske forbund. Men særlig er det her en mangel, at forf. ikke skarpt nok har fremhævet hvilken uhjælpelig motsætning Danmark-Norge bragte sig i med sin egen politik, idet regjeringen i august 1800 for-

pligtet sig overfor England til *ikke* aa bruke konvoier og i septbr. s. a. sluttet en traktat med Rusland, som forpligtet den til aa *bruke* konvoier. Det viser sig herved tydelig, at Chr. Bernstorff ikke var mann for aa følge en saa klar og retlinjet politik som A. P. Bernstorff; der blev fra første stund en skjebnesvanger moralsk svakhet i nøitralitetsforbundet. Derfor søkte ogsaa Chr. Bernstorff aa faa augustkonvensjonen sat ut av kraft, og det var netop det som var formaalet med hans instruks til Wedel av 20de decbr. 1800, — noget som ikke fremgaar av forf.s fremstilling (s. 274); her blir en brist i sammenhængen hos ham.

Ræsonnementet i boken byr ikke paa selvstændige synspunkter hverken i helhetsopfatning eller i enkeltheter. Naar forf. angir bevæggrunnene til de forskjellige statshandlinger, følger han visstnok nogenlunde undtagelsesfrit de ældre forfattere som han har brukt, særlig da Edv. Holm. Bare paa et eneste punkt er det paakrævd aa reise innsigelse mot den opfatning han gjør gjældende. Det er i spørsmaalet om aarsaken til det britiske overfall paa Danmark i 1807. Her følger forf. (s. 307) uten videre den gjængse engelske fremstilling, som vil ha det til at den britiske regjering handlet i selvforsvar imot den fransk-russiske Tilsit-avtale om spærring av Østersjø-handelen. Men Edv. Holm har alt i 1875 uttalt tvil om sannheten av denne begrundelse, og senere er det blit paavist, først av Holland Rose i 1906, derefter utførligere av Erik Møller i dansk »Historisk Tidsskrift« 1912, at den britiske regjering ennda intet hadde hørt om Tilsit-avtalen av 7de juli 1807, da den — 18de eller 19de juli — fattet sin beslutning om aa ta den dansk-norske flaate; meldingene fra Tilsit naadde ikke til London før omkring 31te juli. Herved blev det uimotsigelig godtgjort, at den britiske regjering maatte ha hat andre grunner for sin voldsfærd, og grunnen var ingen annen enn en absolut falsk melding som var kommen, om at Danmark holdt paa og rustet, og at Frankrike vilde besætte Holsten. I ren overilelse tok da regjeringen sin beslutning, og den lar sig bare forklare av den nye utenriksminister George Cannings ungdom og mangel paa erfaring. Nogen reel grunn til overfallet forelaa da ikke, og dette er det vigtig aa fastholde imot de engelske fremstillinger.

Er det da ikke synderlig aa innvende imot bokens enkeltheter, saa maa man til gjengjæld savne en meget væsentlig ting i selve bokens plan. Vi venter uvilkaarlig, at slik en samlet utredning av et saa omfattende og dyptgripende emne, især i en bok som har været innlevert til doktorgraden, skulde gi noget mer enn bare en sammenstilling av detaljer. Emnet innbyr jo likefrem til filosofisk behandling. Her er tale om en konflikt som naturnødvendig melder sig i hver eneste krig, — konflikten mellem de krigførendes og de nøitrales helt motsatte interesser. Og det er denne konflikt mellem krigens og fredens ret som vi vil følge gjennem de væpnede nøitralitetsforbunds historie. Vi vil se det almene i detaljene. Her er spørsmaal om hvorledes vigtige folkeretsregler opstaar og vinner stadfæstelse, og vi har ret til aa kræve, at et helhetsverk gir os svar paa dette spørsmaal.

Det er en ny tidsalder i folkerettens historie som begynner med kongemagtens seier i det 17de aarhundred. Eneväldets gjennembrudd var utvilsomt en vinning for statenes nasjonale utvikling, men betegnet ogsaa et tilbakeslag for den internasjonale retsdannelse. Mange retssedvaner som middelalderens klassesamfund hadde bygget op, maatte nu falle; kongene førte bare nasjonal interessepolitik, og vilde ikke la sig binde av gammel folkeret. I denne nye tidsalder hører de væpnede nøitralitetsforbund hjemme. Og vi kan se, det er i hovedsaken to drivkræfter som bærer den nye nøitralitetsret frem. Den ene er den praktiske trang hos de nøitrale, deres uvilkaarlige motstand imot aa skulle lide for at andre slaas. Den andre drivkraft er det som er blit kaldt »naturretten«, — den som mente sig være uttryk for en almen retssans. Blandt nyere jurister er det skik aa tale litt vanvyrslig om naturretten; de vil bare høre om positiv ret. Men »naturretten« er vel i virkeligheten intet annet enn bestræbelsen efter aa føre retsregler som har utviklet sig til en viss høide paa ét omraade, over paa et annet omraade med mindre fullkomne retsregler; den er saaledes et forsøk paa aa utjevne ulikheter innenfor den positive ret, gjøre visse innvundne retsregler alment gjældende. Dette er et retsarbeide av virkelig betydning.

I dr. Boyes bok er denne naturret kommet noget til

kort. Han vier rigtignok et par paragraffer til folkeretslæreren Martin Hübner og hans virksomhet omkring 1760; men en faar nærmest inntryk av at han vil overføre paa hele Hübners forfatterskap og forhandlinger det som han siger (s. 132) om hans uttalelser om internasjonale priseretter, at de »fik ikke nogen indflydelse paa den europæiske teori eller lovgivning«. Dette er sikkert aa undervurdere baade Hübners betydning i særdeleshet og naturretten i sin almindelighet. Naar vi sammenligner Hübners traktatforslag fra 1762 (s. 133—137) med de prinsipper A. P. Bernstorff stillet op i 1778 (s. 149, 151—152), saa er det i hovedsaken de samme retskrav, og de gaar derefter for størstedelen igjen i nøitralitetskonvensjonen av 1780. Om Hübner ikke har faat alt sit frem med én gang, saa har dog hans teoretiske utvikling av det som han selv kaller »den naturlige ret« sat tydelige merker i den senere traktatfæstede folkeret. Og det er et symptom som har sin særskilte mening, at konvensjonen av 1780 uttrykkelig uttaler, at de retskrav den stiller for den nøitrale skipsfart er »*les principes généraux du droit naturel*«. Traktatene har selve naturretten til grunnlag.

Dette er vigtig, for det gir et hovedsynspunkt for vor opfatning av de væpnede nøitralitetsforbunds historiske betydning. Vi staar her ved det centrale spørsmaal: hvilke folkeretsregler lykkedes det for nøitralitetsforbundene aa sætte igjennem? har disse forbund overhode hat nogen virkelig betydning for retsutviklingen?

Dr. Boye gaar uten videre ut fra denne betydning som selvgit; han konkluderer ennog med en opfordring til aa danne nye nøitralitetsforbund. Og for vor nordiske nasjonalstolthet faller det naturlig aa fremhæve den innsats nøitralitetsforbundene har gjort i folkerettens historie. Men vil vi se nøkternt paa tingen, saa viser denne innsats sig sterkt overdreven. Tar vi for os de faktiske forhold, saa finner vi det eiendommelige, at den foragtede naturret — den almene retstanke — har spillet en større rolle enn selve nøitralitetsforbundenes kamp.

Lad os paa grunnlag av dr. Boyes bok prøve aa følge utviklingen i store drag.

Det første væpnede nøitralitetsforbund, det mellem Dan-

mark-Norge og Sverige fra 1691, stillet ikke op en eneste bestemt retssætning som de kontraherende parter vilde haandhæve. De gjorde ikke avtale om annet enn at de vilde verje den frie handel paa havet overensstemmende med rikernes traktater med de krigførende og den alminnelige folkeret, d. v. s. naturretten (s. 64). Og dette vilde de gjøre ved hjælp av konvoier, d. v. s. de vilde — uten hensyn til nogen paastaat »krigsret« — skaffe sig den handelsfrihet som de overhode hadde magt til aa sætte igjennem. Det lykkedes dem ogsaa aa skaffe respekt for sin militærmagt, d. v. s. de krigførende magter respekterte konvoierne, og de maatte finne sig i aa overholde sine egne traktatforpligtelser. Men dette var jo ingensomhelst ny folkeret. Ingen eneste sjøkrigsregel blev traktatfæstet; det var en ren magtkonflikt som ikke gik ut paa aa skape ret. Det viste sig tydelig faa aar efterpaa, da de nordiske stater selv kom i krig; da gjorde de krav paa aa bruke den selvsamme krigsret som de i 1691 hadde væpnet sig imot.

Det nordiske nøitralitetsforbund av 1756 stillet sig paa samme grunn som forbundet av 1691. Det var et militært forsvarsforbund som vilde prøve aa hævde handelsfrihet saa langt som det hadde magt til, og det eneste nye var at forbundskonvensjonen søkte aa fastslaa hvad som skulde være kontrabande (s. 97—98). Der var i dette forsøk en rent naturretlig tendens. For baade Danmark-Norge og Sverige hadde fra gammel tid (1670 og 1661) traktater med den ene av de krigførende magter, England, om hvad som var kontrabande; men de nordiske stater vilde ikke nøies med sin traktatmæssige ret, saaledes som i 1691, — de gjorde krav paa at kontrabande skulde defineres efter den videstgaaende traktat som da eksisterte, en traktat mellem England og Frankrike (fra 1713). Og Danmark-Norge gjorde desuten krav paa aa faa gjort gjældende til sin fordel en traktat mellem England og Holland som hadde sat op regelen: »frit skib gjør fri ladning«. Det var i begge tilfælde et forsøk paa — overensstemmende med naturretten — aa utvide omraadet for retsregler som delvis var i kraft. Men i begge tilfælle led den nordiske — eller rettere sagt dansk-norske — politik fullstændig nederlag. Det var saa langt fra at dette nøitralitetsforbund fik folkeretten utvidet, at den

snarere blev innskrænket, — simpelt hen fordi de nordiske stater ikke hadde saa stor en magt som de relativt hadde hat i 1691. De kunde ikke hævde bestaaende traktater, langt mindre drive igjennem nye folkeretsregler. Det som har betydning for fremtiden i denne kamp, det er den naturret som Martin Hübner var den ypperste eksponent for. Det er den som begrunner og utformer de folkeretsregler som nøitralitetsforbundene senere skulde kjæmpe for, — rigtignok med mere uheld enn held.

Nøitralitetsforbundet av 1780 hadde et ganske annet magtgrundlag enn de tidligere. For her sluttet Rusland sig sammen med de nordiske stater, og desuten gik Preussen og en del andre stater med, saa det var næsten en hel europæisk koalisjon. Og nu blev det endelig gjort et alvorlig forsøk paa aa gjennemføre de positive folkeretsbestemmelser som naturretten hadde stillet op, — om at frit skib gjør fri ladning, om effektiv blokade, og et par andre ting (s. 190). Derimot kunde Danmark-Norge ikke faa de forbundne magter med paa aa innsnevre kontrabandebegrepet til det minste som galdt efter nogen bestaaende traktat; her besluttet forbundet aa holde sig til de positive traktatbestemmelser hver enkelt magt hadde. Men den stat som forbundet først og fremst var rettet mot, England, negtet aa bøie sig for enhver naturretlig utvidelse av sine traktatforpligtelser, og faktisk fik ikke dette nøitralitetsforbund heller nogen ny folkeretsregel gjennemført. Derimot ser vi efter krigen, efter forbundets ophør, enkelte stater sig imellem opta prinsippene av 1780, og det er interessant aa lægge merke til, at de stater som her gik i spissen, det er netop de som naturretten hadde størst styrke i, — det er Holland, Frankrike, det er Ruslands Katarina II, og det er de Forente Staters Benjamin Franklin. Det som nøitralitetsforbundet *ikke* hadde kunnet faa igjennem, det vant ialfall delvis frem ved den naturretlige agitasjon.

Og i den følgende tid viste nøitralitetsforbundenes magtløshet sig klarere og klarere. Det dansk-norsk-svenske forbund av 1794 opgav helt standpunktet av 1780, og gik tilbake til standpunktet av 1691. Det tok ikke op en eneste spesiel folkeretsregel; det bare holdt sig til »den alminnelige folkeret« (s. 229—230, jfr. s. 225) og vilde verje den saa godt som mulig. Men det viste sig umulig; de nordiske

stater maatte finne sig i den ene nøitralitetskrænkelse værre enn den andre, og de turde ikke sætte magt bak sine krav.

Det var først da Rusland paanyt sluttet sig til, i 1800, at nøitralitetsforbundet fik mod til aa gjenopta kravene fra 1780, denne gang ogsaa med tillæg av kravet fra 1756 om en helt vilkaarlig definisjon av kontrabandebegrepet uten hensyn til bestaaende traktater (s. 267—268). At alle parter følte dette som et naturretlig fremstøt, det ser vi baade av forsvaret for og motstanden mot prinsippene. Den danske professor Schlegel satte uttrykkelig i en avhandling fra 1800 (s. 251) den »naturlige« folkeret op imot den »positive og traktatmæssige«. Og William Pitt erklærte i underhuset 1801, at de opstillede sjøretsregler ikke var annet enn de samme jakobinske prinsipper som hadde født menneskerets-erklæringene og den franske revolusjon (s. 281). Det blev likefrem krig mellem de to slags folkeret, og det væpnede nøitralitetsforbund blev sprængt med magt. Nederlaget var saa fullstændig, at selve de forbundne stater traktatmæssig maatte opgi de vigtigste av sine krav, særskilt sætningen om at frit skib gjør fri ladning (s. 298—299).

Dermed ender nøitralitetsforbundenes historie, og den viser, at de ikke alene ikke fik ført frem sit program, men ennog maatte gjøre direkte tilbaketog. Det er historien om en næsten uavbrutt række av nederlag. Kampen er al ære værd; men den var faafængt, — det er historiens tydelige tale.

Hvad var det da som bar de naturretlige folkeretskrav frem til seier? Det var *ikke* den væpnede strid for dem, *ikke* magten. Det var det stille arbeid i fredstidene. Det var i fredsaarene mellem 1815 og 1854, at flere og flere stater sluttet traktater som optok Hübners nøitralitetsprinsipper, og det var netop de stater som overhode drev mest prinsippolitik, Frankrike og de Forente Stater, som var ivrigst for aa faa slaat fast denne folkeret (s. 313—314). Den internasjonale fælles-erklæring av 1856 var det naturlige resultat av denne fredelige utvikling.

Jeg kan altsaa ikke være med paa aa anse de væpnede nøitralitetsforbund for grunnlæggende for den moderne folkeret. Dr. Boye er kommen til den motsatte opfatning; men han skulde da i det minste ha søkt aa bevise sin konklusjon ved en lignende systematisk sammenstilling som jeg her har prøvd aa foreta. *Halvdan Koht.*

Bøker indsendte til Historisk Tidsskrift.

G. Tank, Om betydningen af ordet bygdealmenning, en retshistorisk undersøgelse. (Trykt efter foranstaltning af Landbruksdepartementet.)

L. Dietrichson, Den norske Elfenbensskjærer Magnus Berg, et Bidrag til den norske Kunsts Historie i Baroktiden. (Gyldendalske Bogh.)

Roar Tank, Under krigsfare og skattetryk, en studie i byenes historie under Gyldenløves statholderskap. (Gyldendalske Bogh.)

S. C. Hammer, Georg Stang, et blad af Norges nyeste historie. (Gyldendalske Bogh.)

Peter Jessen, Dengang i Femti- og Sexti-Aarene, Erindringer. (Gyldendalske Bogh.)

Marcus Rubin, Tysklands Historie, fra 1848 til Nutiden. (Gyldendalske Bogh.)

Harald Scavenius, Af den nyere engelske Arbejderbevægelses Historie. (Gyldendalske Bogh.)

Lis Jacobsen, Kvinde og Mand, en Sprogstudie fra dansk Middelalder. (Gyldendalske Bogh.)

Bjørnstjerne Bjørnson, Brev, første samling: Gro-tid, brev fra årene 1857—1870 utgit av Halvdan Koht, 2 bind. (Gyldendalske Bogh.)

Hjalmar Crohns, Den trolösa hustrun i två medeltida sagosamlingar. (Öfversigt af Finska Vetenskaps-Societetens Förhandlingar, B. LIV, Avd. B. n:o 2.) (Helsingfors 1912.)

Kustavi Grotenfelt, Die sagen von Hermanarich und Kullervo. (Finnisch-ugrische Forschungen, Helsingfors 1904.)

Kustavi Grotenfelt, Über die alten Kvänen und Kvänland. (Annales Academiæ Scientiarum Fennicæ, ser. B. tom. I, n:o 1.) (Helsingfors 1909.)

Kustavi Grotenfelt, Über die in den alten nordischen Quellen erwähnten Kuren und ihre Wohnsitze. (Zeitschr. der Finnischen Altertumsges., B. XXVI.) (Helsingfors 1912.)

Karl Willgren, Zur Agrargeschichte Schwedens im früheren Mittelalter. (Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik, 3. F., B. XLIV.). (Jena 1913.)

Ottocar Weber, Deutsche Geschichte vom westfälischen Frieden bis zum Untergange des römisch-deutschen Reiches 1648—1806. (Quelle & Meyer, Leipzig.)

Paul Herre, Deutsche Kultur des Mittelalters in Bild und Wort. (Quelle & Meyer, Leipzig.)

Syn og Segn, tidskrift utgjevi av det Norske Samlaget (landsmaalslaget), 1912, h. 10, 1913, h. 1 og 2.

Retfærd, tidsskrift for samfundsspørsmaal, utgit av Laget for grundværdibeskatning, 5. aarg., nr. 1—2.

Til Edvard Holm paa hans 80-aarige Fødselsdag den 26. Januar 1913 fra den Danske Historiske Forening. (Tillægshefte til Historisk Tidsskrift, 8 Række, 4 Bind.)

Hansische Geschichtsblätter, herausgegeben vom Verein für Hansische Geschichte, Jahrgang 1912, H. 1 og 2.

Analecta Bollandiana, tom. XXXII, fasc. I. (Société des Bollandistes, Brussel.)

The American-Scandinavian Review, Vol. I, nr. 1. (The American-Scandinavian Foundation, New York.)

Kwaraltnik Historyczny, XXVI, 4. (Historisk forening, Lemberg.)

INDHOLD.

Færdig fra trykkeriet 27. mars 1913.

HISTORISK TIDSSKRIFT
4. LEVERING 1913

HISTORISK TIDSSKRIFT

UTGIT

AV

DEN NORSKE HISTORISKE FORENING

FEMTE RÆKKE

ANDET BINDS TREDJE HEFTE

KRISTIANIA
GRØNDAHL & SØNS BOKTRYKKERI
1913

Skrifter indsendte til Historisk Tidsskrift.

Eirspennill — A M 47 fol — Nóregs konunga sǫgur: Magnús góði — Hákon gamli. Udg. af Den norske historiske kildeskriftkommission ved *Finnur Jónsson*. Første hefte.

Norges Indskrifter med de ældre Runer. Udg. for det Norske Historiske Kildeskriftfond ved *Sophus Bugge*. Indledning: Runeskriftens Oprindelse og ældste Historie. 2det Hefte.

Oslo kapitels kopibog 1606—1618 udg. af den Norske Historiske Kildeskriftkommission ved *Oluf Kolsrud*. Første hefte.

O. A. Overland, De norske bygdemagasiner. Utgit av Landbruksdepartementet.

A. Ræder, Soga um gamletidi. Lærebok aat gymnas, utgj. av Student-maallaget. (Aschehoug & Co).

J. L. Qvisling, Fra mine unge aar. Erindringer og optegnelser. (Erik St. Nilssen, Skien).

J. L. Qvisling, Fyresdals historie. Første del: Fra de ældste tider til omkring aar 1700. Anden meget omarbeidede utgave. (Erik St. Nilssen, Skien).

Sven Aarrestad, Bonden og dei andre. (Erik Gunleikson, Risør).

Alexander Bugge, Altschwedische Gilden. Neuere Arbeiten über schwedische Sozial- und Wirtschaftsgeschichte. (Sonderabdruck aus der Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, XI. Band, 1—2 Heft).

Bernstorffske Papirer. Udvalgte Breve og Optegnelser vedrørende Familien Bernstorff i Tiden fra 1732 til 1835 udg. af *Aage Friis*. III. Bind. Udg. paa Carlsbergfondets Bekostning. (Gyldendalske Boghandel).

Acta pontificum Danica. Pavelige Aktstykker vedrørende Danmark 1316—1536. V. Bind, 1492—1513, udg. af *Alfr. Krarup* og *Johs. Lindbæk*. Udg. paa Carlsbergfondets Bekostning. (I Kommission hos G. E. C. Gad).

Karl Lamprecht, Einführung in das historische Denken. (R. Voigtländer, Leipzig).

Mittelalterliche Studien. Hg. von Fritz Kern. I. Band, 1. Heft. *Humana Civilitas* (Staat, Kirche und Kultur). Eine Dante-Untersuchung von *Fritz Kern*. (K. F. Koehler, Leipzig).

Bremisches Jahrbuch. Hg. von der Historischen Gesellschaft des Künstlervereins. 24. Band (General-Register zu Band 1 -23 und Serie II, Band 1 und 2). (Gustav Winter, Bremen).

Walther Vogel, Die Hansestädte und die Kontinentalsperre. (Pfingstblätter des Hansischen Geschichtsvereins, Blatt IX. 1913). Duncker & Humblot, München u. Leipzig).

N. Iorga, I. *Les bases nécessaires d'une nouvelle histoire du moyen âge.* II. *La survivance byzantine dans les pays roumains.* Deux communications faites, le 7 et 8 avril 1913, au troisième congrès international d'études historiques, à Londres. Édition du Ministère de l'Instruction publique. (Bucarest).

(Fortsættes paa 3dje side av omslaget).

LEDINGSMANDSKABETS STØRRELSE I NORGES MIDDELALDER.

AF

EBBE HERTZBERG[1].

Om vort gamle ledingsvæsens ordning og ledingshærens talrighed er der i tidens løb bleven skrevet adskilligt, uden at tilstrækkelig klarhed endnu kan siges opnaaet. Mest indgaaende har Fredr. Brandt behandlet emnet i en afhandling om »den norske krigsforfatning i middelalderen«, trykt i »Militært tidsskrift«, 34te bind; men som sædvanligt hos denne forfatter, giver han i det væsentlige kun uddrag af lovenes positive bestemmelser uden at skjelne synderlig mellem de forskjellige tidsperioder og uden at optage de mange tvivlsomme spørgsmaal, der reiser sig, til virkelig undersøgelse. I saa henseende har hans forgjænger paa dette som paa andre omraader, P. A. Munch, større fortjenester af emnet, som han i sit store værk paa flere steder med en vis udførlig-

[1] Riksarkivar Hertzberg efterlot sig ved sin død denne ufuldendte avhandling, som her meddeles. Hans hensigt hadde egentlig været, ved bestemmelse av ledingsmandskapets størrelse at finde en maalestok for Norges folkemængde i »høimiddelalderen«; men arbeidet kom efterhvert til at bli en studie over selve ledingen. Selv i den ufuldendte form som den her foreligger i, vil den sikkert ha interesse og vise ve for senere forskning.

hed tager for sig (jfr. hans anmeldelse af Vosgraff's »Norriges krigshistorie i middelalderen«, Samlede afhandlinger. I s. 52—55). Det er imidlertid ikke frit for, at Munch paa de forskjellige steder, hvor han har udtalt sig om ledingen og dens organisation, kommer i modsigelse med sig selv og undlader at trække de nødvendige logiske konsekventser af sine egne skarpsindige paavisninger. Omtrent jævnaldrende med Munch's, omend senere overgivet i trykken, er Rud. Keyser's fremstilling af »landeværnet« i »Norges stats- og retsforfatning i middelalderen« (»Efterladte skrifter II, 1 1867, s. 222—30); den er i det væsentlige. endnu mere end Brandts, kun en gjengivelse i korte omrids af lovenes direkte anførsler. Ligeledes har Ernst Sars navnlig i en afhandling om »folkemængdens bevægelse i Norge« (Hist. Tidsskr. II 3, s. 368—72) udtalt sig angaaende visse hovedspørgsmaal i ledingsmaterien. Uagtet han vender sig skarpt mod Munch's anvendelse af meddelelserne om ledingshæren til at beregne folkemængden i middelalderen, staar han dog i det store taget ganske paa Munch's og Brandts standpunkt i sin opfattelse af organisationens hovedtræk. Fra Brandt skiller han sig egentlig kun i spørgsmaalet om ledingshærens størrelse. den Sars reducerer meget stærkt. Heller ikke i mit glossar til de gamle love finder man nogen ny opfatning i emnet gjort gjældende, og dette er ligesaalidt tilfældet i Hjalmar Falks nys udkomne grundige arbeide over »Altnordisches Seewesen« (»Wörter und Sachen«, 4de bind). hvor behandlingen af selve ledingsvæsenets organisation desuden ligger helt udenfor forfatterens opgave. Dog kan det ikke nægtes, at Falks sammenstilling af kildestederne for ledingsfartøiernes og deres mandskabers størrelse i væsentlig grad bidrager til at støtte Munch's lære desangaaende og altsaa samtidig til at rokke Sars's paastande. Sluttelig skal her endnu mindes om Macody

Lund's bog, »Norges økonomiske system og værdiforhold i middelalderen«, hvori en række afsnit giver tankevækkende bidrag ogsaa til udredningen af ledingsvæsenets økonomiske grundlag og ledingsskattens ordning. Heller ikke her fraviges imidlertid for den personlige ledingsudfærds vedkommende den ældre læres uklare forudsætninger.

Der savnes derfor ingenlunde opfordring til paany at optage det hele emne til behandling. Naar jeg i det følgende skal forsøge at stille enkelte fremspringende punkter i en anden belysning end hidtil skeet, er det mig dog ikke muligt at levere en monografi over det omfangsrige stof i dets helhed; jeg maa indskrænke mig til at redegjøre for de forhold, der staar i mere eller mindre nær forbindelse med spørgsmaalet om ledningshærens talrighed og den effektive sjømagt, hvormed det norske rige i høimiddelalderen formaaede at optræde.

Hovedfeilen ved de tidligere fremstillinger af ledingsvæsenet er den samme, som ogsaa ellers i altfor høi grad har gjort sig gjældende i skildringerne fra Norges middelalderske historie, nemlig mangelen paa tilstrækkelig perspektiv. Altfor meget ser man tilstandene i et eneste plan, som landskabet paa chinesiske billeder. Men Norge var i middelalderen intet stillestaaende China: der var tværtimod stærk udvikling, bevægelighed og forandring. Paa det kirkelige omraade har man jo forlængst indseet dette; men i stats- og samfundsforholdene undlader man paa en ganske misvisende maade at regne med overgange og udviklingstrin.

Anvendes nu disse betragtninger paa ledingsvæsenet, faar man snart klart for sig, at denne institution, hvis historie rækker fra det 10de til det 15de aarhundrede og altsaa gjennemløber et halvt aartusind, i denne lange tid maa have undergaaet adskillige omdannelser, og at det

derfor ikke lader sig gjøre uden videre at slutte fra de foreliggende oplysninger om enkelthederne i en periode til de tilsvarende i en anden. En nærmere granskning af de os opbevarede lovbestemmelser i emnet tillader os da ogsaa, som jeg nu skal søge at vise, at skimte udviklingens hovedled.

I.

Den første periode i det norske ledingsvæsens historie naar ifølge mit syn paa sagen fra Haakon Adalsteinsfostre til Magnus den gode. Naar der af A. Bugge, Norges Historie I,2, s. 187 synes at antydes, at der allerede før kong Haakons regjering tør have været et slags ledingsværn her i landet, og at Haakon har indskrænket sig til at fuldstændiggjøre og ordne det, saa kan jeg i det mindste for det vesten- og nordenfjeldske Norge, der udgjorde Haakons rige, ikke heri være enig. Vore kilder siger udtrykkelig, at indførelsen af ledingen skyldtes denne konge, og de sætter den (se navnlig Fagrskinna kap. 32) i umiddelbar forbindelse med hans anden hovedforanstaltning, afskaffelsen af Harald Haarfagres upopulære skattesystem. Heraf skjønnes følgelig sammenhængen at have været den, at Harald, erobringskonge som han var, selv har villet og maattet sørge for udrustningen af en stor og paalidelig flaade (den han bl. a. brugte til at foretage sit bekjendte vesterhavstog), og at han til bestridelsen af udgifterne hermed har paalagt befolkningen de tunge skattebyrder, hvorover misfornøielsen var saameget større, som det skede gjennem tvangsbud. Haakon derimod, der grundede sit kongedømme paa en gjensidig kapitulation med folket, men som ifølge sagens natur ligeledes i første række maatte sørge for at skaffe sit rige et kraftigt sjøværn, har gjennem forhandlinger opnaaet, at befolkningen til gjengjæld for, at han ophævede nevgildes-

beskatningen, selv paatog sig distriktsvis at holde og udruste et tilstrækkeligt antal ledingsskibe. I virkeligheden vandt kongen herved tillige en betydningsfuld seier til fordel for sit paa forfatningsmæssigt grundlag overflyttede kongedømme; kongen blev først derved statsretlig anerkjendt som det hele folks militære høvding og leder.

Hvad angaar enkelthederne i Haakon Adalsteinsfostres ledingsanordning, saa kan vi som sagt ikke uden videre forestille os dem saadan, som lovenes senere forskrifter lød paa. Og ligesaa lidt er sagaernes meddelelser fuldt sikre, idet de kan tænkes at laane træk fra deres egen tilblivelsestid. Det er derfor heldigt, at Gulathingsloven paa nogle faa steder anvender et ord, der utvilsomt tilhører ledingsvæsenets ældste trin, og som aabner et godt indblik i dets oprindelige ordning. Det er betegnelsen *manngerð* om de smaa kredse inden skibreden, som var fælles om at stille den enkelte mand til skibredens ledingsfartøi. Ordet betyder egentlig »det at udrede, stille en mand« (jfr. *gera mann út*, nl. til ledingstjeneste, Gul. kap. 297; *gera mann til þings*, o. lign.); men det er altsaa umiddelbart bleven overført paa selve den stillende kreds. At det tilhører det ældste lag af de emnet vedkommende udtryk, skjønnes ikke alene deraf, at ordet kun findes i Gul.loven og senere forsvinder; men det fremgaar med bestemthed af den anden omstændighed, at bygdernes inddeling i *manngerðir* ved kristendommens indførelse er bleven anvendt ogsaa i kirkeligt øiemed. Gul. kap. 23 (henimod slutten) viser nemlig, at de sammenskudslag til ære for Kristus og jomfru Maria med tak for godt aar og fred, som den ældste kristendom i landet satte istedet for de hidtil brugte hedenske takkegilder, bestemtes at skulle afholdes særskilt af hver manngerð. Og hvad endnu vigtigere er, det sees ogsaa, at den oprindelige præstelønning, den saakaldte *prestreiða*, der var sogne-

præsternes hovedindkomst for tiendens indforelse, ligeledes er bleven udredet i fællesskab af hver enkelt manngerd, en ordning, der, som jeg siden skal vise, desuden gjenfindes i Viken. Heraf lærer vi da, at manngerdinddelingen ved den ældste kirkeforfatnings grundlæggelse under Olaf den hellige allerede var saa rodfæstet i Gulathingslagen, at den fandtes brugbar ogsaa paa andre omraader end det militære. Følgelig har manngerden tilhørt den oprindelige ledingsordning fra kong Haakons tid og var i Olaf den helliges dage allerede sine 80 aar gammel. Ifølge sin ordlyd har manngerden som sagt stillet en enkelt mand til ledingsfærden; havde kredsen skullet udrede 2 eller flere mænd ad gangen, burde ordet hedt »*mannagerð*«, hvilken form ikke forekommer. Der har altsaa været netop saa mange manngerder i et skibrede, som dettes fartøi skulde tælle mandskaber. Hvor stor var nu en saadan manngerdskreds? Ogsaa herom faar vi tilnærmelsesvis besked, idet Gul. kap. 6 udtaler, at de nys nævnte kristelige sammenskudslag, der, som kap. 23 viser, var fælles for manngerderne, forudsattes at skulle holdes af »mindst 3 bønder sammen«. Dette tal kan saaledes overføres paa kredserne overhovedet. Mærkelig nok stadfæstes det, som strax skal vises, af de spor, der er os opbevarede fra den tilsvarende ordning i Viken, hvor ogsaa 3—4 bønder hørte sammen i kredsen. Ifølge sagens natur var det de nærmeste naboer, som paa denne maade sloges sammen om at stille en mand. Dette siges da ogsaa udtrykkelig i Gul. kap. 298, hvor det heder, at i en manngerd skal »*væra þeir sér er nester bua*«. Disse enge naboskaber udgjorde følgelig hver sit lille udredselssamfund for sig; thi jævnsides med at stille en ledingskar har de ogsaa, som anført, havt at udruste ham med proviant, klæder og vaaben, kort sagt i det hele taget at bære det fælles ansvar for hans fulde brugbarhed ombord.

Manngerdsordningen har saaledes dannet det egentlige, konstitutive grundlag i kong Haakons hele ledingssystem; skibreden var derimod nærmest kun den fælles enhed af manngerdskredsene, og dens opgave indskrænkede sig væsentlig til bygning og vedligehold af det fælles fartoi. Selv naar skibet vendte hjem fra et ledingstogt og skulde sættes paa land, var det ifolge Gul. kap. 304 de enkelte manngerder, som skulde skaffe den fornodne arbeidshjælp hertil saavelsom til at tage vare paa skibsudstyret. Sporges saa endelig, efter hvilke regler selve ledingskaren i hver enkelt manngerd udsaaes, saa synes den hele ordning med logisk konsekvents at have maattet medfore, at det var manngerden selv, som for hver gang bestemte, hvilken af de paa de sammenhorende gaarde boende unge, vaabendygtige mænd skulde stilles. Ganske vist maa der være tilkommet den af kongen udnævnte styresmand for ledingsfartoiet en kontrollerende ret til at paase, at manngerden ikke prakkede paa ham en til ledingstjenesten uduelig person, paa samme maade som han ogsaa havde at paase, at manngerdens ovrige ydelser i henseende til proviant osv. var overensstemmende med de krav, som maatte gjores. Men videre end til en saadan kontrol kan styresmandens myndighed ikke have strukket sig; thi inden en saa snæver grænd, som en manngerd udgjorde, maa valget af passende personer have været meget lidet, og nogen direkte udtagelsesret for styresmanden, saadan som vi senere finder ham i udovelse af, vilde her ikke faaet nogen effektiv betydning.

Som allerede antydet, bestyrkes de fremholdte enkeltheder i den vestenfjeldske manngerdsordning ved de spor af en lignende institution, som er opbevaret for Vikens vedkommende. Manngerden hed her *lide* (oldn. *liði,* flert. *liðar*). Dette ord betyder ligefrem en »ledsager«, »folgesvend«, »deltager i en færd«, altsaa i anvendelse paa

ledingsudfærden et enkelt mandskab. Følgelig har ogsaa disse søndenfjeldske kredse oprindelig havt til hovedformaal at stille en mand til skibredens fartøi. Der melder sig da imidlertid strax det spørgsmaal, paa hvilken tid dette vikverske ledingsvæsen er opstaaet. Haakon Adalsteinsfostre kan det ikke skyldes; thi hans rige omfattede overhovedet ikke Viken. Det kan derimod enten være ældre eller yngre end ham. I første fald maa det være indført paa initiativ af de danske overkonger i Viken og altsaa være en efterligning af en ældgammel dansk ordning, i hvilken »*skipæn*« svarede til *skibreiða* og »*hafnæ*« til *manngerð* eller *liði* (jfr. Johs. Steenstrup, »Kong Valdemars Jordebog«, s. 188—89). Er skibredeinddelingen i Viken yngre end Haakon, maa den vel helst være indrettet af den store organisator Olaf den hellige eller maaske af den i det søndenfjeldske særlig formaaende Olaf Tryggvason. Mod dens indførelse af en af de første kristne konger taler imidlertid, som det synes mig afgjørende, at det ogsaa for Vikens vedkommende lar sig bevise, at den snævreste ledingskreds (her altsaa »liden«) er bleven benyttet som udredselsenhed for de ældste kirkelige afgifter. Af »Biskop Eysteins Jordebog« s. 149—50 fremgaar det nemlig, at bønderne i de saakaldte »Marker« i Borgarsyssel (Rødenæs, Ømark og Aremark), paa samme maade som tilfældet var i øvre Thelemarken, har vægret sig ved at gaa over til tiendeerlæggelse, og at de derfor hele middelalderen igjennem er bleven staaende ved den i det 11te aarhundrede brugelige *prestreiða* til aflønning af deres præster. Og denne *prestreiða* udrededes her lidevis ligesom vestenfjelds oprindelig manngerdvis. Følgelig har »liden« søndenfjelds ligesom manngerden i Gulathingslagen allerede dannet en fast bestaaende inddeling af skibreden forud for indførelsen af den ældste kristne sogneordning. Det sandsynligste bliver derfor, at den op-

rindelige indførelse af ledingsværnet i Viken er skeet under de danske kongers herredømme, og at disse herved direkte har taget den tilsvarende ordning i deres eget land til mønster. Herfor synes da ogsaa stærkt at tale den næsten indtil identitet ligeartede maade at indrette sagen paa i begge lande. Naar Alex. Bugge paa ovenanførte sted særlig fremhæver den lignende ordning i det svenske Uppland (hvor skibreden kaldtes *skepslag*), saa burde han endnu mere have henpeget paa det adskilligt nærmere liggende danske forbillede. Overhovedet skjønnes ledingsorganisationen at have udbredt sig fra det ene til det andet af de nordiske lande, eftersom behov og omstændigheder førte det med sig. Sluttelig er raden da ogsaa under Haakon Adalsteinsfostre kommen til det vesten- og nordenfjeldske Norge. Men det kan ikke undre, at de forlængst samlede riger i Sverige og Danmark ogsaa i denne for datidens forhold saa nødvendige administrationsgren har været tidligere ude end det først i det 9de aarhundrede stiftede norske kongedømme. Allerede Tacitus ved jo at berette, at Sviarne *(Suiones)* var mægtige ved sin flaade.

I modsætning til den vestenfjeldske manngerd, der ikke nævnes i yngre kilder end Gulathingsloven, forekommer den vikverske lide i diplomer og aktstykker langt ned i det 14de aarhundrede. Herom nedenfor i anden forbindelse.

Der er imidlertid endnu et punkt at behandle, førend vi forlader den ældste ledingsordning i vort land. En i Gul.loven som kap. 315 optagen notits, der formentlig skriver sig fra 2den halvdel af det 12te aarh., angiver antallet og størrelsen af de ledingsskibe, som rigets hovedstammer har at stille. Heraf sees, at medens saavel Viken som hele det nordenfjeldske Norge fra og med Romsdalen udrustede tyvesesser, d. e. skibe med 20 par

aarer, paalaa det ligesaa undtagelsesfrit hele Gulathingslagen fra Søndmøre til og med Agder at stille femogtyvesesser (med 25 par aarer). Hvorfra denne noksaa ioinefaldende forskjel? Som desuden ikke bliver mindre, naar man eftertæller de samlede antal af skibsrummene ombord, der for Gulathingslagen udgjorde 2900, for det nordenfjeldske 2640[1] og for Viken endog blot 1220. Ved første øiekast kunde man jo her fristes til at gjætte paa, at Gulathingslagen i det 12te aarh. har været regnet for den bedst befolkede trediedel af rigets kystdistrikter. Men en saadan, allerede paa grund af naturforholdene lidet sandsynlig forklaring falder strax til jorden, naar man knap 100 aar efter i kong Magnus Lagaboters hirdskraa (kap. 36 s. 431) faar den udtrykkelige oplysning, at distrikterne i Gula- og Frostathingslagen fra og med Agder i modsætning til Viken erkjendtes at være »ikke saa folkerige«. Dette forhold i henseende til folkemængden kan ikke have været synderlig forskjellig i anden halvdel af det 12te aarh. fra, hvad det var i anden halvdel af det 13de. Følgelig viser Gul.lovens notits om ledingsskibene, at den aktive værnepligt vestenfjelds var betydelig tungere for befolkningen end i Viken, og selv jævnført med de tilsvarende forpligtelser nordenfjelds var kravene i Gulathingslagen forsaavidt stærkere, som der forlangtes større fartøier og flere skibsrum, d. e. større ledingsmandskab. En fuldt tilfredsstillende motivering af denne særlig byrdefulde ledingspligt for rigets vestenfjeldske befolkning er saaledes ikke ganske let at finde. Forskjellen synes alene at kunne bero paa nedarvede historiske forhold. Vi maa erindre, at før det 13de aarhundredes store lovreform (og tildels ogsaa senere) maatte

[1] Heri ikke medregnet det haalogalandske vagtskib paa 30 par aarer og tilsvarende antal rum.

kongerne til ordning af ledingsvæsenet føre særskilte forhandlinger og nøie sig med særskilte beslutninger paa de 3 vedkommende lagthing, Frostathing, Gulathing og Borgarthing. De forskjellige landsdeles særopinion havde altsaa fuld adgang til at gjøre sig gjældende. Hvad den ene landsdel paatog sig at yde, var ingenlunde bindende for en anden. Kommer saa hertil, hvad jeg nys søgte at sandsynliggjøre, at Vikens ledingsvæsen tør være bleven indført og ordnet af en anden overherre og til en anden tid end Gula- og Frostathingslagens, saa har vi vistnok forklaringen af, at dette landskabs bønder er sluppet saameget lettere fra ledingsbyrderne end de vestlige og nordlige landsdeles. De fremmede overkonger nede i Danmark har i sin tid formodentlig hverken vovet eller evnet at gjennemdrive en stærkere sjøudrustning fra de vikverske bygder end den ovenfor nævnte paa 1200 (1240) skibsrum og aarepar, og d e r m e d h a r d e t s a a h a v t s i t f o r b l i v e n d e l a n g t n e d o v e r i t i d e n; bønderne har stadig vist sig uvillige til at paatage sig en større byrde end den engang vedtagne og tilvante.

Anderledes har under kong Haakon Adalsteinsfostre omstændighederne foreligget i Gulathingslagen. Det var det vestenfjeldske Norge, som viste sig at være udsat for og behøvede at frygte Gunhildssønnernes angreb. Kystfylkerne fra Agder af og nordover indtil henimod det Throndhjemske var i det hele taget netop den del af landet, der laa mest aabent for fiendtlige herjinger fra vest og syd, især naar Viken som saa ofte i hint tidsrum ikke tilhørte riget. Følgelig havde Gulathingslagens bønder samme interesse som kongen af, at sjøværnet paa denne kant af landet blev fuldt effektivt. I følelsen heraf er det da, at de fra først af har paataget sig at stille baade større skibe og større mandskab end andetsteds. Maaske har selve den krigerske aand, som tidligere havde

gjort det vestenfjeldske Norge til et eneste stort vikingerede, endnu paa kong Haakons tid bevaret saameget af sin kraft, at befolkningen heller ikke i ledingsudfærden saa nogen særlig trykkende byrde. I ethvert fald har det ligeledes her ned igjennem tiderne havt sit forblivende med den engang trufne aftale; det tilvante har ogsaa her gjort sig gjældende, saa trykket ikke føltes ulideligt.

I det nordenfjeldske har atter forholdene delvis stillet sig forskjellige fra vestkystens. Den ledende hovedstamme, Thronderne, boede omkring en dybt indgaaende, lukket fjord, hvor fiendtlige sjøanfald var en saagodtsom ukjendt ting. De kunde derfor ikke være saa villige som Gulathingsmændene til at paatage sig særlig store forsvarsbyrder, og Throndernes exempel pleiede at være afgjørende for de øvrige nordenfjeldske fylker. I hele Frostathingslagen saavelsom paa Haalogaland finder vi derfor, ifølge Gulathingslovens opgave, den middels store fartøistype, tyvesessen, anvendt i leding, alene med undtagelse af en tredivesesse i det nordlige Haalogaland, der imidlertid som vagtskib stod udenfor skibredefordelingen. Paa den anden side stod den samlede nordenfjeldske flaadekontingent i henseende til antal af skibsrum og følgelig ogsaa til mandskabets størrelse kun lidet tilbage for den vestenfjeldske (2640 plus 30 rum mod i Gulathingslagen 2900): men rigtignok maa folketallet i Frostathingslagen og Haalogaland antages at have været en del større end i Gulathingslagens 6 fylker.

Forøvrigt maa jeg til slutning forvare mig imod, at jeg skulde anse skibsfortegnelsen i Gul. kap. 315 for direkte anvendelig paa forholdene allerede i kong Haakon Adalsteinsfostres tid. Det er alene min mening, at den forholdsmæssige og i de store træk ogsaa den absolute størrelse af flaadekontingenterne for de to hovedlandsdele maa udledes fra denne konges forhandlinger med

bønderne paa Gula- og Frostathingene. Derimod kan det visselig være tvil underkastet, om fastslaaelsen af de to skibstyper, femogtyvesessen for det vestenfjeldske, tyvesessen for det nordenfjeldske allerede er saa gammel. Der findes tværtimod i Gulathingslovens ledingsbolk (kap. 306) en antydning af, at man i ældre tid maa have tilladt ulige størrelser for ledingsfartøierne. Det heder nemlig, at hvis der i en og samme skibrede — »skal bygges flere skibe«, skal dertil udsees forskjellige byggepladse, forat ikke bare »én mands mark« skal blive lagt beslag paa (*»Þa scal eigi eins morc eyða«*). Heraf fremgaar altsaa, at man oprindelig har kunnet tænke sig muligheden af, at en skibrede istedetfor et storskib (som femogtyvesessen regnedes at være) har kunnet stille to eller flere mindre. Dette stemmer forsaavidt ogsaa med en forudsætning, der kommer til orde i Gul. kap. 301, nemlig at der leilighedsvis kunde udredes lige ned til trettensesser (hvorom forøvrigt nedenfor i næste afsnit). Da der nu desuden synes at kunne spores en bestemt tendents til efterhaanden ned igjennem middelalderen at gjøre krigsfartøierne større og mere høibordede (jfr. for Danmarks vedkommende Johs. Steenstrup, l. c., s. 205), fordi de store skibe stadig viste sig de mindre overlegne i kamp (se f. ex. Magnus den godes saga hos Snorre, Ungers udg. kap. 34, s. 541), saa tør det vistnok være sandsynligt, at den i Gul. kap. 315 anvendte regel, der indskrænker ledingsskibenes størrelser til femogtyvesesser vestenfjelds og tyvesesser ellers i landet, ikke er den oprindelige, men at der har været adgang til større variation. Imidlertid var dette en sag, som var gjenstand for overenskomst mellem bønderne og kongen (*»scolom vér gera skip sva morg ór fylki hveriu sem vér erom a satter orðner við konong várn«*, Gul. kap. 297); men denne aftale kan da, som det synes, fra først af ikke i alle skibreder være gaaen ud paa, at skibreden

bare skulde stille et (større) fartøi. Maaske har skibrederne ogsaa i den ældste ledingsordning faldt mere sammen med herrederne, end senere blev tilfældet.

II.

Den næste periode i ledingsvæsenets udvikling gaar fra kong Magnus den gode til Magnus Lagabøter.

At der under Magnus den gode, i anledning af denne konges kapitulation med bønderne i Langøsundet, er bleven truffet nye og bindende bestemmelser ogsaa angaaende ledingen, maa sluttes af den omstændighed, at Gul. kap. 314 afslutter ledingsbolken med den bemærkning, at »vi skal have det lovmaal om vore udredsler (*»utgerðir«*), som før har været og Atle foredrog for mændene i Gula, medmindre vor konge skulde ville tilstaa os et andet og vi derom bliver enige alle sammen«. Thi den Atle, der i dette lovsted paaberaabes som autoritet for de autentiske lovregler i emnet, er øiensynlig, hvad allerede Konrad Maurer har gjort opmærksom paa (Entstehungszeit der Gulaþingslög, s. 166; Alter des Gesetzsprecheramtes in Norwegen, s. 38) den samme Atle, der optraadte paa bøndernes vegne under deres skarpe forhandlinger med kong Magnus. Følgelig har forhandlingerne bl. a. særlig dreiet sig ogsaa om ledingsvæsenet, og paa grundlag af de ved forliget vedtagne hovedpunkter er saa Atle og kongens raadgivere, formodentlig ikke mindst hans høire haand og fosterfar, Einar Thambarskjælver, senere blevne enige om enkelthederne. Den saaledes forberedte *»utgerðar bolkr«* er derpaa i sin helhed bleven foredraget af Atle for bønderne paa Gulathing og af disse vedtagen som lov (i et af de nærmeste aar efter 1040). Det er dette lovarbeide, vi endnu har opbevaret i Gulathingslovens ledings-

afsnit; nedskrevet er det blevet paa en tid, da Atles navn endnu var i friskt minde, formentlig endnu inden aarhundredets udgang.

De lovregler og principer for ledingsvæsenet, som Atles balk indeholder, afviger i flere meget væsentlige henseender fra de hovedtræk, som Haakon Adalsteinsfostres ordning maa have frembudt, om der end samtidig er bleven bibeholdt gamle sætninger og udtryk, som maa have tilhørt den ældre periode, medens de i den nyere ikke passer fuldt saa vel ind.

Blandt nyhederne møder os først og fremst den vigtige reform, at det er ledingsskibets, af kongen udnævnte styresmand, som udtager ledingskarerne (Gul. kap. 299: »*Sa scal skipi styra er konongr nemner til . . . . Nu scal styrimaðr nemna haseta með sér at fara, þa scolo þeir aller skylldir til at fara, ellar gialllda merer III*«; ligesaa Frost. VII 7: *Konungr scal nefna stýrimenn til scipa allra . . . Stýrimaðr scal nemna háseta, en ef háseti nemsc á fyrsta þingi, þá liggia honum við III merer.*«). Denne bestemmelse maa nemlig være kommen ind i loven ved omarbeidelsen under Magnus den gode; thi den er ganske uforenelig med manngerdsordningen, saalænge denne først og fremst tilsigtede at »*gera mann ut*«. Som ovenfor (s. 247) fremholdt, kan styresmandens myndighed over manngerdskredsen vanskelig tænkes at være gaaet videre end til en vis kontrol; en ret for ham til inden den snævre manngerd at udvælge en mand til at gjøre ledingstjeneste vilde havt lidet at betyde, da valget jo vilde være bleven ligesaa indsnævret. Afgjørende er det imidlertid, at de lovbestemmelser, som Gul.lovens ledingsbolk i dens os foreliggende skikkelse knytter til styresmandens udtagelsesret, ikke lar sig forlige med manngerdsordningen. Navnlig gjælder dette den hovedsætning, at der ved fuld almenning skal stilles en mand til ledingstjeneste »for

ver syvende person« (*»at siaunda nefi,«* kap. 297). Inden, manngerden har det jo tværtimod gjældt at stille en mand hverken mere eller mindre, uanseet folketallet paa de faa gaarde, som udgjorde kredsen. Ved dette system søgte man sikrelsen mod en altfor trykkende udskrivning i kredsens passende omfang. Fra 3—4 gaarde maatte 1 mand efter bondernes eget valg uden for stor ulempe kunne afsees. Anderledes naar styresmanden fik den hele udtagelsesret i skibreden. Da maatte der sørges for, at denne ret ikke misbrugtes. Derfor den hovedregel, at mere end 1 mand for hver 7de person af befolkningen over 3 aar (jfr. kap. 296) maatte han ikke tage. Begrændsningen til hver 7de person træder her istedetfor den begrændsning, manngerdskredsen dannede, og kan følgelig ikke have været samtidig med denne. Den samme betragtning faar anvendelse paa de øvrige indskrænkende anvisninger til styresmanden om, hvorledes han skulde bruge sin ret til at udtage mandskabet. Han skulde først tage ungkarle, saalænge deraf fandtes nok; dernæst skulde raden komme til de (gifte) bønder, som holdt arbeidsfolk paa sin gaard, og sidst til dem, som var alene om sit gaardsarbeide. Af saadanne *einvirkiar* skulde han overhovedet blot tage hver tredie; de to, som blev hjemme, skulde stelle kvæget for den, som udtoges. Som det vil indsees, var ogsaa disse regler realiter baade uforenelige med manngerdsordningen og unødvendige. Saalænge manngerden stillede sin mand i fællesskab, faldt de ønskelige hensyn i disse retninger af sig selv. Først naar den hele bygd stod til styresmandens raadighed som udskrivningsdistrikt, blev de anførte regler paa sin plads. Det siges da heller ikke hverken i Gula- eller Frostathingsloven et eneste ord om, at styresmandens ret til at udtage mandskabet var begrændset ved noget hensyn til de enkelte manngerder. Frost.loven (VII 7) har i det hele taget de

samme anvisninger til styresmanden som Gul.loven om udtagelsen; kun nævner den ikke begrændsningen til hver 7de person, medens den til gjengjæld (VII 18) sætter børns lavalder for at medregnes blandt dem, hvorfor leding skulde gjøres, op til 6 eller 7 aar (modsat Gul.lovens 2—3 aar).

Motiverne for, at man ved ledingsreformen under Magnus den gode har ladet manngerden falde som grundlag for den aktive ledingsudskrivning, er ikke vanskelige at forstaa. For det første maa det ofte have stillet enigheden indenfor den enkelte manngerdskreds paa en haard prøve, naar afgjørelse skulde træffes om, hvem der i tilfælde af ledingsudfærd skulde stilles af kredsen. Maaske har man allerede under manngerdssystemet tidt nok maattet ty til styresmanden for at faa en saadan nabotvist afgjort. Paa den anden side har det vel heller ikke været en sjelden foreteelse, at manngerden stillede en mand, som styresmanden ikke fandt at kunne bruge; heraf i saa fald rivninger mellem vedkommende bønder og denne den offentlige myndigheds repræsentant. Overhovedet betegner styresmandens ret til at udtage mandskabet for den hele skibrede et anseeligt fremskridt for kongemagtens administrative indgriben, samtidig med at landets flaade erholdt en sikrere udvalgt og i kamp paalideligere besætning.

I nærmeste sammenhæng med denne vigtige forbedring af ledingsreglerne maa ogsaa de i begge love udførligt omhandlede mandtalsthing være bleven indførte (Gul. kap. 296—98; Frost. VII 8). Saalænge manngerderne stillede hver sin ledingskar, behøvedes intet saadant vidtløftigt tælleapparat; thi indenfor den snævre kreds af nogle faa gaarde, vidste enhver, hvem der havde ophold. Naar derimod den umiddelbare udtagning gjennem styresmanden skulde omfatte hele skibreden, var det saameget nødven-

digere at istandbringe en paalidelig opgave over, hvormange personer og hvilke der husedes rundt omkring paa gaardene, som styresmanden selv vistnok meget ofte var en udenbygds mand, hyppig i mangel af en passende lendemand udvalgt af kongen blandt hans hirdmænd. Bestemmelserne om de aarlige mandtalsthing er desuden saa detaljerede og strenge, at de helt igjennem gir indtryk af at danne et nyt led i ledingsbolkerne, hvilket det gjaldt i alle enkeltheder at indprente befolkningen. De staar tillige i nøie forbindelse med de i de samme bolker indeholdte regler for, hvor en persons hjemstavn i ledingsøiemed skal ansees at være, bestemmelser, der ligeledes er meget udførlige og øiensynlig ogsaa udgjør ny ret (Gul. kap. 296, 298, jfr. 301; Frost. VII 9—11).

Mod den her givne fremstilling kunde det maaske for Gul.lovens vedkommende indvendes, at loven jo dog paa flere steder fremdeles omtaler manngerdskredsene som bestaaende. Forsaavidt kristenretten angaar, henvises til, hvad derom ovenfor i forrige afsnit paapegedes. Af de to steder i ledingsbolken, hvor manngerderne nævnes, fremgaar det imidlertid, at denne inddeling vedblev at anvendes ogsaa i ledingsanliggender. For det tilfælde, at ledingsskibet skulde trækkes paa land, gjentager saaledes Gul. kap. 304 det tydeligvis allerede fra først af gjældende bud, at der skulde skaffes folk til hjælp »fra hver manngerd«. Vigtigere er det, at kap. 298 ligefrem paabyder, at »overalt, hvor der er almen tælling (*almannatal*, nemlig paa mandtalsthinget), skal man sætte manngerd fra landsenden«, d. e. landets inddeling i manngerder skal paasees holdt i fuld sammenhængende orden fra landsdel til landsdel. Læser man imidlertid med opmærksomhed igjennem de hermed i nøie forbindelse staaende, øvrige bestemmelser i kapitlet, gaar det snart op for en, at disse alene sigter til udredslen af de andre, manngerden paalig-

gende ydelser *(»gerðir«)*, proviant, reisepenge o. s. v., hvilke altsaa fremdeles er blevet udredet ifolge udlægning *(iafnaðr)* paa de enkelte manngerder i forhold til disses folketal. Med andre ord, idet man opgav manngerden som udskrivningskreds, beholdt man den under det tilvante navn som udredselskreds. Og at noiagtig det samme har været tilfældet i Viken, sees saa sent som i 1344—46 af de i disse aar for Id, Skjeberg og Kvilde skibreder optagne fortegnelser over liderne, der jo netop var de vikverske manngerder (Dipl. Norv. IV, 278, 279, 305).

Overhovedet er det en iøinefaldende og ved forste oiekast tillige en noksaa forvirrende eiendommelighed saavel ved Gul.lovens som ved Frost.lovens ledingsbolk, at deres bestemmelser og udtryksmaade har ligesaa stor, ja i virkeligheden storre anvendelse paa ledingsudredslerne end paa den aktive ledingstjeneste (jfr. Frost. VII 8: *ef maðr nemsc leiðangrs gerð eða leiðangrs ferð*). Dette har bevirket, at heller ikke forskerne tilstrækkelig har holdt de to momenter ud fra hinanden og navnlig paa tjenesten *(ferð)*, har overført forudsætninger, som nærmest kun vedkom ydelserne *(gerðin)*. Sporger vi saa, hvorledes denne de to loves uklare behandling af det hele emne kan være opstaaet, saa naar vi derved frem til et punkt i undersogelsen, som det hidtil har været meget vanskeligt at danne sig en tilforladelig opfattelse af.

Det er en bekjendt sag, at ledingsudredslerne paa et eller andet tidspunkt i Norges middelalder (jfr. Keyser, l. c. s. 99 i noten) for Magnus Lagaboters store lovreform er gaaet over fra en ydelse i anledning af aktiv krigsforsel til en aarlig gjenkommende skatteydelse. Naar er dette skeet? Er det indtraadt successivt og efterhaanden saa at sige halvt ubevidst fra folkets side, eller i kraft af en ligefrem medgivelse, som bønderne paa lag-

thingene er gaaet ind paa? For den første antagelse lar sig anføre, at det jo statsretlig stod kongerne frit aarligaars at udskrive halv leding til angrebskrig, og at det derfor kunde fremstilles som et ligefremt afslag i fordringerne fra kongedømmets side, naar det istedetfor udbud af halv leding med skibe, mandskab og »gerder« lod sig nøie med at kræve bare selve gerderne, udredslerne. En saadan maade at anskue sagen paa kunde det f. ex. ligne kong Harald Haardraade at have villet gjøre gjældende. Imidlertid tør dog en nærmere overveielse overbevise os om, at datidens norske bønder mindst av alle vilde lade sig narre ved et saa aabenbart forfalsket ræsonnement. Det var for det tilfælde, at der virkelig fandt ledingsudfærd sted, at udredslerne af proviant etc. var bestemt. Blev kongen siddende hjemme, bortfaldt enhver ledingsydelse baade i henseende til aktiv tjeneste og til underholdningsmidler for mandskaberne. Det var den gamle, greie lov. Skulde kongen derimod ogsaa i fuld fredstid oppebære halv leding i form af »gerder«, saa maatte herfor lovforandring til. Vore historiske forfattere synes ikke desto mindre, uagtet de just ikke kan siges at udtrykke sig klart, mere at helde til den førstanførte opfatning af ledingsskattens oprindelse (Munch, II s. 982; III s. 1058; IV, 1, s. 32, 509; Keyser, Stats- og Retsforfatning, s. 97—98, 225; Brandt, l. c. s. 5). De lægger da ikke tilbørlig vægt paa (hvad dog Munch ifølge førstanførte sted i ethvert fald har seet), at allerede ledingsbolkerne i Gula- og Frostathingsloven forudsætter den aarlige erlæggelse af ledingsskat. Navnlig er det i saa henseende af vigtighed, at dette ogsaa er tilfældet i Gulathingsloven; thi dennes ledingsbolk tilsigter, som ovenfor fremhævet, ifølge sin egen slutningsbemærkning at gjengive uforandret og korrekt de bestemmelser, som Atle og kong Magnus den gode var komne overens om ved aar

1040. Holder vi os til denne sikre kilde, kan vi altsaa fastslaa, at de aarlige »gerder« allerede af kongen blev oppebaarne fra nævnte tid af (se f. ex. Gul. kap. 298: *Nu sitr maðr sva vetr III, at hann gerir eigi gerð — — — Nu ferr maðr or gerðum, oc ferr i log onnor, late liggia efter gerð hina nesto. Nu ferr maðr af lande, hallde upp gerð firi hann vetr III. — — Ef maðr kemr or logum varom i fylki annat með bu sitt, geri aptr gerð hina nesto, sem hann var fyrr. En siðan hallde gerð upp þar sem hann kemr*). Men gaar, som det herved er bevist, ledingsskatten som saadan tilbage til kong Magnus den gode, saa følger heraf ligesaa utvilsomt, at den har været gjenstand for forhandling mellem denne konge og bønderne. Spørgsmaalet bliver da kun, hvorvidt skatten er endnu ældre, eller om den er bleven nyindført ved Magnus's forlig med bønderne under Atles mægling. Herved er da for det første at mærke, at vi intetsomhelst holdepunkt i kilderne finder for, at den aarlige ledingsskat ogsaa er bleven erlagt tidligere. Dernæst, at dens udredsel saavel i Gula- som i Frostathingsloven paa det nøieste er sat i forbindelse med mandtalførselen og udligningen paa mandtalsthingene; men hele mandtalsapparatet passer, som før paavist, overhovedet ikke ind i det ældre system med de snævre manngerder som bestemmende grundlag for byrdernes fordeling. Endelig kan der heller ikke peges paa nogen ældre konge, under hvem forholdene laa saaledes tilrette, at en slig aarlig skat havde kunnet drives igjennem hos bønderne. At ikke Haakon Adalsteinsfostre kunde tænke paa noget saadant, siger sig selv. For ham og hans tid var det storværk nok at have indført og organiseret selve den aktive udfærdsleding istedetfor Harald Haarfagres skattepaalæg. Samtidig at søge gjennemdrevet en ny aarlig skat, vilde været en selvmodsigelse. Af de følgende konger kunde der blot være tale om de to Olafer.

Men Olaf Tryggvason var for optaget af at faa kristendommen erkjendt som folkets religion, til at han i de faa aar, han herskede, ogsaa skulde have fundet anledning til at bringe forsvarsvæsenets principper under forhandling; han maatte øiensynlig nøies med at bygge sine egne nye skibe. Og hvad Olaf Digre angaar, var hans forhold til bondernes ledende høvdinger aldrig saa godt, at han fra den kant har kunnet opnaa en saavidt stor indrømmelse, som underkastelsen under en aarlig skatteudredsel i hine tiders øine maatte fremstille sig at være. Først helgenkongens søn var i den stilling, at han ved hjælp af folkets stærke patriotiske samling og vaagnende ansvarsfølelse, der var en gavnlig følge af Knut den mægtiges korte, men strenge overherredømme i Norge, kunde sige til bønderne: I vil ikke paany have fremmedvælde over eder; nuvel saa sæt landets eget kongedømme i stand til at forsvare sig og riget og forstræk det med de midler, som kræves for, at kongen ved siden af den alene i ufredstider udbudte, aktive leding ogsaa kan underholde en særskilt flaade, som stadig kan ligge rede og derfor vil være mere effektiv til landets hurtige forsvar i paakommende tilfælde end den langsommere sammentrukne ledingshær. Saaledes omtrent maa talen fra kongedømmets side have lydt. Og bønderne har forstaaet og sluttet sig til tanken. Den kongen tilkommende ret til aar efter aar at udbyde halv leding til aktiv krigsførsel, er bleven omsat til en ret for ham til aarlig at oppebære, hvad den halve leding vilde have kostet bønderne i materielle udredsler. Den kongelige flaade blev paa denne maade med tillæg af de af høvdingerne (lendemændene) stillede fartøier et slags første krigsopbud, stærkt nok til at afslaa eller omvendt selv at udføre et angreb i paavente af, at ledingsflaaden kunde blive mobiliseret, og velrustet nok til derpaa ogsaa at danne den egentlige kjærne i den hele for-

svarsstyrke. Det er denne dobbeltordning af rigets sjøværn, som umiskjendelig træder os imøde under de nationale kraftudfoldelser fra Magnus den gode til langt ned i Sigurd Jorsalfarers dage saavelsom senere under de mange indre kampe om tronen.

Saavel vore lovkilder som samtlige tidsomstændigheder forene sig følgelig om at gjøre det klart, at det er ved statsforliget og ledingsreformen under kong Magnus den gode, at ogsaa omlægningen af den aarlige halve leding til en aarlig ledingsskat er bleven aftalt og gjennemført. Jo mere man overhovedet søger at trænge ind i stillinger og forhold under denne konge, des tydeligere blir det, at det under ham istandkomne opgjør mellem kongedømmet og bønderne har dannet grundlaget for den norske statsret langt fremover. Men i denne statsret har atter forsvarsordningen udgjort et hovedled. Som indledningsvis fremhævet maa det allerede have været hovedhensigten med Harald Haarfagres skattepaalæg at skaffe midler til underholdelsen af en kongelig flaade. Under Haakon Adalsteinsfostre sattes istedenfor denne den paa almindelig værnepligt grundlagte ledingsflaade. Men erfaringerne havde siden lært, at med en ledingsflaade alene, kunde landet ikke forsvares. Den maatte suppleres og styrkes ved en kongelig flaade som landsforsvarets kjærne, og midlerne hertil kunde ikke tilveiebringes uden ved at vende tilbage til en eller anden art af beskatning. En saadan kunde dog nu kun oprettes med hjælp af befolkningens eget samtykke, hvorved samtidig et andet nyt, grundlæggende led, folkets egen beskattende myndighed, blev indført i landets statsdannelse. Det er til ros for kong Magnus's raadgivere, blandt hvilke vel her som ellers den unge konges fosterfar, Einar Thambarskjælver, har været den mest vidtskuende og indflydelsesrige, at de kraftig og med held har evnet at fremholde den statsor-

ganiserende, fædrelandssikrende side af forligsspørgsmaalet. Skjønt det af sagaerne nærmest kun synes at fremgaa, at kong Magnus underkastede sig de vrede bønders forlangender, viser Gul.lovens ledingsbolk med bestemthed, at indrømmelserne paa bøndernes hold ligeledes var meget væsentlige, for selve statslivet i længden endog de væsentligste.

Det har saaledes sin fulde betydning, naar den første skriftlige optegner af Gul.lovens ledingsbolk emfatisk udtaler, at »vi skal have det lovmaal om vore udredsler, som før (d. e. indtil nedskrivelsestiden) har været, og som Atle foredrog for mændene i Gulen«. Atles »lovtale« (jfr. var. til Eids. kr. I 10) blev et hovedkapitel i rigets forfatningsret. Den gjenfindes da ogsaa, omend i andre ordelag, paa alle væsentlige punkter i Frost.lovens tilsvarende bolk VII. Havde vi havt Borgarthingslovens verdslige del bevaret, vilde vi visselig ogsaa der have kunnet læse de samme bestemmelser. For Eidsivathingslagens vedkommende er det derimod mere end tvilsomt, hvorvidt Oplandenes befolkning allerede under Magnus den gode har underkastet sig selvbeskatningens princip og vedtaget at erlægge aarlige ydelser, svarende til kystfylkernes ledingsskat. Senere sees ogsaa deroppe bønderne at have paataget sig at udrede en saakaldet »vis øre«; men fra hvilket tidsrum dette er skeet, maa ganske staa derhen. At bønderne mere her end andetsteds i landet skulde have fundet sig i at lade Harald Haarfagres skattepaalæg bestaa uafskaffet ned gjennem aarhundrederne (som Keyser, l. c. 97, og efter ham Brandt l. c. s. 8 forudsætter), synes helt uantageligt.

Der er ovenfor gaaet ud fra, at den almindelige lære, at kongerne kun i tilfælde af fiendtligt anfald paa riget havde ret til at udbyde fuld almenning, men ellers kun halv, er rigtig. Jeg skylder imidlertid at paapege, at dette

egentlig intetsteds siges. Gul.lovens kap. 295, der danner ledingsbolkens begyndelse, udtaler: »Kongen skal raade for bud og forbud og for vore udfærder. Ikke tør vi nægte ham leding til landsenden, hvis han byder sig til behov og os til gavns.« Om nogen ledingsfærd længere end til landsenden er der her altsaa ikke tale; Frost.loven har ingen tilsvarende bestemmelse. I sagaerne oplyses imidlertid paa flere steder, at der ved leilighed blev udbudt »halv almenning« (saaledes om Haakon Ladejarl, da han drog afsted for at hjælpe Harald Blaatand mod den tydske keiser, Fagrsk. kap. 46; ligeledes om Harald Haardraade under hans kampe med Danmark saavelsom ved hans tog til England, Fagrskr. kap. 183 jfr. 191, hvor antallet af hans skibe tyder paa samme begrændsning eller en endnu større; Snorre, Har. Haardr. s. kap. 31, 34, 82). Som oftest nævner sagaerne dog intet om, enten almenningen var fuld eller halv, og det hænder, at den ene redaktion taler om »almenning« i sin almindelighed, hvor en anden udtrykkelig siger »halv almenning«. Overhovedet sees »*almenningr*« oftere brugt istedetfor »*leiðangr*« uden hensyn til dennes omfang eller til, at *almenningr* jo egentlig altid skulde betegne fuld leding. Ordet bruges endog ikke sjelden i senere tid om ledingsskatten (se saaledes Haakon Haakonssons saga, Ungers udg., kap. 352; ib. kap. 149, hvor det heder, at bønderne paa Oplandene tilbød kongen at udrede »*allan almenning ok annan hálfan á bak jólum*«). Af disse og lignende sagasteder fremgaar det overhovedet med tydelighed, at der har været benyttet en opbudsform for ledingen, der er bleven betegnet som »halv almenning« modsat den fulde, og tilværelsen af begge former faar da ogsaa sin umiskjendelige stadfæstelse i Gul. kap. 297, der bestemmer, at ved fuld almenning *(at fullum almenningi)* skal der stilles en mand for hver 7de person; thi her staar udtrykket »fuld

almenning« klarligen i modsætning til en mindre almenning, som ikke var »fuld«. Først i Magnus Lagaboters landslov (III 1) forekommer derimod betegnelsen »halv almenning« udtrykkelig i lovkilderne. Her udtales det nemlig ligefrem, at »kongen tør ikke kræve videre udbud i fredstid end halv almenning« uden særskilt givet samtykke fra almuens side. Spørgsmaalet bliver da, om dette kan ansees som en ny bestemmelse i landsloven (byloven har forøvrigt samme bestemmelse; jfr. ogs. III 6), eller om den er optaget fra ældre gjældende ret. Betænker man imidlertid paa den ene side, at det for kongen var en meget væsentlig forskjel, om han skulde have hel eller halv ledingsskat af landet, og paa den anden side, at det umulig kunde falde Magnus Lagaboter ind, hvis love netop gaar ud paa at styrke og konsolidere kongedømmets ret og stilling, at give afkald paa halvdelen af ledingsskatten, den betydeligste af alle kongens indtægter, saa kommer man til den sikre slutning, at Magnus her alene gjentager, hvad der fra gammel tid var kongens fastslaaede ret. Da der heller ikke tidligere kan paavises noget tidspunkt eller nogen rimelig anledning, da et saadant nedslag i ledingsskatten skulde have kunnet finde sted, saa bliver der ingen anden udvei aaben end den antagelse, at den indrømmelse, bønderne i sin tid fandt sig i at gjøre Magnus den gode, alene har gjældt halv, ikke fuld almenning i aarlig skat[1]. Sandsynligvis har da denne oprindelige begrændsning af skatteydelsen staaet i forbindelse med den opfatning, der synes at fremskimte af de ovennævnte sagasteder, at kongerne, naar det gjaldt aktive krigstog

[1] Det ovennævnte sted i Haak. Haakonssons saga, hvor bønderne tilbyder at udrede kongen halvanden almenning, kan ikke tages til indtægt for en modsat opfatning, idet der her er tale om at yde kongen en straffeudredsel fra de i Ribbungernes oprør delagtige bønders side.

længere end til »landsenden«, blot kunde udbyde halv leding. De ældre forskeres lære paa dette punkt synes følgelig, skjønt aldrig nærmere begrundet, at holde stik.

Til gjengjæld har de intetsteds opkastet sig det spørgsmaal, hvad der egentlig praktisk talt forstodes ved halv leding. Hvorledes skede i tilfælde af ledingsudfærd denne halvering? Man kunde maaske tænke sig, at den fremkom paa den maade, at kongen udbød fuld leding for det halve rige eller for omtrent halvdelen af fylkerne, og man kunde være tilbøielig til herfor at paaberaabe et saadant sted som f. ex. Haak. Haakonssons saga (hos Unger) kap. 327, hvor det meddeles, at kongen lod udgaa »udbudsbreve over Norge«. »De mindste udbud fandt sted paa Haalogaland, men desto større jo længere det bar mod syd.« Heraf fremgaar nemlig, at det stod frit for at fordele det aktive ledingsudbud efter eget tykke paa de forskjellige landsdele (i det tilføiede skaldevers betegnes ledingen som »almenning«). Men stedet viser dog kun, at ledingen, enten den var hel eller halv (i dette tilfælde var den vistnok kun halv ogsaa i de sydligere dele af landet, idet det gjaldt et krigstog ned til Danmark), af kongen yderligere kunde lempes paa efter omstændighederne, og det samme sees af Har. Haardraades saga hos Snorre, kap. 34, idet kongen her siges af ledingshæren at holde tilbage det mandskab, som boede Danerne nærmest, medens resten fik hjemlov; ligesaa af Haak. Haakonssons saga kap. 322 og 329, hvor det kun er fra Viken, at leding udgaar.

Det var imidlertid ikke saadanne partielle udbud, som kaldtes halv almenning. Herved forstodes øiensynlig en leding, der udgik fra det hele land, men som dog kun var halvt saa stor som fuld almenning. At tænke sig halveringen udført derved, at kongen kun udbød skibe og mandskab fra hver anden skibrede, medens de mellem-

liggende bygder gik helt fri, gaar selvfølgelig ikke an; thi en saa ulige fordeling af krigsbyrden vilde have vakt stor og berettiget misnøie. Derimod ligger spørgsmaalets løsning tydeligvis anvist ved den ordning, som maa have gjældt for ledingsskattens indkrævning. Som vi saa, kunde kongen alene forlange »halv almenning« som aarlig skatteudredsel. Denne maa følgelig have været fordelt ligelig over hvert fylkes hele befolkning, d. e. være bleven erlagt af hvert enkelt skibrede hele riget over. Men som sagt kun med halv almenning. Halveringen af den fulde almenning er altsaa skeet for hvert enkelt skibredes vedkommende, d. v. s. saaledes, at dettes befolkning erlagde det beløb i skat, som de ved virkeligt krigsudbud af halv almenning vilde have 'maattet tilskyde til selve udrustningen. Men heraf følger igjen, at den halve almenning i tilfælde af krigsudbud fra hvert enkelt skibrede alene kan have omfattet det halve mandskab mod, hvad der ved fuld almenning blev at stille; thi ellers maatte der jo være krævet fuldt tilskud af proviant og penge. Kun ad denne vei naar man desuden, som det vil sees, frem til en virkelig ligelighed i fordelingen af krigsbyrden, idet der overalt ved udbud af halv leding er bleven udtaget det halve antal af det ved fuld almenning værnepligtige mandskab. Egentlig ligger da ogsaa denne forholdsmæssige formindskelse af mandskabsantallet antydet i Gul. kap. 297, naar det her siges, at »ved fuld almenning skal der stilles en mand for hver 7de person; men hvis vi har bedre mandtal, skal vi alle deraf nyde godt«. Thi det bedste mandtal fremkom jo, saasnart almenningen ikke var fuld, men bare halv.

Hvorledes blev saa imidlertid dette halve mandskabs forhold til skibredens ledingsskib? Kan det tænkes, at ved halv almenning var skibet blot halvt saa bemandet som ved fuld? Selvfølgelig er dette umuligt. Et skib af

given størrelse forlangte, naar det overhovedet skulde bruges til strid, altid fuld bemanding; i modsat fald betegnedes det som tyndt besat *(þunnskipat)*, som Sverres saga etsteds udtrykker det, og hvorved den vil sige, at vedkommende skib havde for svag besætning for at være virkelig kampdygtigt. Der bliver da kun det andet alternativ tilovers, nemlig at i tilfælde af halv almenning alene hvert andet ledingsfartøi er bleven sat paa vandet og udrustet med mandskab, vaaben og proviant, medens hvert andet fartøi laa igjen hjemme. Og da en enkelt skibrede i regelen bare stillede et ledingsskib, maa man ved halv almenning have slaaet to skibreders mandskab sammen ombord paa det af de to fartøier, som kongens embedsmand for tilfældet ansaa for det bedst tjenlige. En saadan ordning nævnes rigtignok intetsteds; men den er den eneste, som er forenelig med lovenes øvrige forudsætninger saavel for ledingsudfærd som for erlæggelsen af ledingsskatten.

Udfærdsledingen omfattede ifølge den ovenfor omtalte opgave i Gul. kap. 315 ialt 309 skibe foruden et vagtskib, som Nordre Haalogaland til stadighed holdt stationeret paa kysten nordøstover. Halv leding vil følgelig have tællet omkring 150 skibe. Fra hvilket tidspunkt denne notits hidrører, er ikke klart. At den ikke oprindelig har tilhørt Gul.lovens ledingsbolk, fremgaar af dennes slutningsord i kap. 314, som viser, at notitsen senere af en eller anden afskriver er bleven tilføiet; den omhandler jo desuden ikke Gulathingslagen alene, men det hele land. Paa den anden side er codex skreven omkring 1250 eller noget senere. Opgaven kan følgelig ansees at angaa forholdene før Magnus Lagaboters lovreform, og den passer da heller ikke paa langt nær sammen med det antal skibreder, som opføres i nævnte konges testamente af 1277. Formentlig træffer man det rette ved at antage, at notitsen

nærmest gjengiver de i sidste halvdel af det 12te aarhundrede gjældende regler. Hvorvidt disse har været de samme, som fastsattes ved Magnus den godes ledingsordning, er naturligvis ikke godt at vide; men lægger man mærke til, at Gulathingslagen i sin helhed forpligtes til at stille større fartøier end det øvrige land, forekommer det sandsynligst, at saavel skibsstørrelserne som det opgivne skibsantal repræsenterer gammel og nedarvet ret. En slig forskjel i vilkaarene mellem de forskjellige landsdele kan kun forklares ved, at den gaar tilbage til ældre historiske forhold (jfr. herom ovenfor s. 250—252).

Hvad dernæst angaar selve mandskabets størrelse paa ledingsflaaden, saa er herom som bekjendt de mest ulige meninger kommet til orde. Navnlig gjælder uvisheden det antal stridsmænd (*hásetar* eg. rorskarle), som havde plads i hvert af skibets »rum«, d. e. mellemrummene mellem mandskabets siddebænke (»*sessar*«, sæder, enkelttal *sess*). De, der er tilbøielige til at reducere besætningerne til et minimum, paaberaaber sig særlig den bestemmelse i Frost. VII 13, at der ved hver »tofte« skal ligge en bue med streng, anskaffet af de to mand, som under ledingsfærden har sin plads paa toften (»*sessar 2 er fara*«): man forstaar nemlig her »tofte« som en tværs over skibets hele bredde gaaende siddebænk, saaledes som forholdet var ved de mindre ro- og seilbaade (R. Keyser, Stats- og Retsforfatning, s. 222—23; Sars, Hist. Tidsskr. II 3 s. 370). Paa krigsfartøierne var forholdet imidlertid et andet. Her gik siddebænkene (*sess* eller *þofta)* fra hver ræling kun frem til den langskibs løbende, aabne midtgang. Naar man vilde betegne et krigsfartøis størrelse, tællede man derfor kun sæderne med de dem tilhørende aarer paa den ene skibsside (*skip eigi skemra en sessum ma telia*, heder det i Gul. kap. 301, som tillige forudsætter, at et fartøi med 13 sesser, *þrettánsessa*, er det

mindste af saadan type og størrelse). Mellem hver *sess* eller *þopta* og den næst foran eller bagenfor staaende benævnedes rummet et halvrum *(hálfrými)*, idet man ved et helt rum forstod de jævnsides halvrum ved hver skibsside tilsammentagne. Den sidste maade at tælle rummene paa var følgelig overført fra de mindre baade og tør antyde, at i ældre, forhistorisk tid har bænkeindredningen ombord ogsaa paa noget større fartøier oprindelig været den fra mindre baade tilvante. Paa krigsskibene i historisk tid dannede derimod ikke rummene, men halvrummene den pladseringsenhed, hvorefter mandskabet fordeltes. I Gul. kap. 301 heder det derfor: »hvis en mand ikke søger sit halvrum«, d. e. ikke indfinder sig ombord. De mænd, som havde plads i samme halvrum og altsaa sad paa samme tofte eller sess, kaldtes *þoptar* eller *sessar* (enkelttal *þopti* og *sessi*), og at disse benævnelser ikke, som Sars forudsætter, omfattede mændene i det hele rum, men kun dem, der hørte til i samme halvrum, bevises næsten til overflod ved den udtrykkelige ordforklaring i Snorres Edda (I s. 536), at »*þopti er hálfrýmisfélagi*«, d. e. den, som sidder paa toften sammen med en anden, er dennes halvrumsfælle. Naar da Frost. VII 13 taler om de 2 »*sessar*«, som er fælles om den bue, der skal ligge ved »hver tofte«, saa følger heraf, at der paa ledingsskibene sad 2 mand i hvert halvrum, ikke bare 1 (se forøvrigt herom den bindende og udførlige redegjørelse hos Hj. Falk, l. c. s. 72 jfr. 98, 99, der stadfæster den opfatning, jeg selv har antydet i glossariet til Norges gl. love s. v. *sessi*). Omvendt betegnes i Sverres saga (Flatob. II s. 651, kap. 109; Fornm. sögur VIII s. 316; Ungers udg. s. 140, kap. 134) et fartøi, der blot har 1 mand i halvrummet, ligefrem som *þunnskipat* d. e. tyndt besat, og det siger sig selv, at ingen kongelig styresmand, der havde ansvaret for det af ham førte ledingsskib, vilde

have nøiet sig med at tage ombord saa faa folk, at saadant kunde bebreides ham.

Tænker man sig de faktiske omstændigheder i et sjøslag eller under den umiddelbare forberedelse til kampen, forstaar man ogsaa let, at det vilde været altfor tamt, uhensigtsmæssigt og ubetryggende i datidens voldsomme strider kun at have 1 mand i hvert halvrum, d. e. ved hver aare. Der maatte paa engang kunne kjæmpes og manøvreres med aarerne. Den mand, der skulde bruge den for halvrummet fælles bue, kunde ikke samtidig greie den fælles aare. I slaget ved Konghelle 1159, hvor det dog gjælder høvdingeskibe, ikke ledingsfartøier, var der 3 mand i hvert halvrum, hvoraf den ene roede, den anden dækkede ham og den tredie stred. Saa vel besatte har ikke ledingsfartøierne kunnet være; men 2 mand ved hver aare til gjensidig understøttelse og til ombytte i den tunge roning har man vanskeligt kunnet undvære.

Endelig faar man fuld stadfæstelse paa, at hvert halvrum gav plads for 2 mand, i bestemmelserne om madforsyningen under ledingstogtet. Paa en tid, da ledingsudfærden regelmæssig varede 2 maaneder, bestemmer Gul. kap. 300, at der til hver hamle, d. e. til hver aare, hvert halvrum, skulde udredes »*2 mánaðarmatir hvárs*«, d. v. s. 2 maaneders kost i smør og 2 maaneders kost i mel, tilsammen saaledes 4 maaneders kost. Men 4 maaneders kost for 2 maaneder forudsætter, at der er 2 mand om fortæringen, saa sandt som $2 \times 2 = 4$ (saaledes ogsaa Munch, N. F. H. II s. 982 n. 2). Det maa jo erindres, at udtrykket *mánaðarmatr smørs* ikke vil udtale, at den, som fik dette, blot skulde spise smør, eller *mánaðarmatr mióls*, at han blot skulde spise mel hele maaneden; heller ikke medførte *mánaðarmatr hvárs* (d. e. af hvert slag, mel og smør), at datidens ledingskarer blot skulde leve halvt af mel og halvt af smør hele maaneden (ligesom barsel-

kjærringer af smørgrød, som Macody Lund udtrykker det). Tværtimod viser samme lov strax nedenfor i kap. 303, at det ikke mindst var kjød, de forlangte, og at de derfor i nødsfald havde ret til at slagte »to naut« hos en bonde, de kom i nærheden af, selvfølgelig mod at erlægge lovlig betaling. Den samme bestemmelse gjenfinder man i Frost. VII, 23 og Landsl. III, 13 (jfr. ligeledes Sverres saga, Ungers udg., s. 144). De 2 *mánaðarmatir* i smør og de 2 i mel var følgelig ment at skulle repræsentere værdien af den fornødne ledingskost under togtet, saaledes at derfor skulde anskaffes kjød, fisk, øl og hvad andet, der til levemaaden behøvedes, foruden at der naturligvis af melet blev kogt grød og af smørret taget til daglig brug. Den indvending, som navnlig Sars (l. c. s. 370; jfr. dog ogsaa Keyser l. c. s. 228) paa grundlag af proviantbestemmelsen reiser mod Munch's antagelse af 2 mand i hvert halvrum, lader sig følgelig saa langt fra opretholde, at lovbudet tværtimod danner en paatagelig støtte for denne beregning.

Paa en femogtyvesesse, der var det almindelige anvendte ledingsfartøi i Gulathingslagen, gjorde 2 mand i hvert halvrum 100 mand ombord. Falk vil (l. c. s. 99) hertil yderligere lægge en fjerdedel mere for mændene i løfting og stavn. Hvorledes hermed har forholdt sig, er imidlertid ikke ganske klart. Den ovennævnte proviantudredsel var, som det saaes, angivet pr. hamle, d. e. pr. halvrum, og tog intet hensyn til de mænd, der muligens havde sin plads forud og agter i skibet. Man kan derfor neppe uden videre slutte fra forholdene ombord i de egentlige høvdingeskibe til ledingsfartøierne. Muligt er det jo, at kostleverancen pr. hamle var beregnet saa rundelig, at den tog fuldt hensyn ogsaa til de forud og agter anbragte ledingskarer; muligt ogsaa, at disse pladse ikke besattes af ledingsfolkene, men af de kongelige ombudsmænds egne

huskarle. I ethvert fald tør det for selve ledingens vedkommende være tryggest at holde sig til lovenes ord, og disse nævner kun folkene i halvrummene. Herved faar vi altsaa et mandskabstal af 100 paa en femogtyvesesse, 80 paa en tyvesesse. At formodningen imidlertid har været for, at styresmanden, som naturligt kunde være, helst tog med sig saa mange som muligt, fremskimter af den ovennævnte begrændsning i Gul. kap. 297, der forbyder ham at opnævne flere fra skibreden end hver 7de person. I sig selv er jo dog ogsaa dette tal meget hoit, og det gjaldt kun ved fuld almenning. Ved udbud af halv leding har forholdet omtrent været 1 opbudt mand for hver 14de person i bygden (børn under 2—3 aar ikke medregnede). Frost.loven anforer derimod ingen saadan begrændsning, men indskrænker paa den anden side mandtallet til kun at omfatte born over 6—7 aars alderen. Forholdet mellem befolkningens størrelse og ledingskarerne tor derfor her baade ved fuld og halv almenning have været en del rummeligere end i den af værnepligten stærkt bebyrdede vestenfjeldske landsdel. Endnu lempeligere synes talforholdet at have været i Viken, hvis 60 (61) tyvesesser, som for fremholdt, ikke danner et passende ækvivalent til det vestenfjeldskes 116 femogtyvesesser ligesaalidt som til det nordenfjeldskes 132 tyvesesser.

Efter dette bliver ledingsmandskabernes samlede antal i perioden for Magnus Lagabøter følgende:

nordenfjelds (Haalogaland til og med Romsdalen):

80 × 132 = 10,560

vestenfjelds (Sondmore til og med Agder):

100 × 116 = 11,600

sondenfjelds (Grenland til og med Ranrike):

80 × 61 = 4,880.

Tilsammen for det hele land giver dette ved fuld almenning en hær paa 27,040 mand (det haalogalandske

vagtskib paa 30 sesser og 120 mand ikke iberegnet, eller ved halv almenning 13,520 mand. Regner man med Falk en fjerdedels tillæg for stavn og lofting, bliver tallene ialt henholdsvis 33,800 og 16,900.

Det er imidlertid langtfra, at disse sifre udtrykker hele den norske stridskraft i middelalderens sjøkrige. Den mest mobile, bedst udrustede og stærkest bemandede del af landets flaade udgjordes af kongens og høvdingernes egne langskibe. Men om disse har vi for tidsrummet før Magnus Lagaboter kun faa oplysninger. I lovene omhandles de ikke, og sagaerne meddeler alene rent leilighedsvis holdepunkter for paalidelige slutninger. Ved anledninger, da det maa formodes, at kongen ikke har taget sig tid til eller af andre grunde ikke har villet udbyde leding, nævnes flaader paa 70 skibe (Magnus den godes saga hos Snorre, kap. 20, støttet til et vers af Thjodolf skald) eller 60 (Morkinsk. s. 127—28); det sidste antal skibe fulgte ogsaa Sigurd Jorsalfarer paa hans korstog. Den største flaade, som Norge ifølge sagaopgaverne nogensinde samlede, var forøvrigt den, Sigurd Jorsalfarer udbød til den saakaldte Kalmarleding ca. 1123, et slags korstog til Smaaland. Den skal have tællet hele 360 skibe (se hans saga hos Snorre, Ungers udg. kap. 28). Hvis dette tal, tre (store) hundreder, er rigtigt, maa det formentlig ogsaa omfatte proviantfartøier o. lign.; thi mere end halv leding kan kongen, omend sagaen taler om *»almenningi af öllum Noregi, bæði at liði ok skipum«* ved en angrebskrig, selv i religiøst øiemed, ikke tænkes at have raadet over. Men i saa fald maa ved denne anledning konge- og høvdingeskibene have beløbet sig til adskilligt over 100. Disse vexlende tal, hvoraf forøvrigt de sidstanførte alene hviler paa rimelig formodning, synes at antyde, at de egentlige langskibes antal beroede paa omstændighederne. Man erfarer gjentagende,

at kongerne, naar det gjaldt at ruste sig, lod bygge flere og større skibe (saaledes f. ex. lovede Harald Haardraade efter et nederlag i Danmark at komme tilbage en anden gang med flere folk og større skibe, se hans saga hos Snorre, Ungers udg., kap. 60), og undertiden optræder en eller anden høvding med saamange skibe, at de ligeledes skjønnes at have taget overordentlige forholdsregler (saaledes Einar Thambarskjælver og hans søn 8—9 lige op til 13 skibe, Haakon Ivarsson 10 skibe, Munch, ib. s. 21, 245 og 277).

BEMÆRKNINGER GJORT PAA EN REISE I NORGE SOMMEREN 1824.

Denne indberetning skyldes nordmanden Matthias Friis Irgens-Bergh. Han var »født« Bergh, men smeltede moderens navn (Irgens) sammen med sit eget, da han blev adlet 1824. Da han døde i 1828, havde han i 12 aar været Danmarks chargé d'affaires i Dresden og var bleven hædret med titelen af Kammerherre og Geheime-Legationsraad. Det var en fin løbebane for en norsk, oprindelig borgerlig prestesøn. Et vakkert ydre og et elegant væsen bidrog ikke mindst til at fremme hans carrière. Professor Ludvig Daae har i Breve fra Danske og Norske gjort uddrag af meget interessante brevvekslinger mellem Irgens-Bergh og bl. a. dansk udenrigsminister Nils Rosenkrantz. Efter disse breve at dømme har han vist sig fuldt værdig til den tillid, den danske regjering viste ham, og han har staat paa en fortrolig fod med flere av sin samtids bedste danske. Hans tidlige død — han blev ikke mere end 42 aar gammel — skyldes brystsyge.

Sofie Aubert Lindbæk.

Forinden jeg vover at fremsætte enkelte Bemærkninger betreffende mit Fædrelands nærværende Tilstand, for saavidt det har været en saa uovet Iagttager som mig muligt i en Tid af et Par Maaneder at gjøre nogle Iagttagelser, skylder jeg mig selv og min Stilling som kongl. dansk Statstjener og især som Diplomat, forud at bemærke, at, naar jeg kommer i det Tilfælde at roese Norges Constitution og den norske Nations Iver og Bestræbelser for at vedligeholde samme saaledes som den paa Eidsvold

gaves og siden ved Foreningen med Sverrig modificeredes, saadant ingenlunde hidrører fra nogen Forkjærlighed for det constitutionelle Væsen i Almindelighed, om hvilket — efter min Overbeviisning — en Statstjener aldeles ingen anden Mening bør eller tør yttre end den, hans egen Souverain byder ham at have; men ikkun er at tilskrive det særegne Forhold hvori de Norske i 1814 pludseligen sattes til en Nation som de hidtil ikkun havde betragtet med Mistillid og Modbydelighed, og den af dette spendte Forhold følgende Nødvendighed for de Norske, at søge i den dem givne Constitution et Værn mod alle Indgreb fra svensk Side i de dem i Fortiden af det danske Kongehuus stedse med Gavmildhed og Naade frivilligen indrommede Rettigheder.

I min Overbeviisning om Nødvendigheden for den norske Nation af at besidde et saadant Værn mod svenske Indgreb, hvis den ei vilde udsættes for snart at see Norge oversvømmet af svenske Tiggere som med Graadighed ville tilegne sig de bedste Embeder og ved deres større Smidighed og Klogskab smedde Lænker for Nordmændene, eller, i det mindste vække Misfornøielse, Uroeligheder og Tvedragt, blev jeg under mit Ophold i Norge bestyrket, deels ved Fortællingen om med hvilke Ideer og Forventninger de Svenske i 1815 strømmede ind i Norge, deels ved Yttringer af de svenske Tropper, hvilke i 1821, medens Storthinget var samlet i Christiania, rykkede ind 3000 Mand stærk for at skrække Nationen og bringe den til Lydighed og Underkastelse, og endelig ved den slet skjulte Ærgrelse, hvormed alle Svenske, fra Vicekongen af indtil Hoffets Laqvaier, betragte deres egen Bortfjernelse og Nationens vedvarende Villie og Lyst til at vandre sin egen Bane uden i nogen Henseende at ville indlade sig i Forbindelser med Broderfolket. Denne den norske

Nation besjelende Aand er i Oine faldende; den viiste sig paa det sidste Storthing især ved en Orden, Sindighed, beskeden Friemodighed og Enighed, som ingen Tvivl lode tilbage om at Nationen, der overalt yttrede den høieste Tilfredshed og Stolthed over dens Repræsentanters Opførsel, indsaae Vigtigheden og Nødvendigheden af at erhverve sig Tillid og Agtelse af andre Nationer og at sætte sig i Respect hos Broderfolket. Det forkastede derfor eenstemmigt de til Forandring i Norges Grundlov gjorte Forslag, deels fordi det var umiskjendeligt, at de fleste af dem sigtede til ganske at underminere Constitutionen og gjøre den kraftesløs og modsigende med sig selv, deels fordi at, om end flere Forandringer og Modificationer kunne være ønskværdige og tjene til at fuldkommengjøre en Constitution, som de Norske vel betragte som deres Nødanker i Stormen og som et Skjold mod svenske Pile, men som de ingenlunde ere indbildske nok til at ansee som blottet for de ethvert menneskeligt Værk vedheftede Svagheder og Ufuldkommenheder, — dog enhver utidig Forandring og Quaklen ved Grundloven for Oieblikket ikkun vilde biedrage til at berøve Undersaatterne den Agtelse for dens Indhold som, især hos den simple Mand, følger med Idéen om dens Ufeilbarhed, samt til at betage den den Ærbødighed som den med Tiden vilde kunne erhværve sig, naar den ei udsættes for Forandringer som ikke ere aldeles uundgaaelige.

Hvad Maaden hvorpaa Forkastelsen skeete, angaaer, da gik man med Hensyn til de kongl. Propositioner frem med den vedbørlige Respect for den kongl. Authoritet, tilskrev Kongen de bedste Hensigter med sine Forslag og beklagede ikkun høiligen, at, ifølge de i Constitutions-Commiteens Erklæringer anførte Grunde, Umuligheden af at antage dem, var i Oine faldende. Derimod erholdt den svenske Regjerings forhadte Organ, Generalprocureur Fal-

sen, hvis Constitutionsforslag ansaaes for at have en endnu slemmere Tendents end Kongens, den tilbørlige Revselse af Storthinget, i det Forslagene qualificeredes som umodne, utidige, uanstændige, upassende o. s. v. Men hvad der paa dette Sted vel fortjener at bemærkes, er at til samme Tid som Forslag af ovennævnte Natur tilbagevistes, laante man ligesaalidet Øret til Propositioner af en modsat Natur, nemlig til saadanne som aabenbar sigtede til at udvide og formere Storthingets Magt ved end mere at indskrænke Regjeringens Indflydelse. Disse tilbageviistes med ligesaa megen Fasthed som de øvrige Forslag og Grundene østes af samme Kilde: Omsorg for Nationens Vel og Sikkerhed. hvilke igjen ansaaes for at afhænge af Vedligeholdelsen af dens Forfatnings nærværende Form.

I samme Øieblik, som det norske Storthing nægtede at føie Kongen i hans Begjering om Forandring af Grundloven, voterede det ikke desto mindre betydelige Summer til bedste for Kongehuset, saaledes 60000 Speecier i Sølv som Bidrag til Omkostningerne af Kronprindsens Reise i Udlandet, 30000 Spd. aarlig til Vicekongen, samt den aarlige apanage for Kongen og Kronprindsen i Sølv istedenfor i Papiir, hvorved den for Øieblikket forøges med 50 pct. Denne tilsyneladende Modsigelse i Yttringerne af Nationens Sindelag for Kongehuset er i Grunden ingen, naar man tager Hensyn til at Storthinget, under Forudfølelsen af den Fortrydelse som Kongen ei vilde undlade at lægge for Dagen over at see alle sine Forslag tilbageviiste, haabede at formilde Hs. Majestæt ved pecuniaire Fordele, da det er en bekjendt Sag, at Kongen sætter meget stor Priis paa Penge, og Norges virkelig fordeelagtige financielle Tilstand gjør en saadan forøget Udgivt let for Øieblikket, ligesom Overbeviisningen om at den norske Cours inden kort Tid vil være lige med pari, gjør Forskjellen af Ud-

betalingen af apanagerne i Sølv eller Papiir ligegyldig for Fremtiden.

Ved at tale om Norges Finantser tillader jeg mig ikkun i Underdanighed at bemærke, at det af udenlandsk Gjeld ikkun har de tvende übetydelige Laan, nemlig det Hambroiske og det berlinske: Tyvelaanet kaldet, fordi det contraheredes i 1820 og paa ublue Vilkaar fra Creditorernes Side som benyttede den uhyre Pengetrang og svækkede Credit, hvori Norge dengang befandt sig, for at laane deres Penge ud til over 20 pct.: hvilke ved aarlige Afbetalinger med den største Punktlighed liquideres inden en vis Tidspunkt, og at den indenlandske Gield beløber sig til 1 1/2 Million Species, hvilke det ei engang er ønskværdigt for Nationen at see afbetalte. Den almindelige Mening i Norge er at Kongen af Sverrig har selv personligen den største Andeel i det Hambroiske Laan.

Imidlertid ere Skatter og Avgivter i Norge ulige høiere i dette Øieblik end under Foreningen med Danmark, saaat en Gaard paa Landet f. Ex., som tilforn svarede omtrent 30 Spd., nu betaler omtr. 100 Species. Man hører derfor ideligen blandt Bønder Forsikkringen om at, endskjønt de ikke kunne andet end roese den nærværende norske Regjering fordi den viser Fasthed og Kraft i at holde Svensken ude af Landet, de dog aldrig have havt det bedre end under deres forrige goede Konge.

For Resten arbeider den norske Regjering efter Evne paa at benytte den nuværende roelige Tidspunkt for at fremme Landets Vel og det er umiskjendeligt, at man, ved i administrativ Henseende at vedblive at gaae frem i den samme Aand som under Foreningen med Danmark, lagde Grunden til Norges Velstand og Lykke, ogsaa nu fremmer dets sande Gavn og lader det, om ogsaa langsomt, skride fremad i Oplysning og Cultur.

Een af de største Velgjerninger som Norge takker sin fordums saa elskede Konge for, er Frederiks Universitet; dette tager dagligen til og voxer herligen i den Aand hvori det saa ædelmodigen stiftedes. Jeg vover her i Underdanighed at bede om ei at troe at jeg tolker mine Følelser og min Overbeviisning alene. Nei, ved Gud! der gives ingen oplyst norsk Mand der ikke af ganske Hjerte erkjender denne Velgjerning og veed at skatte de Opoffrelser som ædelmodigen gjordes ved Stiftelsen af dette udødelige Minde om det danske Kongehuses Velgjerninger mod det norske Folk! Utallige ere Yttringerne af dette Slags, som jeg paa min norske Reise har hørt, og med sand Enthusiasme feires aarligen Stiftelsesdagen af de Studerende, uagtet Kongens Mistroe og Misundelse har indskrænket denne Festes solemnelle Høitideligholdelse til hvert 25de Aar. Ved forrige Storthing vilde Kongen ikke sanctionere Fundatsen for Universitetet fordi Nationen havde fundet det saare naturligt at beholde fremdeles Navnet Frederiks Universitet, hvilket Kongen vilde have forandret; men da man ved dette Storthing ingenlunde vilde afvige herifra, saa maatte Hs. Majestæt endeligen give efter og sanctionere Fundatsen.

Ligesaalidt vil Kongen vide noget at sige af Høideligholdelsen af den Dag da Constitutionen proclameredes paa Eidsvold, hvorimod han forlanger, at de Norske skulde feire Forenings-dagen med Sverige. Men hverken han eller Kronprindsen have hidtil seet sig istand til at sætte saadant igjennem og det er i det høieste de militaire Embedsmænd som see sig nødsagede til at adlyde og ikke engang altid det.

Overhoved viser den Mistænkelighed og Ængstelighed hvormed den svenske Regjering opsporer og søger at dæmpe ethvert Udbrud af Yttringer om Hengivenhed for og Taknemmelighed mod det gamle Konge-

huus, at man i denne Henseende troer at have Aarsag til Forsigtighed og Frygt; thi ei alene er det nok for at blive betragtet med Unaade, naar Nogen er bekjendt for at have i Fortiden været i Gunst eller nu at yttre sig med Hengivenhed og Kjærlighed for den gamle Kongestamme, men der sees skjævt til enhver, der har Slægtninge i Danmark hvilke beklæde nogen Post som synes at forudsætte Tillid fra Regjeringens Side. Jeg er inderlig overbeviist om, at ligesaalidt den svenske Regjering som den svenske Nation for Øieblikket fryde dem over Foreningen med Norge, som hidtil ikkun har voldt Ærgrelse og Fortrædeligheder istedetfor de tilsigtede Fordele; men at tvertimod den hele svenske Nation er enig om, at hvis man havde forud kunnet formode at den norske vilde have gaaet frem paa den Maade som Tilfældet er, det vilde have været bedre ei at have attraaet Besiddelsen af Norge.

Efter disse rhapsodiske almindelige Bemærkninger gaaer jeg over til at omtale de enkelte Personer, som i de senere Aar spille en Rolle paa den norske politiske Skueplads.

H. M. Kongen af Sverrig ansees af de Norske for at være en Mand udrustet af Naturen med store Aandsgaver, iblandt Andre med den letteligen at kunne vinde for sig og sine Planer de Mennesker, som han dømmer skikkede for samme; men den evige Uroe og Ængstelighed som han plages af, tilintetgjør atter paa den anden Side Virkningen af den personlige Elskværdighed, som man ei nægter at han besidder... Thi denne Ængstelighed, som har sin Grund, deels i Overbeviisningen om at saavel de øvrige europæiske Magter ikke gjerne see ham paa den Plads han indtager, som at de egne Undersaatter ei kunne have for ham alle de ærefrygtsfulde Følelser af Kjærlighed og Troeskab som gjennemstrømme enhver

Undersaats Bryst ved Tanken om at han har en Monark af ældgammel Æt, hvis Interesse var i Aarhundreder knyttet, med alle Naturens helligste Baand, til hans Fædrelands og følgeligen til hanseget Vee og Vel; denne Ængstelighed, siger jeg, avler atter Mistillid|: og intet skader vistnok Kjærligheden mellem Fyrste og Folk mere end denne:|, og inconseqvente ofte modstridende Forholdsregler, som ved den Modtagelse de da ofte finde senere, enten af den norske Regjering eller af Storthinget, opirre og bringe Kongen i Harnisk, hvorved da ofte Yttringer komme frem, som skade Kongens Popularitet i høi Grad.

En Følge heraf er det ogsaa, at undertiden forkeerte og halve Forholdsregler tages. En saadan var upaatvivleligen, ifølge hele Nationens Dom, Indrykningen i Norge i 1821 af 3000 Mand svenske Tropper med skarpe Patroner. Det var en halv Forholdsregel, thi denne Armee havde, naar det kom til Alvor, ingenlunde været tilstrækkelig for at tvinge Norge til at vise Underkastelse i den svenske Nations Villie, og den kunde af Kongen ikkun ansees som tilstrækkelig ved den falske Overbeviisning som Stadtholderen Grev Sandels og flere svensk-norske Hoffolk havde bibragt Hs. Majestæt, at i det mindste ²/₃ af Nationen ønskede og vilde understøtte den tilsigtede Forandring i Regjeringsformen; og det var en forkeert Forholdsregel, thi den norske Nations Mistroe til Kongens Redelighed i at ville, i Overensstemmelse med sine egne høitidelige Forsikkringer, overholde og forsvare Norges Constitution, vaktes derved i saa høi Grad at det siden har været ham umueligt at gjenvinde den tabte Tillid, i hvor megen Møie der endogsaa er bleven anvendt, saavel fra Kongens som fra Kronprindsens Side, for at faae de Mænd paa deres Side, som man troede især at besidde Indflydelse paa Nationens Stemning. Resultatet viiste sig tydeligen paa sidste Storthing, hvor der ikke opløftede sig een eneste Stemme

til Fordeel for de kongel. Propositioner, uagtet Sverriges Overtalelser og Naadesbeviisninger af alle Slags i Mellemtiden vare strommede ind: men alene herved vilde det norske Folks sunde Sands for den Fare som truede det ved en endnu noiere Forening med Sverrig, have vaagnet, om end ikke Fortidens Begivenheder og Erfaringer havde havt denne Virkning¹, og uagtet der vistnok paa Storthinget fandtes adskillige, om ei mange, Mænd, som gjerne af personlig Tilboielighed havde foiet Kongen, men saa stor var Frygten for Nationens alt forud kraftig udtalte Overbeviisning, at, da det kom til Stykket, Ingen eneste vovede at tale mod Constitutions-Comitteens Indstilling. Ifolge de Flestes Dom, havde Kongen, da han mærkede at Forslagene ei vilde gaae igjennem, gjort bedre i at have taget samme tilbage. Til den Ende indgaves flere Adresser til Kongen, iblandt andre den i Underdanighed vedfoiede, skrevet af den blinde 75aarige Olding Justitsraad Wulffsberg: — hvilken med ungdommelig Varme omtalte til mig sin til Graven vedvarende inderlige Taknemmelighed for alle de Velgjerninger som han og hans talrige Familie skyldte den fordums elskede Monark Frederik den Sjette.

Imidlertid har jeg Grund til at troe, at Kongen af Sverrig og Norge, mere for at foie sine svenske Undersaatter, end af egen Tilboielighed vedblev at trænge paa Forandring eller, hvilket i dette Tilfælde vilde have været det samme, paa Tilintetgjorelse af den norske Constitution; thi til Rosencrantz har Kongen engang yttret, at han ikke, endnu for lang Tid, kunde onske nogen Amalgamation af de Svenske og Norske, da han forudsaae, at saadant vilde fore til Uenighed og Ufred mellem begge Nationer, hvorimod alle Svenske brænde af Begjærlighed efter at mele deres Kage i det forjettede Land, som de nu ikkun betragte med skelende Oine, saa længe de Norske ei ville indlade sig i Forbindelse med dem. Kon-

gen lagde sin Fortrydelse herover for Dagen ved ei at holde sit givne Løvte, at komme til Norge i August Maaned for selv at opløse Storthinget; men de Norske loe ad denne Hevn.

Foruden hiint omtalte Forsøg i det Store paa at naae sit Maal, har Kongen ved mange Leiligheder søgt at udvide sin Magt og Indflydelse i Norge — hvilke i Grunden, man maa tilstaae det, ei ere store. Til den Ende har han anvendt snart Overtalelser, snart sin kongl. Authoritet. men sjeldent har det lykkedes Hs. Majestæt at opnaae sit Øiemed; aldrig at bringe den norske Regjering til at samtykke i at overtræde Constitutionens Lydende. Jeg kunde citere en Mængde Exempler paa deslige mislykkede Forsøg, men vil indskrænke mig til at omtale enkelte.

I Anledning af General Holsts Udnævnelse til Commandant paa Frederiksten, var der mange Debatter mellem Kongen og Nationen, men disse endte med at Generalen maatte om Natten flygte fra Fæstningen ind i Sverrig, da han troede sit Liv i Fare for Efterstræbelser og desuden enhver af de norske Officerer fordrede at maale sig i Duel med en Mand, som de ansaae som en Forræder mod Fædreland. Ligeledes forsøgte Kongen forgjæves paa at formaae det norske Statsraad til at samtykke i Afsættelsen uden Lov og Dom af en Underdommer, i hvilken Anledning Kongen blev saa fortrydelig, at han vendte sig til den første Statsraad, sigende: »Men Dem kan jeg dog afsætte naar jeg vil?«

Fremdeles er det i Norge bekjendt, at Kongen ved Valget af Embedsmænd sjelden eller aldrig følger det norske Statsraads Indstilling, men som oftest just vælger dem, som han troer man mindst skjøtter om. Dette er gaaet saa vidt, at Hs. Majestæt nyeligen gjorde en Ritmester av Cavaleriet Weidemann til Amtmand over Hedemarken og svarede denne paa hans Bemærkning: hvor lidet

han var skikket til denne Post, da han ingen Idee havde om Jurisprudents: »De kan jo antage en duelig Fuldmægtig«, og iøvrigt befaler jeg Dem at modtage denne Post!»

I affairen ved Bodøe i Trondhjems Stift betreffende en aabenbar uretmæssig Erstatning til et engelsk Handelshuus af omtrent 50 000 Specier i Sølv for Varer som med største Retmæssighed vare blevne fratagne Smuglere, af disse med Magt igjen udtagne af Pakhusene, men atter af de norske Authoriteter lagdes under Beslag, udviiste Kongen en særdeles uoverlagt Fremgangsmaade, idet han inden Sagen endnu var bleven tilstrækkelig oplyst, lod sig ved Trudsler fra det engelske Ministeriums Side bevæge til Erstatning af ovennævnte Sum som Nationen senere har maattet murrende betale.

Overhoved er Generositet ei een af Kongens eminente Dyder; tvertimod passerer han i Almindelighed for at være gjerrig og ikkun vise sig gavmild, naar han derved kan opnaae sine private Hensigter. Man troer i Norge, at Hs. Majestæt besidder en meget stor privat Formue, som han ved ethvert Middel søger at forøge, f. Ex. ved Agiotage, Deeltagelse i Statslaan o. s. v. Denne Adskillelse af Statens og af egen privat Interesse biedrager ikke lidet til at vække Mistroe hos Nationen, som i Kongens Forhold seer den skjulte Hensigt at sikkre sig og Kronprindsen en Ressource ifald Tingene skulde vende sig anderledes, og som, for hvergang der er Spørgsmaal om Naadesbeviisninger, tilskriver saadant hemmelige Drivefjedre. Saaledes frygtede de simple Folk, som Rideknegte, Haandværksfolk og Daglønnere, for at modtage endeel Mynter i Form af Medailler med Indskrivt: »Landets Vel er Kongens største Lykke«, hvilke General Bjørnstierna og andre svenske Agenter uddeelte blandt dem i Kongens Navn i Begyndelsen af For-

eningen; »de Svenske ville bestikke os«, sagde de, og lode Mynterne urørte.

Men hvad der er de Norske mest forhadt af alt, er den Tilboielighed til Spioneri som de kongl. Agenter ove ved at berette enhver Yttring som kunde fortolkes som uovereensstemmende med den svensk-norske Regjerings Interesse. Det er naturligt at der selv blandt de Norske gives enkelte Mænd, som ved Ansættelser ved Hoffet eller andre Fordele have ladet sig vinde for Kongens private Hensigter. Disse og de svenske Hoffolk ere de Organer som man betjener sig af for at erfare Yttringer af ovennævnte Slags, og sjelden undlader da Kongen ved Leilighed at lade Vedkommende føle sin Harme ved Tilsidesættelser af alle Slags. Dette er, naar man kjender Normanden, saa uoverensstemmende med hans ligefremme ofte uoverlagte Maade at udtrykke sig paa, at intet er mere skikket til at gjore Forholdet mellem Kongen og ham spændt og ubehageligt. Som Beviis paa at ogsaa Kongen anseer den norske Nation for at være utilfreds med ham, kan tjene, at da Hs. Majestæt passerede gjennem Gudbrandsdalen til Trondhjem for at lade sig krone, han paa Hedemarken og andre Steder forud havde erkyndiget sig med al Slags Ængstelighed om han ogsaa med Sikkerhed kunde passere de snevre Passer uden at udsætte sig for at friste Sinclairs Skjæbne! Ligeledes nyder hverken Kongen eller Kronprindsen nogensinde paa Reiser anden Mad end den som de egne Kokke have tillavet.

Kongens Bestræbelser for ved Givtermaal mellem Norske og Svenske at amalgamere Nationerne, have hidtil ikkun havt 3 eller 4 Forbindelser tilfølge, uagtet Hs. Majestæt har tilkjendegivet at ville udstyre enhver norsk Pige som givter en Svensk.

Kronprindsen er som Vicekonge i Norge sat i et

ubehageligt Forhold. Paa den ene Side har han at kjæmpe med sin Faders frembrusende Opfarenhed over den mindste Omstændighed som i Kongens mistroiske Gemyt kunde udlægges som Yttring af Misfornøielse med det nærværende Kongehuus; paa den anden, betragter Nationen, som veed i hvilken Grad Kongens Hjerte hænger ved den eneste Søn og hvor aldeles denne er indviet i Faderens Planer og Grundsætninger, Kronprindsen med samme Mistroe som Kongen, og det i desto høiere Grad jo større Ideer Normanden har om Prindsens Forstand, Klogskab og Forstillelses Gave. Ogsaa er det unægteligt at ethvert Middel anvendes af Hs. kongl. Høihed for deels at imponere Nationen, deels at vinde den paa andre Maader. For at naae det første Øiemed, etableres der, medens Residents-Tiden i Norge varer, megen Luxus, saavel i Christiania som paa Reiserne omkring i Landet. Saaledes udgjorde Prindsens og Prindsessens Suite paa sidste Reise til og fra Sverrig 80 Personer for hvilke 300 Heste vare requirerede paa hver Station. En Mængde Kokke og Fourerer sendtes altid forud og disse requirere strax ved Ankomsten til det Sted, hvor Maaltidet skal tilberedes, en saadan Mængde Fødevarer og Vine (iblandt andet 5 Dusin Bouteiller Champagner til eet eneste Maaltid) at jeg ofte hørte Vedkommende sukke og beklage sig over den Ære de nød at beværte Herskabet.

Med Hensyn til Uniformer er der ogsaa en stor Luxus i Norge; de straaie af Guld og Sølv og hvad der gjør dette især føleligt for de Norske, er at Broderiet maa forskrives til høie Priser fra Stockholm, da de selv ingen duelige Guld-broderere have og der af hvad der bedre og til billigere Priser kunde komme fra Udlandet, er lagt høi Told.

Denne og flere Slags utidig Luxus er saa meget mindre overensstemmende med Nationens Smag i det Hele,

som man veed, og daglig Erfaring lærer, at Kronprindsen af Naturen er endnu langt mindre rundhaandet end hans Fader, ja man paastaaer at hans kongl. Høihed fortjener at kaldes karrig, idet hans Lyst til at spare ofte skal overskride Anstændigheds Grændser. Iøvrigt anvendes alle Midler for at vinde Nationens Yndest. Jeg saae Kronprindsen efter sin Tilbagekomst fra Leiren i Skaane embrassere enhver af Statsraaderne og deres Fruer. Enkelte unge Mænd, især Militaire, springe i kort Tid til de høieste Poster; saaledes blev Generaladjutant Birch imedens jeg var i Norge, udnævnt til Generalmajor og Brigade-Chef i Trondhjem, endskjønt han ikkun var 35 Aar gammel. Generaladjutant og Cadet-Chef, Kammerherre Mansbach vil inden kort Tid ogsaa faae en lignende Post, uagtet han endnu er yngre end Birch. Det er nok at være Medlem af Storthinget for at faae alle sine Ønsker opfyldt og med den største Opmærksomhed søger man at udforske hvo der er Gjenstand for Nationens Agtelse for strax at vinde en saadan ved Gunstbeviisninger.

Med alt dette, er det dog i Øine faldende, at der ogsaa mellem Vicekongen og Nationen hersker et vist ængsteligt stivt og ceremonielt :hvilket undertiden falder i det latterlige formedelst den norske Nations Uerfarenhed i Hof-Ceremoniellet: Forhold, som viser at sand Kjærlighed og Tillid ei ere Basis for den gjensidige Opmærksomhed, hvilken tilsyneladende finder Sted og som Kongen og de Svenske gjøre sig saa megen Umage for at faae saavel Nordmanden som Udlændingen til at ansee for at bære sand uskrømtet Kjærligheds Præg! Jeg var tilstede i Drammen i et Selskab af 80 Personer paa Kronprindsens Fødselsdag; der blev drukket Skaaler for Enhver af Kongehuset; men hvilken Forskjel mellem den ceremonielle Kulde hvormed disse udbragtes og den støiende Enthusiasmus hvormed Norges og Storthingets Skaal

blev drukket! Ogsaa var jeg tilstede ved det Maaltid paa 200 Couverts, som Prindsen gav i Christiania den Dag da Storthinget oploses. Alt gik til med stiv og latterlig Ceremonie uden Yttring af Glæde. Kronprindsen udbragte ei Storthingets Skaal, men derimod Rigernes Forenings, formodentlig ifolge Instruction fra Kongen, da Hs. Majestæts Propositioner vare faldne igjennem.

Man ansaae det for et stort Feilgreb af Vicekongen at han strax efter sin Ankomst til Norge gjorde Forbud mod at hoitideligholde Constitutions-Festen d. 17de May, da dog Constitutionen existerer og er anerkjendt i alle sine Dele af Kongen, ligesom at Hs. kongl. Hoihed straffede med Forsikkringen af sin allerhoieste Unaade de 3 Officerer som havde taget Deel i et Selskab foranstaltet i denne Anledning, nemlig Oberstlieutenant Kaltenborn, Oberstlieutenant Vossgraff og Lieutenant Meinert. Man troede, at med lidt mere Kjendskab til Nordmandens Charakter og Tænkemaade, Prindsen burde have indseet, at han herved vilde vække Mistroe til Oprigtigheden af hans saa ofte og med Affectation gjorte Forsikkringer om sine Bestræbelser for at vedligeholde Constitutionen. Denne Prindsens Tilboielighed til, i sine Samtaler med Norske, at udviise Kjærlighed for Constitutionen, gaaer saa vidt at han tillader sig at raillere over Kongens Forslag til Forandring af samme, hvilket iblandt andet var Tilfældet den Dag da Storthinget sluttedes i en Samtale efter Taffelet med Sverdrup og Steffens.

Men om ogsaa Prindsen selv var istand til at vinde Nationens Kjærlighed og Tillid, saa vilde dog stedse Synet af de forhadte svenske Hoffolk, som omgiver Vicekongens Person og som, med al deres Fiinhed og Snedighed, dog ikke ere istand til at skjule for den ligefremme Normands Øine at Falskhed og Egennytte ligge til Grund for deres Smigrerier og at de i næste Oieblik efter gjore

indbyrdes mellem sig Nar af de Norskes Uvanthed med Hoflivet, jeg siger: Synet af disse i Norge endnu i samme Grad som tilforn forhadte Mennesker og især af et Livrée som i høi Grad er næseviist [:der har været Clammerier mellem Livréet og Cadetterne, hvilke havde til Følge, at disse maatte angive Hovedmanden, der blev afstraffet, hvorimod der af et Clammerie mellem Livreet og Latinskolen intet kunde komme ud, da Disciplene alle vægrede sig ved at nævne Formanden:] — vilde dog intet Øieblik kunne bortfjerne Idéen om at det er en svensk Konge og en svensk Kronprinds, som arbeider til det Maal at underkaste sig den norske Nation og gjøre Norge til en svensk Provinds. Det er derfor langtfra at Overbeviisningen om at Norge nok kan bestaae som selvstændig Stat, er uddød, ligesaa lidt som Haabet om at denne Idee engang kunde realiseres.

Kronprindsessen forekom mig endnu et halvt Barn og overhoved ubetydelig. Hun vilde kunne kaldes skjøn, hvis hun ikke var altfor maver for sin Høide og hvis hun havde en mindre Mund og smukkere Tænder, hvilke hun havde saa meget mere nødig som hun taler i eet Væk. Paa Tilbagereisen fra Leiren var Prindsessen nærved at blive slaaet ihjel efter et Besøg til Frokost paa Statsraad Tancks Landsted. Et Leed som en Dreng lod før tidlig falde, greeb ind i et af Baghjulene paa Vognen og kastedes med saadan Kraft ind i Vognen, at ikke alene Prindsessen fik et meget haardt Stød paa Halsen og i Hovedet, men at ogsaa Prindsen fik en Contusjon. Det hang af en ubetydelig Forandring i Vognens Stilling at begge havde mistet Livet.

Jeg hørte haarde Yttringer mod Prindsessen især af den yngste Falsen, i Anledning af at hun [:formodentlig forud instrueret:] ved Storthingets Slutning satte sig ned i det Øieblik, da Præsidenten begyndte sin Tale, efter

at hun staaende havde hørt den som hendes Gemahl holdt i Kongens Navn.

Prindsessen gjør sig megen Umage for at tale flydende det svenske Sprog. Kronprindsen kalder det Sprog han taler i Norge: Norsk, men i Grunden er det reen Svensk.

Kronprindsessen giver endnu intet Haab om Frugtbarhed.

Forrige norsk Statsminister Peder Anker gaaer nu paa Gravens Bred; han har aldrig passeret for noget udmærket Hoved eller stor Forretnings-Mand, men nyder dog temmelig almindelig Agtelse hos Nationen. Hans Popularitet vandt mere end den tabte ved det Ørefigen som Kongen med egen høie Haand værdigedes at tildele ham i Stockholm. Anker afreiste strax, men blev indhentet underveis af en Courér fra Kongen som bragte Undskyldninger og Indbydelse at vende tilbage. Imidlertid tog han umiddelbar derpaa sin Afsked og lever nu i Roelighed paa Bogstad, hvor ogsaa hans Datter og Svigersøn Grev Wedel boe.

Forrige Statsraad Rosenkrantz. Om ingen anden Mand ere Stemmerne saa udeelte som om ham. Hele Nationen er enig i at han besjeles av reen Patriotisme, af den høieste Uegennyttighed, og mangfoldige andre en Mand prydende Dyder. Derimod har han aldrig været bekjendt for noget eminent Hoved og især nu begynder han at sløves. Han er Medlem af ethvert Storthing, ogsaa af det sidste, hvor enhver god Sag fandt i ham en ivrig Forsvarer. Iøvrigt overbevistes jeg ved mine Samtaler med Rosencrantz om at han ei ynder den norske Constitution i dens nærværende Form, men at han, som de fleste andre Nordmænd, anseer den for Norges Skytsaand mod de svenske onde Aander og derfor forsvarer Vedligeholdelsen af Former, som vilde stride mod hans Over-

beviisning, hvis Omstændighederne tillode en Forandring for Øieblikket.

Grev Wedel-Jarlsbergs sande Character og Tænkemaade ere for den norske Nation et endnu uopløst Problem. Det er en Cameleon som skifter Farve efter de omgivende Gjenstande. I Almindelighed troer man i Norge, at de to Stemmer, som det hedte at han havde paa den svenske Rigsdag til at vælges til Kronprinds, har forskruet hans Hoved og lagt Grunden til den inconseqvente Opførsel som han saa ofte har lagt for Dagen. Ingen Mand har oplevet saadanne Omskiftelser i Nationens Yndest som Grev Wedel; thi under hans Finantsministerium, især i Slutningen af samme, skeete en saadan Mængde offentlige og private Udfald mod ham, og Beskyldninger af den Natur gjordes ham, at Kongen troede letteligen at kunne blive denne hans farligste og mægtigste Modstander quit og for stedse lade ham tabe Folkets Agtelse og Yndest, naar han satte ham under Rigsrettens Tiltale i Anledning af hans tilsyneladende egen Bestyrelse af Finantserne. Men neppe mærkede Nationen hvor Kongen sigtede hen, forend Bladet aldeles vendte sig. Den Wedelske Administration vandt nu Nationens fulde Bifald, derved entrainceredes Rigsretten og Grev Wedel blev ei alene aldeles friekjendt, men Folket yttrede deres Glæde derover lydeligen og ledsagede ham i Triumph til Bogstad hvor en stor og talrig Fest feiredes. Siden den Tid vil Grev Wedel intet have at bestille med de offentlige Affairer, uagtet Kongen og Kronprindsen ved enhver Leilighed smigre ham og søge at gjøre godt igjen de Udfald som tilforn havde forfeilet deres Virkning. Til den Ende aflægge Prindsen og Prindsessen idelige Besøg paa Bogstad og havde meldt sig til Besøg paa Jarlsberg, men Grev Wedel fik meget àpropos et stærkt Anfald af Podagra, som hindrede ham fra at forlade Bogstad. Derimod

give Grev Wedel og hans Svigerfaders private Anliggender den første fuldt op at bestille; især anvendes al Møie paa at bringe Jarlsberg i Flor, til hvilken Ende Grev Wedel har ansat Overlærer Sverdrup — en Broder af Professoren og berømt Oeconom som Forvalter, saa at Jarlsberg nu næsten ei er mere at gjenkjende.

Paa sidste Storthing var Grev Wedel eet af de meget formaaende, meest veltalende og arbeidende Medlemmer og virkede som saadant med Kraft imod de kgl. Propositioners Antagelse.

Hans Frue er Dronningens Overhofmesterinde og altsaa den første Dame i Norge. Hun er i høi Grad elskværdig og har megen Forstand og Fiinhed under en tilsyneladende Oprigtighed og Naivitet.

Mig gjorde hun efter Taffelet hos Prindsen og i Overværelse af en Mængde Hoffolk — hvoriblandt ogsaa Rosenkrantz, i Spøg venskabelige Bebreidelser over at jeg havde byttet den blaae Kjole, hvori jeg i fordums Dage pleiede at danse med hende paa Ballerne, bort mod den røde, hvori hun nu saae mig. Jeg troede at skylde hende et Svar herpaa og sagde: »Jeg beder Dem om Forladelse, naadige Grevinde, jeg er ikkun bleven den røde Farve troe, imedens saa mange Andre have byttet den røde Kjole bort mod den blaae, at jeg og mine lige desværre ikkun er en saare svag Erstatning for det lidte Tab.« Dette Svar maa ikke have fundet Grevindens Bifald; thi saa stærkt som hun forhen havde trængt paa at see min Kone og mig paa Bogstad for flere Dage, saa lidt talte hun siden efter derom, og virkeligen kom vi heller ikke derhen.

Grev Wedels Brødre ere langt fra at være af den Betydenhed som han selv: Baron Ferdinand Wedel er Commandant i Christiania og temmelig yndet, saavelsom

hans Frue, der har megen Forstand. Hun er Statsdame hos Dronningen.

Derimod er der en anden af Brodrene Wedel som er meget bekjendt for sin Dumhed og Tølperagtighed, især i sine tossede Udfald mod Danmark, som han, uagtet enhver Norsk gjør Nar af ham derfor, ei endnu lader af fra, da han troer derved at insinuere sig hos Hoffet. Hvor meget hans Indbildning at forstaae godt det franske Sprog, er grundet, viser en Anecdote som Rosenkrantz fortalte mig om ham: Kongen havde en Dag været upasselig og da han den næste Morgen kom tilsyne, ilede Baron Wedel hen imod ham, sigende: »j'éspère que Votre Majesté se comportera mieux aujourd'hui qu'hier.« Kongen smilede, klappede ham paa Skulderen og sagde: »Nous tâcherons, mon cher baron«.

Forrige Amtmand og senere Statsraad Krohg, er Forfatter af Constitutions-Commitéens Bedømmelse af de gjorte Forslag til Forandring i Grundloven. Han passerer for at være Norges bedste og grundigste Jurist og er derfor Præsident i en Lovcommittee, hvis Formaal er at forfatte en nye Lovbog for Norge.

Som President i Storthinget udviiste ingen større Talent end Stiftamtmand over Aggershuus Sibbern, hvem Kongen og Kronprindsen ogsaa derfor af alle Kræfter lægge an paa at vinde for deres Interesse.

Derimod er Stiftamtmand Christie aldeles falden i Ugunst hos Nationen; da man troer, at han har ladet sig vinde af Hofparthiet. Han var ei paa sidste Storthing.

Første norske Statsraad for Finantsdepartementet Collett nyder megen Agtelse for sin Arbeidsomhed, Sindighed og Fasthed, saavel med Hensyn til Affairernes Gang, som i at modsætte sig Kongens Villie naar denne ei er constitutionsmæssig. Det var ham som ligefrem

sagde til Kongen, at han uden Lov og Dom ei kunde afsætte Underdommere og fik til Svar: »Men Dem kan jeg dog afsætte«. Det var ogsaa ham som spurgte Kronprindsen om Bevæggrunden til Forbudet mod at høytideligholde Dagen da Constitutionen var bleven proclameret paa Eidsvold? og fik til Svar af Prindsen, at han frygtede Kongens Opfarenhed. Men just denne Popularitet som Collett nyder, er Skyld i at han og hans Frue, som er Statsdame, overøses af Kongen med Naadebeviisninger.

Forrige Statsraad Tanck ringeagtes af Nationen fordi man troer, at han i sin Tid stod i Spidsen for et svensk Parthie som havde dannet sig paa Grændsen. Han høstede alle Forræderes Løn: Ringeagt af alle Parthier, selv af det som havde brugt ham som Redskab. Til Gjengjæld er han nu ivrig anti-svensk og forsikkrede min Kone og mig i Rosenkrantz's Overværelse: »at han paa Ære og Samvittighed stedse vedblev at elske og agte den danske Regjering«, »og«, føiede han til, »det er først da at man ret veed at skatte et Gode, naar man ei mere besidder det«. Imidlertid vedbliver Hofparthiet at smigre ham, og Prindsen og Prindsessen besøgte ham nyeligen paa Røe ved Fredrikshald.

Generalprocureur Falsen er af alle norske Embedsmænd den mest forhadte. Fra at være norsk Patriot og Demagogue i Ordets mest forhadte Betydning og Opponent mod alle kongl. Forslag og Forholdsregler, har han nu ved svenske Penge og ved et Embede med høi Rang og store Indkomster, ladet sig kjøbe til med eet at sadle om og gjøre sig til et forhadt Redskab for den svenske Regjerings Planer til Constitutionens Affattelse og Nationens Undertrykkelse. Saa forhadt som han er og vel tildeels maa være ifølge sit Embedes Natur, da han kan controllere enhver Embedsmands Handlemaade, indseer jeg ikke hvorledes han tilsidst vil komme ud af de samme

Sager hvori han er indviklet. Imidlertid vedbliver han at trodse den offentlige Mening, hvorpaa han, inden det sidste Storthing sluttedes, gav et nyt paafaldende Beviis: thi uagtet hans Constitutions-Forslag vare aldeles faldne igjennem og qualificeerede som umodne, ufuldstændige, uanstændige o.s.v., saa lod han dog atter foreslaae nye og lignende Forandringer i Grundloven, men da ingen uden et Medlem af Storthinget kan gjore Forslag og enhver af Storthingsmændene undslog sig for at vedkjende sig som deres egne Falsens Propositioner saa kunde han ved denne Leilighed ikkun vise sin Tilbøielighed til at trodse Storthinget og den offentlige Mening om ham. Som privat Mand nyder han heller ingen Agtelse og lever med sine Brødre i Norge i aabenbart Fiendskab, da disse ei ville dele hans politiske Tænkemaade. Den yngste af dem, Hagbarth Falsen, som er Bogholder ved det Berlinske Laan og Kjobmand, er ligesaa heftig Demagogue som Generalprocureuren er ivrig Tilhænger af den svenske Regjering.

Statsraad Treschow, som har det geistlige Departement, tager sig ud som enhver Mand, der er bragt ud af sin Virkekreds ind i en anden for hvilken han ei passer. Han er visseligen bedre Philosoph end Forretningsmand og Hofmand, i hvilken sidste Egenskab han især spiller en forlegen og inconseqvent Rolle, som gjør ham til Gjenstanden for de svenske Hoffolks Raillerier.

Allerunderdanigst

Irgens Bergh.

NORGE OG DE BRITISKE ØER I MIDDELALDEREN

AV

ALEXANDER BUGGE

I. Aktstykker vedrørende Norges ældre historie i britiske arkiver.

Utenfor Danmark og Sverige har Norge ikke hat saa varige og intime politiske og økonomiske forbindelser med noget land som med de Britiske Øer. Selv i Hansestædernes arkiver findes der neppe saa mange aktstykker til belysning av vort folks historie som i London. De breve og handlinger som findes i England, fortæller om vor velmagtstid i middelalderen og om de sidste aarhundreders historie, medens de som gjemmes i hanseatiske arkiver, for størstedelen stammer fra vor nedgangstid. Det turde derfor ogsaa for det historisk interesserte publikum utenfor fagmændenes kreds ha nogen interesse at vite hvad der hittil her hjemmefra er gjort av arkivstudier paa de Britiske Øer, og hvad nyt 19de samling av »Diplomatarium Norvegicum« (»Aktstykker vedrørende Norges forbindelse med de Britiske Øer«)[1], hvorav første halvbind

[1] Første halvdel er utkommet Kristiania 1910, anden halvdel er under trykning og vil omfatte tiden indtil Elisabeths tronbestigelse. — Jeg tillater mig samtidig at henvise til mine to tidligere avhandlinger »Handelen mellem Norge og England ind-

er utkommet, bringer. Alt i det 18de aarh. gjorde dansken Kleve (senere adlet under navnet Klevenfeldt) arkivstudier i det engelske riksarkiv. Hans avskrifter findes i det Kongelige bibliotek i Kjøbenhavn. Endel er trykt i Thorkelins Analecta. Siden var islændingen Finn Magnusson 1812 i Edinburg. Om han har avskrevet diplomer, er dog uvisst. Den første nordmand som i det 19de aarhundrede gjorde arkivstudier paa de Britiske Øer, var P. A. Munch. Han opholdt sig fra høsten 1849 til vaaren 1850 i Skotland og England. Munch tok flere avskrifter i Register House i Edinburg. I London arbeidet han, synes det, bare i British Museum med den Manske Kronike. I riksarkivet, som dengang var i Tower, har han neppe været. Senere har, saavidt jeg vet, av norske historikere bare professor A. Taranger (i 1906) gjort arkivstudier i Skotland, særlig i Edinburg. Endnu er der dog rimeligvis endel at finde i Skotland, baade i privatsamlinger og i byarkiver. Et par aktstykker fra det 16de aarh. angaaende handel paa Norge findes saaledes i Aberdeen's byraadsprotokoller.

I Irland var A. Bugge fra august 1899 til begyndelsen av aar 1900. Jeg arbeidet bl. a. i riksarkivet (Record Office) i Dublin, men fandt intet som direkte angik Norge, med undtagelse av at en *Petrus de Norwey* i 1272 nævnes som den engelske konges lensmand i Limerick (Plea Rolls, nr. 6, a⁰ 1 Edward I, membr. 1). Derimot er der en række aktstykker som kaster lys over nordboernes (Austmændenes) historie i Irland. Irske arkiver og biblioteker utenfor Dublin har aldrig været undersøkt av nogen nordmand; de indeholder dog neppe noget av betydning for

til begyndelsen av det 15de aarhundrede« (Historisk Tidsskrift 3 R. B. IV) og »Studier over de norske byers handel og selvstyre« (utg. av den norske historiske forening 1899), s 134—169.

vor historie. Paa øen Man findes der heller ikke, mig bekjendt, gamle arkiver. De vigtigste aktstykker til belysning av Mans gamle historie er samlet i »Monumenta de Insula Manniae. Or a Collection of National Documents Relating to the Isle of Man Translated and Edited by J. R. Oliver, Esq. M. D.«, vol. II og III (Douglas, Isle of Man: Printed for the Manx Society, 1861—1862)[1].

I England findes de vigtigste samlinger i London, dels i riksarkivet (Public Record Office) og dels i British Museum. Den første nordmand som har gjort undersøkelser i Record Office, er nuværende riksarkivar Koren (sommeren og høsten 1892). Han har bl. a. tat fotografier av flere aktstykker; disse, som er kildeskriftkommissionens eiendom, er benyttet til utgaven i Diplomatarium Norvegicum. Arkivar Chr. Brinchmann opholdt sig sommeren 1907 omkr. 6 uker i London og deltar i utgivelsen av de britiske aktstykker. Ellers har jeg selv samlet størstedelen av det hittil utrykte stof under gjentagne ophold i London. Det meste av hvad der angaar Norges forbindelser med England indtil Henrik VIII's død, er nu avskrevet. For anden halvdel av 16. aarh. staar endnu det meste arbeide tilbake. Muligens er heller ikke Henrik VIII's regjering fuldstændig undersøkt.

I London findes der ogsaa andre store arkiver, bl. a. i Guildhall i City. Derfra stammer et enkelt aktstykke, som vil bli trykt i tillægget til første halvdel av 19de samling; men arkivet er ikke ordentlig gjennemgaat, da

[1] Bind I indeholder Chronicon Manniae og utdrag av andre krøniker. Jeg har tidligere kjendt dette verk, men hadde glemt det, da universitetsstipendiat O. Kolsrud nylig gjorde mig opmerksom paa det. Endel breve som burde ha været trykt i første halvbind av b. XIX av diplomatariet, vil komme i tillægget.

det er meget vanskelig at faa adgang dertil [1]. I biblioteket i Lambeth Palace (erkebiskopen av Canterburys residens) synes der for ældre tiders vedkommende ikke at findes noget vedrørende Norge. — Mit besøk der har dog kun været flygtig. — Parlamentets arkiver er heller ikke undersøkt; de indeholder ikke usandsynlig ting av betydning for vor nyere historie.

Flere andre engelske byer eier likeledes meget rike arkiver. Systematisk undersøkt for Norges vedkommende er disse ikke. Det vilde ta for lang tid. I arkivet i King's Lynn findes der adskillige aktstykker som har interesse for Norges (og for Islands) historie, og som er fremdrat dels av riksarkivar Koren og dels av A. Bugge. I nabobyen Boston, hvor der i middelalderen var et søkt marked og megen handel paa Norge, findes derimot ingen gamle arkivsaker, og sandsynligvis heller ikke i Yarmouth. I Bristol har jeg ogsaa forgjæves søkt at finde noget i arkivet. Ofte er det meget vanskelig at faa adgang til de engelske byarkiver. Saaledes søkte jeg sommeren 1909 at faa lov til at arbeide i arkivet i Grimsby. Men Town Clerk, en ottiaarig herre, fortalte mig at for nogen aar siden hadde medlemmer av den engelske manuskriptkommission været i arkivet og bragt uorden i det, og nu vilde han ikke længer la videnskapsmænd faa adgang! Alt i alt tror jeg dog ikke at der i de engelske byarkiver vil være meget at finde for vor historie. I engelske privatarkiver er der ikke faa breve og aktstykker som har betydning for vor nyere historie, men neppe noget som angaar vor ældre historie. Dette fremgaar tydelig av indberetningerne fra »The Historical Manuscript Commission«. — I Bodleian Library i Oxford findes der, synes det,

[1] Saavidt jeg vet findes der ogsaa et par av danske historikere ubenyttede optegnelser om danskernes rettigheter i London i den tidlige middelalder.

ingen breve angaaende Norges historie. I universitetsbiblioteket i Cambridge har universitetsstipendiat Bull for et par aar siden avskrevet 4 breve fra en formularbok fra begyndelsen av 15de aarh. (MS Dd. 53); brevene er fra Richard II. I York og muligens andre bispearkiver findes ogsaa nogen faa breve.

I British Museums store manuskriptsamling er der mange breve og akter vedrørende Norges og de nordlige landes historie. For den tidlige middelalder er de ikke talrike. De vigtigste stammer fra Henrik IV og fra Fredrik II og Kristian IV og findes i samlingen »Cottoniana«. Deriblandt er f. eks. de merkelige indberetninger til Henrik IV om de nordiske rikers stilling efter Kalmarunionen (i anledning av giftermaalet mellem Erik av Pommern og Filippa av England). I British Museum findes der merkelig nok ogsaa nogen (7) norske skindbreve som har tilhørt den Arnamagnæanske samling i Kjøbenhavn, hvorfra de for længere tid siden (alt før 1840) maa være blit stjaalet[1].

Det meste av hvad der er trykt i samling XIX av Norsk Diplomatarium, stammer dog fra det engelske Riksarkiv (Public Record Office), hvor de forskjellige embedsmænd med overmaade stor velvilje har bistaat alle nordmænd som har arbeidet der. Det engelske riksarkiv er et av de indholdsrikeste i Europa. Det har derfor tiltrods for S. R. Scargill-Bird's udmerkede fører (»Guide to the Principal Classes of Documents Preserved in the Public Record Office«) og tiltrods for de mange trykte kalendere og indices været umulig at gjennemgaa alle rækker; de meget vidtløftige retslige serier er saaledes bare for en liten del gjennemgaat, og med meget magert utbytte. Flere rækker bestaar av ruller paa omkr. 50 sammensydde blader, hvorav hvert enkelt er omkr. 1—1 ½ meter langt, saa det vilde

[1] Additional Charters, nr. 26045—26051.

ogsaa av den grund ta altfor lang tid at gjennemgaa en slik rulle for hvert aar. Fuldstændig gjennemgaat er saaledes ogsaa kronens regnskaper (Pipe Rolls) bare til begyndelsen av det 13de aarh.[1]

Den som gjennemgaar Scargill-Bird's »Guide«, vil straks lægge merke til enkelte numre som angaar Norge, f. eks. Registrum Munimentorum lib. A., et indbundet kvartbind, som bl. a: indeholder avskrifter av Alv Erlingssons forhandlinger i 1286 og av forhandlingerne om »Piken fra Norges« giftermaal med Edward I's søn.

Ellers har rækkerne av aapne og lukkede breve (*Patent Rolls* og *Close Rolls*), som begynder med Johan uten lands 3dje og 6te regjeringsaar, git størst utbytte. Over disse rækker er der utgit utførlige »Calendars«. Disse aktstykker er, likesom de fleste rækker i det engelske riksarkiv, avskrevet paa pergamentstykker, som er sydd sammen og rullet op i ruller (1 eller 2) for hvert aar. Rullerne er i regelen overmaade tydelige at læse, med undtagelse av at skriften paa de ytterste stykker av rullen ofte er utvisket og tilsmudset. Av andre serier kan nævnes indløpne privatbreve til de engelske konger (*Ancient Correspondance*); selve aktstykkerne er gjerne godt bevaret, men alle seglene er borte. Det norske Riksarkiv har nu erhvervet fotografier av de aktstykker av denne række som har betydning for vor historie. Dertil kommer klager til kongen (*Ancient Petitions*), bl. a. fra fremmede kjøbmænd som har lidt overlast i England, og fra engelske kjøbmænd som har lidt overlast i utlandet, samt blandede aktstykker fra kanslerens departement (*Chancery Miscellaneous Documents*). Endelig maa nævnes toldrullerne (*Customs Accounts*), som har git et ikke litet ut-

---

[1] Pipe Rolls for det meste av Henrik II's regjering er nu trykt av The Pipe Roll Society.

bytte for Norges handels historie, især i begyndelsen av det 14de aarh. De er ordnet efter byer og begynder med de sidste aar av Edward I's regjering. Fra ældre tider er intet bevaret. Jeg har undersøkt toldrullerne for de fleste engelske byer; men bare i dem fra Lynn, Boston og Hull, Scarborough og Ravensere har jeg fundet noget. Forgjæves har jeg bl. a. gjennemsøkt toldrullerne for London. Disse er for ældre tider meget ufuldstændig bevaret. Desuten angir de ikke, som de andre ruller gjør, hvor de forskjellige kjøbmænd og deres skibe hører hjemme. I det hele er toldrullerne ikke saa godt bevaret som mange andre rækker. Dette kommer vel av at regnskaperne for hver enkelt by blev indsendt til London, hvor der av dem blev utarbeidet samlede regnskaper over kronens indtægter av tolden[1]. Dette er de vigtigste av de rækker som er benyttet til første halvbind av samling XIX av Diplomatariet. Av de aktstykker som er samlet til det følgende bind, er der især fundet mange i *French Rolls*, som gaar fra 26 Henry III til 26 Charles II og indeholder meget som angaar Englands forbindelser med fremmede lande. De kaldes ogsaa *Treaty Rolls*. Fra Henrik VIII's tid av faar de saakaldte *State Papers*, hvorav der er utgit utdrag (Calendars), stor betydning. Ogsaa i rækken *Ambassadors (Nuncii)*, som gaar fra 23 Edward I til 13 Elisabeth, og i *Diplomatic Documents (Chancery)* har jeg fundet litt.

II. Norge og Man, Orknøerne og Skotland.

Efter denne korte oversigt over engelske arkivforhold skal jeg prøve at gi en oversigt over hvad nyt dette bind av Diplomatariet bringer. Næsten ingen aktstykker

[1] Toldrullerne er merkværdig nok ganske forsømt av engelske forskere. De har tidligere bare været benyttet i »Hanseakten aus England« hg. v. Kunze (»Hansische Geschichtsquellen«).

angaar, som det vil sees, Norges forbindelser med Irland. Disse forbindelser tilhørte jo for det meste en tid som der næsten ikke er bevaret aktstykker fra. Mellem Irland og Hebriderne og Orknøerne har der dog rimeligvis gjennem hele middelalderen været litt handelssamkvem, og Austmændene — som nordboerne i de irske byer kaldtes — glemte ikke ganske sine stammefrænder i hjemlandet. Det er vel kjendt, at da Haakon Haakonsson i 1263 laa ved øen Gigha, kom der bud til ham fra Irland — uten tvil fra Austmændene der — med bøn om at han vilde fri øen fra englændernes herredømme[1]. Alt fra 1224 findes der et brev fra den skotske dronning Johanna til hendes bror, Henrik III av England, hvori hun meddeler et rygte om at den norske konge næste sommer agtet sig til Irland for at hjælpe oprøreren Hugo de Lascy (nr. 157). Om der ligger noget til grund for dette rygte, vet jeg ikke. Men det synes at vidne om at ikke al forbindelse mellem Norge og Irland var ophørt[2].

Der er heller ingen breve som omhandler forbindelsen mellem Norge og Wales i gamle dage. — Jeg regner ikke de tre pavebreve fra 1199, 1203 og 1205 (nr. 69, 79 og 85), som nævner et egteskap mellem Llewellyn (ap Jorwerth), fyrste av Nordwales, og en datter av en konge eller fyrste paa Suderøerne (princeps Insularum). — Der var, som bekjendt, endnu i 12te aarh. endel nordiske handelsnybygder ved sydkysten av Wales. Men der er i aktstykkerne ingen spor til forbindelse mellem disse og Norge. Adskillige aktstykker handler derimot om Man og Suderøerne. Øernes beliggenhet gjorde at besiddelsen av dem var av vigtighet baade for Skotland og England, og der

[1] Hákonarsaga Hákonarsonar (Ungers utg.), k. 361.

[2] I irske haandskrifter findes der derimot endel notiser til belysning av vor historie, bl. a. om Magnus Barfot.

er baade i deres kirkelige og i deres politiske historie mange forhold som er av interesse, og som tydelig viser hvordan det norske herredømme alt længe før 1263 i virkeligheten var rent nominelt.

Før erkesætet i Nidaros blev oprettet, hørte baade Suderøerne og Orknøerne under York, mens derimot de norrøne nybygder i Irland hadde erkebispen i Canterbury som sin primas. Wymund, prest paa Skye, blev saaledes (mellem 1109 og 1114) indviet til biskop paa Suderøerne av biskop Thomas II i York (nr. 21). Siden kom ogsaa Suderøernes bispedømme (1152) under Nidaros, og Nidaros's metropolitanstilling holdt sig til henved midten av 14de aarh., men hadde siden bare nominel gyldighet. I førstningen maatte dog Nidaros dele metropolitanstillingen med York. Endnu i begyndelsen av 13de aarh. sendte kong Ragnvald en utvalgt biskop til York for at indvies (Monumenta de insula Manniae II, s. 49 ff.) Der var ogsaa ellers i dette bispedømmes stilling og forhold mange uregelmæssigheter. For det første hadde klostret i Furness i England fra 1134 av ret til at vælge biskopen paa Suderøerne[1]. Munkene i Furness søkte ogsaa i det 13de aarh., under paaskud av den lange og farefulde sjøreise, at unddra Suderøernes bispedømme fra Nidaros's overhøihet og at lægge det under York[2]. Men underligere er det, at erkebiskopen i Dublin i et pavebrev av 1219 kaldes Suderøernes metropolitan, og at han sies at ha ret til at bekræfte valget av øernes biskop (D. N. XIX, nr. 128)[2]. Erkebiskopen i

[1] Monumenta de Insula Manniae vol. II, s. 1—3. Brev, hvori Olauus, rex In[illegible] gir ecclesie Sancte Marie de Furnesio denne ret. [illegible]

[2] Nicolaus III, som fra 1210 hadde været abbed i Furness, blev i 1217 valgt til biskop og indviet av erkeb. Henrik i Dublin (1212—1218), men tiltraadte aldrig. Jfr. Kolsruds biskopregister til D. N. XVII, s. 323.

Nidaros nævnes ikke i dette brev. Om erkebiskopen i Dublin oftere har gjort sin metropolitanstilling over Suderøerne og Man gjældende, vet jeg ikke.

Mere oplysende er de aktstykker som vedrører øernes forhold til de to overmægtige naboriker, England og Skotland. Vi kan se at baade den engelske og den skotske konge alt i det 12te aarhundrede har søkt at vinde et slags overherredømme over Man og Suderøerne. Kong Malcolm av Skotland stadfæstet i 1159 Roxburg klosters privilegier og eiendomme (nr. 38). Mellem vidnerne er ogsaa *Godredus, rex Insularum,* d. e. Gudrød Olavsson, som blev konge over øerne 1154 og døde 1181.[1] Han nævnes efter de geistlige vidner og foran de skotske jarler, men dog i en slik stilling at han maa ha været den skotske konges lensmand. Den samme kong Gudrød synes ogsaa at ha anerkjendt den engelske konges overhøihet.

I 1158 skjænket Henrik II av England vaaben til en værdi av 78 sh. 6 d. til »Øernes konger«, d. e. Gudrød og hans brødre (nr. 35). I 1165 fik kongen av øerne (d. e. Gudrød Olavsson) paany en gave av Henrik II, og i 1167 nævnes et litet len, som han hadde i England (nr. 43 og 45). Mens Gudrød var konge, løsrev, som bekjendt, en del av Suderøerne sig og dannet et eget litet rike under Sumarlides æt, som fra nu av hersket over Coll, Skye, Long Island, Tyree og Bute. Dette hadde tilfølge at kongerne paa Man sluttet sig endda nærmere til England. Under Johan uten land utviklet dette sig til et formelig lensforhold. Kong Ragnvald gjestet ved paasketider 1206 England, blev den engelske konges mand og fik et len i Lancashire (nr. 87, 88, 90; jfr. A. W. Moore, A History of the Isle of Man, s. 116). I 1212 fik

[1] Chronica Regum Manniæ, ed. P. A. Munch, p. 156 (pavebrev av 16/2 1244).

kong Ragnvald ogsaa et ridderlen ved Karlingford Loch i Ulster, og kundgjorde i den anledning at han var blit kongen av Englands mand mot alle mænd og hadde avlagt ham troskabsed (nr. 93, 94). Helt godvillig er dette neppe foregaat. For vi kan se at nogen av kong Ragnvalds mænd var i fangenskap i Porchester i Hantshire og i Dover; disse blev nu frigit (nr. 95, 96). Det er trolig, at kong Johan er blit forbitret fordi Ragnvald var draget til Norge med sin søn Gudrod og hadde avlagt lydighedsed til kong Inge. . Kong Johan sendte da i 1210 en hær til Man og lot øen herje og hadde den siden til flaatestation (Chron. regum Manniæ s. 15 f., jfr. A. W. Moore, A History of the Isle of Man s. 117 f.). Forholdene paa Man var imidlertid fremdeles urolige; det gamle vikingeliv trivedes endnu paa Suderøerne. Johan uten land gav $^{16}/_{5}$ 1213 sine embedsmænd i Irland bud om at bistaa kong Ragnvald, om nogen *Wikini* (d. e. vikinger) eller andre skulde gjøre skade i hans land (Monumenta de Insula Manniae, vol. II, s. 34). Kong Ragnvald fik paany i 1218 bud om at gjeste England for at hylde den engelske konge og gi erstatning for forurettelser som hans mænd hadde gjort i England og Irland. Det første leidebrev for Kong Ragnvald i dette aar blev utstedt 16de jan.; men Ragnvald kom ikke. Leidebrevet blev derfor fornyet 10de okt., og samtidig fik sheriffer og fogder i England og Irland tilhold om ikke at skade Øernes konge og hans mænd (nr. 115—118). Endelig i 1219 kom kong Ragnvald, avlagde paany lensed og lovet, likesom Johan uten land hadde gjort, at holde sit rike som len av paven — til gjengjæld fik han løfte paa 2 fater vin og »100 crannocs« korn om aaret (nr. 123—129). Dette lensforhold maa nu ogsaa, synes det, være blit kjendt i Norge og ha vakt forbitrelse der. For i november 1220 skriver den engelske konge til Irlands justitiarius, at hans »kjære og tro« kong Ragnvald

av Man har klaget over at kongen av Norge smeder rænker mot ham, fordi han har hyldet kong Henrik, og at han har bedt om hjælp, hvis kongen av Norge skulde angripe ham[1]. Irlands justitiarius faar derfor bud om i tilfælde at hjælpe kong Ragnvald (nr. 132). Av dette angrep fra den norske konges side blev der dog intet, og forholdet mellem Norge og England blev heller ikke forstyrret av dette dobbelte lensforhold som Øernes konge stod i. Da det paany utbrøt indre stridigheter i kongeætten paa Man, var det ikke den norske, men den engelske konge som i 1226 søkte at mægle mellem Olav og hans bror Ragnvald (Monum. de Insula Manniae s. 69). Kong Olav fornyet i 1235 sin troskapsed til Henrik III, imot løfte om aarlig understøttelse (nr. 221). Men nu begyndte ogsaa Haakon Haakonsson sit arbeide for paany at knytte Oerne fastere til Norge. Kong Olav drog i 1236 til Norge, og Henrik III tok under hans fravær hans land og undersaatter i sit værn (nr. 223, 224). Om Mans og Oernes historie i de følgende aar gir aktstykkerne os ingen underretning. Derimot fortæller den Manske krønike at Olavs efterfølger Harald ikke vilde indfinde sig i Norge og hylde kong Haakon, og at Haakon sendte Gospatric og Gilchrist med en hær for at avsætte Harald. Denne tok da i 1239 det raad at drage til Norge, hvor han var helt til 1242. Men Harald søkte ogsaa at staa sig godt med den engelske konge. I 1246 drog han til England, blev slaat til ridder og vendte hjem med rike gaver (nr. 233, Manx Soc. VII, s. 82). Munch formoder, at dette vakte

[1] D. N. XIX, nr. 132: Rex Justiciario Hybernie salutem. Monstravit nobis dilectus et fidelis noster Reginaldus Rex de Mannia, quod |Rex Norwagie insidias ei ponit, et terre sue mala machinatur, . . . pro eo quod, sicut ipse asserit, fidelitatem nobis fecit.

kong Haakons mistanke[1]. Han kaldte derfor kong Harald til Norge. Denne adlød straks budet og kom til Norge, hvor han blev gift med Haakons datter fru Cæcilia. Men paa tilbakeveien led, som bekjendt, de nygifte skibbrud og druknet nær Hjaltland. Forholdet mellem Man og Norge maa dog paa en eller anden maate være blit nærmere ordnet, og den engelske konge har anerkjendt den norske konges overhøihet over Man. I et brev av 14de nov. 1251 til sin justitiarius i Irland (nr. 251) kalder nemlig Henrik III uttrykkelig øen Man for den norske konges eiendom (*terram dilecti nobis domini Regis Norwagie in insula de Manniae*). Dette brev er skrevet i anledning av at Magnus' søn Olav Svarte (*Magnus filius Olavi Duf*)[2] tænkte paa at gjøre indfald paa Man, hvilket kong Henrik vilde hindre. Den samme Magnus blev dog tilslut konge paa Man og fik 23de april 1253 leide av den engelske konge for at drage gjennem England til Norge (nr. 258). Der hyldet ogsaa han kong Haakon som sin overherre. Dette hindret ham dog ikke fra i 1256 at avlægge lensed til den engelske konge, som slog ham til ridder (nr. 266, jfr. nr. 262).

Saaledes faar vi gjennem aktstykkerne et tydelig indtryk av hvordan forholdet mellem Man og Norge litt efter litt løstes og øen naturlig gled ind under overhøihet av England, som den jo ogsaa tilslut kom til at tilhøre[3]. Derimot gir de bevarte breve intet billede av hvordan Suderøerne kom ind under Skotland. De skotske konger har dog længe hat planer om at vinde ikke bare Suder-

---

[1] Det norske Folks Historie IV 1, s. 59.

[2] *Duf* er det irske *dubh* »sort«.

[3] De bevarte aktstykker tyder snarest paa, at keltisk i det 13de aarh. var det sprog som almindelig taltes paa Man; jfr. navne som Olavus Duf, Fogal Mac Hascatt (Monum. II, s. 92). Alene paa Lewis synes gælisk at ha været helt utryddet.

øerne, som fra ældgammel tid hørte til Skotland, men ogsaa Man. Allerede i slutningen av 1250-aarene hadde, kan vi se, kongen paa Man henvendt sig til den engelske konge med bøn om hjælp mot den skotske konge (nr. 270). Hadde Haakon Haakonsson ikke gjort sit tog til Skotland, vilde rimeligvis den skotske konge uten videre ha underlagt sig Suderøerne. Vi ser av et brev fra Henrik III til kongen av Skotlands raad at kong Alexander alt vaaren 1263, altsaa før Haakons tog, hadde planlagt et tog til øerne (nr. 273).

Skotlandstoget var en ikke liten kraftanstrengelse for Norge. Men det var en fuldstændig unyttig færd, og vidner som saa meget andet i denne konges liv om at drømme om at gjenvinde svunden storhet for ham var vigtigere end det virkelige livs krav. Herredømmet over Man og Suderøerne hadde neppe nogensinde utenfor Magnus Barfots tid hat nogen haandgripelig betydning for Norge, og øerne hadde i 1263 i virkeligheten længe været tapt for vort land.

Nordmændene hadde paa de fleste av øerne bare utgjort den herskende klasse. Alene paa Skye og et par av de nordlige Hebrider hadde de helt fortrængt den oprindelige gæliske befolkning. Men litt efter litt begyndte det gæliske folkeslag paany at trænge frem og brede sig. Selv kongeætten paa Man mistet litt efter litt følelsen av sin norrøne herkomst. Flere av dens medlemmer bar i det 13de aarh. gæliske tilnavne, som *Godredus Donn*[1] og *Olavus Duff* (Olav Svarte). Sumarlides æt, som hersket paa de nordlige Hebrider, var næsten helt gælisk.

Under slike forhold vilde det, selv om Haakon Haakonssons Skotlandstog hadde været seierrigt, ha været

---

[1] Chron. Regum Manniæ, s. 20. *Donn* betyr baade »konge, fyrste« og »brun«.

umulig for Norge i længden at beholde magten paa disse fjerne øer, som naturlig hører til Skotland. Naar Haakon V kort efter sin regjerings tiltrædelse sendte Snare Aslaksson til Edward bl. a. med forslag om at de sammen skulde kjæmpe mot skotlænderne, og naar Haakon i sin instruks til Snare gjør sin ret til Suderøerne gjældende, da var dette bare for at faa de penger han hadde tilgode fra Skotland.

Det er lærerigt at sammenligne Norges tap av Suderøerne og Man med tapet av Orknøerne og Hjaltland. Ogsaa Orknøerne var igrunden tapt for Norge længe før Kristiern I pantsatte dem. Shetlandsøerne var derimot endnu i 1468 helt norske; og til at avstaa dem til Skotland var der ingen indre grund. Ellers er utviklingen paa Orknøerne og Hebriderne i mange maater forskjellig. Ogsaa paa Orknøerne og Hjaltland hadde der været en oprindelig keltisk (piktisk?) befolkning. Denne forsvandt tidlig og har bare efterlatt sig svake spor i nogen stedsnavne. Den bevægelse som knyttet Orknøerne til Skotland, kom ovenfra, fra adel og geistlighet, og ikke som paa Hebriderne fra folket selv.

I 17de samling av Diplomatarium Norvegicum findes der flere oplysende pavebreve som viser, at geistligheten i Orknøernes bispedømme alt i anden halvdel av 14de aarh. var fuldstændig skotsk, og at den under det store schisma ialfald til omkring 1392 fulgte med Skotland og ikke med Norge og tilhørte motpaven i Avignons obedients[1]. Skotske aktstykker viser at biskopen paa Orknøerne hvert aar av den skotske konge fik 5 pund sterling om aaret fra Aberdeen for vin og korn til Herrens

---

[1] Se f. eks. XVII, nr. 931 f. Endnu i 1415 sendtes ansøkning til motpaven Benedictus XIII om Orknøernes bispedømme (XVII, nr. 974).

nadver (*pro vino et frumento ad confeccionem corporis Christi*). Første gang denne utbetaling nævnes, er i et regnskap fra ovrigheten i Aberdeen for aar 1327[1]. Den fortsattes ned til 1392, da de 5 pund paa grund av schismaet istedenblev git til Sir Robert de Logi, kanik i Scone[2]. I 1403 blev disse 5 pund git til biskopen i Aberdeen. Dermed skulde der fortsættes indtil schismaet ophørte (*quousque universalis ecclesia fuerit ad unitatem redacta*)[3]. I 1413 begyndte pengene paany at utbetales til biskopen paa Orknøerne (Alexander Vause)[4]. Og dermed fortsattes det indtil langt ind i det 16de aarhundrede.

De aktstykker som angaar Orknøernes og Shetlandsøernes indre forhold, er ikke tat med i dette bind av Diplomatariet. De fleste er alt trykt i tidligere bind av Diplomatarium Norvegicum. Desuten samles alle aktstykker i Diplomatarium Orcadense, som utgis av The Viking Club i London. Handlinger som vedrører Orknøernes forhold til utlandet, særlig til Skotland og England, er derimot medtat. Disse aktstykker er ikke mange, men de vidner om den selvstændige stilling som Orknøerne i virkeligheten indtok[5].

Av breve som angaar Norges forhold til Skotland, er der heller ikke saa mange. De fleste angaar »Piken fra Norge« og forhandlingerne med Edward av England før og efter hendes død. Naar der ikke findes flere skotsk-norske breve, skyldes det vel mest at de skotske arkivsaker ikke er saa godt bevart som de engelske. Der blev i 1282

[1] The Exchequer Rolls of Scotland I, s. 60. Dipl. Norv. XIX, nr 529.

[2] Sammesteds III, s. 307.

[3] Sammesteds III, s. 579.

[4] Sammesteds IV, s. 259.

[5] Jfr. nr. 72, hvor Johan uten land kalder jarl Harald, som gjestet ham, *dilectus cognatus noster*.

optat registratur over den skotske konge Alexander III's arkiv i Edinburg (nr. 307); men de fleste der nævnte breve er nu tapt. Desuten er, som ovenfor nævnt, de skotske arkivsaker ikke systematisk gjennemgaat saaledes som de engelske.

III. Norge og England.

A. Den politiske forbindelse.

De aller fleste av de breve som er trykt i bind XIX av Diplomatarium Norvegicum, angaar forbindelsen mellem Norge og England. Disse aktstykker kan deles i flere grupper. Den første omhandler forbindelser mellem kongerne, sendefærder, gaver, forbund, overenskomster osv. Der har, som bekjendt, like siden Harald Haarfagres dager gaat sendemænd mellem de norske og de engelske konger. Den første norske sendefærd som nævnes i aktstykkerne, utgik fra Inge Krokryg og Øystein i 1156 (nr. 33). Hvor mange norske sendefærder til England der har været i det 12te aarh., kan ikke med sikkerhet sies. I det 13de aarh. var de især hyppige under Haakon Haakonsson og Eirik Magnusson (under den sidste paa grund av forholdene i Skotland). I det 14de aarh., og særlig efter Haakon V's død, blev de paany sjeldne. Det var først under dronning Margrete at forbindelsen med det engelske kongehus paany blev intim. De norske sendefærder som kjendes i dette tidsrum, er:

1. i 1156 fra Inge Krokryg og hans bror Øystein (nr. 33), *2.* fra de samme i 1159 (nr. 36), *3.* fra Magnus Erlingsson i 1163 (nr. 40), *4.* jarl Harald paa Orknøerne og hans kapellan Adam (nr. 72—74), *5.* (?) biskop Martin i Bergen 1208 (nr. 92), *6.* i 1213 mag. Odardus, sendemand fra biskop Nikulas i Oslo, samt Ivo og Viljalm Nordmand fra Baglerkongen Filippus (nr. 101—103), *7.* i

1215 *nepos Regis Norweye* (Roar Kongsfrænde?, nr. 108), *8.* i 1217 Roar Kongsfrænde (*Roherus, cognatus Haquini regis Norvegie,* nr. 113), og abbeden i Lyse (nr. 114)[1], *9.* i 1218 cisterciensermunken Rikard fra kongen av Norge (nr. 119 f.), *10.* i 1221 den samme broder Rikard og archidiakonen Nikulas fra Hjaltland (nr. 133 f.), *11.* i 1222 Ivo le Norreis (ↄ: Ivar Nordmand) med 4 fæller, deriblandt en ved navn Konrad (nr. 137)[2], *12.* i 1221 Skule jarls kapellan Jon (nr. 140, en sendefærd, som paa grund av forlis ikke naadde frem), *13.* den samme Jon fra Skule jarl (nr. 141), *14.* i 1223 Aasgaut og Asker (*Osgodus* og *Askerus,* nr. 148 f.), *15.* i 1224 Andres, archidiakon i Bergen, fra kong Haakon (nr. 153, 155 f., 165), *16.* i 1225 den samme archidiakon Andres og den ovenfor nævnte Aasgaut (nr. 172), *17.* i 1228 kanniken Benedikt og Radulf klerk (nr. 191), nr. *18.* i 1229 Andres prior i Lyse (nr. 195 ff.), *19.* i 1233 broder Laurentius (nr. 208), *20.* i 1235 Richard av St. Albans fra kong Haakon (nr. 213), *21.* i 1236 den samme Rikard (nr. 226), *22.* i 1238 atter den samme Rikard av St. Albans (nr. 232), *23.* i 1250 Thorlak (nr. 249), *24.* i 1264 kanniken Adam i Stavanger fra Magnus Haakonsson (nr. 276), *25.* i 1269 kansleren Askatin og Peter, archidiakon paa Hjaltland (nr. 284), *26.* i 1270 Benedikt, provst og kannik i Oslo, og Elias, kannik i Bergen (nr. 286), *27.* i 1276 ridder Yvo (nr. 293), *28.* i 1279 (nr. 297, ingen navne kjendes), *29.* i 1280 Erlend. kapelmagister i Bergen (?), og Rikard, kong Magnus's tje-

---

[1] Abbeden i Lyse var sandsynligvis ikke i England samtidig med Roar kongsfrænde, men litt før denne.

[2] Jeg har i utgaven formodet at Ivo le Norreis er kansleren Ivar Bodde. Dette er dog tvilsomt. Det er snarere Ivarus Naso, som gjestet England i 1234—1235 (nr. 215), og som er identisk med lendermanden Ivar Nev (Hist. Tidsskr. 2 R. B. IV, s. 175).

ner (nr. 302), *30.* i 1284 baronen Bjarne Erlingsson og ridderen Vidkun Erlingsson (nr. 311), *31.* i 1286 Alv Erlingsson av Thornberg, jarl av Sarpsborg[1] (nr. 318 ff.), *32.* i 1289 baronen Thore Haakonsson av Leikvang (Terricus de Campis Ludi) og ridderen Peter Algotsson (forhen den svenske konges kansler), Thorvald Thoresson fra Hjaltland og Guttorm fra Oslo (nr. 328, 330 ff.), *33.* i 1290 sendefærd (til Orknøerne) sammen med kong Eiriks datter Margareta (nr. 365), *34.* i 1291 mag. Rowandus (nr. 370), *35.* i 1292 mag. Huguitio, pleban av Castellione, hr. Peter Algotsson, hr. Bjarne Lodinsson, hr. Viljalm av Torgar og Arne, korsbroder i Bergen (nr. 372, s. 361, jfr. nr. 376?), *36.* i 1294 væbneren Haakon Ormsson fra hertug Haakon Magnusson (nr. 393), *37.* i 1294 hr. Audun Hugleiksson, hr. Bjarne Erlingsson av Bjarkøy og hr. Bjarne Lodinsson samt sendemænd fra hertug Haakon (nr. 394), *38.* i 1297 hr. Bjarne Erlingsson, hr. Thore Haakonsson av Leikvang, hr. Jon Ragvaldsson (?), hr. Gilbert fra Orknøerne, kansleren Baard Serksson, mag. Bjarne Lodinsson, mag. Waylandus de Stikelowe, minoritermunken Ivar samt Henricus de Stikelowe (nr. 409 f.), *39.* i 1299 (?) hr. Snare Aslaksson fra Haakon V Magnusson.

Saaledes kjendes mellem 1150 og 1300 omkring 40 norske sendefærder til England. Først i det 13de aarh. omtales dog sendemændenes navne. Vi ser at geistlige, baade klosterfolk og biskoper og kanniker, meget hyppig har været benyttet til disse sendelser. Flere av dem har ogsaa været utlændinger, især som det synes engelskmænd og skotlændere. Eirik Magnusson brugte paa grund av sin strid med geistligheten mest lægfolk til sine sende-

[1] Alv Erlingsson har rimeligvis i England kaldt sig Comes de Saresburg paa grund av likheten med den engelske titel Comes Saresbiriensis (jarl av Salisbury).

færder (mag. Huguitio fra Sydfrankrike og minoritermunken Ivar er dog undtagelser). Fra Haakon V's senere tid kjendes bare en eneste norsk sendefærd til England, nemlig kanniken Hugo i Stavanger i 1309 (nr. 467)[1]. Fra Magnus Eriksson og Haakon VI kjendes heller ikke mange norske sendefærder. Omkring 1324 maa erkebiskop Eiliv, drotseten Erling Vidkunsson og andre medlemmer av formynderstyret ha sendt breve til Edward II for at faa gjenoprettet det gode forhold mellem landene. Paa dette brev svarte kong Edward $^{17}/_{2}$ 1325 og sa, at hvis de vilde sende sendemænd til ham for at faa gjenoprettet freden, vilde han motta dem venlig og gjøre hvad han kunde. $^{3}/_{11}$—1384 fik den tidligere drotsete, hr. Agmund Finsson, leidebrev for at drage til England med et følge av 40 ryttere, tjenere, hester, osv. Det er dog mulig at hr. Agmund ogsaa i 1373 var i England, siden Edward III den 17de april dette aar gav befaling til sin skatmester om at han skulde gi *Hermand de Fynston, chiualer au Roy de Norwey,* et forgyldt og emaljert drikkebæger av sølv. Under dronning Margrete var hendes kapellan, den danske Sven Stalfot, omkr. 1393 i længere tid i England[2].

De engelske sendefærder til Norge var langtfra saa hyppige, og sendemændene synes som oftest at ha været mindre fremtrædende mænd.

Lignende sendefærder var ikke sjeldne i middelalderen. Jeg har dog i engelske kilder fra det 12te eller 13de aarh. næsten ikke fundet omtalt nogen mellem de engelske og de danske eller svenske konger. Dette hænger vistnok sammen med at forbindelsen mellem Danmark og Sverige og England i denne tid var forholdsvis ubetydelig.

---

[1] Foruten den ovenfor nævnte omkr. 1299 under hr. Snare Aslaksson.

[2] Om sendefærderne i det 15de og 16de aarh. taler jeg ikke, da stoffet endnu ikke er fuldstændig ordnet.

De fleste av de norske sendefærder hadde intet andet formaal end at bringe gaver. Hyppigst sendte de norske konger høker og jagtfalker i gave. Haakon Haakonsson sendte endog falkefængere til Island for at faa fat paa hvite islandske falker (nr. 153). Disse blev, skriver kong Haakon til Henrik III av England, skattet høiere end sølv og guld (nr. 167). Norske og islandske høker og falker spillet en ikke liten rolle baade som utførselsvare og som gaver. Alt i det 11te aarh. foregik der utførsel av norske falker til England[1]. Islandske geirfalker nævnes første gang i 1169 i England (nr. 50); men der maa alt dengang ha været indført ikke saa faa av dem. Den engelske konge sendte ogsaa flere gange selv mænd til Norge for at kjøpe falker. I 1253 drog endog mænd fra hertugen av Bretagne til Norge for at kjøpe geirfalker, og de fik underveis frit leide for at drage gjennem England (nr. 255). Mellem andre gaver fra de norske konger kan nævnes hvalrostænder[2], elghorn og en enkelt gang (i 1222) en levende elg (nr. 1376: *Conrado nuncio regis Norwagie, qui duxit bestiam que vocatur Helc*[3]; jfr. nr. 167). Magnus Lagabøter sendte i 1276 til Edward I: 3 hvite og 8 graa geirfalker, et sølvbæger, 20 timber hermelin(?)[4] og »fordi det undertiden efter sted og tid er fornøilig til skaperens pris at beundre de øvrige vidunderlige skapte ting og omtale deres vidunderlige og fornøilige skabning, et fuldstændig hvalhode med tænderne« (ɔ: barderne).

Den engelske konge sendte ogsaa hyppig gaver til

[1] Nr. 18. Indførsel i Domesday Book om at kongens sheriff i Worcestershire bl. a. i aarlig avgift skal gi en norsk høk.

[2] Allerede Haalogalændingen Ottar bragte Alfred den store en gave av hvalrostænder.

[3] Elg kaldes i en toldrulle fra Lynn ($^{29}/_{9}$ 1324—$^{29}/_{9}$ 1325) *eligh*.

[4] Nr. 293: viginti tymbrias mustelinarum sive albarum pellium electarum.

den norske konge; det var oftest korn og malt, en enkelt gang var det relikvier (til den syke Magnus Lagabøter, nr. 298) og undertiden smykker, saaledes i 1235 et diadem av guld med ædle stener (nr. 214), og i 1237 et signet av guld, som kostet 6 £, 17 s. 9 d. (nr. 227), og i 1251 en krone med ophøiede blomster (nr. 252). Muligens har ogsaa Haakon Haakonsson git den engelske konge lignende gaver. Mellem de engelske kronjuveler nævnes i 1255 »keiserens hat« og »kronen fra Norge« (*corona de Norwagia* nr. 261).

Sendemændene fra den norske konge fik ogsaa regelmæssig gaver, mest penger, stundom ogsaa klædninger. Saaledes fik Roar Kongsfrænde i 1215 en klædning av skarlagen, nemlig en kappe med frynser og en kjortel, hans kapellan en uldkappe foret med kaninskind og hans to tjenere grønne kapper. Desuten fik sendemanden selv en forgyldt skaal (nr. 108, jfr. nr. 133). Ogsaa ellers fik norske stormænd stundom slike gaver. Bjarne Erlingsson fik saaledes i 1284 av Edward I en stor guldring, som han nævner i sit testamente av 1308 (D. N. XV nr. 1). Hans bror Vidkunn takket siden i et endnu bevart brev kongen for den velvilje han hadde vist broderen (nr. 314). Hundrede aar senere fik Agmund Finnsson et forgyldt bæger i gave.

Flere aktstykker handler om egteskapsforbindelser, bl. a. om Haakon Haakonssons mislykkede frieri for sin ældste søn til en datter av Henrik III (nr. 269) og om den senere kong Haakon V's tanke paa at finde sig en brud i England. Der kom i den anledning sommeren 1294 en sendefærd fra Norge til England (nr. 393 f.). Men disse egteskapsplaner blev ikke til noget. I 1295 sluttet Frankrike og Skotland forbund mot England. Eirik Magnusson sendte hr. Audun Hugleiksson til Filip IV av Frankrike (1285—1314) og lot ham tiltræde dette forbund

(Fortsat fra 2den side av omslaget).

Syn og Segn, tidskrift utgj. av det Norske Samlaget (landsmaalslaget), 19. aarg., 5.—7. hefte.

Retfærd, tidsskrift for samfundsspørsmaal. Utgit av laget for grundværdibeskatning. 5. aarg., nr. 5.

Namn och Bygd, tidskrift för nordisk ortnamnsforskning, utg. av Anders Grape, Oskar Lundberg, Jöran Sahlgren. Årg. 1, h. 1. (Akademiska bokhandeln, Uppsala).

Hansische Geschichtsblätter, hg. vom Verein für Hansische Geschichte. Jahrg. 1913, H. 1. (Duncker & Humblot, München u. Leipzig).

Zeitschrift des Bergischen Geschichtsvereins. 46. Band. Jahrgang 1913. (B. Hartmann, Elberfeld).

Festschrift zum fünfzigjährigen Jubiläum des Bergischen Geschichtsvereins (13. juni 1913). (B. Hartmann, Elberfeld).

The American-Scandinavian Review, publ. by the American-Scandinavian Foundation, New York. Vol. 1, Numbers 3 and 4.

Analecta Bollandiana. Tom. XXXII, fasc. II et III. (Société des Bollandistes, Bruxelles).

Kwartalnyk Historyczny, XXVII, 1—2. (Historisk Forening, Lemberg).

INDHOLD:

Færdig fra trykkeriet 6. september 1913.

Historisk Tidsskrift

1. og 2. levering 1914

5 R. – 2 B. – 4de hf.

(nr. 398). Kong Eirik var jo ved sine to giftermaal nær knyttet til Skotland. Han blev første gang i 1281 gift med Alexander III av Skotlands datter Margareta[1], og anden gang i 1293 med Isabella Bruce, datter av Robert Bruce, jarl av Carrick, og søster av den senere kong Robert av Skotland (nr. 389 f.). Dronning Isabellas brudeutstyr, som blev overlevert i Bergen $^{25}/_{9}$—1293, har tidligere bare været kjendt i oversættelse[2]. Det var ikke meget rikt, men gir os dog et godt indblik i den tids' moter og kultur. Ganske anderledes rikt var Filippa av Englands utstyr. — Henrik IV's datter Filippa blev, som bekjendt, $^{26}/_{10}$—1406 gift med Erik av Pommern. Hele denne egteskapshistorie har Ludvig Daae behandlet i en avhandling i »Historisk Tidsskrift«[3]. Daae kjendte dog bare de trykte aktstykker, og saaledes ikke fortegnelsen over hendes utstyr, som findes i Public Record Office i London[4]. Beskrivelsen av hendes dragter vil, naar den foreligger trykt, gi et godt indblik i middelalderens moter og klædedragt. Dronning Filippa fik sydd til sig selv: 1 kaape med slæp av hvit satin, kantet og foret i ærmerne med hermelin (til at bære paa bryllupsdagen), 1 kjole (*gonum*)[5] av gyldent og græsgrønt tøi fra Cypern utbrodert med hvite blomster, 1 kjole (*gonum*) av rød fløiel med perlebroderier, 1 kjole av forgyldt og rødt tøi fra Cypern bro-

[1] Egteskapskontrakten (Roxburgh $^{25}/_{7}$—1281) er optrykt D. N. XIX nr. 305. Om kong Eirik og dronning Margaretas datter »Piken fra Norge« og hendes paatænkte egteskap med Edward I's søn findes der en række aktstykker i D. N. XIX, nr. 332 ff.

[2] D. N. XIX nr. 390, jfr. Calendar of Documents relating to Scotland II, nr. 675.

[3] 2 R. B. II, s. 332—374.

[4] Accounts, Exchequer, Bundle 406, nr. 10.

[5] Om *gonum* eller *gonne*, jfr. Alwin Schultz, Höfisches Leben I, s. 302.

dert med hvite blomster og kantet med hermelin, 1 lang kjole av hvidt og forgyldt tøi fra Cypern, utbrodert med blaa blomster, en dragt (roba) av blaa fløiel, 1 tunica av grønt tøi, 1 tunica og 1 kjole av grønt tøi med besætning av »broget verk«[1], 1 tunica og 1 lang kjole av sort tøi kantet og foret med graaverk, 2 kjoler av grønt tøi, den ene kantet og foret med tøi fra Tartariet, 1 par ærmer og en kaape av forgyldt tøi (ærmerne foret med hvit hermelin)[2], 2 hætter (1 av skarlagen og 1 av sort tøi), 1 kaape av blaat tøi foret med »broget verk« til at ha paa skibet i regnveir(!), 3 sengetepper av forskjellig tøi og foret med skind, 1 kappe foret med bæver og kantet med silkeknapper, 3 par støvler foret med graaverk og »broget verk«. Desuten fik ogsaa hendes store følge og kong Eriks utsendinger nye dragter. Saavidt det kan sees, bragte Filippa ingen medgift i rede penge. Derimot hadde hun med sig en hel del sølvtøi, utstyr til det kongelige kapel, spisestel, derav 7 forgyldte tallerkener, skeer, saucemugger, vaskevandsboller osv., foruten mange prægtigere, forgyldte bægre o. l. En prægtig malet og delvis forgyldt stasvogn, en natstol, en kulskuffe, et messingbækken, kufferter o. a. maa heller ikke glemmes. At den engelske konge har havt sine betænkeligheter med hensyn til den komfort, hans datter vilde faa i sit nye hjem, kan vi bl. a. se derav, at han i forveien sendte en kjøkkenchef (*clericus coquinae*) til Danmark.

Disse fortegnelser over brudeutstyr og gaver har endel kulturhistorisk interesse. Større betydning har dog de aktstykker, som fortæller om de forbund og overenskomster som blev sluttet mellem Norge og England, og som var en følge av den livlige forbindelse mellem lan-

[1] Saakaldt *minever* eller *opus varium*, d. e. de hvite bukskind av ekornen, kantet med graa rænder.

[2] Ærmerne saa ut som et omvendt kræmmerhus og var foret med skind.

dene. Alt paa Sverres tid maa der ha været sluttet forbund mellem Norge og England. Johan uten land sendte jo i 1201 hjælp til Sverre, de saak. Ribbalder, og betalte delvis disses reise og underhold. Det var 11 fotfolk og én rytter under Serlo, søn av Adam; desuten 77 walisiske fotfolk under 7 førere, 51 walisere og endelig 4 ridende bueskyttere (nr. 75 ff.). En handelstraktat mellem begge lande fandtes rimeligvis ogsaa allerede dengang. — Saavidt jeg vet, har ikke England saa tidlig sluttet handelstraktat med noget andet land. — I 1217 skrev Henrik III til kongen av Norge og til Skule jarl og takket dem for deres breve, hvori de ytret ønske om at indgaa fred og forbund med ham (*desiderantes fedus pacis et dileccionis nobiscum inire*). Kongen sier, at han gjerne vil at kjøbmænd skal seile frit mellem begge lande. Imidlertid skal der fra begge sider utfærdiges aapne breve om saken. Overenskomsten kom dog ikke endelig istand før i 1223, da Henrik III kundgjorde at han hadde tat den norske konges undersaatter under sin særskilte beskyttelse, saa at de frit kunde komme til England og handle (nr. 147). Siden (nr. 152) takket Skule jarl Henrik III, fordi han vilde fornye det forbund som var sluttet mellem dennes far og Skule (*Super hoc etiam quod nobis litteris vestris significastis confederationem inter illustrissimum regem et patrum vestrum et nos habitam vos velle innovare, hilares facti sumus et jocundi*). Traktaten av 1223 er altsaa en fortsættelse av forbundet mellem Johan uten land og Sverre. Den skulde fornyes naar Henrik III blev myndig. Rimeligvis er dette blit gjort. Siden blev den høitidelig fornyet i Winchester 21de aug. 1269 (nr. 284). Traktaten i Winchester er fuldstændig bevaret, og adskiller sig paa mange maater fra Magnus Lagabøters 9 aar yngre fribrev for de tyske sjøstæder av 18de juli 1278 (Hansisches Urkundenbuch I, nr. 818). Eirik Magnusson

bad efter sin fars død straks om at overenskomsten med England maatte fornyes (nr. 303). Dette blev imidlertid ikke gjort. Først under krigen med de tyske stæder blev kong Eirik ivrigere derfor og sendte 24de april 1284 Bjarne og Vidkunn Erlingsson til England (nr. 311); 10de mai 1285 sendte han paany et traktatutkast. Dette sidste indeholder særlig flere enkeltheter om nattevagt, kjøp av smaavarer osv., som ikke findes i den engelske traktat. Derimot er bestemmelsen om skibbrud fælles for begge[1].

Mot slutten av Eirik Magnussons regjering sluttet Norge sig, som bekjendt, nær til Skotland og Frankrike. Dette gjorde naturligvis forholdet til England mindre godt, selv om kanske ikke overenskomsten med Frankrike blev kjendt i England. Efterat Haakon V i 1299 forgjæves hadde søkt hjælp fra England angaaende Suderøerne, fortsatte han ogsaa sin brors skotskvenlige politik. Traktaten av Perth blev, som bekjendt, 29de okt. 1312 fornyet i Invęrness. Forholdet til England var under hele Haakon V's regjering meget daarlig. I 1307 gjestet saaledes kong Haakons kansler, Aake, England, rimeligvis paa vei til Flandern, hvor der det følgende aar blev sluttet en handelstraktat mellem Norge og Flandern (nr. 459). Dette besøk var ikke velset. 28de juni 1307 fik slotshovedsmanden i Dover bud om at Aake, den norske konges kansler, hadde søkt kong Edward om tilladelse til at drage fra England til oversjøiske havne. Kongen paala derfor slotshovedsmanden at passe paa, saa kansleren og hans følge ikke førte med sig ut av England breve eller andet som kan være til skade for kongen og hans rike (nr. 451). I 1309

[1] Jfr. Norges gamle Love, 1388—1604, utg. ved A. Taranger, I, s. 92 f.: Utdrag av ældre privilegier for de engelske kjøbmænd i Norge. Disse udaterte privilegier maa være fra en meget senere tid, rimeligvis fra Henrik IV; ti der er tale om de engelske kjøbmænds »oldermandt«.

søkte dog kong Haakon at bedre forholdet til England og sendte korsbroder Hugo i Stavanger til Edward II for at fornye det gamle forbund (nr. 467). Kong Edward var ogsaa villig til dette og sendte et utkast til ny traktat. Om den virkelig blev fornyet, vet vi dog ikke. De stadige stridigheter mellem norske og engelske sjøfolk og kjøbmænd forværret forholdet. Endda værre blev det, da nogen kjøbmænd fra Berwick on Tweed, som laa i en havn Vidahelle eller Vidaholm ved Viksiden — rimeligvis for sildefiskets skyld — i 1312 dræpte sysselmanden her og ti andre fornemme mænd. Efter dette fulgte en række arrestationer og beslaglæggelser baade i Bergen og i Viken og gjentagne klager baade fra engelske borgere og fra Edward II.

Jeg skal ikke her komme nøiere ind paa hele denne strid, som jeg alt før har behandlet i en avhandling i »Historisk Tidsskrift«. Jeg skal bare nævne, som et vidnesbyrd om hvor stor ophidselsen var paa begge sider, at kong Haakon i 1313 klaget over at mayoren i Lynn for retten hadde avlagt falskt vidnesbyrd mot ham (nr. 490). I 1317 klaget Haakon V paany til Edward II over at englænderne baade i kansleriet og for retten fremstillet falsk den behandling som blev dem tildel i Norge (nr. 505). Mellem klager fra englændernes side er den interessanteste et hittil ukjendt aktstykke fra arkivet i Guildhall. Det handler om Londonerkjøbmanden David of Cotesbroke's agent Nicholaus Lescot, som sammen med andre engelske kjøbmænd i juleuken 1312 blev fængslet i Bergen, ja endog dømt til døden. Det ser ut som om der har været forsyndelser paa begge sider. Men naar f. eks. den kongelige sysselmand i Marstrand, hr. Peter Dyre, og ridderen hr. Snare Aslaksson fremstilles som røvere og misdædere, da synes dette mindre trolig.

Litt efter litt blev dog forholdet mellem begge lande

paany bedre. 3dje mai 1315 gav Edward II paa den norske konges bøn og for at gjenoprette et godt forhold frit leide indtil 1 november til de norske kjøbmænd som vilde gjeste England (nr. 494). Og næste aar blev tre engelske kjøbmænd, deriblandt den paa Gotland fødte Sigleiv Susse, sendt til Norge for at underhandle om gjensidig erstatning (nr. 497).

Under Magnus Eriksson blev forholdet mellem Norge og England paany godt. 17de febr. 1325 skrev Edward II som svar paa et brev fra erkebiskop Eiliv av Nidaros til denne, drotseten Erling Vidkunsson og andre medlemmer av kongens raad at hvis de vilde sende sendemænd til ham for at faa gjenoprettet freden mellem begge lande, vilde han motta dem venlig og gjøre hvad han kunde (nr. 525). I Edward I's store fribrev for utenlandske kjøbmænd (*Carta mercatoria*) av 1303 var nordmændene ikke nævnt. Men da Edward III hadde fornyet fribrevet, lot han, ved aapent brev av 28de april 1341, dette ogsaa gjælde for norske kjøbmænd som kom til England (for en tid av et aar, nr. 559). 20de juli 1342 gav saa kong Magnus for en tid av 6 aar de engelske kjøbmænd frit leide for at gjeste hans lande. Som en følge derav tok Edward III 22de okt. 1342 de norske kjøbmænd som besøkte England, under sin beskyttelse og tillot dem for samme tidsrum frit at gjeste hans lande (nr. 564). Dette gode forhold holdt sig utover i hele det 14de aarh. Paa Hansedagen i Lübeck 24de juli 1375 forelaa der saaledes klage fra kong Haakon over at tyskerne i Bergen hadde dræpt nogen englændere, som var kommet dit med leide av hans far kong Magnus og nogen av hans raadgivere (nr. 590, Hanserecesse II, nr. 89). Sommeren 1380 skrev kong Richard II til kongen av Norge og til hr. Agmund Finsson og takket for deres velvilje mot de engelske kjøbmænd som kom til Norge (nr. 604, 605).

Der var til stadighet ikke bare forbindelse mellem den engelske og den norske konge, men ogsaa mellem den første og erkebiskopen av Nidaros, rimeligvis fra den tid av da erkebiskop Øystein var i England (1180—1183, jfr. nr. 61 f.). Under dennes ophold var det sandsynligvis at Henrik II gav erkebiskopen av Nidaros tillatelse til hvert aar i England uten toldavgift (*sine omni exactione*) at laste et skib med korn og andre levnetsmidler og at føre det til Norge. Tillatelsen blev fornyet under Richard I og under Johan uten land, som i sit brev av 13de sept. 1203 henviser til ældre privilegier fra Henrik II og Richard (nr. 80), og senere under Henrik III's mindreaarighet i 1222 (nr. 138) og efterat denne var blit myndig (nr. 233).

Gjennem hele det 13de aarh. hadde erkebiskoperne i Nidaros skibe, som seilet paa England, stundom ett, men ofte flere[1], og endnu i begyndelsen av det 14de aarh. sendte de skibe dit. Vi kan ikke se dette av toldrullerne; men det fremgaar av en tilfældig bevart redegjørelse i anledning av en klage fra erkebiskop Jørund i 1306 (nr. 445 f.). I denne nævnes et erkebiskopen tilhørende skib ved navn *Help sancti Olavi*; styresmanden var en av de større kjøbmænd i Nidaros ved navn Sigurd Skallarud (*Siward Scalderoth*), som oftere nævnes i toldlisterne fra Lynn fra begyndelsen av 14de aarh. Han kom saaledes 11te sept. 1303 til Lynn med tømmer, tørfisk og hvalolje for 70 pund sterling i skibet »Help«[2]. Dette skib er uten tvil det samme som det ovenfor nævnte »Sankt Olavs Hjælp«. »Olavsbussen« (*Olaves busce*), som Sigurd Skallarud kom til Lynn med i 1304, er vel

[1] Se nr. 177 (1226), 180 f. (1226), 210 (1233, to skibe i Lynn), 222 (1236, to skibe).

[2] S. 466: XI die Septembris. De Syworth Skalderother, magistro navis que vocatur Help, pro bordo, duro pisce et oleo valoris 70 librarum.

ogsaa samme skib[1]. Det tør dog hænde at erkebiskopens selvstændige handel paa England engang var større end paa Haakon V's tid. I det i 1306 (eller snarere i 1305) beslaglagte skib hadde erkebiskop Jørund bare varer for vel 32 mark. Englandshandelen hadde ialfald tidligere ikke liten betydning for erkebiskoperne i Nidaros, som var de største skibsredere og kjøbmænd i Norge. Erkebiskopernes skibe seilet ikke bare paa England, hvor vel deres mænd især solgte tørfisk og falker, men ogsaa paa Island. Alt i Magnus Erlingssons gavebrev til erkesætet i Nidaros faar erkebiskopen ret til hvert aar at utføre 30 læster korn til Island samt toldfrihet for ett skib[2]. Disse rettigheter, som neppe har tilhørt det oprindelige gavebrev, om dette nogensinde har eksistert, maa hænge sammen med erkebiskopens ret til hvert aar toldfrit at utføre en skibsladning korn og andre levnetsmidler fra England. Denne forret findes ogsaa nævnt i pave Coelestin III's privilegiebrev for den norske kirke av 1194[3]. Erkebiskopens toldfrihet og ret til at utføre korn til Island blev paany stadfæstet i 1273 og i 1277. Begge ganger gjaldt toldfriheten et skib fra Island (*navis de Yslandia*)[4]. Disse forrettigheter var vel ogsaa grunden til at handelen paa Island og paa Grønland for en væsentlig del kom i hænderne paa kjøbmænd fra Nidaros. Naar disse paa hjemveien kom til Bergen, bodde de i erkebiskopens gaard, og i Nidaros betalte de tiende til erkebiskopen og domkapitlet. De utgjorde fra først av et

---

[1] Nr. 436, s. 499.

[2] Norges gamle Love I, s. 443: Preterea in reverentiam beati martyris singulis annis presenti ecclesie unius navis vectigalia concedimus, et XXX lest farine ad Islandiam transferendas, si huius provincie paciatur ubertas.

[3] Norges gamle Love IV, s. 102.

[4] Norges gamle Love II, s. 459 og 465.

erkebiskopelig og siden et kongelig priviligert handelsselskap[1].

Det var dog ikke bare privilegier, men ogsaa land og andre begunstigelser, som de norske konger og deres mænd fik paa de Britiske Øer. Som bekjendt hadde kongen av Norge i begyndelsen av 13de aarh. et len i England (nr. 86, jfr. nr. 153). Senere hadde Eirik Magnusson i arv efter sin første hustru forskjellige skotske eiendomme, som dog blev bestyrt av skotlændere (nr. 377 f.). Den norske konges klerk Paal fik i 1214 et geistlig beneficium, som indbragte 100 shillings om aaret (nr. 105). Av norske stormænd som søkte at komme i den engelske konges tjeneste, kan nævnes baronen hr. Thore Haakonsson av Leikvang, som i 1289 bad om at bli Edward I's ridder, og som likeledes bad om dennes bistand for sin svoger Alv Erlingsson (nr. 338). Denne plan blev dog aldrig til virkelighet. Av nordmænd som kom i den engelske konges tjeneste, kjender jeg, foruten den forut nævnte Petrus de Norwey i Irland, bare en eneste, nemlig Rikard fra Norge (*Richardus de Norwagia*), som var Edward I's væbner (*scutarius*, nr. 339). Mandens fornavn kunde muligens gjøre det tvilsomt om han virkelig var nordmand av fødsel[2]. Ialfald maa han ha hat mange norske forbindelser. Han var det rimeligvis, som overbragte Thore Haakonssons ansøkning om at bli Edward I's ridder[3].

---

[1] Jfr. A. Bugge, Studier over de norske byers handel og selvstyre, s. 131 ff.

[2] Navnet Rikarðr blev dog omkr. 1300 baaret av indfødte norske mænd. En mand i Nordfjord kaldes i et brev av 9de aug. 1303 *Rikardr a Gæmlastadhum* (D. N. XII nr. 36).

[3] Jfr. slutningen av dette brev (nr. 337): Cetera lator presencium, Ricardus, fidelis vester, si placet, ex parte mee parvitatis lucidius enarrabit. — Om de islændinger og færinger som i det 15de aarh. bosatte sig i England, haaber jeg senere engang at faa leilighet til at tale.

Derimot var det ikke saa faa englændere og skotlændere som kom til Norge og i norsk tjeneste. Dels var det prester og munker, og dels var det adelsmænd. Der maa i det 13de og i begyndelsen av det 14de aarh. ha været en mængde utenlandske geistlige i Norge; mest var det englændere og delvis ogsaa franskmænd og flamlændere[1]. I slutningen av middelalderen var det derimot mest dansker og tyskere som fik prestekald i Norge. Av biskoper i Bergen var i det mindste to englændere av fødsel, nemlig Snorres gamle hirdprest Martin, som blev biskop i 1194[2], og Gisbrikt, som blev utnævnt i 1349; Gilbert, som i 1260 blev biskop i Hamar, maa efter navnet at dømme ha været skotlænder eller suderøing av fødsel. Han var forut archidiakon paa Hjaltland[3]. Især hadde kongerne mange utenlandske klerker i sin tjeneste. Mellem de vidner, som var tilstede da kong Haakon [omkr. 1226—1254] stadfæstet Magnus Eirikssons gave av Stavanger by til domkirken i Stavanger, kan nævnes *meistare Willialmr* og *Willialmr bote, kapalin konongs*[4]. Begge har sandsynligvis været englændere eller skotlændere; *bote* er vel det skotske navn Bute, som i aktstykker fra denne tid skrives *Bot, Boet.* Fra de Britiske Øer var sikkerlig ogsaa magister *Rowandus*, som i 1291 var Eirik Magnussons sendemand til England. I 1293 anbefalte kong Eirik og hertug Haakon til kong Edward I sin klerk Galfrid

---

[1] Paa Island var der, som bekjendt, i 14de aarh. engelske biskoper.

[2] Biskop Martin gjestet England i 1208 (nr. 92).

[3] Navnet *Gillibertr* synes med biskop Gilbert at ha vundet indpas i bygderne rundt Mjøsen, jfr. D. N. XI, s. 30: *Gillibiærter a Kaglæimi* (1340 Nes, Hedemarken) og *Gillibiærtter Andresson*, prest i Vardal 1360, D. N. VIII s. 201, I, s. 290 (Lind, Norsk-isländska dopnamn från medeltiden, sp. 334).

[4] D. N. I, nr. 51.

Jonsson, som hadde tjent dem længe og tro. Denne Galfrid hadde oprindelig været prest i York bispedømme (nr. 386 f.). Vi kjender ogsaa en anden geistlig fra York som fik kald i Norge, nemlig William de Kilnesee, som var prest i Fede i Kvinesdal. Han er rimeligvis den samme som den *Wilialmr klærkr* som under striden mellem biskop Arne og korsbrødrene i Stavanger stod paa den førstes side[1]. Da korsbrødrene seiret i striden, vendte han tilbake til England, hvor han i 1302 fik tillatelse til at utføre geistlig tjeneste i York[2]. Der var ogsaa i Stavanger bispedømme ved denne tid en anden geistlig av navnet Viljalm; han var sogneprest i Hylle[3] og var kanske likeledes englænder av fødsel; ti navnet Viljalm var ved denne tid neppe brukt av nordmænd utenfor den fra England komne æt paa Torgar. I Aal i Hallingdal var der likeledes omkring 1300 en prest ved navn Viljalm[4]. I et brev som biskop Haakon i Bergen vinteren 1339—1340 skrev til korsbrøder Arne i Nidaros, nævner han en mand ved navn *Gilis*, som han sier kan fortælle mere nyt fra Bergen. Det ser ut, som om manden har været en geistlig som kom fra Bergen til Nidaros. Navnet er ialfald ikke norsk, men bruktes paa de Britiske Øer (*Giles*).

Av andre utenlandske prester i Norge kan, foruten de pavelige tiendeindsamlere, hvorav flere (som mag. Huguitio, pleban i Castellione og Bertrandus de Sucioliis) længe opholdt sig i Norge, nævnes Jón Flæmingi, som var i Nid-

[1] D. N. IV, nr. 45.

[2] Brevet, som findes i York erkestols arkiv, er trykt i »Year Book of the Norwegian Club« for 1911. Formodningen om at William de Kilnesee er identisk med *Wilialmr klærkr*, skyldes universitetsstipendiat dr. phil. Edv. Bull, som ogsaa har gjort mig opmerksom paa dette brev.

[3] D. N. IV, nr. 17.

[4] D. N. II, nr. 99.

aros under erkebiskop Jorund[1], Hugo, som omkr. 1280 var prest i Oslo, og Hugo, korsbroder i Stavanger i 1309[2].

Mellem klostergeistligheten var der kanske endda flere englændere og i det hele utlændinger. Baade Lyse og Hovedoens klostre var jo stiftet fra England, og begge stod i det 13de aarh. stadig i forbindelse med England[3]. Abbed Rikard i Lyse, som omkring 1280 oftere opholdt sig i England og deltok i forhandlinger med den engelske konge, var rimeligvis englænder av fødsel (nr. 300)[4] Gjennem længere tid var der ogsaa forbindelse med St. Albans benediktinerkloster i England. Ricardus de Sancto Albano, som i 1234, 1236 og 1238 var Haakon Haakonssons sendemand i England, maa oprindelig ha været munk i dette kloster (nr. 213, 226 og 232). Det var saaledes intet tilfælde, at den bekjendte historiker munken Mathæus Parisiensis fra St. Albans i 1248 blev sendt til Norge for at reformere Nidarholms kloster[5].

Av de norske geistlige sendemænd som i løpet av det 13de aarh. kom til England, bærer de fleste fremmede navne og var rimeligvis, for en del i alfald, utlændinger[6].

---

[1] Han nævnes i Laurentius Saga (Biskupa sögur I, s. 799 ff.).

[2] D. N. III, nr. 16, XIX, nr. 467, IV, nr. 197.

[3] Abbeden i Lyse hadde leidebrev fra kong Johan uten land; dette gav hans kloster ret til uhindret at drive handel paa England, nr. 121 (9/11 1218).

[4] Allerede nævnt av Lange, De norske Klostres Historie (2. Udg., s. 350).

[5] Jfr. Mathaei Parisiensis Historia Minor III, s. 300 og Chronica Maiora V, s. 44.

[6] Jfr. fortegnelsen over sendemænd ovenfor. Unorske navne bærer: nr. 4 Adam, Orknøjarlen Haralds kapellan, nr. 5 biskop Martin i Bergen, nr. 6 mag. Odardus (franskmand?), nr. 9 f. cisterciensermunken Rikard, nr. 17 kanniken Benedikt i Oslo, nr. 19 broder Laurentius (?), nr. 20 ff. Ricardus de Sancto Albano, nr. 26 kanniken Elias i Bergen, broder Mauritius, sendemand til Skotland, nr. 34 mag. Rowandus, nr. 35 Huguitio, pleban i Castellione, kanniken Hugo i Stavanger (D. N. XIX nr. 467).

Ogsaa utlændinger som ikke var geistlige, kom ikke saa sjelden i tjeneste hos de norske konger. Konrad (*Conradus*), som i 1222 bragte en levende elg til Henrik III av England, var rimeligvis en tysker. Av samme nation var vel ogsaa biskop Paal i Bergens skutilsvein *Heinrekr* (omkr. 1170—1190)[1]. I 1229 kom prior Andres i Lyse med gaver fra kong Haakon til Henrik III (nr. 197). Skibet fortes av Makarias de Sendehors. Navnet Makarias er rimeligvis det gammelfranske Macaire, saa manden har vel været franskmand eller englænder. Om han var i kong Haakons tjeneste eller en almindelig farmand, kan vi dog ikke se. Magnus Lagaboter hadde en tjener ved navn Rikard (*Richardus*, nr. 302), muligens den samme som den ovenfor nævnte *Richardus de Norwagia.* Enkelte utlændinger naadde ogsaa mere fremtrædende stillinger. Mellem de geistlige og verdslige stormænd, som $^{10}/_{12}$ 1305 bevidnet at kong Haakon hadde mottat dronning Eufemias medgift, var ogsaa *Velent af Stikl[au]* og *Gibbun Marskalk.* Begge var skotlændere. Gibbun Marskalk har sandsynligvis tilhørt den skotske slegt Marshall (*Marescallus*), som oftere nævnes i aktstykker fra denne tid; Gibbon bruktes som fornavn i Skotland[2]. Hr. Velent nævnes første gang da dronning Isabella Bruces brudeutstyr $^{25}/_{9}$ 1293 i Bergen av utsendinger fra Robert Bruce blev overlevert til Audun Hugleiksson og magister *Weylandus de Stiklowe.*

Mellem Robert Bruces sendemænd var ved samme leilighet en Henricus de Stiklawe (nr. 390). Denne sidste maa ogsaa være gaat i norsk tjeneste; før 1297 sendte kong Eirik Thore Haakonsson og Henricus Stiklowe til den engelske konge (nr. 410). Det er derfor ingen tvil

[1] D. N. VIII, nr. 2. Henrik skutilsvein kan ogsaa ha været englænder.

[2] Se Lind, Norsk-Isländska dopnamn, sp. 333.

om at hr. Velent av Stiklau (navnet skrives D. N. III, s. 70 Stiklau, d. e. Stiklau, ikke Stiklan)[1] er skotlænder eller englænder. Storms gjetning om at han het Viljalm av Stiklastodum og er identisk med hr. Viljalm av Torgar, er saaledes urigtig (Hist. Tidskr. 2 R. B. IV, s. 183). Det kan merkes at slegten levde videre i England. En Willelmus Stiklawe nævnes 1384 i England (Patent Rolls, nr. 320). Navnet Wayland (Welandus = oldn. Vǫlundr) kjendes ogsaa ellers fra Skotland i middelalderen.

I det hele gir de engelske breve adskillige nye oplysninger om norske stormænd og embedsmænd, særlig under Haakon V. Dog maa det ikke glemmes at navnene i regelen er feilskrevne, og at folks titel og stilling ogsaa oftest er galt gjengit. Saaledes utstedte Henrik III 4/8 1225 leidebrev for »den norske kjøbmand« Johannes Stel. Denne kjøbmand (*mercator de Norwegia*) er i virkeligheten ingen anden end lendermanden Jon Staal fra Sogndal[2]. Han var paa pilgrimsfærd til St. Thomas i Canterbury, men hadde vel ogsaa varer med for ved salget av dem at tjene op litt av reisen. Mellem andre stormænd som omtales i aktstykkerne, er baronen hr. Tore Biskopsson, som selv kalder sig baron av Tunsberg (*Thedericus de Tunsbergh, Illustris regis Norwagie baro,* nr. 377), likesom hans svoger Alv Erlingsson kalder sig »greve av Sarpsborg« (*comes de Saresburg,* nr. 322 ff.). At hr. Tore var forlenet med Tunsberg, vet vi heller intet om. Storms for-

[1] Navnet er altsaa ikke forkortet.

[2] Jfr. Fornmannasögur IX, s. 373, jfr. Munch III s. 700 og s. 384 f. Sagaerne fortæller at han hadde været i England til »Thomasvaka«. Dette kan, mener Munch, ikke ha været St. Thomas's egentlige dag, 29de sept., men maa ha været hans Translatio 7de juli. Leidebrevet var dog utstedt 4de aug. og gjaldt til jul. Men det er mulig først utstedt efter Jon Staals ankomst til England.

modning om at han er identisk med Terricus de Campis Ludi, som 1289—90 var kong Eiriks sendemand i England (Hist. Tidsskr. 2 R. B. IV, s. 180), finder likeledes bekræftelse. Hr. Tore var ogsaa i 1297 i kong Eiriks erende i England og kaldes da *Thorias de Campis Ludi* (d. e. Leikvangar, nu Lekum i Eidsberg, Smaalenene, nr. 409). At baronen hr. Snare Aslaksson bodde paa Huseby paa Lister, fremgaar av flere breve fra Haakon V's sidste aar (nr. 496, 500, 512).

Det er vel kjendt, at grev Jakob av Halland, som i 1305 avstod Nord-Halland til kong Haakon, alt i forveien var forlenet med Konghelle. Herunder hørte vistnok hele Viksiden og indtægter av det rike sildefiske der. Om grev Jakobs forhold hører vi i et brev av 1304 (nr. 433). Mayor og borgerskap i Hartlepool utsteder aapent brev om at grev Jakob (*Jacobus comes de Norwagia*) i Norge har holdt tilbake et skib for en av deres medborgere, og at den norske konge og hans raad har negtet at utlevere det. Som vidner optrær ti mænd, som alle var tilstede da skibet blev beslaglagt. Dette er sandsynligvis foregaat i Marstrand, som var den eneste større sjøfartsby paa Viksiden. Ni navngivne englændere, borgere i Hartlepool og mænd fra omegnen, var nemlig tilstede da beslaglæggelsen foregik. En kongelig sysselmand (*ballivus*) i Marstrand nævnes ogsaa i 1310, nemlig hr. Peter Dyre (*Here Peter Dire*, nr. 472). Denne var vel i slegt med, muligens søn av den fordrevne danske stormand Ove Dyre[1].

Flere av gjaldkererne (*balliri?*) i Bergen er heller ikke kjendt andenstedsfra. Mellem disse er *Helenger Hildesone*. Han maa være den samme som den herra *Ellingr Hilldusvnr* som nævnes i et testamente opsat litt før

---

[1] Jfr. Danmarks Riges Historie II, s. 97. Ove Dyre nævnes i 1276 og hadde da tilhold i Sverige.

1299 av en mand fra Indtrøndelagen (D. N. II, nr. 45) og som den herra Erlingr Hillduson der i et brev fra omkr. 1327 nævnes som bosittende i Bergen. Erling Hilduson var, kan vi se, omkr. 1303 gjaldkere (ballivus) i Bergen og nævnes i flere breve fra denne tid (nr. 424 f., 427 ff.). Mellem Haakon V's fehirder i Bergen nævnes omkr. 1312 *Botulphus Bix* (nr. 509) og omkr. 1318 Erling Aamundesson (*Herlingus filius Omundi*, nr. 508). Den første er den samme som fehirden Sira Botolv Haakonsson, som oftere nævnes i aktstykker fra denne tid; den sidste kjendes ogsaa ellers som medlem av kongens raad[1].

B. Handelen mellem Norge og England i middelalderen.

Især faar vi gjennem de »engelske breve« mange oplysninger om Norges skibsfart og handel i middelalderen. Da jeg tidligere utførlig har behandlet Norges handel med England, skal jeg her bare nævne nogen hovedpunkter. Jeg har tidligere trodd at vor handel og skibsfart naadde sin høieste blomstring i middelalderen henved aar 1300. Dette stemmer dog ikke med de øvrige forhold i Norge. Ti paa de fleste andre omraader var jo den stilstand som gik forut for tilbakegangen, begyndt ved denne tid, ja igrunden endda tidligere. Jeg er mere og mere kommet til den overbevisning, at Norges handel og skibsfart ogsaa var størst i de lykkelige fredsaar under Haakon Haakonsson ved midten av det 13de aarh. Ved denne tid var jo ogsaa Norges navn æret som aldrig før og det aandelige liv blomstret. Folkemængden øket, og byerne var i rask vekst, et fænomen som er typisk for blomstrin-

---

[1] Munch, Det norske Folks Historie IV2, s. 369. Baade Erling Aamundesson og Sira Botolv nævnes i retterbøter ang. Bergen, Norges gamle Love III, s. 134 f., IV s. 360.

gen efter korstogene rundt om i Europa. Jeg skal bare minde om Kongespeilets ord (k. 4), at der var folk som stadig sat i kjøbstæderne og drev handel (*legg einn hlut í félag við þeim mǫnnum, er jafnan sitja í kaupstǫðum ok sé þar tryggvir ok kunni vel við kaup*). I Landslovens kjøpebolk (VIII § 25) klages der over at alle vil drage i kjøbfærd, saa det er vanskelig at faa arbeidshjælp paa landet. Kongen byder derfor, at ingen som eier mindre end 3 mark gjældfrit, mellem paaske og Mikalsmesse (altsaa i den egentlige handelstid) skal faa lov til at drage ut i kjøbfærd.

Paa flere steder vet vi at nordmændene alt i det 13de aarh. er blit konkurrert bort. Fremfor alt gjælder dette landene ved Østersjøen. I vikingetiden drev nordmændene en livlig skibsfart helt øst til Gotland og Nowgorod. Da Henrik Løve grundla Lübeck, sendte han bud til Nordens byer og riker, til Danmark, Sverige, Norge og Rusland, og tilbød dem fred, forat de skulde ha lov til frit at komme og gaa og gjæste hans stad Lübeck; saa fortæller Helmold i sin kronike (I, 85). 19de sept. 1188 gav keiser Fredrik Rødskjæg russer, gotlændinger, nordmænd og Østens øvrige folk lov til frit at komme til Lübeck mot at betale en told av 3 penning i hver fjerding[1]. I en toldrulle for Lübeck av 1227 nævnes ogsaa »russer, nordmænd, svensker, ølændinger, gotlændinger og livlændere og Østens øvrige folk«[2]. I en toldrulle for utførselen fra Greifswald (litt før 1275) nævnes »dansker, nordmænd og svensker« (*Dani, Normanni, Sveci,*

---

[1] Hansisches Urkundenbuch I, nr. 33: Rutheni, Gothi, Normanni et cetere gentes orientales.

[2] Hansisches Urkundenbuch I, nr. 223: Sic nec Rutenus nec Nortmannus nec Suecius nec Oningus nec Guto nec Livo, sic neque omnes gentes orientales.

Hans. Ukb. nr. 746). Litt efter litt ophørte dog nordmændenes skibsfart paa de tyske byer ved Østersjøen ganske. Endnu i 1298 handlet dog Amund Bratte, som tilhørte en stor kjøbmandsslegt i Tunsberg og Oslo, paa Rostock[1]. Han selv eller en av hans efterkommere maa ha bosat sig i Rostock og ha grundlagt et handelshus der. Omkring 1350 var nemlig Elisabet Bratte chef for et større firma i denne by[2]. Endnu i 1352 nævnes nordmænd i Nowgorod[3]. Men virkelig handelsforbindelse var der neppe paa den tid.

Ogsaa paa det vestlige Tyskland, Sachsen og Westfalen, hadde nordmænd i den tidlige middelalder drevet handel. I Olav den helliges saga i »Heimskringla« (k. 64) heter det, at »Vikverjerne kjendte kristne steder bedre end folk nord i landet, thi der [i Viken] var der baade vinter og sommer mange kjøbmænd, baade danske og saksiske. Vikverjer for ogsaa meget i kjøbfærd til England og Saksen eller Flæmingjaland (Flandern) eller Danmark, men nogle var i viking og hadde vintersæte i kristne lande«. At der virkelig er noget sandt i denne fortælling, synes de mange myntfund fra det 11te aarh. at vise. I disse forekommer tyske mynter i stor mængde, og mest vesttyske. Hvor længe denne skibsfart og handel har været fortsat, vet vi ikke. I en toldtarif for Utrecht fra 1122 siges det, at nordmændene har toldfrihet naar de kommer til denne by[4]. Nordmændene har altsaa engang drevet livlig handel paa Utrecht. Toldfriheten kommer

---

[1] Hans. Urkundenb. I, nr. 1294. Lübeckisches Urkundenbuch II. nr. 108.

[2] Hansisches Urkundenbuch III, nr. 535 anm. 1. Dette er først paapekt av cand. mag. J. F. Voss i en selvvalgt eksamensbesvarelse om Tunsberg i middelalderen.

[3] Hanserecesse I, nr. 177.

[4] Hansisches Urkundenbuch I, nr. 8.

neppe, som en hollandsk forfatter mener, av at der saa længe har været en vikingenybygd ved Utrecht[1]. Ogsaa paa Köln maa nordmænd ha handlet, ja de har endog bosat sig der. I det 12te aarh. nævnes der i Köln, og særlig i kjøbmandskvarteret der, oftere borgere med tilnavnet Norman eller de Norwegen. Dette viser uten tvil hen til en norsk indvandring, som en følge av nordmændenes handel paa Köln[2]. Fortalen til »Didriks saga« viser muligens at nordmænd endnu i første halvdel av 13de aarh. gjestet Saksen og Westfalen[3]. Sikkert er dog dette ikke. I alle tilfælde var nordmændenes handel paa Vesttyskland i 13de aarh. i sterk tilbakegang og ophørte snart fuldstændig.

Med den norske skibsfart paa Danmark gik det likeledes meget tilbake i det 13de aarh. Endnu mellem 1200 og 1250 kom der hvert aar en mængde nordmænd til markedet ved Skanør, mens sildefisket stod paa. Ja nordmændene synes omkr. 1200 at ha været likesaa talrike næsten som tyskerne; men siden blev de ganske fortrængt av disse. Baglernes flok blev som bekjendt stiftet sommeren 1196 paa Haløre marked. Det heter i Sverressaga: *Fekk Hreiðarr sér sveitar, ok fór ór landi um sumarit, ok suðr til Haleyrar, þá er þar var marknaðr ok kaupstaðr. Þar kom Nikolás biskup, ok mikill fjölði Norðmanna með honum, ok flest Víkverjar*[4].

Det fremgaar av sammenstillingen med andre steder

---

[1] Asch van Wijck, Handelsverkeer der stad Utrecht, s. 493.

[2] Hermann Bächtold, Der norddeutsche Handel im 12. und beginnenden 13. Jahrhundert, s. 266, efter Hoeniger, Kölner Schreinsurkunden II₂, s. 249; Lacomblet, Niederrheinisches Urkundenbuch I, nr. 474.

[3] Saga Didriks konungs af Bern, udg. af C. Unger, s. 2: Ok þo at þu takir einn mann or hverri borg um allt Saxland osv.

[4] K. 129, Fornmannasögur VIII, s. 304.

utvilsomt, at Haløre er enten Skanør eller et nærliggende sted, hvor der var et sted som Snorre kalder *á Hǫlunum*.

Sommeren 1203 fremtraadte Erling Steinvæg paa markedet ved Skaanør i Skaane og krævet kongenavn[1]. Ved begge leiligheter var der, ser vi av sagaerne, mange nordmænd tilstede. I 1237 omtales en stor strid mellem de norske og de danske i Skanør[2], og i 1277 sier et par danske aarboker, som dog ikke hører til de paalideligste, at der »var en stor kamp ved Skanør mellem de danske og de norske, hvorved der av de sidste faldt 5000 mand«[3]. Siden forsvandt nordmændene ganske fra Skanør, og omtrent al handel med utlandet paa dette vigtige marked kom i Tyskernes hænder. Ogsaa paa Ribe maa nordmænd engang ha seilet. 3/9 1219 nævnes nemlig i Ribe en gate ved navn *Nordmandgade* (Terpager, Ripæ Cimbr. 112 f., Regesta dipl. hist. Danicae I R. B. 1, nr. 1873). Likedan har, tror jeg, forholdet været i England. Av de bevarte aktstykker kan vi se at nordmændene i første halvdel av 13de aarhundrede har drevet en livlig skibsfart paa England. 23/6 1223 nævnes saaledes 11 norske skibe, som fik lov til frit at seile fra Lynn (nr. 159). 25/6 samme aar nævner den engelske konge i et brev til fogderne i Lynn 5 skibe fra Bergen (*quinque*

---

[1] Munch, Det norske Folks Historie III, s. 293, 464. Skanør og Haløre er uten tvil samme sted, saaledes som alt dr. Arup har formodet.

[2] Langebek, Scriptores rerum Danicarum I, p. 167 (Chronicon Erici Regis): Anno Domini MCCXXXVII . . . Bellum fuit in Skanora inter Danos et Nordmannos. — Hændelsen gjentas i andre aarboker. I Ryde-aarbogen (Gamle danske kroniker ved M. Lorenzen, s. 185) heter det for samme aar: Thæt oar (sic) var ok stridh a Skanör melliom Dane ok Normæn.

[3] Scriptores rer. Danicarum I, p. 187 (Petri Olai Annales Dan.: 1277. bellum fuit inter Danos et Noricos in Scanör, et pugnaverunt Dani, et occiderunt de Noricis ultra V milia. — Tallet er selvsagt høist overdrevet.

naves de Berges de terra Regis Norwagie), som han har git tilladelse til at seile hjem lastet med korn (nr. 160). I aug. 1224 fik Skule jarls kjøbmand Peter Oddsson lov til at seile hjem (nr. 162). Samtidig fik skibe fra Norge og Island lov til at forlate Yarmouth (nr. 163). I august 1225 fik den norske kjøbmand Johannes Stel lov til at komme til England og Skule Jarls kjøbmand Andres Arnesson fik lov til at seile fra Lynn (nr. 169, 170). I samme maaned fik endvidere den norske konges undersaatter tilladelse til trods utforselsforbudet at kjøpe 1000 quarteria korn i Lynn og og at føre det hjem (nr. 173). Likeledes fik 31te august 1225 fogderne i Lynn tilhold om at motta de norske kjøbmænd venlig, da nordmændene hadde aapne vernebreve gjældende for 3 aar (nr. 174). I august 1230 fik 2 kongelige befalingsmænd i Grimsby bud om at frigi 10 norske skibe, som var kommet til Grimsby (nr. 201). Sommeren 1237 blev 7 norske skibe holdt tilbake i Lynn for at dække den norske konges gjæld til en kjøbmand i denne by (nr. 230 f.). Høsten 1252 maatte endog sheriffen i Norfolk sendes til Lynn, som egentlig tilhørte biskopen i Norwich, for at bilægge en strid mellem de ankomne nordmænd og indbyggerne i Lynn (nr. 254). I de paa Edward I's tid (omkr. 1274—1275) forfattede Rotuli Hundredorum, et sidestykke til den ældre Domesday-Book, er nordmændene de eneste, som særskilt nævnes av de utlændinger som gjestet St. Botulfs marked i Boston (nr. 287). Det sikreste vidnesbyrd om handelens betydning er dog de handelstraktater som England sluttet med Norge tidligere end med noget andet land, og som i det 13de aarh. stadig blev fornyet. Derimot nævnes nordmændene ikke i Edward I's store fribrev av 1303 for alle utenlandske kjøbmænd som kom til England (Carta Mercatoria)[1].

[1] Dette kom dog muligens av at der var særskilt handelstraktat med Norge. Heller ikke kjøbmænd fra Köln og gotlændinger nævnes.

Adskillige av de norske skibe som i det 13de aarh. kom til England, tilhørte geistlige, særlig erkebiskopen i Nidaros og Lyse og Hovedøens klostre. Ogsaa de norske konger drev fra gammel tid en ikke ubetydelig skibsfart og handel. De hadde skibe som de leiet ut til kjøbmænd, og var parthavere i ladningen[1]. Til norske stormænds skibsfart er det derimot faa spor i aktstykkerne fra denne tid; dog fremgaar det av aktstykkerne fra begyndelsen av det 14de aarh., at norske stormænd fremdeles har eiet skibe, som de da maa ha leiet ut til kjøbmænd. I Kongespeilet (k. 3) sier som bekjendt faren til sin søn: »Uagtet jeg mere har været kongsmand end kjøbmand, saa vil jeg dog ikke laste den gjerning for dig; thi den vælger ofte de bedste mænd.« Jeg tror dog ikke at det i det 13de aarh. var saa svært almindelig, at høibyrdige mænd seilte i kjøbfærd. Nævnes kan den gamle birkebeinhøvding, lendermanden Jon Staal, som i et brev av 4de august 1225 kaldes *mercator de Norwegia* (nr. 169). Englandshandelen var rimeligvis alt i begyndelsen av det 13de aarhundrede for størstedelen i hænderne paa kjøbmænd i byerne. Derimot er det, som siden nærmere skal omtales, ikke usandsynlig, at adskillige av disse ikke selv eiet de skibe som de fór med, men at de leiet dem av geistlige eller verdslige stormænd eller av kongen. Ti ogsaa kongerne drev fra gammel tid av handelsvirksomhet. I sagaerne nævnes det flere ganger, at kongerne gjorde félag med farmænd. Saaledes fortælles det i »Heimskringla« i Olav den helliges saga (k. 66) om Gudleik den gerdske, som hadde faat sit tilnavn fordi han ofte drog i kjøpfærd til Gardarike: »Kong Olav sendte

---

[1] Jfr. nr. 259, 260, 268, 395 (hertug Haakon), s. 508 (*Kyngesbusce*, det samme skib som 8de aug. 1305 kom til Ravensworth og der kaldes *Navis regis Norwagie*, s. 526), nr. 478 (*Johannes de Kyngescogge*).

bud til ham, at han vilde tale med ham. Men da Gudleik kom til ham, sagde kongen til ham at han vilde gjøre bolag med ham, og bad ham kjøpe sig slike kostbarheter som er vanskelig at faa der i landet (i Norge). Gudleik svarer at det skal være efter kongens ønske. Da lar kongen overgi til ham saa mange penge som han syntes«. . . . Gudleik for om sommeren i Østervei til Holmgaard (Nowgorod) og kjøpte der herlig pell, som han vilde skaffe kongen til høitidsdragt, og desuten kostbare skind og fortrinlig bordstel. Den slags felag har rimeligvis været i bruk langt ned i tiden. Flere ganger nævnes i de engelske aktstykker mænd som kaldes »kongen av Norges kjøbmand« (*mercator regis Norwegie*). Andre kaldes »hertugen av Norges (ɔ: Skule jarls) kjøbmand« (*mercator ducis Norwegie*, nr. 162, 170). Dette har muligens været mænd som paa lignende maate som Gudleik gerdske har utført forretninger, kjøpt og solgt varer for kongen eller for Skule jarl.

Saavidt vi kan se, har størstedelen av de nordmænd som handlet paa England i det 13de aarh., været virkelige kjøbmænd.

Undersøker vi f. eks. paa fortegnelsen over de 11 norske skibe som 23de juni 1224 fik lov til at seile fra Lynn, ser vi at av disse tilhørte ett Hovedøens kloster; ett føres av en munk og ett av en prest; resten av kjøbmænd (*mercatores*, nr. 159). Av de 7 skibe som sommeren 1237 blev holdt tilbake i Lynn, tilhørte ett Hovedøens kloster og blev git fri; resten har tydeligvis tilhørt norske kjøbmænd (nr. 230). En norsk kjøbmand overgav under Ribbungernes kampe 1220—1227 50 mark sterling[1] i rede penger til en kjøbmand i Lynn ved navn John

[1] 1 mark sterling = 15 shillings. Pengenes kjøpeevne var dengang mindst 10 ganger saa stor som nu.

Lamberd (nr. 154). Litt efter litt maa ogsaa kjøbmændene ha begyndt at slutte sig sammen i gilder, slik som de brukte i utlandet. Det var uten tvil et haardt støt for vor skibsfart, da Eirik Magnusson i 1295 forbød Englandsfarerne gilde i Bergen (nr. 397)[1].

Tilbakegangen begyndte litt efter litt. I det 11te aarhundrede hadde Norge staat i livlig forbindelse med byerne paa vestkysten av England. Av Domesday Book (I, fol. 262 b.) kan vi se at der til Chester ved elven Dee var en betydelig indførsel av skindvarer, rimeligvis fra Norge[2]. Ogsaa jagtfalker blev indført fra Norge til det vestlige England. Byen Worcester betalte paa Edward Confessors tid en norsk høk (accipitrem norrescum) til kongen[3]. William av Malmesbury, som omkring 1140 skrev sin bok »*De gestis pontificum*«, sier om Bristol at det er en »havn for skibe som kommer fra Irland, Norge og andre oversjøiske havne«. Men i løpet av det 12te aarh. ophørte litt efter litt norske skibe at seile paa Vestengland. I 1213 fik slotshøvedsmanden i Bristol paalæg om at overlate til en navngit mand et skib og »utrustningen fra den gamle galei fra Norge» (*et armamenta veteris galie de Norwegia*. nr. 99). Dette er sidste gang vi i middelalderen hører om et norsk skib i Bristol.

Forbindelsen mellem Bristol og Norge hørte dog neppe ganske op; ti da englænderne i første ningen av det 15de

---

[1] Ogsaa lodsernes gilde (*leiðsǫgumanna gildi*) blev forbudt. Naar lodserne hadde et eget gilde, vidner det om at der ikke har været liten skibsfart paa Bergen. Et lignende gildeforbud blev i 1294 utstedt for Kjøbenhavn.

[2] Byen Chester betalte en aarlig avgift til kongen av maarskind (*pelles martrines*); der var likeledes bestemmelser om skibe som kom med maarskind. Utførsel fra Norge av maarskind nævnes 1319 (Norges gamle love, III, s. 119, 120).

[3] Domesday Book I, fol. 172 b.

aarh. begyndte at opsøke fiskerierne ved Island, var mænd fra Bristol mellem dem som gik i spidsen[1].

Naar det gik tilbake med Norges handel paa det vestlige England, da hang vel dette for en del sammen med at forbindelsen mellem Norge og nybygderne paa Suderøerne og Man og i Irland litt efter litt ophørte. I det hele har det visst været et økonomisk tap for vort land, at det ved freden til Perth i 1266 maatte avstaa Man og Suderøerne. Disse øer kunde vel ikke i sig selv bety stort for vor handel, men gjennem dem hadde vi forbindelse med den vestlige del av de Britiske Øer. — I London hadde nordmændene fra gammel tid handelsrettigheter (nr. 112). Men i de bevarte toldlister fra London fra omkring 1300 har jeg ikke fundet navnet paa nogen nordmand.

Selv om det i løpet av det 13de aarh. var gaat tilbake med Norges selvstændige handel og skibsfart, saa var der dog endnu omkring 1300 ikke saa litet økonomisk liv og rørelse. I byerne var der vokset op en virkelig handelsstand. Som et vidnesbyrd om hvor internationalt handelslivet var, kan jeg nævne at en kjøbmand fra St. Omer i Nordfrankrike ved navn Ingelram (Lende) hadde nedsat sig i Nidaros og faat norsk borgerret[2]. Han drev handel baade paa England og paa Nordfrankrike og stod i et slags kompaniskapsforhold til en kjøbmand fra St. Omer ved navn Johannes Page. Naar Ingelram Lende hadde tat norsk borgerret, da var grunden uten tvil den, at fremmede kjøbmænd som bekjendt ikke hadde lov til

[1] A. Bugge, Contributions to the History of the Norsemen in Ireland. III. Norse Settlements round the Bristol Channel. Videnskabsselskapets Skrifter II. Christiania 1900, nr. 6, p. 11.

[2] D. N. XIX, nr. 440 f., jfr. nr. 487. Ingelram eiet sands. skibet *Grandebusce* (»den store busse«, av fransk *grand*), som flere ganger kom til Lynn, i 1311 ført av en mand med det franske eller engelske navn Roger.

at seile nord for Bergen eller til skatlandene. Ogsaa i Bergen hadde der dog fast bosat sig endel utenlandske handelsmænd. *Einarr gotneski* (Gotlænding) var paa Haakon V's tid gaardeier i Bergen og en anset mand[1]. I oktober 1306 kom der til Lynn et skib fra Bergen ved navn »*Goldsmyth*«; det hadde muligens navn efter *Gullsmiðastræti* der. Føreren var en mand ved navn Willelmus Scot (eller Scote)[3]. I Lynn var der omkring 1300 en borger ved navn Adam Scot[2]. William Scot har, tør hænde, været av samme slegt.

I Bergen hadde ikke bare tyskere, men ogsaa englændere og gotlændinger sin faste organisation og sat der hele aaret rundt.

I flere utenlandske byer var der norske kolonier, fremforalt i Lynn, eller King's Lynn som det nu heter; i middelalderen kaldtes byen Biskops Lynn (*Lenna Episcopi*). — I et desværre tapt brev fra kansleren Baard Serksson til mayoren i Lynn nævntes Thorkil og andre norske kjøbmænd, som var bosat i Lynn (nr. 444). En gaardeier i Lynn omkring 1300 kaldes *Ywardus de Norwegia* (Ivar fra Norge, nr. 462). En av de større kjøbmænd i Lynn ved denne tid var *Petrus de Thornden*. Han drev handel paa Norge, bl. a. paa Nidaros (nr. 463). Hans tilnavn viser at han stammet fra Nidaros (kaupangr í Þrándheimi)[4]. Olav den hellige, som i det hele var meget dyr-

---

[1] Norges gamle Love III, s. 122.

[2] D. N. XIX, s. 514 er trykt *Stot*, men navnet bør snarere læses *Scote* eller *Scot*.

[3] Hansisches Urkundenbuch I, nr. 1250, 1322.

[4] I en skrivelse fra Rostock og en fra Greifswald omkr. 1330 kaldes en kjøbmand i Lynn *Petrus de Drunthem* (*Thrunthem*); Hanseakten aus England, nr. 129, 130 f. Nidaros eller Trondhjem (*kaupangr í Þrándheimi*) kaldes i de engelske toldruller regelmæssig *Thornden*. Alt i 1286 nævnes en Petrus de Thrunden i Lynn (Lübeckisches Urkundenbuch I, nr. 492).

ket i Øst-Angel (Norfolk og Suffolk), var det naturligvis ikke mindst i Lynn[1]. En del av de lerete strækninger (»the Fleet«) nede ved elven kaldtes *Sinolugsflet* (d. e. »Saint Olave's Fleet«), og en bro over elven kaldtes *pons Sinolphi* (d. e. *pons sancti Olaphi*, St. Olavs bro)[2]. Vi ser saaledes at Lynn maa ha hat livlige forbindelser med Norge. — Ogsaa andensteds i utlandet bodde der rimeligvis norske kjøbmænd, bl. a. i Brügge og i byerne deromkring[3]. I Brügge var der i 1308 en Nordmændenes gate[4]. Til det nu forsvundne Ravensworth (Ravensere) ved mundingen av Humber kom 26de juli 1304 et skib, som førtes av Thorstanus de Ordeburgh, d. e. Torstein fra Aardenburgh, en by som ligger ikke langt fra Brügge og i længere tid søkte at rivalisere med denne by[5]. Navnet viser at han ikke var indfødt nederlænder, men snarest en nordmand. Han betalte told for: 42 master, 4 deker[6] gjeteskind, 1 hest, 1 falk (værd 20 sh.), 4 fater farvemose (*IIII barillos de Lytmose*) og 10 saueskind. Denne last maa være kommet fra Norge. Derom vidner masterne, falken og fremforalt farvemosen, som kaldes med det norrøne navn litmose. Farvemose (*lichen tartareus*) var i

---

[1] Daae, Norges Helgener, s. 57. Edv. Bull, To engelske Olavsbilleder fra middelalderen (»Kunst og kultur« 1911, s. 49).

[2] I Barton-Turf, ikke langt borte fra Lynn, kaldtes hellig Olav *Holofius* (Edv. Bull i »Kunst og kultur« 1911, s. 49).

[3] Naar nordmændene, som vi kan se, særlig stod i forbindelse med Damme og Monnikerede ved Zwijn, da var grunden den stapeltvang som Brügge i begyndelsen av 14de aarh. fik gjennemført. Tørret fisk og forskjellige andre varer skulde ha sine oplagssteder i Damme, Holk og Monnikerede (jfr. Daenell, Die Blütezeit der deutschen Hanse II, s. 71).

[4] Hansisches Urkundenbuch III, nr. 674 anm. 1 (s. 474).

[5] D. N. XIX, s. 489 f.

[6] 1 daere (oldn. dekor) = 10 stykker.

middelalderen en ikke uvigtig utførselsvare fra Norge[1]. Fra gammelnorsk gik ordet litmose endog over i engelsk (*litmus*). Ogsaa i byen Damme i Flandern, like ved Brügge, har der sandsynligvis bodd en norsk kjøbmandsslegt. Den landflygtige biskop Thorfinn av Hamar, som døde i klostret Ter Doest i Flandern, betænkte i sit testamente (22/8 1284) en borger i Damme ved navn Michael Ulf[2]. Ellers gav biskopen i sit testamente bare gaver til navngivne norske, til norske stiftelser, til klostret Ter Doest og til de fattige i Brügge. Av samme slegt som den nævnte Michael Ulf var vistnok en kjøbmand i Damme ved navn Nicholaus Ulf, hvem kanniken Olav Eindridesson i 1320 skyldte penge til. Hadde slegten været nederlandsk eller tysk, skulde vi ha ventet at dens navn hadde været skrevet Wulf. Nicholaus Ulf kaldes ogsaa med tilnavnet *Kaupmann*[3]. Som ovenfor nævnt, synes en gren av slegten Bratt i Tunsberg at være kommet til Rostock[4].

En stor del av Norges utførsel var dog alt paa Haakon V's tid kommet over paa fremmede hænder.

---

[1] Jfr. retterbot for Bergen av 30/7 1316 (Norges gamle Love III, s. 119). I samme retterbot nævnes ogsaa utførselstold *af dikur bucskinna* og *af dikur gæitskinna*.

[2] D. N. XVII nr. 878: *Domino Michaeli dicto Wlf 2 rosulas argenteas*.

[3] D. N. II nr. 138 (19/7 1320, Brügge): Universis presentes litteras inspecturis Olauus Eindridi salutem in domino. Noverint universi, me teneri et obligatum esse discreto viro Johanni dicto Thekenborg in sedecim libris sterlingorum bonorum et legalium de Anglia, quas idem Johannes solvit nomine meo honesto viro Nicholao Kaupmanno dicto Vlf oppidano Dammis in Flandria ad extenuacionem debiti, in quo eidem Nicholao Kaupmanno eram obligatus.

[4] Hansisches Urkundenbuch III, nr. 535 anm. 1. Dette er først paapekt av cand. mag. Voss i en selvvalgt eksamensbesvarelse om Tunsberg i middelalderen.

For at forklare dette maa jeg nævne et par ord om de varer som Norge utførte i middelalderen. Disse var flere end i vore dage, og jeg skulde være tilbøielig til at tro at Norges handelsbalance omkring 1250 stod forholdsvis gunstigere end omkring 1850, eller før vi hadde begyndt at faa nogen industri av betydning. Skindvarer utføres jo nu omtrent ikke længer i ubearbeidet tilstand; vore pelsvarehandlere maa kjøpe det skind, de bruker, i London og Leipzig. Men endnu i det 16de aarh. var utførselen av pelsverk ikke ubetydelig. Utførselen av jagtfalker har vistnok ogsaa hat økonomisk betydning. Dertil kom hvalolje, smør, uld, huder og flere smaavarer, som nu ikke har nogen økonomisk betydning som utførselsvarer, f. eks. farvemose (*litmosi*, som forsendtes i tønder), brynesten fra Eidsborg i Telemarken og svovl fra Island. Utførsel av smør nævnes oftere i retterbøterne[1]. Norge, og ikke Danmark, var vistnok i middelalderen det vigtigste smøreksporterende land i Nordeuropa. Høsten 1323 blev der git indberetning til kongen om den told som betaltes i Shirbeck i Lincolnshire for forskjellige slags varer. I indberetningen nævnes mænd fra Gotland, Frisland, Norge, Skotland, Irland, Köln og London som de der har toldlettelser i Shirbeck. Mellem toldpligtige varer nævnes ogsaa *de vno Lup butiri* (»av et løp smør«, hvorav 1 penny og 1 farthing skulde betales). *Lup* er neppe det angelsaksiske *leap* (engl. dial. *leap*), dyp kurv, men snarere det beslegtede gammelnorske *laupr*, »spand, trækar«, som helt ind i det 19de aarh. var den faste beregning for smør (det var et spand som rummet 3 bismerpund smør)[2]. Jeg kan endnu nævne en anden, hittil ukjendt utførselsvare,

---

[1] Norges gamle Love III, s. 12, 118 f., 142, 158, 211.

[2] Middelnedertysk *lôp*, »liten træbut med salt, korn, smør o. lgn.« er vel ogsaa laant fra nordisk.

som vel ikke har hat økonomisk betydning, men som dog er ganske merkelig, nemlig øl. I anden halvdel av 14de aarh. blev der fra England utført meget malt til de engelske kjøbmænd i Norge; mens korn tidligere hadde været den vigtigste utførselsvare fra England til Norge, blev det nu malt. Ølbrygningen maa ha blomstret i de norske byer. Den 15de okt. 1382 kom et i Hamburg hjemmehørende skib til Kingston upon Hull. Lasten bestod mest av hvit (ɔ: tørret) sild, som i denne tid bare blev utført fra Norge (især fra Viksiden). Mellem dem som hadde varer ombord, var ogsaa *Petrus de Norwey*, som indførte sild og 10 fater øl[1].

Hovedutførselen var ved aar 1300 som i vore dager: torfisk, sild og tømmer. Det er en misforstaaelse at tro at trælastutførselen begyndte meget senere. Foruten furu og gran utførtes ogsaa endel eketømmer. I 1336 eller 1337 kjøpte saaledes Edward III 2000 ekeplanker i Norge (nr. 550). Hanseaterne brukte vistnok ikke norsk tømmer: de fik hvad de trængte fra Estland og Livland. Men Nederlandene og England brukte meget norsk trælast. 4de aug. 1230 laa der ved Grimsby 10 norske skibe lastet med furubord (*bordis sapineis*), hvalolje og andre varer (nr. 201). Fra slutten av 13de aarh. nævnes flere engelske skibe som seilet til Norge for at kjøpe mastetømmer (nr. 407 f., 414). En norsk kjøbmand sluttet i 1301 kontrakt med en mand i Holeham i England om at levere en skibsladning tømmer av en bestemt længde og bredde til en værdi av 107 pund sterling (en ikke liten sum, da pengene dengang hadde en næsten 15 gange saa stor værdi som nu)[2]. Alt mot slutten av 13de aarh. utførte ogsaa

---

[1] Petrus de Norwey pro 4 lastis allecis et 4 barrellis et 3 ferkyns allecis, 10 barellis bere valoris 20 li. 13 s. 4 d. — subsidium . . . . 7 s. 10 d. (nr. 607).

[2] D. N. XIX, nr. 419 f.

frisiske kjøbmænd (især fra Stavoren) meget norsk trælast. I 1294 kom saaledes en skipper fra Frisland til det nu forsvundne Ravensere (Ravensworth), ved mundingen av Humber, med furuplanker og brynesten for hertug Haakon av Norge. — Brynesten kom fra Eidsborg i Telemarken og bragtes til Skien; her eller i Langesund har da skipperen ogsaa faat sin trælast. — Samtidig nævnes ogsaa 13 andre frisiske skibe som var kommet til Ravensere med trælast (nr. 395). Da hanseaterne av al magt søkte at utelukke frisere og hollændere fra Østersjøen, er det sandsynlig at disse har hentet sin trælast i Norge. Litt efter litt kom den meste utforsel av trælast i Norge til at gaa gjennem frisiske og hollandske skippere[1]. En fortegnelse over indforselen til Hull og Ravensere i 1310 viser tydelig dette (nr. 473)[2]. Men hverken nederlænderne eller englænderne hadde en saa fast organisation som hanseaterne eller søkte saa ivrig som disse at holde al konkurranse ute. Desuten foregik trælastutførselen fra stæder hvor hanseaterne ingen eller faa interesser hadde, steder som Skien, Langesund (som nævnes i et brev fra 1390-aarene), Sandefjord og Kopervik ved Drammen. Følgen var at nordmændenes egen utforsel av trælast aldrig helt hørte op, men fortsatte ialfald ned gjennem det 14de aarhundred.

Ogsaa silden var tidlig en overmaade vigtig utforselsvare fra Norge. Tyske historieskrivere (f. eks. Daenell i sit udmerkede verk »Blütezeit der deutschen Hanse« I, s. 269) fremstiller det, som om skaansk sild indtil begyndelsen av det 15de aarh. var eneraadende paa alle europæiske

---

[1] Ogsaa hamburgere utførte ikke saa litet trælast fra Norge, dels til Hamburg og dels til Het Zwyn (indseilingen til Brügge), se Kiesselberch, Die wirtschaftliche Grundlage der deutschen Hanse, s. 59.

[2] Jfr. s. 488 f. (Nanis Cleys Plache).

markeder. Dette er dog ikke rigtig. Sildefisket i Nordsjoen, som foregik tidlig paa hosten, hadde alt omkring 1300 stor betydning og beskjæftiget en mængde folk fra Calais av og helt nordover til Zuydersjoen. I september 1310 kom der saaledes til Ravensere 29 og til Scarborough 62 sildeskuter (de fleste var kanske fra det nordøstlige Frankrike). Men ogsaa sildefisket ved Bohuslenskysten var av ikke liten vigtighet, som vi kan se av de mange breve som Haakon V og den svenske hertug Erik utstedte om dette. Det var især folk fra Hamburg, Bremen og byerne ved Zuydersjoen, hollændere og englændere, som kom til Bohuslensfisket. Den store gutniske kjøbmand Sigleiv Susse i Lynn forsynte saaledes jevnlig Edward II's hofholdning med norsk sild. I 1322 skyldte saaledes kongen ham penge for 20 lester sild (efter 73 sh. 4 d. lasten). I 1319 kom to skibe fra Zeeland til Hull lastet med norsk sild (nr. 507). Det ser ut, som om de fremmede som kom til Marstrand og deromkring, selv fik lov til at delta i sildefisket. Det var altsaa ikke som i Skaane, hvor danskerne fisket silden, mens tyskerne bare opkjøpte og saltet den. — Desuten blev Bohuslenssilden ikke saltet, men bare tørret; følgelig hadde ikke den norske »hvite sild« saa stor værdi som den skaanske, og sildefisket fik aldrig saa stor økonomisk betydning for Norge som det kunde ha faat. Dog nævnes i de engelske toldlister fra omkring 1300 til 1310 flere gange norske skibe, mest fra Oslo og Tunsberg, som kom til Lynn og Hull med sild. Og vigtig var det ogsaa, at der her var et omraade hvor hanseaterne ingen særlig stor interesse hadde av at trænge sig ind.

Størst økonomisk betydning for Norge hadde dog utførselen av torfisk. Vi kan se for en bestyrtelse det vakte herhjemme, da englænderne i 1412 og 1413 begyndte at seile til Island. Det blev i 1415 sendt en norsk sendefærd til England for at klage over dette, og

der er fra det 15de og 16de aarh. en række merkelige aktstykker om fisket ved Island. Før 1415 kom al torfisk fra Norge, og Bergen var den faste stapelplads for torfiskehandelen. Den torfisk som utførtes fra Island, Færøerne og Hjaltland, blev ogsaa bragt til Bergen. Denne stilling som midtpunkt for torfiskhandelen gjorde Bergen til en av de vigtigste handelsbyer ved Nordsjøen. Ved at overta utførselen av tørfisk og særlig ved at fortrænge nordmændene fra torfiskhandelen paa England gav hanseaterne den norske handel et ulivssaar.

At det gik tilbake med den norske skibsfart og handel, hænger nøie sammen med stilstanden og nedgangen i Norge i hele det 14de aarh. Men vi ser den samme tilbakegang rundt om i Nordeuropa i middelalderen. Islands ikke ubetydelige skibsfart ødelagdes i det 13de aarh. ganske av de mere kapitalsterke norske kjøbmænd i Nidaros og Bergen. Gotlændingernes engang saa blomstrende handel og skibsfart kom litt efter litt helt over paa tyske hænder. En storkjøbmand som gotlændingen Sigleiv Susse maatte forlægge sin virksomhet til England. Og litt efter litt fortrængtes Visby fra sin ledende stilling av Lübeck, som ogsaa overtok Slesvigs stilling som den vigtigste by i handelen mellem Østersjøen og Nordsjøen. Ogsaa ellers i Sverige og Danmark ødelagdes den indenlandske handel og skibsfart litt efter litt av tyskerne. Hanseaterne var bedre organisert og mere kapitalsterke end nordboerne. Selv englænderne hadde vanskelig nok for at holde sig i konkurransen mot dem, og for de fattige nordmænd var dette naturligvis endda vanskeligere. Nordmændene var daarlig organisert, de hadde litet kapital, deres skibe var smaa, og de styrendes handelspolitik var trangsynt. De yndet monopoler, og utførselen av tørfisk og smør var efter deres mening til skade for landet.

Hvor økonomisk sterk den norske handelsstand vir-

kelig var paa Haakon V's tid, og hvordan dens stilling i det hele var, er vanskelig at se av de aktstykker som nu er bevaret. En kunde f. eks. spørge om bondernes handel og skibsfart ganske var ophørt, naar vi horer, at en kjobmand som pleiet at seile paa Island, $^{29}/_{6}$ 1329 solgte en gaard i Hardanger til Munkelivs kloster (D. N. XII, nr. 74). I de engelske toldlister opfores ikke altid — ja kanske ikke engang som regel — skibenes virkelige eiere, og skibenes navne skrives ogsaa uregelmæssig og unoiagtig. $^{11}/_{9}$ 1303 opfores i Lynn Syworth Skalderoth som *magister navis, que vocatur Help* (s. 466). At erkebiskopen i Nidaros eide skibet, nævnes der intet om (nr. 445). $^{20}/_{7}$ 1304 kom den samme mand til Lynn *in naue que vocatur Olauesbusce.* $^{3}/_{8}$ samme aar forlot han Lynn *in naui que vocatur Scalrothbusce.* I et aktstykke av 1306 kaldes skibet med sit rigtige navn *Help sancti Olaui.* I aug. 1304 kom Osbertus del Vike, en munk, sandsynligvis fra Hovedoens kloster, til Lynn *in busse que vocatur Seint Olaf.* Men han seilet bort igjen *in naui que vocatur la Rese.* Jeg kan ikke forklare disse tilsynelatende motsigelser som andet end misforstaaelser og unoiagtigheter fra skrivernes side.

At endel norske kjobmænd selv har eiet skibe, er vist ikke tvilsomt[1]. Men det er mulig, at den storre del av de norske skibe som gik i fart paa England, eiedes dels av geistlige (biskoper, klostre osv.), dels av stormænd og dels av den norske konge. Mellem de norske skibe som i aarene 1303—1308 kom til Lynn i Norfolk, er der navne som *Huggro, Rothen, Oxe, Draxmorch*[2] og *Houedenbusse.* De

[1] F. eks. Goldsmyth, som kom til Lynn $^{9}/_{10}$ 1306 og vel har tilhørt en mand i Gullsmiðastræti i Bergen, og Goldscobusce $^{10}/_{11}$ 1305 (opkaldt efter Guldskoen i Bergen?).

[2] Skibet Draxmorch kan dog ogsaa ha navn efter Dragsmark præmonstratenserkloster i Bohuslen.

samme navne blev baaret av ledingsskibe som blev bygget under Sverre og Haakon den gamle; sagaerne nævner *Hugró, Uxi, Ruðin, Dragsmǫrk* og *Hǫfðabuza*[1]. At det virkelig skulde være de gamle ledingsskibe der blev brukt som handelsfartøier, er dog yderst tvilsomt[2]. Det er snarere opkaldelse[3].

Endel lærer vi dog av de engelske toldlister, selv om det statistiske materiale er overmaade langt fra at være fuldstændig. I tiden fra 5te febr. 1303 til 26de juni 1304 kom der 26 skibe fra Norge til Lynn og nærliggende havnebyer (nr. 422). Av disse synes 3 at være fort av utlændinger, Laurencius Tonekyn (tysk?), Heynee de Stath (tysk?) og Lambe (Lambert?) Rust. Av de øvrige 23 skibe eiedes sandsynligvis *Langside* av Apostelkirken i Bergen; det er vistnok samme skib som forlot Lynn 22de oktober 1308 og da kaldes *Langside de Postekyrke. Postolasúðin*, som kom til Island 1343 og led havari, er sandsynligvis ogsaa samme skib.[4] *Utsteynsbusche* tilhørte vel Utstein kloster i Ryfylke; det var dog, synes det, fragtet av en kjøbmand fra Bergen. *Owoldesbusche* kaldes andensteds *Hauualsnesbusche* og tilhørte vistnok kongsgaarden eller det kongelige kapel paa Avaldsnes paa Karmøen. »Avaldsnesbussen« kom til Lynn 1ste juni 1303, fort av Thorgaut fra Bergen (*Thorgout de Berwen*), som uten tvil er samme mand som den Thorus Gaut, som 17de oktober 1303 kom til Lynn med »Utsteinsbussen«. I Flato-annalerne for 1343 nævnes en *Ǫgvaldsnesbuza*, som forliste ved Island[4]. *Buscha Sancti Laurencij* tilhørte Nidarholms kloster ved

[1] Se Fornmannasögur b. XII, register, s. 391 (under skipaheiti).

[2] S. 469 er der tale om nauis Ketel de Norwagia, que vocatur Huggro.

[3] Om *Rothen* er opkaldelse av *Ruðin*, er tvilsomt. En kunde ogsaa tænke paa gaarden »Rauden« i Tunsberg.

[4] Flatø-annaler 1343 (Islandske Annaler, udg. ved Gustav Storm), s. 402.

'VO'
Raudka

Nidaros. *Bischoppesbusche* tilhørte en biskop. *Monkereth* tilhørte rimeligvis Hovedøens kloster. *Help* har, som før nævnt, sandsynligvis tilhørt erkebiskopen i Nidaros. *Rauke* eller *Rauku* (d. e. *Rauðkú* »den røde ko« ?)[1] tilhørte ridderen hr. Snare Aslaksson (jfr. nr. 500). *Isakesbusche,* som førtes av en mand fra Bergen, har rimeligvis tilhørt ridderen hr. Isak Gautesson til Tolga. *Cruceberg,* som førtes av en mand fra Tunsberg, er vel samme skib som *Crouzembergh,* som eiedes av den gutniske storkjøbmand Sigleiv Susse i Lynn[2].

Saaledes kan vi om vel halvdelen av de skibe som kom fra Norge til Lynn, med nogenlunde sikkerhet si at de ikke har tilhørt norske kjøbmænd. Rimeligvis har det ogsaa været tilfælde med flere.

Mellem de norske skibe som i aarene 1304—1307 kom til Lynn, er forholdet likedan (nr. 436). De fleste skibe har dog, kan vi se, været leiet av kjøbmænd. Bare Nidarholms og Hovedøens klostre synes selv at ha fragtet sine skibe. Skibene blev vel oftest fra aar til andet leiet av samme mand.

Jeg kan nævne *Monkereth,* som hadde navn efter byen Monnikerede i Flandern, og som stadig blev ført av *frater Osbertus de Awele* eller *Osbertus de Norwagia,* som han ogsaa kaldes (d. e. broder Osbert fra Hovedøens kloster?), og *Ore,* som førtes av *Omundr Slumbe de Thornden* (d. e. Ámundr Slumbi fra Nidaros)[3]. Men det hændte ikke sjelden at et skib et aar blev leiet ut til en kjøbmand og et andet aar til en anden. Utsteinsbusse førtes 17/10 1303 av Thorgaut fra Bergen, og 12/7 1305

[1] Med hensyn til navnet jfr. »Bunte Kô«, navn paa et hamburgsk skib, Kahle, Altwestnordische Namenstudien (Indogermanische Forschungen XIV), s. 201.
[2] Calendar of Patent Rolls, 1313—1317, s. 264.
[3] Jfr. Jón Slumbi paa Byneset i Aslak Bolts Jordebog, s. 59.

av Johannes le Lunge (Jon Lange). *Isakesbusche* fortes $^{16}/_{9}$ 1303 og $^{12}/_{7}$ 1304 av Adam fra Bergen, men $^{22}/_{10}$ 1305 av Thorgaut fra Bergen og $^{19}/_{7}$ 1306 av Halwer Colle og Halteynus Clerk fra Bergen. Den oftere nævnte Thorgaut fra Bergen førte $^{1}/_{6}$ 1303 skibet *Owoldesbusche* (»Avaldsnesbusse«), som juni 1305 fortes av Johannes Bueskyn. Selv et skib som »Oxe« (*Uxi*) har neppe været eiet av Amund Slumbe fra Nidaros. I 1312 fortes det nemlig av en mand ved navn Gudmund (*Godemender de Hoxe*, nr. 478).

En anden grund til at nordmændene ikke kunde holde sig i konkurransen med tyskerne, var at de hadde mindre skibe og mindre kapital end disse. De tyske skibe som i 1303 og senere kom til Boston med tørfisk, hvalolje o. a. varer, førte ladninger til en værdi av 100—150 £ eller mere. Mellem de norske skibe som i tiden 3dje febr. 1303—26de juni 1304 kom til Lynn, var der bare 4 som hadde en saa værdifuld last, nemlig »Bischoppesbusche«, som hadde sild for 217 £ 10 sh., »Monkereth« med sild og huder for 121 £ 3 sh. 4 d. (samt voks), »Neuebusche« med sild og huder for 124 £ og »Nicholas« med tømmer, tørfisk og hvalolje for 106 £ 15 sh. De fleste skibe hadde dog meget mindre værdifuld last. Johannes de Norwagia kom saaledes $^{22}/_{6}$ 1310 til Ravensere (Ravensworth) med trælast for 5 £ 18 sh. (XIX s. 589); selv beregnet efter pengenes daværende værdi, kan dette neppe ha været mere end omkring 1200—1300 kroner.

Vi kan tydelig følge hvordan det er gaat tilbake med nordmændenes skibsfart, og hvordan tyskerne litt efter litt har trængt dem bort og selv bemægtiget sig handelen mellem Norge og utlandet. Saksiske kjøbmænd drev alt paa Olav Haraldssons tid handel paa Viken. At handelen mellem Norge og det vestlige Tyskland alt i det 11te aarh. har hat en ikke liten betydning, ser vi ogsaa

av de omkring 2200 tyske mynter som er fundet i Norge, særlig i det vestlige Norge og østover til Vestfold, Ringerike og Numedal[1]. Av de i Norge fundne tyske mynter er, som før nævnt, de fleste vesttyske. Paa Foldøen blev der saaledes fundet 14 mynter fra Lothringen, 80 fra Rhinlandene (deribl. 50 fra Köln), 49 fra Frisland, 35 fra Sachsen, 77 fra Franken, 6 fra Schwaben, 7 fra Bayern. Jeg skulde tro at saksiske, vestfalske og frisiske kjøbmænd alt i denne tid jevnlig har gjestet Norge. Disse utenlandske kjøbmænd seilet ikke bare mellem Norge og hjemlandet; de drog ogsaa til Flandern, hvor Brügge begyndte at bli det store handelscentrum, og til England. Islændingen Sneglu-Halli gjestet i 1053 England. Efter et længere ophold vilde han vende tilbake til Norge. Tilslut fandt han et skib. Skipperen vilde gjerne ha ham med. Men han sa at først maatte han finde paa et raad til at faa tyskerne til ikke at bli med, ellers var det ikke plads. Ti der var mange tyskere med tunge varer (d. e. korn og andre varer som solgtes efter vegt)[2]. Halle skræmte tyskerne væk og fik selv bli med. Denne fortælling synes at være historisk og viser at tyskere alt ved midten av det 11te aarh. drev handel mellem Norge og England, men ikke i egne skibe. Ti det var rimeligvis kjøbmænd fra Köln, Soest, Münster eller andre byer inde i Tyskland. Ellers fortæller ikke sagaerne om

[1] Jfr. A. W. Brøgger, Et myntfund fra Foldøen i Ryfylke fra XI aarhundrede, Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1910, s. 239—282.

[2] Morkinskinna s. 100 f. (jfr. Flateyjarbók III, s. 426): For Halli siþan til scips. En þa hofþv þar raþiz til Svþrmenn margir með þunga varnað oc fecc hann nv eigi farit. en þo leto styrimenn sem þeir villdi giarna viþ honom taca ef hann sei nocqvor efni i at coma Svþrmonnom i brot oc var styrimaþr vel til Halla.

tyskere i Norge før 1186, da tyskere (*Suðrmenn*) hadde bragt saa meget vin til Bergen at vin ikke var dyrere end øl. Nogen aar senere, i 1191, gjestet danske og norske korsfarere Bergen paa vei til det Hellige Land. I det lille skrift om denne færd (*De profectione Danorum in terram sanctam*) nævnes tyskere mellem de mange fremmede som kom til Bergen. De tyskere som i det 12te aarh. gjestet Norge, var visselig fra det vestlige Tyskland, Sachsen, Westfalen og Rhinlandene. I første halvdel av 13de aarh. spilte ogsaa vesttyskerne hovedrollen. De kom ikke bare til det vestlige Norge, men drog ogsaa til Viken for at hente trælast, som trængtes til de træbare egne i Vesttyskland og Nederlandene. Trælastutførselen fra Norge spilte nemlig alt i første halvdel av 13de aarh. en ikke ubetydelig rolle. Saaledes kom der sommeren 1230 til Grimsby i England ti skibe fra Norge, lastet med furubord, hvalolje o. a. (nr. 201). Vi tør derfor tro, at de mange tyskere som i begyndelsen av 1225, mens isen endnu laa, med sine kugger laa ved Sandefjord (eller Sandesund ved mundingen av Glommen)[1], er kommet dit for at hente trælast. Baade Sandesund og Sandefjord har været viggtige midtpunkter for trælastutførselen. Sandefjord nævnes flere gange i »Hanseakten aus England« i aktstykker fra omkring 1400.

Tyskernes mellemhandel mellem Norge og England er sandsynligvis ogsaa vokset. Dog omtales den fra før 1250 bare i et eneste aktstykke. 8de okt. 1225 fik fogderne i de engelske havnebyer befaling om ikke at lægge hindringer iveien for en kugge fra Norge med den norske konges riddere og saksiske kjøbmænd ombord (*coga de*

---

[1] Saga Hákonar Hákonarsonar k. 109 (Fornmannasögur IX, s. 350): en Suðrmenn lágu fjölmennt í Sandafirði. Skálholtsbók har: í Sandasundi.

Norwegia, in qua venerunt milites regis Norwagie et mercatores Saxonie, nr. 194). Uttrykket synes snarest at vise at skibet har været norsk, men at saksiske kjøbmænd har hat varer ombord. Især maa dog tallet av tyske Bergensfarere ha øket. I 1237 var der et formelig slag i Bergen, fordi tyskerne hadde lagt sine kugger ved bryggerne, hvor bymændene ikke tillot det[1]. Alt ved denne tid maa der, saavidt jeg kan skjønne, ha været tyske vintersittere i Bergen. Didrikssaga er, efter de flestes mening, skrevet i anden fjerdedel av 13de aarh. efter tyske mænds fortællinger og efter nedertyske digte. Om forfatteren har været nordmand eller islænding, kan vel ikke med sikkerhet avgjøres. Ialfald er sagaen skrevet i Norge og uten tvil i Bergen. I de korte sommermaaneder var der neppe tid eller leilighet til at fortælle om Didrik av Bern og Sigurd Fafnesbane. Dertil trængtes de lange vintermaaneder. De tyske mænd som har fortalt den islandske eller norske sagamand indholdet av Didrikssaga, maa ha været vintersittere i Bergen. De var fra de westfalske byer Soest og Münster og fra Bremen. Sagaen fortæller uttrykkelig om Gunnars og Hognes død og sier: »Her kan man nu høre tyske mænds frasagn om hvorledes dette har tildraget sig, deres som har været født i Susat (d. e. Soest)«. Og videre heter det: »De mænd har fortalt os om dette som har været født i Brimar (Bremen) eller Mænstrborg (Münster)«[2].

Først ved midten av 13de aarh. hører vi om Lübecks handel paa Norge. Omkring 1246 hadde dansker og lybekkere tat nogen norske skibe, som var paa vei til Østersjøen. Kong Haakon tok da repressalier[3] og lot

[1] Hákonarsaga Hákonarsonar k. 193 (Fornm. IX, s. 453).

[2] Saga Diðriks konungs af Bern, udg. av C. R. Unger, s. 334. Om Münsters handel med Norge jfr. Hans. Ukb. I nr. 996.

[3] Fornmannasögur X, s. 22 f. (Hákonarsaga Hákonarsonar, k. 256).

sommeren 1247 holde tilbake i Bergen »alle skibe som var kommet fra Danmark og umlandsfarere og nogen kugger tilhørende tyske mænd« (*þá hafði Hákon konungr látið taka öll skip, þau er komin voru af Danmörk ok Vinlandsför ok nokkura kugga þýðverskra manna*). *Vinlandsför* betyr ikke, som P. A. Munch mener (Det norske Folks Historie 4 ₁, s. 71) »vendiske skibe«, men »skibe tilhørende omlandsfarere«. De kaldtes saa fordi de reiste »rundt landet« (d. e. Skagen) eller fra Nordsjøen til Østersjøen, og var mest fra stæderne ved Zuydersjøen. Kong Abel av Danmark gav 24de sept. 1251 et fribrev for umlandsfarerne. I en dansk avskrift av dette brev heter det istedenfor *umlandsfaræ*, »*vindlandsfaræ*« (Hans. Ukb. I, nr. 411—413). Den samme forveksling har vi, tror jeg, ogsaa i sagaen. I anledning av disse begivenheter blev der ført en brevveksling mellem kong Haakon og raadet i Lübeck, som endnu tildels er bevaret (Dipl. Norv. V, nr. 1—3). Forhandlingerne førte til en handelstraktat mellem Norge og Lübeck, som blev avsluttet 6te oktober 1250 (Dipl. Norv. V nr. 4). Indbyggerne av Norge og Lübeck skulde ha samme ret til at besøke hinandens havne med sine varer[1]. Denne traktat har vistnok øket Lübecks handel paa Norge og i det hele vintersitternes tal. Fra slutten av Haakon Haakonssons dage nævnes ogsaa de første vintersittere i Bergen i aktstykker. I anledning av striden mellem biskop Arne og de tyske haandverkere i Bergen sier et vidne 1309 at det for 50 aar siden bare var faa vintersittere i Bergen (*Sagde han ok at þa varo faer vætrsætar i Bergwin*, Dipl. Norv. I, nr. 122).

Saa kom den ulykkelige krig med de tyske sjøstæder 1284—1285. Norges skibsfart og selvstændige handel paa utlandet var alt dengang, tror jeg, i tilbakegang. Dette

[1] Jfr. Yngvar Nielsen, Bergen, s. 167 ff.

bestyrkes ogsaa av de bevarte aktstykker. I 1294 var en stor del av trælastutførselen til England kommet over paa engelske og frisiske hænder (nr. 395). Ogsaa gutniske kjøbmænd drev en ikke ubetydelig skibsfart mellem Norge og England og hadde sandsynligvis et faktori i Bergen. Denne handel hørte dog op før 1350[1]. Sildefisket ved Viksiden blev ogsaa, for en stor del ialfald, utnyttet av utlændinger, tyskere og englændere, og litt efter litt blev det mest tyskere og folk fra Frisland som utførte norsk sild til utlandet (jfr. nr. 517). Men især bemægtiget tyskerne sig tørfiskhandelen, Norges vigtigste utførselsvare. Under Haakon V maa alt en stor del av Norges handel paa utlandet være kommet over paa tyske hænder.

Meget oplysende er en fortegnelse over skibe som i tiden fra 12te febr. til 29de sept. 1303 kom til Boston, hvor der var et hanseatisk kontor, som senere ialfald stod under kontoret i Bergen (nr. 423). Jeg har notert 20 tyske skibe som i denne tid kom til Boston med tørfisk og tran, altsaa med norske varer. Tilsammen tok 134 kjøbmænd del i denne handel; derav var ingen norske, nogen faa nederlændere og resten tyskere. To av skibene eiedes av mænd fra Lübeck, to var fra Bremen, ett fra Dortmund, ett fra Lippstadt, to fra Rostock, ett fra Münster, et fra Zutphen og ett fra Wittenberg an der Elbe. En del av kjøbmændene nævnes ogsaa andensteds som vintersittere i Bergen. Der indfortes varer for omkring 2950 pund sterling, foruten endel voks, hvis værdi ikke er opgit. Om skibene kom til England direkte fra Norge, kan ikke sees. Jeg kan til sammenligning nævne, at norske

[1] Jfr. A. Bugge, Gotlændingernes handel mellem Norge og England, Hist. Tidsskr. 3 R. B. IV. Yngvar Nielsens formodning (Bergen, s. 144) om at de gotlandske kugger som sommeren 1248 laa ved Bergen, var kommet fra England, er vistnok rigtig.

skibe mellem 29de sept. 1305 og 29de sept. 1306 til Lynn indførte varer for knapt 950 pund sterling. Ogsaa til Hull og Ravensere (Ravensworth) kom alt ved denne tid flere tyske skibe med norske varer (nr. 476, jfr. nr. 442 og 447).

Utover i det 14de aarh. er nedgangen særlig tydelig. I det første tiaar av aarhundredet seilte der endnu forholdsvis mange norske skibe til Lynn, Boston og andre byer ved østkysten av England. Fra det 2det tiaar er kun faa toldlister bevaret. Derimot kjender vi de skibe som i tiden fra 20de juli 1322 til 1ste okt. 1323 laa i Lynns havn (nr. 518). Mellem disse er bare 2 norske. Desuten nævnes 3 eller 4 norske kjøbmænd ombord i et nederlandsk skib (*navis Nicholai de Monse*). I tiden fra 29de sept. 1324 til 29de sept. 1325 fem fra Norge komne skibe til Lynn (nr. 523). Av disse tilhørte to tyskere (*Henricus de Anslo* og *Willelmus ffan Geyen*) og hadde varer saavel for tyske som for norske kjøbmænd; de 3 andre var norske. Endnu ved midten av aarhundredet maa der dog ha været nogen norsk skibsfart paa England, siden Edward III i 1342 gav de norske kjøbmænd frit leide for 6 aar til at komme til England (nr. 564).

Faa aar i forveien (1336) kunde ogsaa den engelske konge skrive til den norske og bede om at dennes undersaatter maatte forbydes at understøtte hans uvenner skotterne med skibe (nr. 551). Men saa gik det raskt tilbake baade med vor skibsfart og med orlogsflaaten. I 1393 maatte Richard II laane dronning Margrete tre store krigsskibe. Endnu omkring 1400 kom der nogen ganske faa norske skibe til byerne ved Englands østkyst, Lynn, Hull og Newcastle, derimot ikke til Boston, hvor hanseaterne hadde sit kontor. At tyskerne alt ved denne tid var fuldstændig herrer over utførselen fra Norge, ial-

fald fra Bergen, ser vi av de hyppige stridigheter som nu begynder mellem hanseaterne og englænderne i Bergen.

Jeg tror dog ikke at norske skibe nogensinde helt holdt op med at seile paa utlandet, selv om vor skibsfart mere og mere mistet sin økonomiske betydning for vort land og nordmændene paa kanske de fleste steder blev trængt bort av sine konkurrenter, tyskere, englændere og hollændere. Ned gjennem hele det 14de og 15de aarh. seilet norske skibe fremdeles ikke bare til Skatlandene, Færoerne, Island og Hjaltland, men ogsaa en og anden gang til utlandet, og salg av skibe nævnes ikke sjelden i brevskaper fra denne tid[1]. Endnu paa Erik av Pommerns tid blev det gamle forbud mot at uformuende bønder seilet i kjøpfærd, fornyet (D. N. II, nr. 663). I 1431 nævnes norske kjøbmænd i Skotland[2]. I 1445 seilet en skipper fra Oslo til Skotland. Han het Hans Eriksson og var sikkerlig nordmand. Men det ser ut som om skibet eiedes av to tyskere i Oslo, Claus Backer og Hans Wysendorp[3]. Omkring 1440 seilet ogsaa norske skibe, særlig

[1] Salg av skibe omtales: D. N. XI, nr. 112 (15/4—1407, Tunsberg); Nikolas Andresson solgte 1/3 av et skib med redskap, som han eiet sammen med Jon Karlsson og Hallad Aslesson, til provsten ved St. Laurentii kirke i Tunsberg. D. N. II, nr. 638 (11/6—1416), salg av den halve Ottegaard i Bergen til to brødre paa Finnen, for »et skib, som var 6 lester og stod i naust med fuldt redskap«. D. N. VIII, nr. 283 (sept. 1428—sept. 1429) nævnes ogsaa salg av et skib.

[2] Exchequer Rolls of Scotland IV, s. 542 (1431): Et quibusdam mercatoribus Norwegie pro porcis, lampredis, et aliis victualibus emptis ab eisdem ad expensas domus domini nostri regis . . . . 3 £ 16 s.

[3] D. N. II, nr. 764 (26/10—1445). Brevet er skrevet paa nedertysk. Ogsaa i det 14de aarh. hører vi en sjelden gang om handel paa Skotland. I 1341 betaltes der saaledes 32 s. 4 d. i skadeserstatning til en norsk kjøbmand, for hvem dronningen av Norge hadde gaat i forbøn (The Exchequer Rolls of Scotland I, 474).

fra Oslo synes det, til det nuværende kongerike Holland[1]. Skibsfarten paa Nederlandene, som vel blev fremhjulpet av stridigheterne mellem hanseaterne og hollænderne, fortsattes ned gjennem aarhundredet. Hosten 1477 forliste saaledes skipper Anstein Jonsson fra Oslo med sit skib utenfor Frisland (D. N. VI, nr. 587). Ladningen blev rovet av to skippere fra Lübeck, saa baade eier og skipper (rimeligvis samme mand) maa ha været norske. I 1519 nævnes en skipper (fra Marstrand) ved navn Oluff Torstensson, som skulde seile til Danzig (D. N. II, nr. 1061). $^{9}/_{8}$ 1523 tok kong Fredrik I indbyggerne paa norsk Hisingen under sin varetægt, stadfæstet deres gamle friheter og tillot dem uhindret at seile til Danmark, Lübeck, Hamburg og de

---

[1] I riksarkivet i Haag, 4e Memorial Rosa, fol. 65 b., findes der et langt brev av $^{26}/_{9}$—1440 fra Philip av Burgund til øvrigheten i Amsterdam. Overskriften lyder:

Ro*er*ende enige coiplude*n* van Noorwegen van Westenschouwe*n* en*de* ander*e*, die bij eenige wtuairen*de* van Aemst*er*dam beschadicht sijn. — Brevet begynder: Ph*ilippus etc.*, laten v weten, onsen schout, burg*ermeysteren*, scepene*n*, Rade ende alin onse gemeente onsz*er* steder van Aemsterdamme, Alsoe enige wtlegg*eren* onszer lande van Holl*a*nt, die him binne*n* onsz*er* stede van Aemst*er*dam toegereyt hebben, en*de* dair aff geuae*re*n sijn mit ballengiers, en*de* and*e*re scepen van oirloge, beschadicht hebben, enige coipluden wtde*n* conni*n*ceryck van Noorwegen, onse ondersaten van Westenschouwe*n*, en*de* ander*e*, die geenvyande onszer voirsz. landen en syn, en*de* him genome*n* hoir scepen en*de* goeden jnt Maersdiep [ↄ: *Maasdiep, i indseilingen til floden Maas*], ende vp ander*e* stromen, gelegen binnen den palen van onsen lande . . .

I samme 4e Memorial Rosa, fol. 67 b. findes en skrivelse av $^{26}/_{10}$—1440 til øvrigheten i Amsterdam angaaende en klage fra Math*ias* Claesz*on* coepman van Ansslo om at Clem*ment* Claisz*on* fra Amsterdam »hem syn scip en*de* goede genome*n* ende angeuairt is onder Noorwegen«. I 5te Memorial Rosa, fol. 119. findes et leidebrev av $^{13}/_{10}$ 1440 for »Burchart van Ansloe jn Noirwegen mit synen scepe, scipluiden ende coop-

Wendiske stæder (D. N. II, nr. 1073). En skulde næsten tro at den ældgamle bondeskibsfart i det stille har været fortsat ned gjennem hele middelalderen.

Mange norske skibe kan det dog ikke ha været som i det 15de aarh. seilet paa utlandet. Det som hadde betydning for den senere utvikling, var først og fremst kappestriden mellem englændere, tyskere og hollændere om den økonomiske overmagt i Norge. De aktstykker som findes i engelske arkiver, gir flere ikke uvigtige bidrag til belysning herav. Det er vel kjendt at englænderne, da de i Bergen ikke kunde staa sig mot hanseaterne, begyndte at seile til Island for at hente tørfisk derfra; den islandske tørfisk var dog ikke saa vel anset paa markedet som den norske. En engelsk fiskeskute kom første gang til Island

---

ma*n*scippe*n* veylich te zeylen wt Amstelredam jn Noirwegen en*de* wedder veylich jn te come*n* en*de* ouerall jn Holl*ant*, Zeelant en*de* Vriesl*ant* . . . .« — Begge disse kjøbmænd var kanske hollændere, som hadde bosat sig i Oslo.

I arkivet i Hoorn (grevsk. Holland) findes en liten utydelig skrevet papirlap uten datum, som synes at være fra midten av 15de aarh. og muligens ogsaa vidner om norsk skibsfart: Weet lieue Egb*ert* Piet*erzzon* neue datie *ver*nome*n* en*de* *ver*staen hebbe in Noerweghe*n* Dat Claes Hesew poert*er* sculdich is een goet ma*n* in Noerweghe*n* ghehiete*n* Gonter (!) Ketilz*on* westw*ert* van Koelbeyne*n* (!) Hier ouer en*de* bij heeft gheweest Olf*ert* Piet*er* woene*n*de te Hindelope*n* dat Claes Hese ghecoft heeft een anker va*n* Gonner (!) Ketelzoen voer X r*insche* gul*de*n hier om soe siet neersteleke*n* toe dat dit vorscr*even* ghelt betaalt w*ert* of die va*n* Hoern sullen daer ghebrec en*de* ver*d*riet of hebbe*n* wa*nt* Gont*er* Ketelz*on* is konincs man en*de* heeft conincs zeghel en*de* consent dathij t'sijn ghelt moich verhalen of die van Hoorn.

(Paa baksiden:) Dese tien brinct Zegh*er* Herkz*oen* wt Noert weghen en*de* zegher heeft*er* vrees om ghelede*n* had hi niet va*n* Enchusen ghewest hi soude om mit sijn scip ghebleuen.

i 1412[1]. Næste aar «kom et kjøpskib fra England til Island. Den som førte det, het Rikard; han hadde brev fra Norges konge om at han kunde seile frit i hans rike med sin kjøpskap«; saa fortæller Annalerne. Dog kjøpte forstandige mænd litet av ham, og hirdstjoren Vigfus Ivarsson tok ham i ed paa at han skulde være tro mot Island. Samme sommer kom det tredive fiskedugger eller flere til Island. Desuten kom det fem engelske skibe og la til ved Vestmannaøerne. De hadde brev med fra den engelske konge til almuen og de bedste mænd paa Island om at det særlig skulde være tillatt for islændingerne at drive handel med hans mænd.

Det maa ha været efter en forut lagt plan at englænderne pludselig begyndte at seile til Island[2]. Men med Erik av Pommerns og det norske raads billigelse var det neppe. Englændernes komme maa ha vakt opsigt i Norge; folk er blit skræmt. Det norske raad har tydeligvis underhandlet med Erik av Pommern. Denne sendte høsten 1415 et gesandtskap til England, bestaaende av biskop Jakob i Oslo og ridderen hr. Eindride Erlendsson til Løsna[3], for at klage over at englænderne fisket »ved, Island og andre fiskeriøer og i de omkringliggende vande. hvilket før dette aldrig av nogen hadde været forsøkt«

[1] Islandske annaler, udg. av G. Storm, s. 290 (VII, Lögmannsannáll): kom skip af Einglandi austr fyrir Dyr olma ey. var roit til þeira ok uoru fiskimenn ut af Einglandi. þetta sama haust vrdv .V. menn af enskum monnum fra skila sinum kumpanum oc geingv a land austur vid Horn ur bati. oc lietvst villdv kaupa sier mat. oc sogust (!) hafa solltit j batnum morg dægur. voru þesser .V. enskir menn hier a landi um uetrinn . .

[2] Jfr. A. Bugge, Handelen mellem Norge og England (Hist. Tidskr., 3 R. B. IV, s. 94 ff.).

[3] Hr. Eindride Erlendsson var i 1429 Erik av Pommerns sendemand til Skotland (Rotuli Scaccarii Regum Scotorum IV, s. 507).

Dette var en krænkelse av kongens rettigheter; ti Erik av Pommern tilla sig ogsaa høihet over havet. Sendefærden kom i førstningen av november 1415 til England[1]. Henrik V var selv optat. Han vandt $^{25}/_{10}$ 1415 seiren ved

---

[1] British Museum Cotton MSS. Nero B III. Nr. 26; fol. 30. Orig. p. papir. Gjengit i utdrag (forvansket) av Selden i Mare Clausum (lib. II, cap. 32).

· 1415 (indløpet i november).

A°. 3°. H. 5. Nouemb. Denmark. (*tilf. med anden haand*).

Serenissimo Principi domino Henrico dei gracia Regi Anglie et Francie et domino Hybernie fratri nostro carissimo Ericus eadem gracia Regnorum Dacie Norwegie et Suecie. Sclauorum Gotorumque Rex et Dux Pomeranie. Salutem et prosperitatis continuum incrementum. Serenissime Princeps. Vestre fraterne caritati pro multis beneficiis nobis et nostris per vos semper exhibitis. specialiterque pro fraternitatis vestre amicabilibus literis. nobis cum magistro Petro clerico nostro nuper missis gracias referimus multiformes. De quo quidem m[agistro] Petro letanter accepimus Regium v[estrum] statum vna cum fratribus v[estris] carissimis statu gaudere prospero et felice. Pro quo glorioso deo qui ipsum statum v[estrum] regium semper bene prosperari concedat graciarum refundimus acciones. Vestre dilleccioni significantes. nos vna cum consorte nostra dilectissima sorore v[estra] nobilissima benedictus deus. eciam letari successibus prosperis et optatis. Preterea frater carissime. latores presencium. nostros et regni nostri Norwegie consiliarios. venerabilem videlicet in Christo patrem Jacobum dei gracia Episcopum Asloensem et strenuum militem dominum Endreum de Lossen ad insinuandum et declarandum coram vestram regiam celsitudinem sufficientius quam litere comprehendere possent. viue vocis oraculo quales iniurie spolie et dampna ab incolis regni v[estri] Anglie nobis et nostris subditis regni Norwegie nouiter illate sunt et cotidie inferuntur, videlicet in terra nostra insulari Islandia et aliis insulis piscaturis et aquis circumquaque apud illas. que omnia ante hec tempora nunquam per quoscunque fuerant attemptata. quamque grauiter in corone nostre in regno Norwegie et iurium nostrorum dedecus et preiudicium necnon et iuramenti nostri

Agincourt over franskmændene. Hans bror hertugen av Bedford svarte derfor $^{8}/_{11}$—1415 sin svoger, kong Erik, og lovet at i det første aar skulde ingen englænder seile til Island for at fiske. Dette bekræftet Henrik V selv i et brev av $^{28}/_{11}$—1415 [1]. Samme dag utgik der ogsaa offentlig kundgjørelse om, at ingen englænder i løpet av det første aar maatte seile til Island eller andre av de øer som laa under Danmark og Norge (*ad partes insulares regnorum Dacie et Islandie et presertim versus insulam de Island*)[2]. Merkelig nok var ogsaa hirdstjoren Vigfus Ivarsson høsten 1415 i England. Han hadde med sig 40 hæster skreid og meget sølv og besøkte 7de okt. 1415 Canterbury. Vigfus's Englandsfærd maa staa i forbindelse med englændernes fiske ved Island. Men han var neppe utsendt av kong Erik[3].

Paa Island var englænderne utvilsomt fra først av velset. Forbindelsen med Norge var yderst uregelmæssig.

---

detrimentum hec contingunt. Quorum nostrorum iurium et iuramenti conseruacionem indubie speramus vos magis diligere et velle fouere. quam quidquam in contrarium a vestris scienter permittere attemptari. transmittimus pro presenti. Quare frater carissime. Rogamus cum instancia quatinus dictos nostros ambassiatores ad beniuolam admittere velitis audienciam. eis que ipsi super premissis et aliis v[estre] serenitati nomine nostri ad presens exposuerint fidem indubiam adhibentes. secundum eamque quam de v[estra] fraterna dileccione specialem fiduciam non immerito gerimus circa supratacti nostri iuris recuperacionem commodumque et profectum nostrum. diligenciam et sollicitudinem ostendentes. cum tali eos finali et amicabili responso celerius remittendo quam non est nobis opus sollicitare v[estram] nobis dilectissimam fraternitatem amplius in premissis. Statum v[estrum] Regium Altissimus semper in votiua manuteneat sospitate.

1 British Museum, Cotton., Nero B. III, f. 31. Utkast p. papir.

2 Sammesteds p. 32; pergament, uten segl.

3 Jfr. Diplomatarium Islandicum III, n. 640 og Islandske Annaler, udg. v. G. Storm, s. 292 (aar 1415).

I 1412 kom der saaledes ingen tidende fra Norge til Island[1]. Efterat Islands-handelen var blit et monopol og øen var kommet under Norge, var Islands selvstændige handel og skibsfart blit ganske ødelagt, og da nu ogsaa hanseaterne hadde ødelagt den norske skibsfart og det var forbudt for utlændinger at seile til Island, er det tydelig at øen holdt paa at lide hungersnød. Det er derfor ikke at undres paa at Islands almue 1/7 1419 skrev til kong Erik og bad ham om at ta forbudet mot utlændingers handel tilbake[2]. Dette blev ikke gjort. Kongerne ansaa nemlig fiskestapelen i Bergen for et stort klenodie. Heller ikke de engelske konger opmuntret Islands-handelen. Men de saa gjennem fingre med den, især da tilladelsen til at seile til Island skaffet statskassen en indtægt[3]. Derimot lykkedes det heldigvis ikke englænderne, som de ogsaa hadde ønsket, at faa fast fot i Lofoten og Finmarken.

Hvor langt englænderne har gaat i sine planer paa Island, vet vi ikke. Den engelske indflydelse dér maa ialfald omkring 1430—1450 ha været overmaade sterk. Biskoperne, som John Craxton i Hole og dennes efterfølgere John Bloxwich og Robert Wodborn (1441), var saaledes englændere av fødsel[4]. I 1448 siges endog Skaalholt at ligge i provinsen London(!) [*ecclesie Scalotensi Londensis prouincie* D. N. XVII, nr. 577]. Biskoperne stod i forbindelse med engelske fiskekjøbmænd og har rimeligvis i det hele hjulpet de engelske interesser paa

---

[1] Islandske Annaler, s. 290 (VII, Lögmanns-annáll: kom eingin friett af Noregi til Islandz.

[2] D. N. II, s. 485 f.

[3] I Patent Rolls, 5 Henr. VI pt. 1, membr. 7 13/8 1427 siges det uttrykkelig at den i 1426 utnævnte biskop Johannes av Hole var engelskmand.

[4] Herom oplyser især de saakaldte *French Rolls*, som gaar fra 26 Henry III til 26 Charles II.

Island. Derfor ser vi ogsaa at de fik forskjellige begunstigelser av den engelske konge. Saaledes fik biskop Jon av Hólar (John Craxton) den 13de mars 1427 lov til fra England at utføre 1000 quarteria hvete og 500 quarteria malt eller bygg til Island[1]. Karmelitermunken John Bloxwich, om hvem det likeledes heter at han er »*in regno nostro Anglie oriundus*«, var $^{10}/_{1}$ 1435 utnævnt til biskop i Hole efter John Craxton, som var forflyttet til Skaalholt[2]. Han fik $^{28}/_{5}$ 1436 tilladelse til at sende en mand ved navn John May, fører for skibet »la Kateryne«, til Island »for at se hans bispedømme og melde og fortælle ham om dettes stilling og beliggenhet« (*versus partes Islandie cum navi predicta ad videndum Episcopatum predictum et sibi de statu et situ eiusdem nunciandum et reportandum*)[3]. Goswin av Skaalholt fik $^{4}/_{12}$ 1436 leide til at drage fra England til sit bispedømme med tjenere, hester, sølvkar o. a.[4]. Kong Kristiern I av Danmark gav endvidere $^{25}/_{3}$ 1456 sin yndling biskop Marcellus av Skaalholt tilladelse til i hans navn at indromme engelske undersaatter, særlig fra Kingston on Hull, frit leide til at seile til Island. Paa grund derav fik bl. a. en »Stokfisshmonger« i London ved navn John Curteys $^{7}/_{1}$ 1465 tilladelse av den engelske konge til at seile til Island[5]. I det hele var

---

[1] Jfr. foreg. anm.

[2] D. N. XVII, nr. 520.

[3] French Rolls, a° 14 Henry VI m. 9 (ogsaa kaldt Treaty Roll, 118). Det ser ut som om biskopen i 1437 sendte endnu en mand til Island, da biskopen endda ikke var rede til at drage dit (. . . . *ipseque ad eundum ad partes predictas . . . . nondum sit dispositus*); Patent Rolls 15 Henry VI, m. 17; $^{25}/_{5}$ 1437.

[4] French Rolls, 24 Henry VI, m. 3.

[5] French Rolls, a° 4 Edward IV, membr. 4: Rex etc. Sciatis quod ex humili supplicacione dilecti nobis Johannis Curteys de Londonia accepimus quod licet carissimus Consanguineus noster Rex Dacie die Annunciacionis beate Marie virginis anno Domini

det i det 15de aarh. utlændinger som raadet og skaltet og valtet som de selv vilde, paa Island. Hverken hirdstjoren eller de andre islandske myndigheter, det norske riksraad eller kongen hadde nogen virkelig magt. Kristian II's plan (1518?) om at pantsætte Island til hollænderne eller England var kanske, set ut fra disse forhold, ikke saa urimelig som den nu maa synes os[1]. — Vi faar et grelt billede av hvordan disse utlændinger optraadte paa Island, gjennem endel optegnelser som findes i forhandlingsprotokollen for bystyret og det raadende kjøbmandsgilde (Trinity Guild) i Lynn. Vi ser derav at englænderne i 1420-aarene har drevet en formelig slavehandel paa Island. Erik av Pommern gav en islandsk biskop, rimeligvis Jon av Hole, som var utnævnt i 1426, og som paa tilbakeveien opholdt sig i England, bud om at undersøke saken. Han kom til Lynn, og der blev holdt møte om saken 26de og 27de august 1426. Der er i forhandlingsprotokollen for 26/8 et stykke med overskrift: »Erklæring fra kongen av Danmarks biskop om salg av gutter fra Island«. Stykket selv lyder i oversættelse: »Og det blev sammesteds fremført, at kongen av Danmarks biskop haddeført klage for mayoren og andre borgere over at forskjellige folk fra denne by førte med sig gutter fra Island og solgte dem

---

1456 per litteras suas patentes coram nobis in Cancellaria nostra per prefatum Johannem ostensas, certis consideracioni bus prefatum Consanguineum nostrum moventibus, Venerabili patri, Macello(!) Episcopo Scolatensi(!); dederit et concesserit plenam et liberam licenciam, facultatem et potestatem dandi, concedendi, et firmandi nomine ipsius Consanguinei nostri securam, liberum, et tutum saluum conductum certis personis, probis habitatoribus in regno nostro Anglie, precipue in villa de Kyngeston super Hull', quibus prefato Espiscopo vtilius et commodocius(!) expedire videtur ....

... Teste Rege apud Westmonasterium. vij die Januarij.

[1] Jfr. Allen, De nordiske Rigers Historie II, s. 502 f.

paa umenneskelig vis, likesom fanger; han krævet at mayoren skulde raade bot paa dette. Derpaa fremtraadte med hele forsamlingens samtykke en viss fremmed, som hadde fort en gut og en jente fra Island, og han undskyldte sig med at han var forpligtet til at føre gutten tilbake næste aar.

— — —

Og sammesteds avla Robert Hundringham ed paa at føreren og forvalteren(?) paa et skib fra Newcastle har tre gutter, John Boston én gut, T. of Jakisle to gutter, William Abot én gut, tre gutter kom til John Boston, Robert Castelaer har én gut; den samme Robert var i dette aar paa Island med sit skib, som nu ligger i Lynns havn med fisk og de nævnte gutter«[1].

---

[1] Hall Book vol. I, p. 262 f.:

Congregacio tenta ibidem die Veneris. XXVI die Augusti [anno regni regis Henrici VI^{ti}, VII^{mo}].

Declaracio ex parte episcopi Regis Dacie de vendicione puerorum de Islandia: Et ibidem mota fuit, quomodo Episcopus Regis Dacie querimoniam Maiore et aliis burgensibus fecit, quomodo diuersi homines de villa ista secum adduxerunt pueros extra Islandiam et more inhumano eos vendunt tanquam *prisonarios*, unde requirebat maiorem remedium apponere. Super quo assensu huius congregacionis comparuit quidam extraneus qui adduxit vnum puerum et unam filiam de Islandia et ipsum excusauit, quod fuit obligatus ibidem ad reducendum puerum in anno futuro.

[p. 263]. — — —

Et ibidem Robertus Hundringham jurauit in forma iuris. quod magister nauis de Nouo Castro et bursarius habent III pueros, Johannes Boston unum, T. de Yakisle duos pueros, William Abot vnum, et tres venerunt Johanni Boston, Robertus Castelaer vnum puerum, qui quidem Robertus fuit in anno instanti et Robertus Castelaer(!) in Islandia in prefata naui que in portum Lynn iam cum pissibus(!) applicata est et pueris supradictis.

Næste møte blev holdt lørdag 27de aug. Paa dette tilstod T. Langton »at han hadde én gut, Thomas Hamond av Yakislo tilstod at han hadde én gut og én jente, og han stillet sikkerhet, nemlig Robert (Castelaer?), for at han skulde føre de nævnte barn tilbake til Island næste aar. En viss John Scalwurthi har to gutter, og forpligtet sig til at føre dem tilbake næste aar, John Boston, Vynter(!). Robert Castelaer har én gut, og han lovet at føre denne gut tilbake, som ovenfor.

John Morys, fører for et skib fra Newcastle, som dette aar var ved Island, har én kvindelig gut(!), Richard Scardburgh, forvalter paa samme skib, har én kvindelig gut(!)« [1].

---

[1] Beretningen om dette møte findes i Hall Book, vol. I, p. p. 147, altsaa foran beretningen om det foregaaende møte. Men Decollatio Johannis var 29de aug., og 26de aug. var en fredag. Altsaa maa lørdag før festum Decollationis være 27de aug.:

Congregatio priuata tenta ibidem die Sabbati ante festum Decollationis Anno VII°, post meridiem circa horam terciam. Johanne Piuont Maiore interessente, Philippus Frank, Johannes Thorisby, Johannes Saluz, Johannes Muriel et alij ibidem congregati, videlicet, Johannes Boston, Robertus Hundringham, Robertus Castelaer et alij Islandiam frequentantes ad respondendum cuidam Episcopo de Islandia, nuncio Regis Dacie. Et ibidem comparuit Willelmus Abot nuper apprenditus.

T. Langton fatebatur se habere vnum puerum masculum. Thomas Hamond de Yakislo fatebatur habere vnum puerum masculum et vnam feminam, et peruenit plegios, videlicet Robertum, ad reducendum dictos pueros in Anno futuro seu transmittendum. Quidam Johannes Scalwurthi habet duos pueros masculos, pleg' ad ipsos reducendos in anno futuro, Johannes Boston, Vynter.

Et Robertus Castelaer habet vnum puerum masculum et promisit ipsum puerum transmittere, ut supra.

Johannes Morys magister cuiusdam nauis de Nouo Castro qui in Anno instante in Islandia fuit habet vnum puerum

Hvordan det videre er gaat i denne sak, kan vi ikke se. De stakkars gutter og jenter er vel blit sendt hjem til Island. Men vi ser av dette (og av den lange retterbot av 1450) at der endnu i det 15de aarh. har været drevet slavehandel i det nordlige Europa. Men naar slikt skedde, viser det bedst hvor krafteslost Norge var. — Jeg skal ikke her i enkeltheterne nærmere gjennemgaa forbindelsen mellem Island og England, skjont den vel kunde fortjene en særskilt undersokelse. Jeg skal bare minde om at der i det 15de aarh. ogsaa maa være foregaat en liten frivillig utvandring fra Island til England[1]. Mænd som var fodt paa Færoerne, muligens av engelsk herkomst, fik likeledes engelsk borgerret[2]. Forst i det 16de aarh., efter Grevefeidens ophor, begyndte det virkelig at komme bedre tider for den norske skibsfart. Om dette lærer vi dog i de engelske og skotske kilder ikke saa meget som vi skulde ha ventet. Jeg har forgjæves undersokt de engelske toldlister. Der maa dog alt tidlig i det 16de aarh. ha været litt skibsfart fra Norge til England. Fredrik I skrev saaledes 6/4 1528 til Henrik VIII for *Johannes Olaui, urbis nostræ Anslouiensis*

feminam. Ricardus Scardburgh' bursarius in eadem habet unam puerum feminam.

[1] *Johannes Isbrond, Taillour* (skrædder), *filius Nicholai Isbrond in Islond oriundus*, boende i grevskapet Essex, fik 10/7 1438 engelsk borgerret Patent Rolls, 16 Henry VI, m. 21). Wymund Austyn, født paa Rene paa Island (*Wymundus Austyn apud villam de Rene in Islandia oriundus*) og boende i Exeter i England, fik 28/1 1481 engelsk borgerret (Calendar of Patent Rolls, 1476—1485, p. 213). I overskriften i rullen staar: *pro Wymundo Austyn Scoto*.

[2] Edward Ayleward, alias Thornam, fodt paa Færoerne (*in Insula de Ferrey*) som kongen av Danmarks undersaat og boende i Cromer i grevskapet Norfolk, fik 16/10 1465 og paany 15/2 1471 engelsk borgerret (Calendar of Patent Rolls 1461—1467, p. 469, og 1467—1477, p. 245

in Noruegia consul, med bøn om at denne maatte faa tilbake hvad der var reddet av hans skib, som St. Magdalenas dag ($^{22}/_{7}$) var forlist ved Bamborough[1]. Adskillige breve fortæller ogsaa om gjensidige forurettelser og om sjørøverier baade ved den norske og den engelske kyst. I et brev fra Nicholas Robertson til Lord Cromwell av $^{20}/_{5}$ 1540 fortælles om nogen sigøinere (*Egiptians*), som i byen Boston paa østkysten av England blev sat ombord i et skib og kom til Norge[2]. Saavidt jeg vet, er det de første sigøinere vi hører om i vort land.

Mellem Norge og Skotland var det, som bekjendt, i det 16de aarh. livlig forbindelse. Især bodde der mange skotske kjøbmænd i Bergen. Skotske aktstykker fortæller litet om norske skibe som i denne tid seilet paa Skotland. I 1547 nævnes et *Norway ship* lastet med bord, eketømmer og osmundjern[3]. I 1577 kom til Berwick *a shippe of Norwaye* med *coltes and mares* (unghester og hopper)[4]. Byraadsprotokollerne i Aberdeen nævner en nordmand (*Claus Normand*), som omkring 1561 var baadsmand (*boittesman*) paa et skib fra Stralsund, som seilet paa Norge og Skotland. $^{3}/_{4}$ 1572 solgte »*Guthroun Clementssoun and Matheus Petirsounn, induelleris in Birroun* (ɔ: Bergen) *in Norroway*« til to mænd fra Aberdeen »*ane schipisboit, and sax staine and tu pound of takill*«[5].

Vil vi faa et virkelig indtryk av hvordan vor skibs-

---

1 Orig. p. papir, State Papers, 19 Henry VIII, vol. IV pt 2 nr. 4146.

2 Their company wer shipped by the kynges commaundement .... from Boston and landed in Norway.

3 Calendars of State Papers rel. to Scotland (ed. H. J. Thorpe I, s. 65 ($^{13}/_{8}$ 1547).

4 Acts of the Privy Council of England, New Series. X, s. 76.

5 Extracts from the Council Register of the Borough of Aberdeen, Spalding Club 1844, vol. I, p. 333 f.; vol. II, p. 6.

fart litt efter litt atter er vokset frem, maa vi undersøke Øresunds-toldregnskaperne.

I 1528 seilet 2 norske skibe gjennem Øresund. I 1536 og 1537 var der ingen, vel paa grund av forholdene i Norge. Men i 1538 passerte paany 2 norske skibe Sundet, i 1541 paany 2; i 1545 var det ikke mindre end 7 norske skibe som seilet gjennem Øresund. I 1568 var tallet vokset til 17 og i 1585 til 27; derav hadde dog 6 lybækske skippere, mens 2, som kom fra Sverige, hadde norske skippere. I 1599 seilte ikke mindre end 77 norske skibe gjennem Øresund, 45 for østgaaende, 32 for vestgaaende[1]. Vor nationale skibsfarts forfald og dens fremvekst hænger tydeligvis sammen med at hanseaterne i det 14de aarh. vandt økonomisk herredømme over Norge, og at deres magt i det 16de aarh. paany blev knækket. Vor handels og vor skibsfarts historie er ikke rik paa dramatiske hændelser; men den indeholder, tør hænde, nyttige lærdomme ogsaa for nutiden. Den viser hvor ødelæggende det er at la fremmed kapital faa magt i et land. Derigjennem ødela vi nordmænd Island, og hanseater, englændere og hollændere stanset alt fremskridt i vort eget land.

Senere tilføielse.

Til s. 313. Forbindelsen mellem Orknøerne og England er meget gammel. Kronikeskriveren William av Malmesbury fortæller at kong Henrik I av England (1100 —1135) holdt et helt menageri av løver, leoparder, gauper og kameler. Mellem dem som sendte ham gaver hertil var ogsaa Orknøjarlen Paal, som, »uagtet han ved arveret

[1] Se de av fru Nina Bang utgivne og for hele Nordeuropas handelshistorie saa vigtige »Tabeller over Skibsfart og Varetransport gjennem Øresund 1497—1660« (Kjøbenhavn 1906).

var undergit nordmændenes konge, hadde mottat kongens venskap, saaledes at han sendte ham hyppige gaver [1]. Det kan derfor ikke undre os at Johan uten Land i 1201 gav frit leide til »vor kjære frænde Harald jarl av Orknøerne, forat han kan komme til England og tale med os« (D. N. XIX nr. 72). Vi har set at de engelske konger alt i 12. aarh. søkte at vinde overhøihet over Man. Vi vet at de under Henrik II fik fast fot i Irland. Det er ogsaa vel kjendt, at de fra gammel tid søkte at faa overhøihet over Skotland og at de skotske konger stundom (f. eks. under William II og senere under John Balliol) anerkjendte dette. Det er ikke umulig at de engelske kongers politik ogsaa har omfattet Orknøerne.

[1] Guil. Malmesberiensis, De gestis regum Angliae V: Paulus Orcadum comes, quamvis Noricorum regi haereditario iure subiectus, ita regis amicitias suscipiebat, ut crebra ei munuscula missitaret.

SAGAERNES OPFATNING AV VOR GAMLE HISTORIE.

FOREDRAG I DEN NORSKE HISTORISKE FORENING 24DE NOVEMBER 1913.

AV

HALVDAN KOHT.

Fra P. A. Munchs dager har vore gamle sagaer saa at sige uavbrutt været utsat for angrep av en ætsende kritik. Den ene enkeltfortælling efter den andre er blit bevist at være i strid med data og fakta, sagndannelser er blit eftervist, — alle de feil og forvanskninger som er den naturlige følge av mundtlig tradition gjennem aarhundreder, er i rik mon opdaget i den gamle norske og islandske historieskrivning. Sagaerne er ikke længer slike hellige skrifter som de var den gang de først blev draget frem av glemselen. De har bevaret sit kunstværd, men har mistet meget av sin historiske troværdighet. Ingen tar dem nu for førstehaands kilder; hver en moderne gransker gaar til dem med den forutsætning at de repræsenterer en senere tids forfatterskap, — vi har det fuldt paa det rene at sagaerne først er skrevet fra slutten av det 12te og utigjennem 13de aarhundred.

Men det forekommer mig, at denne kundskap om kildernes oprindelse ikke endda har ført helt frem til de nødvendige konsekvenser. Man har prøvd at finde de

episke lover som har git sig utslag i sagaerne; man har draget en lang række av de kritiske slutninger som følger av at sagaerne er yngre end de hændelser de fortæller om. Men man har ikke reist det spørsmaal, om ikke sagaerne ogsaa bærer merke av selve den tidsalder de er blit til i. Rigtignok har man fundet, at sagaskriverne lar den ældre tids mennesker optræ i klær og vaapen fra det 12te og 13de aarhundred. Men er det ikke da like rimelig at tænke sig, at de har overført sin tids tænkesæt, baade politisk, socialt og kirkelig, paa de forgangne aarhundreder, — at de har opfattet den ældre historie ut ifra sin egen tids og sin egen strids synspunkter? Vi vet jo, at den tid da sagaskrivningen blomstret, det var en tidsalder med voldsomme samfundsbrytninger, og jeg tror endog det tør siges, at selve brytningene hadde en væsentlig del i at sagaerne i det hele blev skrevet. Er det mulig at forestille sig, at ikke den vældige kamptid som samler sig om kong Sverres revolutionære skikkelse, — at ikke den har sat spor i tidens historiske tænkemaate? Vi vet at »Sverres saga« er et partiskrift; men kan ikke det i større eller mindre grad gjælde om andre historiske verker fra samtiden?

Man taler gjerne om sagaernes »objektive» fremstillingsmaate, og det er sandt, at den kunstform de bruker er den likefremme fortælling, næsten uten alt forfatterræsonnement. Men bak fortællingen ligger ræsonnementet like fuldt. Det hænder gang paa gang, at sagaerne gjengir fortrolige samtaler paa tomandshaand, som griper avgjørende ind i begivenhetenes gang, — jeg kan vise til samtalene mellem Haakon jarl og Harald Blaatann eller mellem Erling Skakke og erkebisp Øystein. Slikt er i virkeligheten intet andet end sagaskriverens maate at forklare sammenhængen paa; det er et uttryk for hans historiske tænkning. Det er en kunstform som en poetisk

anlagt historiker til alle tider vil bruke, — vi finder den ofte hos Henrik Wergeland, og sagaskriverne var digtere, de og.

Men netop fordi sagaerne gjennemgaaende holder sig til fortællingens form, gjælder det om nøie at granske deres uttryksmaate for at komme efter de tanker som rører sig bak. Man maa passe paa de smaa karakteristiske ord som røper en vurdering; man maa samle op og studere de spredte almensætninger og ræsonnementer som virkelig findes her og der omkring; man maa gaa til bunds i de motiver som blir anført for personernes handlemaate. Og saa faar man se om det ikke da viser sig, at sagaskriverne slet ikke er slike objektive væsener, men tvert imot har sine meget bestemte meninger om baade fortid og samtid.

Jeg tror det er dette som skal vise sig. Jeg tror det skal bli mulig at gruppere sagaerne ikke bare efter deres kilde-sammenhæng, men ogsaa efter deres partistilling, deres historiske filosofi. Jeg maa straks sige, at jeg er ikke paa langt nær færdig med mine undersøkelser over dette emne, og jeg kan ikke vente, at jeg alene skal kunne fuldføre dem; her ligger arbeide nok og venter paa mer end én forsker, her er en opgave som kræver en mange ganger gjentat, en mer og mer intens gjennemarbeidelse av stoffet. Men saa langt har jeg dog naadd, at jeg vet her er et arbeide som kan gi resultater, og jeg tror at jeg allerede har resultater som er værd at lægge frem. Er man først blit opmerksom paa det synspunkt som jeg her har pekt paa, saa vinder man nyt lys over den ene enkelthet efter den andre. Sagaernes indbyrdes forhold blir ikke bare literært kildemæssig, men faar aandsbetydning for samtiden. Man har f. eks. ikke uttømt forholdet mellem *Ágrip* og *Morkinskinna* ved at paavise at den ene saga er blit benyttet av den

andre; billedet blir et andet, naar vi opdager, at de to sagaer staar paa rent forskjellig standpunkt i historisk opfatning. Og mangen »objektiv« oplysning, som uten mistro er blit brukt til at karakterisere almen og gammel norsk tankegang, faar bare relativ værdi som partipaastand; jeg nærer saaledes ingen tvil om at hin bekjendte uttalelse i *Historia Norvegiæ* om Olav den Hellige som »*perpetuus rex Norvegiæ*«, likesaa vel som spaadommen om hans evige kongedømme i den legendariske Olavssaga, er utsprunget av en bestemt tendens og har sin rot i de nidarosiske erkebispers politik efter 1163.

Jeg nævner slikt bare som eksempler til at klargjøre min tanke og for at vise i hvilke retninger den lar sig utføre. Hvad jeg i dette foredrag tilsigter, er at ta for mig selve den grundlæggende opfatning av Norges historiske utvikling forut for kongesagaernes tilblivelsestid eller — med en anden betegnelse for det samme — forut for Sverres optræden. Jeg vil prøve at vise, at det helhetssyn som er blit det gjældende for vor gamle historie, har dannet sig hos det 13de aarhundreds sagaskrivere og har sine forutsætninger i deres egen tid. Her er ikke tale om parti-tendens; her spørs det om den uvilkaarlige opfatning og dermed følgende omdannelse av historiens grundelementer, av hvad der var det væsentlige i fortidens stats- og samfundsbevægelser. Hvis det sander sig, at en slik omdannelse har gaat for sig i sammenhæng med en interesseflytning i samtiden, da blir vi nødt til at revidere alle vore forestillinger om selve de bevægende kræfter i den norske stats første utvikling. Da maa vi ta op spørsmaalene om den filosofiske forklaring av Norges historie til helt ny behandling.

Vore historikere kan ha skilt sig i mange ting med hensyn til den almene vurdering og fortolkning av for-

holdene i sagatiden; men der er allikevel et hovedsynspunkt som er fælles for dem alle.

P. A. Munch saa i vor ældste historie motsætningen og kampen mellem det som han kaldte feudalret og det som han kaldte odelsret. Det var paa den ene siden kongedømmets krav paa overherreretten over al jord i landet, saa at alle undersaatter blev kongens vasaller eller »leilændinger«. Og paa den andre siden holdernes gamle odelsret, de store ætters frie eiendomsret til jorden. I principet blev det tilslut odelsretten som seiret, om saa ikke helt. Men der vedblev altid at bestaa en motsætning mellem kongedømmets og odels-ættenes krav; kongens egne lendmænd utgik av odelsmændenes klasse og ledet aristokratiets motstand mot kongemagten. Olav den Helliges historie var en uavbrutt kamp imot en dobbelt reaktion, paa den ene kanten danevældet, paa den andre fylkes-aristokratiet. Harald Hardraade hadde at stri' med en organisert lendmands-opposition. Og med Harald Gille begyndte det rene lendmandsvælde, som førte frem til aristokratiets fuldstændige seier under Magnus Erlingsson. »Gjennem den hele tidsperiode,« siger Munch, »gaar der en stadig kamp mellem kongedømmet, der fra det lidet betydende fylke-kongedømme søker at arbeide sig op til uindskrænket vælde, og slægts-aristokratiet med lendermændene i spidsen.«

J. E. Sars forkastet Munchs teori om de to retssystemer som med Harald Haarfagres fremtræden kom i strid med hverandre, og han kunde heller ikke finde stadfæstelse paa den organiserte lendmands-opposition i det 11te aarhundred. Han opstillet en ny motsætning mellem kongedømmet og lendmands-aristokratiet. Harald Haarfagres og Olav den Helliges kongedømme var, sa han, ifølge sit væsen og sin oprindelse demokratisk; det maatte rydde sig rum paa bekostning av et mægtig ætte-

aristokrati som hadde sin rot i den gamle hedenske fylkesforfatning, og det maatte gang paa gang gjenopta striden med dette aristokrati for at opretholde rikets enhet og den nationale selvstændighet. Hovedsaken i kristendommens indførelse var at kristendommen tok et stort magt-omraade fra det gamle aristokrati, og at kongedømmet blev »kristelig-demokratisk«; det hadde vundet sin faste retsgrund. Adelen førte ut igjennem 11te og 12te aarhundred en eneste lang dødskamp for sin tilværelse, — kunde ikke længer reise sig direkte mot kongedømmet, men forsøkte i stedet at knytte sig til det og gjøre kongedømmet til repræsentant for aristokratiske interesser. Slikt kunde likevel ikke føre til noget varig resultat, den indre motsætning var for dyp og sterk, kongedømmet reiste paanyt sit demokratiske ideal med kong Sverre, og den norske adel blev knækket for alle tider.

Saa stor en forskjel som det kan være paa Munchs feudale og Sars's demokratiske kongedømme, saa møtes de begge i tanken om den stadige, aapne eller dulgte, kamp mellem kongedømme og adel. Og denne tanke har sat sit præg paa al norsk historieskrivning. Enten man har opfattet det norske aristokrati som en tjenesteadel eller som en oprindelig godseierstand, saa har man gjennemgaaende set den i konkurranse med kongemagten. Ebbe Hertzberg er kanske den som har gjort de fleste indskrænkninger i denne tankegang, og hos Yngvar Nielsen synes det at skimte frem en helt motsat synsmaate; men han har paa dette punkt ikke klart utformet nogen mening, — først Munch og siden Sars har bestemt den almene opfatning, den raadende lære.

Denne opfatning gaar bent tilbake til sagaerne og bygger paa dem. I sagaerne finder vi alle de springende punkter klart og sterkt fremhævet. Vi hører hvorledes

Harald Haarfagre »gik til lands« i strid med de store høvdinger, og derfor utvandret de ogsaa til Island, saa mange av dem. Vi hører om den bitre strid mellem Olav den Hellige, smaafolks ven, og det gamle aristokrati. Og tilslut kommer vi til selve krisen i kong Sverres nedslagtning av nærsagt hele lendmandsklassen under en likefrem demagogisk agitation. I disse tre kongene er alt kongedømmets væsen samlet; deres aand er det som — sterkere eller svakere — lever i kongesagaerne fra ende til anden. Kampen mot adelsmagten er det bærende moment i kongedømmets historie.

Hovedmanden for hele denne historiske synsmaate er Snorre Sturlason. *Heimskringla* rager høit op over alle andre islandske og norske historieverker, helt frem til Munch og Sars, i den enestaaende konsekvens det er bygget op med. Det har sine sidestykker i samtidig europæisk historieskrivning baade i filosofisk opfatning og i rationel kritik; ja, med hensyn til omfattende helhetssyn paa utviklingen har Snorre sikkert sin overmand i en forfatter som Otto av Freisingen. Men ingen anden har magtet at støpe filosofi og kritik sammen i slik kunstnerisk enhet, til slikt et mesterverk av historisk fortælling som Heimskringla er. For mange lyder det kanske underlig at høre tale om Snorres historiske filosofi, og jeg skal saa skarpt som mulig søke at trække op den utviklingslinjen han saa i den norske historie. Det skal da, tror jeg, bli klart, at han hadde en meget bestemt teori, og denne teorien skal vise sig at ha en utpræget tidshistorisk karakter.

Snorre begynder en ny epoke i Norges historie med Harald Haarfagre: Norge blev samlet til ett rike. Men denne rikssamling indleder tillike et stort samfundsskifte. Harald vandt riket i kamp med de gamle smaakongene og hele den gamle magthaverklassen (*ríkismenn*); han

gjorde ætstore folk til sine undersaatter og »træler«, og han tok uten forskjel landskyld av baade rike og urike. Alle som ikke vilde underkaste sig, enten faldt i striden eller rømte av landet, — vest til Orknøyene og Hjaltland, Færøyene og Island, — øst til Jemtland og Helsingland. Han satte sine mænd til jarler ut over hele landet, og han giftet dem med sine egne døtre. Det var nye ætter som kom til magten; alle senere magthavere i Norge regnet ætten sin fra sønnerne og døtrene til kong Harald[1]. En fuldstændig revolution hadde gaat for sig, alt var blit nyt i Norge.

Det er tydelig Snorres mening, at det var denne nye stormandsklassen som i den følgende tid raadde i landet. Det var stormændene som gjorde Haakon den Gode til konge, og det var de — »høvdingene« — som ledet motstanden imot hans kristningsforsøk. Under Eirikssønnerne optraadte kongedømmet igjen med slikt »ovrike«, saa mange *ríkismenn* maatte rømme av landet, og selv Haakon jarl blev tilslut saa »hard og frèk«, saa stormændene vendte sig imot ham. Forholdet til høvdingklassen var hele tiden avgjørende for landsstyreren.

En ny epoke var det som kom med Olav Trygveson og kristendommens indførelse. Det var hovedgrunden, siger Snorre, til Haakon jarls sørgelige endeligt, »at nu var den tiden kommet, da blotskapen og blotmændene skulde fordømmes, og i steden kom hellig tro og rette seder«; det var slut med lykken for ladejarls-ætten. Olav Trygveson nødte baade høvdinger og storbønder til at la sig kristne; ingen mand fik raade sig selv, særskilt fór han hardt frem imot smaakongene, og han krævde endog graadigere skat end selve Harald Haarfagre.

---

[1] Jfr. Yngvar Nielsen i Afhandlinger viede Sophus Bugges minde, s. 154–155.

Mange gjæve folk rømte av landet for ham, og liksom kong Harald satte han sine egne slegtninger til at styre.

Men den som for alvor tok striden op, det var Olav den Hellige. »Paa den tiden,« siger Snorre, »var det i Norge en mængde med lendmænd, mange av dem var mægtige og saa ætstore at de hadde bare kort at regne til konger eller jarler, og overlag rike var de ogsaa; de kongene eller jarlene som styrte landet, maatte bygge al magten sin paa lendmændene.« Det var just dette Olav den Hellige ikke vilde. Han vilde knække »storbukkene«, han sa til lendmændene at det kunde være mange som var født til liksaa stor samfundsret som de; han tok folk av lav æt, endog av træleæt, og løftet op til magt over lendmændene, og gang paa gang fremhæver Snorre, at kong Olav straffet uten forskjel rike og urike. Han var større enevoldskonge end Harald Haarfagre, og lendmændene klaget stadig over at de mistet sin gamle frihet, ja at kongen gjorde dem til træler. Derfor fortsatte hele tiden utvandringen av de mægtige mænd og sønnerne deres, og derfor blev striden med Erling Skjalgsson og Haarek av Tjotta saa skjebnesvanger for Olav. Snorre har et helt kapitel for at forklare ophavet til reisningen mot kong Olav, og det gaar ut paa at lendmændene og de andre mægtige folk i riket ikke taalte retfærdigheten hans, — dette at han straffet ogsaa stormændenes lovbrudd.

Sagaen om Olav den Hellige utgjør tyngden i Heimskringla og er i virkeligheten utarbeidet som et selvstændig hele; baade de foregaaende og de efterfølgende avsnit underordner sig den og faar sit lys fra den. Det er i Olavs-sagaen at vi finder en hel række av de almene uttalelser om de ældre kongers historie, og Olavs foredømme er bestemmende for hans eftermænd. Saa

magtgrisk som Harald Hardraade blir skildret, saa blir han likevel fremstillet som en hersker av fuldstændig samme type som Olav den Hellige. Endog den fredsæle Olav Kyrre vækker mistro, fordi han holder saa stor en hird. Den kongen som skal bli avholdt, maa gi avkald paa gamle kongelige rettigheter, — det gjorde oprørskongen Haakon Toresfostre, og det gjorde sønnerne til Magnus Berfott. Alt i ett kommer det frem, at forholdet til lendmændene er livsspørsmaalet for kongedømmet. Da Magnus Blinde blir overfaldt av Harald Gille, faar han det raad at dræpe lendmændene og gi magten og rikdommen deres til smaafolk som maa være ham tro; men han tør ikke saaledes forspilde venskapen hos stormændene.

Somme tider kan man faa det indtryk, at Snorre lægger en hovedvegt paa hvad »bønderne« tænkte og vilde; men i virkeligheten bruker han ofte ordet »bonde« i samme mening som »høvding«, og desuten er det et gjennemgaaende træk hos Snorre, at han ikke vører bonde-almuen stort. Ikke én, men mange ganger slaar han fast, at en bondeflok uten høvdinger ingenting magter; det er høvdingene som avgjør hvorhen bønderne skal vende sig, og striden staar altid mellem høvdinger: kongen og lendmændene.

Under Inge Krokrygg kommer endelig lendmændenes tid igjen; men mot ham staar Sigurd Munn, Sverres far, og han samler sit regjeringsprogram i det ordet, at han vil fælde guldhjelmen til Gregorius Dagsson. Snorre ser, hvorledes motsætningen kvæsser sig mer og mer til og bryter ut i voldsom strid. Han viser, hvorledes det religiøse element sætter ind og præger striden med bitter fanatisme. Sigurd av Røyr, Haakon Herdebreids jarl, forkynder, at Gud ikke kan taale at en misgjerningsmand som Inge Krokrygg skal bære kongsnavn; motparten lar

et lovlig ting dømme Sigurd og alle hans folk fanden i vold, og beskylder dem for at bruke trolddomshjælp. Endda stod, siger Snorre, »Noregsvelde i stor blomst, bondefolket var rikt og mægtig og uvant med ufred og ufrihet av flokkene«. Men det var tydelig at utviklingen førte landet frem imot den store strid under kong Sverre.

Slik er i store drag Snorres syn paa den norske historie, og jeg tror man skal sande, at det er en genial kraft og enhet i opfatningen. Han har gjort det som enhver stor historieskriver maa prøve paa, — han har søkt at forklare sin egen tid, og med fast haand har han draget en enkelt bred linje frem gjennem alle de tre aarhundreder fra rikets tilblivelse. Saa sterkt og stødig har han lagt Norges historie til rette, at hans opfatning er blit bestemmende for al eftertids historieskrivning.

Men kan vi likevel bli staaende ved Snorres tanke? — Mange enkeltheter i hans verk er blit rokket ved den nyere granskning. Spørsmaalet blir, om hans helhetsopfatning lar sig forlike med de fakta som den kritiske granskning bringer for dagen.

Lad os først se paa selve det bærende avsnit i Heimskringla, — Olav den Helliges saga. Ingensteds lar Snorre motsætningen mellem lendmandsklassen og kongedømmet træ saa sterkt frem som her, og saa viser det sig likevel det eiendommelige, naar man gjennemgaar enkeltfortællingene hos Snorre selv, at det blir nævnt flere stormænd blandt Olavs tilhængere end blandt hans motstandere. Mot Kalv Arneson staar de tre brødrene hans, Torberg, Finn og Arne; mot Erling Skjalgsson staar tremenningen hans, Aslak Fitjaskalle; mot kong Ring paa Hedemarken svogeren Raud i Østerdalen, sønnen Dag Ringsson og Kjetil paa Ringnes; o. s. v. Og naar Snorre lægger vegt paa at ætsmaa eller trælbaarne mænd

faar kongelig embedsmyndighet, saa har han bare et eneste eksempel at nævne, — den bekjendte og ofte anvendte Seltore paa Avaldsnes. Enkelthetene viser os et kongedømme ikke i strid med, men i hovedsaken i forbund med stormandsklassen i landet, — et kongedømme som ikke bruker træler, men rike og mægtige bønder i sin tjeneste. Akkurat det samme ser vi under Harald Hardraade. Hans motstandere indskrænker sig i virkeligheten til en bestemt avgrænset kreds, — det er efterkommere og slegtninger av Haakon Ladejarl. Og gaar vi saa tilbake til selve kongedømmets grundlægger Harald Haarfagre, da kan vi visselig ikke hos Snorre selv drage frem fakta som strider mot hans teori; men vi kan finde stridende vidnesbyrd utenfor. Snorre har øiensynlig tænkt sig, at vikingfærdene og hele utvandringen fra Norge er begyndt paa kong Haralds tid; derfor er det at han kan begaa en saa aapenbar feil som at la Dublins erobrere være Haralds sønner, uagtet erobringen gik for sig før Harald blev født. Og utvandringen til Vesterhavs-øene hadde i virkeligheten kommet i gang længe før Harald underla sig Norges rike. Ja, hvis det er rigtig, saaledes som Alexander Bugge nylig har hævdet — forresten i overensstemmelse med gamle Gerhard Schøning —, at Hafsfjord-slaget og dermed Norges samling maa sættes minst en ti-femten aar senere end det aarstal P. A. Munch kom til (872), — og jeg tror Bugge har ret, — da blir endog utflytningen til Island uten sammenhæng med den nye kongsmagt i Norge; den islandske tidsregning har jo sit eget grundlag og blir upaavirket av en slik forskyvning i den norske. Der er ting som peker paa at utflytterne til Island slet ikke hadde til formaal at unddrage sig den norske konges vælde; vi hører tvertimot, at kong Harald efter deres egen anmodning fastsatte, hvor meget land

hver mand kunde tilegne sig, og de vedblev faktisk at være norske borgere[1]. Fortællingen om kong Haralds jarlestyrelse i Norge og om hans odels-tilegnelse har som bekjendt ogsaa møtt haard kritik; jeg tror det er utvilsomt, at vi her har med sagndannelser at gjøre.

Kort sagt: netop de hovedmomenter som Snorre bygger sin historiske opfatning paa, de falder sammen for den moderne granskningsprøvelse.

Men om vi saaledes ikke kan godta' Snorres rekonstruktion av den norske historie, saa blir det et spørsmaal av høieste interesse: hvorledes er denne historieopfatning opstaat? Er den fri spekulation, eller har den røtter i almene historiske vilkaar? — Skulde man kunne gi et fuldt bindende svar paa dette, saa maatte man ha adgang til at følge forfatternes synsmaater fra verk til verk i den gamle sagaskrivning; men som bekjendt er det meget lite vi har levnet av skrifter om den norske historie før Snorre, og særlig har vi bare et par yterst kortfattede verker som samler hele det forutgaaende tidsrum i én fremstilling. Imidlertid er det da mulig at finde bestemte antydninger til en utvikling i den historiske tænkemaate.

Det var Olav den Hellige som maatte indta den centrale plads i det 12te og 13de aarhundreds historiske forestillinger; han maatte være for de norske konger det samme eller mere end Karl den Store var for de tyske og de franske. Og heldigvis har vi vidnesbyrd om hvorledes Olavs gjerning blev opfattet til forskjellige tidspunkter i saga-perioden. I den ældste Olavs-legende[2] (fra midten av 12te aarhundred) er al vegten lagt paa

[1] Jfr. Yngvar Nielsen i nærværende tidsskrift, 4. r. IV 20—39.

[2] Trykt i Mon. hist. Norv., s. 125—144; oversat i Gammel norsk Homiliebog. s. 146—168.

hans kristendomsarbeide, og han blir gjort til martyr for sin tro; motstanderne hans er onde folk, Guds fiender, — slaget paa Stiklestad blir en kamp om kristendommen. Olavs kongsgjerning blir skildret i den vanlige kirkelige stil som brukes om alle helgener, og her findes det et frø til den opfatning som siden gjorde ham til en stridsmand mot aristokratiet. Han blir — liksom alle egte kristelige konger — lovprist som en hjælpesmand for de fattige, og idet det blir fortalt at han satte lov i landet, blir det tillagt ham, ikke bare at han ordnet forholdet mellem folk og geistlighet, men ogsaa at han foreskrev hver mand hans samfundsret, saa at de mægtige ikke kunde undertrykke eller rane fra de fattige. I den ældste legende er det endda intet spor til at denne socialpolitik — som rigtignok i sit grundvæsen, den retlige regulering av samfundsklassene, sikkert er betydelig ældre end kong Olav — har egget frem motstanden mot ham. Men dette moment begynder at vise sig i de ældste brudstykker som vi har bevaret av en større Olavs-saga. Her hører vi[1] at kongen straffet strengt baade mægtige og ikke-mægtige, men at lendmændene likte dette ilde og derfor blev gjenstridige mot kongen, fór ut av landet og gav sig under kong Knut. Tanken er slet ikke gjennemfort; tvert imot lar forfatteren[2] Olav bekjende, at han i mange maater har styrt landet med overdreven herskelyst og ikke med lov og ret. Men den sociale motsætning mellem kongen og stormændene er dog unegtelig langt sterkere fremhævet end før. Og i yngre former av sagaen, fra det 13de aarhundred, trær samfunds-

[1] Otte Brudstykker av den ældste Saga om Olav den Hellige, s. 2.

[2] Olafs saga hins helga, Chra. 1849, s. 58, jfr. Otte Brudstykker, s. 11.

spørsmaalet endda tydeligere frem; her har vi[1] den fortælling som minder om beretningen om Magnus Blinde — at Sigurd Syr efter slaget ved Nesjar raader kong Olav til at dræpe alle lendmændene: »for herredømmet dit kommer til at ha motbør saa længe disse lendmændene lever«. Utviklingen er ganske naturlig: den hellige kong Olav var selvsagt strengt retfærdig; de som fældte ham, kunde ikke godt være andre end høvdingene i landet; derfor maatte Olav bli en stridsmand for almen samfundsret imot lendmandsmagten, — vel at merke: naar først den historiske interesse flyttet sig over fra det religiøse til det sociale moment. Men naar var det denne interesse-flytning gik for sig?

Læser vi den ældste bevarte Norges-historie, kanske den første som overhode er skrevet, — den trønderske munk Theodricus's latinske bok fra omkring 1180[2], — saa er det aapenbart at den staar paa et rent kirkelig standpunkt; i alle de indre stridigheter i norsk historie ser Theodricus intet andet end en »*infelix ambitio*«, og oprøret mot Olav den Hellige begrunder han bare med den samme »*infelix cupiditas*«, en moralsk forvildelse. Forfatteren av *Ágrip*, som jeg tror har villet skrive et likefremt motstykke til Theodricus's verk, kanske efter opfordring av selve kong Sverre, er langt mere verdslig i hele sin tankegang; men ogsaa her er kong Olav først og fremst kristendoms-martyr, og motstanderne hans bruker bare hans strenghet mod høvdingene til paaskud for oprør.

Saasnart vi imidlertid kommer frem til forfatterne i det 13de aarhundred, blir synspunktet et helt andet. *Morkinskinna*, som vel er skrevet i 1220-aarene, og som

[1] Olafs saga hins helga, Chra 1849, s. 21.
[2] Mon. hist. Norv., s. 3—68.

er utpræget kirkelig i sit partistandpunkt, fremhæver gang paa gang den naturlige motsætning mellem aristokratiet og et sterkt kongedømme. »Paa denne tid,« siger forfatteren saaledes om Harald Hardraades regjering, »var lendmændene i Norge saa utøilet, saa straks de for en eller anden ting var misnøid med kongen, strøk de av landet sør til kong Svein i Danmark.« Og da Sigurd Slembe kom til landet, da heter det at lendmændene ikke vilde kjendes ved ham, fordi de var ræd han skulde bli dem for stor, liksom kong Magnus Blinde hadde været; lendmændene styrte, og de vilde beholde magten. Straks efter Morkinskinna kommer *Heimskringla* med sit gjennemførte verdslige system, som lar striden mellem kongedømme og lendmænd være det drivende element i utviklingen. Og paa grundlag av delvis de samme kilder som Heimskringla, fortæller *Fagrskinna* omkring aar 1240 Norges historie, visselig ikke med saa storslagen en helhetsopfatning, men likevel ut fra samme grundsyn. Den nye historie-tanke hadde slaat rot og i det væsentlige fortrængt den gamle religiøse.

Et stort aandelig skifte hadde saaledes gaat for sig, det synes mig aapenbart. Og jeg holder det for utvilsomt, at dette aandsskifte har sterk indre sammenhæng med de vældige samfundsbrytninger som netop paa denne tid fandt sted. Baade Morkinskinna, Heimskringla og Fagrskinna har sine aandelige forutsætninger i et historieverk som netop omkring 1220 blev fuldført, — Sverres saga. Her er det netop striden mellem kongen og lendmændene som er det store livsspørsmaal; her er fortællingen om den gamle stormandsklasses avgjørende nederlag. Jeg maa bestemt ta avstand fra den tanke som Ebbe Hertzberg gjentagne ganger har git uttryk, — at i Sverres kamp var det kirkelige spørsmaal det egentlig aktuelle, det som tidens interesse samlet sig om.

Kampen med geistligheten er jo næsten ikke nævnt i Sverres saga; den er likefrem skjøvet tilside. Jeg maa ubetinget slutte mig til J. E. Sars, naar han lar Sverre føre sin kamp først og fremst mot lendmandsklassen. Og jeg tror det er denne Sverres kamp som har sat sit præg paa tidens historieopfatning.

Det som man saa for sine øine, det var at kong Sverre hadde ført nye ætter frem til seier og magt i samfundet, og uvilkaarlig førte man samme forestilling over paa den første seirende konge, Harald Haarfagre, — ogsaa hans kamp blev en samfundsfornyelse. Man saa, at Sverre hadde gaat ut paa at skape et embedsverk uavhængig av den gamle stormandsklasse, og man omdannet kongedømmets ideal i hans billede; det blev til gammel kongspolitik at sætte embedsmænd istedenfor lendmænd. Særlig maatte denne omdannelse ramme Olav den Hellige; han stod jo for folketanken som den grundlæggende lovgiver, og Sverre maatte stadig søke at hævde »Olavs lov« for sig, — det ser vi uavbrutt i Sverres saga, og det viser sig ogsaa efter min mening i Ágrip. Sverre var Olavs arvtager, og Olav maatte finde sig i at ta farve av Sverres politik. Man levde i samfundsstrid, og paa hvilken side man saa stod i striden, saa tænkte man i samfundsstridens former. Ogsaa fortiden historien, tok sit præg av nutidens kamp.

Min mening er at det som man har kaldt det »demokratiske« kongedømme først blev født med kong Sverre. Jeg vilde ikke kalde det demokratisk, jeg vilde heller sige anti-aristokratisk; det vilde bygge kongsmagten paa en embedsstand som hentet al sin styrke fra kongen, og denne embedsstand kunde godt se med vanvyrnad paa bondealmuen, — det viser sig liksaa vel i Sverres saga som i Heimskringla. Men forskjellen var likevel gjennemgripende. Før hadde kongedømmet bygget paa

det store jord-eiende aristokrati; høvdingene hadde, som T. H. Aschehoug uttrykker det, været »de fornemste bærere for nationaliteten«. Det var mot dette at Sverre gjorde revolution, og jeg tror, at naar man lar kampen mot aristokratiet ikke slutte, men begynde med kong Sverre, da skal man meget lettere kunne forklare sig den følgende tids historie. Dette langtrækkende spørsmaal skal jeg ikke gaa ind paa her. Men det som jeg synes det er vigtig at peke paa, det er det nye lys som ut fra dette synspunkt falder over selve Sverres og hans nærmeste efterfølgeres tid. Det blir en vældig gjennembruddets tidsalder, baade aandelig og socialt. Et gammelt samfund falder, hele landet er gjennembølget av strid, og i denne strid gaar det et aandsveir over nationen; tanker brytes mot hverandre, nye idéer og idealer blir født, en literatur blir grundlagt. Det er i sandhet en stor tid.

DET ANDRE NORSKE HISTORIKERMØTE, KRISTIANIA JULI 1912.

Paa det første norske historikermøte i Bergen juli 1910[1] blev det nedsat en komité til aa forberede et nyt møte i Kristiania sommeren 1912; til medlemmer av denne blev valgt Professor Yngvar Nielsen, Professor Halvdan Koht og Docent Osc. Alb. Johnsen, Kristiania, Konservator Haakon Schetelig, Bergen, Stiftsarkivar Koren, Trondhjem og Konservator A. W. Brøgger, Stavanger.

Den 6te november 1911 holdt de to medlemmer av denne komité, som var tilstede i Kristiania, professorerne Nielsen og Koht, et møte, og efter deres forslag blev det besluttet aa opnævne en lokal arbeidskomité, som kom til aa bestaa av: Professor Halvdan Koht, formand, cand. mag. Edv. Bull, sekretær, cand. teol. O. Kolsrud, cand. mag. C. W. Schnitler og dr. F. B. Wallem. Av disse traadte Schnitler imidlertid kort efter ut paa grund av en længere utenlandsreise; Wallem var med under hele forberedelsen, men blev et par dager før møtet begyndte, nødt til aa gjøre en kortere reise til Paris og blev derfor ikke med paa selve møtet.

Arbeidskomiteen konstituerte sig i møte den 10de november og traadte straks i forbindelse med de utenbys medlemmer av den forberedende komité. Efter forskjellige forhandlinger, om tiden for møtet, diskussionsemner, indledere o. l., kunde man endelig i midten av mars 1912 utsende følgende offentlige

[1] Beretning om møtet (av sekretæren, dr. H. Schetelig i Hist. Tidsskr. 5 R. I s. 317—33.

Indbydelse til det andre norske historikermøte.

Paa det første norske historikermøte, som blev holdt i Bergen i juli 1910, blev det besluttet saavidt mulig at gjøre slike møter til en fast institution. Bergensmøtet gav deltagerne et rikt og mangesidig utbytte; det personlige samvær, drøftelsen av faglige, praktiske spørsmaal, de videnskabelige studier som blev fremlagt, viste at der hos norske historikere og historisk interesserte var trang til og behov for slike sammenkomster. Aar for aar forgrener studierne sig i stadig flere retninger; kulturhistorie og folkemindeforskning, arkæologi og kunsthistorie brer sig med nye opgaver og nye metoder; lokalhistorien lægger beslag paa stadig flere arbeidskræfter rundt om i landet. Det blir mer og mer nødvendig at lette samarbeidet mellem de forskjellige omraader av vor videnskap, saa at den samlende norske historie kan gaa styrket, ikke svækket ut av den tilsyneladende eller virkelige spredning. Og alle de som ut fra de forskjelligste forutsætninger sysler med historisk arbeide, enten de er fagfolk eller amatører, kan ha noget at si hverandre, noget at lære av hverandre.

Bergensmøtet overdrog derfor til undertegnede at forberede et nyt historikermøte i Kristiania 1912 og indbyde norske historikere og historisk interesserte til det.

Møtet vil bli holdt paa universitetet 9.—11. juli. Som diskussionsemner er foreløbig sat op: Historieundervisningen. Indsamling og publikation av kildeskrifter. Omsorgen for vor kulturhistoriske nationalformue. Forholdet mellem lokalmuseer og centralmuseer. Vi opfordrer da herved alle som ønsker at være med i møtet eller har noget at bringe frem paa det, til at melde sig til den lokale arbeidskomité, og denne vil, i den utstrækning tiden tillater, gi de anmeldte foredrag, meddelelser o. l. plads paa møtets program. Mulige forslag til uttalelser bør være indsendt i god tid, saa at de kan foreligge trykt før møtet.

Adgangen til møtet vil staa aapen for enhver mot en kontingent av 15 kr. pr. deltager.

I mars 1912.

Dr. A. W. Brøgger,
Konservator ved Stavanger Museum.

Dr. Oscar Alb. Johnsen,
Docent.

Dr. Halvdan Koht,
Professor.

Kristian Koren,
Stiftsarkivar, Trondhjem.

Dr. Yngvar Nielsen,
Professor.

Dr. Haakon Schetelig,
Konservator ved Bergens Museum

Den i Bergen nedsatte komité har valgt undertegnede til som arbeidskomité at træffe de nærmere arrangementer vedkommende møtet. Anmeldelser om foredrag etc. kan sendes til sekretæren i denne komité inden 10. juni, og anmeldelse om deltagelse i møtet inden utgangen av juni. Ved slutten av juni vil program, tillikemed underretning om festligheter under møtet o. s. v., bli tilsendt de anmeldte deltagere.

Alle henvendelser bedes rettet til sekretæren, adresse Ullevoldsveien 86, Kristiania.

Dr. Halvdan Koht, Professor, formand.	Oluf Kolsrud, Universitetsstipendiat.
Dr. Fredrik B. Wallem, Amanuensis.	Edv. Bull, Universitetsstip., sekretær.

I løpet av de følgende maaneder blev der anmeldt en række foredrag, som alle blev opført paa programmet; derimot blev man nødt til aa avslaa to foredrag, av dr. Arent Augestad, Larvik, og av dr. Just Bing, Bergen, som først kom et par dager efter at anmeldelsesfristen var løpet ut. I slutten av juni kunde da arbeidskomiteen fastslaa og sende ut følgende

Program for det andre norske historikermøte Kristiania 1912.

(Alle møter blir holdt i Universitetets gamle festsal.)

Mandag den 8. juli

anmodes deltagerne om at løse sine adgangskort (pris kr. 15,00) paa Universitetet (hos vaktmesteren, domus academica) mellem kl. 5 og 7 em. Kortene gir adgang for deltagerne med damer til alle møter, desuten for deltagerne personlig til Hovedø-turen og Holmenkol-middagen.

For deltagernes damer er der adgang til middagen mot en kontingent av kr. 10,00 og til utflugten til Hovedøen for kr. 1,00. Til begge dele løses kort mandag kl. 5—7 og tirsdag kl. 9—10.

Kl. ½8 om kvelden samles saa mange som mulig av deltagerne og deres damer til fællesspisning paa St. Hanshaugen, hvor den øvre hal er stillet til møtets raadighet (aftensmat à la carte).

Tirsdag den 9. juli.

Adgangskort kan løses i forsalen fra kl. 9.

Kl. 10. Formiddagsmøte.

1. Valg paa møtets præsident og vicepræsidenter.
2. Beretninger fra forrige møte.
3. Foredrag av professor dr. *Halvdan Koht:* »Prisar og politikk i norsk historie.«
4. Foredrag av sogneprest *O. Olafsen:* »Sameiet og dets oprindelse i Norge. Et historisk utsyn.«

Kl. 5 præcis. Eftermiddagsmøte.

Diskussion om et norsk historisk centralinstitut, indledet av universitetsstipendiat *Oluf Kolsrud.* En trykt oversigtsplan vil foreligge.

Efter møtet utflugt til hovedøen.

Onsdag den 10. juli.

Kl. 10. Formiddagsmøte.

1. Foredrag av konservator dr. *H. Schetelig:* »Om de norske mindesmerker paa øen Man.«
2. Diskussion om forholdet mellem centralmuseer og lokalmuseer, indledet av konservator dr. *A. W. Brøgger.*

Kl. 5 præcis. Eftermiddagsmøte.

1. Foredrag av docent dr. *Oscar Alb. Johnsen:* »Om det norske folks opfatning av tronfølgen før 1660.«
2. Foredrag av overretssakfører *Joh. K. Bergwitz:* »Politiske tanker, stemninger og opfatninger i Norge før og ved arvehyldningen 1661.«

Torsdag den 11. juli.

Kl. 10. Formiddagsmøte.

1. Foredrag av cand. filos. *Jacob S. Worm-Müller:* »Ledende ideer i fransk historieskrivning i det 19de aarhundrede.«
2. Diskussion om historieundervisning, indledet av overlærer *Sigurd Høst.*
3. Forslag om tid og sted for næste historikermøte.

Kl. 5. Middag paa Holmenkollens Turisthotel.

I sidste øieblik fik sogneprest Olafsen forfald og i stedden for ham holdt dr. Andreas Aubert et foredrag, som han tidligere hadde antydet uten dog aa indsende nogen formelig anmeldelse — »Tysk og norsk. Holberg og Klopstock«. Forøvrig kunde møtet holdes efter programmet.

Alt i alt var det meldt 61 deltagere til møtet; av dem møtte 50, adskillige med damer. De fleste kom i løpet av mandagen den 8de juli og møttes om kvelden til fællesspisning i den øvre hal paa St. Hanshaugen, hvor arbeidskomiteens formand, professor Koht ønsket velkommen.

Tirsdag morgen kl. 10 blev historikermøtet officielt aapnet. Efter forslag av professor Koht blev professor Ernst Sars valgt til møtets æres præsident, professor Gerhard Gran til præsident og direktør Johan Bøgh, Bergen, stiftsarkivar Koren, Trondhjem, og docent dr. Osc. Alb. Johnsen, Kristiania, til vicepræsidenter; til sekretær blev valgt arbeidskomiteens sekretær, universitetsstipendiat Edv. Bull.

Præsidenten, professor Gran, gav derefter ordet til sekretæren, som avla beretning om resultaterne av resolutioner og diskussioner paa det første historikermøtet. Dette hadde vedtat en henstilling til storting og regjering om en fast aarlig bevilling til lokalhistorisk forskning; i kirkedepartementets budgetproposition for 1911 (St.prop. nr. 1, Hovedpost V, kap. 3, tit. 61) opfører departementet, paa anbefaling av en komité som var nedsat av videnskapsselskapet, 2000 kr. til deling mellem lærerne Jakob Aaland og Lorens Berg, men uttaler at utover dette gir ikke historikermøtets resolution anledning til nogen forføining fra departementets side. — Møtet i Bergen hadde desuten uttalt, at det snarest burde gis fyldestgjørende bestemmelser for anvendelse av betryggende papir og blæk i alle offentlige dokumenter. Paa henvendelse i justisdepartementet hadde sekretæren mottat følgende redegjørelse for denne resolutions skjæbne:

Hr. universitetsstipendiat E. Bull.

I anledning av Deres henvendelse hertil tillater jeg mig at meddele følgende:

I skrivelse av 3die september 1910 sees Kirkedepartementet at ha utbedt sig riksarkivarens erklæring og forslag i anledning

av den uttalelse, som historikermøtet i Bergen samme aars sommer hadde avgit om nødvendigheten av fyldestgjørende bestemmelser for anvendelsen av betryggende papir og blæk i offentlige dokumenter og protokoller.

Riksarkivaren, som i skrivelse til Justisdepartementet av 26de februar 1897 hadde anbefalt fastsat format, styrke og stofsammensætning for skrivpapir til offentlig brevveksling og protokollation samt autorisation av blæk og bestemmelse av trykpapir, forespurte derefter i skrivelse hertil av 17de september 1910, om der fra Justisdepartementets side var utfærdiget nogen bestemmelse om anvendelse av garantert papir og blæk i tiden efter 1897, eller om cirkulæret av 27de juni 1888 fremdeles var at betragte som eneste rettesnor for de under Justisdepartementet sorterende embedsmænds og betjentes anskaffelse av papir og blæk.

I anledning herav tilskrev Justisdepartementet den 25de oktober 1910 riksarkivaren saaledes som vedlagte gjenpart viser Som det herav fremgaar, erklærte departementet sig enig i, at der bør fastsættes fyldestgjørende bestemmelser for anvendelsen av betryggende papir og blæk i offentlige dokumenter og protokoller. Idet departementet anbefalte, at der til sakens videre behandling blev nedsat en komité, hvori saavel centraladministrationen som de under denne sorterende tjenestemænd forutsættes repræsentert, tilføiet man, at sakens videre forberedelse forutsattes overtat av Kirkedepartementet, hvorunder arkivvæsenet henhører.

Riksarkivaren har den 26de juni 1911 avgit den av Kirkedepartementet begjærte redegjørelse. I denne er foreslaat, at der opnævnes en komité av sakkyndige: tekniske og kommercielle experter sammen med erfarne repræsentanter for administration, samt at det paalægges denne komité 1) at samle autentiske oplysninger om de forskjellige administrationsgrenes behov for mere og mindre holdbart papir og blæk, og derpaa grunde et klassesystem — som de preussiske, svenske og danske systemer — til rettesnor for fremtidige anskaffelser til offentlig bruk — samt 2 paa grundlag av de utenlands vundne erfaringer at vælge et praktisk og effektivt kontrolsystem til sikring av leverancernes overensstemmelse med de paabudte krav.

Riksarkivarens uttalelse er ved Kirkedepartementets skrivelse av 14de oktober forrige aar oversendt til Justisdepartementet. Kirkedepartementet har henstillet til Justisdepartementet at overta sakens videre behandling, idet Kirkedepartementet med riksarkivaren er tilbøielig til at anta, at der bør nedsættes en komite

Det tilføies, at Justisdepartementet antagelig med det første vil tilskrive Kirkedepartementet i sakens anledning.

Man vedlægger yderligere:

1. et avtryk av Justisdepartementets ovennævnte rundskrivelse av 27de juni 1888.
2. avtryk av rundskrivelse fra departementet av 5te decem

ber 1904 om forsendelse in originali av retsbøker i forhørs- og meddomsretssaker, i hvis 9de led er indskjærpet, at retsbøkerne i forhørs- og meddomsretssaker føres ordentlig og tydelig, og at der til disse bøker maa benyttes godt og tydelig blæk samt godt, sterkt papir,

3. avtryk av departementets rundskrivelse av 28. april 1909, hvori høiden av embedsprotokoller ved de under Justisdepartementet hørende embeder er fastsat til 38 cm.,

4. avtryk av departementets rundskrivelse av 6te september 1909 om indheftning i under- og overretssaker i civile saker av de i vedkommende saker fremlagte indlæg, forsaavidt disse er skrevet med saa tydelig haandskrift eller maskinskrift) og paa saadant papir, at de egner sig dertil.

Kristiania, den 4de juli 1912.

Ærbødigst
J. Soldan.

Gjenpart av skrivelse fra Justisdepartementet til riksarkivaren av 25de oktober 1910.

I anledning av hr. riksarkivarens skrivelse av 17de september sidstleden skal man meddele, at Riksarkivets skrivelse av 26de februar 1897, hvori anbefales fastsat format, styrke og stofsammensætning for det til offentlig brevveksling og protokollation anvendte skrivpapir samt autorisation av blæk og bestemmelse av trykpapir, ikke har git anledning til nogen forføining fra departementets side. Departementets cirkulære av 27de juni 1888 er derfor fremdeles i saa henseende at betragte som eneste rettesnor for de under departementet sorterende tjenestemænd. Man skal imidlertid i denne forbindelse bemerke, at departementet i sin i Lovtidenden indtagne rundskrivelse av 5te december 1904 om forsendelse in originali av retsbøkerne over forhandlingerne ved forhørsretterne og meddomsretterne har indskjærpet nødvendigheten av, at retsbøkerne føres ordentlig og tydelig, og at der benyttes godt og tydelig blæk samt godt, sterkt papir, som bør være linjert og forsynt med mindst 5 cm. bred marg, jfr. ogsaa rundskrivelse av 6te september 1909 om indheftning av indlæg i akter i civile saker. Departementet har derhos i rundskrivelse av 28de april 1909 fastsat embedsprotokollernes maksimumshøide til 38 cm.

Departementet er enig i, at der bør fastsættes fyldestgjørende bestemmelser for anvendelsen av betryggende papir og blæk i offentlige dokumenter og protokoller. Da den heromhandlede reform i andre lande sees at ha været utredet ved særskilte kommissioner, vil departementet imidlertid anbefale, at der til sakens videre behandling foreslaaes nedsat en komité, hvori saavel centraladministrationen som de under samme sorterende tjenestemænd forutsættes repræsentert. Man forutsætter, at sakens videre forberedelse overtages av Kirkedepartementet, under hvilket arkivvæsenet henhører.

Gjenpart av skrivelse fra Justisdepartementet til Kirkedepartementet av 11te juli 1912.

Med skrivelse av 14de oktober forrige aar har det ærede departement oversendt hertil den hoslagt tilbakefølgende redegjørelse fra riksarkivaren av 26de juni næstfør angaaende den paa det norske historikermøte i Bergen sommeren 1910 avgivne uttalelse om, at der snarest mulig maa bli git fyldestgjørende bestemmelser for anvendelsen av betryggende papir og blæk i offentlige dokumenter. I tilslutning hertil bemerker det ærede departement, at det av redegjørelsen fremgaar, at nærværende departement tidligere har hat dette spørsmaal under behandling. og henviser i denne forbindelse til en skrivelse fra dette departement til riksarkivaren av 25de oktober 1910. Det ærede departement henstiller derfor til dette departement at overta ogsaa den videre behandling av saken, som antages at burde behandles av en komité.

I anledning herav tillater man sig at meddele, at dette departement, som forøvrig henholder sig til sin ovennævnte skrivelse til riksarkivaren av 25de oktober 1910, hvorav gjenpart vedlægges, maa fastholde, at behandlingen av den heromhandlede sak — der, som det sees, gjælder offentlige arkivsaker i almindelighet — bør ske ved det ærede departement, under hvilket arkivvæsenet henhører. Det forholder sig vistnok saa, at nærværende departement tidligere ved forskjellige leiligheter har indskjærpet, at der i offentlige protokoller og i den offentlige korrespondance benyttes tilfredsstillende papir og blæk, og at embedsarkiverne anordnes paa en hensigtsmæssig maate, jfr. de i Lovtidende indtagne cirkulærer av 27de juni 1888, 5te december 1904 samt 28de april og 6te september 1909; men man har hermed kun tat sigte paa at træffe en betryggende ordning, forsaavidt angaar de under dette departement sorterende tjenestemænd. Man skal i denne forbindelse bringe i erindring det ærede departements skrivelse til dette departement av 25de januar 1888, hvorav det synes at fremgaa, at det ærede departement hadde optat til behandling blandt andet spørsmaalet om forskjellige forhold vedkommende den offentlige korrespondance og embedsarkiverne, som antoges at burde være gjenstand for fælles ordning og foranstaltning.

Til avbenyttelse for det ærede departement følger likeledes Riksarkivets skrivelse til dette departement av 26de februar 1897.

Den kritik over riksarkivet som var kommet frem paa møtet i Bergen, uten dog aa gi sig uttryk i nogen resolution, hadde endelig git anledning til en længere redegjørelse fra riksarkivaren, dateret 14. nov. 1910 og trykt i St.prop. 1911, nr. 1, Hovedpost V, kap. 10, bilag.

Derefter gav direktør Bøgh en beretning fra den paa det første historikermøte valgte komité for studiet av vort

haandverks historie; dens arbeide befandt sig endnu paa et væsentlig forberedende stadium. —

Endelig fik præsidenten fuldmagt til aa sende en telegrafisk hilsen til præsidenten paa forrige mote, professor Yngvar Nielsen, som av sygdom var forhindret i at være tilstede.

Møtets første foredrag var professor Kohts om Prisar og politikk i norsk historie, senere trykt i »Samtiden« for 1913.

Formiddagsmotet sluttet saa med Andreas Auberts foredrag: Tysk og norsk. Holberg og Klopstock, hvor han søkte aa vise typiske træk ved de to nationaliteter gjennem disse to repræsentanter fra det 18. aarh.; Holberg manglet patos, og dette element var først tilført den dansk-norske kultur gjennem Klopstock som betegnet en slags protoromantik.

Eftermiddagsmøtet blev aapnet av docent Johnsen som gav ordet til universitetsstipendiat Kolsrud for at denne kunde lægge frem sin plan til et historisk centralinstitut. En trykt oversigt over planen var paa forhaand utdelt til deltagerne i møtet, og foredraget er senere utgit som et særskilt skrift under titelen Det historiske centralinstitut.

Koht takket Kolsrud for den store plan som var lagt med slik varme og begeistring. Vi behøvde ikke være rædd for aa lægge for stort ivei; planen var bygget paa bestaaende institutioner, og en kunde begynde litt efter litt.

Efterat O.R.Sakfører Bergwitz hadde sagt nogen advarende ord, foreslog Koht følgende resolution, som blev enstemmig vedtat:

Det andre norske historikermøte vil sterkt halde fram kor ynskelegt det vilde være aa faa eit organisert samarbeid millom dei ulike institusjonar og menner som held paa med aa samle og legge til rettes dei nasjonalhistoriske kjeldeskriftene og etterleivene vaare, og møte bed difor Kjeldeskriftkommissjonen ta upp forhandling um slikt eit samarbeid med grunnlag i den planen som universitetsstipendiat Kolsrud har lagt fram paa møte.

Efter mptet var der arrangeret en utflugt til Hoved-

øen, hvor dr. Harry Fett demonstrerte klosterruinerne, og hvor der blev servert smørrebrød i det fri.

Formiddagsmote onsdag, dirigent Bøgh.

Først holdt konservator Shetelig et foredrag med lysbilleder Om de norske mindesmerker paa øen Man, senere trykt i Festskrift til professor Oscar Montelius.

Derefter indledet dr. A. W. Brøgger diskussionen om forholdet mellem centralmuseer og lokalmuseer.

Likeoverfor den strid som i de senere aar er reist mellem museene som gir sig utslag i en uvilje fra bygdemuseenes side mot de store museer, mens det paa den andre siden er gjort gjeldende at for mange bygdemuseer kan splitte og desuten staa ifare for at bli mindre nytttige ved mangel paa sakkyndig hjælp, har man ment det var rigtig at komme til enighet ved diskussion om et samarbeide i en eller anden form. Ved de mindre museer er det jo ikke bare det at drive indsamlingsvirksomhet som er hovedsaken, det gjelder ogsaa at bearbeide og nyttiggjøre det indsamlede materiale. Selv om det sterkt maa fremhæves at den bevægelse som har skapt bygdemuseene er av en særlig stor betydning for det nationale liv i vort folk, maa man ikke derfor tro at centralmuseene er overflødig. Centralmuseene har som de større institutioner lettere adgang til nyttiggjørelse av materialet og dets videnskapelige bearbeidelse. Og som forholdene har utviklet sig hos os har vi 3 eller 4 slike kulturhistoriske centralmuseer som bør støttes som saadanne (Folkemuseet, Bergens og Trondhjems Museum samt Tromsø for det arktiske Norge).

Men man skal paa den andre siden fuldt indromme lokalmuseenes opgaver, og for at dæmpe det konkurranceforhold, som der klages over, bør det etableres et samarbeide mellem alle museene, et samarbeide som maa etableres ut fra større gjensidig tillid. Samarbeidet maa gi sig uttryk i en organisation. Imidlertid bør det først søkes opnaadd forstaaelse for at Staten her træder til og skaffer en inspektorstilling som kunde overta tilsynet med alle museer. Dernæst foreslaas at museene slutter sig sammen i en organisation for fælles interesser, med et »museumsraad« bestaaende av repræsentanter for større grupper

av museer. Av vigtigere spørsmaal som her blev at behandle kan nævnes: en regulering av de omraader som lokalmuseene skulde omfatte, kontrol i forholdet mellem centralmuseer og lokalmuseer, oplysende virksomhet om museumsdrift og en fælles publikation av de respektive aarsberetninger fra de forskjellige museer.

Foreslaar nedsat en komité som utreder saken til et nyt møte[1].

I diskussionen beklaget Aubert, at kirkestatsraaden ikke var kommet tilstede; vi manglet et kulturdepartement og kunde derfor ingenting vente av administrationen. Et spørsmaal som ogsaa maatte tas op ved museene var en rimelig avveining av de kunstneriske og de videnskabelige krav.

Godseier Heiberg fremførte de smaa museers klager og krav paa fuld frihet og fremholdt deres folkeopdragende virksomhet som vigtigere end den videnskapelige. Historikermøtet var ikke kompetent til aa avgjøre denne sak; man maatte faa et eget møte av museumsfolk.

I den følgende lange debat deltok desuten Schetelig, Sandvig, Frølich, G. Gran o. fl.; men paa forslag av Bøgh opgav man aa vedta nogen resolution.

Paa sogneprest Frølichs foranstaltning blev det torsdag formiddag holdt et nyt møte om denne sak, hvor det blev overdradd Brøgger og Sandvig aa forberede et særskilt møte av museumsfolk.

Eftermiddagsmøte onsdag, dirigent Koren.

Først holdt dr. Oscar Alb. Johnsen sit foredrag Om det norske folks opfatning av tronfølgen før 1660, senere trykt i Historisk Tidsskrifts 5. Række II bind, s. 190—221.

Dirigenten refererte derefter et telegram fra sogneprest Olafsen som ønsket lykke med arbeidet, og et fra professor Yngvar Nielsen med tak for hilsenen.

Han meddelte desuten, at direktør Thiis indbød deltagerne i møtet til aa bese nogen nye, endnu ikke offentlig tilgjængelige arbeider i Kunstmuseet av billedhuggeren Vigeland.

[1] Talerens eget referat.

Tilslut holdt overretssakfører Bergwitz foredrag om Politiske tanker, stemninger og opfatninger i Norge før og ved arvehyldningen 1661.

Efter et kort resumé av norske administrationsforhold i tiaaret 1651—61, gjennemgik foredragsholderen skisserende de forskjellige fremtrædende personligheter til samme tid i Norge, forsaavidt de sparsomme kilder gjorde det mulig.

I foredragets hovedavsnit kriticerte taleren stærkt den tidligere opfatning, at man av de officielle hyldningsdokumenter kunde slutte nogetsomhelst om den virkelige stemning, som raadet derunder. Han preciserte og understreket det samme som dr. Osc. Alb. Johnsen i De norske stænder« mere en passant hadde været inde paa, nemlig hvorledes man in optima forma blev gjort til gjenstand for overrumpling.

Han søkte psykologisk at dissekere den stemning og de følelser, som maatte raade blandt de forholdsvis faa, som virkelig forstod, hvad det var, man blev gjort til deltager i, dels dem, som var enig deri, f. eks. bisperne, dels dem, som ikke var det, særlig kanniker og borgere.

Til slutning resumerte foredragsholderen de tidligere uttalelser i literaturen om de to anonyme arbeider fra 1649 og 1656, og søkte at dra ytterligere resultater av disse, som uttryk ikke for kronens opfatning, men for stemninger, som virkelig raadet inden store dele eller blandt toneangivende kresse av det norske samfund i tiden 1650—60.

Foredraget sluttet saaledes:

Til kongemakten maatte de alle ty hen. De kunde ikke være den foruten. Av dens moralske sans, dens etiske livsmaal skulde begge folks, Nordmænds som Danskes, ve og vel avhænge.

»Som herren er, saa følge ham hans svende«! Ti svende, rigtignok ikke en herremands, men kongens, var de blit, alle tilhope, ikke bare embedsmændene! Og alle fandt de sig deri — de bare supplicerte, det hadde de gjort før, og hvad opnaadde de? Mindre end før? Muligens og rimeligvis! men de fandt sig ogsaa deri. Dermed var nu engang intet at gjøre![1]

---

[1] Talerens eget referat.

Møte torsdag formiddag, dirigent Gran.

Det første foredrag var cand. filos. Jacob S. Worm-Müllers: Ledende ideer i fransk historieskrivning i det 19de aarhundrede, senere trykt i »Samtiden« for 1913.

Præsidenten fik møtets fuldmagt til aa sende et hilsningstelegram til æres præsidenten, professor Ernst Sars, og til sogneprest Olafsen.

Derefter indledet overlærer Sigurd Høst en diskussion om Historieundervisning; hans foredrag er siden trykt i »Tidens Tegn« for $^{18}/_{7}$, $^{25}/_{7}$ og $^{2}/_{8}$ 1912.

Professor Gran uttalte sin tak og tilslutning til foredragsholderen og vilde desuten advare mot de stadig mer encyklopædiske tendenser som skolen laa under for. Ogsaa Andreas Aubert var enig med Høst og fremhævet sterkt, at man maatte gjøre historien levende ved aa føre kunsten ind i skolen. —

Paa forslag av præsidenten blev det vedtat, at næste møte skulde holdes i Kristiania sommeren 1914, og til aa forberede dette blev valgt dette møtes præsident og vicepræsidenter samt professor Koht og konservator Brøgger.

Møtet blev derefter avsluttet med en takk fra præsidenten til deltagerne og fra direktør Bøgh til komiteen og Kristianiafolkene.

Samme eftermiddag kl. 5 samledes deltagerne til en middag paa Holmenkollens Turisthotel. Professor Gran holdt en vittig og aandfuld festtale som konkluderte med en skaal for møtets største begivenhet, Kolsruds institutplan. Kolsrud takket og talte for godt samarbeid ved det vordende institut. Koht talte for ophavsmændene til det første historikermøte i Bergen; Bøgh takket med en skaal for universitetet. Endelig talte sogneprest Frølich for tandlæge Sandvig, og stiftsarkivar Koren for sekretæren.

Kohts, Kolsruds, Johnsens og Worm-Müllers foredrag er senere i særtryk sendt rundt til deltagerne i møtet. Dette har allikevel kunnet avslutte sit regnskap med et overskud paa kr. 43.34, som med renter pr. 1. jan. 1914 er steget til kr. 46,82.

Deltagerne i møtet var:

1. Aall, Hans, direktør, Bygdø.
2. Arnheim, Fr., dr., Berlin.
3. Aubert, Andreas, dr., Kristiania. †.
4. Bergsgaard, A., cand. mag., Volden.
5. Bergwitz, Joh. K., overretssakfører, Kristiania.
6. Berner, Carl, arkitekt, Kristiania.
7. Bove, Th., bureauchef, Kristiania.
8. Brynildsen, R. K., stud. filol., Horten.
9. Brøgger, A. W., konservator, Stavanger.
10. Bugge, Kr., overlærer, Aalesund.
11. Bull, Edv., universitetsstipendiat, Kristiania.
12. Bull, Francis, cand. mag., Kristiania.
13. Bætzmann, F., redaktør, Rom. †.
14. Bøgh, Johan, direktør, Bergen.
15. Fett, Harry, dr., Kristiania.
16. Frølich, Thorbjørn, sogneprest, Kristiania.
17. Gjessing, Helge, cand. mag., Lysaker.
18. Gran, Gerhard, professor, Bestum.
19. Gran, T. O., lærer, Kristiania.
20. Grosch, H., direktør, Kristiania.
21. Gustafson, G., professor, Kristiania.
22. Hammer, K. V., arkivar, Kristiania.
23. Heiberg, G. F., godseier, Sogn.
24. Heum, inspektør, Kristiania.
25. Høst, Sigurd, overlærer, Bergen.
26. Johnsen, Osc. Alb., docent, Kristiania.
27. Koch, M. E., skolebestyrer, Aurdal. †.
28. Koht, Halvdan, professor, Lysaker.
29. Kolsrud, Oluf, universitetsstipendiat, Kristiania.
30. Koren, Kristian, stiftsarkivar, Trondhjem.
31. Lange, Alb. J., konservator, Eidsvoll.
32. Larsen, O. J., bankfuldmægtig, Bergen.
33. Lexow, Einar, konservator, Kristiania.
34. Lund, Hanna, cand. mag., Kristiania.
35. Magnus, H., overlærer, Bergen.
36. Moe, Moltke, professor, Kristiania. †.
37. Munthe, Wilhelm, amanuensis, Kristiania.
38. Olsen, Emil, overlærer, Tønsberg.
39. Petersen, Jan, stud. filol., Kristiania.
40. Pettersen, Hjalmar, bibliotekar, Kristiania.
41. Rygh, Arne, advokat, Kristiania.
42. Sandvig, A., tandlæge, Lillehammer.
43. Scheel, Fr., cand. mag., Kristiania.
44. Shetelig, Haakon, konservator, Bergen.
45. Schirmer, Herman M., arkitekt, Kristiania. †.
46. Selmer-Anderssen, amanuensis, Kristiania.
47. Stoltz, G., skolebestyrer, Bergen.
48. Visted, Kr., konservator, Kristiania.
49. Worm-Müller, Jacob S., cand. filos., Kristiania.
50. Østberg, Kr., cand. jur., Kristiania.

3DJE INTERNATIONALE HISTORIKER-KONGRES I LONDON 1913.

MEDDELT AV
HALVDAN KOHT.

Den 3dje internationale kongres for historiske studier blev holdt i London i dagene fra 3dje til 9de april 1913. De to tidligere er blit holdt i Rom 1903 og i Berlin 1908. Desuten har det været internationale historikermoter i Haag 1898 og i Paris 1900; men de hadde ingen synderlig tilslutning. Forst med kongressen i Rom kom det fast orden i disse sammenkomster, og det er planen at holde en historikerkongres femte-hvert aar. Den næste skal være i St. Petersburg 1918.

Det er umaken værdt, først at sige nogen ord vedkommende selve ordningen av London-kongressen. Det falder straks i øinene, at den blev holdt paa en litt usedvanlig aarstid. Det hadde engelskmændene bestemt paa egen haand, og det blev mig sagt at det var gjort av hensyn til tyskerne. Det kom ogsaa paa anden maate frem paa kongressen, at engelskmændene særlig la vinn paa at gjore tyskerne tillags, og det hadde jo sin naturlige grund i det saare forhold mellem England og Tyskland i politik og økonomi. Men følgen var at møtetiden var blit temmelig ulaglig for mange andre nationer, som ikke har sine universitetsferier paa samme tid som tyskerne. Og franskmændene var aapenbart støtt; det var demonstrativt faa av dem som motte, og ingen av deres fremste historikere var tilstede. Det var visstnok et alment indtryk, at her var gjort en feil, og det blev sørget for at noget lignende ikke godt skal indtræffe ved næste kongres; da skal den nationale arbeidskomité være

forpligtet til at spørre sig for hos alle de andre nationer paa forhaand om alle slike organisationsforhold.

Det var ellers ikke saa faa mangler ved London-kongressens organisation; maskineriet knirket og svigtet paa adskillige punkter, og de som hadde været med i Berlin 1908, sa det var stor skilnad paa ordningen dengang og nu. Det var en almen bemerkning at høre, at engelskmændene ikke var videre organisationsdygtige. Men om et og andet gik galt, og man somme tider maatte ærgre sig, saa maatte man snart glemme sin ærgrelse for den overstrømmende personlige elskværdighet og gjestevenlighet man møtte paa alle hold; i den henseende kunde ingen overgaa engelskmændene. Imidlertid tror jeg det kan være nyttig at fremhæve nogen mere dyptgaaende misforhold.

Kongressen i Berlin hadde været kløvd i 8 sektioner. I London hadde man øket tallet til 9, og desuten var flere av sektionerne delt i 2, 3 eller endog 4 undersektioner, som faktisk var selvstændige avdelinger, saa at kongressen praktisk talt var skiftet i 16 forskjellige deler. Ved avslutningen blev det atpaa truet med at næste kongres skulde bli endda sterkere opkløvd. Jeg skulde tro, at alle som ikke var rene specialister, men hadde litt mere omfattende historiske interesser, syntes at dette var vel meget av det gode. Et hovedformaal med disse internationale kongresser maa da være at samle saa vidt mulig de ulike historiske specialiteter til samarbeide, — skape en atmosfære av historisk almenaand utenom al fag-granskningen; det kan sandelig vel trænges, slik som granskerne nu maa fordype sig i sine særstudier. Og forfeiler historikerkongressene dette formaal, saa har de likevel ikke det vederlag, at de tilfredsstiller specialistene; de kan umulig erstatte special-kongressene, dertil er den historiske videnskap altfor omfattende. Den som kom til London f. eks. for at faa høre noget indenfor avdelingen for medicinsk historie, saaledes som universitetsstipendiat Fonahn fra Norge gjorde, maatte uundgaaelig bli skuffet, og saaledes maatte det ogsaa gaa med videnskapsmænd indenfor kunsthistorie eller filosofi, delvis endog med orientalister og arkæologer. Det er slet ikke min mening at ville utelukke slike fag fra historikerkongressene; men jeg tror det er nødvendig at kræve, at de der skal være løftet op i et bredere historisk plan og vende sig til andre end bare de

snevreste fagdyrkere. I det øieblik det findes særskilte kongresser for arkæologi, kunsthistorie, orientaliststudier, filosofi, er det urimelig at ha sær-avdelinger for disse fag paa de almene historikermøter.

Paa programmet for London-kongressen var det, om jeg ikke har misregnet mig, sat op 195 forelæsninger, som deltagerne skulde sætte tillivs paa fem dager. Jeg har regnet ut, at det største tal som det var fysisk mulig for en enkelt mand at faa hørt, var 30; men jeg vil haape, at ingen gjorde noget forsøk paa at høre saa meget, — han vilde sikkert være sløvet længe før han naadde til enden. Det var altsaa i ethvert tilfælde bare en liten del av forelæsningene som det var raad at faa høre, og det vilde det jo ikke ha været nogen skade i, saafremt enhver kunde ha faat valgt ut det han hadde størst interesse av. Men det var ofte rent umulig, naar det fandtes særskilte avdelinger for kolonialhistorie eller for middelaldersk og nyere civilisationshistorie ved siden av avdelingene for almindelig middelaldersk og moderne historie, ikke at tale om økonomisk historie eller kirkehistorie. Det var i sektionene saa godt som alle forelæsningene blev holdt. Der var ikke mer end to fælles foredragsmøter med tilsammen otte forelæsninger, og disse var slet ikke allesammen av saa almen interesse som enkelte sektions-forelæsninger. Under almindelige omstændigheter vilde man jo hat den utvei at kunne gaa over fra den ene sektion til den andre midt under møtene; men de lokale forhold i London gjorde dette svært vanskelig, ofte likefrem umulig. Kongressen blev nemlig ikke holdt paa ett eneste sted; den hadde ikke mindre end 8 forskjellige møtesteder, spredt ut over London helt ifra Lincoln's Inn og Strand til South Kensington, en avstand paa en halv norsk mil. Dette medførte en anden ulempe av meget alvorlig art: det var meget vanskelig at træffe de folk man gjerne vilde tale med. Det personlige samvær mellem fagfæller er — det vet alle som har været paa en kongres — noget av det vigtigste ved det hele. I saa stor en by som London kan det altid være brysomt nok at findes; men naar saa selve »samlingspunktet« bestaar i mange vidt adskilte punkter, da blir det lite samling av. Og en av de største fordelene ved slik en kongres gik man saaledes her i det væsentlige glip av.

Det som skulde bære London-kongressen, var da fore-

læsningene, og utbyttet for hver enkelt deltager maatte her nødvendigvis falde noget ujevnt efter enhvers interesser; for somme kunde det bli litt snipplig, mens andre hostet stor lærdom. Det som slike kongres-forelæsninger først og fremst maa stille sig til opgave, kan jo ikke være at lægge frem eller drøfte specielle kjendsgjerninger, som meget bedre lar sig meddele i skrift; hovedsaken maa være at begrunde synsmaater av et visst alment værd eller reise spørsmaal. Ut ifra denne opfatning kunde visstnok adskillige av de 195 forelæsninger været spart; men man var jo ikke pligtig til at høre paa det som man ikke brydde sig om, og det var mange nok av forelæsninger som tok op brede emner. Et ypperlig emne hadde saaledes prof. Eduard Meyer fra Berlin; han talte om nye granskninger i oldtidens historie. Rigtignok gjorde han ikke svært meget ut av emnet, pekte ikke synderlig paa gransknings-opgaver for fremtiden, og saa hadde han den forfængelighet at ville tale paa engelsk, endda alle tilhørerne godt skjønte tysk, — hans engelsk var flytende, men ikke vakkert uttalt. Et andet godt emne hadde prof. N. Jorga fra Bukarest: »Det nødvendige grundlag for en ny middelalders-historie«. Men hans forelæsning var væsentlig forfeilet; paa den ene siden gik han ut fra at al tidligere historieskrivning hadde delt middelalders-samfundet efter de moderne nationale grænser, og paa den andre siden vilde han selv begrænse middelalderen til at være en brytning mellem romerske og germanske idéer. Slike feilgrep undgaar man naturligvis ikke paa en stor kongres, uten man censurerer foredragene paa forhaand, og det vilde unegtelig ha sine store farer. Prof. Jorgas forelæsning lot sig dog i det mindste godt diskutere, og den burde selvfølgelig ikke været utelukket, selv om den helst kunde ha fundet sin plads i en av sektionene istedenfor i et fællesmøte. Men der var jo andre forelæsninger som laa under al kritik, — slike som Oxford-docenten Reginald Blomfield's om »atavisme i arkitekturen«; han paastod uten skygge av bevis, at det var keltisk folkelynde som stadig dukket op i europæisk bygningskunst, f. eks i gotikken!

Det er ellers slet ikke meningen med denne lille redegjørelse at forsøke nogen kritik av alt det som kom frem paa London-kongressen; jeg bare nævner disse enkelthetene for at belyse mere almene synspunkter, og størsteparten av

forelæsningene kjender jeg jo slet ikke. Jeg vil heller peke paa nogen av de ting som jeg selv fandt størst værd i. Det gir ikke noget helhetsindtryk; men et saadant vilde det være faafængt for mig at prøve paa.

Paa internationale kongresser blir det ofte de store nationer som dominerer, baade fordi de kan møte talrikest, og fordi de kan bruke sine egne sprog. Men i videnskapen blir det ikke altid saa. Paa London-kongressen møtte naturligvis engelskmændene mandsterkt frem baade med deltagere og med forelæsninger; av de omkring 1000 deltagere var minst to tredjeparter engelskmænd, og de hadde 99 av de 195 forelæsninger paa sin part. Saa kom tyskerne og russerne, mens franskmændene som sagt var paafaldende faatallige. Men en liten nation kan hævde sig ved sin dygtighet. Jeg tviler paa at en eneste av alle de engelske forelæsningene satte stort merke efter sig — det skulde være dr. A. J. Carlyle's om »middelaldersk politisk teori«. Men den eneste repræsentant for Belgien som talte, blev aldeles uomtvistelig kongressens førstemand. Det var Henri Pirenne fra Gent. Hans forelæsning om »samfundstrinnene i kapitalismens utvikling fra 12te til 19de aarhundred« var den store begivenhet paa kongressen, og bare at ha hørt denne ene forelæsning var vederlag nok for hele kongres-reisen. Den laa i et plan for sig selv, høit over alt det andre som blev præstert.

Jeg hadde kommet til, bare nogen maaneder i forveien, at læse Pirenne's verk om Belgiens historie (utgit paa tysk), særlig 3dje bind om det 16de aarhundred, hvor han behandler overgangen fra haandverkergilderne til en stor-kapitalistisk hus-industri. Og jeg var blit overbevist om at Pirenne er en av samtidens mest fremragende historikere. Paa den første møtedag i London talte han i en av sektionene om ordningen av det belgiske arkivvæsen, og jeg blev overbevist om at han var en ypperlig taler. Han talte med slik en vivacité, gjorde det tørre emne saa levende for os, saa vi hørte ham med den mest spændte interesse, mange ganger endog med smil og latter. Jeg husker tydelig, hvor morsomt han skildret for os kampen mellem politikerne og fagmændene om herredømmet over Belgiens arkiver, — fortalte om for nogen daarlige arkivfolk Belgien hadde faat saalænge den usakkyndige parlamentariske minister utnævnte dem, og om hvorledes saa historikerne hadde laget et reformforslag

som de gik til ministeren med: han skulde fremdeles faa utnævne hvem han vilde, bare at de nye arkivfolk først maatte ha tat en eksamen, og denne eksamen var listeligen slik indrettet, at bare kandidater i historien kunde bestaa den; det var med andre ord et udmerket forslag, og — chose curieuse — ministeren gik med paa det! Saaledes var Belgiens arkivvæsen bragt i god stand.

Det var med ikke smaa forventninger jeg saa gik til at høre Pirennes forelæsning om kapitalismens utvikling den følgende dag, og forventningene blev endda overtruffet. Han drog op store linjer gjennem hele middelalderens og den nyere tids samfundsutvikling; det var en omfattende ny historisk synsmaate han rullet op for os. Forelæsningen blev holdt aldeles frit, paa et glimrende fransk, og der blev ikke utdelt noget trykt sammendrag, saaledes som ved de fleste andre forelæsningene; men jeg vil likevel prøve at antyde Pirennes hovedtanke efter hukommelsen.

Han tok sit utgangspunkt i en liten avhandling av Walther Vogel i »Hansische Geschichtsblätter« for 1912: »Ein seefahrender Kaufmann um 1100«. Her er fortalt om den engelske helgen Godric, en fattig bondegut som blev kræmmer og snart tjente sig rik, besøkte de store markedspladser i forskjellige land, kjøpte billig og solgte dyrt, slog sig sammen med andre kjøpmænd, blev skibsreder, — utviklet sig kort sagt til en fuldstændig kapitalist. Det som Pirenne fandt i denne fortælling, det var et nyt og uforkastelig vidnesbyrd om at den kjøpmandsstand som opstod i det 12te aarhundred, ikke — saaledes som navnlig Werner Sombart har lært — utgik fra en ældre rikmandsklasse som satte sin kapital i handel, men hadde sin oprindelse i samfundets fattige lag; med andre ord, det var en ny samfundsklasse som steg op til rikdom og magt sammen med den nye form for økonomisk liv, den nye art av kapitalisme. Efterat saa den middelalderske kjøpmandsstand hadde behersket byene i et par aarhundred, maatte den kjæmpe om magten med en laugs-organisert haandverkerstand og laa ofte under i kampen; men denne haandverkerstand, det var paany en klasse av opkomlinger, som bare ved sin dygtighet og sine nye metoder, ikke paa grundlag av ældre kapital, slog sig frem til rikdom, til økonomisk vælde. En ny og meget større omvæltning kom i 15de og 16de aarhundred,

og her kunde Pirenne vise til sine egne granskninger i den nederlandske historie; de laugsbundne byer, slike som Brügge, visnet bort i økonomisk vanmagt, mens den nye stor-kapitalistiske industri seirende brøt frem paa landsbygden og i nye byer, slike som Antwerpen. Det var igjen en ny kapitalisme, og det var folk av underklassen som bar den frem. Samme tilgang hævdet endelig Pirenne for den industrielle revolution i det 19de aarhundred; ogsaa her fandt han et helt nyt samfundslag rykket frem til kapitalmagt. Det var da den store samfundslov han opstillet: i enhver økonomisk omdannelse var det samtidig en social omlægning som gik for sig. Det var ikke den samme gamle overklasse som stadig fandt nye former for sin kapital-anvendelse. Tvert imot, den gamle overklasse hadde altid en tendens til at stivne til, til at holde fast paa sine gamle metoder, til at avgrænse sig, til at bli unyttig, — kort sagt, til at bli adel. Men nye kræfter kom med visse mellemrum nedenfra og sprængte paa, gjorde opfindelser, fandt nye arbeidsmetoder, skapte ny kapital, og trængte den gamle rikmandsklasse tilside i økonomisk uvirksomhet. Der foregik i samfundet et stadig blodskifte: alle de økonomiske fremskridt kom med »nye mænd«, — underklassen var den evige fornyelsens kilde.

Halvt spøkende, halvt vemodig sa Pirenne, idet han vendte sig mot de ældre teorier: »Alle teorier maa falde; min vil ogsaa falde.« Men hver en ny, virkelig stor teori vinder dog ind for os et stykke ny sandhet, og det er let at se, hvor betydningsfuld Pirennes tanke er. Det kan ha sin interesse at minde om at den paa det økonomisk-sociale omraade svarer til den lov Henrik Wergeland opstillet paa det politisk-kulturelle; men det er jo ogsaa netop det som særpræger vor tid, at vi søker først og fremst de økonomiske og sociale kræfter. Pirennes teori stiller nye arbeidsopgaver for granskningen, og det er en direkte frugt av hans forelæsning i London, at vort Historisk-Filosofiske Fakultet har opstillet som prisopgave for Kongens guldmedalje: »Den norske kjøpmandsstand i 15de og 16de aarhundred, dens sociale og nationale oprindelse«. Jeg henleder alle yngre historikeres opmerksomhet paa denne opgave, som maa være besvart inden 15de april 1915; den som gir sig i kast med den, kan komme til ikke bare at lægge fast grund under et hovedavsnit i norsk historie, men ogsaa at gi et vegtig bidrag til et stort verdenshistorisk spørsmaal.

Som sagt, ingen av de andre forelæsningene kunde komme jevnhøit med Pirenne's. Men der var da et par til, som var vel egnet til at føre forskningen ind paa nye veier. Jeg tænker da først og fremst paa en forelæsning av prof. Hans Schreuer fra Bonn om »guder og døde som retssubjekter hos de gamle germaner«. I tilslutning til idéer som den tyske retshistories stormester Heinrich Brunner har fremkastet, paaviste Schreuer, hvorledes germanerne — likesaa vel som romerne og andre gamle folk — hadde personificert gudene og git dem plads i menneskesamfundet, og hvorledes de døde vedblev at ha og utøve rettigheter blandt de levende. Saaledes vedblev den døde at være den rette eiermand til sit hus, og derfor blev han oprindelig jordfæstet i hjemmet; arvingen maatte opta i sig den dødes personlighet (jeg minder i denne sammenhæng om den nordiske skik at opkalde, »reise upp-att«, den døde). Ætfar-dyrkelse har været i bruk ogsaa hos germanerne, og den skaper likheten mellem den dødes og gudens retsstilling. Det er netop guddommens samfundsret som hos os har de mest vidtrækkende følger. Guden kan ved bestemte jertegn, f. eks. ved en hellig ring, overdrage sin ret til en ombudsmand, en góde, en prest, og denne taler og handler da paa gudens vegner. Guden er den rette eiermand til sin lund, sit hóv, og denne personretlige forestilling er av den største betydning for middelalderens samfundsopfatning: ogsaa den kristne gud og hans hellige er retssubjekter, de kan ha eiendom, de kan indgaa kontrakter, de kan la sig hylde av vasaller; den som røver kirkegods, forbryter sig følgelig mot Gud selv; den som er ulydig mot presten, oprører sig mot Gud. Hele kirkens stilling i middelalderen beror paa denne retsopfatning, og den lar sig igjen føre tilbake til gamle hedenske forestillinger. I den sammenhæng som Schreuer saaledes efterviser, blir der da en hel række enkeltspørsmaal som rets- og religionshistorien maa prøve at løse, og her er opgaver ogsaa for norske granskere.

Noget lignende lar sig sige om Greifswald-professoren Ernst Bernheim's forelæsning: »Historisk fortolkning ut fra tids-opfatningen«. Selve det princip han gik ut fra, — at enhver tid maa bli forklaret ut fra sine egne forutsætninger, og ethvert aktstykke ut fra sin egen tid, — er jo slet ikke nyt. Men han har utvilsomt ret i at det ikke er

blit saa skarpt gjennemført som det skulde ha været, navnlig ikke paa aandslivets omraader, naar det spørs om enhver tidsalders tænkemaate, slik som den gir sig tilkjende i begreper, ord, motiver og domme. For at vise hvor vigtig det er at trænge tilbunds i tidens egen opfatning, tok Bernheim for sig en bestemt gruppe av middelalderske ord, — den som har sit ophav i den augustinske verdensfilosofi. Han paaviste f. eks., at naar en middelaldersk forfatter talte om en mands »*superbia*«, saa mente han ikke bare »overmod« efter vor sprogbruk, men det overmod som gjorde oprør mot Gud, og en »*tyrannus*« var ikke simpelt hen en »tyran«, men en som satte sin egen vilje over Guds, en gudniding. Det gjælder altsaa om ikke bare at oversætte »rigtig« efter ordboken, men at gripe selve den dypeste mening i ordene. Og da kan man efter anvendelsen av slike ord likefrem og med sikkerhet slutte sig til en forfatters partistandpunkt, lad os sige i striden mellem keiser Henrik IV og pave Gregor VII. Jeg kan peke paa at i norsk historie blir derved stridsspørsmaalet om Theodricus monachus's partistilling endelig avgjort; naar han kalder Øystein Møyla for »*infelix tyrannus*«, saa kan man ikke længer tænke paa deri at se nogen slags menneskelig medfølelse, det er tvertimot den skarpeste fordømmelse og avslører Theodricus som bestemt motstander av birkebeinene. Enhver som har læst min avhandling i nærværende bind av »Historisk Tidsskrift« om sagaernes tænkemaate, vil med lethet se, at jeg har faat impulser av Bernheim, og saaledes tror jeg hans paavisning kan bli frugtbar ogsaa for norsk historie.

En dygtig metodisk forelæsning blev holdt av dr. J. F. Jameson, direktør for den historiske avdeling av Carnegieinstitutet i Washington og redaktør for »The American Historical Review«. Han talte om de typiske stadier i amerikansk ekspansjon, og med Texas som eksempel viste han, hvorledes det første skridt var bosætningen av amerikansk folk utenfor landegrænsen paa fremmed grund; snart grodde det saa misnøie med den fremmede styrelse, utvandrerne gjorde oprør og indrettet sig uavhængig paa amerikansk vis, og tilslut forenet de sig med moderlandet. Hovedsakelig samme tilgang fandt Jameson igjen i en række andre tilfælde, og han mente den var ikke bare typisk for de Forenede Staters utvidelse, men ogsaa særtegnende for amerikansk politisk karakter.

En systematisering av lignende art gjorde en embedsmand fra det engelske Colonial Office, Sir Charles P. Lucas, for Vestindien. Han redegjorde for den overordentlig skiftende skjebne som de vestindiske øer hadde været utsat for; særlig smaaøene hadde gang paa gang skiftet eier og styrelse, de hadde spillet en stor rolle i historien og hadde igjen mistet sin betydning, de hadde ligget under for indflydelser ikke bare fra det omgivende fastland, men næsten endda mer fra Europa og fra Afrika. Var det nogen enhet i alt dette? Lucas efterviste de almengyldige aarsaker som hadde bestemt øenes historie, — konkurransen mellem den spanske militærmagt og de andre europæiske staters handel, — sukkerdyrkningen og negerhandelen, som gav øene baade deres storhet og deres nedgang, — tilslut seilskibenes avløsning av dampskibene som gjorde ende paa øenes betydning som anløpssteder, — indtil kanske nu Panama-kanalen igjen gir dem værd. Vestindien blev paa denne maaten et slags barometer for store historiske omskifte.

Det er vel sandsynlig, at det paa London-kongressen blev holdt flere forelæsninger som saaledes bragte historiske enkeltfænomener ind under almene synsmaater, og jeg har hørt ros over ikke saa faa. Men av dem jeg fik høre, var det ikke flere jeg fæstet mig ved, og London-bladene gav ikke slike referater at de kunde være til stor veiledning. Jeg vil bare tilslut nævne, at blandt forelæsningene var det to norske. Prof. A. Taranger talte om den oprindelige retsbetydning av ordene *óðal* og *skeytning* i de gamle norske lover, og hævdet at *óðal* fra først av betegnet dyrket jord-eiendom, *skeytning* overførelsen av eiendomsretten til denne dyrkede jord. (Denne forelæsning er trykt i samlingen »Essays in legal history, read before the International Congress of Historical Studies«.) Prof. Sten Konow talte om Kushana'ernes nationalitet ut fra en ny tolkning av centralasiatiske sprogmindesmerker. Av dansker vet jeg ikke av nogen som optraadte. Av svensker talte prof. Arthur Stille fra Lund om Carl XII's forhold til Vesteuropa. Av særlig nordisk interesse var ellers en forelæsning av prof. Dietrich Schäfer fra Berlin om Øresunds-tolden som international historisk kilde, og en av prof. Ferdinand von Šišić fra Agram om pave Gregor VII's brev av 25de jan. 1075 til kong Sven Estridssøn.

———

LITTERATUR.

A. Ræder: L'arbitrage international chez les Hellènes. (H. Aschehoug & Co., 1912, 322 s.).

Nærværende arbeide gir den internationale voldgifts historie for det gamle Grækenlands vedkommende og danner første bind av det norske Nobel-instituts publikationer. Det var naturlig at begynde med de gamle hellenere. Blandt alle de kulturspirer som grodde paa denne jordbund, er de mange tilløp til voldgift i tvistigheter mellem fri stater kanske en av de interessanteste. Og i det moderne arbeide for fredelig opgjør mellem nationerne ligger det nær at trække paralleler mellem dengang og nu. Et kraftig steg fremover mot sikrere retskaar har jo vor tid gjort paa den internationale privatrets omraade, og f. eks. for handelsrettens vedkommende stiller jo saken sig særlig heldig her i Norden mellem de tre riker. Haapet ligger i at en fælles europæisk kultur ogsaa engang vil skape en fælles retsbevidsthet og at det økete samkvem vil tvinge saken videre frem av sig selv.

Netop disse forhold var det som drev grækerne ind paa denne bane. Naar man for deres vedkommende kan tale om »international voldgift« er det fordi alle disse bystater var utstyret med alle organer for et eget statsliv. Men man ser jo straks begrænsningen; de følte sig alle som grækere, som »panhellenere«, likeoverfor »barbarerne«. Kultur, religion, sprog og bevidstheten om slegtskap indbyrdes førte dem trods alt stadig paany nærmere mot hverandre, og da laa det nær at anvende voldgiften, som de kjendte saa godt fra almindelig praksis mellem privatfolk hjemme, ogsaa paa sine »utenrikske« forhold. Allerede de saakaldte »symbola«, traktater som ordnet med retstvist mellem de enkelte borgere i

forskjellige stater eller mellem den enkelte borger og en anden stat, maatte gjøre sit til at jævne veien.

I den historiske oversigt, som forf. gir (s. 143—236), kan man følge anvendelsen av voldgift like fra ca. 650 (da Chalkis og Andros fik spørsmaalet om eiendomsretten til den thrakiske by Akanthos avgjort av Erythrai, Samos og Paros i forening) til ca. 100 f. Kr., da den lille by Geronthrai i Lakonien førte sin sak for det lakonske forbund i tvisten med en naboby. Ialt anfører forf. 81 tilfælder. Alt i den ældste tid ser vi hvorledes vitale spørsmaal for en stats fremgang og velvære er gaat til voldgift, saaledes naar Periander ca. 600 fælder dom om retten til Sigeion ved Hellesponten, som baade Athen og Mytilene gjorde krav paa og som gjennem Dardanellerne aapnet dem adgang til Sortehavet, eller naar Salamis tilkjendes Athen og ikke Megara med Sparta som opmand (omtrent ved samme tid). I sidste tilfælde hører vi endog at Solon har hentet bevismateriale for Athens eiendomsret fra arkæologiske undersøkelser av gravene paa øen, fra Iliadens anden bok og fra orakelsvar.

Man spør sig selv om hvorfor dette friske tiltak som møter os saa tidlig i bystaternes historie, ikke førte de ledende politiske kredse videre frem paa samme vei. Efter Thukydid V 79 var det jo gammel praksis man fulgte, naar græske stater brukte voldgift sig imellem. Og i sagnhistorien møter man det samme i mytisk projektion. Forf. henviser (s. 147) med rette paa den retning den historiske utvikling tok: fra selvstændige smaastater som holdt hverandre i likevegt, til hegemonierne og de senere forbund, som centraliserte og grupperte. Her blev det mangen gang øvet pres paa de enkelte medlemmer. Det gjaldt jo at sikre freden mellem disse for at kunne træ op desto kraftigere utad i samlet fylking. Ogsaa Sparta, som ellers ikke viste stor sympati for voldgift, lot den gjerne gjælde indenfor sit eget interesseomraade. Forsaavidt kan man si voldgiften fik en mere utstrakt anvendelse efterhvert — men det er kun med en vis indskrænkning man kan tale om »international« voldgift. Saaledes sender Megara 150 domsmænd i en grænsetvist mellem Korinth og Epidauros »efter achaiernes (det achaiiske forbunds) beslutning« (Dittenberger Syll.² 452, 5) — selvom byerne officielt søkte at hævde sin selvbestemmelsesret, kunde de forskjellige forbund, alt efter sin for-

skjellige karakter og efter sakens vigtighet og omfang, baade formidle og tvinge. Det samme forhold meldte sig straks da andre folk utenfor Hellas tok styret over græske byer. Likefra satrapen Artaphernes, som efter den joniske opstand tvang de joniske byer til at avgjøre alt mellemværende for fremtiden paa lovveien (Herod. VI 42), og til makedonske og hellenistiske herskere har utenlandske herrer set sin fordel i fredelige opgjør mellem de smaa græske bysamfund. Man vilde ikke ha sine avhængige eller undergivne unødig svækket. Romerne fulgte den samme linje — grækerne selv hadde jo stukket den ut. De overtok gjerne rollen som voldgiftsdommere eller tvang voldgift igjennem (Ræder s. 204—212), det kan i de enkelte tilfælder være vanskelig at avgjøre hvor sterk den romerske indflydelse har været paa sakens forberedende stadium. Man kan ogsaa ha gaat til voldgift av courtoisie mot romerne eller endog i haap om at opnaa en heldigere dom (som tilfældet var med Samos aar 188, Ræder s. 265). Men én fordel var det som disse ændrede politiske forhold bragte med sig, nemlig at man hadde vanskeligere for at sætte sig utover selve dommen. Det var netop noe av det vanskeligste ved selve voldgiften, saa længe de græske stater stod suveræne likeoverfor hverandre — at finde garantier for haandhævningen av dommen. Sparta hadde rigtignok selv tat paa sig at sætte sin dom igjennem i tvisten mellem Elis og Lepreon aar 430 (s. 193). Men ellers maatte man appellere til den almindelige retsbevidsthet og respekten for den græske opinion — og dette hadde ikke hindret en i at sætte sig utover en dom som var gaat en imot, eller simpelthen i at bryte avtale (som Sparta gjorde ved begyndelsen av den peloponnesiske krig likeoverfor traktaten om voldgift av aar 445). Det hadde ogsaa ret ofte hændt at man tok saken op igjen efterpaa naar man var misnøid med dommen (f. eks. i grænsetvistene mellem Sparta og Megalopolis, Sparta og Messenien eller Samos og Priene). Og selve valget av en upartisk tredjemand som voldgiftsdommer var nu blit betydelig forenklet og lettere og skulde ikke støte noen.

Det er med rette forf. finder at de ældre perioder av den græske historie for Grækenlands vedkommende er den internationale voldgifts klassiske tid da helt ut frie stater frivillig gaar til voldgift av tvistemaal eller træffer avtaler

om fremtidig voldgift. Det er interessant at se at en kulturstat med utstrakte internationale forbindelser som Athen her efterhvert søkte at gaa i spidsen, og at Perikles med genialt statsmandsblik har anet noe som en international voldgiftsdomstol for alle græske stater (Plutarch. Perikl. 17). Men noen kongres kom ikke istand paa grund av peloponnesiernes uvilje som hadde sin grund i spartanernes motstand. Forsøket falder antagelig omkring midten av aarhundredet (E. Meyer, Gesch. d. Alt. IV 6), og den nærmeste opgave skulde være at komme til enighet om »at bygge op igjen de templer, barbarerne hadde brændt, om at indfri de ofringer man dengang hadde lovet guderne og desuten at pacificere havet«. Det kan neppe være saa, som forf. synes at mene (s. 178), at det hele projekt alene var et maskeret forsøk fra Perikles's side paa at hævde Athen som et centrum for den hele græske verden og at maalet var det samme som Athen naaddė indenfor en trangere ramme. det store attiske sjørike. Saken er jo meget omstridt, men det ser ialfald ut som om planen om at sikre freden paa havet har tilknytning til det delphisk-pylaiiske forbunds holdning mot piratvæsenet (Plut. Kimon 8) og idethele alle græske kulturcentrers interesse av almindelig veifred. Det nævnte forbund hadde ogsaa gjort sit til at mildne krigen og flere gange talt folkerettens sak. Og naar Perikles idethele kunde tænke sig at faa slut paa krig mellem grækerne indbyrdes ad fredelig vei, kommer man uvilkaarlig til at tænke paa situationen før persernes angrep aar 480, da man gav op al indbyrdes strid for at staa samlet mot den fælles fiende (Herod. VII 145 hvor specielt forholdet mellem Athen og Aigina fremhæves). En slik hændelse kan ha gjort sit til at aapne øinene senere paa en ung statsmand med vidt syn i en universelt anlagt handelsby, hvis religiøse politik senere feiret en triumf med den eleusinske kultus som athenerne skaffet almengræsk anerkjendelse. Netop den religiøse bakgrund som Perikles gav sin plan, viser at hans idée, saa høit den end var anlagt, dog laa i den direkte fremgangslinje for græsk kultur.

Men man maa samtidig ta det hele kulturmilieu, hvori Perikles levet, med i betragtning, man maa ogsaa føre græsk, særlig attisk, tænkning, diktning og kunst op som en faktor i regnskapet. Idethele tror jeg — en bemerkning som ikke

bare gjælder dette punkt — at forf.s arbeide hadde vundet ved at stille denne enkelte side av det mellemfolkelige samkvem, voldgift og voldgiftsavtaler, mere direkte i rapport med den almindelige kulturutvikling. Traadene er mange og fine, men man maa søke paa at spinne dem sammen. I den nylig utkomne, ansete bok av Baumgarten, Poland og Wagner »Die hellenistisch-römische Kultur« omtales voldgifter kun med etpar linjer — det viser hvor langt man endnu er fra en virkelig græsk kulturhistorie.

Forøvrig har forf. lagt vinn paa at holde den almindelige historiske sammenhæng klar. Interessant er det at se at voldgiftstanken i og med den græske kultur har grepet over paa ugræske omraader. Saaledes har Arrhabaios, lynkesternes fyrste, aar 424 f. Kr. foreslaat voldgift for makedonernes konge Perdikkas med Brasidas som opmand (forslaget blev rigtignok avvist). Og kong Maussolos i Karien har sluttet voldgiftsavtale med den doriske koloni Phaselis (s. 151 og 186).

Mangen gang spør man sig selv om hvorfor netop den stat i det og det givne tilfælde blev voldgiftsdommer. Her er det rum for gisninger, og det kan vel være at fremtidige forskere kan dra frem forskjellige momenter til forklaring. Venskap, magt, anseelse, gamle forbindelser, slegtskap, smiger kunde her spille ind — foruten baktanken om speciel gunst (smlgn. s. 266—8). Voldgiftstanken har sikkerlig mangen gang strandet paa at finde en upartisk tredjemand, som stod over eller utenfor begge parter eller vilde begge parter like vel. Sparta avviste ca. 390 f. Kr. Megara som voldgiftsdommer fordi det var en skam for mægtige stater at bøie sig for en saa liten magts dom (s. 46)! I det achaiiske forbunds tid har man endog søkt opmanden utenfor forbundet, idet man valgte Athen til at dømme i tvist mellem Trozen og borgerne i en anden ukjendt by (s. 89 f.); her kan vel gamle forbindelser, baseret paa religion og slegtskap, mellem de to nævnte byer ha gjort sit til at man tok Athen. Trozenierne kan selv ha bragt athenske borgere i forslag. Man kunde kanske ogsaa forundre sig over at man ikke oftere nyttet anerkjendte religiøs-politiske institutioner som det delphiske orakel eller det pylaiisk-delphiske amphiktyonie til opmænd. Men netop den politiske avhængighet disse kultcentrer og institutioner kom til at staa i til andre, har

her stillet sig hindrende iveien, hvad forf. ogsaa fremhæver. Men for de tilfælder som nævnes kan man, tror jeg, ialfald ane grunden. Naar det delphiske orakel avgir voldgiftsdom i tvisten mellem Kyme og Klazomenai aar 383 f. Kr. angaaende retten til den lille by Leukai nordenfor Smyrnabugten (Diod. XV 18), maa man ta i betragtning at Leukai var sædet for en, vistnok velkjendt, Apollonkultus, og da laa det nær at spørre det mest kjendte Apollonorakel tilraads. Svaret var klokt og egte delphisk: den av parterne som først naadde byen en bestemt dag og fik først ofret, skulde eie den — dermed sa man at den by hvis interessesfære Leukai laa nærmest ogsaa hadde mest ret til stedet (Klazomenai seiret). Naar det delphiske amphiktyonie aar 343 f. Kr. dømmer mellem athenerne og indbyggerne paa Delos angaaende styret av øens store helligdom, kan jo Philip av Makedonien ha hat fingrene med i spillet (Ræder s. 55), men fremforalt tænker man paa at netop i et slikt spørsmaal maatte man først og fremst vende sig til det andet vigtige sæde for Apollons kultus. Naar Delphoi kom paa tale i striden mellem Korinth og Kerkyra om Epidamnos (s. 34), var det (som forf. andensteds fremhæver) fordi oraklet spillet en saa stor rolle ved kolonianlæg. Det viste sig saaledes at det delphiske orakel, som paa det religiøse omraade drev saaatsi en kraftig og konsekvent kirkepolitik, som f. eks. over hele Hellas reorganiserte den gamle chthoniske kultus og lot gamle heroskulter staa op igjen overalt, ikke vandt frem til almindelig respekt paa det politiske omraade.

I de siste avsnit behandler forf. de mere tekniske sider ved voldgiften hos de gamle grækere. Ogsaa her vil historikeren og juristen finde mange slaaende paralleller med nutidens forhold. De samme vanskeligheter møtte en dengang som nu. For bare at ta etpar eksempler, finder vi i traktaten mellem byerne Hierapytna og Priansos paa Kreta (s. 123, 265) at de styrende myndigheter hvert aar skulde nævne op en bestemt by som igjen skulde peke ut dommerne; i traktaten mellem Olus og Latos (likesaa paa Kreta) blir det git nøie regler for de forskjellige terminer man skal iagtta for domsavsigelsen og publikationen, parterne skal ogsaa deponere en viss større sum i Knossos, som i tilfælde den part som ikke overholder dommen skal tape o. s. v.;

I tvisten mellem Kalymnos og Kos ianledning et banklaan, som to banquierer paa Kos engang har git den anden ø, skal strategerne i Knidos vælge 204 borgere til dommere, det blir git regler for indhentningen av vidneprov og dokumenter i saken, for advokaterne (som ogsaa kunde være vidner), for avhøringen av vidner o. s. v. (s. 132 f.).

En eiendommelighet møter vi flere ganger i voldgiftstraktaterne mellem Athen og Sparta (og i en traktat mellem Sparta og Argos av 418), nemlig voldgift paa bestemte aaremaal (50—30 aar). Denne tanke melder sig under særlig utrygge forhold og er et interessant mellemstadium. Dermed maa man holde sammen aitolernes voldgiftskjendelse mellem Messene og Phigaleia (ca. 190 f. Kr.), den skulde bare gjælde saalænge de to byer hørte til det aitoliske forbund (s. 223). Man maa her ogsaa tænke paa fredsavtaler her i Norden som den mellem kong Magnus den gode og danskekongen av 1036 — de gjaldt kun for kongernes levetid og eftermændene begyndte igjen med tabula rasa. Idethele vilde paralleler fra voldgiftssakens historie og dens juridiske utformning og detaljering i senere tider ha kunnet berike fremstillingen.

Men vi bør ogsaa være fornøiet over det forf. byr os, en grei fremstilling av hvad vi vet og hvad vi foreløbig med sandsynlighet kan slutte os til. Det er et nøiagtig og solid arbeide av en trænet historiker og udmerket skikket til at orientere den som vil gaa de mange spørsmaal og problemer nærmere paa klingen. Angaaende stoffets anordning har den utførlige fortegnelse over hvert enkelt tilfælde i den historiske rækkefølge, som optar omkr. 130 sider, ført med sig mange gjentagelser senere. De græske egennavne kunde sommetider være skrevet mere konsekvent (Achante og Akanthe, Archésine; Halonnes og Hallones, Thégée og Tégée o. a.). Men dette har litet at si. At man idethele kan levere en slik oversigt skyldes først og fremst den iver hvormed opsporingen og tydningen av indskrifter er drevet i det sidste hundredaar (likefra Boeckhs dage til Dittenberger, Wilamowitz og Ad. Wilhelm), dernæst ogsaa solide monografier, som de av Sonne og Bérard. I 1911 kom atter et nyt arbeide av Coleman Phillipson: The international Law and Custom of Ancient Greece and Rome (2 bind). Det blir sikkerlig ikke det sidste over denne interessante opgave.

S. Eitrem.

Arnold Ræstad: Kongens strømme. Historiske og folkeretslige undersøkelser angaaende sjøterritoriet. Kristiania 1912. Cammermeyers Boghandel. 432 s.

Denne bok gir mere end titelen lover og skildrer store og vigtige avsnit av vor handels og skibsfarts, vore fiskeriers og særlig vor handelspolitiks historie. Mest indgaaende behandles kanske det 16. og 17. aarh. og her gir forfatteren mest nyt. Middelalderen behandles noget mere kortfattet. Forfatterens teorier kunde stundom ha været bedre underbygget og ofte tillægger han sine opdagelser altfor stor rækkevidde. Desuten vil han gjerne som jurist stille op lovsætninger, som han tror har reguleret forholdene, mens historikeren tror, at det som tilslut blir lov længe har været gammel, hævdvundet sæd. Men samtidig er boken vækkende og rik paa nye tanker og oplysninger. Den falder i 4 avsnit. Det første (s. 1—33) omhandler »Sjøterritoriet i europæisk ret indtil slutten av middelalderen og i norsk ret til Magnus Lagabøter«. Forf. prøver at vise at begreperne »sjøterritorium« og »frit hav« var kjendt i Norge alt paa 1200-tallet. Han har rimeligvis ret; men de aktstykker, som det henvises til, beviser litet. Et av dem (s. 31) er urigtig gjengit. Brevet fra byen Scarborough til Edward I taler ikke om »et røveri, som var begaat i det hav, som lyder under Norges konge«, men om »et ransverk som Jon Mus. fører for et av de nævnte skib, som det sagdes havde gjort mot den nævnte Sven paa havet paa kongen av Norges bud« *(pro quadam roboria, quam Johannes Mus, magister marinarius unius dictarum navium, feceras super mare de precepto regis Norvagie).*

Andet avsnit, »Forstudier til utviklingen av det norske sjøterritorium fra Magnus Lagabøter til Christian IV« (s. 37—146) gir i korte drag norsk næringspolitiks historie i denne tid. Dette avsnit indeholder især meget, som er nyt og av betydning for historikere. Dog hadde det, tror jeg, været bedre, om forf. ikke hadde behandlet handelsskibsfartens og fiskeriernes historie hver for sig, men under ett. I det virkelige liv gik begge deler oftest sammen og en del gjentagelser vilde da ha været undgaat.

I kapitlet om »Haalogalands og Bergens stapelstilling indtil Erik av Pommern« drøfter forf. utførlig spørsmaalet om hvorledes Bergen kom til at bli stapelplass for tørfisk-

handelen. Først under Erik av Pommern blev, som bekjendt, byen officielt ophøiet til stapelplass, mens den alt længe hadde været det. »Bergen var«, siger forf. (s. 41), »ældst blandt de store stapelpladse i Nordeuropa — stapelplads her betragtet som hovedomsætningssted for en verdensartikel, i Bergens tilfælde tørfisken, eller som den i utlandet gjerne kaldtes, stokfisken. Hvad tidsrækkefølgen angaar, kunde Bergen saaledes meget vel ha været forbillede for det stapelvæsen som indførtes av engelskmændene ved midten av det 13. aarhundrede for en anden verdensartikel — ulden.« Jeg er ellers enig med forf. i hans utvikling, men dette er ikke rigtig; stapelvæsenet er tidligst nord for Alperne utviklet av englænderne, — ved mitten av 12. aarhundrede. De engelske stapelkjøbmænd hadde alt paa Henrik II's og Rikard Løvehjertes tid sin faste organisation og valgte hvert aar sin *maior* og sine *constabularii*[1].

Som vi vet førte Haaløygerne fra først av selv sin tørfisk til utlandet. Forf. lar (s. 45) dette ophøre ved Haalogalands definitive indlemmelse i kongeriket. Det hadde været ønskelig om han nærmere hadde utviklet, hvad han mener med disse ord. Jeg tror, at Haaløygernes skibsfart paa utlandet først litt efter litt er ophørt og at den aldrig ved noget lovbud er blit forbudt. I førstningen av 11. aarh. seilet de fremdeles til England[2]. I 1239 eide Gudleik av Skartastader (Skarstad i Bindalen sydligst i Helgeland) et skib sammen med hertug Skule og fór bl. a. til Island. Storbønderne i Haalogaland eide ved denne tid større skibe og var rike paa sølv, lærred og klæde, saa en skulde tro at de fremdeles har staat i forbindelse med utlandet[3].

---

[1] Cartulaire de l'ancienne Estaple de Bruges, publ. par L. Gilliodts van Severen, I n. 54.

[2] Grettes saga k. 22. Selv om denne sagas historiske værd er tvilsomt, kan dog de kulturhistoriske drag (som skildringerne av Lofotfisket og handelen dér) ikke være opdigtet; men de kan vel tilhøre den tid, da sagaen blev til.

[3] Haakon Haakonssons saga, k. 195 og 203. I Antonio di Corados skildring av venetianeren Querinis og hans fællers forlis og ophold paa Røst i Lofoten 1431—32 heter det, at deres vert, som de seilet med sydover til Trondhjem, vilde drage til Danmark for at sælge sin stokfisk (Norges land og folk. Nordlands amt, utg. ved A. Helland II, 906). Dette er dog vel en misforstaaelse av venetianeren.

Forf. burde ogsaa ha talt mere om Nidaros's stilling til Lofotfisket. Endda paa Sverres tid ser det ut som om nær halvdelen av Vaagefiaaten stevnet til Nidaros og ikke til Bergen[1]. Byens blomstrende skibsfart omkr. aar 1300 synes ogsaa at vidne om at det ikke bare var tiende-skrei, som førtes dit, men at en ikke liten del av tørfiskhandelen paa utlandet fremdeles gik over Nidaros. Ellers vilde vel ikke f. eks. en kjøbmand fra St. Omer i Nordfrankrike ha sat bo der. Ogsaa skibsfarten fra Island gik, som vi vet, fra først av til Nidaros, og kjøbmænd fra denne by tok længe del i Islandshandelen, selv om de i 14. aarh. begyndte at avsætte sine varer i Bergen. Jeg tror dog ikke (som forf. s. 63) at der nogensinde har været et lovbud, som forbød Nidaroskjøbmændene at avsætte de islandske varer i sin egen by eller at ta del i tørfiskhandelen i Lofoten eller som forbød Nordlændinger at seile til Nidaros. Et slikt forbud vilde ogsaa om end indirekte ha rammet erkebiskopen, som sat i stor handels- og skibsredervirksomhet, og er av den grund en umulighet. Endnu i 15. aarh. seilet Nordlændinger stundom til Nidaros med sin tørfisk, selv om de sedvanlig avsatte den i Bergen[2]. Kongebrevet av 1455, som gav borgere i Nidaros del i handelen paa Skatlandene og Haalogaland ved siden av Bergen, stadfæstet bare ældgammel ret og var ikke noget nyt, som forf. (s. 79) synes at mene. Det kan heller ikke være rigtig, »at der, maaske i 13. aarhundrede, har dannet sig den regel, at handel paa Haalogaland kun kunde ske efter tilladelse av kongen eller hans sysselmænd« (s. 42). De to aktstykker, som forf. holder sig til, kjendes bare fra en kort omtale i Bergens Fundats, som er skrevet i 1580-aarene, og som maa ha misforstaat teksten i det ene av dem. Det ene brev skal ha git munkene i Halsnø kloster lov til at sende varer »nord om Bergen«, det andet skal ha git erkebiskopen i Nidaros lov til av sin »landskyld udi Hedemarken« at sende livsfornødenheter til Finmarken[3]. Haalogaland nævnes saaledes slet ikke i disse

[1] Sverre møtte høsten 1177 ved Raudabjørg straks vest for Nidaros 50 byrdinger (lasteskuter), som var kommet fra Vaagan i Lofoten og tilhørte kjøbmænd.

[2] F. eks. i 1432 den mand, som Querini og hans fæller hadde bodd hos paa Røst; Nordlands amt, ved A. Helland II 883 f., 906.

[3] Norske Magasin, udg. af N. Nicolaysen I 533.

brev om vi i det hele kan stole paa dem. Anderledes var det med Finmarken. Dit kunde, som forf. med rette peker paa (s. 42), ingen seile i kjøpfærd uten tillatelse fra kongen eller hans sysselmand. Men ogsaa dér er visst handelen delvis git fri (ialfald for Nordlændinger), efterat Nordmænd i slutningen av 13. aarh. hadde begyndt at sætte bo ved kysten. Det litet, som vi vet om Nordmænds handel paa Finmarken i 14. og 15. aarh., synes at tyde derpaa[1].

I det ellers indholdsrike kap. 6, »Den norske skatlandspolitik indtil Erik av Pommern«, synes forf., som oftere, at forutsætte lovbud istedenfor en naturlig utvikling.

Naar Norges handel og skibsfart paa utlandet i middelalderen forfaldt, da var det ikke, fordi »denne handelsskibsfart var resikabel« (s. 50) og kongerne av den grund søkte at indskrænke den for isteden at lokke utlændinger til Norge. Grunden til nedgangen var at den norske handel fra først av var en bondehandel og at den naadde sin største utstrækning i vikingetiden, da Norge ingen byer hadde og da alle farmænd var storbønder og seilet med varer, som de mestendels selv eiet. Da byerne begyndte at vokse frem og at bli mittpunkter for handel og skibsfart, fik kjøbmændene disse til medbeilere, ikke bare utenlandske kjøbmænd, men ogsaa norske stormænd, kongerne og geistligheten, som alle hadde skibe paa Norge og paa utlandet. Derfor kunde de norske kjøbmænd i længden ikke staa sig i konkurransen mot de bedre organiserte utlændinger, særlig Tyskerne[2].

Ellers er fremstillingen av de norske kongers handelspolitik noget av det bedste i de første avsnit av boken. Forf. kritiserer med fuld ret min egen fremstilling i »Studier over de norske byers selvstyre og handel« (s. 171 og 109—119). Han hævder (s. 52 f.) at grundtanken i kongernes

---

[1] Alfræði Íslenzk, udg. ved Kr. Kalund, s. 57: Sa athburdur gerdizt aa dogum virduligs herra herra Hakonar med guds naad Noregs konungs ok Olafs erkibyskups i Nidarosi (ca. 1350—70), ath einn prestur af Haloghalandi rikur ath audæfum red sik skip med kaupmonnum þeim, sem sigldu nordr aa Finnmork. Jfr. »M. Beheims reise til Danmark og Norge i 1450«, av Ove C. L. Vangensteen, s. 17 (Videnskabsselsk. skrifter II, Hist.-filos. klasse 1908, nr. 2, Kristiania).

[2] Jeg utvikler dette nærmere i en avhandling, som netop er trykt i »Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte«.

handelspolitik var at sikre tilførselen av de livsfornødenheter, som det i landet selv ikke var nok av, særlig korn, og at hindre for stor utførsel av de livsfornødenheter, som frembragtes i landet selv, fisk, kjøt og smør. Vitnesbyrd om denne handelspolitik har vi bl. a. i kong Sverres tale mot Tyskerne i Bergen 1186, Haakon Haakonssons brev til Lübeck (vinteren 1247—48) og retterbøterne av 16. sept. 1282 og 30. juli 1316, som alle (og næsten med de samme ord) hævder at stor utførsel av skrei og smør er til skade for landet og at der isteden maa kræves indførsel av livsfornødenheter som korn, mel og malt, men ikke av unyttige eller skadelige ting som vin, øl og pyntesaker. Vi kan ogsaa, tror jeg, følge denne politik længer tilbake, helt til Olav Haraldsson, som i en dyrtid forbød at føre korn fra det sydlige Norge til det nordlige (jfr. fortællingen om Aasbjørn Selsbane). Et lignende handelspolitisk syn raadet ogsaa, som forf. fremhæver, i andre lande i Europa; han nævner særlig England og Frankrike, hvor det var forbudt uten særlig tillatelse at utskibe korn. I den engelske krones regnskaper for 1179 nævnes saaledes mænd i Norfolk (vel i Lynn) som uten tillatelse hadde skibet ut korn til Norge og derfor maatte bøte en halv mark hver[1]. Derimot kan jeg ikke følge forf., naar han mener, at skibsfarten paa utlandet ikke var fri i middelalderen. Han siger (s. 51): »I det hele er man nødsaget til at anta, at der i den førhanseatiske tid har bestaat den regel, at kongemagten eller de kongelige embedsmænd kunde i hvert tilfælde avgjøre, om et handelsskib skulde ha tillatelse til at utføre norske frembringelser av landet. Dette gjaldt ganske sikkert ikke alene utenlandske, men ogsaa indenlandske skibe.« At slike indskrænkninger for skibsfarten paa utlandet skal ha gjældt i 13. aarh., motsiges av kilderne. Hovedindholdet av alle de handelstraktater, som Norge i denne tid sluttet med andre magter, var netop f r i t s a m k v e m, slik at kjøbmænd fra det ene land kunde gjæste det andet uten først at maatte søke tillatelse til det[2]. Naar saaledes de norske konger tillot utenlandske

[1] The Great Roll of the Pipe for the 25th Year of the Reign of King Henry II, Norfolch et Sudfolch.

[2] Henrik III av England skriver saaledes 10 okt. 1217 til Haakon Haakonsson: »Bene autem placet et placebit nobis quod terre nostre communes sint, ut mercatores et homines, qui sint

kjøbmænd frit at gjæste Norge, er det utænkelig at de av sine egne undersaatter skulde kræve særlig tillatelse hvergang disse vilde seile til utlandet. Det var fra slutningen av Haakon Haakonssons tid forbudt mænd, som ikke eiet en viss formue, at fare i kjøpfærd, men alle, som eiet denne sum eller mer, kunde frit fare — det maa dog være underforstaat —, og efter Mikjalsmesse (29. sept.) og hele vinteren var handelen helt fri; det heter uttrykkelig: »síðan fari hverr í friði með slícu sem guð hefir gefit honum«[1], og i oktober var det ikke saa litet seilas over Nordsjøen. Der kan saaledes ikke i 13. aarh. ha været krævet nogen særlig tillatelse for at faa seile med norske varer til utlandet. Derimot kunde kongen i enkelte tilfælde, som forf. ogsaa nævner, lægge farbann og forby skibsfarten paa et land. Dette blev dog altid gjort av politiske grunder, mest forut for krig, og hadde intet med kongernes næringspolitik at gjøre, som da Haakon Haakonsson i 1256 sendte »brev til sysselmændene i Viken og de kjøbmænd, som var vant til at seile til Danmark, at ingen av Øre-flaaten skulde seile længer end til Ekerøerne (ved mundingen av Gøtaelven) og bie dér, til kongen hadde avgjort, om han vilde de skulde fare eller ikke«[2]; eller som i 1219, da det »ikke kom noget skib fra Norge til Island«[3], som hevn fordi Sæmund Jonsson ved Ørebakke hadde tat de norske kjøbmænds gods. Derimot er det mulig at kongerne fra Svein Alfivasson og til Harald Haardraade virkelig har krævet at folk skulde løse tillatelse til at fare i kjøbfærd til utlandet. Jeg kan ikke skjønne andet end at Gulatingslovens § 148[4] og Fro-

de potestate vestra, libere et sine impedimento terram nostram adire possint, et homines et mercatores nostri similiter vestram« (Dipl. Norv. XIX n. 114). Likedan i traktaten med Flandern av 1308: »ita quod homines domini mei regis ad Flandriam et ipsius domini comitis ad Norwegiam cum mercibus suis et rebus aliis libere valeant interim navigare« (D. N. XIX n. 459, 465).

[1] Frostatingslov (indledn. § 20), Landsloven VIII § 23, Byloven VII § 22.

[2] Haakon Haakonssons saga k. 285. Øreflaaten (Eyrarfloti vil sige den flaate (de kjøbmandsskib), som i markedstiden seilet til Skaane (Halør og Skanør).

[3] Islandske Annaler indtil 1578, udg. ved Gustav Storm, s. 125.

[4] Skip sitt skal hverr nyta at fullum friði, fara hvert som hann vill.

statingslovens XVI § 1, foruten at tage av den saakaldte »skipleiga« (en skibsavgift til kongen), ogsaa sigter til at dette paabud er blit ophævet. Baade i Morkinskinna (omkr. 1220—30) og i den meget yngre Flateyjarbók (III s. 318) findes en fortælling om Islændingen Torstein Siduhallsson, som blev lyst utlæg, fordi han mot kongens vilje hadde seilet i kjøpfærd til Dublin. — I Morkinskinna (s. 29) heter det: »oc var þat ecci at konungs vilia ne leyfi er hann hafþi farit«. — Flateyjarbók tilføier: »en þat var ecke j þann tima ath menn færi vr lande kaupferdir vtan konungr gæfi leyfi til, og nar sok aa huerium er hann færi olofat«. — Denne tilføielse er kanske et senere tillæg. Ellers er fortællingen, synes det, historisk og viser, at folk ved mitten av det 11. aarh. maatte ha tillatelse fra kongen, før de fór til utlandet, hvis det da ikke bare har været, fordi Torstein Siduhallsson var hirdmand. Men alt paa Olav Kyrres tid maa seilasen delvis ialfald være blit fri; ellers blir det umulig at forklare Bergens raske vækst. — At kongerne hvert aar skulde ha fastsat, hvor meget tørfisk eller sild som fik lov til at utføres, siges heller ikke noget sted. Derimot tror jeg, at utførselen av korn og mel like fra Olav den helliges tid — likeens som i England — har været indskrænket; den foregik vel ellers bare til Færøerne, Island og Grønland; Harald Haardraade gav saaledes under et uaar paa Island 4 skib lov til at fare dit med mel og foreskrev at skippundet ikke skulde være dyrere end 100 alen vadmel (k. 36), og Magnus Erlingsson gav ved særlig gunst erkebiskopen i Nidaros lov til hvert aar at sende 30 lester mel til Island[1]. Ligedan var det vistnok med utførselen av skindvarer, høker og jagtfalker, som kongen helt eller delvis hadde monopol paa[2].

Efter denne almindelige indledning taler forf. særlig utførlig om Islandshandelen, efterat øen (1262—64) var kommet under Norge. Han har vistnok (s. 59) ret i sin for-

---

[1] Norges gamle Love I, 443: singulis annis presenti ecclesie unius navis vectigalia concedimus, et 30 lest farine ad Islandiam transferendas si huius provincie paciatur ubertas. Sætningen er gjentat i pave Celestinus III's brev av 1194 (Norges gl. Love IV, 102) og i sættargjerdene av 1273 og 1277 (Norges gl. Love II, 459 og 465).

[2] Frostatingsloven XVI § 2.

klaring av ordene i Gamli sáttmáli: Item at sex hafskip gangi til landzins á hueriu are forfallalaust [1]. Kronen har herigjennem, mener han, villet sikre øen den tilførsel den trængte av levnetsmidler. De seks skib var det mindste antal, som hvert aar skulde komme til Island. Annalerne viser dog at det vanlig kom mange flere fartøier[2]. Forf. har ogsaa, imot hvad jeg selv før har skrevet[3], ret i at Islandshandelen ikke var et kongelig monopol, men at kongemagten tillagde sig, ubundet av den indre lovgivning og av traktater, retten til at lægge næsten hvad indskrænkninger den vilde paa handelen med skatlandene» (s. 65). Selv om Bergen efter mitten av 14. aarh. faktisk blev stapelplass for Islandshandelen, kan jeg dog ikke skjønne at byens stapelstilling nogensinde har været fastslaat ved lov.

Retterboten av 1383 (Norges gamle love III, 216 ff.) indeholder i virkeligheten intet derom, og kongemagten har neppe nogensinde ved lovbud fratat Nidaros dets gamle rettigheter. Heller ikke er det rigtig, naar forf. (s. 65) siger, at Bergen var stapelplass for handelen paa Orknøerne. De bevarede aktstykker viser at Orknøyinger i første halvdel av 15. aarh. seilet baade paa Skotland og England[4], og slik har det rimeligvis ogsaa været før.

Meget lærerikt er kapitel 7 (Norsk handels- og næringspolitik i de nordlige have fra Erik av Pommern til Christian II», og kapitel 8, som handler om samme emne ned til Kristian IV. Efter en kort indledning om den bergenske handelsstands nedgang efter Vitaliebrødrenes plyndringer i 1393 og efter at Englænderne var konkurreret bort, taler forf. utførlig om hvorledes Englænderne litt efter 1400 istedenfor at gjæste Bergen tok til at seile paa Island og

---

[1] Norges gl. Love I, 460.

[2] Saaledes kom det i 1346 elleve havskib til Island; i vinteren 1347—48 laa det 17 havskib ved Island, foruten to som var forlist om sommeren, og i 1390 gjorde 10 skibe sig færdige til at fare til Island fra Norge, men de fleste blev drevet tilbake eller forliste (Islandske Annaler, udg. ved Gustav Storm, 212, 213 og 367).

[3] Studier over de norske byers selvstyre og handel, 133.

[4] Disse aktstykker vil bli trykt i Diplomatarium Norvegicum, samling XIX, andet halvbind.

fik tørfiskutførselen derfra i sine hænder[1], og hvorledes de ved samme tid ogsaa søkte at sætte sig fast i Haalogaland og Finmarken. Særlig er Englændernes seilas paa Island og de diplomatiske forhandlinger om denne sak uttømmende og klart skildret. Forf. taler ogsaa indgaaende om Englændernes seilas paa Nord-Norge. Hvor vigtig deres handel paa Lofoten maa ha været i 1430-aarene, kan vi bl. a. indirekte se av venetianeren Querinis skildring av Røst, hvor han siger, at indbyggerne dér »bruker klæder av grov uld fra London og andre steder«[2]. Det er ikke rigtig, naar det (s. 79) heter at den seneste sikre oplysning om engelsk handel paa det nordlige Norge i 15. aarh. er fra 1436. Ogsaa efter mitten av aarhundredet gav de engelske konger stundom sine undersaatter, f. eks. William Canyngis i Bristol, tillatelse til at seile paa Finmarken. Det er derfor sandsynlig at Engelskmændene har sin seilas paa det nordlige Norge ned gjennem hele det 15. og ind i det 16. aarh., da vi paany har minder om dem (s. 90 og 140).

Foruten Islands- og Finmarkshandelen skildres ogsaa utførlig (s. 88) handelen paa Færøerne, som gjennemløp en liknende utvikling som Islandshandelen. Videre gir forf. en instruktiv skildring av hvorledes borgerne i Bergen efter mitten av 16. aarh. selv paany begynder at tage op handelen paa det nordlige Norge, samtidig med at seilasen paa Trondhjem[3] blev git fri. Det heter her (s. 97) at det ved Odenserecessen mellem Danmark, Norge og Hansestæderne 25. juli 1560 blev slaat fast at Bergenserne hadde ret til at seile paa det nordlige Norge, men ikke med mer end 24 skibe. Bestemmelsen om de 24 skibe stammer dog alt fra

---

[1] S. 72 nævnes en tale, som de norske sendemænd til kong Henrik V av England holdt i 1415. I virkeligheten hadde de et brev med fra Erik av Pommern; dette vil bli trykt i Dipl. Norv. XIX, 2. halvbind.

[2] Norges land og folk, Nordlands amt II, 884.

[3] S. 94 heter det at Trondhjem paa erkebiskop Olav Engelbrektssons tid neppe har hat synderlig mer end 1000 indbyggere. Forfatteren bruker som kilde Jacob Zieglers Scondia, 24. En paalitligere kilde er dog kronens leding av Trondhjems by 1548 i Christoffer Galles regnskapsbok (orig. i riksarkivet), som synes at vise at dette tal kanske er vel litet. — Mellem de mest velstaaende mænd i Trondhjem i 1548 var en skipper, Hans styremand, og Seffuerin Siellandsfar.

recessen i Kjøbenhavn av 17. juli 1553[1]. Det hadde ogsaa været interessant, om forf. i denne sammenhæng hadde talt om Bergens opblomstrende skibsfart i det hele, som maa ha været større i anden halvdel av 16. end i første halvdel av 17. aarhundrede. I kongebrev av 22. september 1554 (Odense) heter det saaledes: »Tha skulle wore borgere til Bergen oc jndbyggere vdi vort rige Norge rette dennem efter den afsked, som nogen tid siden forleden blev giffuet udi Kiøbenhafn . . . oc skulle de nu bruge theris frij seglatz oc handteringe for søn oc norden Bergen meth so mange skibe, som thennem lyster oc udrede nordfarer og theris fisch oc gotz at mue føre østen oc westen.«

Kapitel 9 fortæller om seilasen paa Nordrusland, som Engelskmændene hadde aapnet paany i 1553 og som siden mest blev drevet av dem og Hollænderne, og om Danmark-Norges forhold til denne seilas. I dette og i de følgende kapitler (s. 143 ff. og 273) tales der ogsaa om Englændernes fiske under Vardøhus, som begyndte i 1570-aarene, men hadde at kjæmpe med konkurranse fra Hollænderne. En kilde, som forf. ikke kjender, til dette fiskes historie er »Observations touching Trade and Commerce with the Hollander and other Nations«, trykt 1601 (skrevet av Sir Walter Raleigh?)[2]. Det heter her (s. 16): »And so likewise we used to have eight or nine great ships to go continually a fishing to Wardhouse, and this year but one, on so, pro rata, they (d. e. Hollænderne) outgo usin all kind of fishing and merchandizing in all countries, by reason they spare no cost, nor deny no privileges that may encourage advancement of trade and manufactory.« Først i det 17. aarh. lykkedes det den dansk-norske regjering at fortrænge Engelskmændene fra fisket ved Vardøhus. Endnu i 1630-aarene hadde dog utlændingerne store tanker om Vardøhus's betydning. I det for handelens historie vigtige lille skrift av Lewes Roberts »The Merchants' Mappe of Commerce (London 1638) heter det saaledes, at Vardøhus er kommet i steden for Bergen som den vigtigste handelsplads i Norge[3].

[1] Indberetning fra Hansestæderne i arkivet i Deventer.

[2] Optrykt i Collection of Scarce Tracts on Commerce, ed. by J. R. Maccullooh, nr. 1.

[3] Da dette lille skrift neppe er kjendt av norske historikere gjengir jeg her kap. CCXVI:

Kapitel 10 handler om fiskeriernes historie indtil Kristian IV. Forf. taler først utførlig om sildefisket ved Bohuslenskysten eller Viksiden. Dette fiske maa ha været igang alt i 1220-aarene. Marstrand (Mástrandir) nævnes første gang i 1227, da sendemænd fra Skule jarl til kong Valdemar i

Of Norway and the Cities thereof.

Norway is bounded on the North with Lappia, on the east with the Dofrine mountains, on other parts with the Sea.

The chiefe commodities of this Country is Stockfish, rich furres, traine Oile, pitch, and tackling for ships, as masts, caples, deal-boards, firre and the like.

Townes are here thinne, and the houses therein poor and miserable. The chiefe of those there are, is Nidrosia the Archbishop's seat of Norway, Iseland, and Groinland: The second is Bergen, one of the four ancient Mart townes of Europe; the other three being, London in England, Nouegrade in Moscovia, and Bridges in Flanders; and all of these but London are decayed, for this Bergen has yielded to Wardhouse; Nouegrade, by reason of the change of navigation through the Baltique into the Northerne passage, has given way to Saint Nicholas, and Bridges being deprived of her trafficke by Antwerpe, is now removed to Amsterdam, for the Hollanders, by blocking up the haven, but especially by keeping of Bergen op Zone, have such a command over the river, that no vessel can passe or repasse without their license. But to proceed: Finmarch also appertaineth to this kingdome, and both to the Dane; the chiefe Cities are Saman, secondly Hielso, both Sea townes, but the principall is Wardhouse, seated in the very northerne end of all the country, being a town of little trade, but great concourse of shipping, that this way are bound for Moscovia, which must needs touch here, and it is so called, as seated in a little Island called Ward.

In Bergen in Norway the common waight is a pound, the 100 li. of London hath beene found to make there 92 li., but weighing with a sling, as they do, is found to be very uncertaine.

The particulars of the trade of this Country, here necessarily to be handled, I am inforced to omit, by reason of my ignorance, therefore I intreat the better experienced to supply my defect therein.

Det var i det hele omkr. 1600 begyndt at gaa tilbake med Engelskmændenes skibsfart paa Norge; paa et skrevet, delvis ødelagt blad i British Museum (Cotton MSS. Otho E. IX p. 406), skrevet ikke længe efter 1608 (in the yeare 1608« nævnes l. 15) heter det l. 29 ff: Now to come to the perticulers of our trade in Norway if that were manadged by our shippinge as it is by our merchants it would employ 60 or 70 saile of ships and carvells, where now it doth not employ 6.

Danmark paa hjemveien maatte lægge ind dit for is, men blev overfaldt av Ribbungerne. »Det laa«, heter det, »en mængde kjøbmænd i havnen, men disse vilde ikke hjælpe dem«[1]. Disse kjøbmænd maa ha kommet for at kjøpe sild; Bohuslensfisket var i motsætning til Skaanefisket et vaarsildfiske. Forf. drøfter særlig spørsmaalet om de utlændinger, som søkte til fisket her, bare har været kjøbmænd, eller om de ogsaa har tat del i selve fisket (s. 121 ff.). Han hævder avgjort, at de bare har været kjøbmænd og utskibet silden, men at de ikke har faat lov til selv at fiske, og polemiserer bl. a. mot Brandt (»Forelæsninger over den norske Retshistorie« I, 265) og mig selv (»Handelen mellem Norge og England«, Hist. Tidsskrift, 3 R. B. IV, 75 f.). Jeg har undersøkt spørsmaalet paany og jeg tror at forf. har ret. De aktstykker fra middelalderen, som han citerer, beviser dog ikke noget sikkert hverken i den ene eller den anden retning. Men jeg tror, at vi har lov til at slutte tilbake fra hvorledes forholdene var da silden omkr. 1560 paany begyndte at søke til Viksiden. 12. juli 1561 bød Fredrik II, »at alle udlændiske Kjøbmænd, som for^ne Sildefisket besøgendes vorder, skulle ligge udi vor Kjøbstad Marstrand og ingen andensteds, og der skulle de udgive til os og Kronen deres Aaresild, som er 4 Vol af Aaren og ½ Daler Læster til Told af de Sild, som de ud af Riget førendes vorder«. Utlændingerne fik saaledes ikke lov til at ta del i selve fisket. Bare kongens egne undersaatter fik lov til frit »at mue ligge der under Landet, hvor Silden mest tilgaar« (Norske Rigsregistranter I, 318 f.).

Ogsaa de følgende kapitler, om sjøterritoriets utvikling i nyere tid, indeholder meget, som er av interesse for historikere. Bokens 4. avsnit, »Sjøterritoriet, et folkeretslig begrep«, er rent juridisk. Alt i alt gir dr. Ræstads arbeide vigtige bidrag til vor handels og skibsfarts og vor næringspolitiks historie. Fremstillingen er klar og grei og boken er fuld av nye tanker. Ogsaa der, hvor en ikke kan være enig, vækker boken til ny overveielse. Boken, som er forsvaret for den juridiske doktorgrad, er et vigtig bidrag til norsk handels og handelspolitiks historie. Bruken av den lettes ved et uttømmende navne- og sakregister.

Alexander Bugge.

[1] Haakon Haakonssons saga, k. 150.

O. A. Overland: De norske bygdemagasiner (896 s.). (Kr.a 1913). Utgit av Landbruksdepartementet.

Dette verk av O. A. Øverland er ufuldendt, men fører dog fremstillingen op til ca. 1808. Det indledes med en oversigt over de norske bygdemagasiners historie, som forelaa trykt allerede i 1906, og som er utarbeidet endnu inden forfatteren besad det utdypede kjendskap til emnet, som han senere erhvervet. Ikke destomindre er denne oversigt fremdeles av værdi, fordi den gir en grei, letlæst og i det hele paalidelig redegjørelse for magasinvæsenets historie. Paa enkelte steder burde fremstillingen dog ha været korrigeret efter de fyldigere oplysninger, som hovedavsnittet bringer. Saaledes nævnes i oversigten (pag. LI) »Det velmeente Fronske magasin« (oprettet 1778) som det ældste av landets bygdemagasiner, medens i hovedavdelingen (s. 276) Eidfjords bygdemagasin i Hardanger (oprettet 1775) rigtig anføres som det først kjendte bygdemagasin hertillands.

Selve hovedavsnittet, »De norske bygdemagasiner«, byder paa langt mere, end titelen lover, og gir i virkeligheten et fyldig og meget velkomment bidrag til Norges indre historie fra 1720-aarene til op imot enevoldstidens slutning. Det fremlægger et stort materiale til belysning av en række spørsmaal vedrørende landets økonomi, særlig dets kornforsyning, dets administration og økonomiske litteratur, nye bidrag til de patriotiske selskapers historie m. m. Verket er saaledes selv blit et magasin, et indholdsrikt og meget værdifuldt magasin, hvor oplysningerne om bokens hovedemne, bygdemagasinerne, ofte blir borte i en rigdom paa i og for sig interessante meddelelser, hvis berøring med selve hovedthemaet dog ofte er noksaa fjern. Men er den stringente videnskapelige behandling av et bestemt emne ikke forfatterens styrke, og er hans opfatning av historiske forhold og begivenheter end litet original, ja, selv litet skarp, saa sidder han paa den anden side inde med saa omfattende arkivstudier og et saa indgaaende kjendskap til Norges litteratur og forhold i ældre tid, at hans verk hævder sin plads som et vigtig kildeskrift til Norges indre historie i det nævnte tidsrum.

Verkets værdi som kildeskrift økes i høi grad ved, at forfatteren dels i utdrag, dels in extenso anfører et stort antal før utrykte dokumenter til belysning av de emner han

behandler. En mangel er det derimot, at kildeangivelserne er for faa og ufuldstændige. Forfatteren undlater endog sedvanligvis at angi, hvor de dokumenter han avtrykker, er at finde, og selv om den arkiv- og bibliothekkyndige læser ogsaa uten saadanne angivelser i almindelighet vil kunne finde frem til originalen, saa er dette dog ikke altid tilfældet, og under enhver omstændighet vilde verkets videnskapelige brukbarhet ha været større, om forfatteren hadde forsynet sit skrift med de nødvendige henvisninger.

Bearbeidelsen av det omfangsrike materiale er i de utgivne 56 ark i det hele god[1], og trods den store bredde er boken gjennemgaaende letlæst. Ja, forfatterens fremstillingsevne kommer i virkeligheten bedre til sin ret i denne bok end i hans mere populære skrifter, hvor hans stræben efter en folkelig uttryksmaate ofte forleder ham til sproglige platheter. I det hele er »De norske bygdemagasiner« et betydelig arbeide, ja, anmelderen er tilbøielig til at anse det for forfatterens modneste og bedste verk; det vil, skjønt kun en torso, staa som et monument over den for tidlig bortgangne historikers forskerflid og indgaaende kjendskap til vort lands indre forhold i nyere tid. Man maa være Landbruksdepartementet og dets historiske konsulent, nu avdøde riksarkivar Ebbe Hertzberg, taknemlig for verkets utgivelse. Kun skade, at der intet register findes, da et saadant i høi grad vilde ha lettet bokens brukbarhet. Den indholdsfortegnelse, Landbruksdepartementet har latt utarbeide, er vistnok meget god og instruktiv, men kan dog selvfølgelig ikke erstatte et godt register. *Oscar Alb. Johnsen.*

G. Tank: Om betydningen av ordet bygdealmenning. En retshistorisk undersøkelse. Kr.a 1912. 67 s. tekst + 44 s. bilag. Trykt efter foranstaltning av Landbruksdepartementet.

Forfatteren har stillet sig til opgave at undersøke, hvilken betydning ordet bygdealmenning hadde, før lovene av 12. oktober 1857 og 22. juni 1863 utkom. Spørsmaalet har megen interesse baade i videnskapelig og praktisk henseende, men er ikke saa ganske let at løse, fordi ordet bygdealmen-

[1] Foruten disse 56 ark foreligger der trykt endnu 18 ark av forfatterens forarbeider, men kun som manuskript i faa eksemplarer.

ning til forskjellige tider og i forskjellige dele av landet aapenbart er brukt i forskjellig mening. De definitioner, som ældre juridiske forfattere gir (samlet i skriftets § 1), har liten interesse for opgaven, fordi disse forfattere i regelen nøier sig med ganske generelle forklaringer av begrepet almenning som en landstrækning kongen har eiendomsretten til, men almuen bruksretten. Langt vigtigere er det at kjende statens holdning overfor almenningsspørsmaalet, resultaterne av embedsmændenes undersøkelser og domstolenes avgjørelser i de specielle tilfælder, som efterhaanden er dem forelagt. Dette gjør forfatteren i andet og tredje avsnit (§§ 2 og 3) av sit skrift; men han indskrænker sine undersøkelser til at gjælde det 18. aarhundrede, da almenningssalget gjorde spørsmaalet om kongens eiendomsret og betydningen av ordet bygdealmenning aktuelt.

Dette salg, hvorved de saakaldte privatalmenninger opstod, var vel egentlig et overgrep fra kronens side, fordi det vanskelig kunde finde sted uten skade for almuens bruksret, som dog var likesaa sikker som kongens eiendomsret, og tillike ældre end den. Det fremkaldte som sit naturlige motslag en ganske sterk opposition fra almuens side mot kronens krav paa at eie almenningerne, og fleresteds forsøkte bønderne at hævde eiendomsretten for vedkommende bygdelag. Herunder kom navnet bygdealmenning til at spille en rolle. Oprindelig betegner dette ord vistnok kun den del av kongens almenning, som en bestemt bygd har bruksretten til; men i den tid undersøkelsen omfatter, betegner den i virkeligheten hyppig bygdesameie, som kan være erhvervet paa forskjellig maate, f. eks. ved at almuen i lang tid upaatalt har utøvet en fuld eiendomsret over almenningen og kanske faat den stadfæstet ved dom, eller ved at bygdens almue likefrem har kjøpt vedkommende almenning av staten. Ordet bygdealmenning fik derved en ny betydning, det kom til at betegne en almenning, som tilhørte bygden med fuld eiendomsret, ikke kongen, og dette virket tilbake paa opfatningen av begrepet bygdealmenning i det hele, saaledes at bønderne tok betegnelsen til indtægt for sin paastand om bygdens eiendomsret, selv i tilfælde, hvor dom eller kjøp ikke kunde paaropes. Forfatteren har imidlertid kunnet paavise, at ordet bygdealmenning endnu i det 18. aarh. oftest kun viser hen paa bygdens bruksret, og antar, at denne betydning bør præsu-

meres, naar der ikke er fort bevis for, at almenningen er solgt.

Forfatteren har inden det snevre omraade hans undersøkelser gjælder, fremdrat adskillig nyt og værdifuldt materiale til emnets belysning, og hans tilrettelæggelse av stoffet er koncis og korrekt, hans slutninger idethele nøgterne og forstandige. Han besidder det kjendskap til administrationens historie, som er nødvendig for med held at kunne besvare den opgave han har stillet sig; men hans syn er ellers snevert juridisk, og fremstillingen mangler historisk perspektiv[1]. Man savner bl. a. en undersøkelse av betydningen av ordet bygdealmenning i tiden forut for 1720-aarene. Formentlig vilde en saadan dog i hovedsaken støtte forfatterens slutninger.

Oscar Alb. Johnsen.

Robert Neiiendam: Breve fra danske Skuespillere og Skuespillerinder. Andet Bind. (Lybeckers Forlag, Kbh. 1912).

Mens første bind av dette verk væsentlig gav et stands- og tidshistorisk billede fra slutten av det 18de aarh. (jfr. dette tidsskr. 5 række I 473 ff.), har andet og sidste bind sin store værdi ved at levendegjøre en række betydelige kunstnerpersonligheter fra første halvdel av det 19de aarh. Her skal jeg forøvrig bare gjøre opmerksom paa at boken indeholder enkelte ting av interesse for norske historikere. Dels i N. P. Nielsens og Carl Winsløws breve fra deres gjestespil i Norge 1833; i Kristiania vanket de i Johan Dahls og Welhavens kreds og i huset hos den senere statsraad H. Chr. Petersen, og fra Bergen gir Nielsen en skildring av den raadende politiske opfatning, som viser sterkere danske sympatier end man vanligvis har indtryk av fra den tid. Dels i Wilhelm Wiehes breve fra Kristiania i 1850-aarene, særlig ett som forklarer hans arbeide og stilling ved Christiania Theater i varme og vakre ord. — Utgiverens noter er særdeles rike og oplysende, og en del feil i første bind er rettet i dette. *F. B.*

[1] Et forsøk, omend svakt, paa en almindelig oversigt over de norske almenningers historie er gjort av Lars Waggen i »Syn og Segn« 1912.

Arkæologisk litteratur.

Det har i de senere aar paa flere maater gjort sig merkbart at den forhistoriske arkæologi her i landet gaar en rikere fremtid og utvikling i møte. Til den ældre generations forskere har der sluttet sig unge, friske kræfter, som allerede paa flere omraader har gjort en betydelig indsats; likesaa er ogsaa arbeidsvilkaarene ved museerne efterhvert blit noget bedre. Hvor meget og hvor alvorlig der i virkeligheten er blit arbeidet, har almenheten imidlertid knapt nok rede paa, og det turde derfor synes berettiget et øieblik at fæste opmerksomheten herpaa.

Saa godt som alle vore forhistoriske forskere er knyttet til vore museer og indtar der ledende stillinger. Dette er selvsagt i én henseende udmerket, da det jo er i dem at arkæologen finder sit materiale, og han egentlig talt ikke kan arbeide literært uten i nøie tilslutning til dette. Men hvad der her er det bedrøvelige, er den mangel paa underordnet arbeidshjælp som like til det sidste og ogsaa fremdeles hersker nærsagt overalt. Forskeren, som skulde ha leilighet til i marken som i sit museum at studere fortids levningerne og paa grundlag derav publicere de resultater og synsmaater dette gav anledning til, blir desværre altfor ofte optat av administration og museumsteknisk arbeide av forskjellig art, saa tiden og kraften til virkelig videnskapelige undersøkelser blir yderlig knapt tilmaalt.

Det er under disse forhold forklarlig nok at det stof vore museer sitter inde med, kun delvis endnu er tilfredsstillende bearbeidet. Likesaa forstaaelig er det imidlertid ogsaa at publikum i sin almindelighet, selv om det er noksaa historisk og arkæologisk interessert, lite kjender til hvad der allerede er utrettet. De avhandlinger som har gjort det forhistoriske stof til gjenstand for undersøkelse, har nemlig til den seneste tid været spredt i de forskjellige museers aarshefter, hvor ogsaa de aarlige tilvækstfortegnelser har været at finde. Et fællesorgan hadde man vistnok i lang tid i fortidsforeningens aarsberetning, men denne har i de senere aar væsentlig skiftet karakter, og sjelden ser man der nu et forhistorisk emne behandlet. Naar saa dertil kommer at det sidste større populærvidenskapelige arbeide over den forhistoriske tid — underlig og bedrøvelig nok — er blit

skrevet av en ikke-fagmand, saa er almenheten i sandhet temmelig undskyldt for at ha kunnet gjøre sig nærmere rede for vor forkristelige arkæologis stilling.

Det er imidlertid klart at det er av den største betydning for en videnskap at komme i rapport med det folk den først og fremst arbeider for, og dette ikke mindst for en hos os saa forholdsvis ung videnskap som arkæologien. Likesom den nationale historiske forskning skulde den ogsaa i særlig grad ha betingelser for at kunne tilegne sig almenhetens interesse og gunst. At saa ikke har været tilfældet, har av arkæologerne været følt som et sterkt savn, og ikke mindst dette moment har derfor sammen med trangen til at faa sig et eget organ foranlediget et meget betydningsfuldt tiltak fra vore museers side. Det er utgivelsen av »Oldtiden, et tidsskrift for norsk forhistorie«.

Sin opgave ser Oldtiden i at offentliggjøre tilvækstfortegnelserne fra museerne i Bergen, Stavanger, Tromsø og Trondhjem, idet det er disse museer som utgir tidsskriftet, og desuten at bringe avhandlinger og meddelelser om norsk arkæologisk materiale. Særlig vil det lægge vegt paa at bringe saa meget almenfattelig stof at enhver kulturhistorisk interesseret vil ha utbytte av at læse det[1].

Dette tidsskrift som utkom med sin første aargang i 1911, redigeres av konservator Dr. A. W. Brøgger, nu ansat ved universitetets oldsakssamling, tidligere ved Stavanger museum. Uten forbehold maa det kunne sies at det stof de allerede utkomne bind indeholder, gir en borgen for at den retningslinje ogsaa i fremtiden vil bli fulgt, som ovenfor er anført. Vistnok maa det betragtes som meget beklagelig at Universitetets oldsakssamling av bestemte grunder endnu ikke har set sig istand til at gaa med som utgiver av tidsskriftet, og at det rike østlandske materiale derved har været unddraget behandling i videre utstrækning. Forhaapentlig vil dog dette forhold i den nærmeste fremtid undergaa forandring, saa Oldtiden helt ut kan bli det tidsskrift for almindelig norsk forhistorie, som det fra første stund av har stilet henimot.

For nærmere at klargjøre Oldtidens karakter og samtidig redegjøre for noget av den seneste arkæologiske litera-

[1] Fra en trykt meddelelse fra Oldtidens redaktion.

tur skal jeg i det følgende referere det vigtigste av indholdet av tidsskriftets 3. bind, 1. hefte, utkommet nu i 1913. I et lite opsæt skriver saaledes Dr. Schetelig om »arabiske mynter paa Vestlandet«. De tidligste av dem sætter han i forbindelse med nordiske vikingetog til kalifatets vestlige provinser, særlig Spanien i 844 og 859—61. Disse mynter, som er præget i tiden fra omkr. midten av det 8. til begyndelsen av det 9. aarh., mener han samler sig ved en række fælles træk til en sluttet gruppe; de er alle gjennemboret for at bæres som smykker og er i naturlig overensstemmelse dermed enkeltfund eller gravfund, ikke tilhørende større samlede myntmængder; har altsaa tilhørt et tidligere kulturavsnit, da de fremmede mynter endnu anvendtes som prydelser og ikke bruktes som virkelig mynt. Endelig viser det sig at en overveiende del av dem er vestarabiske og følgelig let kunde tænkes erhvervet netop under et av de nævnte tog; videre at gruppen falder sammen med 9. aarh's. indførsel av frankiske og angelsaxiske mynter.

Saa interessant det end vilde være, om vi som Dr. Schetelig mener, »ogsaa i de arabiske mynter har et direkte vidnesbyrd om Norges deltagelse i de tidlige vikingetog til Vesteuropa og sydover til Spanien og Afrika«, saa tør dette dog paa ingen maate sies endnu at være fastslaat. Dertil er materialet — hvad forf. forøvrig selv er opmerksom paa — altfor magert. Efter fortegnelsen s. 29 anf. st. bestaar det nemlig av 5 — fem — mynter, og naar derav kun én er fra Spanien og to fra Tunis, mens de to andre er fra Mesopotamien, er det allerede i og for sig vovet at tale om det »overveiende antal av vestarabiske mynter vi her har at gjøre med«[1] og lægge særlig vegt paa dette.

Der er imidlertid her ogsaa et andet forhold at fæste opmerksomheten paa, og det er at fund av arabiske mynter fra det 8. aarh. saa faa de er, ingenlunde er indskrænket til Norge eller Norges vestland. I sit store arbeide om »Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146« (trykt i 1900), uttaler P. Hauberg følgende: »Den ældste i Skandinavien fundne kufiske Mynt er fra Aar 698. Fra det 8. Aarh. kjendes nogle mindre Fund, deriblandt to fra Gulland, hvori de yngste Mynter er prægede Aar 784. Fra Tiden før 825 er fremkommet 11 Fund av ku-

[1] Uthævet her.

fiske Mynt, der alle tilhøre det østlige Sverige[1] med Undtagelse av to i Norge fundne Mynter«. Og straks ovenfor sier han at »Tilstedeværelsen af kufisk Mynt fra Spanien og Nordafrika kan neppe antages at være begrundet i nogen vestlig Forbindelse med Norden, men kun i en tilfældig Sammenblanding med den asiatiske Mynt ved Middelhavet[2]. At dette virkelig forholder sig saa, turde ogsaa sees bestyrket deri at der fra Danmark, som dog tok likemegen del som Norge i de nævnte vikingetog, ikke foreligger et eneste fund av kufisk mynt fra tiden for det 10. aarh.

Med det utilstrækkelige materiale som foreligger, synes det da neppe rimelig at skille de vestlandske mynter ut fra den øvrige ældre gruppe av kufisk mynt som alt fra begyndelsen av det 9. aarh. ad østlig vei naar frem til Norden. Paa den anden side er det av betydning at Dr. Shetelig har pekt paa denne mulighet og dobbelt interessant, fordi det her er gjort et forsøk paa at sammenarbeide arkæologiske og historiske resultater til en dypere forstaaelse av et i vor historie meget vigtig tidsavsnit, nemlig vikingetiden.

Et godt bidrag i samme retning, her paa grundlag av angelsaksiske mynter i norske fund har Dr. A. W. Brøgger leveret i dette tidsskrifts 5 R. B. I s. 334 flg. (»Angelsaksiske mynter fra VIII og IX aarhundrede i Norden«). Om end begrundelsen for naar et par av de tidligst prægede mynter er havnet i Norge eller kommet i norsk jord, er temmelig svak (jeg sigter her til mynterne fra Veke, Voss, og Ervik, Selje pgd.), og dermed dette bevis for tidlig forbindelse med England vakler, saa er dog hovedresultatet vistnok rigtig. Dr. Brøgger har sikkert ret i at de av ham behandlede mynter tillikemed de angelsaksiske og keltiske saker i norske fund fra 9. aarh. gir et godt bevis for at det har været »en betydelig kontingent av norske mænd til vikingetogene mot England allerede fra disses begyndelse«.

En anden avhandling av Dr. Shetelig i samme hefte av Oldtiden behandler »myrfund av lerkar fra tidlig jernalder« (s. 33 flg.). Saa lite og ubetydelig som materialet ogsaa her er, er det allikevel helt tilstrækkelig til at

[1] Uthævet her.

[2] Anf. st. i det kgl. danske vidensk. selsk. skr. 6. R. hist. filosof. afdeling V 1. s. 23.

godtgjøre disse myrfunds religiøse karakter, idet det gir tilknytning til det langt rikere danske, særlig jydske materiale, hvor forholdene ligger klart i dagen.

Paa vestlandet er det under tilfældig torvskjæring paa forholdsvis liten dybde av myrjord fundet i det hele fem ganske store, men simple lerkar. Disse er da her blit nedsat paa forskjellige steder uten nogen forbindelse med andre oldsaker eller brændte ben og kul, som kunde tyde paa begravelse. Kun er det oplyst om et av dem at det er fundet fyldt med ben. Netop dette træk er imidlertid karakteristisk for ellers analoge fund fra Danmark. Forfatteren henviser her til en redegjørelse for disse hos Sophus Müller i »Vor Oldtid« s. 589, hvor det klargjøres at de er at betragte som henlæggelse paa aapen mark av dyreofre til guderne. Særlig i Jylland er det i moserne ofte og tildels i betydelig antal fundet lerkar, nu og da ogsaa sammen med dyreben. I en mose ved Lundtoft i Sønderlyng herred blev det f. eks. draget frem 20—30 lerkar og en del faareknokler. To av karrene, som blev optat av sakkyndige, viste sig at staa med bunden i vandret stilling og skaarene omkring den. Paa selve bunden laa i begge tilfælder knoklerne av et slagtet etaarsgammelt lam. Lignende fund av lerkar indeholdende faareknokler kjendes ogsaa fra Hjørringegnen og Kragehulmose paa Fyen.

At fund som disse kun kan sees som ofringer og altsaa har religiøs karakter er tydelig nok, og likesaa synes det rigtig, naar Schetelig her sammenstiller de norske med de danske fund. — At de fleste av vore lerkar er optat tomme, sier intet, da, som forfatteren gjør opmerksom paa, knoklerne i den sterkt syreholdige myrjord godt kan være helt blit opløst, eller det ogsaa kan tænkes at krukkerne kan ha indeholdt andre ofrede matvarer end netop kjøt.

Nogen nøiagtig tidsbestemmelse av disse faa, men interessante fund kan endnu ikke gis, om det end er god grund til at henføre dem til meget tidlig jernalder. De er da sammen med andre ting vidnesbyrd om den nære kulturforbindelse som i den tid hersket mellem Norges vestland og Jylland.

Det nævnte hefte av Oldtiden bringer fremdeles en redegjørelse av Eyvind de Lange for »et par vestlandske urnegrave fra yngre broncealder«. Det gis

her tillike en grei liten oversigt over tidligere tids gravskik og den efterhaanden ændrede opfatning av livet efter døden, som førte til likbrænding og nedlægning av de brændte ben i smaa stenkister eller urner.

Videre maa opmerksomheten fæstes paa et lite opsæt av K. Rygh om »grave fra stenalderen«. Som det vil vites er antallet av stenaldersgraver av almindelige nordiske former overordentlig ringe i vort land, og haapet om at finde andre, nye, likeledes lite. En faar da tro at man hos os væsentlig har holdt sig til en simplere gravskik og rimeligvis gravet de døde ned i jorden uten noget paa overflaten synlig merke. Og det er rimelig at anta at de vaaben og redskaper av sten som aarligaars kommer ind til museerne for en del skriver sig fra virkelige graver, om det end er vanskelig i de enkelte tilfælder at fastslaa dette.

Saa meget interessantere er det da at overlærer Rygh med bestemthet mener at ha konstateret nogen stenaldersgraver av hittil ukjendt art. Fra Varø i Nærø pgd. i ytre Namdalen kom der i vinter ind til Trondhjems museum fire økser, tre av flint og en av skifer.

Øksene var fundet paa tre steder med omtrent 15 meters indbyrdes mellemrum i en række langs foten av en aas like ved den nedenfor liggende flate myr. Paa alle tre steder laa store dynger av ursten. Da disse blev tat bort, fandtes paa bunden de nævnte økser. Paa det østligste sted laa en vakker, fint slepet øks av tyknakket form; paa det andet omtr. 15 m. i vest fandtes paa bunden to økser, begge ufuldstændige, den ene en slepen mindre flintøks, den anden, — i en avstand av ca. 2 m. — en bred øks av sortgraa skifer. Endnu 15 m. længer i vest laa den tredje stendynge. Under den fandtes likeledes en øks av flint[1].

At disse fund maa opfattes som gravfund anser forfatteren for utvilsomt. Begravelsesmaaten syntes at ha været den at likene med eller uten kiste har været nedsat paa bergbunden og at der ved hvert av dem har været lagt en økse. Derpaa har der over stedet været oplagt en stor dynge. De to økser under den midterste av disse tyder vel paa to begravelser under en fælles stenhaug.

Er denne gravform som K. Rygh mener, en sjeldnere

[1] Anf. sted s. 66 f.

i forhold til den direkte nedgravning i jorden, vil det forstaaes hvor uhyre vanskelig det overhodet er at skaffe rede paa vore stenaldersgraver, og hvor nødvendig den største agtpaagivenhet er, like meget fra den tilfældige finders side som fra selve fortidsforskerens.

Før vi forlater »Oldtiden«, bør det ogsaa pekes paa det værdifulde videnskapelige stof tidsskriftet aarligaars bringer til almindelig kundskap ved den samlede utgivelse av de tidligere nævnte museers tilvækstfortegnelser over saker ældre end reformationen. Hvor vigtig offentliggjørelsen av disse tilvækstfortegnelser er for oldforskningen i sin almindelighet, er klart for enhver som har hat det mindste med denne videnskap at gjøre. Deres betydning kan om man vil, gjerne sammenstilles med de dokumentsamlinger som Diplomatarium norvegicum og lignende har for historikeren, idet det er oldsakens beskrivelse, avbildning og fundomstændigheter som her gis, og som en i utallige tilfælder er henvist til, hvor man er avskaaret fra den personlige iagttagelse.

Ogsaa den dannede læser i almindelighet byder disse tilvækstfortegnelser et baade interessant og lærerikt stof. Vigtige fund som allerede i dagspressen har faat en løselig omtale, men som i længere tid kan komme til at vente paa en endelig videnskapelig behandling, blir det her ofte redegjort for for første gang. Det kan saaledes eksempelvis pekes paa de talrike flintpladser fra Nordmøre og andre steder, som særlig ved hr. Nummedals undersøkelser netop i den seneste tid er bragt for dagen. Disse vil man i tilvækstfortegnelsen for Trondhjems museum finde refererte.

Det er ovenfor i forbigaaende nævnt et større populærvidenskapelig arkæologisk arbeide, skrevet av en ikke-fagmand. Det sigtes her til første binds første del av den nye »Norges historie fremstillet for det norske folk«, utkommet i 1912 og forfattet av professor Dr. Alexander Bugge.

I fortalen bemerkes at »begyndelsen av Norges historie burde have været skrevet av en arkæolog. Forskjellige forhold har gjort, at dette ikke er blevet saa«[1]. Saa sandt som det første er, saa beklagelig er det sidste, og subskribenterne paa dette verk turde ha krav

[1] Uthævet her.

paa at faa vite hvilke tungtveiende aarsaker det er som har bevirket at arkæologen her er skutt tilside. Ti med al respekt for professor Bugge som videnskapsmand forøvrig, vil det visselig alment erkjendes at denne opgave har han ikke helt magtet. Det er mere her end de gyselige plancher som kan kritiseres.

Av første binds to dele er den sidste utarbeidet først (trykt henholdsvis 1910 og 1912) og sikkert ogsaa uten dypere tanke paa hvad vel den første del skulde indeholde. Det vil ellers være helt uforstaalig hvorfor forfatteren gir sig til at ta op igjen emner som allerede har været behandlet før. Til eksempel kan nævnes hvad der fortælles om trælene I 1 s. 235 og I 2 s. 227, tildels akkurat det samme. Likedan skildringen av en høvdings sal i vikingetiden (I 1 s. 242 og I 2 s. 230), Odin og Balder og jordens undergang (I 1 s. 186, 187, 196 og I 2 s. 234, 235).

Forøvrig maa forfatteren nære en indgrodd mistillid til sine læseres hukommelsesevne. For denne gjentagelseslyst som vi saaledes finder fra halvbind til halvbind, den indskrænker sig ingenlunde til dette, men brer sig frodig ogsaa inden hvert enkelt av disse. Jeg skal her holde mig til første halvbind.

Læser en dette igjennem, faar en først og fremst følelsen av at forfatteren, end ikke da han utarbeidet det, rigtig har visst hvad han skulde fylde det med. Man kunde jo tænke sig det skulde være arkæologi, og det saa meget mere som forf. et sted sier: »Om de tider som gaar forud (for aar 800) ved vi ikke stort mere end hvad vi kan slutte af jordfund, som nok lærer os at kjende menneskenes ydre liv, men ikke fortæller om deres kamp og higen, — navnløse fortidsminder« (I 2 s. 1). Bortset fra at den definition av arkæologien som deri uvilkaarlig ligger, er temmelig grund, saa er det dog jordfundene han selv henviser til, og som en følgelig maa vente særlig vil bli behandlet, hvor den forhistoriske tid skal skildres. — En meget flygtig gjennemlæsning vil imidlertid snart vise en at den rolle arkæologien spiller, ofte nok er temmelig ubetydelig; forfatteren skyr den og lar andre emner raade over et uforholdsmæssig stort sidetal. Det vil neppe nogen bebreide forf. at han har git avsnittet »gudetro, gudsdyrkelse, overtro, troldom« en fremskutt og bred plads i sit arbeide, og det saa meget mindre

som det her findes avsnit som er virkelig fortrinlige og udmerket behandlet. Derimot tror jeg alle vil være enige om at den plads kunde ha været bedre anvendt som er tat til at fortælle op igjen — naturligvis med variationer — hvad der alt tidligere er sagt om religion og tro i stenalder og broncealder. Ikke alene er fremstillingen i sig selv her uklar og vaklende, men det blir gjentagelser baade i hovedsak og detaljer som en saa godt kunde været spart for til fordel for andre ting. Naar det nu engang skal saa være, er det kanske mindre at si paa at guldbaatene fra Nors (s. 55) og solvognen fra Trundholm (s. 53) tas op igjen (s. 150). Men likedan er det med solguden paa en helleristning fra Skjeberg og likesaa med forklaringen av »gud«: »Ordet »Gud« var oprindelig intetkjøn og betyder det tilraabte, hvad man ved trylleord gjør sin vilje underdanig, det besvergede« (s. 54). Sml. s. 147: »Selve ordet »Gud« peker i samme retning. . . . Oprindelig betyder det« osv. Tacitus' fortælling om Nerthus faar vi likesaa to ganger (s. 63 og 152). Paa disse steder kan det dog være optil 100 sider imellem, og at en skulde kunne huske saa langt er jo tvilsomt. Men selv om det bare er ti sider imellem, finder forfatteren at en gjentagelse kan være gavnlig. Et eksempel (s. 166): »Adskillig dyrket blev ogsaa fra ældgammel tid de kvindelige guddomme som kaldes diser. Hvordan vore forfædre oprindelig har tænkt sig diserne, ved vi ikke sikkert. I senere tid kaldtes baade valkyrjer, norner og alvekvinder for diser. Om disernes dyrkelse minder gaardnavnet Disen, som forekommer flere steder paa østlandet«. S. 173: »Troen paa fylgjerne gik ialfald i senere tid i ett med troen paa diser, valkyrjer og norner. Diserne har fra ældgammel tid havt sine helligdomme i Norge. Derom vidner gaardnavnet Disen som findes flere steder paa østlandet.« Værre endda er det naar vi s. 95 ikke mindre end tre ganger faar os fortalt at Hardanger egentlig betyder Hordernes fjord, først to ganger i teksten og saa for sikkerhets skyld tillike i en note.

Paa eksempler av denne art er der ingen mangel. Naar jeg fæster opmerksomheten paa dette, saa er det selvsagt ikke fordi jeg ikke kan indse at en gjentagelse overhodet kan være berettiget. I en rekapitulation, til belysning av et nyt emne, og i det hele i en anden forbindelse er den paa

sin plads, men neppe ellers og ialfald ikke i en form som om noget helt nyt blev fortalt.

Den samme løshet i fremstillingen som paa dette punkt gjør sig gjældende, vil en ogsaa ofte finde i forfatterens opfatning og anskuelse av forskjellige spørsmaal. S. 151 sies det: »Saaledes ser vi, at menneskene herhjemme alt i broncealderen var begyndt at gruble over livet og døden.« Et uttryk som dette er ikke heldig, naar det dog paa flere steder i forveien er fremhævet det samme allerede for stenalderens vedkommende. Likedan paa et andet punkt; om stenalderen heter det s. 19: »Alt hvad vi eier av minder fra slutningen av stenalderen, vidner om at kamp og strid nu hørte til dagens orden og at menneskene var organiseret i smaa samfund eller stammer[1] hvor nogle var rige og mægtige medens andre var fattige og retløse.« Om bronsealderen sies det s. 43: »Vi faar gjennem helleristningerne indtrykket av at broncealderen var en kamptid, den første heltetid i de nordiske lande. Det ser ut som om menneskene nu er begyndt at slutte sig sammen i stammer[1] og har staat under høvdinger, som har ført dem i kampen.« S. 50 fortælles det om menneskenes utseende i bronsealderen, og at manden da barberte sig: »I senere tid blev moden anderledes. I begyndelsen av vor tidsregning forsvinder nemlig barberknivene fra gravene; mændene var med andre ord begyndt at bære skjeg.«[1] En slik slutning er i og for sig forhastet og det saa meget mer, naar forfatteren selv siden taler om barberknivene fra romersk tid (s. 80). Et bedre bevis vilde da ligget i at nævne f. eks. mandshoderne paa Deibjergvognen, siden disse bærer overskjeg.

Om Pytheas uttales det (s. 70) at han kanske alt i Skotland har møtt norske sjøfarere: »Der maa ha været samfærdsel mellem Norge og det nordlige Skotland.«[1] S. 81 derimot: »Vort land stod i de første par hundrede aar af vor tidsregning neppe i forbindelse med andre lande end Sverige og Danmark og længst borte med Bornholm og kanske med Gotland. I det 3. aarh begyndte saa smaat nye forbindelser at knyttes bl. a. med landene paa sydsiden af Nordsjøen« En tør da spørre: Er veien til

[1] Uthævet her.

Skotland imidlertid blit glemt, eller var den bare arrangeret for Pytheas' skyld?

De danske mosefund er ogsaa gode at ta til. Snart er det rugerne, snart horderne, snart endelig de vidløftige erulere som en »kunde gjette paa« har tat del i de kampe disse bærer vidne om.

Om pottemakerarbeidet sies det s. 78: »Det er værd at lægge merke til at saa gode lerkar som i den romerske tid blev der ikke i hele oldtiden gjort i hele Nordeuropa.« S. 122 derimot. »Og netop i folkevandringstiden og mellemjernalderen kan vi se at der er gjort store fremskridt her hjemme i pottemagerindustrien.« S. 128 tales det om de pragtfulde brede spænder fra Norge. »De vidner«, efter forfatterens mening, »som saa meget andet om at midtpunktet for handel og kultur nu var flyttet fra Danmark og længer nordover.« Denne uttalelse staar som meget tvilsom. Hvad der særpræger kulturutviklingen i Norden i denne tid, er vel helst den forskjelligartede karakter den antar i de tre lande, baade med hensyn til gravskik og oldsaksformer. At denne første er fattig i Danmark sier lite, og vi maa erindre at de sidste par aarhundreder før vikingetiden ogsaa hos os er svært lite kjendt.

Ellers at gaa nærmere i detalj overfor forfatterens arkæologiske behandling av det foreliggende stof, vil neppe lønne sig. Fremstillingen gjør et temmelig overfladisk indtryk og synes at vise at forfatteren til trods for sin aapenbart temmelig utstrakte literaturlæsning ikke helt eier det intime kjendskap til arkæologisk materiale og forskningsmetode som er absolut nødvendig for virkelig at kunne utnytte dette vigtige og betydningsfulde stof. Det hele blir kun et mere eller mindre heldig referat av andres meninger, og kommer nu og da forfatterens egen opfatning frem, blir det nærmest kun en løs formodning, støttet til et »maa vi tro«, og uten reel værd.

Er det saaledes ikke saa ganske lite at utsætte paa dette professor Bugges arbeide, saa skal derfor ikke dets fortrin fornegtes. — Som før bemerket er der partier av kapitlet om gudetroen som er udmerkede, og paa mange steder gjør forfatterens velkjendte, fintmalende stil sig gjældende paa en fortræffelig maate. Meget interessant og værdifuldt er det ogsaa paa ett hold at se samlet hvad der fra

et sproglig, mytologisk og særlig historisk synspunkt kan sies om kulturforholdene i Norge i forhistorisk tid. Hovedsagelig for jernalderen gjælder dette, og det er her lykkedes forfatteren at skape et ganske livfuldt billede som vistnok i flere henseender vil være av blivende betydning.

Til slutning skal endelig omtales et skrift, helt arkæologisk i sit anlæg og av betydelig rækkevidde for al arkæologisk forskning inden et vigtig avsnit av Norges forhistorie. Jeg sigter her til

Haakon Shetelig: Vestlandske graver fra jernalderen. Bergens museums skrifter. Ny række B II. Nr. I. Bergen 1912.

Det fremlægges her i dette omfangsrike og indgaaende arbeide saa at si hele det materiale vore museer sitter inde med til belysning av spørsmaalet om grav og gravskik paa Vestlandet gjennem hele jernalderen. Paa en fortrinlig maate er det redegjort for tidligere tiders desværre ofte altfor mangelfulde gravninger, og hvad disse allikevel lærer os. Klart og oversigtlig er ogsaa det stof fremlagt som er resultatet av sakkyndiges undersøkelser som Loranges, professor Gustafsons, E. de Langes, Dr. Brøggers og endelig Dr. Sheteligs egne, ledsaget av planer, snit, tegninger og fotografier. Avsnitsvis gjennemgaas materialet hørende til de forskjellige perioder av jernalderen. Derpaa samles resultaterne og sammenholdes med hvad vi kjender til gravskikken fra landet forøvrig og ellers i Skandinavien inden samme tidsgrenser. Gjennem disse oversigter vil en da kunne følge gravskikkens utvikling like fra førromersk tid til vikingetidens slutning, se de vekslende strømninger og fremmede kulturindflydelser som har gjort sig gjældende til forskjellige tidspunkter, og endelig gjennem de fremdragne oldsaker gjøre sig kjendt med vore forfædres materielle standpunkt, deres kunstsans og levekaar i det hele. — Jernalderen som arkæologisk periode spænder over et tidsrum av en 1500 aar og ligger saa langt frem i tiden at en paa forhaand maa vente at finde en jevnførelsesvis rik og livlig utvikling baade i materiel og aandelig henseende. Det er ogsaa at forutsætte at forholdene ute i Europa, like fra romerrikets storhetstid til dets nedgang og fald under folkevandringernes

storme selv i en utkant som vort land, maa gjøre sig merkbart gjældende og sætte sine tydelige spor. Det er av professor Bugge i det før omtalte arbeide redegjort for hvordan forholdene historisk set stiller sig i dette tidsrum og hvad man av det historiske materiale kan utlede. I Dr. Scheteligs arbeide er det det arkæologiske stof som i første række avgir sit vidnesbyrd om disse fremmede strømningers indvirkning paa norsk kulturutvikling; holder forfatteren sig her vistnok til et bestemt avgrenset omraade, Norges vestland, saa er resultaterne likefuldt av betydelig rækkevidde, fremgaat som de er av en helt ut saklig gjennemarbeidelse av det foreliggende stof og utredet med fin sans for det væsentlige og særnorske i utviklingskjeden.

En nærmere utsigt over indholdet av denne Dr. Scheteligs bok er git paa en fortræffelig maate av Th. Petersen i Oldtiden B. III s. 69 flg., saa jeg finder det overflødig her at gjøre det samme. Bare skal endnu nævnes at ogsaa utenfor de omtalte oversigter og sammenstillinger som sterkest vil vække det almene publikums opmerksomhet, kommer det frem en rikdom av personlige iagttagelser og detaljstudier, som virker i høi grad baade ansporende og belivende paa læseren. Det tør uten forbehold sies at Dr. Scheteligs arbeide er av høi videnskabelig værd og betydningsfuldt for lange tider fremover.

Helge Gjessing.

REGISTER.

REGISTER.

Ved Stedsnavne er Gd. = Gaard, S. = Sogn, P.gjeld = Prestegjeld.

Rettelser.

Side 2, l. 6 f. o. senere, utgaar; l. 7 f. o. by, læs ladested.

— 3, l. 13 f. n. 648, læs 618; 25/8, læs 5/8.

— 23, l. 19 f. n. rom fiheter, læs om friheter.

— 34, l. 6 f. o. 1604, læs 1602. I l. 5 gjælder mandtallet 408 vistnok alene Brunla len, ikke tillike Numedalen, siden der i 1528 var 416 skatydende bønder i Brunla len ifølge Sars i Medd. fra det norske Rigsarchiv I 189.

— 52: De breve, som omhandler Guido av Montfort, turde efter de i D. N. XVII 1406—1407 omh. oplysninger allikevel rettest bli at henføre til 1281, saaledes som av Munch antat.

— 65, l. 10 f. o. 10/8 1309, læs 11/6 1308 (feildatering i D. N. II 85).

— 73, l. 9 f. n. 12/10 1333, læs 13/10 1332.

— 83, l. 18 f. o. 20/4, læs 21/4.

— 85, l. 5 f. o. Hamarbiskopen, læs Oslobiskopen.

— 89, l. 5 f. n. Sjulvolden, læs Sjuevolden.

— 96, sp. 1, l. 17 f. o. 1355, l. 1358.

— 100, l. 13 f. o. 21/2, læs 21/1.

— 104, l. 16—17 f. o. 16 mark guld og en egdsk mark, læs 4 mark guld (brevets overskrift i D. N. feilagtig).

— 104, l. 1—2 f. n. Brevets indhold viser, at 11 egdske mark = 2 mark guld.

— 110, l. 3 f. n. Sandfjord, læs Søndfjord.

— 117, l. 13 f. n. tilføies: Odd Alvssøn sees dog at ha havt Skiensyssel 16/9 1489, D. N. I 691.

— 164, l. 15 f. n. 44 og 45, læs 35—37.

— 199, l. 8 f. o. brorsøn, læs fætter.

— 286, l. 2 f. n. Weidemann, læs Heidmann.

— 291, l. 16 f. o. Meinert, læs Meinertz.

— 308, l. 9 f. o. Maleolm, læs Malcolm.

— 311, l. 13 f. o. Magnus' søn, læs Magnus, søn av.

— 330, l. 10 f. o. Snorres, læs Sverres.

DEN NORSKE HISTORISKE FORENING.

Foreningens vedtækter

(efter beslutning i generalforsamling den 22de december 1869).

§ 1. Den Norske Historiske Forenings formaal er gjennem utgivelse og understottelse av skrifter at fremme historisk studium og kundskap nærmest med hensyn til fædrelandet og dets litteratur.

§ 2. Foreningen utgir et tidsskrift for historisk videnskapelighet, hvori optages ikke blot egentlige historiske fremstillinger, men ogsaa arbeider henhorende til den nordiske sprog- og oldtidsvidenskap samt etnografiske, topografiske eller statistiske skildringer av landet og folket. Ved siden herav kan særskilt utgives storre historiske arbeider. Forsaavidt foreningens midler tillater det, virker den ogsaa ved utgivelse av ældre skrifter, der har litteraær og historisk interesse.

§ 3. Ordentlig medlem av foreningen er enhver, som anmelder sig for bestyrelsen og erlægger til foreningens kasse et bidrag av 1 spdlr. [4 kroner] aarlig eller 15 spdlr. [60 kroner] én gang for alle. Bestyrelsen kan indby overordentlige eller æresmedlemmer, som ikke erlægger kontingent. Medlemmene erholder alle av foreningen utgivne skrifter.

§ 4. Foreningens anliggender varetages av en bestyrelse av 5 medlemmer, som i tilfælde av vakance supplerer sig selv indtil næste generalforsamling. Aarlig uttræder vekselvis de to eller tre ældste bestyrelsesmedlemmer; forsaavidt flere medlemmer har fungert i like lang tid, avgjor lodtrækning, hvem der skal uttræde. Bestyrelsen

samles paa formandens indbydelse saa ofte som et av dens medlemmer forlanger det.

§ 5. En av bestyrelsen antat kasserer avlægger aarlig regnskap, som, efter at være revidert av dertil valgte revisorer, fremlægges for den næste ordentlige generalforsamling.

§ 6. I begyndelsen av aaret holdes i Kristiania efter offentlig indbydelse fra bestyrelsen en generalforsamling. I denne vælges medlemmer av bestyrelsen og to revisorer, avgives beretning om foreningens virksomhet og fremgang, fremlægges det foregaaende aars regnskap og forhandles forøvrig alle de gjenstande, foreningen vedkommende, som av bestyrelsen eller noget andet av foreningens medlemmer maatte bringes under diskussion. Bestyrelsen kan ogsaa sammenkalde overordentlige generalforsamlinger, naar den finder saadant hensigtsmæssig.

§ 7. Forandringer i disse vedtækter kan alene ske i foreningens ordentlige generalforsamling. Forslag til saadanne forandringer maa fremsættes saa betimelig, at de av bestyrelsen kan kundgjøres 1 maaned forinden møtet. For at gi beslutninger, som forandrer vedtæktene, gyldighet, maa minst 20 medlemmer være tilstede.

§ 8. Foreningen træder i virksomhet fra 1ste januar 1870.

Anmerkning. Bestyrelsen hadde til generalforsamlingen den 20de oktober 1899 fremsat et lovforslag om, at der i steden for to valgte revisorer skulde være én lønnet revisor, ansat av bestyrelsen. Da der paa generalforsamlingen ikke var saa mange som 20 medlemmer tilstede, kunde lovforslaget ikke bli behandlet; men forsamlingen samtykket i at forslaget midlertidig blev befulgt.

Den Norske Historiske Forening 1906.

Generalforsamling 26. novbr. 1907*).

Kl. 6 eftermiddag avholdtes generalforsamling (auditorium nr. 6, domus acad.). Av bestyrelsen var tilstede professorerne L. Daae, Y. Nielsen, A. Bugge.

Formanden oplæste følgende

aarsberetning for 1906.

I 1906 har »Historisk Forening« utgit 5 hefter, nemlig Historisk Tidsskrift,

4. række, 4. binds 1. og 2. hefte (s. 1—282)	= $17^5/_8$	ark.
5. række, 1. binds 1. hefte (s. 1—80)	= 5	»
August Chr. Manthey's dagbøker for aarene 1856—1874, 3. og 4. hefte (s. 161—320)	= 10	»
Aarsleveringen utgjør saaledes ialt	$32^5/_8$	ark.

Sammendrag av regnskapet for 1906:

1) Indtækt.

Kontingent	kr.	2147,80
Indvundne renter av Holsts og Vogts legat.	»	172,44
Salg av ældre skrifter.	»	260,90
Transport . .	kr.	2581,14

*) Denne beretning er ved en forglemmelse ikke tidligere blit trykt.

Transport . .		kr. 2581.14
Bidrag: fru Calla Wiel Nielsen .	kr. 507,10	
ved bestyrelsen	» 677,05	
		» 1184.15
Norske medlemmer av Dansk historisk forening indbetalt		» 178.00
		Kr. 3943.29

2) **Utgift.**

Honorar	kr. 1044.00
Trykning	» 1922,10
Register og korrektur	» 135.50
Rabat for salg av skrifter	» 86.97
Kommissionsgebyr	» 60.00
Porto	» 83.63
Ekspeditør og kasserer	» 581.45
Revision	» 40.00
Annoncer	» 16.60
Tilfældig utgift	» 20.00
Utbetalt kontingent til Dansk hist. forening	» 145,80
Saldo pr. 1/1 1906	» 832,73
	Kr. 4968.78

Underskuddet pr. 31/12 1906 utgjør saaledes . kr. 1025.49

Livsvarige medlemmers fond utgjorde pr. 31/12 1906 *kr. 664,87* mot *kr. 583,16* ved utgangen av 1905. Pr. 31/12 1906 hadde foreningen 604 aarlig betalende, 7 livsvarige og 1 æresmedlem, tilsammen *612*.

Ved aarets utgang betalte ifølge overenskomster 36 svenske og 76 danske medlemmer 1/2 kontingent. Av den ved disse overenskomster aapnede adgang til paa lignende vilkaar at indtræde i den danske og den svenske historiske forening hadde 78 norske medlemmer benyttet sig for den danske og 78 for den svenske historiske forening.

Foreningen har, som det vil sees, i 1906 kunnet se sig istand til at levere et betydelig større arktal end tidligere. Dels har den herfor at bringe sit æresmedlem, *fru Calla Wiel Nielsen,* sin tak, fordi hun har tillatt at anvende en del av de midler, som hun har stillet til raadighet, som hjælp til at utgi et særskilt bind av »Historisk Tidsskrift«, med udelukkende lokalhistorisk og topografisk indhold. Bestyrelsen har den tro, at der ad denne vei vil kunne utrettes langt mere til fremme av saadan forskning end ved beløning av tilfældig indkomne skrifter, hvis forfattere ingenlunde byder sikkerhet for at de er i besiddelse av de almenvidenskapelige forutsætninger, som her maa kræves. Bestyrelsen kan paa denne maate øve nødvendig kontrol med hvad der kommer frem. Det har bl. a. vist sig at der indleveres meget omfangsrike lokalhistoriske verker, blottet for videnskapelig værd, og som ikke kan belønnes med nogen pris.

Dels har bestyrelsen kunnet anvende et større beløp, som den har hat til raadighet for nogen aar tilbake, og for hvis benyttelse den har trodd at tiden nu maatte være inde. Saaledes har det lykkedes at samle de forskjellige avhandlinger, som angik Harald Haarfagre, i to av tidsskriftets hefter for 1906.

Av regnskapet vil det fremgaa, at underskuddet i aaret 1906 er ganske ringe. Bestyrelsen har det haap, at regnskapet for 1907 vil vise ialfald noget overskud, og at foreningen derefter vil kunne se sin fortsatte virksomhet mere betrygget. Dels er der nemlig i 1907 tilkommet adskillig flere nye medlemmer, dels er der av en for videnskapen varmt interessert privatmand stillet et beløp til disposition for fremme av den historiske forfattervirksomhet.

Den ved generalforsamlingen 13/11 1906 indsatte komité har siden været i virksomhet. Det blir imidlertid først ved den kommende generalforsamling (for 1907), at der

kan gjøres rede for hvad der vil bli resultatet av dens forhandlinger. Foreløbig har den samlet sig om den plan at faa utgit en lokalhistorie for det gamle Vestfold, og derav igjen først for Brunla len (Larviks grevskap, Larvik fogderi).

Bestyrelsen kan til slutning meddele, at den over nytaar 1908 paatænker avholdelse av møter med foredrag og paafølgende diskussion.

De uttrædende medlemmer av bestyrelsen var professorerne Taranger og A. Bugge. Taranger hadde frabedt sig gjenvalg. I anledning av valget utspandt der sig en kort diskussion. Lærer Lorents Berg mente, at styret burde være mere alsidig sammensat; dette kunde gjøres paa den maate, at medlemmenes antal forhøiedes fra 5 til 7. Et av de nye medlemmer burde være en forretningsmand, desuten burde der sørges for at der i styret sat minst et medlem, der var bosat utenfor Kristiania.

Formanden protesterte mot at der skulde vælges en mand utenfor Kristiania, hvor foreningen hadde sin bedste støtte. Derimot vilde han ikke avvise tanken om at der kunde vælges flere bestyrelsesmedlemmer.

Berg fastholdt sine meninger, mente, at der burde en lægmand ind i styret.

Formanden paapekte at hr. Bergs forslag er upraktisk. Skal en lægmand ind i styret, bør det være en rikmand, som vil interessere sig for tidsskriftets økonomi.

Berg takket styret for den imøtekommenhet det har vist med hensyn til optagelse av arbeidet for lokalhistorien; dog mente han, at tidsskriftet er for ensidig videnskapelig. Det burde av og til indta mere populære artikler i likhet med dem man finder i »Kringsjaa«. Dagbøkerne burde ikke trykkes i tidsskriftet, men som bilag. Der burde ansættes en ansvarlig redaktør.

Formanden fremhævet, at Historisk Tidsskrift ikke kan konkurrere med de populære tidsskrifter. Tidsskriftets læsere omfatter netop de utgivne dagbøker med den største interesse, og paa dem har foreningen netop faat en række nye medlemmer, hvilket tidsskriftets bokhandler vilde kunne gi oplysninger om.

L. Daae protesterte mot at H. T. skulde konkurrere med Kringsjaa eller lignende tidsskrifter, om end disse i og for sig var al ære værd. Taleren hadde selv av og til skrevet i dem. Men Historisk Tidsskrift hadde efter sine love den opgave at fremme historisk videnskapelighet. Hr. Berg hadde saaledes ikke forstaat, hvad foreningens virksomhet egentlig gjaldt. Han respekterte hans gode vilje, men anbefalte ham at henlægge sin virksomhet til de av ham nævnte populære tidsskrifter eller skape et nyt, der kunde konkurrere med dem.

Berg replicerte til Daae.

A. Bugge var enig med Berg i at det gjælder om at skaffe foreningen større tilslutning og vække interessen for den, men trodde, at dette kunde gjøres paa anden maate end den av ham anbefalte. Bestyrelsen hadde nu besluttet at la avholde møter med foredrag og diskussion, hvilket taleren mente vilde virke vækkende. Dr. Johnsen hadde i sidste hefte et par anmeldelser; taleren trodde det vilde være heldig at fortsætte dermed. Forøvrig var han enig med professor Daae i at egentlig populære artikler ikke hørte hjemme i Historisk Tidsskrift.

Formanden gjorde opmerksom paa at foreningens økonomi ved hans tiltræden var høist elendig; men den hadde siden bedret sig. Landsbefolkningen støtter ikke tidsskriftet; man maa arbeide med byene. Der var gjort forsøk paa at træde i forbindelse med de lokalhistoriske foreninger; men et samarbeide her hadde av flere grunder ikke vist sig praktikabelt

Derefter skred man til valg. Bugge gjenvalgtes med 14 stemmer. Istedenfor prof. Taranger valgtes efter forslag av formanden hr. bibliotekar Kjær med 16 stemmer.

Den Norske Historiske Forening 1911.

Aarsberetning for 1911.

Foreningen har i 1911 utgit:

Historisk Tidsskrift 5. række, 1. binds 1. hefte.
5. — 1. — 2. —

Mantheys dagbøker 2. binds 2. hefte.

Aarsleveringen utgjør tilsammen 24 ark.

Ifølge foreningens reviderte regnskap utgjorde:

I. Indtæktene:

Beholdning fra forrige aar	kr.	735,87
Bidrag	»	300,00
Renter	»	174,32
Kontingent	»	2500,25
Salg av ældre skrifter	»	171,08
	Kr.	3881,52

II. Utgiftene:

Portoutgifter	kr.	70,50
Annoncer	»	46,02
Trykning	»	1554,55
Revision	»	40,00
Kommissionsgebyr	»	50,30
Omkostninger	»	29,00
Provision for salg av ældre skrifter	»	57,03
Transport	kr.	1847,40

Transport . .	kr.	1847,40
Korrekturlæsning	»	150,00
Honorar.	»	771,00
Kasserer- og ekspeditionsgebyr samt lagergodtgjørelse	»	600,00
Kontingent for norske medlemmer av »Dansk historisk forening«	»	126,70
	Kr.	3495,10
Beholdningen pr. 31/12 1911 utgjør saaledes .	kr.	386,42

Livsvarige medlemmers faste fond utgjorde pr. 31/12 1911 kr. 991,23 mot 898,09 ved utgangen av 1910.

Av Nansenfondets bidrag til foreningen mottoges i 1911 kr. 450,00, hvortil kommer renter kr. 6,28, ialt kr. 456,28. De resterende kr. 150,00 er mottat i 1912.

Medlemsantallet pr. 31/12 1911:

1	æresmedlem
10	livsvarige medlemmer
42	svenske —»—
67	danske —»—
456	direkte medl. (herav 3 eks. til nedsat pris)
76	medlemmer ved bokhandlerne.
Ialt 652	medlemmer.

Som det vil sees, gik foreningen ut av aaret 1911 med overskud, om end noget mindre end i 1910. Foruten den ikke ubetydelige beholdning mottok den ogsaa bidrag fra Nansens fond, hvilket i 1912 er helt indbetalt, og har i overensstemmelse med et almindelig ønske kunnet forberede for det kommende aar optagelsen i tidsskriftet av litterære oversigter og anmeldelser. Derimot har man ikke mottat noget av det bebudede skolehistoriske verk, som rektor *A. E. Erichsen* skal utgi, saaledes at denne publikation fremdeles har maattet utstaa. Av bestyrelsens med-

lemmer var professor *A. Bugge* i andet halvaar 1911 ved sygdom hindret fra at delta i dens arbeide.

Efter aarets utgang har bestyrelsen atter lidt et tap. som i høi grad maa beklages, idet riksarkivar *Ebbe Hertzberg*, som i nogen tid hadde været sykelig, men desuagtet hadde vedblit at delta i bestyrelsens møter, avgik ved døden 2den oktober 1912. Han stod forøvrig nu, sammen med *formanden* og professor *Koht*, for tur til at uttræde. Formanden ønsker ikke at motta gjenvalg. Der blir saaledes paa denne generalforsamling at vælge 3 nye medlemmer av bestyrelsen, likesom der fremdeles bør fortsættes med at vælge en særskilt suppleant for denne. Nytten av denne foranstaltning har gjentagne ganger vist sig i den siden generalforsamlingen i november 1911 forløpne tid.

Generalforsamling

blev holdt paa universitetet den 31te oktober 1912. Av bestyrelsen var professor Y. Nielsen og professor Koht tilstede.

Formanden fremla aarsberetning og regnskap, og disse blev godkjendt. Professor Nielsen frasa sig gjenvalg til bestyrelsen. Professor Koht blev gjenvalgt med 6 stemmer, og til nye bestyrelsesmedlemmer istedenfor professor Nielsen og riksarkivar Hertzberg blev valgt docent dr. Oscar Alb. Johnsen med 8 og universitetsstipendiat Oluf Kolsrud med 7 stemmer. Til suppleanter blev valgt universitetsstipendiat Edv. Bull med 7 og kand. Jac. S. Worm-Müller med 4 stemmer. Prof. Koht uttalte foreningens tak til prof. Nielsen for hans virksomhet som formand i de siste 9 aar.

I møte umiddelbart efter generalforsamlingen valgte bestyrelsen professor *Koht* til formand.

Den Norske Historiske Forening 1912.

Aarsberetning for 1912.

Foreningen har i 1912 utgit:

Historisk Tidsskrift	5. række,	1.	binds	3.	hefte.
—»—	5.	»	1.	»	4.	»
—»—	5.	»	2.	»	1.	»

Mantheys dagboker 2. binds 3. hefte.

Aarsleveringen utgjør tilsammen 25 7/8 ark.

Ifølge foreningens reviderte regnskap utgjorde:

I. Indtæktene:

Beholdning fra forrige aar		kr.	386,12
Bidrag fra Nansenfondet kr. 600,00 + renter	kr. 632,55		
Bidrag fra en anonym.	» 300.00		
		»	932,55
Renter (Vogts og Holsts legater)		»	177,18
Annoncer		»	103,40
Aftenposten refundert		»	0,48
Salg av ældre skrifter		»	183,84
Kontingent		»	2278,17
		Kr.	4062.04

II. Utgiftene:

Portoutgifter	kr.	64,07
Annoncer	»	37,80
Trykning	»	1993,85
Transport . .	kr.	2095,72

Transport . .	kr.	2095,72
Revision	»	40,00
Kommissionsgebyr	»	65,05
Omkostninger (krans)	»	20,00
Kjøp av ældre skrifter	»	3,50
Provision for salg av ældre skrifter	»	57,21
Korrekturlæsning	»	76,00
Honorarer	»	633,62
Annonceprovision	»	6,00
Kasserer og ekspeditionsgebyr samt lagergodtgjørelse	»	548,04
Kontingent til Dansk historisk forening for norske medlemmer	»	144,70
	Kr.	3689,84

Beholdningen pr. 31/12 1912 utgjør saaledes kr. 372,20.

Livsvarige medlemmers fond pr. 31/12 1912 utgjør kr. 1095,08 mot kr. 991,23 ved utgangen av 1911.

Medlemsantallet pr. 31. decbr. 1912 var:

1	æresmedlem,
11	livsvarige medlemmer,
45	svenske —»—
65	danske —»—
434	direkte —»—
83	medlemmer ved bokhandlerne.
Ialt 639	medlemmer.

Regnskapet for 1912 viser en stigning i utgiftene fra det foregaaende aar med kr. 194,74, fremkommet ved at trykningsutgiftene er øket med kr. 439,30, mens besparelser er gjort paa en del andre poster; foreningen utgav 17/8 ark mere i 1912 end i 1911, og desuten blev trykningen av 5 ark, som først utkom i 1913, betalt i 1912.

Samtidig viser regnskapet (naar intet hensyn blir tat

til kassebeholdningen ved aarets begyndelse) en stigning i indtæktene med kr. 529,97. Da denne indtæktsstigning har sin grund i at Nansenfondets bidrag fra 1911, kr. 600,00, først er tat med i siste aars regnskap, er der en faktisk nedgang i indtæktene paa kr. 70,03; mens de fleste indtæktsposter har været stigende, er der nemlig en nedgang i indkommen kontingent paa kr. 222,08, idet endnu ved aarets utgang restanceerne for 1912 gik op til kr. 609,00. Denne nedgang vedkommer imidlertid næsten utelukkende den danske historiske forening og er begrundet i at regningene fra den først kom henimot slutten av aaret; disse penger vil saaledes komme regnskapet for 1913 tilgode.

Foreningens styrke og arbeidsevne har altid maattet bero paa dens medlemstal, og i denne henseende har den en sørgelig utvikling at se tilbake paa. Den begyndte sin virksomhet i 1870 med 1180 medlemmer, og tallet steg i 1872 til 1242, men var i de følgende 30 aar næsten uavbrutt synkende. Det holdt sig til 1878 endnu over 1100 og i aarene 1879—1882 ialfald over 1000, men hadde alt i 1885 dalet ned under 900, i 1889 under 800, i 1893 ned til snaue 600, i 1899 til 572; det steg en liten mon i de nærmeste aar, men naadde saa i 1903 sit lavmaal med 547. I aarene 1907—1909 lykkedes det at holde medlemstallet oppe i 703; men saa sank det atter i 1910 og 1911 ned til 640, og ved utgangen av 1912 stod det paa 639. En del nye medlemmer (16) har meldt sig i de første maaneder av 1913; men endda er ikke medlemstallet stort mere end halvparten av det det var for fyrti aar siden, og lavere end for alle aarene før 1892. Det kræves saaledes et betydelig arbeide, før foreningen kan naa den styrke den hadde i 70- og 80-aarene; men det bør ogsaa kunne ventes, at den voksende historiske sans hos folket skulde gi sig utslag i stigende tilslutning til foreningen.

Heldigvis har det været mulig, ved en forsigtig ledelse og ved understøttelse fra forskjellige hold, at løfte foreningen op av de trykkede økonomiske vilkaar som den helt fra 90-aarene arbeidet under. Den hadde i 1900 en gjældsbyrde paa ikke mindre end kr. 5621,20; ikke alene er denne gjæld efterhvert helt avbetalt, men foreningen har fra 1908 stadig kunnet gjøre op sit regnskap med nogen hundred kroner i kassen. Skulde imidlertid de forskjellige pengebidrag fra enkelte hold ophøre at indkomme, vilde foreningen snart igjen komme i underskud. Bestyrelsen erklærte i 1900, at foreningen ikke kunde bære sig med mindre end 800 medlemmer, og saa sterkt som særlig trykningsomkostningene siden har steget, maa det aapenbart et endda høiere medlemstal til, før foreningen kan siges at ha en betrygget tilværelse.

Av de livsvarige medlemmers indbetalinger blev der fra slutten av 90-aarene dannet et fond, som senere ikke er blit rørt; efterat det nu er vokset op over kr. 1000,00, vil bestyrelsen anse sig berettiget til at ta renterne i bruk for foreningens arbeide.

Den pengesum som foreningen i 1898 fik overdrat efter det Skandinaviske Selskap, og som med renter beløp sig til kr. 729,61, henstaar fremdeles i bank, idet det nærmeste formaal med pengene »at istandbringe en historisk fremstilling av den bevægelse som gik under navnet skandinavismen« endnu ikke har kunnet sættes i verk. Bestyrelsen ansaa sig i 1907 berettiget til at bruke av denne gave kr. 677,05 for at opretholde foreningens almindelige virksomhet, og bankindskuddet utgjør derfor nu kr. 464,14.

Angaaende professor Daaes legat er ingen beretning mottat.

Ved hjælp av det ekstraordinære bidrag som Nansenfondet gav foreningen i 1911, er den blit sat istand til at utvide sin virksomhet saaledes, at tidsskriftet har kunnet

bringe mere systematiske litteratur-oversigter end tidligere og derved gi sine læsere rikere anledning til at følge med i det historiske arbeide uten- og indenlands. I 1911 bragte tidsskriftet 69 sider litteratur-anmeldelser, i 1912 53 sider, derunder en samlet oversigt over væsentlig dansk og svensk historisk litteratur fra de senere aar ved dr. Edv. Bull, tilsammen saaledes 122 sider eller 7⁵/₈ ark, som har kostet foreningen kr. 616,00 eller en ubetydelighet mere end Nansenfondets bidrag. Det er meningen at søke at fortsætte med disse litteratur-oversigter, da bestyrelsen antar at de maa være medlemmene særlig velkomne; men mens de i de to forløpne aar er blit git som et ekstraordinært tillæg til den regulære levering, vil de muligens for fremtiden maatte finde plads indenfor de 20 ark som medlemmene ordinært har krav paa.

Rektor A. E. Erichsen er i begyndelsen av 1913 avgaat ved døden; forhaapentlig vil det vise sig, at han har faat saa meget færdig av sit verk om Oslo katedralskoles historie, at det kan bli trykt.

Den komité som paa generalforsamlingen i 1906 blev nedsat for at forberede en utvidelse av foreningens virksomhet til ogsaa at omfatte lokalhistorisk forskning, fik i de følgende aar sat igang en lokalhistorisk undersøkelse av Brunla len, og for dette arbeide valgte bestyrelsen i 1908 en særskilt redaktionskomité. Som resultat herav utkom i decbr. 1911 boken »Brunlanes« av Lorens Berg. Den oprindelige komité hadde dermed utført sit mandat og traadte ut av virksomhet. Paa grund av den overordentlige iver for lokalhistorisk forskning som i den allersiste tid har vist sig paa mange kanter av landet, har bestyrelsen ment, at det vilde være nyttig at nedsætte en raadgivende lokalhistorisk komité inden foreningen, og vil fremsætte forslag herom for generalforsamlingen.

Av bestyrelsens medlemmer uttræder efter tur prof.

A. Bugge og overlærer Tord Pedersen; begge herrer fraber sig gjenvalg, da de som bosittende utenfor Kristiania har vanskelig for at være med i bestyrelsesmoter.

Generalforsamling

blev holdt den 27de mars 1913 paa universitetet. Formanden forela regnskap og aarsberetning, som begge deler blev godkjendt. Til medlemmer av bestyrelsen blev valgt dr. Edv. Bull med 12 st. og riksarkivar Kr. Koren med 9 st.; derefter hadde stortingsmand Lindstøl 7 st. Til suppleant valgtes enstemmig kandidat J. S. Worm-Müller.

Derefter talte lærer Lorens Berg om lokalhistorisk forskning, og i tilslutning til hans foredrag blev der valgt en raadgivende lokalhistorisk komité, bestaaende av: stortingsmand Tore Aaen, lærer Lorens Berg, amanuensis S. H. Finne-Grønn, docent (nu professor) dr. Oscar Alb. Johnsen, stortingsmand Tallak Lindstøl og overlærer Tord Pedersen.

Bestyrelsen gjenvalgte professor Koht til formand.

Medlemmer pr. $^1/_1$ 1914.

Hs. Maj. Kong Haakon VII.

Æresmedlem:

Fru Calla Wiel Nielsen, Kr.a.

Livsvarige medlemmer:

Indenlands:

Christensen, Louise, fru, Høvik.
Kiær, Hans, grosserer, Fredriksstad.
Meyer, Hans A., kjøbmand, Mo i Ranen.
Selmer, Erling, cand. mag., Kr.a.
Tank, Roar, overlærer, Bodø.
Thomle, E. A., arkivar, Kr.a.
Wedel Jarlsberg, H., godseier, Bogstad.

Utlandet:

Gebhardt, August, dr. phil., Nürnberg.
Jahr, Torstein, Library of Congress, Washington, D. C., U. S. A.
Schäfer, Dietrich, dr. prof. geheimeraad, Berlin.
Scandinavian Department, University of Minnesota, Minneapolis, U. S. A.

Aarlig betalende medlemmer:

Kristiania.

Aall, A., dr., professor.
Aamlid, Aanund, stud. mag.
Aamodt, toldbetjent.
Aarnæs, Olaf, bokhandlerfuldmægtig.
Aars, Jacob, advokat.
Agerholt, Johan, stud. philol.
Amundsen, redaktør.
Admiralstaben.
Andersen-Aars, bankchef.
Andersen, assessor.
Anderssen, Otto, dr., prof.
Andresen, H. E.
Andvord, Richard, stadshauptmand.
Aretander, S., borgermester.
Arnesen, Haakon, pastor.
Arntzen, A. bankdirektør.
Artilleriets bibliotek.
Athenæum.
Aubert, K., skolebestyrer.
Aubert, C., løitnant.
Bachke, O. A., advokat.
Bang, Lydia, frk.
Beckholm, Andr., lærer.
Beer, Henrik, avdelingschef.
Bendeke, oberstløitnant.
Berg, Lorens, lærer.
Berg, Paal, assessor.
Bergh, J., assessor.
Bergwitz, J. K., o.r.sakfører.
Berner, Carl, præsident.

Berner, H., kvæstor.
Berner, H. E., borgermester.
Birch-Reichenwald, cand. jur.
Birkeland, G., overlærer.
Bjørn, assessor.
Blehr, O., stiftamtmand.
Block, ingeniør.
Blakstad, direktør.
Boeck, fru.
Bosse, E., o.r.sakfører.
Borrebæk, J. H., o.r.sakfører.
Boye, Th., dr., byraachef.
Boyesen, cand. mag.
Bratlie, Jens, generalkrigskommissær.
Breda, pastor.
Brinchmann, Chr., arkivar.
Broch, O., professor.
Brøgger, A. W., dr.
Bull, Edv., dr., docent.
Bull, Francis, univ.-stip.
Bull, Theodor, grosserer.
Burchardt, C. J. B., kaptein.

Cappelen, J. W., bokhandler.
Castberg, J., statsraad.
Christie, E., byfoged.
Collett, Alf, ekspeditionschef.

Dahl, J. C. A., kaptein.
Damsgaard, E., kontorchef.
Dannevig, Th., kommandørkaptein.
Deichmanske bibliotek.
Delgobe, Chr., ingeniør.
Den Norske Haandverks- og Industriforenings bibliotek.
Dietrichson, L., dr., prof.
Dobloug, grosserer.
Dons, Karl, direktør.
Drolsum, A. C., overbibliotekar.

Eitrem, H,. overlærer.
Elviken, Andr.
Esmarch, L., skifteforvalter.

Fett, H., dr., riksantikvar.
Figenschou, K. J., doktor.
Finne, Emil, godseier.
Finne-Grøn, arkivar.
Five, O., kontorchef.
Fretheim, Andr.
Frølich, J., kaptein.
Geelmuyden, H., professor.
Gellein, Fredrik, byraachef.
Generalstabens bibliotek.
Gjerløw, Olaf, cand. mag.
Graarud, Aage, meteorolog.
Gran, T. O., lærer.
Grøgaard, kaptein.
Grøndahl, A., boktrykker.
Grønvold, A., ekspeditionschef.
Gulbranson, Carl, kaptein.
Gustafson, G., dr., prof.

Haffner, Einar, overlærer.
Halvorsen, Otto B., advokat.
Hammer, K. V., arkivar.
Hammer, Sverre.
Hansen, Aug., kjøbmand.
Hansen, Brødrene.
Hansson, cand. jur.
Hansson, M. S., direktør.
Heftye, Th., telegrafdirektør.
Heiberg, J. W. R., borgermester
Helland, A., professor.
Henie, C., dr.
Hertzberg, Johan, cand. mag.
Hertzberg, M., pastor.
Heum, inspektør.
Hiorth, M., grosserer.
Hiortdahl, Th., professor.
Hoel, Karen Louise, frk.
Holst, Thea, frk.
Holter, W., direktør.
Hougner, Augusta, lærerinde.
Hægstad, M., professor.

Ihlen, N. C., utenriksminister.
Ingstad, C., byraachef, kammerherre.

Johnsen, H., lærer.
Johnsen, O. A., dr., professor.
Jonassen, cand. jur.
Jynge, A., byraachef.

Kierulf, Birgitte, fru.
Kiær, A. N., direktør.
Kiær, Fritz, advokat.
Kjær, A., bibliotekar.
Knagenhjelm, kammerherre.
Knudtzon, h.r.advokat.
Kolsrud, Oluf, univ.-stip.
Kolstad, H., cand. philos.

Koren, Kr., riksarkivar.
Krigsskolens bibliotek.
Kristiania Borger- og Realskoles bibliotek.
Kristiania Handelsgymnasiums bibliotek.
Kristiania Katedralskoles bibliotek.
Kristiansen, Oskar, cand. mag.
Krogh, J. C., ekspeditionschef.
Kværrum, H.

Laache, Rolv, amanuensis.
Langaard, grosserer.
Larsen, Olga, frk.
Lie, Mikael, H., univ.-stipendiat.
Lochmann, A., cand. jur.
Lothe, Johan, stud. philol.
Lous, K., h.r.advokat.
Lundequist, Marie, frk., cand. phil.
Lund, O., skoleinspektør.
Læseforeningen for kvinder.
Løvland, J., toldskriver.

Marstrander, C., professor.
Mathiesen, Mathilde, frk.
Meyer, Agnes, frk.
Michelet, A., grosserer.
Mohr, Aug. E., kammerherre.
Morgenstierne, B., dr., professor.
Munthe, C. O., oberst.
Munthe-Kaas, o.r.sakfører.
Munthe, Wilhelm, biblioteks-amanuensis.
Møller, N., inspektør.
Mørch, Gustav, cand. phil.

Nielsen, Yngvar, dr., professor.
Nissen, Hartvig, byraachef.
Nobel-Institutet.
Nordang, Andr., lærer.

Odland, S., professor.
Olsen, Magnus, professor.
Olssøn, kaptein.
Ottesen, P. V., h.r.assessor.

Paasche, Fr., univ.-stipendiat.
Paus, godseier.
Pettersen, Hjalmar, bibliotekar.
Platou, Oscar, dr., professor.

Ramm, J., advokat.
Refsdal, I. A., overlærer.
Reimers, H. J. F., h.r.assessor.
Reusch, H., dr.
Riksarkivets bibliotek.
Ringnes, E., bryggerieier.
Rustad, hofchef.
Rygh, A., advokat.
Rynning, L., advokat.
Ræder, A., dr., rektor.
Ræstad, A., dr. jur.

Scheel, Fr., cand. mag.
Schjøth, H., overlærer.
Schjøtt, fru professor.
Schlytter, kammerherre.
Schnitler, C. W., univ.-stip.
Schou, Chr., fabrikeier.
Schweigaard, doktor.
Schøning, J., postmester.
Skappel, S., sekretær.
Skappel, Oscar, grosserer.
Smith, H. C., o.r.sakfører.
Sommerfelt, sogneprest.
Spørck, A., oberst.
Stang, Fr., professor.
Steffens, H. K., arkivar.
Stenersen, Johs., cand. jur.
Stenersen, L. B., dr., professor.
Stortingets bibliotek.
Studentersamfundet.
Svendsen, P., apoteker.
Sverdrup, frk.

Thomassen, skuespiller.
Thomas, H., sekretær.
Thorsen, cand. mag.
Torgersen, Halvor, kjøbmand.

Unger, C., h.r.advokat.
Universitetets filologiske seminar.
Universitetsbibliotekets læsesal.
Universitetsbibliotekets norske avdeling.
Ustvedt, J., dr. med.
Utenriksdepartementets bibliotek.
Vogt, A., h.r.assessor.
Vangensten, Ove, univ.-stip.

Wallem, F. B., dr. phil.
Woxen, Fr., ekspeditionschef.

Aalesund.

Aalesunds avholdslag.
Aalesunds off. h. skoles bibliotek.
Barstad, C. A.
Friis-Petersen, stortingsm.
Fugl, Chr., bankkasser.
Rønneberg, Anton, byfoged.
Rønneberg, Joak., grosserer.

Amble i Sogn.

Heiberg, G. F., godseier.

Arendal.

Arendals skoles bibliotek.
Gundersen, Anton, amtsfuldm.

Asak pr. Tistedalen.

Sætrang, Ivar, pastor.

Balestrand.

Andreassen, dr.

Bergen.

Aaland, Jakob, lærer.
Ameln, Chr., o.r.sakfører.
Ameln, Haakon, o.r.sakfører.
Bendixen, B. E., skolebestyrer.
Bergens kommunebibliotek.
Bergens museums bibliotek.
Bergens stiftsarkiv.
Blaauw, Herman.
Bergens katedralskole.
Bessesen, justitiarius.
»Den gode hensigt«.
Erichsen, J. W., biskop.
Faye, K., o.r.sakf.
Grieg, Joachim, skibsreder.
Harmens, G., major.
Heiberg, Andreas, o.r.sakf.
Hambro, Elise, frk.
Helland, Peter, disponent.
Hoff-Rosenkrone, G., stamhusbesidder, Rosendal.
Irgens, Christian.
Johannesen, Edv., d.s.eksp.
Johannesen, Ernst, assessor.
Lange, Eyvind de, cand. phil.
Lothe, apoteker.
Meyer, Wollert, cand. mag.
Mowinckel, Joh. L.
Neergaard, krigsadvokat.
Olsen, Hroar, amtmand.
Palm, Ingjald.
Rogge, stortingsm.
Schetelig, H. dr., konservator.
Wesenberg, Jac. Chr.

Bestum.

Løvenskiold, C., statsmin.
Sars, J. E., prof., dr.
Worm-Müller, J. S.

Bodø.

Aas, L. O., sorenskriver.
Bachke, A. S., bergmester.
Bodø off. skole.
Schjølberg, R. M. B., o.r.sakf.
Sund, statsadvokat.

Brunlanes.

Olsen-Nalum, stortingsm.

Bækkelaget.

Brøgger, W. C., professor.
Belsheim, Einar.

Drammen.

Bull, Chr., o.r.sakf.
Drammens off. skoles bibliotek.
Hammer, Hans, overlærer.
Jessen, postmester.
Lundgreen, overlærer.
Mossige, utskiftn.ass.
Pedersen, Tord, overlærer.
Strand, M. K.
St. Olafs klub.

Dilling st.

Thorne, statsraad.

Elverum.

Alfarheims bokhandel.
Gløersen, J., sorenskriver.

Enebak.

Brevig, Jak., stortingsm.

Eidsvoll.

Malling, M. V., sorenskriver.
Sorensen, Jon. skolebestyrer.

Farsund.

Berntzen, Thorvald.
Stuve, Sunniva.

Fandrem.

Motzfeldt, P., foged.

Flekkefjord.

Tjørsvaag, Joh., stortingsm.

Finnø.

Frisak, distr.læge.

Fjære pr. Grimstad.

Bruhjell, E. O., sognepr.

Fredrikshald.

Anker, Chr., grosserer.
Fredrikshalds off. bibliotek.
Grønn, major.
Sand, O. Chr.
Stang, N. A., gross., Stangeløkken.

Fredriksstad.

Blakstad, W., ingeniør.
Ellefsen, Hj., dr.
Fredriksstad h.skoles bibliotek.
Fredriksstad stadsbibliotek.
Jacobsen, Fr., grosserer.
Kiær, Elias, grosserer.
Møller, Kai, godseier.
Møller, Z., mægler.
Normann, oberst.

Fyresdal.

Bugge, A., dr., prof.

Førde, Søndfjord.

Holsen, G. M., stortingsm.

Gimsø i Lofoten.

Roll, Edv., lensmand.

Gjesdal pr. Sandnes.

Nilssen, Sven.

Gjesaasen.

Engen, lærer.

Gjøvik.

Enger, Asmund, redaktør.
Sparre, A., politimester.

Grinder.

Omsted, Georg.

Grimstad.

Dahlske skole.

Halsøy.

Audne, K., lærer.
Benum, Peter, lærer.

Hamar.

Brun, Christen, biskop.
Hamar folkebibliotek.
Hamar off. skolebibliotek.
Hamar off. lærerskole.
Holtan, oberstløitnant.
Irgens, Johs., stiftamtmand.
Moe, O., bankkasserer.
Olafsen, Arnet, sorenskr.
Petersen, K., overlærer.
Piro, A., sorenskr.
Scheen, cand. jur.
Steen, Carl, kjøbm.
Skavlan, politimester.
Tiberg, frk., overlærer.

Harstad.

Haslerud, distriktslæge.

Hemnes i Helgeland.

Rivertz, Hanna, frk.
Rivertz, J. A., lagmand.

Hessaa.

Asserson, A. B., sogneprest.

Hisø.

Sverdrup, J., sakfører.

Hjælset pr. Molde.

Høstmark, O. B., kaptein.

Holmenkollen.

Heyerdahl-Nygaard, Birger.

Holmestrand.

Graarud, læge.
Ording, rektor.
Holmestrands lærerskole.

Hornes, Sætersdal.

Homme, Thorleif, sognepr.

Horten.

Marinebiblioteket.
Manthey, doktor.

Hvalstad.

Holtsmark, Bernt, statsraad.

Hønefoss.

Færden, E. M., amtsskolebest.

Høvik.

Jæger, Herm., amanuensis.

Jesseim.

Selmer, L., tredjeprest.

Kap, østre Toten.

Sopp, dr.

Kautokeino.

Blaker, Rolf, sogneprest.

Kolvereid.

Fjær, A.

Kongsberg.

Heggelund, o.r.sakf.
Strengehagen, A., stiger.
Werenskiold, J. A., o.r.sakf.

Kragerø.

Lindvig, A. T. H., statsraad.

Kristianssand S.

Bassøe, Kr., rektor.
Berge, C. R., bokhandler.
Benneche, Olaf, forfatter.
Brynildsen, Kr., overlærer.
Hansen, Fr., politimester.
Kristianssand off. lærerskoles bibliotek.
Kraft, K., overlærer.
Støylen, Bernt, biskop.

Kristianssund N.

Fasting, Th., sorenskriver.
Gundersen, H. M.
Kristianssunds off. skoles bibliotek.
Larsen, Rob., grosserer.
Neraas, H. M.
Strømsnesets folkeboksaml.

Krødsherred.

Kristiansen, lensmand.

Larvik.

Ketilsson, Ivar, lærer.
Larvik off. h. skole.
Simonsen, politimester.
Stub, toldinspektør.

Treschow, F. M., godseier, Fritzøhus.
Velo, M.

Leangen, Strinden.

Sollied, direktør, Rotvold asyl.

Levanger.

Levanger off. lærerskoles bibliotek.

Lillesand.

Gauslaa, N. Chr., stortingsm.

Lillehammer.

Kielland, J., provst.
Lie, Bernt, forfatter.
Lillehammer komm. høiere skole.
Thallaug, Axel, stortingsm.

Lofthus, Ullensvang.

Olafsen, O., sogneprest.

Lysaker.

Gjessing, G. A., rektor.
Heiberg, A., konsul.
Klaveness, A. F., skibsreder.
Koht, Halvdan, dr., prof.
Nansen, Fridtjof, professor.
Peterssen, Eilif.

Lyster.

Næss, S. T., stortingsm.

Manger.

Rasmussen, R., sognepr.,

Molde.

Baumann, Kr., o.r.sakf.
Kildal, B., amtmand.
Smitt, A., dr.

Moss.

Cappelen, frk.
Munk, S., overlærer.

Mosterø.

Schancke, E. G., stortingsm.

Namsos.

Aavatsmark, O. S., stortingsm.

Notodden.

Holta, O. H., brukseier.
Høverstad, Thorstein, lærer.

Nes, Hallingdal.

Jorde, J., stortingsm.

Nes, Hedemarken.

Mellbye, Joh. E., statsraad.

Narvik.

Qvale, o.r.sakf.

Nordstrand.

Schiøtz, cand. mag.
Widerberg, oberst.

Porsgrund.

Knudsen, G., statsm., Borgestad.
Porsgrund h. almenskole.

Risør.

Gunleikson, Erik, bokhandler.
Skomedal, G. M.

Røikenvik.

Gabrielsen, H., sorenskr.

Røros.

Skjelmerud, E. B., overlærer.

Saksumdalen.

Brekke, Knut.

Sandefjord.

Sandefjord komm. høiere almenskole.

Sand i Ryfylke.

Rasmussen, Lars.

Sandviken.

Thommessen, Rolf, dr.

Sarpsborg.

Sarpsborg folkebibliotek.

Skaatø.

Rinde, Peter, stortingsm.

Skien.

Cappelen, H., direktør.
Christophersen, Ludv., politimester.
Fylkesmuseet for Telemarken og Grenland.
Hallager, G. L., amtmand.
Holst, E. Blich, kontorchef.
Holta, H. H. brukseier.
Løvenskiold, L., kammerherre.
Schiøth, Th., grosserer.
Schneider, J. A., overlærer.
Skiens off. bibliotek.
Skiens off. skoles bibliotek.

Skjærdalen.

Thaulow, Fr., dr.

Skoger.

Megrund, pastor.

Slagen pr. Tønsberg.

Bjørnstad, A. Th., sognepr.

Slemdal i Aker.

Brandrud, A., prof.
Harbitz, frk.
Nissen, Marie, fru.
Petersen, Jan, stud. philol.
Taranger, A., dr., prof.

Snarum.

Skaar, P. V., pastor.

Sokna.

Viker, kirkesanger.

Solheimsviken.

Kloster, Halvard, stortingsm.

Sparbu.

Hagerup, Karl, stortingsm.

Spydeberg.

Krag-Torp, L., doktor.

Stabæk.

Øverland, gaardbr.

Stai.

Myrvang, lærer.

Stange.

Jønsberg landbr.skole.
Mowinckel, J. Blydt, pastor.

Stavanger.

Gjessing, Helge, konservator.

Kielland, borgerm.
Moe, P. Th., overlærer.
Stavanger kommunebibliotek.
Stavanger off. skole.
Stavanger museum.
Stavanger militærforening.
Wetteland, O., politimester.

Stend pr. Bergen.

Konow, brukseier, statsmin.

Sunnelven.

Langeland, Ole, stortingsm.

Svartskog.

Lund, Macody, stipendiat.

Søndhordland, Seminariet.

Melhus, Hans.

Sørum.

Blakstad, Finn, stortingsm.

Tomter st.

Jahren, G. A., præsident.

Toten, østre.

Rogneby, Adolf, gaardbr.

Trondhjem.

Backe, O. A., berging.
Brun, Joh., apoteker.
Buch, Axel, grosserer.
Buen, A., stortingsm.
Erichsen, O., stortingsm.
Fjermstad, stortingsm.
Johannesen, Wm., ing.
Klingenberg, Odd, stortingsm.
Lekve, O. T., utskiftn.form.
Lossius, K., rektor.
Lund, overlærer.
Nordgaard, O., konservator.
Rygh, K., overlærer.
Schaaning, Chr., kriminaldommer.
Svensen, skoleinspektør.
Stiftsarkivet.
Trondhjems folkebibliotek.
Trondhjems katedralskoles bibliotek.
Trondhjems landsfængsel.
Videnskapers selskap, Det kgl. norske.

Tromsø.

Holmboe, Johs., distriktslæge.
Moursund, Andr., o.r.sakf.
Qvigstad, J., rektor.
Tromsø komm. bibliotek.
Tromsø off. lærerskole.
Tromsø off. h. almenskole.

Tønsberg.

Berge, Abraham, amtmand.
»Harmonien«.
Olsen, Emil, overlærer.
Palmstrøm, O., kjøbm.
Stendahl, dr.
Tønsberg folkebibliotek.

Tønset.

Aaen, stortingsm.

Ulefos.

Aall, Cato, cand. jur., kammerherre.

Vardø.

Vardø komm. h. almenskole.

Varteig pr. Sarpsborg.

Bolstad, J. N., sogneprest.

Vettakollen.

Collin, Chr., docent.

Vik i Sogn.

Liljedahl, statsraad.

Vinderen i Aker.

Brodtkorb, fru.

Volden.

Bergsland, cand.
Holm, Caspar, sorenskr.

Voss.

Abrahamsen, Lars, statsraad.

Øyfjell, Telemarki.

Berge, Rikard.

Ørskog pr. Aalesund.

Stavdahl, skolebest.

Ørsten.

Rytter, Henrik, skolebest.

Utlandet:

Belgien.

Lange, Chr. L., generalsekretær, Bruxelles.

Danmark.

Aarhus Katedralskoles bibliotek, Aarhus.
Askov Folkehøiskole, Askov pr. Vejen.
Athenæum (Læseselskab), Kjøbenhavn.

Barth, A., fuldmægtig, Kjøbenhavn.
Bibliothek, Det Classenske, Nykjøbing, Falster.
Bibliothek, Det store Kgl., Kjøbenhavn.

Christensen, W., dr., Kjøbenhavn.

Dahl, kammerherreinde, Moesgaard ved Aarhus.
David, C., Kjøbenhavn.
Den høiere Almenskole, Randers.

Erslev, Kr., dr., professor, Kjøbenhavn.
Evensen, pastor, Thorshavn, Færøerne.
Eymundsen, Sigfus, Reykjavik.

Fyens Stiftsbibliotek, Odense.

Gad, G. E. C., universitetsboghandler, Kjøbenhavn.
Gad, O., cand. phil., Kjøbenhavn.
Groothoff, A. V., amtmand, Sorø.

Hagerup, minister, Kjøbenhavn.
Heide, A., bankdirektør, konferentsraad, Kjøbenhavn.
Herlufsholms skoles biblotek.
Holm, E., dr., professor, Kjøbenhavn.
Hornemann, G., provinsarkivar, Kjøbenhavn.

Jantzen, A. T., sogneprest, Gentofte.
Jørgensen, Povl Johan, professor, Kjøbenhavn.

Kalund, Kr., dr., bibliotekar, Kjøbenhavn.
Knudtzon, A. H., grosserer, Kjøbenhavn.

La Cour, cand., mag., Lyngby.
Lorenzen, mag. art., Kjøbenhavn.

Madsen, R. P., cand. teol.
Melsted, cand. mag., Kjøbenhavn.
Metropolitanskolens bibliotek, Kjøbenhavn.
Møller, Th. Chr., pastor, Birkerød, Lalland.

Neergaard, C. V., kriminalretsassessor, Kjøbenhavn.
Nutzhorn, H., cand. teol., Askov.
Nykjøbing Katedralskoles bibliotek, Falster.

Olrik, A., dr., prof., Kjøbenhavn.
Olrik, H., dr., professor, Kjøbenhavn.
Oxholm, kammerherre m. m., Rosenfeldt ved Vardingby.

Ribe katedralskoles bibliotek, Ribe.
Rigsarkivets bibliotek, Kjøbenhavn.
Schmidt, V., dr., professor, Kjøbenhavn.
Secher, V. A., dr., jur., riksarkivar, Kjøbenhavn.
Simonsen, O., cand. mag., Vejle.
Sorø Akademis bibliotek, Sorø.
Statens lærerkursus, Kjøbenhavn.
Steenstrup, Johannes, dr., professor, Kjøbenhavn.
Studenterforeningens bibliotek, Kjøbenhavn.

Strøm, Th., overlærer, Jægerspris ved Kjøbenhavn.
Svegaard, P., bokhandler, Sorø.
Sørensen, A., professor, Hobro.

Thiset, A., arkivar, Kjøbenhavn.
Troels-Lund, dr., professor, Kjøbenhavn.

Universitetsbiblioteket, Kjøbenhavn.
Universitetets filologisk-hist. laboratorium.

Viborg Katedralskoles bibliotek, Viborg.

Wad, G. L., landsarkivar, Odense.

England:

Vogt, B., minister, London.

Wiese, Eivind, grosserer, Liverpool.

Holland:

de Vríes, J. P. M. L., lit. n. cand., Amsterdam.

Italien:

Dehli, Kr. J., Rom.

Rusland:

Prebensen, A., minister, St. Petersburg.

Sverige:

Akademiska Bokhandeln, Uppsala.
Akademiska Föreningen, Lund.
Annerstedt, C., universitetsbibliotekar, Lund.

Bergholm, lektor, Borgå.
Bruno, Edv., dr., Hagastrøm.
Collijn, I. dr. fil., første bibliotekarien.

Det Kgl. bibliotek, Stockholm.

Grandinson, K. G., dr., rektor, Nykøping.
Göteborgs Stadsbibliotek, Göteborg.

Hammer, A. N., kyrkoherde, Allerum.
Herlitz, Karl, dir., Stockholm.
Hildebrand, E., dr., riksarkivar, Stockholm.
Historiska Föreningen, Lund.
Historiska seminariet, Uppsala.
Historiska Föreningen, Stockholm

Höjer, Torvald, arkivar, dr., Stockholm.

Jacobi Realskola, Stockholm.
Jervell, rektor, Lidköping.

Lundblad, G., komminister, Löfvestad.
Lundberg, B. G., dr. phil., Ørebro.
Läffler, L. Fr., dr. prof., Djursholm.

Naumann, stud., Göteborg.
Noreen, professor, Uppsala.
Norra Latinläroverks bibliotek, Stockholm.
Nyström, J. F., lektor, Uppsala.

Ohlson, Gustav, ingeniør, Norrkøping.

Riksarkivets bibliotek, Stockholm.

Smålands Nations bibliotek, Uppsala.
Smith, Otto, dr., Karlshamn.

Stockholms högre Lärarinne-Seminariums bibliotek, Stockholm.
Studentkarens bibliotek, Uppsala.
Sundholm, Ebba, frk., Hudiksvall.
Södermanlands og Nerikes Nation, Uppsala.
Söderwall, K. F., dr., professor, Lund.
Trudén, C. J. A., lektor, Göteborg.
Universitetsbiblioteket, Lund.
Universitetsbiblioteket, Uppsala.
Vexiö högre Elementärläroverk, Vexiö.
Vitterhets Historie- och Antikvitets-Akademien, Stockholm.

Tyskland:

Buchholz, A., München.
Gering, H., professor, Kiel.
Hamburg Stadtbibliothek.
Lipsius & Tischer, Kiel.
Mayer, Ernst, dr., professor, Würzburg.
Pappenheim, M., dr., Breslau.
Twietmeyer, A., Leipzig.
Verein für Hamburgische Geschichte, Hamburg.

Amerika:

Harvard Universitetsbibliotek, Cambridge, Mass.
Liland, B., Esq. Noples, South Dacota.
Lutheran Normal School, Sioux Falls, South Dacota.
Lutheran Publ. House, Decorah, Jowa.
Sletten, Obert, Cambridge, Mass.